

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Сања З. Арежина

ОДНОС НР КИНЕ СА ЈУГОСЛАВИЈОМ И
СРБИЈОМ ОД 1977. ДО 2009. ГОДИНЕ
ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Београд, 2013

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Sanja Z. Arežina

RELATIONS BETWEEN PR CHINA AND
YUGOSLAVIA AND SERBIA FROM 1977
TO 2009
DOCTORAL DISSERTATION

Belgrade, 2013

Ментор:

Редовни професор, др Предраг Симић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

1. Редовни професор, др Драган Симић

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

2. Редовни професор, др Радослав Пушић

Универзитет у Београду, Филолошки факултет

Датум одбране:

ОДНОС НР КИНЕ СА ЈУГОСЛАВИЈОМ И СРБИЈОМ ОД 1977. ДО 2009. ГОДИНЕ

Резиме:

Дисертација настоји да размотри и објасни развој и особености билатералног односа једне велике силе – НР Кине, и једне мале и, при томе, географски веома удаљене земље - Југославије/Србије, у контексту крупних промена у међународним односима изазваним новим таласом глобализације који је веома изражен крајем XX и почетком XXI века. Целокупан развој односа две државе од југословенског признања НР Кине 1949. године указивао је да ће они бити „богати“ садржајем, првенствено из разлога што су на њихов однос утицала многа међународна дешавања и однос великих сила у свету. Оно што је у први мах изгледало да ће их раздвајати, на крају их је спојило. Захваљујући конкретним потезима и утицају који су пројектовале у свом региону и глобализованом свету, Југославија, током Хладног рата, али и Кина, у току и након његовог завршетка, својим активним приступом су учествовале у обликовању глобалне структуре света. Ради лакшег разумевања Југославија је отргнута из њеног балканског и европског контекста и постављена у глобални контекст где је она, супротно својој величини и снази, током Хладног рата играла много виђенију улогу и ширила свој утицај много обухватније, него што се могло претпоставити. У том периоду на однос НР Кине са Југославијом велики утицај је имао њен однос са СССР и САД. Период након завршетка Хладног рата сагледан је у контексту померања моћи у свету и промена које су се десиле у глобалном, безбедносном и економском окружењу док је на односе две државе највећим делом утицао њихов однос са Сједињеним Америчким Државама.

У дисертацији се указује на чиниоце који су у периоду од 1977. до 2009. године утицали на развој односа две државе у правцу успостављања стратешког партнерства, али и на оне који су их ометали. За време Хладног рата, али и непосредно након његовог завршетка, препреке за пуно партнерство СФРЈ и НР Кине превагнуле су над разлозима који су ишли у прилог, првенствено зато што је НР Кина показала неспремност да се меша у сукобе на територији тадашње СФРЈ и СРЈ и тиме замери САД и наруши свој мирни развој. Повезивање малих и великих држава у глобалном систему кроз диверзификовање контаката са

ванблоковским земљама, преседани као могућа претња суверенитету и територијалном интегритету НР Кине, људска права, амерички унилатерализам, кинески национализам, Пекиншки консензус, „going out“ политика и кинеска стратегија као одговор на америчку стратегију обуздавања само су најважнији од тих чинилаца. Па ипак, водећи представља тзв. униполарни моменат, тј. спољнополитичко понашање Сједињених Америчких Држава, које од краја хладног рата до данас мање или више активно примењују стратегију доминације и показују нескривену тежњу за глобалном хегемонијом. НР Кина, атомска сила и стална чланица Савета безбедности, као константно растућа велесила, како у економском тако и у политичком смислу, уједно капиталистичка и комунистичка, с врло делотворном меркантилистичком економском стратегијом и израженим монетарним протекционизмом, у том периоду постаје све способнија да угрози стратегију доминације Сједињених Америчких Држава и наметне се као ривал, за шта су јој потребни партнери. Деловањем Сједињених Америчких Држава Република Србија се у истом периоду суочила с угрожавањем својих виталних интереса, између осталог и свог територијалног интегритета. Амерички експанзионизам и тежња да постане глобални хегемон, с једне стране и противљење Републике Србије, мале државе, да прихвати наметање одлука које угрожавају њен територијални интегритет и НР Кине која би једног дана, када довољно ојача, могла да се упусти у такмичење са САД, с друге стране, довело је до поклапања стратешких циљева НР Кине и Републике Србије, које их је водило у правцу стратешког партнерства.

Кључне речи: НР Кина, Југославија, Србија, велике силе, Хладни рат, стратешко партнерство.

Научна област: Политичке науке.

Ужа научна област: Међународни односи.

УДК број: 327(497.1:510) ”1977/2006“; 327(497.11:510) ”2006/2009“

RELATIONS BETWEEN PR CHINA AND YUGOSLAVIA AND SERBIA FROM 1977 TO 2009

Summary:

This dissertation seeks to examine and explain the development and characteristics of the bilateral relations of a great power - the PR China, and a small and distant one - Yugoslavia/Serbia, within the context of major changes in international relations caused by the new wave of globalization which came very strong at the end of the 20th century, and continues to be a force in the 21st century. The overall development of relations between the two states, beginning with the Yugoslav recognition of China in 1949, indicated that they would be “rich” in content, primarily because their relationship was influenced by many key international events and the relations between the major powers in the world. What at first appeared to be keeping them apart, eventually brought them together. Due to concrete actions and the impact they projected in their region and in a globalized world, Yugoslavia, during the Cold War, and China, during and after its completion, have participated in shaping the global structure of the world with their active approaches. For ease of understanding, Yugoslavia has been extracted from its Balkan and European context and placed in a global context where, contrary to its size and power, has played a noticeable role during the Cold War and has spread its influence far beyond than it could be assumed. During that period the relationship with the Soviet Union and the United States had a major impact on the relationship between PR China and Yugoslavia. The period following the end of the Cold War is seen in the context of power shifts in the world and the changes that have taken place in the global security and economic environment, during which the relations between those two countries have been mostly affected by their respective relationship with the United States.

The dissertation points out the factors which, in the period from 1977 to 2009 have impacted the development of relations between the two countries, towards the establishment of a strategic partnership, but also to the factors that have hindered them. During the Cold War and shortly after its completion, the obstacles to full Yugoslav and Chinese partnership outweighed the favorable conditions, primarily because during that time PR China showed reluctance to meddle in conflicts on the territory of the former SFRY and FRY and thus to alienate the United States and undermine its peaceful

development. Connecting small and large states in the global system through diversified contacts with countries outside of the blocks, precedents as a possible threat to the sovereignty and territorial integrity of PR China, Human Rights, American unilateralism, Chinese nationalism, Beijing Consensus, “going out” policy and China's strategy in response to the U.S. containment strategy are only the most important of these aforementioned factors. However, the leading factor was the so called unipolar moment, or international stance of the United States which, since the end of the Cold War to the present, more or less actively implemented the strategy of domination and showed unabashed pursuit of global hegemony. People's Republic of China, a nuclear power and a permanent member of the Security Council, as a constantly growing superpower, both economically and politically, both capitalist and communist, with very effective mercantilist economic strategy and expressed monetary protectionism, in that time became increasingly capable of jeopardizing the strategy of domination of the United States and of imposing itself as a rival, for which it needs partners. By the actions of the United States in the same period the Republic of Serbia has been faced with threats to its vital interests, including its territorial integrity, by the actions of the United States. American expansionism and a desire to become a global hegemon, on the one hand, and the opposition of the Republic of Serbia, a small country, to accept the imposition of decisions that threaten its territorial integrity, and China, which could become able to engage in competition with the U.S. when it becomes powerful enough, on the other hand, led to overlapping of the strategic goals of China and the Republic of Serbia, and which consequently led them towards a strategic partnership.

Key Words: PR China, Yugoslavia, Serbia, Great Powers, Cold War, Strategic Partnership.

Discipline: Political Sciences.

Sub-discipline: International Relations.

UDC: 327(497.1:510) ”1977/2006“; 327(497.11:510) ”2006/2009“

САДРЖАЈ

ПОГЛАВЉЕ I: УВОДНА РАЗМАТРАЊА.....	10
1.1. ПРЕДМЕТ, ЗНАЧАЈ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА.....	10
1.2. ХИПОТЕТИЧКИ И МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА.....	17
1.3. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ.....	20
ПОГЛАВЉЕ II: НОРМАЛИЗАЦИЈА МЕЂУДРЖАВНИХ И МЕЂУПАРТИЈСКИХ ОДНОСА СФРЈ И НР КИНЕ.....	31
2.1 ПРВА ФАЗА ОДНОСА: ЈУГОСЛАВИЈА И КИНА У ПЕРИОДУ ОД 1945. ДО 1977. ГОДИНЕ.....	35
2.1.1. ШТА ЈЕ ПРЕТХОДИЛО ТИТОВОЈ ПОСЕТИ.....	54
2.1.2. ТИТОВА ПОСЕТА КИНИ.....	58
2.1.3. ПОСЛЕДИЦЕ ТИТОВОГ ОДЛАСКА У КИНУ.....	69
2.1.3.1 КИНЕСКО ИНТЕРЕСОВАЊЕ ЗА САМОУПРАВНИ СОЦИЈАЛИЗАМ.....	69
2.1.3.2. УСПОСТАВЉАЊЕ МЕЂУПАРТИЈСКЕ САРАДЊЕ КПК И СКЈ.....	72
2.1.4. КРАЈ „СПЕЦИЈАЛНИХ ОДНОСА“ КИНЕ СА АЉБАНИЈОМ.....	75
2.2. ДРУГА ФАЗА ОДНОСА: ЈУГОСЛАВИЈА И КИНА У ПЕРИОДУ ОД 1977. ДО 1989. ГОДИНЕ.....	92
2.2.1. ПРОГРАМ „ЧЕТИРИ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ.....	100
2.2.2. КИНЕСКО ОТВАРАЊЕ ПРЕМА СВЕТУ.....	111
2.2.2.1. ОТВАРАЊЕ КИНЕ ПРЕМА МЕЂУНАРОДНИМ КОМУНИСТИЧКИМ И МЕЂУНАРОДНИМ РАДНИЧКИМ ПОКРЕТИМА.....	115
-ДОГМАТСКО КРИЛО У МЕЂУНАРОДНОМ КОМУНИСТИЧКОМ ПОКРЕТУ.....	118
-ПРОГРЕСИВНЕ ПАРТИЈЕ АФРИКЕ.....	119
-ПРОКИНЕСКЕ ПАРТИЈЕ.....	120
-ОДНОС ПРЕМА КОМУНИСТИЧКОЈ ПАРТИЈИ ЈАПАНА.....	123
-КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОИСТОЧНЕ АЗИЈЕ.....	124
-НЕКЕ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ НА ВЛАСТИ.....	125
-ЕВРОКОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ.....	126
2.2.2.2. НЕСВРСТАНОСТ И ТРЕЋИ СВЕТ ИЗМЕЂУ ЈУГОСЛАВИЈЕ И КИНЕ ...	138

2.2.2.3. ЗАПАДНА И ИСТОЧНА ЕВРОПА У КОНТЕКСТУ КИНЕСКОГ ОТВАРАЊА	147
2.2.3. ПОСЕТА ХУА ГУОФЕНГА ЈУГОСЛАВИЈИ.....	153
2.2.4. ТИТОВА БОЛЕСТ И СМРТ.....	168
2.2.5. ПОЛИТИЧКИ, ЕКОНОМСКИ И БЕЗБЕДНОСНИ ОДНОСИ НР КИНЕ И СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ НАКОН 1977. ГОДИНЕ.....	170
ПОГЛАВЉЕ III: СР ЈУГОСЛАВИЈА И НР КИНА У ПЕРИОДУ НАКОН КРАЈА ХЛАДНОГ РАТА.....	176
3.1. ДОГАЂАЈИ НА ТЈЕНАНМЕНУ (ТРГУ НЕБЕСКОГ МИРА).....	181
3.1.1. ПЕТА МОДЕРНИЗАЦИЈА: ПОЗИВ ЗА ДЕМОКРАТИЗАЦИЈУ	181
3.1.2. ПОСЛЕДИЦЕ ДОГАЂАЈА НА ТЈЕНАНМЕНУ	192
3.2. ЕКОНОМСКЕ И ПОЛИТИЧКЕ РЕФОРМЕ КИНЕ	195
3.3. КРАЈ ХЛАДНОГ РАТА И НОВЕ ОКОЛНОСТИ ЗА РАЗВОЈ МЕЂУСОБНИХ ОДНОСА НР КИНЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ	197
3.4. КРИЗА У ЈУГОСЛАВИЈИ.....	203
3.5. ОДНОС КИНЕ ПРЕМА НОВОСТВОРЕНИМ ДРЖАВАМА НА ПОДРУЧЈУ СФРЈ.....	209
3.5.1. ОДНОСИ СА ХРВАТСКОМ.....	211
3.5.2. ОДНОСИ СА СЛОВЕНИЈОМ, БОСНОМ И ХЕРЦЕГОВИНОМ И МАКЕДОНИЈОМ.....	212
3.6. ОДНОС НР КИНЕ СА САВЕЗНОМ РЕПУБЛИКОМ ЈУГОСЛАВИЈОМ	213
3.6.1. ПОСЕТА ПРЕДСЕДНИКА СРЈ СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА КИНИ	222
ЗАЈЕДНИЧКА ДЕКЛАРАЦИЈА О ПРИЈАТЕЉСКИМ ОДНОСИМА И САРАДЊИ ИЗМЕЂУ СРЈ И НР КИНЕ	223
3.6.2. ОДНОС НР КИНЕ И САД НЕПОСРЕДНО ПРЕД НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈУ НА СРЈ 1999. ГОДИНЕ.....	225
3.6.3. НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈА НА СРЈ 1999. ГОДИНЕ.....	229
3.6.3.1. БОМБАРДОВАЊЕ КИНЕСКЕ АМБАСАДЕ	230
3.6.3.2. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ УТИЦАЈ БОМБАРДОВАЊА	232
ПОГЛАВЉЕ IV: СР ЈУГОСЛАВИЈА И НР КИНА НАКОН ДЕМОКРАТСКИХ ПРОМЕНА 2000. ГОДИНЕ	241

4.1. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ КИНЕ ОД 2000-2003. ГОДИНЕ	245
4.1.1. ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ	252
4.1.2. ЕКОНОМСКА САРАДЊА.....	256
4.2. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ СРБИЈА И ЦРНА ГОРА И НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ КИНЕ ОД 2003-2006. ГОДИНЕ	261
4.2.1. ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ	265
4.2.2. ЕКОНОМСКА РАЗМЕНА.....	268
4.3. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ КИНЕ ОД 2006-2009. ГОДИНЕ	272
4.3.1. ПОЛИТИЧКА И ЕКОНОМСКА САРАДЊА	276
4.4. СТАВ КИНЕ ПРЕМА КОСОВУ	280
4.5. КИНА КАО „ЧЕТВРТИ СТУБ“ СРПСКЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ.....	284
ПОГЛАВЉЕ V: РЕПУБЛИКА СРБИЈА И НР КИНА У ИЗМЕЊЕНОМ ГЛОБАЛНОМ, БЕЗБЕДНОСНОМ И ЕКОНОМСКОМ ОКРУЖЕЊУ	289
5.1. ПРОМЕНЕ У XXI ВЕКУ И ОДНОС НР КИНЕ И РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	295
5.2. ДЕКЛИНИЗАМ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА И ДИСПЕРЗИЈА ГЛОБАЛНЕ МОЋИ СА ЗАПАДА НА ИСТОК.....	298
5.3. ПОВРАТАК КИНЕ: ЕКОНОМСКИ, ФИНАНСИЈСКИ И ВОЈНИ УСПОН.....	319
5.4. КИНЕСКА СПОЉНОПОЛИТИЧКА ПЛАТФОРМА	342
5.5. НР КИНА И СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ – КО ЈЕ ТУ МАЧКА, А КО МИШ?.....	351
5.6. СРБИЈА ИЗМЕЂУ „ВЕЛИКОГ ЗМАЈА” И „ТИГРА ОД ПАПИРА”	358
5.7. ОДНОС РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И НР КИНЕ НАКОН СКЛАПАЊА СПОРАЗУМА О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ.....	365
ПОГЛАВЉЕ VI: ЧИНИОЦИ КОЈИ СУ ДЕЛОВАЛИ У ПРИЛОГ И ПРОТИВ УСПОСТАВЉАЊА СТРАТЕШКОГ ПАРТНЕРСТВА	390
6.1. ПОЈАМ СТРАТЕШКОГ ПАРТНЕРСТВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА	392
6.2. КОНЦЕПТ КИНЕСКИХ ПАРТНЕРСКИХ ОДНОСА	395

6.3. ЧИНИОЦИ КОЈИ СУ УТИЦАЛИ НА ПОТПИСИВАЊЕ СПОРАЗУМА О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ	398
6.3.1. НР КИНА И РЕПУБЛИКА СРБИЈА: ДЕТЕРМИНАНТЕ МЕЂУЗАВИСНОСТИ	399
6.3.2. ПОЈАМ ЧИНИОЦА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА.....	408
6.3.3. ШЕСТ ЧИНИЛАЦА КОЈИ СУ УТИЦАЛИ НА ПОТПИСИВАЊЕ СПОРАЗУМА О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ	409
6.3.3.1. ПОВЕЗИВАЊЕ МАЛИХ И ВЕЛИКИХ ДРЖАВА У ГЛОБАЛНОМ СИСТЕМУ КРОЗ ДИВЕРЗИФИКОВАЊЕ КОНТАКАТА СА ВАНБЛОКОВСКИМ ЗЕМЉАМА.....	410
6.3.3.2. ПРЕСЕДАНИ КАО МОГУЋА ПРЕТЊА СУВЕРЕНИТЕТУ И ТЕРИТОРИЈАЛНОМ ИНТЕГРИТЕТУ КИНЕ.....	414
6.3.3.3. ЉУДСКА ПРАВА – БОРБА ДВА ПОЛИТИЧКА СИСТЕМА ИЛИ БОРБА ДВЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ	424
6.3.3.4. АМЕРИЧКИ УНИЛАТЕРАЛИЗАМ И КИНЕСКИ НАЦИОНАЛИЗАМ	432
6.3.3.5. ПЕКИНШКИ КОНСЕНЗУС И КИНЕСКА „GOING OUT“ ПОЛИТИКА....	436
6.3.3.6. КИНЕСКА СТРАТЕГИЈА КАО ОДГОВОР НА АМЕРИЧКУ СТРАТЕГИЈУ ОБУЗДАВАЊА	456
6.4. СПОРАЗУМ О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ ИЗМЕЂУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И НР КИНЕ	482
ПОГЛАВЉЕ VII: ЗАКЉУЧАК	488
ПОГЛАВЉЕ VIII: ЛИТЕРАТУРА	506

ПОГЛАВЉЕ I

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

1.1. ПРЕДМЕТ, ЗНАЧАЈ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања у овом раду представља проучавање односа НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године, како за време, тако и након Хладног рата. Како би се боље разумео однос ове две државе, Југославија је отргнута из њеног балканског и европског контекста и чврсто је постављена у глобални контекст где је она, супротно својој величини и снази, током Хладног рата играла много виђенију улогу и ширила свој утицај много обухватније, него што се могло претпоставити. Такође, однос НР Кине са Југославијом и Србијом након завршетка Хладног рата је сагледан у контексту померања моћи у свету и промена које су се десиле у глобалном, безбедносном и економском окружењу.

Однос НР Кине са Југославијом и Србијом се кретао кривудаваом линијом. Иако је Федеративна Народна Република Југославија као једна од првих држава 1. октобра 1949. године признала Народну Републику Кину, услед сукоба са Савезом Совјетских Социјалистичких Република (СССР) и државама Коминформа, међудржавни односи су успостављени тек 1955. године, након нормализовања југословенско-совјетских односа доласком Никите Хрушчова у Београд. Од тада па до 1960. године односе Федеративне Народне Републике Југославије и Народне Републике Кине обележава успон сарадње на политичком и економском пољу. После краткотрајног отопљавања односи су били заоштрени услед усвајања новог програма Савеза комуниста Југославије, да би током тзв. Културне револуције у НР Кини прешло у пропагандни рат, услед расцепа у односима СССР и НР Кине, имајући у виду да је Јосип Броз Тито био у блиским односима са Никитом Хрушчовом. Седамдесетих година, окончањем рата у Вијетнаму и јачањем политичких снага у НР Кини заинтересованих за нормализацију односа са светом, створени су услови и за обнављање сарадње између Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и Народне Републике Кине. После смрти Мао Цедунга и хапшења тзв. четворочлане банде односи две државе су кренули узлазном

линијом. Председник Јосип Броз Тито је готово тријумфално дочекан у Пекингу 1977. године и том приликом су обновљени и државни и партијски односи. Долазак Денг Сјаопинга на власт је убрзало приближавање две државе, јер је СФР Југославија за НР Кину постала не само пример једног алтернативног модела социјализма, већ и значајан посредник у изласку НР Кине из изолације, њеном отварању према трећем свету (несврстаним државама), развоју односа са источноевропским државама и такозваним еврокомунистичким партијама у Италији, Шпанији и Француској. Од тада, без обзира на смене у државно партијском руководству у СФР Југославији (смрт Јосипа Броза Тита 1980. године и смењивање представника република и покрајина у Председништву СФРЈ) и у Кини (од Хуа Гуофенга, преко Ху Јаобанга и осталих Денг Сјапингових службеника) југословенско-кинески односи су били у сталном успону.

Нове околности и за СФР Југославију и за НР Кину наступиле су у постбиполарном периоду. Распад СФРЈ и формирање Савезне Републике Југославије НР Кина је пропратила у складу са основним принципима њене спољне политике, међу којима је, у конкретном случају био посебно наглашен принцип поштовања специфичних националних услова сваке државе и њиховог права на сопствени избор система и путева развоја, без спољног мешања у унутрашње ствари других држава независно од њихове величине и моћи. Међутим, као вишенационална и вишеконфесионална држава НР Кина је страховала да би то могао постати преседан који би утицао и на политичку стабилност саме Кине. Била је поборник очувања суверенитета и интегритета државе, противила се било каквом мешању, притисцима и употреби силе у решавању унутрашњих проблема СФР Југославије, али када је до распада дошло признала је све новоформиране државе и наставила да развија пријатељске односе са сваком од њих.

У контексту распада СФР Југославије, Србија и Црна Гора су одлучиле да продуже њен међународноправни континуитет у оквиру СР Југославије, прокламоване 1992. године. Убрзо после тога Савет безбедности је увео санкције против СР Југославије, тако да се она нашла у изолацији, искључена или суспендована из већине значајних међународних организација и институција. За то време НР Кина је остала једна од две чланице Уједињених нација које су

задржале дипломатске односе са СР Југославијом. Непрекидно је одржавала и унапређивала односе на амбасадорском нивоу, што је довело до побољшања односа са председником Слободаном Милошевићем. Захваљујући доприносу који је СР Југославија дала усвајању и спровођењу Дејтонског споразума, санкције Савета безбедности су укинуте, али је остао тзв. спољни зид санкција, уведен и подржан од стране САД и Европске уније, који је спречавао реинтеграцију СР Југославије у међународну заједницу. Међутим, упркос постојању тзв. спољног зида санкција, НР Кина је са СР Југославијом склопила трговинске споразуме, на бази бартер аранжмана, који су за југословенску привреду били од огромног значаја.

У исто време НР Кина је као готово једина социјалистичка држава успела да сачува политичку стабилност. Са руководећом улогом Комунистичке партије и захваљујући свом економском развоју, заснованом на превазилажењу планске и све већем подстицању тржишне привреде, постала је једна од најпросперитетнијих држава у Азији и свету. За време Денг Сјаопинга су отворена врата страним инвестицијама и приватном капиталу. Томе је допринела и стратегија „једна земља два система“, којом се НР Кина припремала за повратак Хонгконга и Макаа под своје окриље, у исто време дефинишући формулу за тражење решења за питање Тајвана.¹

У Савету безбедности УН НР Кина се уздржавала од гласања у прилог резолуција које су биле неповољне по СР Југославију (о завођењу и проширивању санкција), образлажући то својим принципијелним ставом о уважавању националног суверенитета и територијалног интегритета држава и немешања у њихове унутрашње односе, како би спречила преседане који би једног дана могли и њу угрозити (нпр. у случају Тибета, Синђанга или Унутрашње Монголије, с једне, или Тајвана, с друге стране). Међутим, не може се рећи да је НР Кина у контексту југословенске кризе била беспоговорно на страни СР Југославије. Не желећи да доведе у питање своје много значајније интересе са западним државама, НР Кина ни у једној прилици, и када се противила њиховим предлозима у Савету безбедности УН у односу на СР Југославију, није уложила вето, Исто тако, НР Кина је прихватила непосредне последице дезинтеграције

¹ Dragan Miljanić, „Rasprava o novom svetskom poretku: teorije Fukujame, Hantingtona, Denga i Hobsbauma“, *Međunarodna politika*, br. 1067, 1998, str. 14.

СФРЈ, успостављајући без одлагања дипломатске односе са новонасталим државама на њеном тлу.

После распада источноевропских социјалистичких режима 1989. године, Варшавског пакта 1990. године и самог Совјетског Савеза 1991. године, НР Кина је остала највећа социјалистичка држава на свету и, самим тим, дошла у улогу водећег идеолошког ривала Сједињених Америчких Држава. Упркос стратешком партнерству НР Кине и САД од почетка седамдесетих година XX века (тзв. Шангајски коминике), напетост коју су изазивале идеолошке разлике у читавом овом раздобљу оптерећивала је односе ове две државе. Кинеска балканска политика током деведесетих година се највише видела кроз подршку Пекинга СР Југославији, чиме је пројектовала политички утицај у Европи и на Средоземљу на сличан начин као што је то годинама чинила подршком Албанији. Тиме је Кина демонстрирала своје противљење ономе што сматра хегемонистичком политиком САД. Другим речима, крајем деведесетих година СР Југославија је постала једна од тачака на којима су се сучељавали интереси ове две велике силе и преламали њихови међусобни односи.²

Бомбардовање кинеске амбасаде и смрт кинеских дипломата 7. маја 1999. године, у Београду, је заострило кинеско-америчке односе и био је значајан разлог да НР Кина преиспита нови светски поредак и своју војну доктрину. Заостравање кинеско-америчких односа и све већи отпор „америчкој хегемонистичкој политици“ имало је за последицу и стратешко партнерство НР Кине и Руске Федерације. Имајући у виду њихове заједничке интересе и заједнички осећај угрожености од све агресивније политике САД, обе државе имале су своје разлоге да подрже и помогну СР Југославији.

Након 2000. године НР Кина је подржала демократске промене у СР Југославији, као и њен интерес за европске интеграције. Кинески министар иностраних послова Танг Ђасјуен је посетио СР Југославију где је са тадашњим министром иностраних послова Гораном Свилановићем потписао Заједнички коминике у коме су одређени принципи међусобних односа. Међутим, тек са одласком председника Војислава Коштунице у НР Кину 2002. године почиње

² Predrag Simić, „Narodna Republika Kina i jugoslovenska kriza“, u: Branislava Alendar (yp), *Jugoslavija i svet 2000*, Evropski pokret u Srbiji, Forum za međunarodne odnose, Beograd, 2000, str. 143.

актуелна фаза. Од тог периода односи су се кретали између великих очекивања и ограничених економских могућности развоја сарадње. Стварање Државне заједнице Србија и Црна Гора 2003. године НР Кина је прихватила као акт непосредно заинтересованих страна, што се може рећи и за проглашење независности Републике Црне Горе и стварање Републике Србије 2006. године.

НР Кина је показала и показује и даље принципијелност и доследност у залагању за поштовање суверенитета и територијалног интегритета Србије, као и за доследну и потпуну примену Резолуције СБ 1244. Она не признаје самопрокламовану „Републику Косово“ што је потврдила и својим ставом на расправи пред Међународним судом у Хагу. Такође се залаже за остваривање стандарда којима би се гарантовала једнака права и безбедност свих народа који живе на Косову и Метохији и за решавање постојећих проблема путем дијалога.

Међутим, иако су политички односи били традиционално добри, до посета од стране кинеског врха није долазило, од децембарске посете 2000. године кинеског министра иностраних послова, до јула 2010. године када је Република Србија угостила другу личност у кинеској номенклатури, председавајућег Сталног комитета Свекинеског народног конгреса Ву Бангуа. У међувремену, председник Републике Србије Борис Тадића је посетио НР Кину 20. августа 2009. године, када је, између осталог, потписан и Споразум о стратешком партнерству двеју држава. Овим чином створена је битна претпоставка за нову етапу у развоју српско-кинеских односа. Кинеско руководство је више пута јавно истицало да Републику Србију сматра једним од најзначајнијих фактора на Балкану и у региону Југоисточне Европе за развој и очување мира на тим просторима, те је одлуком о успостављању стратешког партнерства са Републиком Србијом НР Кина демонстрирала своју спремност на развијање сарадње и свестраних односа.

Намера овог рада је да укаже на чиниоце који су у периоду од 1977. до 2009. године водили развој односа две државе ка успостављању стратешког партнерства, али исто тако и на оне који су спречавали. Такође, истраживање ће показати да међу чиниоцима који су подстакли успостављање стратешког партнерства између Републике Србије и Народне Републике Кине водећи јесте „униполарни моменат“ тј. спољнополитичко понашање Сједињених Америчких Држава, које од краја Хладног рата до данас мање или више активно изражено

примењују стратегију доминације и показују нескривену тежњу за глобалном хегемонијом.³ С друге стране, НР Кина као атомска сила и стална чланица Савета безбедности, као константно растућа велесила, како у економском, тако и у политичком смислу, уједно капиталистичка и комунистичка, са врло делотворном меркантилистичком економском стратегијом и израженим монетарним протекционизмом, у том периоду постаје све способнија да угрози стратегију доминације Сједињених Америчких Држава и наметне се као ривал, за шта су јој потребни партнери. Република Србија се у истом периоду суочила са угрожавањем својих виталних интереса, између осталог и свог територијалног интегритета, деловањем Сједињених Америчких Држава. Амерички експанзионизам и деловање, као и тежња да стави под контролу читав свет, с једне стране, и противљење Републике Србије, мале државе, да прихвати наметање одлука које угрожавају њен територијални интегритет и НР Кине која би једног дана, када довољно ојача, могла да се упусти у такмичење са САД, с друге стране, доводи до поклапања стратешких циљева НР Кине и Републике Србије, које их је водило у правцу стратешког партнерства.

Када се говори о чиниоцима који су утицали, треба имати у виду да су за време Хладног рата, али и непосредно након његовог завршетка, препреке за пуно партнерство СФРЈ и НР Кине превагнуле над онима које су ишле у прилог, првенствено из разлога што је НР Кина за време Хладног рата, као и након њега, показала неспремност да се меша у сукобе на територији тадашње СФРЈ и СРЈ и тиме замери САД и наруши свој мирни развој. Истраживање ће показати да су неки од тих чинилаца присутни и данас, само у мањој мери, тако да је стратешко партнерство, које је потписано, ипак постало могуће.

Анализа у овом раду је ограничена временски на раздобље од 1977. године када су нормализовани међудржавни и међупартијски односи између СФРЈ и НР Кине до 20. августа 2009. године када је потписан Споразум о стратешком партнерству. Међутим, како би се добило на квалитету рада, даје се увид и у период пре 1977. године, као и у период после 2009. године. Тиме се добија један комплетан увид у односе ове две државе. Када је у питању просторно ограничење, може се рећи да њега нема, јер на односе ове две државе утиче укупно стање

³ Dragan Miljanić, „SAD ponovo otkrivaju Kinu“, *Međunarodna politika*, br. 1074, 1998, str. 45.

међународних односа. Поред великих сила, на односе НР Кине са Југославијом и Србијом утиче и велики број других држава, како оних у развоју, тако и оних мање развијених.

Разлог за опредељење за ову тему лежи у *научно-политичкој оправданости*. Наиме, однос НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године спада у ред тема које су врло мало истраживане, тако да овај рад доприноси како верификовању недовољно провереног тако и откривању новог. Њиме се намеравају постићи нова сазнања у области спољне политике НР Кине и Републике Србије, као и продубљење сазнања о мање или недовољно истраженим чиниоцима који су деловали у периоду од 1977. до 2009. године, у прилог и против успостављања стратешког партнерства, као и могуће последице које ће оно имати по однос НР Кине и Републике Србије. По својој природи, синтеза наведених сазнања доноси увид у нову структуру међународног система. Чињеница је да данас, више него икад, долази до преламања односа великих сила на територијама малих држава. Из тог разлога Република Србија може да послужи као пример од изузетног значаја како за домаћу научну јавност, тако и за страну. И док се већина аутора, који су се бавили односом ове две државе, бавила углавном само једним аспектом овог проблема, економским, може се рећи да је врло мало радова написано а да се тичу спољнополитичких односа ове две државе. Посебно треба напоменути да не постоје радови који обухватају дужи временски интервал у односима ове две државе.

Мада је тешко у оквиру једног истраживачког подухвата усмереног ка толико широкој области истраживања доследно спровести и остварити све делове истраживачког поступка, његови *циљеви* су врло јасни. Први је дескрипција, односно опис спољне политике НР Кине и Југославије и Србије. Други је утврђивање и објашњење чинилаца који су деловали у прилог и против успостављања стратешког партнерства ове две државе. Трећи је предвиђање, односно покушај да се антиципирају перспективе Споразума о стратешком партнерству између две државе. Научна прогноза кретања односа ове две државе и позиционирања Републике Србије у односу на НР Кину у наредном периоду битан је научни циљ ове дисертације, као и утицај на спољнополитичке одлучиоце у Републици Србији на формулисање адекватне спољне политике

према Народној Републици Кини у будућности. Осим ужих научних циљева, налази ове дисертације би били занимљиви државним институцијама, али и широј јавности која се повремено обавештава о односу НР Кине и Републике Србије.

1.2. ХИПОТЕТИЧКИ И МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

У овом раду се анализира однос између НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године. Целокупна анализа заснива се на једној *општој* и три *посебне* хипотезе. *Општа хипотеза* од које се полази у истраживању је:

- Међу чиниоцима који су подстакли успостављање стратешког партнерства између Републике Србије и Народне Републике Кине водећи јесте спољнополитичко понашање Сједињених Америчких Држава које од краја Хладног рата до данас, мање или више активно изражено, примењују стратегију доминације. Народна Република Кина као константно растућа сила у том периоду постаје све способнија да угрози стратегију доминације Сједињених Америчких Држава и наметне се као ривал, за шта су јој потребни партнери. Република Србија се у истом периоду суочила са угрожавањем својих виталних интереса, између осталог и свог територијалног интегритета, деловањем Сједињених Америчких Држава. То поклапање стратешких циљева Народне Републике Кине и Републике Србије водило их је у правцу стратешког партнерства.

Међутим, током истраживања пажња је усмерена и ка провери следећих *посебних хипотеза*:

- Републици Србији су неопходне инвестиције, а Народна Република Кина је у могућности да их пружи без политике условљавања.
- Република Србија се налази у сфери утицаја западних сила, потпуно окружена припадницама евроатлантског круга држава, које у великој мери раде против њених интереса. Да би ослабила притисак са запада и стекла савезнике за остваривање својих крупних државних циљева она склапа стратешко партнерство са НР Кином као замену за неко чвршће војно савезништво.

- Стратешко партнерство је реализација давања значаја Републици Србији са геополитичког и геостратешког становишта, посебно из угла глобалног приступа кинеске спољне политике остваривања глобалног утицаја мирољубиве политичке и војне силе у условима промењене безбедносне парадигме и наглашеног економског фактора у међународним односима.

Током истраживања односа НР Кине са Југославијом и Србијом коришћена је компаративна метода која се показала као веома погодна за упоређивање функционисања две државе. Ова метода је коришћена како у другом, трећем и четвртном поглављу где се пореди однос ове две државе од 1977. до 2009. године, тако и у петом поглављу где се даје комплетна анализа односа НР Кине са Југославијом и Србијом у односу на велике силе, посебно Сједињене Америчке Државе, али и у односу на Совјетски Савез тј. Руску Федерацију. У шестом поглављу компарација се употребљава приликом ближег објашњења међузависности две државе.

У раду је коришћен и велики број основних метода. Од аналитичких посебних метода примењивана је, пре свих, анализа и то приликом растављања предмета истраживања на његове саставне делове, као и приликом утврђивања односа између чинилаца и њиховог утицаја на НР Кину и Југославију и Србију. Као посебан део анализе коришћена је парцијална анализа – анализа садржаја. Затим је коришћена индукција за доношење закључака на основу појединачних информација о српско-кинеским односима до којих се дошло увидом у документа, медијске садржаје и интервјуе, затим дедукција која је коришћена за примену општих концепата као што је стратешко партнерство, изазивање хегемоније и тд, као и апстракција уз помоћ које је обogaћен теоријски концепт стратешког партнерства, тако што су из појединачних примера извлачени закључци шта тај концепт представља уопште. За описивање сложених економских, политичких и безбедносних релација између ове две државе, углавном је коришћена структурно-функционална анализа која истовремено омогућава спознају структуре истраживане појаве, њених битних чинилаца и сегмената, као и веза и односа који егзистирају унутар истраживане појаве.

Као начин прикупљања података током истраживања коришћен је оперативни метод анализе садржаја докумената јер је однос НР Кине са

Југославијом и Србијом најлакше објаснити непосредним увидом у званична документа. Такође, коришћен је материјал из Архива Југославије, Дипломатског архива и Танјуговог архива. Коришћене су и вести из дневне штампе, као и са интернета, али и интервјуи са особама које су биле непосредни учесници битних дешавања у том временском периоду. Анализа садржаја докумената заснована је преваходно на структуралној анализи.

Због чињенице да однос НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године представља једну веома занимљиву тему, посебна пажња приликом анализе је посвећена економским и политичким околностима које обележавају контекст у коме је садржај анализираних докумената исказан. На тај начин су прикупљени адекватни подаци за доказивање постављених хипотеза.

Током истраживања коришћена је малобројна литература домаћих и страних аутора у циљу сажимања главних теоријских приступа који су се бавили питањем односа НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године.

Рад се састоји од осам целина. Прва целина уводи у рад тако што излаже предмет, значај и циљ истраживања, даје хипотетички и методолошки оквир рада и даје појмовно одређење. У другој целини **Нормализација међународних и међупартијских односа СФРЈ и НР Кине** представљен је развој односа ове две државе од краја Другог светског рата до 1977. године и након Титове посете Народној Републици Кини 1977. године до почетка краја Хладног рата. У њој је објашњено шта је све подразумевала „политику реформи и отварања према свету“ и на који начин је СФР Југославија у том периоду послужила Народној Републици Кини да је спроведе. Трећа целина **СР Југославија и НР Кина у периоду након краја Хладног рата** почиње настанком униполарног светског поретка у коме се НР Кина трансформише и повећава своју глобалну улогу. У овој целини објашњене су последице које је крај Хладног рата имао на две државе - догађаји на Тргу небеског мира, као и избијање кризе у СФРЈ и понашање НР Кине током те кризе. Анализирана је Косовска криза и НАТО бомбардовање 1999. године, утицај који је оно произвело првенствено на спољну политику СРЈ, али и на спољну политику НР Кине тј. њено преиспитивање новог светског поретка, однос према САД и војна реформа која је уследила као последица тога. Четврта целина **СР Југославија и НР Кина након демократских промена 2000. године** почиње

демократским променама у СРЈ, одласком Слободана Милошевића са власти, прати промену Савезне Републике Југославије у Државну заједницу Србија и Црна Гора и даљим дезинтегрисањем у Републику Србију и траје до потписивања Споразума о стратешком партнерству са НР Кином 2009. године. Ова целина даје увид у односе две државе у том периоду, али и у промене у НР Кини, њеном односу према Косову, проглашењу за „четврти стуб“ српске спољне политике и потписивање Споразума о стратешком партнерству са Републиком Србијом. Пети део **НР Кина и Република Србија у измењеном глобалном, безбедносном и економском окружењу** се бави променама које су се десиле у свету, дисперзијом глобалне моћи са Запада на Исток и новом позицијом Кине. Анализира се њен политички, економски, финансијски и безбедносни успон, спољнополитичка платформа, однос са великим силама, првенствено САД и како све то утиче на њен однос са Југославијом и Србијом како у периоду пре, тако и након потписивања Споразума о стратешком партнерству. Шеста целина је **Чиниоци који су деловали у прилог и против успостављања стратешког партнерства**. Ово поглавље се у првом делу бави појмом стратешког партнерства, шта он представља за Србију, а шта за Кину и даје се увид у сам Споразум. У другом делу се анализира међузависност две земље, а затим и чиниоци који су водили ка потписивању Споразума о стратешком партнерству, али и они чиниоци који су били против тог партнерства, како за време Хладног рата, тако и након завршетка Хладног рата, у измењеном мултиполарном свету. Седма целина састоји се из закључних разматрања о предмету истраживања, циљевима истраживања и одговорима на полазне хипотезе, као и могућим правцима развоја стратешког партнерства и односа НР Кине и Републике Србије. Последња осма целина се бави прегледом литературе.

1.3. ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ

Имајући у виду да је за предмет истраживања одређен однос НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године, у теоријском одређењу предмета неопходно је да се прво изложе до сада проверена знања о предмету

истраживања, односно о његовим елементима. Из тог разлога је неопходно објаснити најважније појмове.

НР Кина је стална чланица Савета безбедности Уједињених нација, атомска сила, регионална сила у успону, глобална трговинска велесила, глобална финансијска сила, чланица Г20 и трећа држава у историји која је послала човека у космос. Без обзира на светску економску кризу, у НР Кини и даље расту привредни потенцијали. Она има далеко највећи суфицит текућег биланса и највеће девизне резерве на свету. Према стопама раста бруто националног дохотка она нема премца. Током последњих двадесет година непрекидно је остваривала раст БДП близу 10 процената на годишњем нивоу. У том раздобљу постала је економска сила, друга трговинска сила света, држава чији привредни раст, као и стабилност валуте пресудно утичу не само на економску, а тиме и политичку стабилност региона Југоисточне Азије, већ и на кретања привредних токова у Европској унији, Латинској Америци и Сједињеним Америчким Државама. Све је то постигла користећи невојне чиниоце „тврде моћи“, „меку моћ“ и не међајући свој комунистички и једнопартијски систем. Томе је свакако допринео и поредак сачињен од два конгруентна социоекономска система, али и шест хиљада година дуга историја, уз таоистичко културно и религијско наслеђе које подстиче марљивост, радиност и дисциплину. У новој кинеској безбедносној концепцији и темељним принципима њене спољне политике уграђено је становиште да је међусобно поштовање суверености држава политичка основа за мир у свету. Кинеско руководство одбацује теорију о превазиђености суверенитета и територијалног интегритета држава у корист људских права и праксу на њима базирану, сматра да се државе разликују по величини, историји, друштвеним системима, култури, идеологијама, религијама, путевима развоја, а да опет све имају право да уживају општа добра као што су мир и национална безбедност. Из тог разлога НР Кина третира све државе као равне себи и залаже се за сарадњу по принципу једнакости, обостране користи и немешања у унутрашње послове других држава. Она инсистира на значају одлучивања о светски значајним питањима у оквиру ОУН и Савета безбедности УН.⁴ Њен међународни положај

⁴ Dragana Mitrović, „Modeli produblјivanja saradnje sa NR Kinom i zemljama centralne i istočne Azije“, u: Edita Stojić Karanović, Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, IMPP, Beograd, 2008, str. 26.

никад није био бољи нити њен утицај јачи, но она ипак није супер сила, нити то још жели да постане. Себе (тренутно) сматра „великом државом“, али не супер силом. НР Кина још ни идеолошки ни економски није спремна ни вољна да своје ресурсе расипа војним присуством по свету - идеолошки, јер је њена спољна политика према усвојеној доктрини, спољна политика немешања, узајамне користи, уважавања и сарадње на равноправној основи, те се залаже за решавање глобалних питања мултилатералним приступом, првенствено кроз систем ОУН. Економски, све своје ресурсе жели да усмери на развој државе и подизање животног стандарда становништва, што ће јој омогућити да у заједници народа заузме место које јој по јединственој државно-историјској и цивилизацијској вредности припада.

За разлику од НР Кине Република Србија спада у ред територијално малих држава, са добром геостратешком позицијом. Она је чланица Организације Уједињених нација, Организације за европску безбедност и сарадњу, Савета Европе и НАТО програма Партнерство за мир. Спољна политика Републике Србије је резултат многобројних фактора који непосредно или посредно утичу на формирање водећих идеја и ставова о томе каква је њена позиција у међународном окружењу, и још важније, какво је уопште међународно окружење данас, за које се вредности залаже у међународним односима, који су њени национални приоритети и каквим то средствима располаже за њихово остварење. Гледано од деведесетих година прошлог века па до сада, Република Србија није успела да створи конзистентан идејни оквир и разради инструменте спољне политике, утврди кодекс понашања и постави границе интереса. Међутим, треба признати да вођење спољне политике државе која се више пута „цепала“, мењала име и обележја, политички систем, територију и становништво, осиромашила, у погледу чије моћи заиста треба бити реалан, није лако. Након промена од 5. октобра 2000. године и турбулентног периода кроз који је прошла током деведесетих година прошлог века потези Републике Србије на међународној сцени, посебно према великим силама, кретали су се у правцу настојања за уравнотежењем њене спољне политике, у жељи да јасније обликује свој нови међународни идентитет. Спољна политика Републике Србије у том периоду је у континуитету била једнообразна и једносмерно окренута западним центрима

политичке моћи. Међутим, сарадња са другим државама и проналажење савезника и партнера постали су један од главних задатака нових власти. Сан о неком новом српско-америчком савезништву, попут оног из времена Хладног рата, доживео је, што из објективних, што из субјективних разлога, свој пораз. Са друге стране, и односи са Европском унијом ишли су много спорије него што се то очекивало, упркос томе што је опредељеност за чланство Србије у ЕУ била тачка око које је постојао консензус свих влада, од 2001. године па наовамо. Међутим, после једностраног проглашења независности Косова и Метохије, најновијих дешавања на северу покрајине, страха од нових условљавања у нашим односима са Европском унијом, као и проблема са којима се сама ЕУ суочава, нека друга партнерства добијају на значају. Ту се, пре свега, истиче сарадња са Руском Федерацијом, Народном Републиком Кином и несврстанима. Светска економско-финансијска криза, посебно енергетска, указала је на потребу за новим формулисањем стратешког партнерства на релацији Београд-Москва. Пекинг је означен као „четврти стуб“ спољне политике (поред три претходна: Брисела, Вашингтона и Москве), да би након тога уследило потписивање стратешког партнерства између НР Кине и Републике Србије. Међутим, интеграција у Европску унију остала је и даље главни приоритет Републике Србије те се након добијања статуса кандидата у 2012. години тежи што скоријем покретању и преговора о чланству.

Кинеско-југословенски односи су мотивисани како утицајем великих сила, тако и, имајући у виду да оне нису биле једини актери у међународним односима, нити су биле довољан предуслов да би се један поредак могао назвати глобалним, улогом коју су земље трећег света (где су и како по Мао Цедунговој „теорији о три света“ тако и по Вестадовој спадале и Кина и Југославија) имале у креирању глобалног поретка, или како то Од Арне Вестад каже, вештином земаља у развоју да манипулишу самим глобалним системом у циљу стицања бољих међународних позиција.⁵ По периферистичкој теорији Хладног рата историчара Тонија Смита, ставља се у страну класично поимање биполарности и хегемоније суперсила и пружа се много више простора средњим и малим силама у међународном систему, истовремено, дајући и знатно више тежине активностима и утицајима тих земаља

⁵ Odd Arne Westad, „The New International History of the Cold War: Three (Possible) Paradigms“, *Diplomatic History*, vol. 24, no. 4, 2000, pp. 1, 11.

на политику великих сила.⁶ Ове земље нису биле само „млађи“ партнери суперсила, већ су активно настојале да промовишу сопствене интересе, често претећи да ће узнемирити деликатну глобалну равнотежу Хладног рата, одбијајући тако да буду само пиони политике великих сила. Имајући у виду да се важност неке земље у међународним односима не мери њеном величином, већ конкретним потезима и утицајем који одређена земља има у свом региону, у глобализованом свету, и шире од тога, може се рећи да је током Хладног рата постојао низ малих и средњих држава које су остваривале велики утицај на међународни систем (Југославија, Куба, Вијетнам, Египат, Гана итд), али било је и великих земаља које нису имале тако истакнуту светску улогу (Бразил, Мексико, Перу, Филипини итд). Стога, може се рећи да управо Југославија, током Хладног рата, али и Кина, у току и након његовог завршетка, су настојале да својим активним приступом учествују у обликовању глобалне структуре света. У исто време, покрет несврстаности, са Југославијом на челу, је представљао жељу и тежњу малих и средњих држава да опстану у глобалном систему и оправдају своју улогу у њему.⁷ Притиснута између завађених блокова, очајнички тражећи спољнополитичку алтернативу која би јој помогла да превазиђе сва ограничења свог географског положаја и повеже се са остатком света који је са њом делио сличне погледе, схватила је да успостављање блиских веза између ванблоковских земаља представља потрагу за тим једним заједничким, али чврстим, именитељем у међународним односима. Управо тај именитељ је учинио Југославију блиском свим ванблоковским, неутралним, земљама - несврстанима, али и Кини, учинивши их политички и партијски блиским, превазилазећи све очигледне поделе које су логично наметале историја, географија, култура, менталитет и сл. За Кину, Југославија је била први узор у изградњи социјализма, модернизацији, спровођењу несврстане спољне политике у специфичним државним околностима, балансирању између великих сила, док је за Југославију ова далека азијска земља била први и аутентични „прозор у Азију“, место где су се могла пратити важна

⁶ Tony Smith, „New Bottles for New Wine: A Pericentric Framework for the Study of the Cold War“, *Diplomatic History*, vol. 24, no. 4, 2000, p. 589.

⁷ Више о томе видети у: Roy Allison, *The Soviet Union and the Strategy of Nonalignment in the Third World*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988; Henry Williams Brands, *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947-1960*, Columbia University Press, New York, 1989.

политичка дешавања на другом крају света (Кореја, Индокина, Бурма) и дати изван допринос њиховом решавању, колико су могућности тада допуштале. Управо у контексту регионалног положаја Кине и Југославије, еволуирали су и светски назови ових двеју земаља. У глобализованом свету, од догађаја у Азији зависила су кретања у Европи, али и обрнуто, а обе земље су то добро схватале.

Са завршетком Хладног рата уследиле су две деценије у којој су кинеско-југословенски и кинеско-српски односи били мотивисани укупним светским односима, првенствено америчко-кинеским. Сједињене Америчке Државе су своју политику према НР Кини тумачиле на основу уверења да ће демократија једног дана свакако доћи у НР Кину и да ће помирљива политика према Пекингу – трговина, образовање и културни контакти на дуге стазе служити јачању слободе и демократских вредности. Истовремено, анализе највиших кинеских званичника указивале су на то да после „пада Совјетског Савеза“ НР Кина може постати следећа мета. Није било много сумње у то да САД дугорочно рачуна на промену кинеске идеологије и политичког система. После колапса Совјетског Савеза, Народна Република Кина постаје највећа комунистичка држава на свету и, самим тим, преузима улогу водећег идеолошког ривала САД. Међутим, имајући у виду да НР Кину и САД спајају економски и финансијски интереси, НР Кина не жели да улази у сукоб са САД због питања која не погађају директно њене интересе. Она је првенствено заинтересована за активан однос који није спремна да угрози због неке државе, а нарочито не да њихов однос погорша до тачке отвореног сукоба. У складу са својим концептом новог светског поретка, који је дијаметрално супротан америчком, а који заговара регионализам, као противтежу глобалној стратегији САД, кинеско руководство сматра да „регион Балкана има стратешки положај у Јужној Европи који је прошао кроз два велика рата због етничког сукоба, територијалних спорова и мешања великих сила у регионална питања“. На примеру патњи народа Савезне Републике Југославије, кроз готово херметичку блокаду међународне заједнице, НР Кина види и свој „случај“ од пре неколико деценија, али и опасан рецидив прошлости на своју ситуацију. Питање људских права и кажњавање путем изолације појединих држава због наводног непоштовања тих права, свакако је својеврстан феномен у понашању појединих чланица или групе држава међународне заједнице. НР Кина је то осетила на

„сопственој кожи“. Треба такође имати у виду да се НР Кина суочава са бројним дезинтеграционим тенденцијама као што су настојања за осамостаљење Тибета, континуирани нереди у Синђангу где живи бројно муслиманско становништво (Ујгури), као и настојања да уз инострану подршку Тајван избегне присаједињавање матици. Да би спречила овакве тенденције које би довеле до дезинтеграције државе и заустављања њеног будућег развоја и просперитета, НР Кини је веома значајна широка међународна подршка. Из тог разлога она склапа партнерства са државама и регионима. Иако Република Србија није спољнополитички приоритет НР Кине, за њу је она „важна држава на Балкану“, са потенцијално корисном геостратешком позицијом. НР Кина заиста подржава националне интересе Републике Србије, јер доследно поштује „пет принципа мирољубиве коегзистенције“. Она не наступа са позиција моћи и нема нерешених питања и захтева према Републици Србији. Обе државе од развоја билатералних односа могу имати економску и финансијску корист. НР Кина никада није угрозила безбедност Републике Србије, нити јој нанела штету и обрнуто. НР Кина посебно цени доследан став и подршку Републике Србије њеној политици према Тајвану. Осим тога, полазећи од сопственог искуства Република Србија се одлучно противи било каквим сецесионистичким захтевима на Тибету, у Синђангу и другим регионима, оцењујући их као покушаје нарушавања суверенитета и територијалног интегритета државе.

По Фариду Закарији (Fareed Zakaria), процес померања моћи који се дешава пред нашим очима, створиће свет који ће бити веома различит од оног којег је човечанство познавало у последњих пет векова, са Азијом, а не Европом и Америком као доминантном.⁸ Кишоре Махбубани (Kishore Mahbubani) указује на нерадо прихватање Запада да је доба његове доминације прошло и да је век који је наступио Азијски век.⁹ Збигњев Бжежински у својим два књигама „Велика шаховска табла“ и „Стратешка визија - Америка и криза глобалне моћи“ наглашава геополитички значај евроазијског потконтинента, истичући

⁸ Farid Zakaria, „The Future of American Power- How America Can Survive the Rise of the Rest“, *Foreign Affairs*, May/June 2008, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.org/20080501facomment87303/fareed-zakaria/the-future-of-american-power.html?mode=print>, 25/06/2013.

⁹ Више о томе видети у: Kishore Mahbubani, *The New Asian Hemisphere – The Irresistible shift of the Global power to the East*, Public Affairs, New York, 2008.

„историјску чињеницу“ да господар те „ветрометине света“ обавезно бива и господар човечанства. Ипак, док је у првој књизи представљао Евроазију као „велику шаховску таблу“, на којој ће све пионе – после распада СССР-а – повлачити САД у складу са својим геополитичким и економским интересима потискујући Русију, у књизи „Стратешка визија – Америка и криза глобалне моћи“ Бжежински нерадо признаје да САД и Запад лагано и сигурно губе свој престиж и утицај у том делу света, препуштајући га „ауторитарној Русији“ и „тоталитарној Кини“. У току је дисперзија укупне глобалне моћи на више центара (Русија, Кина, Бразил). По њему, мултиполарност, која је увелико присутна у савременом свету, до 2025. године, окренуће се у корист Русије и пре свега Кине. Промена коју је означила трансформација Г8 институције у репрезентативнију институцију Г20 изражена је симболички у чињеници да су најзначајније лидерске улоге на првом састанку одржаном 2009. године у САД имали председници двеју држава: САД и Кине.¹⁰ Суштина је у томе да све блеђи „амерички сан“ мења опција све заноснијег „кинеског сна“.¹¹ Ако се узме у обзир „теорија равнотеже претњи“ Стивена М. Волта и његова теза да се савези формирају у циљу стварања противтеже некој држави или савезу који има хегемонистичке амбиције и чињеница да се Јапан и Индија труде да спрече кинеску доминацију у Азији, очигледно је да се Кина опажа као главни ривал САД на глобалном нивоу. Она са својом старом цивилизацијом, растућом економијом и „тоталитарним политичким поретком“ може представљати пожељан модел за бројне државе у Азији, што ће појачати њену моћ на широком простору од Евроазије до Индокине. Ако је двадесети век припао САД, онда нема сумње да ће век у који смо ушли засигурно бити кинески, у најмању руку азијски.¹² Џозеф Нај у својој књизи „Будућност моћи“ данашњи распоред моћи у свету упоређује са сложенем тродимензионалном шаховском таблом. На горњој шаховској табли, војна моћ је махом униполарна где ће САД, по свој прилици, задржати првенство у догледном периоду. Али на средњој шаховској табли, економска моћ је више од једне деценије мултиполарна, укључујући САД,

¹⁰ Zbigniew Brzezinski, *Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power*, Basic Books, New York, 2012, p. 20.

¹¹ Ibidem, p. 182.

¹² Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Od Sputnjika do Lenova: šest talasa američkog deklinizma posle Drugog svetskog rata“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Beograd, 2010, str. 284-290.

Европску унију, Јапан и Кину као главне играче, и остале који постају све значајнији. Доња шаховска плоча је подручје прекограничних међународних односа који су изван контроле владе и укључују разноврсне недржавне актере. Ту је моћ широко разасута. Нај сматра да је мало вероватно да ће САД пропасти попут античког Рима или чак бити надмашене од стране неке друге државе, укључујући и НР Кину. Међутим, имајући у виду да САД више не могу саме постићи све своје међународне циљеве и да им је потребна сарадња других држава, он препоручује одржавање старих савезништава, као и развијање нових мрежа које укључују силе у успону попут Кине, Индије и Бразила. С друге стране, Дејвид Шамбау је своју књигу „China Goes Global“ посветио управо доказивању тврдње да успон Кине и није тако велика прича. Он сматра да је Кина „непотпуна“ глобална сила. Чак одбацује и тврдње о глобалном кинеском присуству, аргументујући тиме да Кина има „врло мало утицаја у глобалним културним трендовима, минималну меку моћ и не тако добар међународни имиџ“. За разлику од њега Хенри Кисинџер у својој књизи „О Кини“ каже да данас, као највећи светски кредитор, НР Кина је тамо где су САД биле 1947. године, на врху следећег светског поретка. Кисинџер сматра да иако ће транзиција од постојећег ка новом (међународном) систему вероватно трајати још 30 година, улога НР Кине ће јачати зато што је у њеном интересу да обликује глобални систем тако да се његово тежиште помери од садашњег „Северноатлантског стуба“ ка Пекингу и осталим економијама у успону. Она ће по убрзаном темпу бити „регрутована“ у (глобално) вођство због текуће парализе на Западу.

Стога, може се рећи да већина водећих светских аналитичара сматра да се глобална моћ помера од Запада према Истоку а да је управо Кина та која доминира Истоком. Из тог разлога, потписан Споразум о стратешком партнерству са државом која по свој прилици, иако она то пориче, постаје нова глобална сила, треба гледати као веома осбиљан корак у односима две државе. Имајући то у виду, овај рад поставља као истраживачко питање: Који чиниоци су водили развој односа Републике Србије и Народне Републике Кине ка успостављању стратешког партнерства? С тим у вези, потребно је дефинисати сам појам стратешког партнерства.

Стратешко партнерство је један од појмова који многи познати светски уџбеници из међународних односа не помињу уопште, а исти је случај и код нас. Чак и у књигама и текстовима који се баве савезима и сарадњом у међународним односима којима стратешка партнерства несумњиво припадају, уопште не постоји овакав термин. Оно што је сигурно је да је овај термин потекао из економије и одомаћио се у науци о међународним односима. Један од ретких изузетака у нашој литератури је текст познатог драматурга Јована Ћирилова, који се у оквиру своје рубрике у НИИ-у дотакао значења и порекла овог појма. Он тврди да је ова синтагма „згодна јер се њоме проглашавају заједнички циљеви између двеју или више држава, двеју или више међународних организација, а да се не потписује неки озлоглашени пакт, компромитован разним пактовима пред Други светски рат или Хладни рат каснијих деценија“. Стратешко партнерство потписују једна велика сила и једна држава мање моћи чиме заправо овај појам личи на оно што је иначе у изворном смислу и значео, а то је да се „склапало и склапа између великих и моћних предузећа са великим капиталом и неким мањим које је специјализовано“. ¹³ У светској литератури, а пре свега оној на енглеском језику, у Ратлициној енциклопедији политичке економије из 2001. године се „стратешко партнерство између држава одређује као политички инструмент чији је циљ да олакша економске односе између укључених страна“. ¹⁴ У много општијој дефиницији Михаела Емерсона подразумева се да оно значи „укључивање два актера који поседују моћ и у стању су да заједно предузму стратешке акције“. ¹⁵ Луис Бланко, докторант универзитета Билефелд у Немачкој, каже да је стратешко партнерство однос сарадње. Из тих разлога однос који се дефинише као такав не може бити успостављен између непријатеља. Али имајући у виду да је пријатељство редак феномен у међународним односима, стратешко партнерство може успостављати било који међународни актер све дотле док не опажају једни друге као непријатеља. Сматрајући да не постоји општеприхваћена дефиниција овог појма и да то тако треба и да остане, треба имати у виду да „што више заинтересованих страна дели неке вредности и што су ближе односима

¹³ Jovan Ćirilov, „Strateško partnerstvo“, *NIN*, 14. april 2011, str. 29.

¹⁴ Luis Blanco, „Strategic Partnership: New Form of Association in International Relations“, извор: интернет, http://www.wiscnetwork.org/porto2011/papers/WISC_2011-523.pdf, 26/06/2013, p. 7.

¹⁵ Michael Emerson, *The Elephant and the Bear: the European Union, Russia and their Near Abroads*, Centre for European Policy Studies, Brussels, 2001, p. 80.

пријатељства, то ће бити способније да развију заједничке стратешке циљеве и успоставе дубље стратешко партнерство¹⁶. Бобо Ло, један од најбољих познавалаца руско-кинеских односа, сматра да “једна од препрека дефинисању (стратешког партнерства – прим. аут.) је што се оно стално користи. Током 1990-их, руско вођство је овај појам примењивало у сваки однос од значаја, али и велики број оних који то нису били. Био је то један начин стицања легитимности, који је често служио као маска за недостатак садржаја са стварањем илузије значаја. На стратегијска партнерства се гледало као на начин да се максимизира „простор за маневар на глобалној скали“¹⁷. По њему, то подиже углед нације како у међународним односима тако и у сопственим очима.¹⁷

Дакле, може се рећи да је стратешко партнерство један вид сарадње држава у међународним односима, сарадње која нема онако чврсте обавезе на какве вас, рецимо, тера успостављање савезничког односа, али ипак обавезују стране уговорнице да се према држави са којом имају овакве споразуме односе са добром вером и поштовањем, имајући у виду заједничке интересе, заједничке вредности и заједничко деловање које, у последњој инстанци, представљају саму суштину једног стратешког партнерства.

За Кинезе склапање стратешког партнерства значи да одају признање неком важном партнеру, што је показатељ напретка у односима и потенцијални извор ширег утицаја. Што је најважније, то је конзистентно са кинеском темом „хармоничног света“. Кинеска мрежа стратешких партнерстава са другим великим силама прокламује њену посвећеност мирољубивом и конструктивном ангажовању. Таква партнерства јој омогућавају да игра активнију улогу у међународним пословима.

Када је у питању стратешко партнерство потписано између НР Кине и Републике Србије, оно ће се гледати кроз контекст чинилаца који су довели до његовог потписивања, али и оних који су у периоду од 1977. до 2009. године спречавали потписивање Споразума о стратешком партнерству ове две државе, како за време Хладног рата, тако и након његовог завршетка, у измењеном мултиполарном свету.

¹⁶ Luis Blanco, „Strategic Partnership: New Form of Association in International Relations“, op. cit, p. 1.

¹⁷ Bobo Lo, *The Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Chatham House, London, Brookings Institution, Washington D. C, 2008, p. 40.

ПОГЛАВЉЕ II

НОРМАЛИЗАЦИЈА МЕЂУДРЖАВНИХ И МЕЂУПАРТИЈСКИХ ОДНОСА СФРЈ И НР КИНЕ

Величину сваког народа и сваке земље, било да је реч о великом или малом народу или земљи, историја цени пре свега по доприносу који дају општем напретку човечанства, по доприносу који дају мењању света и праву ослобађања радног човека, у правцу слободе народа и земаља“.

Јосип Броз Тито

У историји међународних односа ретке су ситуације у којима су односи једне мале притом веома удаљене државе као што је Југославија толико били важни за једну велику силу као што је Кина. Блискост Кине са Совјетским Савезом, који је пружао велику помоћ Комунистичкој партији Кине у успостављању народне републике, била је потпуно разумљива. Кад су се кинеско-совјетски односи погоршали крајем педесетих година, НР Кина је почетком шездесетих година, такође парадоксално с обзиром на величину и удаљеност, успоставила врло блиске односе са Албанијом са којом је делила идеолошку приврженост стаљинистичком моделу.

Међутим, са променама на светској политичкој сцени дошло је и до промена приоритета које је Кина имала. Држава као што је Југославија дошла је у фокус њеног интересовања, првенствено због успешне политике коју је водила у то време представљајући мост између Истока и Запада, али и зато што је развијала односе са свим државама укључујући и несврстане и еврокомунисте са којима је Кина желећи да изађе из изолације желела да успостави добре односе, а користећи притом „политику отварања према свету“. После смрти Мао Цедунга и хапшења тзв. четворочлане банде односи две државе су кренули узлазном линијом. Током кратког периода владавине тзв. „штогодиста“, дошло је до „званичне пријатељске посете“¹⁸ Јосипа Броза Тита НР Кини 1977. године,¹⁹ што је представљало

¹⁸ Министарство иностраних послова НР Кине, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.

потврду да се односи обнављају у пуној мери. Председник Јосип Броз Тито је готово тријумфално дочекан у Пекингу и том приликом су обновљени и државни и партијски односи. Међутим, односи добијају на пуном интензитету тек доласком на чело кинеских кључних институција чланова и присталица реформске оријентације на челу са Денг Сјаопингом, крајем 1978. године. То је убрзало приближавање две државе јер је СФР Југославија за НР Кину постала не само пример једног алтернативног модела социјализма, већ и значајан посредник у њеном изласку из изолације, њеном отварању према трећем свету (несврстаним државама), развоју односа са источноевропским државама и такозваним еврокомунистичким партијама у Италији, Шпанији и Француској. Те године (21-28. августа 1978) висока партијско-државна делегација НР Кине, на челу са Хуа Гуофенгом, председавајућим ЦК КП Кине и премијером Државног савета, долази у посету Југославији. У ситуацији када је успостављање партијских односа између Кине и Југославије постајало све извесније, Албанија постаје све усамљенија у својој борби за марксистичку чистоћу и својим нападима на Југославију. Након безуспешних покушаја да Албанију окрене сарадњи са Југославијом, и великог броја албанских напада које је доживела, Кина прекида партијске односе са Албанијом и ставља је у други план. Од тада па надаље, без обзира на смене у државно партијском руководству у СФР Југославији (смрт Јосипа Броза Тита 1980. године и смењивање представника република и покрајина у Председништву СФРЈ) и у Кини (од Хуа Гуофенга²⁰ и Ху Јаобанга до поновног избијања на површину Денг Сјаопинга и његових службеника) југословенско-кинески односи су у сталном успону. Осмишљавајући и започињући политику „социјалистичке модернизације“ и „отварања према свету“, кинески су се политичари и стручњаци окренули ка југословенском искуству и њеној полуконтролисаној привреди, а нарочито их је занимало југословенско (као и румунско) искуство у кључним међународним економским организацијама. Бројне кинеске делегације из различитих сегмената привредног и друштвеног живота, различитих сегмената

19 Председник Јосип Броз Тито посетио је том приликом СССР, НР Кину и ДНРК.

²⁰ Пре доласка на место премијера и председника КПК Хуа Гуофенг (Hua Guofeng) је био мање познат министар јавне безбедности, био је шести потпредседник и на једанаестом месту партијске хијерархије. У тренутку доласка на власт о њему се врло мало знало (чак ни тачна година његовог рођења). За њега су говорили да је спојио у себи Маоа и Цоа, да говори као што би говорио Мао Цедунг, а поступа као што би поступао Цоу Енлај. „Zbivanja u Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 73, 06. april 1977.

привредног и друштвеног живота, као и различитих нивоа – универзитета, академија наука, издавачких предузећа, спортских друштава, градова и удружења грађана, на челу са партијским кадровима и истраживачима, били су тих година у посети Југославији.²¹

У овом периоду кинеско-југословенски односи су мотивисани укупним светским односима, првенствено кинеско-совјетским, али и односом НР Кине према Сједињеним Америчким Државама, еврокомунистима, несврстанима и источноевропским државама.

Јединственост односа са СФР Југославијом, као што је већ речено, огледа се у чињеници да је југословенском искуству припала велика улога у кинеском отварању према свету након „велике културне револуције“ (1966-1976). На већ легендарном трећем пленуму ЦК КПК у децембру 1978. године инаугурирана је „политика реформи и отварања према свету“ која ће у следећих 35 година трансформисати Кину из културном револуцијом економски и друштвено разрушене и међународно изоловане државе у снажну и утицајну чланицу међународне заједнице. У почетној фази кинеских реформи југословенски је модел самоуправљања и тржишних реформи био вредан пажње јер је показивао како се земља може економски ојачати, а да се не мења идеолошка природа политичког састава. На спољнополитичком плану СФРЈ као водећа чланица покрета несврстаних послужила је Кини да се приближи покрету и убрза интеграцију у међународну заједницу. На економском плану се у почетку док су се односи са развијеним западним земљама тек успостављали преко СФРЈ могло доћи до западних технологија. Такав привилегован положај омогућио је југословенским предузећима крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година XX века повољну позицију на кинеском тржишту. Имајући у виду блискост билатералних односа у то време, веома је била интензивна размена тадашњих југославенских и кинеских државника, пословних људи, научника, стручњака, уметника и новинара. У то време су две државе почеле с интензивном разменом студената па су се по први пут образовали, између осталог, и познаваоци кинеског језика, односно различитих језика бивше Југославије, што је омогућило узајамно превођење књижевних дела. Није неважно споменути да су тадашњи кинески

21 Mirko Ostojić, „Југославија и Кина – Посета Ху Јаобанга Југославији“, *Међународна политика*, br. 796, Београд, 1983, стр. 23.

студенти касније преузели велику улогу у кинеској дипломатији те је њихово познавање прилика придонело бољим дипломатским односима две земље.²²

Пажљивим проучавањем кинеско-југословенских и кинеско-српских односа може се рећи да су они мотивисани укупним светским односима. Како би се боље разумео њихов однос, Југославија је отргнута из њеног балканског и европског контекста и чврсто је постављена у глобални контекст где је она, супротно својој величини и снази, током Хладног рата играла много виђенију улогу и ширила свој утицај много обухватније, него што се могло претпоставити. Такође, однос НР Кине са Југославијом и Србијом након завршетка Хладног рата је сагледан у контексту померања моћи у свету и промена које су се десиле у глобалном, безбедносном и економском окружењу. Стога, да би однос између НР Кине и Југославије и Србије могао да се сагледа и разуме на прави начин потребно је посматрати њихов однос у једном ширем оквиру. Тај шири оквир подразумева поред међусобног односа ове две државе и њихов однос са великим силама и другим државама, али и један дужи временски период током кога ће се анализирати односи. Сходно томе, однос између Кине и Југославије/Србије се може поделити на три велика раздобља. Прво раздобље је Хладни рат у оквиру ког постоје две фазе односа. Прва фаза је период од 1945. године до 1977. године. Друга фаза је период од 1977. до краја Хладног рата тј. 1989. године. Друго раздобље представља период након његовог завршетка до 2000. године. Треће раздобље је период од 2000. године до данас. У оквиру овог раздобља постоје такође две фазе односа. Прва фаза је од 2000. године до потписивања Споразума о стратешком партнерству 2009. године (која има своје три подфазе), а друга фаза је период након тога. Свако од ових раздобља карактерише различита расподела моћи, те сходно томе и утицај различитих сила на односе две државе. Некада је тај утицај био већег, некад мањег интензитета, али чињеница је да је постојао и да се у зависности од њега у појединим фазама мењао и однос Кине са Југославијом и Србијом.

²² Озрен Баковић, „Хрватско-кинески односи уочи приступања Хрватске Европској унији“, *Политичка мисао*, вол. XLIII, бр. 2, 2006, стр. 178, 179.

2.1 ПРВА ФАЗА ОДНОСА: ЈУГОСЛАВИЈА И КИНА У ПЕРИОДУ ОД 1945. ДО 1977. ГОДИНЕ

Како је Хладни рат карактерисао сукоб две велике силе, СССР и САД, свака од те две државе имала је своју сферу утицаја. Ту сферу утицаја свака од њих је желела да задржи и да прошири, али је то могла да учини само на рачун оне друге. Стога, период Хладног рата је био прожет покушајима обе силе да приволе како веће тако и мање актере на светској сцени да делују у њихову корист и залажу се за њихове интересе.

Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ) је споразумом у Москви а затим и у Јалти, који је договорен између Френклин Делано Рузвелта, Винстона Черчила и Јосифа Висарионовича Стаљина, била подједнака интересна сфера и САД и СССР (50:50%).²³ Међутим, након Черчиловог говора у Фултону 5. марта 1946. године било је јасно да Београд потпада под совјетску сферу утицаја.²⁴ У Кини се након другог светског рата водила битка између две струје: Чанг Кајшекове и Мао Цедунгове, једне америчке и друге совјетске. Свака од великих сила снабдевала је оружјем своју страну, али су исто тако подржавајући јавно једну страну, имали скривене контакте са другом. У то време односи између Републике Кине и ФНР Југославије нису ни постојали иако је још 1946. године постојала једна иницијатива Чанг Кајшекове националистичке владе за њихову успоставу.²⁵ Године 1947, 16. јуна, десила се једна „заборављена епизода“ када је

²³ Румунија је била подељена 90:10% у корист СССР, Грчка 90:10% у корист Велике Британије и САД, Мађарска 50:50%, Бугарска 75:15% у корист СССР. Winston S. Churchill, *Second World War: Triumph and Tragedy*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1953, pp. 72-73.

²⁴ Черчил је на Вестминстер колеџу у америчком граду Фултону, стање послератних односа Запада и СССР описао: „Од Шћећина на Балтику до Трста на Јадрану гвоздена завеса се спустила на континент. Иза ове линије налазе се престонице старих држава централне и источне Европе. Варшава, Берлин, Праг, Беч, Будимпешта, Београд, Букурешт и Софија, сви ти чувени градови и народи око њих налазе се у ономе што морам назвати совјетском сфером и сви су подвргнути, на један или други начин, не само совјетском утицају него и веома великој и, у многим случајевима, растућој контроли Москве“. Aleksandra Popović (ur), *Evropa sa dušom*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009, str. 28.

²⁵ Јован Чавошки тврди да југословенска документа показују да је Чанг Кајшекова влада затражила успостављање односа још средином 1946. године. Први контакт успостављен је у окупираном Берлину. Шеф југословенске војне мисије у Берлину, Авшич, 12. августа је известио Министарство спољних послова да „у овдашњој кинеској мисији постоји мишљење да би требало у обема земљама отворати представништва“. Пошто нема докумената, не зна се да ли је званично одговорено на ову понуду. Међутим, Југославија није имала потребних средстава да отвори дипломатско представништво на Далеком истоку. Ипак, изнад свега, није желела да се меша у

Југославија уз благослов Москве формално признала владу Републике Кине и успоставила дипломатске односе са њом.²⁶ У исто време она је „зидала“ и везе са Мао Цедунговим комунистима. Имајући у виду да је Кина тада била сфера утицаја СССР, овакви односи између Југославије и Кине могли су да се објасне само тиме да је Југославија имала дозволу СССР да буде једина комунистичка земља (сателит) којој је, поред СССР, било дозвољено да „игра“ на две карте. У исто време је, непосредно пред долазак комуниста на власт, Џоу Енлај, касније премијер НР Кине, а тада члан КПК, покушавао тајно да издејствује од САД да признају комунистичку владу, успоставе трговачке односе и пруже неопходну привредну помоћ. Очигледно је да су и кинески комунисти играли на две карте јер је СССР у то време био претрпео велике ратне штете и није могао да пружи помоћ. Они су у то време расцепљени на либерале, у чије име се обратио Џоу, и на радикале који су више били окренути СССР. У писму које је тајним каналом послано у САД Џоу је сматрао да САД треба да пружи помоћ Кини јер: 1. Кина још увек није комунистичка земља и уколико се политика (председника партије Мао Цедунга) исправно примењује, до тога још дуго неће доћи, 2. демократска Кина служила би у међународној сфери као посредник између западних сила и Совјетског Савеза, 3. Кина у којој влада хаотично стање под било каквим режимом представљала би опасност за мир у Азији и у свету. У поруци се каже да би он (Џоу) као представник либералног крила могао да, када дође време да комунисти учествују у међународним питањима, утиче унутар његове партије за постизање разумног решења које би се применило у односима између СССР и Запада и да би КПК у том случају учинила све што је у њеној моћи како би СССР одвратио од политике која води у рат. Уз консултацију са председником Труманом направљен је нацрт одговора у коме је писало да САД желе да одржавају добре односе са Кином, али да она мора да усклади своје изјаве и акције. Међутим тај одговор никад није стигао до Џоу Енлаја јер он није хтео да прими одговор другим каналом осим оног по коме је послао и тако је на крају

совјетске интересе у Кини, пошто је то била врло осетљива сфера совјетске спољне политике. Jovan Čavoški, „Zaboravljena epizoda: jugoslovensko-kineski odnosi 1947. godine“, *Tokovi istorije*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2006, str. 183-199.

²⁶ Признање није било обнародовано или ратификовано кроз парламент јер влада као извршна грана власти, има пун правни капацитет да успоставља или прекида дипломатске односе, те је одлука била формално-правно легална.

остао без одговора и америчке помоћи. Маовом победом у борби Чанг Кајшек се са својом владом и око два милиона војника пребацио на острво Тајван, које ће постати врло битно спољнополитичко питање НР Кине, нарочито у односима са САД. Мао је у октобру 1949. године у Пекингу, на тргу Тјенанмен, прогласио Народну Републику Кину речима: „Кина, односно једна четвртина човечанства, је васкрсла“, а САД су одмах повукле своју мисију из ње.²⁷ Епизода са југословенским признањем Републике Кине је заборављена, те се као званична година признања узима 1949. година.²⁸

Међутим, како је НР Кина у то време уживала помоћ СССР, како политичку тако и економску, а ФНР Југославија била у лошим односима са Москвом (1948. године је искључена из Информбироа када се Тито супроставио Стаљиновом ауторитету), није постојао канал да се новој кинеској власти проследи југословенски став, те је одлучено да се у Пекинг пошаље телеграм редовним поштанским каналом у коме Министарство иностраних послова (МИП) Југославије обавештава Пекинг да признаје владу у Пекингу као јединог легитимног представника кинеског народа (а не владу Куоминтанга у Тајпеју) и да је спремна да успостави дипломатске односе. Овај телеграм је био у потпуности игнорисан. На југословенско признање, иако је била једна од првих држава која је 1. октобра 1949. године признала НР Кину као јединог легитимног представника (имајући у виду да је Кину у УН представљао Тајван), НР Кина није реаговала. Њена зависност од помоћи из Москве у том тренутку је била велика.²⁹ С друге стране, сукоб Јосипа Броза Тита са Јосифом Висарионовичем Стаљином је довео до тога да САД прихвате Југославију као потенцијалног савезника, а Тита

²⁷ „Америчко-кинески односи“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 89, s-5, 13. avgust 1978.

²⁸ Суочен с поразима Куоминданга, Труман је у Кину послао Џорџа Маршала не би ли у преговорима између Чанг Кајшека и кинеских комуниста (представљали су их Џоу Енлај и Денг Сјаопинг) постигао компромис и сачувао стратешку равнотежу на Далеком истоку. Преговори нису уродили плодом, Мао је прешао Јангцекјанг, националисти су протерани на Тајван, а Мао је 1. октобра 1949. године с Капије небеског мира (Тјенанмена) у Пекингу прогласио Народну Републику. Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008, стр. 56, 57.

²⁹ Совјетски Савез и НР Кина су у фебруару 1950. године потписали војни уговор, обавезавши се да ће у случају напада треће земље на једну од њих војно помоћи жртви агресије. СССР је НР Кини доделио повољан кредит у висини од 300 милиона долара и понудио помоћ својих стручњака и обнови кинеске привреде. На основу уговора ће совјетски стручњаци током педесетих година суделовати у изградњи 159 великих објеката у Кини у области инфраструктуре и тешке индустрије, а Кинези су совјетски кредит вратили до последњег centa. Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, Београд, 2003, стр. 11.

као „свог“ комунисту. Иако је Југославија 1947. године одбила да учествује у Програму економске обнове (ERP – European Recovery Program) познатијем као Маршалов план (инструменту америчке „доктрине обуздавања“),³⁰ САД је почела да Југославију другачије третира у односу на СССР примењујући „политику диференцијације“ и да успешно на њој примењује „стратегију клина“.³¹ Иста стратегија је покушана да се примени и на НР Кини, међутим, Корејски рат је учинио кинеску варијанту „стратегије клина“ непримењивом.³² Америчка администрација је закључила да је потребно „Тита одржати на површини“ (Keeping Tito Afloat) и спречити да Југославија подлегне притисцима Совјетског Савеза не инсистирајући на промени политичког уређења земље, те је Југославија изгубивши са једне стране совјетску помоћ, са друге стране почела да добија

³⁰ Џорџ Кенан, познатији као „отац хладног рата“, док је био отправник послова америчке амбасаде у Москви (био је и амбасадор у Београду почетком шездесетих година) написао је 22. фебруара 1946. године свој чувени „Дуги телеграм“. У њему је он саветовао да САД своју стратегију према „совјетској претњи“ заснују на „доктрини обуздавања“ комунизма, а њена главна средства постаће Маршалов план, НАТО и нуклеарно оружје. Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 35.

³¹ У расправи о томе „Ко је изгубио Кину?“ изливано је много жучи, а разумнији Американци (укључујући Маршала и Кенана) извукли су закључак да се комунизму једино може супротставити национализам. Гедис ће ову политику у књизи „Дуги мир“ назвати „стратегијом клина“, којим је Америка покушавала да разбије комунистички монолит. Крајем четрдесетих, у Кини ни то није уродило плодом (Кисинџеру ће то поћи за руком тек четврт века касније), али им је резолуција Информбироа 1948. године неочекивано пружила прилику да „стратегију клина“ испробају у Југославији. *Ibidem*, str. 57. Кенанов документ (ППС 35) истакао је да се „у светском комунистичком покрету појавио нови фактор од прворазредног значаја“ који говори да се сателити могу успешно супротставити Кремљу. Потези САД би, према Кенану, могли бити тест спремности других „сателита“ да следе Титов пример: ако би Запад остао сувише хладан према Титу, Совјети би то узели као доказ да комунистичке државе немају алтернативу; уколико би упадљиво подржао Тита, то би могло поткопати његов положај или, чак, изазвати совјетску војну акцију. Та анализа је ушла у Извештај Савета за националну безбедност (НСЦ 18) и одредила америчку политику према Југославији током наредних неколико година. Кенан је стога сугерисао да САД подрже Југославију не допуштајући да природа њеног режима омете нормални развој економских односа између Југославије и Запада. Независна Југославија је америчким очима тако добила значење „симбола разлика у комунистичком свету“ које би и друге земље могле да следе рачунајући на помоћ и подршку САД. *Ibidem*, str. 60, 61. „Стратегија клина“ могла је, у начелу, рачунати на две врсте социјалистичких земаља: једне су биле оне у којима је крајем Другог светског рата социјализам наметнут силом совјетског оружја и противно вољи већине становништва док су друге биле оне које су извеле аутентичне револуције и чији режими нису зависили од подршке Москве. И док су у прву групу спадале земље као што су Пољска, Источна Немачка, Чехословачка или Мађарска, у другој групи биле су Југославија и, после 1949. године, Народна Република Кина. И у једном и у другом случају „стратегија клина“ имала је за циљ да ослаби контролу Совјетског Савеза у Источној Европи и изазове поделе у новоствореном блоку социјалистичких земаља. *Ibidem*, str. 59.

³² Предраг Симић, „Симбол разлика у комунистичком свету“, *Глас јавности*, извор: интернет, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/09/18/srpski/F00091702.shtm>, 27/02/2013.

политичку, економску, а затим и војну помоћ САД.³³ У светлу нових дешавања, подржана је кандидатура Југославије за несталног члана Савета безбедности у Уједињеним нацијама. Југославија проглашава крај „соцреализма“, мења име КПЈ у СКЈ, а уместо совјетског модела уводи самоуправљање, које ће Кинези прво кудити, а затим му 1958. године парирати својим „великим скоком напред“.³⁴ Касније, кад се околности буду промениле тј. њихов однос са СССР, и када се „велики скок напред“ буде показао као веома лоше решење, Кинези ће бити за њега заинтересовани, изучавати га и чак преузети нека његова решења како би их применили у оквиру реформи у својој земљи.

НР Кина се залагала за пријатељске односе и сарадњу са свим земљама, посебно азијским, засноване на пет принципа мирољубиве коегзистенције које је формулисала, заједно са Индијом, на конференцији у Бандунгу 1955. године. Отопљавањем односа између СССР и Југославије (Стаљиновом смрћу 1953. године и доласком Никите Хрушчова у Београд где је потписана Београдска декларација која је регулисала међудржавне односе), на иницијативу кинеске стране формални дипломатски односи су успостављени 1955. године (10. јануара по југословенским изворима,³⁵ а 2. јануара по кинеским³⁶) између НР Кине и

³³ Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 61. Амерички Конгрес на основу Кенанових препорука децембра 1950. године усвојио Закон о хитној помоћи Југославији, Тито је, месец дана касније, и званично затражио војну помоћ Запада. Пакт о војној помоћи (МАП), који је потписан октобра 1951. године у Београду. Југославија је укључена у амерички Закон о узајамној помоћи (МДАП) према коме су САД, Британија и Француска почеле да шаљу оружје Југославији и до 1957. године, када је Југославија раскинула овај споразум, испоручено је око 93 процента планиране помоћи у укупној вредности од око 15 милијарди долара (долар је тада вредео четири-пет пута више него данас). Југославија је добила све што су Американци тада производили осим атомске бомбе. Југословенска Народна Армија (ЈНА) је постала четврта армија на континенту, Југословенски Аеротранспорт (ЈАТ) је повећао флоту 100 процената, а југословенска војна индустрија је постала најпрофитабилнија извозна грана. Деведесетих година Југословенима ће ово оружје послужити да се међусобно поубијају. *Ibidem*, str. 75.

³⁴ „Велики скок напред“ је био економски и социјални план од 1958. до 1961. године, чији је циљ био да се искористи кинеска огромна популација како би се земља брзо преобразила из пољопривредне у модерно индустријализовану. Пројект је завршио катастрофално и изазвао једну од најтежих глади у модерној људској историји од које је умрло најмање 20 милиона људи. Patricia Buckley Ebreу, *The Cambridge Illustrated History of China*, Cambridge University Press, New York, 1999, p. 309-312.

³⁵ Velibor Gavranov, Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1972, str. 220.

³⁶ На званичном веб сајту Министарства иностраних послова НР Кине <http://www.fmprc.gov.cn>, у тексту „Кина и Југославија“, износи се овај податак уз образложење да је југословенски министар спољних послова, Коча Поповић, на овај дан упутио телеграм и нацрт коминикеа о успостављању дипломатских односа тадашњем кинеском министру, Џоу Енлају. У октобру исте 1955. године обе

Југославије.³⁷ Како је образложио тадашњи кинески премијер Џоу Енлај, две земље је везивала сличност историјског пута у XX веку, борба за мир и социјалистичка оријентација. Кинеска страна је истакла да је захвална југословенској због њене подршке приликом захтева за успостављањем легитимних права НР Кине у УН, као и због става око Тајвана. Међутим, чињеница је да се то не би десило да није дошло до побољшања односа између Југославије и Совјетског Савеза и управо то показује колико је НР Кина у то време била под утицајем СССР. Са отопљавањем односа са Совјетским Савезом, XX конгресом Комунистичке партије Совјетског Савеза (фебруар 1956), распуштањем Информационог бироа комунистичких партија (1956) и Московском изјавом (1956. године којом су обновљене партијске везе), тј. Декларацијом о односима између СКЈ и КПСС (јуна 1956), руководиоци СКЈ су добили позив да учествују на VIII Конгресу КП Кине 1956. године. Мао Цедунг је лично примио југословенског амбасадора и неколико југословенских делегација. У исто време смањио се интерес Југославије за приближавање Западу. Јосип Броз Тито је идеолошки увек био ближи Совјетском Савезу, међутим због тршћанског питања и новчане помоћи је морао да буде у добрим односима са САД. Управо тада почиње југословенско успешно балансирање између две силе – „тигра на папиру“ – САД и „великог медведа“ - СССР. Тито је „играо на две карте“. Специфична врста еврокомунизма – титоизам, коју је Југославија почела да „негује“ од сукоба са Јосифом Висарионовичем Стаљином, као резултат је имала

земље су истовремено објавиле коминике о успостављању дипломатских односа, док су се о датуму – 2. јануару 1955. године – накнадно сагласиле.

³⁷ Први амбасадор је био Владимир Поповић бивши амбасадор у СССР (ступио званично на дужност 30. јуна 1955. и остао до 25. јуна 1958. године када је опозван), а кинески у Београду Ву Сјућуен (Wu Xiaquan), предао је акредитиве маршалу Јосипу Брозу Титу 26. маја 1955. и остао до 28. априла 1958. када је позван у Пекинг да реферише о дешавањима на конгресу СКЈ и више се никада није вратио у Београд). Јован Чавошки, „Политичка и дипломатска каријера Ву Сјућуена, првог амбасадора НР Кине у Југославији“, у: Slobodan Selinić (ur), *Jugoslovenska Diplomacija 1946-1961*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2012, str. 404. „Једне ноћи, друг Џоу Енлај ме је позвао у своју кућу и рекао ми да ћемо успоставити дипломатске односе са Југославијом и да је Партија изабрала мене за првог амбасадора“, присећао се он. Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 241. Скромни генерал Ву Сјућуен у Београду није могао да се начуди луксузном животу југословенских руководилаца, али је касније разлике између спартанског живота у Пекингу и раскоши у Белом двору протумачио чињеницом „да су Југословени надамак комунизма, док су Кинези тек ушли у социјализам“. Мао му то за време „културне револуције“ неће опростити. Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 82.

жељу и неких других држава да је следе и крену њеним путем.³⁸ САД су то подржавале желећи да покажу да сателити СССР нису у тако „чврстом загрљају“ као што се чинило на први поглед. Нашавши се у ситуацији да уколико остане у „загрљају“ Запада губи власт, а уколико се врати у „загрљај“ Хрушчова може постати следећа мета, Јосип Броз Тито се окренуо на трећу страну – ка неангажованим земљама (касније несврстанима) или како их је звао Мао Цедунг „трећим земљама“ које се нису сврставале ни уз Запад ни уз Исток.³⁹ На Брионима је 18. и 19. јула 1956. године састанком Јосипа Броза Тита, Цавахарлал Нехруа и Гамал Абдел Насера ударен темељ Покрету несврстаних захваљујући којима је Југославија почетком седамдесетих година XX века постала једна од пет најмоћнијих земаља у УН и „стратешка тампон зона“ између САД и СССР и лидера трећег света. „Политика еквилибристе“ јој је омогућавала да води углавном независну политику и да на основу критеријума несврстаности слободно процењује поједине међународне догађаје и међународне актере. На међународном плану уз отварање услова за стварање нових веза на подручјима где би Југославија без несврстаности вероватно тешко икада дошла, био је важан и однос несврстаности у односу на блокове. За западни свет политика несврстаности, иако није била увек прихватљива, често нејасна, а понекад оцењивана као „просовјетска“, ипак је била боља од уласка у источни блок. Чак и источни блок, који је стално живео у нади да ће се Југославија једног дана вратити у његово окриље, ипак је толерисао несврстаност, верујући да њено опште „антиимперијалистичко усмерење“ може у одређеним ситуацијама бити коришћено као савезник против Запада. Међутим, почетком шездесетих година југословенска политика мирољубиве коегзистенције била је у оштрој колизији са америчком политиком интервенционизма и мешања у све значајније међународне спорове на тлу Азије, Африке и Латинске Америке. Пружајући одлучну подршку свим актерима процеса деколонизације, Јосип Броз Тито и његови сарадници су се

³⁸ Источни Немци и Пољаци су прерано поверовали да је време да пођу југословенским путем, али ће најгоре проћи Мађари који ће под вођством Имре Нађа 1956. године подићи револуцију коју ће Хрушчов угушити интервенцијом совјетске армије, што се није догодило чак ни у Стаљиново време. Када се Имре Нађ пред тенковима с црвеним петокракама склонио у југословенску амбасаду у Будимпешти, дошло је до инцидента у коме је убијен један југословенски дипломата што је изазвало озбиљну кризу у односима између Београда и Москве, а Имре Нађ је морао да напусти зграду амбасаде, да би одмах потом био ухапшен и пребачен у Румунију, а 1958. године осуђен на смрт и погубљен. Ibidem, str. 85-87.

³⁹ Ibidem, str. 89.

неминовно сукобљавали не само са колонијалним силама и њиховим империјалним интересима, него и са САД, које су биле њихов одани савезник. На тај начин, настојећи да се приближи земљама у развоју, Југославија се неминовно удаљавала од Запада. Југословенска осуда и оштра кампања против политике САД у Конгу, Вијетнаму, Лаосу, Бразилу и Кипру, изазивала је све већи револт Вашингтона и тумачена као непријатељски гест који одступа од изјава званичника из Београда о жељи да одржавају подједнако добре односе и са Истоком и са Западом. Будући да су се ставови Југославије о свим важнијим међународним питањима у највећој мери поклапали са ставовима Москве, постављало се питање каква је стварна садржина југословенске политике несврстаности и у чему се она уопште разликује од политике мирољубиве коегзистенције коју су у то време пропагирани и совјетски руководиоци.⁴⁰ Међутим, током 1963. године Југославија је делимично успела да избалансира односе са Истоком и Западом. Све присније везе са блоком просовјетских држава успостављане су упоредо са све енергичнијим настојањима југословенског руководства да такав тренд не иде на штету сарадње са западним силама, посебно Сједињеним Америчким Државама. Тито и његови сарадници су били свесни да једнострано везивање за било коју од двеју суперсила неминовно води губљењу тешко стечених атрибута националне независности и постепеном урушавању кључних премиса политичког режима. Иако су се званични ставови Београда о свим важнијим међународним питањима такође поклапали са ставовима Совјетског Савеза, југословенска страна је стално одбацивала могућност радикалне промене спољнополитичког курса и повратка у социјалистички лагер. Таква међународна стратегија делимично је наишла на позитиван пријем код обеју блоковски супротстављених страна. У Кремљу су испољавали наду да ће Јосип Броз Тито из идеолошких, економских и војних разлога, током времена, без обзира на званичне изјаве о трајном опредељењу Југославије за несврстаност, бити принуђен да се директно укључи у војни савез источноевропских држава. Американци су, пак, процењивали да Јосип Броз Тито неће никада више довести себе у позицију са каквом се суочио у време сукоба са Јосифом Висарионовичем Стаљином. Сматрали су да, подршком режима у Београду, индиректно спречавају ширење војног утицаја Совјетског

⁴⁰ Више о томе видети у: Драган Богетић, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Институт за савремену историју, Београд, 2012.

Савеза на стратешки изузетно важном простору југоисточне Европе и Медитерана, а истовремено подстичу и друге социјалистичке земље да следе југословенски пример. Повољнијој клими за унапређење југословенско-америчке сарадње знатно је доприносило ублажавање ранијих антагонизама између Москве и Вашингтона.⁴¹ Такође, са јачањем позиције несврстаних земаља јачала је и позиција Југославије у међународним односима, а самим тим и однос великих сила према њој.

Добри односи са НР Кином су трајали до 1958. године када су се пореметили услед доношења програма СКЈ,⁴² што је за последицу имало нову кампању СССР и социјалистичких земаља, а нарочито Албаније и НР Кине против ње. До тог периода највиши кинески руководиоци (Мао Цедунг, Лин Шао Ши, Цоу Енлај, Чу Де и др) били су пуни похвалних речи о југословенској револуцији, о борби њених народа и отворено су говорили да су они погрешили, а да је југословенска страна била у праву у сукобу са Коминформом. Мао Цедунг је, такође, лично високо оценио значај Београдске декларације из 1955. године о односима између СССР и СФРЈ и оквалификовао је као одличан документ који односе поставља на равноправној основи. Неколико његових изјава из тог периода биће упамћене. Прва, из Москве 1957. године када је изјавио да између Југословена и Кинеза постоји само та разлика што ови први носе бркове. Друга, из једног од разговора са југословенским амбасадором Владимиром Поповићем где у позитивном контексту, говори да га је Јосиф Висарионович Стаљин назвао азијским Титом. Трећа, где у фебруару 1956. године амбасадору Поповићу говори

⁴¹ Средином 1963. одиграли су се бројни догађаји који су представљали индикаторе попуштања затегнутости у односима двеју суперсила. Посебну пажњу привукао је Кенедијев помирљив говор, 10. јуна 1963. на Америчком универзитету у Вашингтону, којим је промовисана нова спољнополитичка концепција САД – „стратегија мира“. Та стратегија се суштински разликовала од дотадашње америчке спољнополитичке концепције – политике контеинмента (односно сузбијања ширења совјетског утицаја у свету), коју су одлучно спроводили сви Кенедијеви претходници. Један од првих корака учињен у духу „стратегије мира“ био је потписивање Споразума о успостављању директне телекомуникационе линије Москва–Вашингтон, 20. јуна 1963. Сврха успостављања ове, како су је касније често називали, „врхуне линије“ била је да се обезбеди моментална директна веза совјетских руководилаца и америчког председника у случају избијања тешке међународне кризе (попут кубанске) и да се смањи могућност неспоразума који би могао довести до избијања термонуклеарног рата. Најконкретнији резултат позитивног кретања у односима Исток-Запад током 1963. представљало је, ипак, потписивање Уговора о забрани нуклеарних проба у атмосфери, космосу и под водом, у Москви 5. августа. Драган Богетић, „Југославија и САД – Од спорења ка сарадњи“, *Историја 20. века*, 2009, вол. 27, бр. 2, стр. 115

⁴² Програм СКЈ из 1958. године сматра се најлибералнијим програмским документом који је икада усвојила једна комунистичка партија.

како Југославија има велики стратешки и политички значај (због чега је било лакше Кинезима сагледати значај улоге СФРЈ у контексту њихове нове глобалне политике и напора да изађу из изолације након Културне револуције). Четврта, у новембру 1956. године поводом предаје Титовог поклона Мао Цедунг је извињавајући се због њихових напада изјавио да је југословенска страна у сукобу 1948. године била у праву, а не они. Упркос свему томе совјетски притисак на Југославију поводом припрема за прихватање новог Програма СКЈ, поново је погоршао југословенско-кинеске државне и партијске односе. И поред тога што је тадашњи кинески амбасадор у Београду на почетку дао позитивну оцену о њему, у Пекингу је дошло до несугласица око оцене Програма те су намеравали да то питање реше тиме што би у Југославију послали посебну делегацију.⁴³ Међутим, пошто је у међувремену дошло из Москве негативно мишљење, ЦК КПК је променио ранију одлуку о слању делегације на партијски конгрес СКЈ и почевши грубо да оптужује Југославију за ревизионизам, довела до тога да су односи скоро потпуно прекинути. Сведени су на формално одржавање дипломатских односа, са отправницима послова на челу амбасада.⁴⁴ Кампања, чији је циљ био притисак на Југославију како би одступила од специфичног модела социјализма (самоуправног социјализма) и политике несврстаности, је почела чланком у партијском дневнику КПК „Женмин Жибао“ (Народни дневник) од 5. маја 1958. године под насловом „Модерни ревизионизам се мора критиковати“, који је у целини био посвећен критици Програма СКЈ и нападима на југословенску државну и партијску политику. Позивао је међународни раднички покрет на борбу против „југословенског ревизионизма“ и у суштини представљао реафирмисање Резолуције Информбироа из 1948. године. Уводник „Женмин Жибао“-а је указивао на то да се Југословени, упркос новој шанси која им је у међувремену дата нису покајали и поправили, па је „стрпљењу дошао крај“. На другој пленарној седници XVIII конгреса КПК усвојена је резолуција у којој се одлучно осуђује СКЈ. Почетком августа 1958. године у Пекингу је објављено саопштење о разговорима Мао Цедунга и Никите Хрушчова, у коме је наведено да ревизионизам, јасно манифестован у Програму СКЈ, представља „највећу

⁴³ Фонд 507, ЦК СКЈ, 1977, Информација о ставовима КП Кине према међународном радничком покрету и односу КП Кине према СКЈ, пов. А, IX 60/1-71.

⁴⁴ Југословенски амбасадор је 25. јуна 1958. године напустио Кину.

опасност за комунистички покрет“. У исто време КПК је оптуживала југословенске руководиоце да живе америчким начином живота, да имају више кола, да носе дијамантско прстење, као и да је Резолуција из 1948. године била исправна, а да су само методи за спровођење исте били неправилни. Међутим, већ 1960. односи НР Кине и СССР се погоршавају. Кинези су Совјете опужили да ревидирају изворне поставке марксизма, али у основи је била борба две највеће и најугицајније комунистичке државе и партије око лидерства у међународном комунистичком покрету. Овај сукоб се преламао преко Југославије – нападе на СССР Кинези су спроводили индиректно преко напада на СКЈ и ФНРЈ,⁴⁵ што је била врста притиска на КП Совјетског Савеза. То је трајало до 1963. године када почињу директни кинески напади на Совјете. Путовања Јосипа Броза Тита по Азији и Африци (1958-1959), а нарочито његова посета САД и иступања пред Генералном скупштином УН о политици несврставања, додатно су иритирала кинеску страну која је у исто време покушавала да окупи земље Трећег света у радикалној акцији заобилажења ОУН (јер није имала легитимног представника у ОУН где је Кину и даље, уз амерички благослов, представљао Тајван) и формирања пандан организације на основама радикалнијег принципа афро-азијанизма.⁴⁶

Након пропасти ових акција и потреса на унутрашњој сцени, Кина се повлачи у изолацију, претходно оптуживши Југославију да упорно настоји да „забије клин“ између Кине и Индије, и Кине и Совјетског Савеза. Као што се у XV веку, како каже Пол Кенеди, када је била царство о чијим се богатствима слушало и причало надалеко и када је поседовала изузетно моћну флоту са генералом Ченг Хоом на челу, неочекивано повукла и окренула себи, издавши један едикт којим је забрањена изградња пловила са више од два једра, те су „велики ратни бродови Ченг Хоа иструлели усидрени, тако је и овог пута она свету окренула леђа.“⁴⁷ И док је једна држава – Југославија проживљавала „златну деценију титоизма“ која

⁴⁵ Проглашена је године 1943. године на територији Краљевине Југославије под називом Демокративна Федеративна Југославија, те је међународно призната као правни наследник Краљевине. Године 1946. је добила службени назив Федеративна Народна Република Југославија, а Уставом 1963. године добила је свој последњи назив Социјалистичка Федеративна Република Југославија.

⁴⁶ Dragana Mitrović, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i perspektive“, *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, godina 56, br. 1118-1119, Beograd, 2005, str. 16.

⁴⁷ Pol Kenedi, *Uspori i pad velikih sila*, Službeni List SRJ-CID, Beograd-Podgorica, 1999, str.. 27.

је почела 1957. а завршила се 1968. године када су тржишне реформе и демократизација југословенског друштва удариле у границе комунистичког режима,⁴⁸ друга држава - Кина је била у самоизолацији. Маова кампања „сто цветова“, политика „великог скока напред“ и Културна револуција, имале су за последицу смрт милиона људи. Маова верзија комунизма из пакла је однела 38 милиона људи у смрт спроводећи „велики скок напред“, брутални експеримент са колективизацијом, док ју је са културном револуцијом закопао још дубље у изолацију уништавајући притом читаву класу професионалаца и академика. Спољна политика Кине током Културне револуције (1966-1969) наносила је велику штету националним интересима Кине. Дошло је до обустављања сваке врсте међународне сарадње, до масовног повлачења кинеских амбасадора широм света, „до преиспитивања“ њиховог идеолошког лика и до „преваспитивања“. Кина је, у погледу комуникација и сарадње са спољним светом, била готово потпуно самоодсечена и самоизолована. У том периоду Кина је и сама чинила многе секташке грешке са амбицијом велике хегемонистичке силе. Стварала је групе и партије у свим деловима света који следе и пропагирају кинеску политику. Ригидан став у међународним односима и заговарање идеје о револуционарном ширењу социјализма, односно неопходности реализације теорије „борбе светског села против светског града“, по узору на кинеску револуцију и њена искуства имао је за последицу да се Југославија, која је покушавала да отвори „трећи пут“ и у изградњи социјализма и у међународним односима, посебно нашла на мети носилаца ултра-левих ставова тада доминантне фракције у руководству Кине. На конференцији 81 комунистичке радничке партије из 1960. године, на инсистирање кинеске делегације, у усвојеној Изјави, Југославија је поново нападнута и оквалификована да спроводи политику одвајања од социјалистичког логора и супротстављања комунистичком покрету, „варијанту међународног опортунизма, који је израз теорије савременог ревизионизма“. Са југословенске стране, најутицајнији идеолог југословенске комунистичке елите Едвард Кардељ посветио је неколико својих редова

⁴⁸ Ако се изузме чињеница да је Југославија у 1964. годину ушла са озбиљним економским проблемима, великим платним дефицитом и дугом према САД од близу 1,5 милијарди долара. У новембру 1963. године је СФРЈ затражила од САД помоћ од преко 1,3 милиона тоне пшенице, без које је југословенском становништву претила глад. Међутим, САД на то нису одговориле, јер није постојала југословенска иницијатива за побољшањем односа са САД.

теоријском оспоравању кинеских ставова методом апологетике одабраних ставова класика марксизма о питању начина успостављања социјалистичких уређења, односно „извоза и увоза“ револуција.⁴⁹ Тај период је трајао до 1969. године, када Кина са завршетком Културне револуције мења своју спољну политику. Као резултат дубоких унутрашњих промена и ослобађања од секташтва у унутрашњој политици, Кина је у спољној политици почела да показује више флексибилности и предузимљивости. Из нових углова сагледава улогу Југославије и њен значај у међународним односима и ствара услове за побољшање кинеско-југословенских односа. Томе је допринела и континуирана југословенска политика. Наиме, „захваљујући“ америчком праву на вето у Савету безбедности, најмногљуднија нација света била је пред вратима Ист ривера (East River) више од две деценије. У ОУН је примљена тек 1971. године. За све то време кинеске изолације, иако и сама у сендвичу Истока и Запада, у рвању са сопственим унутрашњим тешкоћама, Југославија је била један од аутора и иницијатора бројних резолуција за пријем НР Кине у ОУН и избацивање представника Тајвана. Чак је на VII заседању Генералне скупштине Југославија апстинирала од гласања због одлагања разматрања овог питања. И у време прекида дипломатских односа Кине са Југославијом, и веома оштре конфронтације између две земље око концепција изградње социјализма (шта је боље, да ли „самоуправљање“ или „велики скок напред“), Југославија је остајала принципијелно доследна свом ставу о неопходности пријема НРК у ОУН. Она је годинама „тврдоглаво“ у дворани Ист Ривера, и другим међународним форумима, бранила овај принцип, без обзира на притиске који су на њу вршени. Одбијајући као неприхватљиву формулу о „две Кине“, с образложењем да „постоји само једна Кина“, а да је „Тајван део Кине“, представник Југославије је, на пример, 1970. године, за говорницом ОУН рекао да „Генерална скупштина ОУН нема право да прекраја географску мапу ниједне од земаља чланица ОУН, нити да од једне државе ствара две“.⁵⁰

Када се на то дода и непостојање односа НР Кине са Совјетским Савезом, са којим је сукоб достигао свој врхунац током граничног сукоба 1969. године, размена амбасадора 1970. године између НР Кине и СФР Југославије изгледа као

⁴⁹ Edvard Kardelj, *Međunarodni odnosi i nesvrstanost*, Komunist, Beograd, 1979, str. 25, 26.

⁵⁰ Dragan Miljanić, „SR Jugoslavija i NR Kina - međusobni odnosi i iskustva međunarodne izolacije“, *Međunarodna politika*, br. 1025, Beograd, 1994, str. 23.

логичан први корак. Ову размену су иницирали Кинези и то тако што је Мао Цедунг за време првомојске параде у Пекингу поздрављајући се са станим дипломатама, рекао југословенском отправнику послова: „Кина треба да развија државне односе са Југославијом“.⁵¹ Он је тада лично упутио преко југословенског отправника послова „искрене честитке југословенским народима“. У интерној верзији једног говора председника владе НР Кине Џоу Енлаја (Zhou Enlai)⁵² из 1971. године, који су објавили тајвански извори, позитивно се говори о одлучности СФРЈ да се брани без обзира одакле би дошло до агресије.⁵³ Кинески руководиоци су у тој новој фази износили само комплименте и покретали питања о којима су се две земље слагале (отпор агресору, херојство њихових народа, народна одбрана, народноослободилачке традиције и др). Када би разговарали са југословенским руководиоцима говорили би да између две земље постоје разлике

⁵¹ ДАСМИП, ПА, 1975, Мао Це Тунг о председнику Титу, ф. 77, д. 22, пов. 448985, 14.10.1975.

⁵² Џоу Енлај је био премијер НР Кине од њеног оснивања 1949. године. Имао потпуно различите ставове у односу на Маоа. Док се Мао залагао за перманентну револуцију, он се залагао за ред, мир, прагматичан прилаз привредним, политичким и спољнополитичким питањима. Он је гро своје времена посветио спасавању онога што се спасти може након Маових чистки. Многе људе током Културне револуције је штитио. Након његове смрти изашао је чланак од 14 хиљада речи у теоретском органу Комунистичке партије Кине часопису Хунг Чи у коме су поновљене и проширене многе ствари које је Денг Сјаопинг рекао у говору на комеморацији Џоу Енлаја 1976. године. У чланку је Џоу приказан као човек који је учествовао у свакој значајној одлуци за 27 година колико се налазио на положају председника владе и да је био човек који је сваку одлуку и спроводио. Ако је Мао био пролетерски полубог који је ширио теорију и давао суд из своје куле од слоноваче, Џоу је био слуга Кине, брилијантан, понизан, одлучан, неуморан и храбар. „Наш добри председниче, очи су вам постале закрвављене, уморили сте се и коса вам је оседела“. Описујући Џоуову неуморну енергију, у чланку се каже да је он даноноћно радио занемарујући своје оброке и сан. Када је био поспан или уморан, изашао би у шетњу или би се измасирао уљем или обрисао лице влажним пешкиром. Често није имао времена да редовно једе и одремао би путујући с једног места на друго аутомобилом. То је био први пут да се помињу његове личне навике. До тада је таква пракса била резервисана искључиво за Маоа. „Kineska scena“, фонд 112, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 70, s-9, 11. јануар 1977. Џоу Енлај је два дана пред своју смрт (боловао је од рака) 6. јануара 1976. у својој болничкој соби окупио 8 од укупно 10 комаданата војних области Кине (изузев Чен Хис Лијена из пекиншке војне области и Тинг Шенга из нанкиншке области) да би их упознао са својом последњом вољом. Том приликом им је открио постојање завере коју је организовала моћна (четворочлана – прим. аут) банда основана 1975. са циљем да свргне бивше кадрове, а нарочито потпредседника Владе Денг Сјаопинга, личности достојне поштовања, и затражио да осигурају његову заштиту. Том приликом је одредио три задатка: 1. бранити и учествовати у изградњи партије, бити веран партији и новој Кини, 2. штитити старе другове у њиховим последњим годинама, управо друга Денг Сјаопинга који спава само два три сата дневно савесно посвећујући своје време изградњи Кине, али који је ипак стално жртва неких злопамтила и 3. свакодневно добро управљати ослободилачком армијом. Након тога им је Џоу саопштио да му не остаје још много времена да живи на шта су војни команданти зајецали. „Сузе не могу да узбуде бога“ рекао им је он. „Облаке ће ускоро растерати громови и сунце ће поново обасјати нашу лепу отаџбину. Ово су последње речи које вам упућујем другови“. Ming Bao, „Џу Ен Лажеve poslednje reči“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 72, 13. mart 1977.

⁵³ ЦК СКЈ, 1977, Информација о ставовима КП Кине према међународном радничком покрету и односу КП Кине према СКЈ, пов. А, IX 60/I-71.

које су природне, што се, пре свега, односило на разлике на подручју спољне политике. До тада, увек када би разговор дошао на питање међупартијских односа, Кинези би изјављивали да су разлике ипак велике. Кинеско руководство је при томе ћутке прешло преко ранијих оптужби против Југославије као земље где се отишло најдаље у ревизији марксизма-лењинизма и јавно су признали значајне позитивне карактеристике југословенске спољне политике, њену улогу на Балкану, међу несврстанима и у свету уопште, њен допринос у Другом светском рату, одлучно супротстављање политици мешања у унутрашње ствари, подршка борби народа који се боре против агресије итд. Кинески руководиоци су већ у почетку нормализације наглашавали да међудржавни односи, економска размена и развијање других форми пријатељске сарадње треба да буду основни оквир за развијање односа између Југославије и Кине. Ти односи по њима су требали да се заснивају на пет принципа коегзистенције, што је значило да се сарадња Југославије и Кине не може проширити и на партијску сарадњу. Бакалију, председнику ПК СК Косово 1975. године у Пекингу, један високи функционер је чак изјавио да би дискусије о постојећим разликама у схватањима партије могле штетити развоју међудржавне сарадње. Стога, имајући у виду да је Кина партијску сарадњу у то време развијала само са партијама у оним земљама са којима је односе могла да заснива на марксизму-лењинизму и пролетерском интернационализму, Југославија није форсирала успостављање сарадње на партијском нивоу већ је пустила да се то деси онако како Кинезима највише одговара. Кинеско руководство је констатовало југословенски интерес, испољен у више наврата и на различитим нивоима, да се сарадња две земље прошири и на подручје друштвено-политичких организација. Како је НР Кина имала трајнији интерес за развијање сарадње са Југославијом у оквиру своје постојеће глобалне стратегије констатована је спремност да се изађе у сусрет СФРЈ до граница тадашњих могућности. Међутим, она још увек није желела да прихвати оне форме сарадње које би се могле протумачити као форме испољавања идеолошке блискости, а још мање идеолошког идентитета. Управо из тог разлога, Кинези нису објавили, иако су је примили, југословенску честитку поводом 50-огодишњице КП Кине 1971. године. Тиме су се изјаснили да желе да развијају сарадњу на свим оним подручјима у којима нема блискости идеолошко-

политичких ставова и да постојећа сарадња треба да остане у одређеним државно-политичким оквирима. Ипак, кинески званичници су наглашавали све време дугорочни и дубоки интерес Кине за сарадњу са Југославијом и давали одређене наговештаје да би КП Кине могла убудуће испољити већи степен еластичности барем према партијама оних земаља које су у ужем кругу њеног интереса. Томе у прилог је говорила чињеница да је кинеска штампа објавила пун текст написан на венцу председника Републике Тита (председник СФРЈ и председник СКЈ), који је био положен поводом смрти Мао Цедунга. Такође, због пажње да не повреде СКЈ, Кинези нису хтели да пренесу у својој штампи све што је Енвер Хоџа (Enver Hoxha) веома негативно казао о Југославији у реферату на Седмом конгресу Албанске партије рада (што су иначе учинили после шестог конгреса) и на тај начин су цензурисали говор свог блиског савезника.⁵⁴ Кинески интерес за интензивнију сарадњу са СФРЈ био је везан првенствено за југословенску независну спољнополитичку оријентацију и њено балансирање између САД и СССР, за политику несврставања и истакнуту улогу међу несврстаним земљама и земљама у развоју, за еврокомунизам који се развијао у Европи. Свима је Јосип Броз Тито са својим „титоизмом“ био пример. У том смислу Кина је у више наврата, јавно и у разговорима, одала признање принципијелној југословенској политици развијања равноправне сарадње са свим земљама у свету.⁵⁵ За Кинезе је мала Југославија представљала вредност једног симбола, симбола независности у односу на совјетски империјализам. Југословени су сматрали да Кина треба да преузме своју одговорност у свету и да штити мале земље од притисака већих. Укратко, два националистичка комунизма поново су нашла заједнички језик, после дугог идеолошког сукоба, захваљујући тврдоглавости Русије.⁵⁶

Након успешне „пинг понг дипломатије“ успостављени су сино-амерички односи 1972. године⁵⁷ (долазак америчког председника Никсона у Пекинг где је са

⁵⁴ ЦК СКЈ, 1976, Информација о односу КП Кине према међународном комунистичком покрету и СКЈ у светлу промена у кинеском руководству, пов. А, IX 60/1-56.

⁵⁵ ДАСМИП, ПА, 1975, Информација о НР Кини: унутрашња, спољна политика, билатерални односи, ф. 77, д. 18, пов. 444112, 10.9.1975.

⁵⁶ Figaro (AFP), „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 1. septembar 1977.

⁵⁷ Начин одлучивања у кинеској спољној политици такође је веома специфичан. Са идејом да се обезбеди континуитет државних интереса, најважније одлуке о безбедности и спољној политици су у рукама главног лидера, генералног секретара Комунистичке партије Кине, Централном комитету и његовим радним групама, као и Централној војној комисији, а генерални секретар је

кинеским председником Мао Цедунгом потписао тзв. Шангајски коминике којим се признаје постојање само једне Кине, влада у Пекингу као једина легитимна влада, а Тајван као саставни део Кине), а НР Кина је заузела место у ОУН (Савету безбедности, уместо Тајвана), њеним специјализованим агенцијама и другим међународним организацијама. Великом већином гласова, чланице ОУН су искључиле Тајван из овог тела, као и других међународних форума и организација (ГАТТ на пример). Иако НР Кина као релативно неразвијена земља и војна сила од мањег значаја, није била у фокусу интересовања САД, демографски цин са више од милијарду људи, релативно економски и политички изолована, постала је предмет интересовања САД тек када је јасно дефинисано да је сарадња са НР Кином корисна у стратешком надметању са Совјетским Савезом, како би „повећали флексибилност своје дипломатије“. С друге стране играјући на „америчку карту“ НР Кина је рачунала да ће им нормализација односа са САД омогућити да ослабе притисак Москве и спроведу борбу против „хегемонизма“ тј. Совјетског Савеза.⁵⁸ Како је то Хенри Кисинџер, рекао: „У то време су и Пекинг и Вашингтон склопили брак из рачуна који је касније прерастао у емотивну везу понајвише захваљујући кинеској психолошкој вештини.“⁵⁹

За то време, Југославија је „пловила“ путем несврстаности и као лидер у том покрету била једна од најутицанијих држава у свету. Поставши свесна тога да је Југославија успела да учини оно што она није могла - да окупи „треће земље“ и самим тим постала врло цењен „глобални играч“, НР Кина је проценила да је кинеској политици потребно више простора за деловање, а то је могла да постигне једино не припадањем ниједном блоку. Међутим, њена подршка несврстанима је

врховни овим телима, па се може слободно рећи да највећи утицај на одлуке о спољној политици и безбедности има КПК. Најчешћа персонална унија функција, једна личност – генерални секретар, председник и командант одбрамбених снага Кине, омогућава тој личности да припрема одлуке које представљају претежно његова решења. Таква позиција је корисна у ретким ситуацијама када треба „кориговати политику“, као у случају 1978. године када је Денг Сјаопинг одлучио да нормализује односе са САД, упркос неслагањима око продаје оружја Тајвану, а администрација је могла то да припише индивидуалном избору лидера.

⁵⁸ О томе говоре два тајна извештаја који су се појавили у Хонгконгу, а који говори о састанку Џоу Енлаја са високим руководиоцима КП Кине у децембру 1971. године, два месеца пред посету председника Никсона Кини и у марту 1973. године, након успостављања дипломатских односа између Кине и Јапана. Први извештај говори о великој користи коју би Кина имала уколико би продубила неслагања између САД и СССР. Други извештај говори о томе да је основна политика Пекинга да нахушка једну против друге две велике силе које желе хегемонију – САД и СССР. AFP, „Zbivanja u Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 71, s-1, 23. februar 1977.

⁵⁹ Dragan Miljanić, „Oscilacije u odnosima SAD-Kina“, *Međunarodna politika*, 1996, str. 30.

била велика, а самим тим и Југославији, са којом су односи били све бољи. Препреку још бољим односима чинили су лоши кинеско-совјетски и кинеско-индијски односи, имајући у виду да је Југославија са обе земље имала добре односе.

Као што се може приметити, у периоду од 1949. године па до почетка седамдесетих година XX века односи између НР Кине и Југославије били су под великим утицајем Совјетског Савеза. У зависности од осцилације односа Кине и Југославије са овом силом модификовао се и њихов међусобни однос. Међутим, приметно је да и када је Кина нападала Југославију, она то никада није узвраћала и увек је недвосмислено демонстрирала принципијелан став да НР Кина, односно Пекинг једини има легитимно право да представља Кину у међународној заједници, па и у УН.

Од 1972. године на однос НР Кине према другим државама међународне заједнице, међу којима је и Југославија, почиње да утиче, осим пароле „мој је пријатељ свако ко није пријатељ Совјетског Савеза“ и однос са Сједињеним Америчким Државама. Како је у то време Кина била од стране СССР окарактерисана као ревизионистичка држава, исто као и Југославија, а с друге стране обе су имале добар однос са САД, међудржавни односи су почели да се побољшавају, нарочито имајући у виду и позицију Јосипа Броза Тита у Покрету несврстаних који је све више добијао на значају.

У Хелсинкију је 1975. године потписана повеља КЕБС-а, где су Американци успели да у „трећу корпу“ убаце људска права што ће за последицу имати стварање Хелсиншких одбора широм света, што ће на својој „кожи“ осетити прво Совјетски Савез, а касније и НР Кина и Југославија.⁶⁰ Након смрти Мао Цедунга, „великог кормилара“ који је мислио да је идеологија довољна да би се држава покренула и нахранила гладна уста, и хапшења тзв. четворочлане банде (на челу са Маовом удовицом Ђианг Чинг) односи Кине и Југославије су кренули узлазном линијом. Долази до крупних промена на унутрашњем плану, догматска изолација се замењује политиком широког „отварања према свету“ која је била потребна како би се реформе спровеле. Унутрашња стабилизација је довела до

⁶⁰ Хелсиншка повеља је имала три „корпе“: „хелсиншки декалог“ (начела), економску сарадњу и „слободну циркулацију људи и идеја“ (људска права). Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 118.

реалнијег и одмеренијег приступа НР Кине појединим међународним питањима, те погодовала већој динамици и глобалном карактеру њене спољне политике. Активност Кине на међународном плану је у знатној мери олакшана кризом у совјетско-америчким односима, осетљивошћу Запада према појачаном совјетском присуству у Африци, Вијетнаму, Индијском океану, Авганистану и другим деловима света, као и настојањем и опредељењем све већег броја земаља у развоју (ЗУР) да се одупру доминацији и притисцима двеју суперсила.⁶¹ Смрћу Мао Цедунга, доласком Хуа Гуофенга на чело државе и партије и хапшењем „четворочлане банде“,⁶² направили су се сви услови за посету председника Југославије Јосипа Броза Тита Кини. И овог пута Кинези су показали иницијативу упутивши позив који је прихваћен са југословенске стране. Председник Јосип Броз Тито, који је у то време вешто балансирао између САД и СССР (Леонид Брежњев је коначно прихватио Титову линију комунизма) и био један од лидера Покрета несврстаних, је готово тријумфално дочекан у Пекингу 1977. године и том приликом су обновљени и државни и партијски односи. Тито више није био сматран „ревизионистом“. Од тада, без обзира на смене у државно партијском руководству у СФР Југославији (смрт Јосипа Броза Тита 1980. године и смењивање представника република и покрајина у Председништву СФРЈ) и у Кини (од Хуа Гуофенга до поновног избијања на површину Денг Сјаопинга и његових службеника) југословенско-кинески односи су били у сталном успону.

Кина је од 1970. године односе са Југославијом заснивала на бази пет принципа мирољубиве коегзистенције, тј. као са пријатељском државом чије је друштвено-политичко уређење различито од њеног, а не на принципима пролетерског интернационализма. Стога је 1977. година и боравак Јосипа Броза Тита у Кини, током кога су успостављени партијски односи између две државе, од великог значаја.

⁶¹ ДАСМИП, ПА, 1982, Информација о спољној политици НР Кине, ф. 57, д.1, пов. 421079, 4.5.1982.

⁶² Чланови четворочлане банде били су: Ванг Хун Вен, члан Политбироа и потпредседник Централног комитета (познат по својој духовитој опасци: „Кад умрем Маркс ме неће памтити“), Чанг Чун Чијао, Јао Вен Јуан и Маова четврта жена Ђианг Чинг (позната по изјави да „мушкарци морају производити, а жене ће преузети власт“). Они су ухапшени у октобру 1976. године под оптужбом да су покушали да збаци са власти Маовог наследника Хуа Гуофенга. Ђианг Чинг је 1991. године извршила самоубиство. Aleksandar Novačić, *Veliki zaokret*, Globus, Zagreb, 1979, str. 48.

2.1.1. ШТА ЈЕ ПРЕТХОДИЛО ТИТОВОЈ ПОСЕТИ

Посета председника СФРЈ Јосипа Броза Тита НР Кине била је предвиђена за период од 30. августа до 8. септембра 1977. године. До посете је дошло у периоду успона у развоју односа Кине и Југославије. По свој прилици за јачање веза са Југославијом се заложио Денг Сјаопинг (Deng Xiaoping) одмах по повратку на власт 1973. године (после првог пада за време Културне револуције). Он је још тада рачунао на престиж Београда за супротстављање утицају Совјетског Савеза на Балкану и у Западној Европи, сматрајући да кинеско-албански савез представља изолационизам и да је недовољан када се ради о спровођењу „политике отварања“ Кине према свету. Из тог разлога је, октобра 1975. године позван у посету председник југословенске владе Џемал Биједић. Његов разговор са Мао Цедунгом остаће упамћен по томе што га је Мао у три маха замолио да пренесе његове срдачне поздраве председнику Јосипу Брозу Титу. За разлику од 1958. године када је за њега рекао: „Људи као што је Тито, такви су да су непоправљиви. Иста је то ствар и за Хитлера, Чанг Кајшека (Chiang Kai Shek) и царе. Они не могу да се излече, могу само да буду ликвидирани“, овог пута је дао комплимент Јосипу Брозу Титу рекавши да реч Тито у преводу значи „челик“ тј. „чврст као челик“ мислећи притом на његов челично непоколебљив став. То је била индиректна похвала на Титов рачун. Мао је том приликом упутио поздраве и Кардељу кога је имао прилике да упозна у Москви. Такав гест према председнику Јосипу Брозу Титу није учињен случајно, као ни то да је Мао испратио Биједића до врата, држећи га за руку, што никада није радио јер је имао тешке реуматичне болове у ногама и нерадо је устајао, и тешко ходао.⁶³ То је у претходне две године учинио само још једном: када је месед дана раније примио Ле Дуана, првог секретара вијетнамске партије рада, који је предводио државно партијску делегацију Вијетнама у посети Кини.⁶⁴ Унапређење односа две државе је ишло постепено, размењиване су посете високих

⁶³ Познато је да ниједан гест који кинески високи функционери чине јавно, не чине случајно, без политичког значаја. Ако то долази од Мао Цедунга онда то поготово има карактер директиве и обавезујућег политичког става.

⁶⁴ ДАСМИП, ПА, 1975, Мао Це Тунг о председнику Титу, ф. 77, д. 22, пов. 448985, 14.10.1975.

званичника. Међутим, „четворочлана банда“ са Ђианг Чинг (Jiang Qing) на челу успротивила се Денговој балканској политици. Потпредседник владе Ли Сијенијен (Li Xiannian) је наставио Денгову пројугословенску политику после његовог другог смењивања априла 1976. године, да би уклањање радикалне „четворочлане банде“ у Кини крајем 1976. године био преломни моменат у погледу кинеске спремности за проширену сарадњу са Југославијом и на високом политичком нивоу. Убрзо након уклањања „четворочлане банде“ уследиле су две значајне политичке посете са кинеске стране Југославији. Прво је децембра 1976. године делегација пријатељства кинеског народа, коју је предводио генерални секретар сталног комитета Свекинеског народног конгреса и бивши министар иностраних послова Чи Пенг Феи (Ji Pengfei), била у посети Југославији одакле је понела веома повољне утиске, а у јануару 1977. је Београд посетио и министар спољне трговине Ли Чианг да би припремио посету маршала Јосипа Броза Тита.⁶⁵ Затим је дошло до веома значајне посете кинеске парламентарне делегације на челу са потпредседником сталног комитета свекинеског народног конгреса Сајфудина (Saifuddin Azizi) од 11-21. маја 1977. године. Ова делегација врло високог политичког састава имала је исцрпне и садржајне разговоре са највишим руководиоцима, као и увид на лицу места у суштину и функционисање југословенског социјалистичког самоуправног система и њених остварења на привредном, културном, образовном и другим подручјима.⁶⁶ Југословенска улога и активности на линији несврстане политике током 1976. године (министарски састанак несврстаних у Лими, специјално заседање УН о међународним економским проблемима и тд.), као и конкретне акције у правцу развоја југословенских односа са САД и Западном Европом, њена доследна независна политика, представљали су додатни елемент појачаном кинеском интересу за Југославију.

Међутим два сасвим различита догађаја су окарактерисала период непосредно пред посету председника Јосипа Броза Тита НР Кини. Један је био јаван, где се испитивало реаговање јавног мњења, а други је био тајни и одржавао

⁶⁵ Kjodo, AFP, „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 7. septembar 1977.

⁶⁶ ДАСМИП, ПА, 1978, Годишњи извештај: Југословенско-кинески билатерални односи, ф. 86, д.1, пов. 41452, 12.1.1978.

се унутар саме партије, припремајући партијско руководство за Титову предстојећу посету, да би се након тога извршила припрема и јавног мњења. Наиме, од јуна 1977. у серији чланака у Женмин Жибао-у поново су имплицитно актуелизоване оптужбе против Југославије. У тим чланцима је потврдјена актуелност и исправност писма ЦК КПК од 17. јуна 1963. године о „Једном предлогу генералне линије међународног комунистичког покрета“. Двадесет трећа тачка тог документа говорила је о Југославији као о оличењу савременог ревизионизма и упорно је инсистирало на томе да се све партије придржавају Московске изјаве комунистичких партија из 1960. године. Нарочито је истакнуто да је увођење југословенске ревизионистичке клике у социјалистичку заједницу и међународне комунистичке редове апсолутно недозвољиво. Хуа Гуофенг, коме су руке само до одређене мере биле слободне, морао је све време да води рачуна да не пружи својим противницима било какав аргумент којим би га могле напасти одређене снаге у земљи да издаје политичку линију Мао Цедунга. У том смислу могло би се тумачити позивање Кинеза на старе документе. Међутим, он истовремено, као практичан политичар, у пуној мери је сагледао и значај међусобно корисне сарадње између СФРЈ и НР Кине и 30. јула 1977. године је одржано саветовање политичког актива по инструкцији ЦК КПК на ком су учествовали највиши представници МИП-а и других министарстава. Раматрало се десет актуелних политичких питања (стање у Индокини, албанско питање, Блиски исток, питање светског рата, посета Венса, народноослободилачки покрети, људска права, политика према прекоморским кинезима, Хонгконг и Макао). Треће питање које се расправљало, одмах након албанског питања, било је разматрање проблема Југославије. Главну реч је водио кинески министар иностраних послова Хуанг Хуа.

У то време су још увек постојале резерве према Југославији и СКЈ па је било потребно да кинески руководиоци направе прву фазу у припремању политичког мњења за посету председника Јосипа Броза Тита како би кинески ставови брзо еволуирали. Током саветовања министар Хуанг Хуа је тактички све време водио дискусију (квалификујући СКЈ као ревизионистичку партију која ће се једнога дана, можда, вратити на пут марксизма и лењинизма) јер се рачунало на шири отпор пуној нормализацији односа са Југославијом. Покушао је да омекша

свест кинеских руководиоца по питању успостављања партијских односа са Југославијом, кренуо је нападајући Југославију за све оно што Кини није одговарало у прошлости, а завршио са оправдањима. Покушао је да објасни да је управо Мао Цедунг био тај који се залагао за побољшање односа са Југославијом. Пресудни су били успеси које је председник Јосип Броз Тито имао на три поља: у акцији против фашизма и за национално ослобођење и независност, затим у супротстављању страној интервенцији и одређивању независног пута у спољној политици и на унапређењу јединства трећег света и земаља у развоју, подржавању национално-демократских покрета у току претходних неколико година, на подржавању пријема Кине у УН и у супротстављању теорији „две Кине“ или „једне Кине и једног Тајвана“.

Хуанг Хуа је објаснио руководиоцима да не смеју да предузимају никакве акције које ће упропастити пријатељске односе између Југославије и Кине и између кинеског и југословенског народа. Шта више, нагласио им је да се од њих очекује да узму учешће на великом збору топле добродошлице председнику Јосипу Брозу Титу. То је образложио тиме да је задатак Кине да се уједини са свим угњетаваним и подјармљиваним народима, са мирољубивим и прогресивним земљама и народима, да створе најшири међународни уједињени фронт, и да подстакну револуционарну борбу против две хегемонистичке силе, посебно совјетског ревизионистичког социјалимперијализма. По њему свака земља која се супротставља хегемонистичким силама и даје подршку националној независности, националном ослобођењу и народној револуцији, без обзира на њен друштвено-политички систем и без обзира да ли она одржава са Кином пријатељске односе, може бити на једној истој линији - у уједињеном фронту. По њему Савез комуниста Југославије је у основи супротан КПК, међутим, Југославија и њени народи могу бити у добрим односима са Кином и Кинезима. Да би постигли циљ јединства држећи се одређених принципа, кинески народ ће морати да буде тактички флексибилан у „тражењу заједничке основе на главним питањима, уз остављање по страни мањих разлика“.⁶⁷

⁶⁷ ДАСМИП, ПА, 1978, Кина-Југославија, Реферат кинеског МИП Хуанг Хуа о спољној политици Кине, одржан на саветовању политичког актива 30. јула 1977, а објављено у тајванском часопису „Issues and studies“, ф. 86, д. 1, пов. 411560, 17.2.1978.

Одлуку о обнављању односа тј. постепеној нормализацији односа са СКЈ донео је Политбиро ЦК КП Кине 26. августа 1977. на предлог Хуа Гуофенга, неколико дана пред долазак у Кину југословенске делегације на челу са председником Јосипом Брозом Титом. Задатак прве студијске делегације био је само да ту одлуку аргументује пред Централним комитетом и чланством КП Кине. Хуа је одлуку о успостављању партијских односа између Југославије и Кине аргументовао тиме да је Југославија социјалистичка земља.⁶⁸ Кинеско руководство је све време осећало потребу да нагласи да је за обнављање добрих односа између две земље био и Мао Цедунг. Наводно, он је још 1964. године рекао да треба нормализовати и побољшати односе са Југославијом, а да су кинески испади који су се десили пред југословенском амбасадом у Пекингу за време Културне револуције били дело Лин Бијаоа и „четворочлане банде“. Мао Цедунг и Цоу Енлај су наводно и онда били против таквих изгреда. Наведено је такође да су на иницијативу Мао Цедунга размењени амбасадори између две земље 1971. године. Наглашено је да је још 1974. године Мао Цедунг дао иницијативу да се позове председник Јосип Броз Тито да посети Кину и да је он лично у разговорима са Биједићем рекао да реч Тито на кинеском значи „чврст као челик“. Било је евидентно да су Кинези проучавали све што је Мао рекао о Југославији, односно све њихове разговоре са југословенским делегацијама (којих је било у време добрих југословенско-кинеских односа од 1955-1957. године), али нису наводили негативне изјаве Мао Цедунга, којих је такође било, а све са циљем што успешнијег реализовања започетог новог курса у односима између две земље, што је било веома позитивно.⁶⁹

2.1.2. ТИТОВА ПОСЕТА КИНИ

Званичне, пријатељске посете председника СФРЈ Јосипа Броза Тита Совјетском Савезу, Демократској Народној Републици Кореји и Народној Републици Кини пробудиле су велико интересовање у светској јавности, као мало

⁶⁸ Делегацију КПК предводио је Ли И Манг, заменик начелника Одељења за међународне везе при ЦК КПК. ЦК СКЈ, 1978, Извештај о боравку прве студијске делегације КПК у СФРЈ од 10-31. марта 1978. године, пов. А, IX, 60/I-77, 10-31.3.1978.

⁶⁹ ЦК СКЈ, 1978, Забелешка о разговору Др Александра Грличкова са Чанг Хаи Фенгом, пов. А, IX, 60/I-72, 24.1.1978.

који међународни догађај у то време. Датум путовања је био изузетно сретно погођен. Тито је дошао у Москву непосредно пре југословенског председавања КЕБС-ом, у ДНР Кореју у тренутку када су Картеров план повлачења трупа из Јужне Кореје и кинески прагматизам изискивали од те земље да преиспита читаву своју спољнополитичку оријентацију, а у Пекинг управо када је 11. конгрес КПК усвојио нови курс који је отклонио идеолошке препреке за зближавање. Титов пут за Москву, Пекинг и Пјонгјанг имао је за циљ да се постави камен темељац у припремама за раздобље после њега.

Пут у НР Кину је планиран након боравка у Совјетском Савезу и ДНР Кореји и је планиран неколико месеци унапред и био је крајња дестинација, након посета Совјетском Савезу и Северној Кореји. Планирано је било да Јованка Броз крене на пут са Титом, међутим, то се ипак није десило. Њен недолазак није коментарисан у СССР, као ни у Кини. Совјети и Кинези су „ћутали као рибе“ и нису постављали питање њеног доласка. Међутим, корејски диктатор Ким Ил Сунг питао је шта је са Јованком, на шта је из Београда добио одговор: „Није предвиђено да другарица Јованка прати Јосипа Броза Тита у Совјетски Савез и Кину, па због тога неће путовати ни у Пјонгјанг“.⁷⁰

У време боравка Јосипа Броза Тита у Пекингу, било је планирано да високи руководиоци СКЈ, Стане Доланц, Александар Грличков и Владимир Обрадовић, буду у НДР Кореји и да касније допутују у Кину и споје се са делегацијом у Урумчију.⁷¹ Сазнавши за то кинеска влада је наложила да им се саопшти да су и они позвани да дођу заједно са председником Јосипом Брозом Титом иако је било познато да међу двема државама у то време нису постојали партијски односи, а да њих тројица немају државне функције. Међутим, они су позвани као гости кинеске владе која им је пожелела добродошлицу.

Када се 30. августа 1977. године авион с југословенском тробојком спустио на пекиншки аеродром и на вратима се појавио председник СФР Југославије Јосип Броз Тито, око пет хиљада младих Кинеза громким поклицима пожелело му

⁷⁰ Јованкино име је било на списку чланова југословенске делегације од јуна до августа 1977. године, као пратња председнику Титу на путовању у ове три земље. Непосредно пред полазак то је промењено, тако да није кренула на пут. Перо Симић, *Тито феномен 20. века*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 229.

⁷¹ СФРЈ и НР Кина у то време нису имале успостављене партијске односе па сходно томе Јосип Броз Тито није долазио као председник СКЈ, већ само као председник СФРЈ. Из тог разлога није било предвиђено ни да га прате функционери СКЈ на путу у Кину.

је добродошлицу. Био је то изванредан приказ: живописне националне ношње, букети цвећа, песме и игре, натписи на српскохрватском и кинеском: „Добро нам дошли, председниче Тито“, „Добро нам дошли, драги југословенски пријатељи“... После поздрава и одсвиране химне, народ је кренуо да кличе пријатељству две земље, њихових народа и заједничкој борби за очување независности. Био је то најсвечанији дан у југословенско-кинеским односима – прва посета шефа југословенске државе НР Кини.⁷² На дочеку су били највиши кинески руководиоци: председник Комунистичке партије Кине и премијер Хуа Гуофенг, потпредседници Партије и владе Денг Сјаопинг и Ли Сијенијен, чланови Политбироа, министри и други.⁷³

У централној пекиншкој авенији Чанг Ан Ције могао се видети непрекидни шпалир грађана дуг више километара, а на Тјенанмену (Капија небеског мира), пространим пекиншком тргу, који представља његов симбол јер је ту проглашена победа револуције као и све касније победе, било је најсвечаније. Тјенанмен је познат и по другим симболима Кине – „Забрањени град“ иза зидина и високе црвене трибине, као симбол прошлости Кине, а напред на тргу споменик херојима и маузолеј преминулог Мао Цедунга, вође кинеске револуције. На тргу је била велика маса света: радници, сељаци, војници, омладина, више десетина хиљада. Колона аутомобила се полако кретала пространим булеваром, крећући се кроз масу људи у одећама најразличитијих боја, са букетима цвећа. Грађани Пекинга приредили су дочек, какав главни град Кине дуго није забележио. Народ је поздрављао југословенског Председника све до резиденције у западном делу града.⁷⁴ Све то се понављало и у Ханчоу, Шангају и Урумчију, свуда где је председник Јосип Броз боравио за време посете Кини. У Шангају, дуж пута према народној комуни Чоу Хси, удаљеној 26 километара од града, гости из Југославије су пролазили кроз непрекидни шпалир сељака. Том приликом је председник Тито испричао својим домаћинима причу како га је његов вучјак спасио на Сутјесци и

⁷² Јосипа Броза Тита је на аеродрому дочекао отпражник послова Албанске амбасе у Пекингу и испратио га за Ханчоу. Тито се са њим руковао иако је пар дана пре тога Албанска амбасада у Кини поделила у Пекингу дипломатама и иностраним дописницима једну публикацију под насловом „Хрушчов на коленима пред Титом“. AFP, „Albanija protiv Titove posete Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 2. septembar 1977.

⁷³ Nikola Ban (ed), *Tito u Kini*, Jugoslovenska revija: Vuk Karadžić, Ljubljana, 1978, str. 9.

⁷⁴ Ibidem.

наискап попио четири чашице мао-таја, чувене кинеске ракије од 70 степени. Тито је заиста знао да ужива, а кинески политичари су остали забезекнути.⁷⁵

Посета председника Тита Кини је представљала први југословенско-кинески сусрет на највишем нивоу. Она је била резултат обостране тежње да југословенско-кинески односи и сарадња, прожети узајамним пријатељским осећањима народа две земље, постану стабилни и да се динамично развијају у свим областима. Тиме је почела нова ера у односима између Београда и Пекинга – после готово три деценије испуњене многим осцилацијама. Посета је била заиста изузетан догађај који премашује билатералне односе Кине и Југославије. Штампана у Кини била је препуна извештаја о посети. И у свету се о овом догађају писало као никад раније. Титова посета Кини се са пажњом пратила свуда, а нарочито у Москви која је од Тита очекивала да не говори против совјетских интереса.

Одмах по доласку, Хуа Гуофенг је у част доласка лидера Југославије и оснивача покрета несврстаности, маршала Јосипа Броза Тита и његове делегације приредио званичну вечеру у Палати кинеског парламента у Пекингу.⁷⁶ Вечера је спремана у шеснаест кухиња распоређених око велике дворане, а послуживало је око осам стотина људи. Имајући у виду да Тито, кад год би се сreo са кулинарском егзотиком и нешто му није било по укусу, нежељену храну је умео да одбије са стилем, тако је било и овог пута. Одбијајући печене врапце рекао је домаћинима „да не може да их једе, јер су они пролетери птичјег рода“.⁷⁷

У току вечере поред Јосипа Броза Тита је, сходно дипломатском пресеансу, седео његов амбасадор Милојко Чича Друловић. Нешто даље, седео је његов

⁷⁵ Aleksandar Novačić, „Život je lep“, *Vreme*, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=870835&print=yes>, 26/06/2013.

⁷⁶ Том приликом је Тито Хуа Гуофенгу поклатио скултуру у бронзи „Ношење рањеника“ и колекцију од 20 флаша жестоког пића у специјалном сандуку, као и књигу „Монографија А. Аугустинчић“ и златну табакеру. Денг Сјаопингу је поклатиена уметничка слика „Зларин“ уље на платну и колекција од 20 флаша жестоког пића у сандуку. Архив председника Југославије, Белешка у вези са поклатионама за председника Хуа Гуофенга, I-3-A КИНА, Београд, 14. август 1978.

⁷⁷ Уз кинеске штапиће гости су добили ножеве и виљушке. Пре почетка вечере неколико стотина младих девојака донело је влажне, топле пешкире, док је друга група донела суве. То се понављало после сваког јела, јер се углавном јело прстима. На менију су била пробрана традиционална кинеска јела: црна јаја из песка стара десет година, сос од планинских лековитих трава, десет врста кинеских печурака дингстаних на пиринчу, пилећа салата у лубеници, супа од репа и пераја морског пса са морским алгама, печени врапци са сосом од глогиња, патка на пекиншки начин, кинески купус, морске шкољке, гулаш од ситне дивљачи, кнедле од пиринча, риба у меду... Све то се заливало ракијом са кореном женшена, мао тај ракијом од пиринча, белим и црним кинеским вином, чајем без шећера... Више о томе видети у: Anja Drulović, *Titov kuvar*, Laguna, Beograd, 2005.

човек за везе са страним комунистичким партијама, Александар Сане Грличков. Цела атмосфера је одисала свечаношћу, међутим, у ваздуху се осећала напетост. Иако су дипломатски односи две земље били већ неко време били нормализовани, ни једна ни друга страна нису заборавиле увреде које су размењивале преко штампе више од десет година. Разговарајући са двојицом високих функционера пре вечере поставило се питање како ће у свечаној здравици Хуа Гуофенг ословити Тита. То је било важно јер, уколико Хуа Гуофенг буде рекао *Tito siјаншенг* (господине Тито) то ће значити да су међудржавни односи нормализовани, али да су Југословени и даље ревизионисти, с којима могу постојати међудржавне али не и међупартијске везе. Ако му, пак, буде рекао *Tito тунг`и* (друже Тито) онда ће то значити да ће односи не само две земље него и две комунистичке партије постати братски (како се тада говорило). Амбасадор Друловић је тврдио прво, Грличков друго. Коначно, када је Хуа Гуофенг устао и узео унапред припремљен говор, накашљао се и почео са *Tito тунг`и*,... све је било јасно. Грличков се касније шалио: „Имао сам утисак да је амбасадор одједном нестао док сам ја растао у Титовим очима“.⁷⁸

Двојица председника основне циљеве и значај посете формулисали су у својим здравицама. „Ми ћемо“, рекао је председник Јосип Броз Тито, „извршити широку размену мишљења о даљем унапређењу пријатељских односа и свестране сарадње између наше две независне земље...“ и даље: „Динамичан развој наших земаља и њихова активност у међународним збивањима отварају још шире могућности за међусобну сарадњу, на основама равноправности и у обостраном интересу...Пријатељски југословенско-кинески односи представљаће и конкретан допринос већем поверењу, разумевању и сарадњи у међународним односима уопште“. „Ова посета ће продубити“, истакао је председник Хуа Гуофенг, „узајамно познавање и пријатељство између наших народа, доприносити даљем развоју односа пријатељства и сарадње између наших двеју земаља, а такође представљати нови допринос јединству у борби народа других земаља против империјализма, колонијализма и хегемонизма.... Дубоко смо уверени да постоји широка перспектива у развоју кинеско-југословенских односа, који се заиста заснивају на принципима узајамног поштовања суверенитета и територијалног

⁷⁸ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 240, 241.

интегритета, узајамног ненападања и немешања у унутрашње послове, равноправности и узајамне користи и мирољубиве коегзистенције“.

Разговори о односима између СКЈ и КП Кине вођени су у два наврата: између председника Тита и Хуа Гуофенга на пленарном састанку двеју делегација, где је, поред размене мишљења на ову тему, договорено, да се о овоме воде посебни разговори између Станета Доланца и Александра Грличкова с једне стране и Ли Сијенијена, потпредседника ЦК КП Кине и заменика председника Државног савета НР Кине и Кенг Пијаоа, члана Политбироа ЦК КПК Кине и начелника одељења ЦК КП Кине, с друге стране.

Разговори у великој палати народа су отпочели Хуовом констатацијом да је Мао желео да се састане са Титом, на шта му је он одговорио да је смрт немилосрдна.⁷⁹ Након тога је извршена размена мишљења о односима између СКЈ и КПК и о ставовима и гледањима двеју партија у вези са стањем и односима у радничком и прогресивном покрету. Хуа Гуофенг је на самом почетку разговора с председником Титом изразио жељу да се обнове односи између две партије. Указао је да кинеска страна полази од претпоставке да су непријатности којих је било у односима између две државе остале у прошлости. Истакао је да је евидентан добар развој односа између две земље и да су проширене „додирне тачке“ између њих те да је Политбиро ЦК КПК Кине, после Једанаестог конгреса КПК, са свом озбиљношћу разматрао проблем обнављања односа између две партије. Политбиро ЦК КП Кине је, према речима Хуа Гуофенга, дошао до једнодушне сагласности да је време да се заједнички са СКЈ размотри ово питање и да треба да отпочне природан процес обнављања и развоја односа између две партије. Хуа Гуофенг је указао да је, у вези са тим, потребно још извесно време да кинеска страна обави неке послове и на унутрашњем (под овим се подразумева објашњавање овог питања чланству КП Кине) и на међународном плану (Кинези су указали да овде мисле на руководства неких комунистичких партија југоисточне Азије, нпр. КП Бурме тзв. марксистичко-лењинистичких партија) да би се чињеница обнављања партијских односа две државе могла званично обелоданити. Зато односе треба успостављати постепено, корак по корак. Према његовим речима, за то није било неопходно исувише дуго времена. Кинеска

⁷⁹ „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 1. septembar 1977.

страна је сматрала да је најпре потребно путем средстава јавног информисања створити одговарајућу атмосферу за развијање односа између СКЈ и КПК и да би био преоштар заокрет уколико би одмах била објављена информација о томе. „Сада се“, према наводима Хуа Гуофенга, „могу обновити везе, размењивати посете појединих функционера двеју партија, одржавати контакти између одељења за међународне везе двају централних комитета, као и контакти преко двеју амбасада“. Поред тога је истакнуто да се контакти могу успостављати и путем размене делегација синдиката, омладине, жена, бораčkih организација.⁸⁰

Председник Тито је изразио задовољство због кинеског предлога. Указао је да „досадашње стање у нашим партијским односима није било нормално, да је, истина, било спорних питања између нас али да су томе доприносили и други, спољни фактори“. Председник Тито се сложио да је то прошлост и указао да треба гледати унапред а не уназад. „Начин на који треба приступити успостављању партијских односа“, оценио је председник Тито, „треба да буде такав да не допусти шпекулације разних страна. Треба почети с контактима, тако да процес успостављања односа има нормалан ток. Наша посета Кини допринеће побољшању и проширењу југословенско-кинеских односа уопште, па ће их бити могуће успостављати и на партијском плану. При том, долази у обзир размена посета партијских руководилаца у циљу бољег постепеног међусобног упознавања. Тада ће се и видети да између две партије и не постоје тако крупни проблеми. Контакти и успостављање односа између двеју партија“, нагласио је друг Тито, „имаће велики позитиван значај за међународни раднички и комунистички покрет“.⁸¹

Изражена је сагласност да се вест о успостављању односа између СКЈ и КПК не објављује одмах, јер би међународна јавност онда само углавном том питању посветила пажњу. Истакнуто је, међутим, да Југословени немају ништа против објављивања, јер у односе са сваком партијом иду на основу познатих принципа и ни с једном партијом не развијају односе на штету трећих партија. Такође, постојало је разумевање за тешкоће кинеске стране на унутрашњем и

⁸⁰ ЦК СКЈ, 1977, Информација о разговорима вођеним приликом посете друга Тита НР Кини и обнављању односа између СКЈ и КПК, пов. А, IX 60/I-61, 30.9.1977.

⁸¹ Ibidem.

међународном плану, које треба уклонити да би успостављање односа између СКЈ и КПК, као политички догађај од најширег значаја, био обелодањен.⁸²

Председник Тито је говорио и о стању у радничком и комунистичком покрету. Истакао је да су у појединим партијама снажно ојачале и даље јачају свест, тежње и захтеви за поштовање независности сваке партије, њихове равноправности, односно права за сопствени пут развоја без наметања било каквих ставова са стране, те, у вези с тим указао на неке партије у западној Европи. Изнео је југословенску оцену да је прошло време када се у име интернационализма и марксизма-лењинизма могла наметати контрола од стране једног центра. Подвукао је да тај процес еманципације партија има огроман значај не само за раднички покрет већ и за изградњу међународних односа на новим, равноправним основама. Изнео је југословенско запажање да поједине комунистичке партије које воде самосталну политику, желе да нађу пут ка већем разумевању, контактима и изналажењима одређених облика односа са кинеском партијом и Кином. Указао је на поруку коју му је упутио Енрико Берлингуер (Enrico Berlinguer), у којој се истиче жеља италијанске партије да успостави контакте са КП Кине.

Хуа Гуофенг је говорећи о еврокомунизму, оценио да је реч о позитивној тенденцији неких комунистичких партија у Западној Европи ка самосталности и независности, односно ка ослобађању од совјетске контроле. Ставио је до знања да ову тенденцију подржавају јер је она израз борбе против совјетског хегемонизма у међупартијским односима. Међутим, изнео је принципијелну резерву у вези са оријентацијом ових партија у борби за социјализам, без пролетерске револуције и без диктатуре пролетеријата. Изразио је став да због тога у том тренутку кинеска страна није спремна за успостављање сарадње са тим комунистичким партијама. На примедбу председника Тита да ће доћи време када ће КП Кине успоставити односе и са овим партијама Хуа Гуофенг није реаговао. Кинези су истакли да разумеју значај Берлинске конференције комунистичких партија Европе. Исто тако, да, иако имају другачија мишљења и резерве у погледу принципијелне оријентације неких комунистичких партија Западне Европе у борби за социјализам, они њих нису отворено критиковали нити ће то чинити

⁸² Ibidem.

убудуће. Немају са овим комунистичким партијама успостављене односе нити мисле да би то било добро, јер, наводно, уколико би имали односе и полемисали са овим комунистичким партијама, онда би то било непријатно. Замолили су да се пренесе руководством комунистичких партија у Западној Европи кинеско мишљење и жеља да ове партије не дозволе јачање тенденције и идејних струјања попустљивости у Западној Европи према Совјетском Савезу. Под овим, кинеска страна је имала у виду да су такве тенденције нашле свој израз у Зоненфелдовој доктрини односно у тзв. Меморандуму број 10, америчког председника Картера.⁸³

Јосип Броз Тито је подсетио Кинезе да „величину сваког народа и сваке земље, било да је реч о великом или малом народу или земљи, историја цени пре свега по доприносу који дају општем напретку човечанства, по доприносу који дају мењању света и праву ослобађања радног човека, у правцу слободе народа и земаља“. Такође је додао: „Истина је да постоји опасност од рата због трке у наоружавању која је све јача и све опаснија и настојања да се задржи вештачка подела у свету која датира још из доба Хладног рата. Међутим, рат није неизбежан, уколико народи и земље буду истински радили за мир. То настоји да чини покрет несврставања“.⁸⁴

Хуа Гуофенг је нагласио: „Кинески народ одлучно подржава несврстану политику Југославије...“. „Покрет несврстаности, као значајна снага заједно са осталим земљама у развоју игра све већу улогу на међународном плану“.⁸⁵ Из разговора се могло наслутити да се може очекивати знатан развој сарадње двеју земаља у међународним односима и тражењу решења за акутна светска питања. Оријентација на тешњу сарадњу ове врсте, проистекла је из широке активности Југославије, заједно са другим несврстаним земљама, у грађењу бољих односа у свету, и све изразитије тежње НР Кине да се и сама више ангажује у развијању односа са другим земљама и у решавању многих светских проблема.

Пекиншки дијалог на врху који је обухватио сва најважнија питања тадашњих међународних односа, показао је да гледишта и политика Покрета несврстаности и ставови и тадашња стремљења Кине, која су проистекла из

⁸³ По кинеским оценама, смисао и дух оваквих и сличних струјања попустљивости на Западу подсећа, према речима Хуа Гуофенга, на Минхенску конференцију, тј. тиме се само подстичу амбиције Совјетског Савеза за експанзију и може да се убрза избијање рата.

⁸⁴ Rojter, „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 77, spec-1, 31. avgust 1977.

⁸⁵ Nikola Ban (ed), *Tito u Kini*, op. cit, str. 21.

линије XI конгреса КП Кине, имају више подударних и додирних елемената и отварају не само широке могућности, већ намећу и потребу шире међународне сарадње.

Испољена је знатна подударност и кад је реч о најкрупнијим проблемима у светским односима, као што је уклањање неравноправних економских односа и грађење новог међународног економског поретка, решења за кризе и жаришта у свету, пре свега на Блиском истоку. Сложили су се да решавање овог питања заокупља пажњу међународне заједнице, а пре свега несврстаних и земаља у развоју и захтева најтешњу сарадњу свих, а не само великих сила.

Председник Тито је у Кини дочекан са највишим почастима и изразима пријатељства које је спонтано манифестовано у многим приликама. Он је био први странац који је ступио у маузолеј посвећен Мао Цедунгу, чије је отварање за посетиоце било предвиђено тек осам дана након његове посете. Могло се рећи да су се у маузолеју коначно срела два највећа и најуспешнија партизана XX века: један мртав и балзамован и други кога су следбеници тријумфално дочекали.⁸⁶ Такође, председник Хуа је учествовао у свим разговорима које је водио Тито у Пекингу. Он се иначе ограничавао на то да у оваквим приликама само једном прими посетиоце, и то оне најугледније. Уз њега су све време у разговорима учествовала двојица од четворице потпредседника партије – Денг Сјаопинг и Ли Сијенијен, који су истовремено били и заменици премијера. Хуа Гуофенг да би поштедео југословенског председника било каквих непријатности, је у говору одустао од своје уобичајене критике Совјетског Савеза, како совјетске и источноевропске дипломате не би демонстративно напустиле банкет. Такође је ублажио теорију о апсолутној неизбежности рата рекавши да ће „даље ривалство једног дана довести до светског рата“.⁸⁷

Тито је у току посете упутио позив Хуа Гуофенгу да посети Југославију, који је кинески председник прихватио. То би био први пут да после више од 20 година један председник кинеске партије путује у иностранство. Хуа Гуофенг никада у животу није напуштао Кину, док је Мао Цедунг путовао у иностранство свега два пута и оба пута у Совјетски Савез тј. Москву.⁸⁸

⁸⁶ Arbeiter Zeitung, „Tito u mauzoleju“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-2, 1. septembar 1977.

⁸⁷ „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 1. septembar 1977.

⁸⁸ „Štampa i radio o Titovom putu“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-2, 8. septembar 1977.

Југославију и Кину као две независне земље, ван војно-политичких савеза, са специфичним улогама у свету карактерисале су многе подударности и сличности у гледањима на актуелна питања међународних односа. Наравно, постојале су објективне разлике – у величини и моћи, у геостратешком положају и историјским искуствима, у степену развоја и ангажовању у међународним активностима. Отуда су биле сасвим природне поједине разлике у схватањима и политици на међународном плану, од којих су неке задирале у крупна стратешко-политичка питања борбе за мир у свету. Међутим, важније од тога је било обострано уверење, изражено током посете, да разлике нису и не треба да буду сметња за сарадњу (qiu tong sun yi). Проблем између земаља најчешће није у разликама, које су добрим делом и неизбежне, већ у томе како се земље понашају када разлике настану. Узајамно уважавање гледишта, толерантност и тежња да се што боље схвати и политика друге стране, испољили су се у југословенско-кинеском дијалогу на врху када се разговарало о проблемима у којима су се разлике рељефно оцртавале. Та околност је била значајна не само за будуће југословенско-кинеске односе, већ и охрабрујуће искуство за шире односе у свету.

Реч је о двема земљама које су, у веома различитим условима, оствариле две аутентичне социјалистичке револуције сопственим снагама, полазећи од специфичних услова у својим земљама. Та чињеница даје снажан печат стремљењима и политици двеју земаља, представља разлог за узајамно уважавање и разумевање и делује као фактор који их зближава и подстиче сарадњу. Обе земље су изградиле социјализам у сасвим оригиналним условима и облицима и надахнуте заједничким општим идеалима за полазиште узеле конкретне објективне услове у својим земљама и на тој основи, уз искључиву одговорност према својој радничкој класи, градиле нове друштвене односе.

Разлике у облицима изградње социјализма у обе земље су велике, али и природне. Међутим, битна је подударност у прилазу, у тежњи да се, не следећи туђе примере, али изучавајући их, нађу најпогодније форме и путеви ка социјализму у сопственој земљи. Ова околност је допринела узајамном разумевању и поштовању напора који се чине у социјалистичкој изградњи и указала на потребу проучавања искустава. Потврдила је неопходност различитих

путева у социјализам и крчила све шири пут уверењу да ослонац на сопствене снаге и сопствене услове представља једини исправан пут.

Кина је у председнику Титу видела не само шефа једне независне социјалистичке земље, него и вођу једне аутентичне револуције. Она је поздравила председника Тита као једног од неимара покрета несврстаности и као човека који је значајно присутан у стремљењима у свету ка миру и прогресу. У несврстаној социјалистичкој Југославији Кина је видела важног партнера, као што је и Југославија у Кини видела земљу чија улога, већ довољно велика с обзиром да је у питању најмногољуднија земља света, добија после XI конгреса нов значај. Тиме су се отварале и перспективе за тешњу конструктивну сарадњу на међународном плану Југославије и Кине, а у одређеној мери и покрета несврстаности и Кине. Та сарадња је требала да допринесе најширем међународном разумевању, зближавању и афирмацији суштинског интереса човечанства да свет припада свима и да у одређивању његове судбине треба сви да учествују.⁸⁹

2.1.3. ПОСЛЕДИЦЕ ТИТОВОГ ОДЛАСКА У КИНУ

Титово путовање у Кину имало је веома позитиван ефекат за кинеско-југословенске односе. То ће се нарочито видети у богатству међусобних односа две државе у годинама које ће уследити. Кинеско интересовање за самоуправни социјализам и успостављање међупартијске сарадње КПК и СКЈ ће свакако имати удела у томе. Југославија је добила још једног пријатеља, а Кина „светионик“ у путевима кретања на међународном плану.

2.1.3.1. КИНЕСКО ИНТЕРЕСОВАЊЕ ЗА САМОУПРАВНИ СОЦИЈАЛИЗАМ

Самоуправљање као југословенска друштвена пракса постала је фактор афирмације социјализма у целом свету. Оно је социјализму дало нову друштвену снагу и отворило најшире перспективе. У томе је садржана историјска улога

⁸⁹ Nikola Ban (ed), *Tito u Kini*, op. cit, str. 30, 31.

председника Тита.⁹⁰ Главна карактеристика самоуправног система била је да је одлучивање веома децентрализовано, веома дисперзирано, да се одлуке, које би требало да усмеравају друштвено кретање, доносе на веома много места и од стране веома великог броја учесника. Он се, као врло сложен друштвено-економски, политички, образовно-културни и етички процес, афирмисао као масовна, организована, неотуђива тековина самоуправно организованих радника, милиона радних људи, односно као револуционарно кретање југословенског друштва. Пратиле су га друштвене промене у свим сферама рада и живота. Оно је било нов производни, друштвени однос, али такође је означавало и иницирало фундаменталну промену у друштвеном карактеру рада, у начину живљења и, у крајњој линији, у позицији радника и радних људи у свим друштвеним областима. Југословенска пракса је потврдила да се самоуправљање може развијати и у условима недовољно развијене радничке класе. Може се рећи да је радничка класа расла заједно са југословенским радничким самоуправљањем. У суштини она је чедо радничког самоуправљања и обрнуто. Радничка класа је учећи се самоуправљању стварала основне друштвено-економске и политичке услове за изграђивање социјалистичке самоуправне организације југословенског друштва као целине.

Непосредно остваривање идеје о самоуправљању у југословенској друштвеној пракси темељи се на марксистичкој науци, искуствима међународног радничког покрета, револуционарним борбама и искуствима југословенског радничког покрета на челу са Савезом комуниста, народноослободилачкој борби и социјалистичкој револуцији. Сходно томе, председник Тито је у оцену овог комплексног питања унео једну ширу друштвену димензију. Он је, између осталог, рекао: „Било би погрешно да се мисли, као што неки људи и код нас и ван наше земље то чине, да акт наше државе за предавање фабрика и предузећа на управљање радницима је неко наше епохално откриће. Не, суштина тог акта је садржана у науци марксизма-лењинизма...али, тај акт има епохално значење с једне стране, због тога што њему марксистичка наука придаје једно од најбитнијих, ако не и најбитније значење у променама односа у привреди и расподели у друштву, а са друге стране, због тога што се оно остварује први пут у

⁹⁰ Boro Petkovski, „Tito i socijalističko samoupravljanje“, *Međunarodna politika*, br. 723, 1980, str. 30.

историји, и то још у врло кратком периоду у процесу револуционарног развитка у једној малој и заосталој земљи као што је наша“.⁹¹ По њему, остварујући овакав друштвено-економски положај у друштвеној репродукцији и у целини друштва, радни човек постаје свестан и своје одлучујуће улоге, права, обавеза и одговорности у свим друштвеним пословима и целокупног развоја друштва. На тој основи се остварују и изражавају стварне слободе и права човека.

Реформе, које су отпочеле 1978. године како би се Кина развила у економски просперитетну земљу, биле су неопходне како би Кинези пронашли најбољи модел за свој развој. Скупљајући искуства по свету, како би уопштили своја искуства и комбинацијом свих њих пронашли најбољу опцију за себе, заинтересовао их је југословенски самоуправни модел из кога су желели да преузму оно што им одговара и комбинују са кинеским приликама у циљу напретка Кине. Било им је неопходно да се припреме да економске послове обављају у духу економских закона. То се односило и на пореску политику, на област кредита и на систем цена.⁹² Међутим, конкретни друштвени услови у Кини и Југославији нису били једнаки. Југославија је постигла велике резултате у области развоја самоуправљања у предузећима. Овај систем је обезбеђивао да радници постану „господари“ у својим фабрикама, да имају још већа права у управљању предузећима. Тај систем је довео до великог ентузијазма. С друге стране, Кина је желела да јачањем диктатуре пролетеријата, као и планским и пропорционалним развојем привреде развије полет код радника, јер је у том погледу код њих било много недостатака. У неким областима у Кини, економски послови су се обављали не према објективним економским законима, већ на основу воље неких руководилаца или чиновника. Ове појаве су имале корене у старој Кини у којој није било индустријских предузећа, па није било ни искуства у управљању. Све је то требало мењати и тражио се најбољи и најбезболнији модел за то. Стога је, у марту 1978. године, ЦК КП Кине послао у Југославију једну делегацију која је имала студијски карактер. Боравила је три недеље у Југославији, обишла многа предузећа, градове, институције, разговарала са многим компетентним југословенским личностима, постављајући бројна питања из области система, привредног и политичког. Бележили су све, нису много

⁹¹ Ibidem, стр. 28.

⁹² Ку Му, „Нови дуги марш Кине“, *Међународна политика*, br. 690, 1979, str. 6.

говорили, шкрто и уопштено су одговарали на питања која су постављана са југословенске стране. Посебно су били заинтересовани за радничко самоуправљање, не да би га копирали, већ да би га проучавали као једно ново, успело и независно искуство у трагању за новим путевима сопственог развоја. Такође су желели да чују југословенска искуства у односима са Западом, одакле су добијани многи кредити без политичких уступака, на основу чега је на бази самоуправљања, у једној раније заосталој земљи изграђена модерна економија.⁹³ Превели су југословенски Устав и Статут СКЈ и проучавали Закон о удруженом раду. Превели су и последњу књигу Едварда Кардеља. Након тога је та студијска група сачинила извештај који је читан у свим партијским организацијама, које обухватају 35 милиона чланова. У њему је констатован велики напредак земље на свим пољима. Писало је да се југословенско самоуправно искуство потврдило и на економском плану, те да је Југославија имала веома брз економски развој. Такође је потврђен позитиван правац СКЈ. Овом извештају је придат такав значај да су њиме, посебним интерним путевима, били упознати сви државни и друштвени фактори. Убрзо након тога је уследило и Писмо ЦК КП Кине XI конгресу СКЈ, којим су се и формално успоставили односи између две партије. Тиме су биле укоњене све препреке ширем развоју билатералне сарадње и на „партијском плану“.⁹⁴

2.1.3.2. УСПОСТАВЉАЊЕ МЕЂУПАРТИЈСКЕ САРАДЊЕ КПК И СКЈ

Односи и сарадња између СКЈ и КПК одвијали су се у складу с договором о поступном развоју и обнови односа који је постигнут за време посете Председника Тита НР Кини 1977. године. Формални чин легализације међупартијских односа реализован је слањем поруке ЦК КПК XI конгресу СКЈ. Они су се и по темпу и по садржају одвијали брже и успешније него што се у почетку очекивало, а кинески партнери су били страна са више иницијативе.

Одлуку о обнови односа са СКЈ било је могуће донети захваљујући еволуцији и променама до којих је дошло на унутрашњем плану у Кини после смрти Мао Цедунга. Она се уклапала и одговарала реализацији интереса и циљева

⁹³ ДАСМИП, ПА, 1978, Италијанска штампа о посети ХКФ, ф. 89, д.6, пов. 448066, 24.8.1978.

⁹⁴ Мирко Остојић, *Кина нови дуги марш*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 38.

Кине на ширем спољнополитичком плану. При томе је она свакако имала у виду општи положај и политику Југославије и СКЈ на међународном плану, у оквиру радничког и комунистичког покрета и чињеницу да постоје додирне тачке по партијској линији са СКЈ, посебно по питању независног понашања на спољном плану и самосталног унутрашњег развоја. Сарадња са СКЈ објективно је подстицала и омогућавала даљу еволуцију КП Кине у смислу бољег праћења и разумевања кретања у радничком и комунистичком и уопште прогресивном покрету.⁹⁵

Релативно брзу обнову и садржајност међупартијских веза СКЈ и КПК подстицале су потребе оних политичких структура у НР Кини које су се залагале за још динамичнију, дубљу, коренитију и прогресивнију промену друштвено политичких и економских односа, за демократска и стваралачка трагања и решења на плану социјалистичке изградње. Кинези су доста брзо и успешно превазишли многе предрасуде из прошлости и у веома кратком року показали способност да уоче нове могућности које пружа обновљени однос између двеју партија. Релативна бројност и разноврсност контаката, ширина и квалитет кинеског интересовања за југословенску стварност и СКЈ, потреба да и на унутрашњем плану објашњавају односе са Југославијом, учинили су да се међупартијска сарадња практично обелодани и пре предвиђеног рока тј. XI конгреса СКЈ. Ток реализације програма сарадње допринео је да се у Кини пажљивије, смелије и отвореније пише о разним аспектима југословенског социјалистичког развоја и искуства при чему је идеолошко-политичка компонента била убедљиво присутна (написи о самоуправљању, публицитет XI конгреса, објављивање излагања председника Тита на Конгресу и сл).⁹⁶

Порука ЦК КП Кине XI конгресу представљала је формално озваничење међупартијских односа. Њом су Кинези званично уклонили и последње резерве и примедбе у односу на југословенски развој и *de facto* отклонили раније оптужбе и критике СКЈ. Дали су позитивну оцену историјског пута, теорије и праксе СКЈ и истакли улогу СКЈ и председника Јосипа Броза Тита у револуцији и послератној изградњи. Такође су подвукли социјалистички карактер југословенског развоја, на

⁹⁵ ЦК СКЈ, 1978, Информација о ставовима КП Кине према комунистичком покрету и о сарадњи КПК са СКЈ, пов. А, IX, 60/I-81, 12.7.1978.

⁹⁶ Ibidem.

позитиван начин говорили о самоуправљању, несврставању и независној међународној позицији Југославије и указали на привредни развој и успехе. Садржај поруке је на одређени начин сублимисао кинеска претходна запажања, изучавања и оцене Југославије, развоја и СКЈ.⁹⁷

У међупартијским контактима и приликом разговора представника друштвено-политичких организација углавном је била обухваћена тематика унутрашњег развоја двеју земаља и спољна политика. Кинеска страна је показивала интензивно интересовање са разне аспекте развоја југословенског система, резултате и проблеме (посебно улога СКЈ, идеолошко-политички рад и марксистичко образовање кадрова, идејна струјања у СКЈ, однос партија-држава, затим самоуправљање у свим његовим аспектима, улога удруженог рада, систем расподеле и награђивања према раду, друштвено планирање, посебно однос плата и тржишта, улога тржишта у привреди, а у сфери друштвено-политичког система посебан интерес је био за делегатски систем) Мањи интерес је испољен за савремена кретања у радничком и прогресивном покрету иако су и ова питања била покретана. Са своје стране Кинези су углавном објашњавали развој догађаја у Кини у периоду после смрти Мао Цедунга и износили генералне ставове о међународној ситуацији и активности Кине, избегавајући покретање питања у којима су се између две земље појављивале разлике. При том, кинеска страна је била пажљивији слушалац него речитији саговорник.⁹⁸

Полако су почеле да се остварују посете студијских делегација КП Кине, боравак новинарских делегација партијске штампе КП Кине, у Председништву ЦК СКЈ су више пута вођени разговори са функционерима КП Кине који су боравили у Југославији у саставу других делегација (војна делегација). Партијска проблематика била је третирана и у разговорима делегација југословенских друштвено-политичких организација које су посетиле НР Кину. Размењиване су групе функционера на радном одмору у обе земље, где су југословенски функционери приликом радног одмора у Кини третирано као партијска делегација и примљени изванредно топло и срдечно. Партијски контакти одвијали су се и посредством амбасада двеју земаља у којима раде и саветници задужени за међупартијске односе. Испунили су се сви основни услови за даљи развој сарадње

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

у оквирима и облицима који су карактеристични и за југословенске односе са другим партијама.⁹⁹

2.1.4. КРАЈ „СПЕЦИЈАЛНИХ ОДНОСА“ КИНЕ СА АЛБАНИЈОМ

НР Кина је седамдесетих година одржавала нормалне односе са свега четири социјалистичке земље (ДР Вијетнам, ДНР Кореја, Албанија и Румунија). Њих је третирала као братске социјалистичке земље и сарадњу са њима заснивала на бази марксизма-лењинизма и социјалистичког интернационализма. Са њима је поред државних одржавала и партијске односе. Са свим осталим социјалистичким земљама, укључујући и Југославију, Кина је заснивала односе на бази пет принципа коегзистенције и ни са једном није одржавала партијске односе.¹⁰⁰

У Албанији, са око два и по милиона становника, шеф државе и Албанске партије рада од 1941. године био је Енвер Хоџа. Након завршетка другог светског рата ова држава развија блиске везе са Совјетским Савезом, због чега заоштрава односе са југословенским комунистима, нарочито након раскола 1948. године и 1955. године када се укључује у Варшавски пакт на чијем челу је стајала Москва. Године 1960, услед погоршавања кинеско-совјетских односа, након посете албанских руководиоца Пекингу, Енвер Хоџа је осудио Москву и друге источноевропске комунистичке земље због идеолошког скретања и прихватио Кину као свог јединог савезника и пријатеља у свету. Кина је заузврат понудила новчану помоћ, што путем кредита, изградње фабрика или слања стручњака. Лош однос са Москвом је кулминирао 1968. године, када је Албанија иступила из Варшавског пакта, као одговор на совјетску инвазију Чехословачке.

Албански тоталитарни режим је учинио ову земљу најстроже контролисаном и најзатворенијом земљом. Она је била једина земља која није учествовала у раду Хелсиншке конференције о безбедности и сарадњи у Европи 1975. године. Режим Енвера Хоџе је био толико догматско марксистички оријентисан да се супротстављао сваком контакту који је Пекинг покушавао да успостави са „непријатељима“ међу којима су се налазиле и западне земље, поред

⁹⁹ Ibidem.

¹⁰⁰ ДАСМИП, ПА, 1975, Односи Кине са социјалистичким земљама, ф. 77, д. 17, пов. 419310, 16.4.1975.

Совјетског Савеза и његових источноевропских сателита, као и суседна Југославија. На сваки наговештај било какве сарадње са њима, Албанија је критиковала Кину. Временом су партијски односи између Албаније и Кине почели да слабе јер је албанско руководство почело Кини да замера низ идеолошких ставова. Стога је расцеп у албанско-кинеским односима текао постепено и постојало је више узрока који су довели до тога.

Несугласице су постојале од самог почетка око начина борбе против разних струја у Партији. Кинеско гледиште је било да у партији обично постоје две линије: једна правилна, а друга неправилна. Стога су разлике у мишљењу често неизбежне и потребно је више стрпљења и дискусије, а појединцима из „неправилне“ линије треба помоћи да увиде своје заблуде и нађу прави пут. У Тирани, међутим, нису прихватили овакво кинеско гледиште. Сматрали су то својеврсним кинеским опортунизмом. Држали су се свог става да са политичким противницима не треба разговарати, поготово не преговарати. Њих треба одлучно чистити, и – ликвидирати. Зато је у Албанији био стално присутан метод физичке ликвидације угледних личности у партији, што Кинези нису могли разумети, ни прихватити.¹⁰¹

Све је почело још 60-их година албанским критикама Мао Цедунга због споразума на Јалти и поделе интересних сфера између великих сила, да би наставак следио већ након посете Југославији тадашњег председника совјетске владе Никите Хрушчова. У органу КП Албаније „Зери и популит“ 13. септембра 1963. године је објављен уводник под насловом „Хрушчов пред Титовим ногама“. Аутор уводника је био Енвер Хоџа и у њему је жестоко је нападнута посета коју је Хрушчов учинио Београду септембра 1963. године. Тирана је из те посете извукла три суштински негативна закључка. Први, главни закључак је био да се потпуно рехабилитујући Титову клику и ујединивши се са њом ревизионистичка група из Москве још дубље повезала са табором непријатеља марксизма и лењинизма, социјализма и мира и још више се заглибила у блато издаје. Затим су Хрушчов и Тито оптужени да желе да покопају марксизам-лењинизам, да ликвидирају социјализам и успоставе опет превласт империјализма. У том поглављу такође је нападнута привредна сарадња између Москве и Београда. Други главни закључак

¹⁰¹ Мирко Остојић, *Кина нови дуги марш*, оп. цит, стр. 21.

је био да су Хрушчов и Тито усагласили своју опасну делатност саботирања социјалистичког табора и светског комунистичког покрета, пре свега, а затим и против марксистичко-лењинистичких партија које воде принципијелну одлучну борбу против ревизионизма тог доба и за одбрану чистоте марксистичко-лењинизма. Трећи главни закључак органа КП Албаније је био да се Хрушчов приближио империјалистима, а нарочито америчким.¹⁰² На тај начин је Албанија хтела да покаже своје неслагање са успостављањем бољих односа између СССР и Југославије.

Идеолошке супротности између Албаније и Кине су већ тада постојале. Кина је формално осуђивала амерички империјализам, али је истовремено тежила пуној нормализацији и унапређењу односа са САД, док је СССР осуђивала као најагресивнију силу и главну опасност за цео свет. Албанија је као главну империјалистичку силу и најопаснијег свог непријатеља видела САД, док СССР је увек стављала на друго место.¹⁰³ Албанско нападање Џоу Енлаја и других руководилаца због прихватања разговора са Кисинџером 1971. године било је сасвим у складу са тим. Међутим, право запрепашћење Албанаца долази 1972. године кинеском пинг понг дипломатијом, политиком која је почела кинеским позивом америчке стонотениске екипе, а завршила се посетом бившег америчког председника Ричарда Никсона Кини и потписивањем Шангајског коминикеа, у коме су се Кина и САД изричито сагласиле да „неће толерисати било чију хегемонију у реону Азије и Пацифика“.¹⁰⁴ Исто као што је Албанији 1963. године сметало побољшање односа између Југославије и СССР, тако јој је сметало и отопљавање односа између Кине и САД.

После иступања Денг Сјаопинга у УН 1974. године, где је излагао кинески „концепт о три света“, Албанци су се оградиле одмах од те теорије. Почели су отворено да нападају Кину због наводног ослањања на један империјализам ради борбе против другог. Ту су пре свега мислили на ослањање Кине на САД у борби против совјетске хегемоније. Овај сукоб, који је на кинеској страни остао тих и затворен, Албанцима је био повод за све већу антикинеску пропаганду. Тај однос

¹⁰² AFP, „Albanija protiv Titove posete Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 2. septembar 1977.

¹⁰³ ДАСМИП, ПА, 1976, Кина-Албанија, Реферат Енвера Хоџе на конгресу АПР, ф. 87, д. 4, пов. 462278, 19.11.1976.

¹⁰⁴ Rojter, „Kinesko-albanski odnosi“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 76, s-3, 14. jul 1977.

попримио је и нове квалитете откако је на VII конгресу Албанске партије рада, Кина отворено нападнута због политике која води ликвидацији „четворочлане банде“. У данима који су после тога следили, антикинеска пропаганда на радију, ТВ и у штампи бивала је све већа.¹⁰⁵

До неспоразума у вези са тадашњим потписивањем споразума о трговини, између Кине и Албаније долази 1975. године. Кинези су на овим преговорима по први пут изашли са захтевом да сву роба коју испоручују Албанији, она плаћа по светским ценама. Албанци су били изненађени овим захтевом. Њихова дуговања Кини, на име примљених зајмова и кредита су тада износила преко 600 милиона рубаља. Поставши свесни своје међународне изолованости у којој су се нашли, као и једностраног ослањања на Кину, међу Албанцима почиње да расте незадовољство.¹⁰⁶

Идеолошке супротности по питању НАТО и Европске економске заједнице (ЕЕЗ) су такође дошле до изражаја. Албанија је имала негативан став према војним блоковима запада, посебно је била критична према НАТО за кога је сматрала да има изразито империјалистички карактер и да директно угрожава Албанију. Кина је сматрала НАТО значајним фактором у спречавању совјетске експанзије и залагала се за његово јачање. Такође, Албанија је била веома критична према ЕЕЗ, коју је сматрала продуженом руком америчког империјализма, док је Кина веома активно подржавала ЕЕЗ сматрајући да она представља основу за даље политичко и војно јачање Западне Европе у циљу спречавања совјетске експанзије. Албанија је задржала непријатељски став према већини западноевропских земаља, док је Кина одржавала добре односе са свим западноевропским земљама, нарочито касније када је наступило њено отварање према свету. Хоца је отворено износио своје резерве према политици несврстаности називајући је илузијом, док је Кина од седамдесетих година политици несврстаности давала активну и важну улогу у међународним односима, а нарочито након Титове посете Кини 1977. године.¹⁰⁷

¹⁰⁵ Мирко Остојић, *Кина нови дуги марш*, оп. цит, 1996, стр. 21.

¹⁰⁶ ДАСМИП, ПА, 1975, Амбасада у Москви о албанским дуговима, ф. 77, д. 16, пов. 41846, 11.1.1975.

¹⁰⁷ ДАСМИП, ПА, 1976, Кина-Албанија, Реферат Енвера Хоце на конгресу АПР, ф. 87, д. 4, пов. 462278, 19.11.1976.

Након смрти Мао Цедунга 1976. године ново кинеско руководство је наставило општу дотадашњу линију спољне политике Кине. То је значило да ће се Кина и даље оријентисати пре свега на развијање међдржавне сарадње као и на сарадњу у другим областима где се не подразумева идентичност идеолошких ставова. Партијска сарадња је била предвиђена да се развија само са партијама Северне Кореје, Вијетнама, Румуније и Албаније.¹⁰⁸ У октобру 1976. године ново кинеско руководство на челу са председником Хуа Гуофенгом преузело је власт и управо тада сукоб Кине и Албаније избија на видело. Тирана није смела да нападне Мао Цедунга док је био жив, па је то учинила након његове смрти. Енвер Хоџа је очигледно пружао подршку групи четворо кинеских ултра-левичара тзв. „четворочланој банди“, на челу са Маовом удовицом - Ђијанг Чинг, са којима је имао добре односе, а коју је Хуо одстранио са власти. У односима Пекинга и Тиране могла се већ тада осетити извесна хладноћа што се могло приметити већ на 11. Конгресу АПР новембра 1976. године, када је Албанија први пут отворено напала Кину и њену „теорију о три света“. Међутим, Кинези нису одговарали на то и наставили су да дају помоћ. Држали су се југословенског рецепта понашања, у приликама када је њих Албанија нападала. Крајем 1976. године Енвер Хоџа је сменио изванредан број највиших функционера који су имали исте ставове као ново руководство у Пекингу. Неки од смењених руководиоца су стрељани, али је већина послата у пољопривредна насеља, на села.

Такође, Албанци се нису слагали са рехабилитацијом бившег потпредседника владе Денг Сјаопинга, након смрти Мао Цедунга. „Капиталистички уличар бр. 2“,¹⁰⁹ како су звали Денга, био је свргнут са власти априла 1976. године, по трећи пут. Повод је било десничарско скретање тј. оптужен је за организацију демонстрација на Тјенанмену, где су на традиционални Дан мртвих Кинези донели на стотине хиљада венаца. На тај начин су отворено демонстрирали против власти, негирали Маово учење и тражили ревизију одлука Културне револуције.¹¹⁰ Након свргавања четворочлане банде почели су га на плакатима, који носе назив децибао (зидни плакати на

¹⁰⁸ ЦК СКЈ, 1976, Информација о односу КП Кине према међ комунистичком покрету и СКЈ у светлу промена у кинеском руководству, пов. А, IX 60/I-56, 1.12.1976.

¹⁰⁹ Број 1 је био Лиу Шаочи (Liu Shaoqi). Harrison E. Salisbury, *Dugi marš: neispričana priča*, Globus, Zagreb, 1988, str. 290.

¹¹⁰ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str. 144, 145.

којима су истицани захтеви за променама и за преиспитивање појединих догађаја који су потресали кинеску републику), приказивати као њихову жртву и тражити његов повратак на власт. Албанцима није одговарала рехабилитација Денг Сјаопинга, јер је он још 1973. године, након повратка на власт после првог пада за време Културне револуције, желео да Југославији да приоритет у односу на Албанију и усмери пажњу на јачање веза са њом. Рачунао је на престиж Београда за супротстављање утицају Совјетског Савеза на Балкану и у Западној Европи и сматрао је да кинеско-албански савез представља изолационизам. Кина је, из тог разлога, позвала председника југословенске владе Џемала Биједића октобра 1975. године у посету. Међутим, „четворочлана банда“ са Ђианг Чинг на челу устала је против балканске политике Денга. Потпредседник владе Ли Сијенијен је наставио Денгову пројугословенску политику после његовог другог смењивања априла 1976. године. Круна ове политике је представљала посета председника Тита НР Кине у августу 1977. године.¹¹¹

Већ 7. јула 1977. године су Албанци објавили један уводник од десет хиљада речи у „Зери и популит“ (*Zëri i Popullit*) под насловом „Теорија и пракса револуције“ у ком су критиковали Мао Цедунгову „теорију о три света“ као опортунистичку и антилењинистичку.¹¹² Тим потезом су у ствари напали основне постулате спољнополитичког курса Кине. По њима теорије о тзв. трећем свету и несврстаним земљама имају за циљ гушење револуције и одбрану капитализма. Тврдећи да се албанска чврста политика заснива на чистом марксизму-лењинизму, влада у Тирани је упозорила Кинезе да би политичко флертовање са САД могло имати катастрофалне последице. Шеф Комунистичке партије Енвер Хоџа се овим чланком определио за отворену свађу са Пекингом око трећег света, тврдећи да подршка нереволуционарним политичарима у земљама у развоју значи грубо скретање са линије марксистичко-лењинистичког учења.¹¹³ Међутим, оно што је приметно је да се у чланку на отворен начин напада кинеска политика, а опрезно се избегава свако спомињање Кине. Упозорава се да начело „Непријатељ

¹¹¹ Кјодо (AFP), „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 7. septembar 1977.

¹¹² Мао Цедунгова „теорија о три света“ је обухватала први свет у који су спадале супер силе, други свет који су чиниле развијене земље и трећи свет где су биле неразвијене земље, између осталих несврстане земље, Кина и Југославија. AFP, „Albanija protiv Titove posete Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 2. septembar 1977.

¹¹³ Ројтер, „Kinesko-albanski odnosi“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 76, s-3, 14. jul 1977.

мог непријатеља је мој пријатељ“ се не може применити када је реч о двома империјалистичким велесилама - СССР и САД. Тиме је критикован кинески став да је СССР главни непријатељ, као и њихово опредељење за другу империјалистичку суперсилу Сједињене Америчке Државе. По њима потцењивати опасност од једне или друге велесиле, или још горе, тежити јединству са једном велесилом против друге, представља лукавство које може имати катастрофалне последице и крије велике опасности за будућност револуције. Енвер Хоџа је то исто нагласио и на 11. конгресу Комунистичке партије Албаније у Тирани у новембру 1976. године, али је чланак у листу „Зери и популит“ знатно заоштрио спор. За Албанце совјетски социјалимперијализам је суров, груб, агресиван, али то не значи да је амерички империјализам мање опасан, како се иначе износи у „теорији о постојању три света“. Наглашено је да сви они (где се мисли на Кину) који сматрају САД мање опасним од СССР искривљују истину и варају народ, јер је погрешно са стратешког становишта светске револуције делити империјализам на онај који је више и онај који је мање опасан. Истиче се да у Албанији социјализам и даље постоји и напредује. Имплицитно, то је значило да у Кини није тако.¹¹⁴ Тим чланком је одбачена кинеска политика коју је покренуо сам Мао Цедунг последњих година своје владавине. У погледу доктрине, бивши кинески председник је исто као и Албанци осуђивао две суперсиле, али у пракси је тражио бар да неутралише САД како би могао да се суочи са главном опасношћу тј. СССР. Међутим, по Албанцима не могу постојати три света већ само два (ревизионистичке државе и марксистичко-лењинистичке), између та два света постоји битка на живот и смрт.¹¹⁵

Чланак у албанском листу се појавио 48 сати после почетка преговора Кине са Европском економском заједницом (ЕЕЗ), који су требали довести до склапања трговинског споразума. Очигледно је да је напад био уперен на присталице „теорије о три света“. Сасвим природно, он је првенствено погађао титоисте и совјетске ревизионисте, јер се за Југословене знало да су повезани са трећим светом, а да Руси желе да створе заједнички фронт са земљама у

¹¹⁴ Ibidem.

¹¹⁵ Mondo, „Kinesko-albanski odnosi, Naslednici Maoa nisu pomenuti ni jedan jedini put u dugom uvodniku koji je objavio u Tirani organ Albanske patije rada „Zeri i populist““, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 76, s-11, 13. jul 1977.

развоју.¹¹⁶ У осврту на НАТО речено је да Кина одбија да пружи подршку западним одбрамбеним напорима чији је циљ заштита Западне Европе од Совјетског Савеза, па чак се оправдава америчко војно присуство у Немачкој, Белгији, Италији и Јапану и карактерише као одбрамбени чинилац.¹¹⁷ По њима свако ко заборавља да се треба борити и против Варшавског уговора и против НАТО, да се морају одбацити и Савет за узајамну економску помоћ (СЕВ - трговинска група совјетског блока) и Европско заједничко тржиште (ЗЕТ) тај се у ствари сврстава са њима и постаје њихов роб.¹¹⁸

Ово је произвело незадовољство кинеских руководилаца због оштре осуде једног значајног вида њихове политике. У дипломатским круговима у Пекингу постављало се питање о разлозима који су навели Тирану да се тако јавно огради од Пекинга, поготово што је критикована политика коју је сам Мао Цедунг спроводио пре три године, а не његови наследници. Такође, чланак у листу „Зери и популит“ објављен је у тренутку када је била у току потпуна нормализација кинеско-америчких односа на дневном реду са доласком министра иностраних послова Сајруса Венса, августа 1977. године, у Пекинг.

Оно што је било приметно је да Тирана сваки пут када Кина уради нешто што њима не одговара, одговара чланком у „Зери и популит“. Сваки пут кад се то деси Пекинг се углавном не оглашава. Поучени искуством Југославије са Албанијом и њиховим нападима на њу Кинези су се увек трудили да реагују постепено, опрезно и одмерено како би се избегло да се не учини нешто што би било непоправљиво. Ни у једном тренутку Албанија није критикована директно, али кинески руководиоци и председник Хуа Гуофенг су бранили „теорију о три света“ и залагали се за стварање једног уједињеног што ширег фронта против хегемонизма тј. СССР. У исто време Пекинг би се обратио свим марксистичко-лењинистичким партијама и уз њихово посредовање у званичној кинеској штампи бранио своје тезе. Истакнуте личности и штампа су такође масивно давали подршку ставовима Пекинга. Овог пута су, након одржавања XI конгреса КП Кине, послали своје честитке председнику Хуа Гуофенгу. Управо тада је и расветљен спор између Кине и Албаније и то захваљујући честитци коју је Енвер

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Rojter, „Kinesko-albanski odnosi“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 76, s-3, 14. jul 1977.

¹¹⁸ Ibidem.

Хоца, шеф Албанске партије рада послао председнику Хуа Гуофенгу. Телеграм је објављен на петом месту у низу честитки које су Пекингу, поводом одржавања XI конгреса КП упутили комунистички руководиоци и партије земаља које Кина сматра блиским пријатељима. Објављене су овим редом: Северна Кореја, Вијетнам, Румунија, Лаос, Албанија. До 1975. године Албанија је увек стављана на прво место када су честитке које се у штампи појављују у питању.¹¹⁹

Поводом традиционалне прославе 34-годишњице оснивања Албанске народне армије забележено је прво посредно реаговање Пекинга у веома кратком и сувопарном саопштењу. Констатовано је пре свега да је први пут за много година, албански амбасадор одсуствовао са свечаности коју су организовале, као и сваке године, војне јединице у Пекингу 9. јула. Поред краткоће саопштења агенције „Хсинхуа“ о овој свечаности, примећено је да, супротно ранијим годинама, није уопште поменут шеф албанске партије Енвер Хоца у кратким изводима који су објављени у традиционалном говору албанског војног аташеа у Пекингу. Исто тако супротно ранијим годинама, агенција „Хсинхуа“ није цитирала ниједан део из говора војног аташеа у коме се говори о борбеном пријатељству партија, народа и армије (албанске и кинеске), заснованом на марксизму-лењинизму и пролетерском интернационализму.¹²⁰

У току посете председника Тита Кини у августу 1977. године Албанија је учинила провокативан гест, тј. увредљив, према председнику Хуа Гуофенгу. Овај гест је представљао оштар ударац пријатељству са Кином. Наиме, албанска амбасада у Пекингу је амбасадама и страним дописницима у Пекингу послала уводник који је 13. септембра 1963. објављен у органу КП Албаније „Зери и популит“ под насловом „Хрушчов пред Титовим ногама“, који је затим поново одштампан у облику памфлета, на 25 страница. На памфлету је био датум из 1977. године и очигледно је да је специјално штампан поводом Титове посете Кини. То је био други по реду напад на Југославију у року од три недеље. Памфлет је садржао прештампани уводник који је објављен у албанском комунистичком листу „Зери и популит“ 1963. године након посете тадашњег председника совјетске владе Никите Хрушчова Југославији. Поновним штампањем истоветног чланка, указано је на непромењени став Албаније. У том уводнику у „Зери и

¹¹⁹ AFP, „Čestika Envera Hodže HKF“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 77, s-7, 25.8.77.

¹²⁰ ЦК СКЈ, 1978, Кинеско-албански односи, пов. А, IX, 60/1-73, 28.1.1978.

популиту“ жестоко је нападнута посета коју је Хрушчов учинио Београду септембра 1963. године. Негативни закључци који су извучени из те посете по мишљењу владе у Тирани вредели су и за сусрет Тито-Хуа Гуофенг у Пекингу.

Уочи Титовог одласка на путовање у СССР, Северну Кореју и Кину, албанска амбасада је поделила једну публикацију у којој су садржани изводи из разговора Енвера Хоџе са покојним председником кинеске владе Џоу Енлајем. Тај нови шамар у хаосу већ веома поремећених кинеско-албанских односа још више, и можда одлучујуће, је променио односе између Пекинга и Тиране. Међутим, у дипломатским круговима у Пекингу кинески руководиоци поново нису жестоко реаговали. „Велика Кина ће још једном погазити стрпљење“ изјавио је један стручњак за кинеска питања, сматрајући да Кини није у интересу да у овој афери иступа као „суперсила која зауздава свог малог штићеника“. ¹²¹ Мало након тога Енвер Хоџа је, у тренутку када је, изгледа, одлучио да оконча шеснаестогодишње пријатељство са Пекингом и доведе своју земљу у потпуну изолацију, похапсио хиљаде својих прокинески оријентисаних земљака, углавном функционере које је уклонио са положаја и послао их у логоре. Кина је подстицала Албанију да следи пекиншки курс отварања врата према свету, али је Хоџа очигледно отворено одбацио такве подстицаје. ¹²²

У кинеској званичној штампи до које су странци могли да дођу, нарочито у партијском органу „Женмин Жибао“, ни у једном тренутку није директно поменут спор, нити Албанија. Међутим, један кинески лист који има тираж од 9 милиона примерака и објављује агенцијске вести, као и вести из иностранства, објавио је један дугачак допис о идеолошким разликама између Кине и Албаније, где се побрајају антикинески ставови Тиране и индиректни одговори Пекинга, по којима је КП Албанија окарактерисана као левичарска и троцкистичка. С друге стране, добро обавештени кинески кругови су југословенским новинарима проследили информацију да је у партијским инстанцама брижљиво размотрена свађа између Пекинга и Тиране и да су после тога издата саопштења за интерну употребу. ¹²³

¹²¹ AFP, „Albanija protiv Titove posete Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 2. septembar 1977.

¹²² Ibidem.

¹²³ Ibidem.

Паралелно са нападима Албаније, истовремено су званично и у Пекингу и у Тирани демантоване гласине о одласку кинеских стручњака из Албаније и албанских стажиста и студената из Кине.¹²⁴

Лист „Зери и популит“ је 5. новембра 1977. године, непосредно након појаве уводника у листу „Женмин Жибао“ (1. новембра) под насловом „Теорија председника Мао Цедунга о подели на три света, огромни допринос марксизму-лењинизму“, је оптужио присталице ове теорије да „истичу заставу контрареволуције“ и да „под изговором опасности од рата пропагирају капитулацију пред империјализмом и опортунизмом“. Као потпуно очигледан одговор на чланак објављен у листу „Женмин Жибао“, појавила се и изјава члана Политбироа, секретара ЦК Албанске партије рада Х. Капа о томе да „штитити „теорију о три света“ значи претворити се у адвокате, заштитнике интереса империјализма на челу са америчким империјализмом, међународне буржоазије и реакције“. „Присталице ове антимарксистичке теорије спекулишу у вези са борбом за националну независност, одвајају је од питања победе револуције и користе то како би оправдали своју прагматичну политику неоснованих савеза са америчким империјализмом и другим империјалистичким државама или различитим реакционарним снагама“. У истом духу јавно су говорили и други руководећи функционери Албанске партије рада. Не осврћући се само на критику „теорије о три света“ у целисти, албанска штампа почела је да на конкретним примерима објашњава јавности однос Пекинга према неким међународним проблемима и да указује на практичне последице спровођења ове „теорије“. У уводнику текста „Зери и популит“ објављеном 24. новембра, посвећеном последњим догађајима на Блиском истоку истакнуто је: „Ми не видимо да праведну ствар албанских народа бране и да се за њих залажу присталице „теорије о три света“ који вичу на сав глас и помоћу цитата настоје да докажу да беспоговорно подржавају ослободилачку борбу и штите интересе народа света. У коментарима након тога објављеним у албанској штампи поводом пленума Централног комитета Албанске партије рада одржаног 17. и 18. новембра исте године, на коме је разматрано питање борбе против различитих токова савременог ревизионизма”, присталице „теорије о три света“ се проглашавају за „издајнике“,

¹²⁴ Ibidem.

„ренегате“, „нове опортунисте“ чије су тезе потпуно налик на тезе социјалшовиниста друге интернационале.¹²⁵

Чињеница да се Хоџа у спољној политици одувек ослањао на такве велике силе као што је Совјетски Савез или Кина указивао је на то да се Албанија нашла у ситуацији да мора да тражи новог савезника. Без обзира на чињеницу колико то чудно може изгледати, САД и СССР су имали исте изгледе да један од њих постане нови савезник Тиране.

Следећи битан показатељ погоршања односа између две државе био је пријем који је албански амбасадор Бехар Стиља приредио у Пекингу поводом 33 године од ослобођења Албаније. Овај празник је прослављен без присуства високе кинеске делегације као што је био обичај претходних година. Наиме, пријему су присуствовали потпредседник Народне скупштине Улан Фу, шеф Међународног одељења за везу Централног комитета Кенг Пијао и заменик премијера Ванг Чен. Притом ни један уводник „Женмин Жибао“-а није поздравио ову годишњицу. Руководиоци позвани на албански пријем примили су претходних дана два памфлета у којима се оштро нападају присталице „такозване теорије трију светова“. Један од ових текстова, „заједничка декларација“ пет европских марксистичко-лењинистичких партија која осуђује „нову међународну опортунистичку струју и теорију трију светова“, илустровала је нову поделу светског марксистичко-лењинистичког покрета на две супротне стране, једну која је наклоњена Тирани и другу која је наклоњена Пекингу. Оно што је приметно и што показује у ком смеру је ишла кинеска спољна политика је да се овај пријем разликовао од пријема приређеног дан раније поводом југословенског националног празника где је запажена супротна тенденција. Наиме, том пријему су присуствовала три висока руководиоца као представници КП Кине што је представљао догађај без преседана. Све то је указивало на то да се Кина окреће од Албаније Југославији. Совјети су у томе видели прилику да привуку Албанију на своју страну. Покушавали су путем штампе да је одобровоље и на тај начин да пошаљу сигнал да желе да изгледе нарушене односе и успоставе међусобну сарадњу.¹²⁶

¹²⁵ Zeri i populit, „Kritika Maove teorije o tri sveta“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 81, s-8, 7. decembar 1977.

¹²⁶ AFP, „Albanski nacionalni praznik“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 80, s-8, 30. novembar 1977.

Коначно, Кина је 8. септембра 1978. године нотом обавестила Албанију да је због њеног непријатељског држања приморана да јој ускрати своју помоћ и да ће повући кинеске стручњаке. Међутим, истовремено је изразила жељу за развојем пријатељства између два народа и за одржавањем нормалних међудржавних односа.¹²⁷ Као разлог за прекид помоћи је навела албанско подржавање присталица Б-4 тј. „четворочлане банде“. Затим, албанско неприхватање кинеске политике отварања према свету, као и спољне политике Кине према САД и СССР. С друге стране, Албанци су оптужили Кину да је покушала да им наметне војни савез са Југославијом и Румунијом још 1968. и да су тај предлог обновили 1975. године. Све то су изнели у писму ЦК Албанске партије рада послатом Централном комитету КПК 28. јула 1978. године. Председник Хуа Гуофенг је одговорио да су пажљиво прегледани сви документи и да нигде није пронађен траг да је саветовано Албанији да улази у војни савез са Румунијом и Југославијом. Из овога су Кинези закључили да се ради о перфидној интриги руководства Албаније, срачунатој на то да компромитује не само политику Кине и посету Хуа Гуофенга Румунији и Југославији, него да се компромитује и југословенска политика и нанесе штета њеном великом угледу и престижу у свету. Признали су да су саветовали побошање односа са суседним државама, Југославијом и Румунијом, али да није помињан никакав војни савез. Оно што је привукло пажњу била је спремност са којом је совјетска штампа ту информацију из Албаније прихватила као тачну и лансирала је у свет под насловом „Албанско руководство о роварењу Пекинга на Балкану“, што је указивало на то да СССР на Балкан гледа као на регион према коме само он има право да испољава неке посебне интересе.¹²⁸

Када је кинеска помоћ Албанији у питању, чињеница је да је до краја 1977. године Кина Албанији дала кредите у укупном износу од 3000 јуана по глави становника, односно 7,5 милијарди јуана (у то време је један јуан износио 0,70 УС долара). Кредитни споразум који је 1977. године био у реализацији, износио је 600 милиона јуана. Отплату кредита која је доспела 1976. године, на албански предлог

¹²⁷ ДАСМИП, ПА, 1978, Кина-Албанија, Разговор Остојића са кинеским МИП-ом Yu Chanom, ф. 87, д. 6, пов. 440742, 9.7.1978.

¹²⁸ ЦК СКЈ, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX, 60/1-85, 12.9.1978.

Кинези су продужили до 1999. године. Нових 200 милиона јуана Албанци су требали да отплате до 1980. године, међутим, Кинези су одложили плаћање до 1991. године и тиме им у ствари дали нови кредит. За Кинезе је била велика енигма да ли ће доћи до отказивања ових споразума, а још већа да ли ће Албанци ове кредите икада вратити.¹²⁹ Чак и након свих напада Кина је и даље наставила да даје помоћ Албанији. У децембру 1977. године је упловио кинески брод са топовима, муницијом, лаким оружјем и пушкама. И даље су у Албанији били присутни кинески стручњаци, међу којима су били и војни, којих је било око 600, и које је у целини плаћала кинеска влада. Албански студенти су се и даље школовали на кинеским универзитетима. Генерално, став кинеске владе је био да они неће обраћати пажњу на оно што Албанци раде и говоре. Циљ је био да се заврше грађевински пројекти који су били у току, због којих су послати кинески стручњаци, ишчекујући да их албанске власти протерају.¹³⁰ У међувремену, чекајући, Кина је у Албанији завршила 20 комплексних објеката, док су 23 пројекта била у изградњи. Од 1954. године до прекида односа две земље Кина је дала преко 10 милијарди јуана помоћи (бесплатна помоћ или бескаматни кредит). После Вијетнама Албанија се налазила на другом месту по величини кинеске помоћи (помоћ Вијетнаму је износила 20 милијарди јуана, док је Северна Кореја била на 3. месту). Иако је доходак по глави становника у Кини био знатно нижи него у Албанији, Кинези су им давали разноврсну помоћ: преко 1,8 милиона тона хране, милион тона челика, 10 хиљада трактора, саградили су 6 електричних централа (укупног капацитета 880 kw) и др. Такође, дали су им велике количине војне помоћи – наоружање за 450 хиљада војника и 200 хиљада милиционера. Саградили су фабрику за производњу наоружања. Међутим, и поред свега тога Албанци су били незадовољни (ниподаштавали су кинеску помоћ због сукоба на идеолошкој основи са Пекингом) и стално су критиковали да је помоћ мала и да не долази на време. Такође, неколико година је Кина у Албанији градила металуршки комбинат за прераду албанске руде. На тај посао утрошено је десет година и 100 милиона јуана. Како је албанска руда садржала у себи доста никла, кобалта и хрома Кина није имала могућности да на лицу места врши експертизе.

¹²⁹ ДАСМИП, ПА, 1977, Кинески амбасадор југословенском, ф. 82, д. 10, пов. 465735, 7.12.1977.

¹³⁰ ЦК СКЈ, 1978, Забелешка о разговору др Александра Грличкова са Чанг Хаи Фенгом, пов. А, IX,60/I-72, 24.1.1978.

Због тога су морали руду транспортовати у Кину и на пословима експертизе ангажовати 260 разних погона. Албанци нису хтели да сачекају да експертизе буду готове већ су инсистирали да се са градњом комбината почне одмах те је на крају оспособљено 20 од 29 планираних погона тог комбината. То што нису све експертизе биле завршене изазивало је разне компликације и додатне трошкове нпр. једном приликом су искрсле тешкоће око испоруке опреме за два погона и Албанци су кренули Кинезе да нападају да намерно одуговлаче испоруку опреме. Након тога су на разне начине покушавали да фабрикују тешке оптужбе против кинеских стручњака и покажу да кинеска опрема и технологија није добра. Већином су то били покушаји саботаже фабричке опреме нпр. једном приликом су намерно искључили осигурач у рафинерији да би дошло до експлозије. Међутим, кинески стручњак је на време приметио и спречио несрећу. Исто тако због неправилног руковања у једној високој пећи појавила се претња од експлозије где су Албанци тражили да им Кинези хитно пошаљу стручњака што они нису били у стању да учине. Кини је сметало и то што када су слали материјал у Албанију увек су редовно унапред плаћали аванс а затим слали фактуре, међутим, Албанци су редовно задржавали новац и одбијали да признају фактуре и на тај начин их оштетили за преко 100 милиона јуана.¹³¹

У току априла и маја 1978. године Албанци су у Кину упутили неколико дипломатских нота у којима је изнета тврдња да су кинеска економска и војна помоћ нанеле штету албанској привреди, да је рад кинеских стручњака такође штетан и да Кина за све то треба да сноси одговорност. У ноти од 7. јула кинеска страна документовано је образложила да албански захтеви нису оправдани и да су њихове осуде нетачне. Међутим, Албанци су одбили да приме ноту и у таквој ситуацији кинеска влада је била присиљена да донесе одлуку о ускраћивању целокупне помоћи Албанији.¹³²

Након тога, албанска амбасада је дистрибуирала саопштење у вези кинеске ноте о прекиду помоћи у коме се истиче да овај унилатерални, арбитрарни и непријатељски акт проистиче из усвајања политике велике силе од стране Кине, њеног гажења научне теорије марксизма-лењинизма и пролетерског

¹³¹ ДАСМИП, ПА, 1978, Кина-Албанија, Разговор Остојића са кинеским МИП-ом Yu Chanom, ф. 87, д. 6, пов. 440742, 9.7.1978.

¹³² Ibidem.

интернационализма, њеног приближавања и сарадње са империјалистичким и реакционарним снагама у свету, одбијања помоћи и подршке револуционарним и ослободилачким снагама у међународној арени. Нагласили су да је албански народ већ раније искусио укидање помоћи и повлачење стручњака од стране Хрушчовљевих ревизиониста. Подвукли су да притисци и уцене ма које врсте неће моћи бацити на колена партију и народ Албаније коју ништа неће одвратити од борбе против империјализма и ревизиониста свих боја. У саопштењу су напоменули да ће влада Албаније одговорити у погодном моменту на кинеску ноту и упознати јавно мњење са документованим факторима који говоре да је право на страни Албаније. Као последица тога шест кинеских дипломата је дефинитивно напустило Албанију, у амбасади је остао само један трећи секретар и аташе. Укинута је поморска линија Албаније са Кином, док је авио линија наставила да ради, под условом да има путника.

Оваква реакција албанске стране омогућила је да се Албанија окрене Совјетском блоку. Земље Западне Европе (Италија, Француска, Велика Британија) заједно са Грчком показале су велико интересовање за развој сарадње и јаче присуство у њој како би се лакше супротставиле другој страни. Такође је дошло и до поправљања бугарско-албанских односа што је кинеска страна одмах протумачила као жељу за наслањањем на Совјетски Савез и могућности за стварање удруженог фронта Албаније и Вијетнама против Кине.¹³³ Међутим, високи функционери албанског МИП-а изнели су југословенском амбасадору Мирку Остојићу у Тирани да се они у будућности неће везивати за било кога и да ће Албанија демантовати логику великих сила, посебно СССР, да мале земље не могу без покровитеља. Они ће се ослонити на сопствене снаге а у складу са својим

¹³³ Албанија и Вијетнам су спадале у групу од четири државе са којима је Кина одржавала поред државних и партијске односе. Међутим, ситуација се мења 1978. године по питању албанско-кинеских односа, али и по питању односа Вијетнама и Кине. Наиме, након репресалија над кинеском националном мафином долази до великог исељавања Кинеза из Вијетнама, што је праћено обустављањем кинеске помоћи овој држави. Вијетнам је као одговор на то 3. новембра 1978. године са Совјетским Савезом потписао 25-огодишњи Споразум о пријатељству и сарадњи. Денг Сјаопинг је приликом своје посете САД 1. јануара 1979. године америчком председнику Картеру рекао: „Децу која не слушају треба налупати по стражњици“. Већ 17. фебруара је започео сукоб који се завршио кинеским повлачењем месец дана касније. Иако се кинеска војска повукла чарке на граници наставиле су се све до 1989. године. Тек десет година касније (1999.) сукобљене ће стране потписати уговор којим ће се обвезати на прекид сукоба те утврдити нову граничну црту. ЦК СКЈ, 1978, Информација о боравку групе функционера СКЈ у НР Кини, од 14-27.јула 1978. године, пов. А, IX, 60/1-82, 14-27.7.1978.

реалним могућностима. Чињеница да су ухапшени неки руководиоци под оптужбом да су просовјетски оријентисани указивала је да потези албанске владе не говоре да би се могао очекивати нагли заокрет у политици Албаније ни према Истоку ни према Западу.

Међутим, приметно је да у току свих тих дешавања Албанија ни једном речју није критиковала Југославију, што у односу на раније случајеве, када је то радила, говори да не жели погоршање односа са њом.

Оно што је било изненађујуће је потпуно супротна прича албанске стране. Они су тврдили да је Кина већи хегемонист од СССР или било које друге земље, и да су Албанија и Вијетнам то најбоље осетили, али да ће то постепено схватити и друге земље које с њом одржавају пријатељске односе. Као аргументе су изнели да је Кина прекинула трговинску размену и поред валидног Споразума о трговини. Албанске дипломате кажу да већ више од три месеца у Албанију није стигао ни један килограм кинеске робе. Кинези су одбили да преговарају са Албанском трговинском делегацијом која је од децембра 1977. године до априла 1978. године у Кини чекала на почетак преговора о робној размени за 1978. годину. Такође, албанска страна је била присиљена да прекине Споразум о бродској линији јер су Кинези одбијали да дају терет албанским бродовима, који су и по неколико месеци чекали у кинеским лукама. Кинеска авио-линија за Тирану, како су навели, није радила претходних неколико месеци, иако формално није укинута. Сваки пут кад се Албанци интересују за авио-карте, Кинези одговарају да авион следеће недеље неће летети из техничких разлога. Такође, наводе да су албанској амбасди у Пекингу Кинези обуставили слање свих листова и билтена, осим „Женмин Жибао“-а. Осим тога, из киоска је повучена албанска штампа, уместо које се појавила југословенска штампа („Борба“). Кинези су повукли из Тиране све своје новинаре, изузев дописника „Хсинхуе“.

По наводима албанских дипломата кинеско-албански односи доспели су на најнижи ниво - нису имали никакву садржину и одржавали су се само формално кроз постојање дипломатских односа и амбасада. Албанска страна је изражавала жељу да бар међудржавни односи буду нормални, полазећи од става да их треба одвојити од идеолошких. Међутим, по њиховом мишљењу Кинези су повезивали и преносили постојеће идеолошке разлике на међудржавни терен, прекидајући

потпуно сваку врсту сарадње на свим подручјима. Албанци нису повукли амбасадора са своје стране.¹³⁴

Закључак који се може извести из свега овога је да се стиче утисак да су Кинези желели да се реше напорног односа са Албанијом, која се потпуно изоловала од света. Дубоке промене у Кини, које су од XI конгреса добиле програмиран и организован ток, морале су имати одраза и на њену спољну политику. Било је неопходно мењање дугогодишње праксе давања помоћи страним земљама, јер кинеска неразвијена привреда није могла издржати давање огромних финансијских средстава. За покретање „програма четири модернизације“, била су неопходна новчана средства, до којих ће Кинези доћи смањењем давања помоћи или давањем само под одређеним условима, да не би дошло до разочарења као са Албанијом и Вијетнамом. Отварање Кине у разним правцима (у односу на УН, несврстане, САД, Европу) довело је ову земљу у сусрет са новим партнерима и сарадницима. Албанија није више могла да задржи своју пређашњу позицију те се нашла на маргини кинеске спољне политике. Интерес Кине је почео да слаби услед померања спољне политике од изолационизма ка политици отварања према свету. Југославија на челу са Јосипом Брозом Титом дошла је у фокус интересовања. Постало је очигледно да се једна равнотежа на Балкану порушила и да се отворио се простор за нове констелације.¹³⁵

2.2. ДРУГА ФАЗА ОДНОСА: ЈУГОСЛАВИЈА И КИНА У ПЕРИОДУ ОД 1977. ДО 1989. ГОДИНЕ

Титов боравак у Кини 1977. године, током кога су успостављени партијски односи између две државе, је био од великог значаја. Може се рећи да тада почиње друга фаза првог раздобља у односима између две земље.¹³⁶ Трећи

¹³⁴ ДАСМИП, ПА, 1978, Први секретар Шри Ланке Н. Наваратнарајак Томићу, ф. 87, д. 9, пов. 460496, 4.11.1978.

¹³⁵ Мирко Остојић, *Кина нови дуги марш*, оп. цит, стр. 23.

¹³⁶ До тог периода Кина је имала партијске односе само са неколико држава у свету (Албанија, Вијетнам, Румунија, Северна Кореја), са осталима је имала дипломатске.

повратак¹³⁷ на власт Денг Сјаопинга, за кога је Мао тврдио да је „челична игла обмотана памуком“, убрзало је приближавање две државе, нарочито имајући у виду да је СФР Југославија за НР Кину постала не само пример једног алтернативног модела социјализма, већ и значајан посредник у изласку НР Кине из изолације, њеном отварању према трећем свету (несврстаним државама), развоју односа са источноевропским државама и такозваним еврокомунистичким партијама у Италији, Шпанији и Француској. С друге стране, интерес НР Кине за сарадњу са Југославијом био је мотивисан и улогом коју је Југославија имала у свету као независна и несврстана земља, њеном водећом улогом у борби несврстаних земаља и земаља у развоју за економску и политичку еманципацију и равноправну сарадњу, геостратешким положајем Југославије и улогом коју има на Балкану, а пре свега у функцији својих односа са СССР.¹³⁸ НР Кина је у више наврата, јавно и у разговорима, одала признање принципијелној југословенској

¹³⁷ Денг је два пута смењен са власти и враћен. Први пут је смењен након културне револуције 1967. са места заменика премијера и генералног секретара КПК и враћен на положај 1973. године као заменик премијера (Чу Де га је вратио због његових административних способности). Године 1975. он је постао потпредседник КПК и начелник Генералштаба кинеских оружаних снага. За време Културне револуције децу су му растерали, против њих је поведена „борба“ и на крају су их послали у унутрашњост на присилни рад. Најстаријег сина су Црвени гардисти бацили кроз прозор, након чега је остао доживотни инвалид, парализован од појаса на доле, без права на лечење. Мао Цедунг је за Денга једном приликом рекао да су се он и Лиу Шаочи према њему „односили као према мртвом родитељу на сахрани“. Или, како је то рекао вођа Културне револуције Чен Бода: „Расправљати са Денг Сјаопингом равноправно, исто је као да желите наслонити лествице на небо“. Једноставно Денг је био такав да је узвраћао нападе. Мао је могао да га убије као што је Лиу Шаочија, кога је претворио у биљку, или дати лекарима да га убију као Хе Лонга, али он то није урадио. Вратио је Денга о коме је касније рекао: „Денг је ретко талентован човек. Денг је пун идеја. Не напада проблем фронтално, без размишљања. Тражи решења. Тешке проблеме решава са одговорношћу.“ Рекао је и да је добар борац, да се сећа како се борио против Руса и да е тешко пронаћи човека као Денг. Harrison E. Salisbury, *Dugi marš: neispričana priča*, op. cit, str. 290, 292. Као вршилац дужности премијера, након смрти Цоу Енлаја, очекивало се да ће Денг постати премијер, међутим, то се није десило, јер га је „четворочлана банда“ сменила у априлу 1976. Скинут је са места заменика премијера и потпредседника Централног комитета под оптужбама да је крив за насилне nerede на Тргу Тјенанмен до којих је дошло приликом одавања поште Цоу Енлају приликом прославе празника Чинг Минг (када се традиционално одаје пошта мртвима) и да је хтео да васкрсне капитализам (исто као и 1967). Позната је његова изјава: „Свака замисао која не може да се спроведе И која не може да се одржи треба да се одбаци без обзира од кога потиче. Ту не може бити места за спасавање части“. У међувремену он је био под заштитом генерала Хсу Ших Јуа, утицајног команданта кантоншке војне области. Након хапшења „четворочлане банде“ враћен је на положај 22. јула 1977, у тренутку када има преко 72 године. Како би се спасао образ свима, приликом враћања руководиоца који су претходно скинути са власти звек се примењује метод самокритике, где се они прво морају јавно покајати. Стога је и Денг упутио писмо Хуа Гуофенгу у коме га моли да га врати на посао: „Моје здравствено стање је добро и молим председника Хуа да ми одреди шта ћу да радим“. На то му је Хуа одговорио: „Ви сте починили грешке и заслужујете критику. Нисте одговорни за инцидент на Тијенанмену. Не само да морате да радите у првим редовима већ морате да преузмете на себе задатак испитивања четворне банде.“ Ming Bao, „O Teng Hsijao Pingu“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 72, 13. mart 1977.

¹³⁸ ДАСМИП, ПА, 1977, Односи СФРЈ-Кина, ф. 82, д. 12, пов. 441801, 28.7.1977.

политици развијања равнопаравне сарадње са свим земљама у свету. По низу неких важних политичких питања југословенски ставови су се разилазили са кинеским („теорија о три света“, интерес НР Кине за блоковско јачање Западне Европе, однос према детанту, КЕБС-у (Конференција за европску безбедност и сарадњу), разоружању, ставови према неким ослободилачким покретима, Чилеу, Шпанији, Индији и др). Ту је такође био и развој југословенских односа са СССР, на шта су Кинези били посебно осетљиви. С друге стране и Совјетски Савез је врло брижљиво пратио сарадњу Југославије са Кином. Међутим, Југославија није дозволила кинеско-совјетски спор утиче на њен однос према две државе (НР Кине и Совјетском Савезу). Све време је понављан принципијелан југословенски став да њихов спор не може оптерећивати односе Југославије нити са НР Кином нити са СССР-ом, да он не може бити сметња развијању пријатељских односа Југославије са њима обема, и да је Југославија заинтересована да се спор реши у интересу светског мира и међународног радничког покрета. Томе у прилог говори и Титова изјава 1978. године након критика СССР због Хуа Гуогенговог помињања хегемонизма током посете Југославији: „Због чега не може једна земља са преко 900 милиона становника и огромним пространством да се понаша у складу са својим сопственим условима и могућностима, да се отвара према свету? Због чега њене вође не могу да посећују ову или ону земљу са којом се надају да ће успоставити добре односе? Сматрам да је овакав став НР Кине позитиван и користан и за Кину и за свет“.¹³⁹

Кинеско-амерички односи су почели да се развијају и јачају од 1972. године, када је тадашњи амерички председник Ричард Никсон направио прекретницу у Хладном рату. Он је захваљујући визији важности успостављања добрих сино-америчких односа (а у исто време желећи да скрене пажњу са својих пропуста у Вијетнаму) „отворио“ САД према НР Кини чиме је приморао Совјетски Савез да се суочи са обе у исто време.¹⁴⁰ Изјава кинеског премијера Џоу Енлаја да ће успостављање односа две земље „продрмати свет“ била је тачна. Са побољшањем односа са САД, уследило је и успостављање сарадње са Западном Европом и Јапаном.¹⁴¹ У том периоду кинеска глобална перцепција била таква да

¹³⁹ „Povodom izlaganja predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 90, j-1, 10. septembar 1978.

¹⁴⁰ Henry Kissinger, *On China*, The Penguin Press, New York, 2011, p. 291.

¹⁴¹ *Ibidem*.

је САД у дефанзиви, а СССР у офанзиви и зато својим хегемонизмом представља „највећу претњу светском миру“. Стога, основна мотивација НР Кине за одржавање добрих односа са САД био је, осим потребе унутрашњег развоја (четири модернизације), концепт заједничког супротстављања „совјетском експанзионизму“. Председник Џими Картер је изјавио да је „Кина кључ мира у свету“, а амерички амбасадор у Јапану Мајкл Мансфилд је 1978. године да је Кина „НАТО истока“ зато што на кинеско-руској граници везује више од 40 совјетских армијских дивизија са чиме се Денг сложио. Премијер Џао Цијанг је на заседању Свекинеског националног конгреса, новембра 1981. изјавио: „Кина ће наставити спољну политику Мао Цедунга и Џоу Енлаја“ и тиме указао да неће бити радикалнијег заокрета у кинеској спољно-политичкој стратегији. Уговором о миру и пријатељству са Јапаном 1978. године, НР Кина је ојачала своју позицију и улогу у односу на две велике силе. Почела је да води активну глобалну политику, ангажујући се конкретно на решавању појединих актуелних међународних проблема. Међутим, иако су односи са САД достигли свој врхунац 1979. године, парадокс представља управо чињеница да најблиставији, тзв. златни период, како га је цењени амерички новинар Волтер Липман назвао, био у време када нису постојали дипломатски односи (1972-1979. године). У то време, као прелазна форма до успоставе дипломатских односа, отворени су тзв. уреди за везу у неколико градова Кине и САД. Један од првих шефова уреда за везу у Пекингу био је будући председник САД Џорџ Буш старији.¹⁴² Успостављањем дипломатских односа и недуго након тога изгласавањем у Конгресу Закона о односима са Тајваном и настављањем продаје оружја Тајвану, дошло је до тога да су ти добри односи почели да се хладе. Кина, схвативши да уколико се не дистанцира од америчког империјализма ризикује да угрози своју међународну позицију, почиње да балансира тражећи начин да, као и Југославија, има равноправни третман према обема силама – САД и СССР. На ово указује и нови редослед кинеских глобално-стратешких приоритета (VI пленум КПК јуна 1981), где се борба против „империјализма“ ставља испред борбе против „хегемонизма“ или „социјал-империјализма“. Кина је први пут, од успостављања дипломатских односа са САД, почела да их оптужује за вођење погрешне империјалистичке и

¹⁴² Dragan Miljanić, „Oscilacije u odnosima SAD-Kina“, op. cit, str. 29, 30.

хегемонистичке политике у разним деловима света (Латинска Америка, Африка, Тајван, Блиски исток и Средњи исток, Јужна Кореја, Кариби итд).¹⁴³ Ипак, она и даље остаје критична према међународном понашању Совјетског Савеза, нарочито ако се има у виду да је тридесетогодишњи Уговор о пријатељству истекао 1980. и није обновљен.¹⁴⁴ На XII конгресу КПК (1-10. септембра 1982) председник КП Кине Ху Јаобанг је посебно нагласио независност кинеског спољнополитичког курса, осудио ривалство и хегемонизам великих сила као главни извор нестабилности и опасности по светски мир, отвореност кинеске политике према свету и њену повезаност са „трећим светом“. Обе суперсиле су изједначене у погледу одговорности за међународно стање због међусобног ривалства и тежњи ка хегемонизму. То је била велика промена у односу на ранији став да је искључиво Совјетски Савез „главни извор новог светског рата“ и да се против његовог ревизионизма мора оформити јединствени фронт са САД, Јапаном и Западном Европом. Чинило се да се „стратешки брак из рачуна“ полако распада. Па ипак није било тако. Овог пута играјући на „совјетску карту“ Кина је код САД издејствовала у августу 1982. године Споразум о испорукама америчког оружја Тајвану којим су испоруке смањене, да би у перспективи било предвиђено да буду и потпуно обустављене. У октобру је заокружена прича о побољшању односа са СССР тако што су након више иницијатива од стране Совјета за побољшањем односа започели преговори о нормализацији односа. Након тога је НР Кина могла да крене у чвршће повезивање са „трећим светом“ у коме је она видела главни ослонац за јачање свог међународног положаја и престижа. Проценивши да ће две суперсиле у наредном периоду остати прилично изједначене, дистанцирала се од њих и у трећем свету, а нарочито Покрету несврстаних земаља (ПНЗ) као његовим политички организованим делом, покушала да оформи нову, водећу улогу „највеће земље у развоју“. Својом изјавом: „Између трећег света и ПНЗ не постоје битне противречности и ту се шире простори сарадње“, Денг Сјаопинг је управо то потврдио. Како би избегла све чешће критике да се превише ослања на САД, Кина је била приморана да земље у развоју све чешће уверава да ће, као и у прошлости, увек бити на страни угњетених народа, да ће се супротстављати актима агресије и мешања у

¹⁴³ ДАСМИП, ПА, 1982, Информација о спољној политици Кине, ф. 57, д. 1, пов. 421079, 4.5.1982.

¹⁴⁴ Ibidem.

унутрашње послове ових земаља и да ће одлучно подупирати њихову борбу за одбрану независности, развој националних привреда и давати подршку њиховој борби против империјализма, колонијализма и хегемонизма и да сама никад неће постати хегемонистичка сила.¹⁴⁵ Гледајући на Југославију, као оснивача и лидера Покрета несврстаних, и дивећи јој се како је добро решила питање својих односа са СССР водећи еластичну политику, следила је њен пример. Иако се осетила извесна кинеска неверица у погледу јединства и акционе способности несврстаних земаља након Вијетнамске инвазије у Кампучији, негативне улоге Кубе као председавајућег Покрета несврстаних, совјетске оружане акције у Авганистану и смрти председника Тита, након Самита несврстаних у Делхију кинеске оцене су постале поново афирмативне „јер су у Делхију снажније наглашени изворни принципи несврставања и дати јаснији ставови о појединим међународним питањима“. Истакавши значајну улогу Југославије као гаранцију за правилан и доследан курс покрета („у Делхију Југославија није говорила много, али је зато радила и чинила много“), својом подршком покрету показала је правац у коме ће се њена спољна политика у будућности кретати. Због тога реafirмише Маову „теорију о три света“, по којој први свет, који чине две суперсиле, треба сматрати „главним непријатељем“ против којег су позвани да се уједини други свет (остале развијене земље) и земље трећег света. Иако је имала све атрибуте по којима би се могла сматрати несврстаном (неприпадање ниједном блоку, себе је видела као земљу у развоју и припадника „трећих земаља“), НР Кина није желела да постане члан овог покрета, на првом месту јер није желела да припада ниједном блоку, али и да би имала што ширу могућност деловања. Наиме, платформа Покрета несврстаних била је за њу ограничавајући фактор, с обзиром на њен глобално-стратешки положај и менталитет велике силе у развоју. У складу са тим Денг Сјаопинг је закључио да је Маова процена вероватног „раног рата, главног рата и нуклеарног рата“ превазиђена и 1985. године је заменио закључком да су „мир и развој главне тенденције епохе“. Он је оваквим ставом поставио темеље реформама спољне политике, што је препознатљиво у савременој пракси те државе.

¹⁴⁵ ДАСМИП, ПА, 1982, Несврстаност и НР Кина, ф. 57, д. 2, пов. 439955, 23.08.1982.

У складу са Волцовим схватањем да „тек онда кад је безбедност осигурана, државе могу безбедно трагати и за другим циљевима као што су спокојност, профит и моћ,¹⁴⁶ Кина се тек од успостављања равнотеже са обе светске силе и окретања несврстанима (где је добила статус посматрача) посветила реформама. Још 1978. године је кренула у „нови Дуги марш“ и почела са четири модернизације (пољопривреде, индустрије, науке и технологије и војске), у жељи да XXI век дочека спремна и постане „локомотива економског развоја у новом веку. Желећи да постане велика сила каква је била у осамнаест од двадесет последњих векова НР Кина је прво морала да оснажи своју економију, за шта је било неопходно да изађе из међународне дипломатске изолације и има мирно окружење.

Током осамдесетих реформе су напредовале постепено, неке брже, неке спорије. Цене су расле, као и потрошња становништва која је црпела девизне резерве. Режим је настојао да обузда потрошњу, што је увек и свуда непопуларно, што је изазвало талас политичких реакција. У исто време цветала је корупција која је представљала велики проблем и која је морала да се смањи уколико се желело да реформе успеју. Народ је био незадовољан, реформе нису ишле оном брзином којом су биле предвиђене, промене су биле неизбежне. Све то је за последицу имало избијање студентских демонстрација на Тргу Тјенанмен и тражење пете модернизације – политичке промене. Одлуком Денг Сјаопинга оне су угушене у крви, међународна заједница је протествовала, односи са многим државама, између осталог и САД, су прекинути. Многе контрадикторности у односима између НР Кине и западних земаља, које су биле занемариване и правдане „вишим интересима“ избиле су у први план када су кинеске трупе изашле на улице главног града. И ако је у САД постојала предрасуда да ће политички систем НР Кине, једном када буде отворен за утицаје, бити реформисан упоредо са економским, те илузије су нестале. Схватили су да њено идеолошко и политичко мењање није почело. Међутим, и поред унутрашњих политичких промена и осуде међународне заједнице, стрпљиви Кинези су знали да је то било једино решење. Денг Сјаопинг је био убеђен да у случају да није тако поступио НР Кина би претрпела промене као државе Источне Европе где је крај

¹⁴⁶ Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008, str. 126.

Хладног рата за последицу имао смену владајућих режима и нестанак комунистичких партија. И понашање САД говорило је да нису биле доследне у својој осуди, како каже Хенри Кисинџер у својој књизи „О Кини“. Он наводи како је амерички председник Буш старији водио веома промишљену политику како би спречио незадовољство у својој држави. С једне стране он је критиковао Кину због ниског степена људских права и увео им санкције, а у исто време слао приватна писма извињења (у којима је Денга називао пријатељем) и емисаре како би одржао добре односе са кинеским званичницима.¹⁴⁷

За то време СФР Југославија се борила са сопственим проблемима. Након смрти Јосипа Броза Тита 1980. године, све је деловало да је као раније, али заправо ништа није било исто. Свет се неповратно променио, а самоуправљање и несврставање нису ишли са неолибералном револуцијом. Односи са САД и СССР су били добри. Међутим, иако се Тито потрудио да припреми „терен“ за године које ће да дођу после њега, ствари нису баш најбоље стајале. Наиме, Југославија је и даље била цењен „играч“ у међународним односима, нарочито захваљујући својој позицији у Покрету несврстаних, али економске и политичке прилике у земљи нису биле добре.¹⁴⁸ Национализам је почео да се буди.

Када су југословенско-кинески односи у питању, може се рећи да су они и поред унутрашњих дешавања у двама државама били веома добри. Наиме, СФР Југославија се трудила да сачува политичку и економску стабилност, док је НР Кина желела да изгради економски снажну државу и сачува политичку стабилност и доминацију Комунистичке партије Кине. Размењиване су политичке делегације, међутим, економска сарадња није била у оном обиму у ком је планирана, што су Кинези објашњавали променама које се дешавају у свету. Међутим, када је у питању кинеско интересовање за југословенски самоуправни

¹⁴⁷ Henry Kissinger, *On China*, op. cit, pp. 430-433.

¹⁴⁸ Роналд Реган је 1982. године, у својој директиви НСД 54 („Директива о националној безбедности“), наложио америчкој дипломатији да прибегне опробаном методу америчке политике у Источној Европи – „диференцијацији“ - која је некада дала толико добре резултате у Југославији. Став САД према источноевропским земљама зависио је од њихове спремности на демократске и тржишне реформе, смањења зависности од СССР, поштовања људских права и кооперативности према Западу. За разлику од педесетих, историја овога пута није била на страни Југославије јер су САД добиле трку са СССР, а Пољаци и Мађари су брже разарали источни блок. Иако је из НСД 54 изоставио Југославију (и Албанију), Реган је 1984. године објавио директиву о америчкој политици према Југославији (НСДД 133) у којој је и даље подржавао Југославију, али је постављао услове. Варшавски пакт је још деловао опасно. Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 127, 128.

социјализам, проучавајући га НР Кина је преузела из њега оно што јој одговара, прилагодивши га сопственим условима, изграђујући на тај начин „социјализам са кинеским карактеристикама“.

2.2.1. ПРОГРАМ „ЧЕТИРИ МОДЕРНИЗАЦИЈЕ

КПК је у 1976. години изгубила своје најутицајније руководиоце (Мао Цедунга, Цоу Енлаја, Чу Деа) који су деценијама утицали на развој кинеске револуције и саме партије. Позиције псеудорадикала су у то време биле довољно јаке да су могли у сенци Маовог ауторитета покренути више противофанзива. Због притиска радикала и због Мао Цедунгове критике Денг Сјаопинга, остали чланови Политбироа морали су га жртвовати (он је у априлу 1976. морао напустити све своје функције). Већина чланова Политбироа је одлуку о његовој елиминацији лакше прихватила јер Мао није предложио на његово место неког из редова псеудорадикала него Хуа Гуофенга који је био близак групи кадрова ветерана. Познато је да је Хуа дошао у конфликт са четворком још 1968. године, када се Тианг Чинг није сложила да он преузме руководство револуционарног комитета у Хунану. Присталице четворке су већ тада убрајале Хуа међу конзервативне кадрове ветерана. Борба се наставила и у 1976. години. Међутим, четворка није ни после пада Денга успела проширити своју политичку базу него је својом активношћу само допринела својој још већој изолацији од већине кадрова у партији, државном апарату и армији. Псеудорадикали су ипак задржали из културне револуције доста снажне позиције у штампи и култури као и у неким партијским органима, а нарочито јаки су били у неким револуционарним комитетима, масовним политичким организацијама и јединицама народне милиције. Најслабија њихова тачка је ипак била сама суштина њихове политичке оријентације. Својом демагогијом успели су добити подршку и од одређених слојева маса, а њихова политика је у основи била у супротности са историјским потребама Кине. Ово је била најпресуднија чињеница која је омогућила старој гарди на челу са Хуа Гуофенгом, армији и органима безбедности (чувена војна јединица број 8431) да једним потезом - хапшењем „четворочлане банде“ 6.

октобра 1976. године, након смрти Мао Цедунга, преокрену политички развој у своју корист.¹⁴⁹

Након тога унутрашњи развој у Кини карактерисао је процес дубоких друштвено-политичких промена у свим областима живота. Тај процес је трајао и био је усмерен у правцу одређивања нове стратегије развоја кинеског пута у социјализам, као и исправљања грешака и сумирања искуства из прошлости. Нови правац у кинеској политици, посебно програм „четири модернизације“, наишли су били на најширу подршку маса и кадрова, што је било од пресудног значаја за стабилизацију политичке и привредне ситуације у земљи. Садржина основне стратегије развоја огледала се у наглашавању објективних законитости, јачању социјалистичке демократије, законитости, уставног и правног поретка, као и отварању Кине према свету. Низ врло значајних догађаја у партијском и политичком животу тих година указивало је на одлучност и доследност кинеског руководства да се ангажује на обезбеђивању свих неопходних претпоставки за реализацију нове политике. У првој години после смрти Мао Цедунга радило се на политичкој консолидацији, побољшању економске ситуације, на заустављању стагнације и назадовања производње.

Иако корени идеје о модернизацији (xiendaihua) Кине сежу далеко у прошлост, чак до првих кинеских пораза у опијумским ратовима, почетак сукоба између поборника и противника модернизације у КП Кине везује се за време кампање „сто цветова“ и сукоб на Лушанском пленуму. Познаваоци сматрају да у то време њене претече су били Чен Јун (кинески Либерман), Сие Мућао и Сун Јефанг, следбеници ранијих источноевропских заговорника тржишне привреде Реже Њержа, Јевсеја Либермана и Југословена касније. Разлике међу њима биле су везане махом за однос плана и тржишта: Сун Јефанг је заговарао тржишну привреду, Сие Мућао је покушавао да комбинује план и тржиште, а Чен Јун је предност давао планирању са корективном улогом тржишта и изнад свега се бринуо да Кина произведе довољно пиринча за своје многољудно становништво. Временом, ове идеје ће еволуирати у идеју о четири модернизације Кине – модернизације индустрије, пољопривреде, одбране и науке и технологије – који су примењени у краткотрајном периоду стабилизације после „Великог скока

¹⁴⁹ ЦК СКЈ, Информација о 11. Конгресу КП Кине, пов. А, IX60/I-67, 1.7.1977.

напред“. Управо ове идеје су биле разлог да руководиоци који су их прихватили – Лиу Шаочи, Денг Сјаопинг и други – касније буду оптужени да следе капиталистички пут.¹⁵⁰ Они су били први ешалон тј. прва генерација кинеских реформатора, заједно са Цоу Енлајем.

Наиме, Денг Сјаопинг је заједно са премијером Цоу Енлајем још 1974. године радио на припремама плана модернизације. На Трећем свекинеском народном конгресу, затим, поново на Четвртом конгресу, Цоу Енлај је изложио упечатљиву концепцију развоја националне економије која позива на тзв. четири модернизације: у пољопривреди, индустрији, науци и технологији и у националној одбрани до краја XX века, како би Кина нашла своје место међу истакнутим земљама света. Али, нацрт десетогодишњег плана који је проистекао из такве политике саботирала је „четворочлана банда“, нападајући Државни савет као „извор десног девијантног ветра“. Они су изнели став да ће „уколико се спроведу четири модернизације, истога дана доћи до рестаурације капитализма“, тако да је програм иако усвојен на заседању парламента, у наредним годинама ипак остао само мртво слово на папиру. У ствари, годинама су догматске снаге онемогућавале да се било шта предузме што би Кину извело на пут економског напретка. Колика је штета нанета Кини тиме што се није одмах отпочело са реализацијом програма, говори и чињеница да је у периоду од 1974. године када је донет програм па до 1976. године, тј. уклањања личности које су биле против њега, привреда претрпела штету од 60 милијарди долара, а буџет земље је окрњен за додатних 40 милијарди долара. Недавањем привреди значаја који заслужује, дошло је не само до стагнације него и до назадовања неких грана. Производња челика, која је била на нивоу од око 28 милиона тона, дуго времена није достигла ону вредност коју је имала 1974. године, а слично је било и са производњом гвожђа и неких других артикала.

Када је после смрти председника Мао Цедунга дошло до смене на политичком врху Кине, доласком Хуа Гуофенга на његово место, поново је оживела иста идеја о социјалистичкој модернизацији у поменуте четири области. Повратком Денга на власт на Једанаестом конгресу августа 1977. године, почео је поново да јача његов утицај, да се мења однос снага у кинеском руководству и да

¹⁵⁰ Предраг Симић, *Кина кратка историја*, оп. цит, стр. 183, 184.

се ослобађају снаге које су се залагале за енергичне реформе привредног, друштвеног и политичког система, оличене у идеји о четири модернизације. На заседању кинеског парламента, Свекинеског конгреса народних посланика, седам месеци након Једанаестог конгреса КП Кине дате су дугорочне смернице, дајући нову снагу том програму (који је тада био стар више од три године). Дан након заседања парламента у једном уводнику пекиншких информативних гласила могла се видети порука: „Мобилисати припаднике свих националности Кине на јединство и борбу за изградњу снажне и модерне социјалистичке земље – то је био главни задатак управо завршеног заседања Свекинеског народног конгреса“.

Трећи пленум ЦК КП Кине, у децембру 1978. године иницирао је низ реформи које су озваничене у политици „прилагођавања, преструктурирања, консолидације и унапређења производње“ чија је реализација започета почетком 1979. године. Испуњење тог програма постављено је као задатак те и свих наредних генерација. Дванаести и тринаести конгрес КП Кине само су потврдили исправност ових опредељења и нагласили решеност Комунистичке партије да истраје на путу реформе.¹⁵¹ Било је предвиђено да се прва фаза модернизације оствари до 1985. године, када би – на основама достигнутог – привреда могла да се убрзаније развија. У тој години, било је планирано, постићи производњу житарица од око 400 милиона тона, за трећину више него што је била у том тренутку, иако се знало да ће становништво Кине у међувремену бити повећано за једну осмину у односу на тадашњи број од близу милијарде.¹⁵²

Временом дошло је до раскрављивања целокупних односа, почео је процес рехабилитације милиона кадрова који су потискивани у време такозване културне револуције, наговештено је слободније деловање економских закона, оживеле су многе иницијативе, чиме је створен већи полет у кинеским масама, које су желеле да превладају године и деценије застоја. Па ипак, преображај је текао споро. Постало је јасно да се крупне друштвене промене морају извршити да би кинеско друштво могло да иде брже напред, тј. да је услов напретка демократија. Зато је доношењем трећег Устава 1978. године (први је донесен 1954, а други 1975.

¹⁵¹ Драгана Митровић, *Кинеско економско чудо – прва декада реформи*, Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 5.

¹⁵² Jonathan D. Spence, *The Search for Modern China*, W.W. Norton and Company, New York, 2001, pp. 656, 657.

године), наглашено место социјалистичке демократије (која у претходном Уставу није ни помињана) која се дефинише као систем односа који доприноси развијању ентузијазма маса. У таквој дефиницији била је садржана порука и тежња да се спроведе мобилизација људи на остварењу циљева друштвено-економског развоја који би био у служби човека тј. да се са обезбеђивањем производње и продуктивности побољша економски и културни стандард становништва.

У наредној етапи модернизације, после Дванаестог конгреса КПК 1982. године Денгу и његовим истомишљеницима су се придружили бројни млађи политичари попут Цао Цијанга (који ће постати и премијер), Ху Јаобанга (који ће доћи на место генералног секретара КПК) и Чен Јуна. Управо њима је Денг намеравао да пренесе власт и они ће касније бити названи другом генерацијом или другим ешалоном кинеских реформатора.¹⁵³ Денг Сјаопинг је почетком осамдесетих година навео три задатка. Први се односио на међународне односе, борбу против хегемонизма и заштите светског мира. Други на повратак Тајвана матици земљи како би остварили уједињење Кине. Трећи се једнодушно залагао за изградњу земље и остварење „четири модернизације“. Од та три задатка последњи је био кључни тј. развој привреде и стално побољшање животног стандарда народа, имајући у виду да је изгубљено доста времена због Културне револуције и да се раскорак између Кине и развијених држава у међувремену још више повећао. Крај XX века је био рок за остварење овог програма како би се могло кренути са даљим реформама. Кинеско руководство је сматрало да ако се привредна ситуација буде побољшавала, као и животно стандард народа то ће само по себи јачати снаге за борбу против хегемонизма и заштиту мира у свету, а допринеће и уједињењу земље. Због тога су „четири модернизације“ за њих биле приоритет. Постављајући пред кинески народ задатак спровођења четири модернизације (социјалистичке модернизације) КПК је морала да узме у обзир светску ситуацију. Имајући у виду да се Кина увек одликовала јединственим условима, да би се остварила социјалистичка модернизација требало је поћи од тих услова и применити на њих марксистичке анализе тј. било је потребно да се модернизација спроводи држећи се социјалистичког пута да би се остварујући је побољшао и усавршио кинески социјалистички систем. На тај начин, она је

¹⁵³ Предраг Симић, *Кина кратка историја*, оп. цит, стр. 186.

представљала општи задатак и циљ који је био постављен у складу са историјским обележјима савременог света. У тај посао су укључили и борбу против бирократије (администрација је гломазна а рад неефикасан, троши се много енергије, а ствари тешко иду), реформу система (државног и партијског), као и побољшање руковођења партијом, уклањање негативних последица Културне револуције, посебно њеног негативног утицаја на омладину. Све то подразумевало је и демократизацију политичког живота у Кини.¹⁵⁴

Међутим, Кина је била решена да не понавља лоше искуство бројних земаља у развоју и да не ризикује развој кроз високе дугове. Чињеница да није имала довољно сопствене акумулације да брзо и доследно спроведе зацртану модернизацију у сва четири правца, значило је да ће сам процес модернизације потрајати дуже него што је планирано, тј. да ће то бити један дугорочан задатак како за тадашњу, тако и за наредне генерације. У говору којим је отворио Дванаести национални конгрес КПК, одржан 1982. године, Денг Сјаопинг је експлицитно указао на значај паролe „примењивања универзалних истина марксизма на конкретну кинеску стварност, утирања сопственог пута и изградње социјализма са кинеским обележјима“. Комунистичка партија Кине, још од Треће пленарне седнице Једанаестог Централног комитета КПК, децембра 1978. године постепено је усвајала тај пут социјалистичке изградње, резимирајући при том своје историјско искуство. Основна садржина тог пута социјалистичке изградње била је спровођење социјалистичке модернизације у складу са кинеском стварношћу, а пре свега схватање модернизације кинеске привреде као централног дугорочног задатка читаве Партије и читавог народа.¹⁵⁵

Идеја је била да се прво распусте народне комуне и сељацима подели земља, пошто је од тога зависило све друго. Да би се размишљало о било каквим реформама најпре се морало нахранити милијарду становника. Денг је био свестан да само уколико Кина произведе довољно хране имаће народ на својој страни и тада ће моћи кренути даље са реформама. Са 7 процената светских обрадивих површина, Кина је морала да нахрани 20 процената светског

¹⁵⁴ ДАСМИП, ПА, 1981, Разговор потпредседника ЦК КПК Денг Сјаопинга са југословенском новинарком Даром Јанковић, ф. 60, д. 1, пов. 458118, 17.11.1981.

¹⁵⁵ Predrag Simić (ur), *Socijalizam kineskih boja*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1988, str. 73.

становништва. Решење је најпре понудио тада руководилац Сечуана, а касније и премијер, Цао Цијанг, који је већ у то време експериментисао са такозваним системом уговорне одговорности на селу. Сељацима је враћена имовина коју су унели у комуне крајем педесетих година и додељене су им парцеле, прво на три, па на петнаест и више година, с тим да један део производње продају држави по фиксној цени, док су остало могли да продају на тржишту. Поред њега је био економиста Чен Јун који је свој програм сажео у политици „Осам карактера“ у којој је тражио отклањање различитих диспропорција у кинеској привреди, усклађивање темпа развоја са могућностима земље, промену односа лаке и тешке индустрије, раст куповне моћи становништва, тј. монетизацију привреде и, изнад свега, приоритет производње хране, тј. пољопривреде. Већ 1982. године Кина је поносно саопштила да је по први пут за две стотине година произвела довољно пиринча за своје становништво¹⁵⁶ и чак нешто извезла. Куповна моћ сељака, а са њом и потражња на селу је расла брже од способности индустрије да је задовољи. Сељацима је било дозвољено да се баве занатима, чак и да створе сеоску индустрију која ће у годинама које су следиле преплавити свет својим јефтиним мануфактурним производима. С њима је кренуо и нови талас кинеских миграната који су најпре кренули из својих села на југ а потом и на исток Кине.¹⁵⁷

Убрзо после распуштања народних комуна Денг је одлучио да почне опрезно да отвара Кину према страним инвестицијама. Схватио је да придржавајући се политике ослањања на сопствене снаге треба учити на развијеном искуству страних земаља, енергично увозити и користити развијену технику других земаља и потпуно користити иностране инвестиције. Имао је у виду да се наука и технологија брзо развијају и да долази до све тешњег

¹⁵⁶ Као помоћ успеху економских реформи 1980. године уведена је чврста контрола демографског прираштаја у оквиру политике планирања породице са једним дететом. Премда је често била изложена оштрим критикама (због принудне стерилизације, насилних побачаја, појаве убијања женске новорођенчади), политика једног детета „спасила“ је Кину евентуалних 400 милионна становника у протеклом времену њене примене. Данас се сматра да је испуњен циљ контролисаног раста кинеског становништва, те поступно долази до ублажавања неких њених одредби, а и све чешће се расправља о њеним социјалним последицама, посебно кад је у питању развој кинеске породице у будућности, способности државе да подноси своје све старије становништво и разлика у бројности градске и сеоске популације. У новембру 2013. године је ова политика коначно и ублажена тиме што је омогућено да породица има два детета уколико мајка или отац потичу из породице са једним дететом. Тиме је коначно ова политика кренула да се ублажава са идејом да једног дана се потпуно укине. Ма Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

¹⁵⁷ Предраг Симић, *Кина кратка историја*, оп. цит, стр. 195.

привредног контакта међу земљама, развија се међународна трговина, узајамни увоз и коришћење развијене технологије, као и употреба иностраног капитала у изградњи и све то представља нормалан економски однос између земаља и нужан услов остваривања модернизације. Кина је усвојила политику коришћења иностраног капитала, која је ишла од куповине иностране развијене технике, машина и опреме, до прихватања иностраних зајмова и омогућавања странцима да инвестирају и да у одређеној мери послују на темељу заједничких кинеских и иностраних инвестиција. Денг Сјаопинг је из искуства оближњих азијских тигрова (Јужна Кореја, Хонг Конг, Тајван и Сингапур) знао да без њега нема ни брзог индустријског развоја, док је из искуства неуспешних привредних реформи у СССР и Кини знао да бирократизовани систем планског социјализма није у стању да их прихвати и искористи. Зато је спровео идеју „једна земља, два система“. Најпре је то учињено у четири специјалне економске зоне на југу које су изграђене недалеко од Хонг Конга, Макаоа и Тајвана: Шенжен (Shenzhen), Цухај (Zhuhai), Шантоу (Shantou), Сјамен (Xiamen). У њима је изграђена инфраструктура и створени су услови за страна улагања. Чак је и промењен устав (1982. године који је и данас на снази са 4 амандмана) да би се законски уредио њихов положај. Зоне су брзо напредовале и у њих је из иностранства похрлио капитал док је из унутрашњости дошла најмлађа и најбоља радна снага. После тога је отворено још 14 великих приобалних градова на истоку (од Далијана на северу до Беихаија на југу), а затим и читаве граничне области према Пакистану, Индији, Монголији. На крају су и 24 велика града у Централној Кини проглашена за специјалне економске зоне.¹⁵⁸ Кроз неколико година ови градови су израсли у модерне индустријске центре. До краја 1985. године склопљено је 3.689 уговора о заједничким и потпуно страним приватним улагањима у вредности од 1,4 милијарде долара од чега је 70 процената потицало из Хонг Конга, Макаоа и од кинеске дијаспоре. Очекивао се њихов повратак матици, па је ово била идеална прилика за успостављање моста за послове на огромном кинеском тржишту. То је био повод доласка страног капитала из кинеске дијаспоре и значајна мера у циљу убрзања остваривања модернизације која је имала за циљ повећање могућности

¹⁵⁸ Gong Weibin, *Chinese Experience of Development*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 23, 2013.

Кине да се ослони на сопствене снаге. Мала и средња индустрија је процветала, нарочито у Шангају и приобалним градовима. Проблем су били унутрашњост и тешка индустрија који су и даље више трошили него што су привређивали.¹⁵⁹ У исто време, 1982. године покренуте су административне реформе које су проглашаване на сваких пет година (од 1982. године до данас их има шест). Комбинујући њих са петогодишњим привредним плановима постизао се ефекат реформи сваке две до три године.¹⁶⁰

Модернизација кинеске армије је била последња, четврта, модернизација. Она је била неопходна исто као и претходне три (модернизација пољопривреде, индустрије, науке и технологије), међутим, остављена је да буде последња. Денг Сјаопинг је знао да је за реформу војске неопходно много новца и болних резова. Зато се са њом кренуло тек почетком деведесетих година XX века. Народноослободилачка армија (НОА) је била револуционарна армија која је подједнако добро умела да ратује са Куоминтангом, Јапанцима, Американцима и Французима, обнавља земљу, пропагира комунизам и направи атомску бомбу. за Мао Цедунга је била „наоружана организација која извршава политичке задатке револуције“ која „(...) никако не може да се ограничи на војна дејства. Поред војних дејстава за уништење непријатељских оружаних снага, она је морала да узме на себе и такве важне задатке као што су: да води пропаганду у масама, да организује и наоружава масе, да помаже масама у стварању револуционарне власти и у стварању комунистичке партије“.¹⁶¹ Овакав однос према њој направио је од ње респектабилну оружану силу и важан чинилац у политичком животу земље. Бројност кинеске армије, која је средином осамдесетих још увек имала преко четири милиона војника, и њена организација учинили су од ње „државу у држави“. Заузврат, армија је шездесетих година, када су и држава и партија биле у хаосу Културне револуције, преузела руковођење државом, што је довело до заостравања односа између цивилног и војног руководства. Овај проблем је био

¹⁵⁹ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 196.

¹⁶⁰ Шест административних реформи представља: 1) 1982. године повећање ефикасности Владе и промоција младих лидера, 2) 1988. године промена функција Владе, 3) 1993. године прихватање потребе изградње социјалистичке тржишне економије, 4) 1998. године стварање владиних тела која ће да регулишу индустрију, 5) 2003. године адаптација правила СТО, 6) 2008. године успостављање супер-министарстава. Shiming Song, *Chinese Governmental Structure and Administrative System Reform*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 22, 2013.

¹⁶¹ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 209.

познат и Конфучију који је сматрао да цивилни ауторитет (*ven*) мора бити надређен војном (*wu*). Сун Це је рекао: „(...) победиће онај чији су генерали способни и не мешају се у послове владара“. У кинеској традицији рат се сматрао ненормалним стањем друштва, па војни позив није уживао велики углед због чега се и власт „ратних господара“ видела као последица распада друштвеног поретка и, самим тим, као неморална.¹⁶² Временом се много тога променило. Старим кинеским генералима није се допало када су чуноше у Централном комитету почеле да критикују Маоа. Побеснели су када им је председник партије Ху Јаобанг рекао да је марксизам превазиђен.¹⁶³ Он и Цао Цијанг су морали да оду, али су дошли други. Када су 1979. године Кинези напали Вијетнам да би га „казнили“ због окупације Камбоџе, протеривања Кинеза и провокација на граници и изгубили између 20 и 30 хиљада људи, било је јасно да се нешто мора променити и у кинеској армији.

Модернизација војске је веома скупа. Према проценама Американаца 1977. године Кинезима је било потребно између 41 и 63 милијарди долара да се припреме за рат са Совјетским Савезом. Надали су се да ће они бити ти који ће им продати оружје. Нудили су Кини високу технологију за тзв. „двоструку намену“ (цивилну и војну), сматрајући да ће трансфер технологије допринети модернизацији кинеске армије. Међутим, кинески саговорници су чак америчком министру одбране у Пекингу изричито рекли да је Кини у интересу да се првенствено ослања на сопствене снаге у развоју оружаних снага. Било им је потребно да новац усмере у подизање економије и привреде и нису желели да зависе од друге државе у увозу оружја, па су га радије сами производили и усавршавали. У то време, она чак смањивала трошкове одбране (за око 2,5 милијарде долара) јер је било потребно новац усмерити у економски развој земље. Процењивало се да војни расходи Кине износе око 60 милијарди долара годишње (између 16% и 18% националног буџета) што је за њу било превише у тешким условима у којима се нашао након Културне револуције. Стога су прво прешли са старе на нову војну доктрину коју су назвали „Народни рат у новим условима“. Основу ове доктрине чиниле су њене оружане снаге. Крајем 1982. године донета

¹⁶² Ibidem, str. 210.

¹⁶³ Robert Delfs, „Liberal Tendencies Spell Hu’s Demise“, *Far Eastern Economic Review*, October 6, 1986.

је одлука о њеном смањењу уз јасну назнаку да ће армију модерније оспособљавати за услове савременог ратовања. Кинески министар одбране Цанг Ајпинг средином 1983. године у кинеском партијском часопису „Хунг чи“ написао је да ће Кина своју армију модернизовати у складу са развојем националне привреде. То је практично значило да Кина није желела да се модернизује копирањем стране војне технологије, већ ангажовањем свог научно-технолошког потенцијала на усавршавању онога што је до сада створила сопственим снагама. Стога је значајне напоре и средства улагала у научно-истраживачки рад и модернизацију војне индустрије. У својим развојним и производним програмима и достигнућима заостајала је једну до две генерације у односу на индустријски развијене земље. Међутим, она је убрзано освајала нову војну технологију. Неопходна је била и боља професионална (борбена) обученост, организованост и дисциплина. Део промена представљало је и слање старих генерала и маршала у заслужену пензију, подељена су им одликовања и удобне виле и основана саветодавна комисија у чијем раду су учествовали. Младе офицере су послали у војне школе, купили им ново оружје и нове униформе.¹⁶⁴ Међутим, није све ишло тако глатко. После конгресне дискусије вођене на деветодневном састанку Централне војне комисије, који је одржан у другој половини марта 1985. године, показало се да у оружаним снагама постоје одређени отпори променама, који ће морати да се „сламају“ током „друге фазе партијске консолидације“ армијских родова. Буџет који је издвајан за реформе које су се издвајале полако је растао да би почетком XXI века одвајања за војску почела да привлаче пажњу јер су износила преко 10 процената на годишњем нивоу.

Денгов програм четири модернизације имао је за циљ изградњу моћне и модерне социјалистичке земље која би се, у догледно време, сврстала у ред водећих земаља света, остварење не само револуционарних идеала него и идеала који су прожимали читаву кинеску историју током претходних стотину година. Око овако широко и прагматично постављеног концепта било је могуће окупити широк фронт патриотских снага како у земљи тако и међу Кинезима у Хонг Конгу, Макаоу и на Тајвану, али и међу тзв. прекоморским Кинезима у

¹⁶⁴ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 212.

Југоисточној Азији и САД, чиме је створен погодан амбијент не само за једну амбициозно постављену развојну стратегију већ и за политику националног помирења и концепт „једна земља, два система“ који би омогућио ликвидацију последње две колонијалне енклаве на кинеском тлу и ставио у изглед повратак Тајвана матици. Такву ширину било је могуће поставити, пре свега, јасном артикулацијом националног интереса у концепту модернизације, али и одустајањем од многобројних идеолошких начела на којима се претходних деценија заснивала политика КПК. Иако су несумњиви унутрашњи и спољно-политички успеси постигнути на почетку њеног остваривања пригушили гласове негодовања оних који су страховали од могућег напуштања револуционарних традиција и евентуалног одступања од неких начела у којима су видели отелотворење социјализма, било је неизбежно да логика реформи временом ово питање избаци у први план, изазивајући у неколико наврата политичке кризе мањег или већег обима које ће продубити поларизацију у блоку реформских снага, пре свега у кинеском руководству.¹⁶⁵ Кина је три године раније од зацртаног рока, 1997. године, достигла испуњење планираних 16 индикатора за остварење државе благостања (*well-being society*, на кинеском *xiaokang*). Затим је задала нових 10 индикатора који треба да буду испуњени у три корака до 2020. године, на стогодишњицу од оснивања КПК и који треба од ње до 2050. године (следећи линију од 100 година од оснивања НР Кине) да направе свеобухватну државу благостања (*comprehensive well-being society*, на кинеском *quianmian xiaokang*). Тиме ће бити остварен кинески сан од 200 година.¹⁶⁶

2.2.2. КИНЕСКО ОТВАРАЊЕ ПРЕМА СВЕТУ

У међународним односима нико не треба да буде против унапређивања односа било које земље са неком другом земљом. Међународна сарадња представља кључ за попуштање међународне затегнутости. Основу за њу чине принципи активне и мирољубиве коегзистенције који су у складу са начелима и циљевима Повеље Уједињених нација. Међутим, у пракси ипак постоје изузеци.

¹⁶⁵ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 214.

¹⁶⁶ Gong Weibin, *Chinese Experience of Development*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 23, 2013.

Такав је случај са „кинеским отварањем“ – настојањем НР Кине да изађе из обруча изолације у који су је довели други, вршећи на њу притисак, или она сама, као последица унутрашњих деформација у прошлости. Била је дуго бојкотована од стране САД и Запада као нова, велика, комунистичка сила на помолу. Почетком шездесетих година Совјетски Савез и лагер почели су сопствену изолацију од социјалистичких земаља и међународног комунистичког покрета, те не чуди што је у периоду опште, не само државне већ и партијске изолације због оштрог сукоба између КП Кине и земаља социјалистичког лагера и већине комунистичких партија, кинеско руководство тражило савезнике пре свега међу екстремним снагама, које су прихватиле њене идеје да је оружана светска револуција непосредан задатак прогресивних снага. Завршетак Културне револуције, а посебно пријем НР Кине у УН (1971. године) били су подстицај за политику интензивније сарадње са спољним светом.

Оживљавање спољнополитичке активности Кине, које страни посматрачи обично зову „отварањем Кине“, представљало је много више од тога. Нову политичку линију, која је у односу на ранију праксу претрпела одређене корекције и допуне, први пут је изнео потпредседник кинеске владе Денг Сјаопинг на специјалном заседању Генералне скупштине (ГС) Уједињених нација априла 1974. а затим и министар иностраних послова Хуанг Хуа на 28. заседању ГС. Основу ове кориговане и дограђене политичке линије представљали су следећи ставови: одлучно супротстављање политици хегемоније великих сила - СССР и САД, чврста оријентација на сарадњу са земљама трећег света, али и са свим другим снагама које се боре против колонијализма, империјализма, а пре свега доминације двеју суперсила, теза о постојању три света и одрицање постојања социјалистичког лагера, теза о помирљивости постојећих супротности између великих сила које се међусобно боре за светску хегемонију и у вези с тим тврдња о неизбежности новог светског рата.¹⁶⁷ Још за време Мао Цедунга, 1972. и 1973. године, Кина је почела да постепено мења своју оријентацију, те је усмерила своје спољнополитичке активности према Југоисточној Азији, Африци, Југославији и Западној Европи. Међутим, иако је од 1970. године Кина почела да прима стране делегације, она готово уопште није враћала посете. Фактички се понашала као

¹⁶⁷ ДАСМИП, ПА, 1975, Кина-спољна политика, ф. 77, д. 18, пов. 437234, 31. 7.1975.

велики међународни центар где треба да сви долазе у посете, а није осећала обавезу да те посете и враћа. Таква политика диктирана од стране „четворочлане банде“ када је била на врхунцу, била је, истовремено и критика Цоу Енлаја, који је био главни градитељ и спроводник популарне спољне политике Кине, чије су основе биле зацртане још у Бандунгу 1955. године. Тек након смрти Мао Цедунга (Mao Zedong), када су нове личности, попут Хуа Гуофенга (Hua Guo Feng), дошле на чело Кине, настали су нови приступи међународним проблемима, па и умногоме је измењено целокупно спољнополитичко понашање. Кина је све више тражила могућности за остварење својих националних, државних циљева у оквиру постојећег међународног поретка и развијањем своје сарадње са постојећим државама и њиховим легалним владама. Говорило се о све већој спремности Кине да директније општи са другим земљама широм света. Зато њена спољна политика постаје више глобална и настоји превазићи раније оквире неразвијених континената или трећег света. Настоји да унапреди сарадњу са свим снагама које се супротстављају притиску двеју супер сила - САД и СССР тзв. формула о подржавању малих и средњих земаља у борби за независност. Премијер Хуа Гуофенг је нагласио да „независност не значи затварање врата свету“, односно, да „ослањање на сопствене снаге не значи слепо супротстављање свему што је странао“.¹⁶⁸ Нова међународна политика Кине довела је до великог проширења међудржавне активности, контаката и сарадње Кине са великим бројем земаља са којима је Кина успоставила дипломатске односе. Економска размена, спортска, културна и друге врсте сарадње постају важан инструмент кинеске спољне политике, њеног наступа и јачања присуства у савременом свету. Почеле су посете државних представника Кине другим земљама, размена идеја, робе, људи. Платформа таквог курса била је пре свега Мао Цедунгова „теорија о три света“. Шематска и догматска по својој суштини, ова теорија је практично гледано омогућила широку сарадњу на принципима коегзистенције са најширим спектром земаља и држава без политичких и идеолошких условљавања, без ограничења познатих из времена Културне револуције, а и касније. Међутим, за кинеско понашање према свету карактеристична је одређена двојност па чак и противуречност спољнополитичких и идеолошких ставова. Кина прихвата пет

¹⁶⁸ ДАСМИП, ПА, 1978, Спољна политика Кине-нови моменти, ф. 87, д. 7, пов. 441354, 15.7.1978.

принципа коегзистенције, принцип немешања у унутрашње ствари других земаља, изјашњава се за принцип ослањања на властите снаге и тиме се одриче извоза револуције итд. Међутим, у идеолошком подручју она задржава многа своја ранија схватања, која њеној идеологији још увек дају печат искључивости и арбитрарности према свим другим покретима у основном питању ко је истински марксиста и која земља је социјалистичка.¹⁶⁹

Готово сви значајнији фактори у међународним односима, у овом или оном виду, прихватили су као позитиван историјски чин уочљива настојања НР Кине, под њеним новим руководством, да подстакне процесе демократизације у земљи и да побољша односе са светом – сви сем политичких кругова у СССР и неких земаља тзв. социјалистичке заједнице, које су настојале да дискредитују разграњивање кинеских веза са светом. Најбољи пример за то је писање листова у овим земљама о посети председника Хуа Гуофенга Румунији и Југославији. Иако су те посете биле у оквиру већ уобичајених форми успостављања и унапређивања међудржавних контаката и на платформи активне и мирољубиве коегзистенције, око њих су се испредале неосноване и неприхватљиве политичке консидарације. Стицао се утисак да се Кини и другим независним и сувереним земљама опорицало право на нормализацију и унапређење међусобних односа, иако су се и у СССР и у земљама тзв. социјалистичке заједнице сви полемички дуели са НР Кином по правилу завршавали наглашавањем добре воље да се нормализују међусобни односи. Различити опоненти кинеског отварања у својим неубудљивим нападима на све који су тражили и налазили језик већег разумевања у односима са Кином – водећи стриктно рачуна да то не буде на уштрб односа са трећим земљама – у први план су, на жалост, истицали своје уже преокупације, занемарујући интересе мира, међународне сарадње и развоја социјализма као светског процеса.¹⁷⁰

¹⁶⁹ ЦК СКЈ, 1974, Међународна сарадња КП Кине и питање њене сарадње са СКЈ, пов. IX, 60/I-54, 1974.

¹⁷⁰ Ibidem, str. 8.

2.2.2.1. ОТВАРАЊЕ КИНЕ ПРЕМА МЕЂУНАРОДНИМ КОМУНИСТИЧКИМ И МЕЂУНАРОДНИМ РАДНИЧКИМ ПОКРЕТИМА

Након завршетка Културне револуције, са промениом окружења и околности у којима се наша, Кина је, када је у питању однос између комунистичких партија, дефинисала три основна принципа, која су чинила садржину пролетерског интернационализма: 1) постојање равноправних односа између партија, 2) неприхватање тезе о постојању центра међународног комунистичког покрета, и 3) поштовање различитих услова у којима делују комунистичке партије. Може се рећи да се КП Кине није у својој пракси, у својој прошлости, увек придржавала та три основна принципа:

Комунистичка партија Кине је релативно рано схватила нужност уважавања првог принципа (равноправни односи између комунистичких партија) на свом негативном искуству, у односу са Комунистичком партијом Совјетског Савеза (КПСС) и односом Стаљина према КП Кине и његовим ставом према кинеској револуцији. Наиме, Стаљин је својим поступцима према КПК током кинеске револуције давао лош пример како треба да изгледају односи између две комунистичке партије. Стога Кинези нису прихватили Мао Цедунгову оцену о Стаљину о односу 30:70.¹⁷¹ Објашњавајући то на примеру свог ранијег става према члановима и руководству СКЈ, Кинези су изразили задовољство што је председник Тито показао да је велики марксиста када је показао ширину и разумевање за ранију политику КП Кине према СКЈ.

Други принцип (непостојање једног центра међународног комунистичког покрета) КПК је спознала релативно касно и то не у време револуције, већ скоро једну деценију након победе револуције. Она је почетком 60-их година истицала тезу о постојању једног центра у међународном комунистичком покрету. Познати су ставови КПК и Мао Цедунга које је заступао јавно на саветовању у Москви 1958. године. Након 1949. године, Кина је од СССР копирала социјалистички систем, а од КПСС је КПК преузела, једно време, систем вредности и односа у међународном комунистичком покрету. Касније је КПК увидела грешку о постојању тезе о једном центру. Међутим, када се то десило (шездесетих година)

¹⁷¹ Мао Цедунгова оцена Стаљина је да је он 30 процената лош а 70 процената добар. Новачић, Александар, *Кина змај на Олимпу*, Новости, Београд, 2008, стр. 58.

начинила је другу грешку. Устајући против једног центра, настојала је да паралелно са центром на чијем челу је стојала КПСС, сама формира други центар на чијем челу би била КП Кине. Може се рећи да је починила две грешке: једну, што је после своје револуције признала постојање једног центра - КПСС, а другу, што је увидевши апсурдност тезе једног центра – покушала, почетком 60-их година да формира други (кинески) центар. Таква политика КПК у међународном комунистичком покрету трајала је неколико година, да би затим била напуштена.

Код питања примене трећег принципа (поштовања различитих услова у којима делују комунистичке партије) КП Кине је сматрала да је право сваке комунистичке партије да одабере пут развоја своје земље. Иако је једно време водила политику извоза револуције у земље где постоје комунистичке партије, КПК је променила свој став те је у односима са другима почела да полази од себе саме. Увидела је огромне разлике које постоје између земаља, па чак и на азијском простору. Принципи на којима је КПК почела да развија своју сарадњу са СКЈ и другим комунистичким партијама и револуционарним покретима у свету су основа на којима КПК је желела да настави да гради своје односе.¹⁷²

У складу са овим принципима НР Кина је започела своје отварање према међународним комунистичким и међународним радничким покретима. Ослобађајући се терета различитих застрањивања у прошлости, Комунистичка партија Кине настојала је да успостави мостове сарадње са свим факторима у међународном радничком покрету који се залажу за равноправне односе и прихватају различите путеве у изградњи социјализма.¹⁷³ На свој нови „дуги марш“, усмерен ка отварању према Западној Европи и међународним радничким и међународним комунистичким покретима, КП Кине се веома брижљиво припремала, у трогодишњем „прелазном“ периоду, који је започет нормализовањем односа између КП Кине и СКЈ 1977. Тиме су знатно ојачале снаге које су истицале да поштовање националних интереса није никаква јерес, већ одраз и чињеница реалног стања и услова у којима делује свака партија и покрет. Том приликом је утврђено да КПК будућу сарадњу са другим партијама жели да заснује на истим оним принципима на којима заснивају и сарадњу са СКЈ.

¹⁷² ДАСМИП, ПА, 1981, Информација о неким друштвено-политичким и идејно-теоријским питањима, ф. 61, д. 2, пов. 424264, 11.5.1981.

¹⁷³ Ranko Petković, „Kinesko otvaranje“, *Međunarodna politika*, br. 684, 1978, str. 7.

Захваљујући Титовом визионарском сагледавању односа у свету, корак КПК у нормализацији односа са осталим комунистичким партијама у свету, а посебно комунистичким партијама Западне Европе није заkasнио. Титове речи у Пекингу 1977. године да је нужно оставити прошлост и оно што је раздвајало СКЈ и КПК, и гледати у будућност и оно што води зближавању, су оставиле снажан печат на кинеске званичнике.

Процес отварања КП Кине према међународном радничком и међународном комунистичком покрету треба посматрати, с једне стране у светлу тадашњих унутрашњих промена у Кини, а са друге стране, у прихватању тезе, да је могуће водити равноправни дијалог и комуникације са другим партијама, независно од постојећих разлика у гледиштима. Отварање Кине према свету у најширем смислу, је била њена објективна унутрашња потреба (захтеви за нормализацијом земље), свеобухватних унутрашњих промена и процеса који су били у току (демократизација политичких односа и живота, ослобођење од догматизма, борба против бирократизма и др). Свеукупност ових позитивних унутрашњих кретања „гурали“ су Кину на укључивање, како у савремене међународне токове, тако и на окретање КП Кине према међународном радничком и међународном комунистичком покрету. Погрешно би било посматрати отварање КП Кине према овим међународним покретима искључиво у функцији односа и међусобних сукоба кинеске и совјетске комунистичке партије. Овакво сувише уско гледање је било погрешно колико и став да је кинеско отварање према свету, искључиво последица жеље за парирањем утицају СССР-а у међународним односима. Очекивао се узајмани утицај између КП Кине и међународних комунистичких и међународних радничких покрета у међусобној интеракцији и политичким стратегијама.¹⁷⁴

Самосталним изласком на радничко-комунистичку сцену, Комунистичка пратија Кине је напустила политику из 50-их година и совјетски модел, постајући пуноправни и активни члан ова два међународна покрета. Отварање КП Кине према међународном комунистичком и међународном радничком покрету, по

¹⁷⁴ Берлингуер и Кариљо су више пута истицали позитивну улогу коју је у то време покрет несврстаних имао у свету. Кинези пак у својим разговорима са представницима КП Западне Европе, нису помињали Маову теорију о уређењу међународних односа на бази поделе свих земаља на „три света“.

значају, тежини и последицама које ће из тога отварања произаћи, може мерити са уласком НР Кине у Организацију Уједињених нација, 1971. године.¹⁷⁵

ДОГМАТСКО КРИЛО У МЕЂУНАРОДНОМ КОМУНИСТИЧКОМ ПОКРЕТУ

Комунистичке партије Источне Европе тј. комунистичке партије совјетских лагерских држава представљају догматско крило међународног комунистичког покрета. Након уласка КП Кине на сцену радничког покрета постојале су две алтернативе у односу према њима: еволуција која би водила стварању услова за превазилажење, слабости КПК унутар догматског крила или још дубље увлачење у своју љуштуру и губљење сваког еластичитета за вођењем дијалога између различитих мишљења. Претпостављало се да ће отварање КП Кине према међународном комунистичком и међународном радничком покрету, имати за последицу још веће затварање догматске струје међународног комунистичког покрета услед неспособности и немогућности да реше своје унутрашње противуречности, слабости и тешкоће. Очекивало се да ће доћи до још веће диференцијације и постављања још оштријих граница између прогресивих и догматских снага радничког покрета. Такође се сматрало да ће догматско крило ићи само на отварање оних вентила који воде доктринарним дискусијама и још већем губљењу слуха за објективне реалности и законитости тадашњег света (доказ за то је и одржавање конференције комунистичких партија Европе о разоружању, априла 1980. у Паризу којој је СКЈ одбио да присуствује, као и КП Италије, КП Шпаније и још неке комунистичке партије Западне Европе, остајући доследне својим принципијелним ставовима).

Са своје стране КП Кине није покретала питање односа са комунистичким партијама Источне Европе. Развијајући са земљама Источне Европе сарадњу по државној линији, Кина је истицала своју спремност у даљем грађењу односа на бази пет принципа коегзистенције. Евидентно је било интересовање НР Кине за кретања унутар земаља Источне Европе, које је већ дуже време пажљиво пратила, а посебно након догађаја у Пољској које је она оценила као борбу између хегемонизма и жеље за независношћу.

¹⁷⁵ ДАСМИП, ПА, 1980, Информација о посети генералног секретара КП Шпаније С. Карилја КП Кине, ф. 72, д. 10, пов. 466462, 15.12.1980.

Орган КП Кине Женмин Жибао је константно објављивао вести дописника Хсинхуе стално акредитованих у земљама Источне Европе о партијским пленумима, конгресима и др. Међутим иако КП Кине није покретала питање односа са комунистичким партијама Источне Европе, она је све више показивала (кроз своје натписе) да те земље третира као социјалистичке,¹⁷⁶ а као социјалистичке је сматрала оне које испуњавају одређене „унутрашње“ критеријуме: 1. друштвену својину над средствима за производњу, 2. спровођење принципа расподеле према раду.

ПРОГРЕСИВНЕ ПАРТИЈЕ АФРИКЕ

Паралелно са наступом према комунистичким партијама, КП Кине је, успоставила и партијске односе са неким владајућим партијама афричких земаља које су друга важна групација партија за које је показивала интерес. Кинеска политика према Африци је била обазрива и на моменте еластичнија него према неким комунистичким партијама Азије. Почетком 1980. једна делегација КП Кине, по први пут је посетила 10 земаља овог континента, на позив „руководећих партија“: Сомалије, Танзаније, Замбије, Бурундија, Тогоа, Бенина, Заира, Сијера Леонеа, Гвинеје и Сенегала. У намери за што успешнијим развојем односа са партијама Африке одустала је, како од радикалних захтева и идеја из периода Културне револуције (о „зрелости Африке за револуцију“, Кини као „центру светске револуције“, потреби изградње друштвених система у Африци по угледу на кинески концепт социјализма), тако и од Маових теза да су земље Африке „далеко од социјализма јер у њима не постоје комунистичке партије“ и сл. КП Кине је пошла од начела да жели сарадњу са свим партијама Африке које испоље интересовање. Сарадњу је желела да заснује на идентичним принципима као и у случају СКЈ и комунистичких партија Западне Европе: самосталност, независност партија, поштовање њихове суверености и независности, немешање у унутрашње послове. На успостављање односа КП Кине са партијама Африке један од фактора је била и жеља за парирањем утицају СССР. Отуда је кинески интерес за даљим проширењем партијских односа, нешто био наглашенији према оним партијама које су биле у конфликтном стању са СССР-ом (као на пример Сомалија и др).

¹⁷⁶ Ibidem.

Међутим, КП Кине је за разлику од ранијих година, заузела један реалистичнији курс развијања сарадње са партијама тог региона. Доказ тога је и то што је у време посете (јануар 1980.) КП Кине избегавала да помиње Маове тезе о „три света“, а још мање је помињала раније принципе и начела, као на пример: тзв. „пет политичких начела“ или „осам начела помоћи“ и сл.¹⁷⁷

ПРОКИНЕСКЕ ПАРТИЈЕ

Једна од многих „тековина“ Културне револуције било је формирање, од стране КП Кине прокинеских партија, група и фракција у појединим земљама и партијама широм света. И пре револуције она је формирала у појединим земљама ове партије и то добрим делом на линији својих сукоба са КП Совјетског Савеза (КП Цејлона, КП Индије, КП Индонезије и др). Међутим, број ових партија био је, пре свега регионално ограничен на подручје Азије. Тек од времена Културне револуције нагло је порастао број тзв. „марксистичко-лењинистичких“ партија на свим континентима. У време одржавања IX Конгреса КП Кине 1969. године који је представљао круну Културне револуције, КП Кине је ове партије стављала на прво место снага на које ће се КП Кине убудуће ослањати. Отуда је дошло до тога, да у време Културне револуције није постојала иоле значајнија комунистичка партија у свету, осим Албанске партије рада, која би била на прокинеским позицијама. Ситуација се није много променила ни у периоду након Културне револуције. Тако на пример КП Кине су у периоду између IX и X Конгреса КПК, од 1969. до 1973. године од значајних комунистичких партија, посетили само високи партијски функционери из Албаније, Северног Вијетнама и Румуније.

Мотиви настанка „марксистичко-лењинистичких“ партија леже, између осталог и у томе, што су те партије у време Културне револуције, и након ње (посебно до Маове смрти), биле формиране у циљу потребе за давањем, с њихове стране, отворене подршке идеолошким и доктринарним дискусијама КП Кине у међународном комунистичком покрету. Такође, сврха њиховог постојања је била и да дају подршку политичким кампањама и радикалним и ултралевим идејама из Културне револуције о питањима унутрашњег развоја НР Кине. КП Кине је, са своје стране, овим партијама давала не тако малу материјалну и финансијску

¹⁷⁷ Ibidem.

подршку и помоћ.¹⁷⁸ Многе од ових „марксистичко-лењинистичких“ партија, око 20, укључивале су се својевремено и у кампање критиковања Денг Сјаопинга. Када је 1976. године похапшена група екстремне левице – „четворочлана банда“, неке од ових партија, као на пример Радничка Унија за реконструкцију КП Немачке, оптужила је Хуа Гуофенга да је извршио држави удар у Кини. Један број „правих марксистичко-лењинистичких“ партија пришао је Албанској партији рада, која их је узела под своје окриље, изразивши своје неслагање 1976. године са променама у кинеском руководству, као и променама у спољној и унутрашњој политици Кине. Последица тога је била да је Енвер Хоџа на VIII Конгресу Албанске партије рада критиковао Денг Сјаопинга. Одмах након смрти Мао Цедунга и доласка Хуа Гуофенга, у једном кратком временском периоду, дошло је до повећаног броја посета ових партија Пекингу. То је код многих страних посматрача изазвало недоумице и погрешне процене. Један од разлога што се КП Кине тако понашала након смрти Мао Цедунга у односу према „марксистичко-лењинистичким“ партијама, и тај што је Хуа Гуофенг желео из унутрашњих разлога пре свега, да од представника ових партија и некадашњих савезника добије политичку подршку за новонастале промене у самој Кини. Осим тога он, у периоду учвршћења политичке стабилности, није желео да политички противници унутар саме Кине и присталице и остаци екстремне левице, добију адуте у руке (да КП Кине напуштају њени „природни“ савезници са међународне сцене) којима би га нападали. Међутим, чим се ситуација у Кини стабилизовала, након XI Конгреса КП Кине 1977. године, а посебно након III Пленума ЦК КПК децембра 1978. године, фреквенција посета ових партија Пекингу драстично је смањена.

Паралелно са отварањем Кине према свету, посебно од 1977. године и напуштањем од стране КП Кине теза из периода Културне револуције, изразито је смањен интерес КП Кине за сарадњу са „марксистичко-лењинистичким“ партијама, групама маоистичких организација и фракцијама. КП Кине коначно је увидела да су ове партије, као политичке снаге од минорног значаја и утицаја у својим националним оквирима, међународном комунистичком и међународном радничком покрету, као и у ширим међународним кретањима. Осим тога, заузимањем другачијег курса у међународним односима, као и другачијег

¹⁷⁸ Ibidem.

приступа међународном комунистичком и међународном радничком покрету и односима у њему, КП Кине је, избила из руку, „марксистичко-лењинистичким“ партијама главну аргументацију на којој су ове партије, са своје стране, градиле и заснивале односе са њом. Са своје стране, она је изгубила политичке мотиве који би давали садржину, смисао и подстицај у сусретима са представницима ових партија. КП Кине свакако више није била потребна подршка ових партија, како за даља кретања на унутрашњем плану (одрекла се политичких кампања и културних револуција), тако и за њене односе у међународном комунистичком и међународном радничком покрету (односе поставила на принципијелним основама). Међутим, како се сама Кина није ни на плану унутрашњег развоја ослободила негативних остатака Културне револуције, тако исто и у међународним односима, а посебно у међународном комунистичком покрету, још увек је вукла извесне „патрљке“ из свог претходног периода. Стицао се утисак, у то време, да ни сама КП Кине, није знала шта ће са представницима неких партија. Но, истовремено, стицао се утисак да они представљају и неки посебан баласт за саму КП Кине, која их се полако, али сигурно, све више и више, реалношћу своје политике „одрицала“.¹⁷⁹

Најупорнији остаци ових партија били су неки представници Аустралије и Европе. Тако на пример КП Кине су у периоду од јануара до децембра 1980. посетили представници пет до шест „марксистичко-лењинистичких“ партија и то из: Аустралије, Новог Зеланда, САД, Француске и Белгије. Последње, најбројније „јављање“ ових партија било је поводом смрти Мао Цедунга 1976. године када је 84 „марксистичко-лењинистичких“ партија, група, организација послало телеграме саучешћа кинеском руководству. Друго, нешто мање било је 1977. године, када је кинеско руководство објавило Маову теорију о „три света“ (ове партије су дале подршку). Треће, последње, нешто веће „јављање“ ових партија, али знатно мање по обиму него ранијих година, било је почетком 1979. године када је Кина извршила упад у Вијетнам (свега 15 партија дало је подршку кинеској акцији). Све се на крају свело углавном на декларативно-пропагандну подршку. Неке партије су се већ расформирале, као на пример КП Немачке марта 1980. године, некада једна од снажнијих маоистичких организација Западне

¹⁷⁹ Ibidem.

Европе. Руководство ове партије (која је бројала свега 1000 чланова) признала је да је била заведена утралевим паролама Мао Цедунга, да је некритички ишла туђим стопама, да се није повезивала са реалним националним снагама и радничким покретом у земљи, да су тражили узоре за своју активност далеко од своје националне сарадње итд.¹⁸⁰

ОДНОС ПРЕМА КОМУНИСТИЧКОЈ ПАРТИЈИ ЈАПАНА

КП Кине није имала односе са највећом комунистичком партијом у Азији од комунистичких партија које нису на власти. Односи су прекинути одмах након посете председника КП Јапана К. Мијамота КП Кине, почетком 1965. године, уласком Кине у Културну револуцију. У току револуције две партије водиле су жестоку полемику у којој је посебно предњачила КП Јапана, која је преко свог партијског листа „Акахата“ критиковала КП Кине да „отворено“ подржава и подстрекава делатност других комунистичких партија против ње. У периоду отварања пажљиво је праћено кретање у КП Јапана, посебно њени односи са другим партијама, нарочито посебно када је она, након вишегодишње паузе, нормализовала односе са КП Совјетског Савеза. Међутим, Кинези су сматрали да у понашању ове две партије има разлике и извесних елемената који указују на један самосталнији курс КП Јапана у међународном комунистичком покрету, од на пример КП Француске у односу на КП Совјетског Савеза. Ту је КП Кине видела своју шансу за успостављање односа и евентуалног дијалога са овом партијом, мада нису били нарочито иницијативни и предузимљиви да ствари крену даље.

Кина и Јапан су у то време имале изванредно добре односе на државном плану. КП Јапана је била опозициона партија која је критиковала политику владајуће партије у Јапану и преко свог председника К. Мијамота октобра 1980. године изјавила да жели да нормализује односе са КП Кине, без обзира на разлике у мишљењима, под условом да Кинези престану са организовањем фракција.¹⁸¹

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ Ibidem.

КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОИСТОЧНЕ АЗИЈЕ

Широко подручје Југоисточне Азије, на коме су деловале бројне комунистичке партије у илегалу, изазивало је интересовање КП Кине. Она је у време Културне револуције отворено и јавно говорила о потреби пружања помоћи неким комунистичким партијама које делују у овом делу Азије. КП Кине је, у то време, у земљама овог региона у којем је живео велики број прекоморских Кинеза, или отворено помагала већ постојеће комунистичке партије, или пак утицала на формирање нових комунистичких партија. Она је такође помагала и КП Кампучије (Црвене Кмере). Политика КП Кине према Југоисточној Азији, у време Културне револуције, одисала је жељом и тежњама да постане идеолог комунистичког покрета у овом региону. Разлог за то је била жеља да првенствено преко својих комунистичких партија, оствари доминантну улогу и позицију у политичком, економском и идеолошком погледу над овим делом Азије, који је и иначе, због великог броја њених сународника, био у то време и касније под јаким утицајем Кине.

Радикалне идеје Културне револуције, посебно Мао Цедунгова и Лин Пијаова теорија о „народном рату“, довеле су до заоштравања односа, у то време, са земљама Југоисточне Азије. За време Културне револуције и након ње, велики број комунистичких партија Југоисточне Азије био је инспирисан концепцијама КПК о вођењу гериле, отпора, оружаних сукоба против постојећих режима у земљама. Са отварањем Кине њена КП је променила политику према комунистичким партијама Југоисточне Азије. Она је постала веома пажљива, избалансирана. Кина није била за политичку нестабилност режима ових земаља, који су и иначе већ споља били „начети“ америчким утицајем и оријентацијом на трговину, бизнис и др. Она није била за то да ови режими буду изнутра разарани и разједани некаквим герилама, покретима под комунистичком партијом. У својим тежњама да сузбијањем утицаја СССР, преко Вијетнама на земље Југоисточне Азије, Кина је са њима развила веома живу активност. Оним земљама АСЕАН-а у којима су постојале реалне могућности за обезбеђење минимума утицаја, Кина је

ставила до знања да жели оријентацију на сарадњу и развијање односа са постојећим легалним владама.¹⁸²

НЕКЕ КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ НА ВЛАСТИ¹⁸³

Односи КП Кине са комунистичким партијама на власти могу се поделити на две главне групације. Једну су сачињавале комунистичке партије са којима КП Кине је имала односе на бази „марксизма-лењинизма и пролетерског интернационализма“ (то су КП Румуније, КП Кореје и КП Кампучије). Другу групацију су чиниле комунистичке партије са којима КП Кине више није имала односе (КП Вијетнама и Албанска партија рада). Међутим и унутар ових двеју групација у односу на КП Кине, постојале су осетне разлике. Тако на пример у време Културне револуције, Радничка партија Кореје била је на дистанци од КП Кине, индиректно критикујући њену идеју да постане цетар светске револуције, да би у време отварања односи између те две партије били знатно унапређени. Са КП Румуније, никада није било већих осцилација. Развијала се традиционално добра билатерална партијска сарадња. Највеће осцилације имао је однос са КП Вијетнама, док је однос са Албанском партијом рада прекинут.

Оно што је било заједничко земљама у којима су деловале ове комунистичке партије на власти је то да су имале: развијени концепт државног социјализма, висок степен институционализације власти, развијен професионални партијски апарат, срастао партијски и државни апарат и углавном низак степен економског развоја. То је била разнородна групација земаља. Румунија је имала специфичан међународни положај, била је чланица Варшавског уговора, а у унутрашњем развоју имала је јак државно-етатистички систем. НДР Кореја је била подељена, несврстана, са великим суседима на границама. Развој јој је био одређен корејским путем у социјализам кроз теорију „чу ће“, непотизам у успону. ДР Вијетнам милитаристички настројен, водио је рат на туђој територији, несврстан а везан за СССР, на унутрашњем плану, привредно посрнуо. Кампучија

¹⁸² Ibidem.

¹⁸³ Издвојене су методолошки комунистичке партије које су такође биле на власти али са којима КП Кине није имала односе претходних 20 година: КПСС на првом месту, затим комунистичке партије земаља Источне Европе, Монголска НРП, КП Кубе. О њима се делимично говори у делу који говори о односу према догматском крилу међународног комунистичког покрета.

је одржавала режим Самрина спољном помоћи, и ратовала са Црвеним Кмерима. Албанија је водила самоизолационистичку политику. Са КП Румуније је постојала развијена билатерална сарадња, КП Кампучији се пружала војна помоћ. Десио се сукоб и раскид са Албанском партијом рада која је оспоравала развој Кине, а КП Кине није одговарала на нападе и са КП Вијетнама којој је КП Кине повремено одговарала на нападе и критике.¹⁸⁴

ЕВРОКОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ

Југославија је 1948. године раскинула са Совјетским блоком, чврсто бранећи своја, као и права комунистичких партија Западне Европе да следе свој сопствени и независни правац – „еврокомунизам“ (у случају Југославије „титоизам“).¹⁸⁵ Иако је сам термин био вишеструко подложен критици (непрецизан, контрадикторан, двосмислен) јасно је било шта је желео да означи: представљао је јединствену платформу западноевропских комунистичких покрета, њихову особеност и сродност. Означавао је борбу за самосталност, борбу за своју политичку линију која одговара условима у којима су те партије живеле и радиле, а који су били веома компликовани. Он је представљао вољу комунистичких партија да у потпуној независности одређују политику која најбоље одговара њиховој земљи. Радило се о тражењу оригиналног пута у социјализам за сваког, уз вођење рачуна о националним особеностима које су једино њихове. Радило се о поступку који је из основа био супротан свакој идеји о јединственом, униформном моделу западноевропског комунистичког покрета, некој врсти „регионалног централизма“ или наднационално решење за пут у социјализам у једној земљи. Еврокомунизам је, дакле, био супротан било каквој идеји о такозваном „трећем путу“ у социјализам у који би се, наводно, доспело стварањем такве Европе у којој би нестали национални суверенитети.¹⁸⁶ Државе у којима је био присутан су углавном имале буржоаски вишепартијски систем. То су биле веома развијене капиталистичке земље са високим степеном грађанске демократије где положај комунистичких партија није био једноставан, па су оне

¹⁸⁴ ДАСМИП, ПА, 1980, Информација о посети генералног секретара КП Шпаније С. Карилја КП Кине, ф. 72, д. 10, пов. 466462, 15.12.1980.

¹⁸⁵ „Poseta Karilja Jugoslaviji“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 80, j-3, 9. novembar 1977.

¹⁸⁶ Maksim Gremec, „Evrokomunizam nije mrtav“, *Međunarodna politika*, br. 735, 1980, str. 12.

биле принуђене да траже своје путеве у складу са онима у којима раде и живе. Залагале су се за независност и биле против монопола Москве над међународним радничким покретом. Те тенденције су најјасније биле изражене у КП Италије, КП Шпаније, КП Француске, КП Енглеске, КП Белгије и у неким скандинавским партијама.¹⁸⁷ Између ових партија постојале су унутрашње разлике јер је свака следила своју сопствену националну политичку линију,¹⁸⁸ али и особености и сродности западноевропских комунистичких партија. Јосип Броз Тито, Енрико Берлингуер, Жорж Марше, Сантјаго Кариљо и остали нису мислили исто, али управо из тог разлога су и просперирали у сопственим земљама.¹⁸⁹ Вођа КП Шпаније, Кариљо, кога су подржали шефови комунистичких партија Италије и Француске, наљутио је Москву због ширења еврокомунистичке доктрине.¹⁹⁰ Јосип Броз Тито је у септембру 1977. године када је био у посети Брежњеву у Москви, подржао еврокомунизам и бранио права ових партија. Разлог за то је давање драгоценог доприноса афирмацији социјализма у западним земљама и даљем јачању аутономности и равноправности у међународном радничком покрету.

Као неуспешано стварање сопствене варијанте комунизма познат је покушај Александра Дубчека у Чехословачкој 1968-1969. године да изврши реформу и либерализацију комунизма под етикетом „социјализма са људским ликом“. Међутим, на војну интервенцију социјалистичких земаља 21. августа 1968. године, са Совјетским Савезом на челу, Дубчек је срушен и Чехословачка је враћена на ортодоксну марксистичку линију. Дубчекова варијанта комунизма је била идентична са Кариљовом еврокомунистичком концепцијом социјализма. Он је постао симбол десничарских опортунистичких и антисоцијалистичких снага. Његов „социјализам са људским ликом“, под чијим се окриљем припремао повратак на капитализам, био је у ствари Дубчекова варијанта Кариљовог демократског социјализма.¹⁹¹

¹⁸⁷ ЦК СКЈ, 1977, Разговор Станета Доланца секретара Извршног комитета Председништва ЦК СКЈ и Александра Грличкова секретара у Извршном комитету председништва ЦК СКЈ са Ли Хсијен Нијен, потпредседником ЦК КП Кине и замеником Државног савета и Кенг Пијао-ом чланом Политбироа ЦК КП Кине, пов. IX, 60/1-60, 2.9.1977.

¹⁸⁸ AFP, „Polemike oko evrokomunizma“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, s-4, 8. septembar 1977.

¹⁸⁹ Gardijan, „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 77, spec-2, 29. avgust 1977.

¹⁹⁰ „Poseta Karilja Jugoslaviji“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 80, j-3, 9. novembar 1977.

¹⁹¹ AP, „Polemike oko evrokomunizma“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, s-4, 8. septembar 1977.

Управо због произвољних тумачења која је омогућавао, „еврокомунизам“ је као термин био неадекватно дефинисан, али је исказивао потребе да се идеологија прилагоди реалним стањима у појединим државама. Та друштвена реалност била је јачање улоге и значаја Комунистичких партија у наведеним земљама западноевропског Средоземља. У другој половини седамдесетих година XX века друштвено-политички контекст, у коме су развијана та схватања и њима одговарајућа политика, дао им је посебну тежину. Опредељење ових партија тада је био мирни пут у социјализам, друштвени преображај уз консензус већине друштва, политика широког социјалног и политичког савезништва које је требало да је обезбеди, структуралне реформе, очување и продубљивање освојених демократских тековина, уз поштовање политичког и идејног плурализма не само као тадашње специфичности западноевропског друштва, већ и у типу социјализма који желе сутра.¹⁹² Оне су дуго уобличавале сопствени пут у социјализам те није била новина њихова аутономност у крилу међународног комунистичког покрета. Очекивало се да еврокомунизам буде саобразан националним условима, али, исто тако, и све јаснијем испољавању независности, па и критичком односу према некадашњем центру међународног комунистичког покрета. То је нарочито дошло до изражаја 1968. године, приликом оружане интервенције земаља Варшавског уговора у Чехословачкој. Према томе, све оно што се могло сматрати основним карактеристикама еврокомунизма било је присутно и пре периода када је тај термин лансиран и није представљао нека битна нова обележја партија о којима је реч.

Ново је, међутим, било то да се управо средином седамдесетих година, криза капиталистичког система испољила у потпуности, не само у појединим националним границама, већ у међународним размерама и да се тражење излаза из ње неминовно повезало са питањем алтернативе самом систему. Њен резултат је, између осталог, била и криза грађанских партија. И не само њих: снажне социјалдемократске партије такође су се нашле у одређеној политичкој и идејној кризи, поставило се питање сврсисходности њихове дотадашње политике у оквирима система и потребе „враћања социјализму“. Управо у истом том периоду положај снажних комунистичких партија западноевропског Средоземља добио је

¹⁹² Zorica Priklmajer-Tomanović, „Evrokomunizam-putevi afirmacije socijalizma u razvijenim zapadnim društvima“, *Međunarodna politika*, br. 646, 1977, str. 4.

један нови квалитет. Наиме, изборни успеси КП Италије и леве коалиције у Француској ставили су на дневни ред могућност учешћа комуниста у владама њихових земаља, а у тешким и сложеним борбама за демократизацију постфранковске Шпаније напредовање фактичке легализације Комунистичке партије, и поред одуговлачења њеног формалног признања, све јасније је показивало незаобилазност њене политичке улоге. Истовремено код потенцијално најприроднијих политичких савезника комуниста у овим земљама – социјалиста, одиграле су се такође озбиљне промене. У Француској су раскид нове Социјалистичке партије са десним социјалдемократизмом некадашње Француске секције радничке интернационале (СФИО) и њена лева оријентација средином седамдесетих година такође донели своје плодове. Савез социјалиста и комуниста осетно је променио распоред политичких снага у земљи у корист левице, отварајући јој перспективе власти. У Италији социјалисти су одбацили даље учешће у комбинацијама тзв. левог центра, оценивши неопходним укључивање КП Италије у одговорности управљања земљом. У Шпанији, Социјалистичка радничка партија се појавила као партнер Комунистичкој партији у оквиру Демократске координације, као одлучни заговорник њене легализације и истомишљеник приликом референдума о демократским реформама.¹⁹³

Много више се променила друштвено-политичка средина у којој су се „еврокомунисти“ налазили него што су се појавиле неке новине у њиховом раду. Пре би се могло рећи да је основни нови квалитет у њиховом положају – кандидатура италијанске и француске комунистичке партије за власт и појава КП Шпаније као једног од конститутивних елемената у стварању новог режима у земљи – резултат континуитета једне доследно развијане дугорочне политике. Он је, нарочито у друштвеним превирањима, привукао пажњу свих чинилаца заинтересованих за кретања у односима социјалних снага западноевропског региона. Различито су владајуће снаге Италије и Француске, и капиталистичког света уопште гледале на комунистичке партије, док су ове биле само опозиција, снажна додуше, али која непосредно није угрожавала постојећи *status quo*, а другачије у овим новим приликама. У новим околностима уследили су притисци разне врсте на јавно мњење ових земаља. Јасно је било, исто тако, да су

¹⁹³ Ibidem, str. 5.

могућности илегалне, прогањане и релативно малобројне КП Шпаније биле далеко ограниченије у условима франкистичке диктатуре, него када је после легализације успела да се наметне као значајан чинилац у формирању политичке констелације. Присталице капитализма нису могле мирно прихватити јачање левице те је отпор био очекиван, без обзира на форме његове манифестације, било на отвореној политичкој сцени или иза ње. Социјалдемократске партије као доминантно крило западноевропског радничког покрета могле су гледати на снажне комунистичке партије јужне Европе као на изузетак, који не привлачи посебну пажњу, све докле док нису оне постале један од пресудних чинилаца друштвених збивања у својим земљама и док се у Италији и Француској нису приближиле власти. На последњим скуповима Социјалистичке интернационале дат је значај „комунистичком питању“. Оно је заузело важно место у односима између социјалдемократа „Севера“ и социјалиста „Југа“ Европе. Настојања јаких социјалдемократских партија да обезбеде свој утицај на Пиринејском полуострву сведоче до које мере оне нису биле равнодушне према новом положају комунистичких партија западноевропског Средоземља и ширем међународном значају који он може имати.¹⁹⁴

С друге стране, у истом периоду када су збивања у Западној Европи ставила ове комунистичке партије у први план општих интересовања, догађаји у међународном комунистичком покрету су јаче истакли њихове особености: припреме Берлинске конференције европских комунистичких и радничких партија, гледишта изнета на њој, директне и индиректне полемике које су се водиле између „еврокомуниста“ и партија „социјалистичке заједнице“ око веома крупних питања теорије и праксе социјализма, показале су да постоје значајне разлике у схватањима између источног и западног дела европског комунистичког покрета. Њихово неслагање са са партнерима из „социјалистичке заједнице“, које је свој израз видело у излагањима и одбранама сопствених становишта, биле природни излаз њихове аутономности. Специфичан је био начин на који су третирале значајне проблеме као што су: природа социјалистичког система, однос демократије и социјализма, однос класног и националног, садржина пролетерског

¹⁹⁴ Ibidem.

интернационализма у савременим условима, однос између борбе за мир и детанта и борбе за друштвени преображај, превазилажење блоковске поделе света итд.¹⁹⁵

Дијалог и успостављање односа између КП Кине и комунистичких партија Западне Европе дошао је, и остварен је, у тренутку када је у међународним односима владало и постојало одсуство воље за вођењем дијалога и преговарања у циљу решења криза и међународне затегнутости. Превазилажење размимоилажења, сукоба и конфликта, пре свега идеолошког карактера, КП Кине је много лакше премостила него што су многи предвиђали, чиме је пружила доказ о свесној намери за ослобађањем од наслеђа и хватања корака ка новим историјски оправданим захтевима времена. То је истовремено био доказ виталности и снаге те партије, али и као и увек присутног и важног, али тешко мерљивог кинеског прагматизма. Она је потезом који је означио успостављање односа са комунистичким партијама Западне Европе, пружила доказ да жели, превазилажењем догматских концепција о међународном комунистичком и међународном радничком покрету, изаћи из сопствене затворености. Показала је своју одлучност да односе са овим партијама гради на новим основама и принципима: на признању легитимности различитих схватања, на грађењу односа са другима полазећи од сопствених националних услова уз истовремено поштовање туђих услова, на успостављању партнерства, а не патернализма („Не желимо односе са другим комунистичким партијама, као односе између „оца и сина““, рекао је Денг Сјаопинг Кариљу), на приближавање кроз дијалог. Оваквим ставом, КП Кине је ставила до знања да је сагласна са напуштањем праксе у међународном комунистичком покрету, која је вођена у име и на основу јединствене генералне линије утврђене или у једном центру, или у документима појединих партија које сматрају да својим ставовима могу изражавати „опште“ и „међународне“ интересе. На тај начин јасно је показала да је за одустајање од идеолошких и доктринарних дискусија које су претходне две или више деценија оптерећивале међународни комунистички и међународни раднички покрет, а којима је и сама КП Кине некада давала печат и велику улогу, вођењем идеолошких дискусија, екскомуницирајући и дисквалификарајући друге комунистичке партије. Међутим, не треба сметнути са ума да је КП Кине, управо

¹⁹⁵ Ibidem.

у периоду културне револуције, довела саму себе у најтежу самоизолацију, не само према другим народима и земљама, већ и у односу на међународни комунистички и међународни раднички покрет. Прихватајући дијалог са комунистичким партијама Западне Европе, уз истовремено повећање додирних тачака на којима је могуће развијати различите облике сарадње, она је истовремено ишла на занемаривање сваке искључивости или пак, инсистирање на старим разлозима који су у прошлости доводили до неслоге, неповерења и раздора.

Комунистичка партија Кине у самом зачетку еврокомунизма није одржавала односе са тим комунистичким партијама јер су је поједине од њих нападале (КП Италије, КП Француске, Лева партија шведских комуниста). Била је свесна да еврокомунистичке партије у овим државама воде борбу у националним оквирима и размишљано је о њиховој политици.¹⁹⁶ Међутим, у том периоду у Политбироу КП Кине није било могуће донети одлуку о успостављању односа са еврокомунистима. Тек после одржане Треће седнице ЦК (од 18.-22. децембра 1978. године) када је дошло до значајних дискусија и одлука које су водиле у правцу нормализације међудржавних односа и нових корака у спољној политици, као и до избора пет нових чланова Политбироа (од којих су два: Чен Јун (Chen Yun) и Ху Јао Пан (Hu Yaobang)), постало је могуће.¹⁹⁷ То је био значајан напредак у погледу развоја односа са Западном Европом. Кину је у периоду након тога посетио велики број државника из западноевропских земаља, а нормализовањем односа са еврокомунистичким партијама, проширен је њен стратешки поглед на европску политику.¹⁹⁸ Она је у развоју западних комунистичких партија гледала велику снагу која ће ограничавати утицај КП Совјетског Савеза и негирати њено „право“ на руководећу улогу.

Почетак нормализације односа почиње са доношењем одлуке КП Кине о започињању нормализације односа са КП Италије. Повод је било Титово сугерисање нормализације односа са Западном Европом о чему су они темељно размишљали. Руководство КП Италије тј. Ђанкарло Пајета (Giancarlo Pajetta) и

¹⁹⁶ ЦК СКЈ, 1978, Информација о боравку групе функционера СКЈ у НР Кини, од 14-27.јула 1978. године, пов. А, IX, 60/1-82, 14-27.7.1978.

¹⁹⁷ ЦК СКЈ, 1979, Информација о молби ЦК КП Кине СКЈ, У вези одлуке ЦК КП Кине да нормализује односе са КП Италије, пов. А, IX, 60/1-94, 29.1.-23.2.1979.

¹⁹⁸ ЦК СКЈ, 1981, Годишњи извештај за 1980. годину, пов. А, IX, 60/II-207, 30.1.1981.

Серђо Сегре (Sergio Segre) су још априла 1978. године преко југословенске амбасаде у Риму, иницирали остваривање контаката са КП Кине чије руководство је оценило да услови још нису сазрели. Обратили су се Југославији за помоћ у вези са остваривањем првог сусрета представника двеју партија и предложили да се то деси на њеној територији.¹⁹⁹ Међутим, југословенски званичници су то одбили, јер по њиховој процени то не би било добро ни за једну од три партије. Југославији је било потребно да има слободне руке у подржавању процеса отварања КП Кине, али није желела да преузме и улогу организатора. Кинеска страна је то схватила, прихватила и сложила се. Италијани су предложили да до сусрета дође у другој половини фебруара 1979. године, 22. фебруара или раније. Били су спремни чак и да оду у Пекинг, кад се већ успостављање односа не може десити на југословенској територији. Притом, њихов план је био да путују из Југославије како би имали већу дискрецију. Имајући у виду да је КП Шпаније такође предлагала неколико година пре тога обнову сарадње, речено је да је ово са КП Италијом део једне шире стратегије Кине у сарадњи са револуционарним покретима и комунистичким партијама, као и део њених нових замисли у односу на спољну политику земље уопште.²⁰⁰

У марту и јулу 1979. године у Пекингу и Риму вођени су прелиминарни преговори о нормализацији односа између представника КП Кине (чије је чланство било интерно обавештено) и КП Италије око разматрања питања нормализације односа. Разговори су били успешни. Обе стране, за време разговора су се договориле да будућу сарадњу развијају на основу принципа који уважавају различита гледишта и разлике. Такође су се договорили да не инсистирају на разликама већ на оним питањима која су од заједничког интереса. Амбасадор Кине у Италији је присуствовао на XV конгресу КП Италије у својству посматрача. Кратак сусрет Хуа Гуофенга са Енрико Берлингуером, приликом његове посете Италији те исте године, пренела је кинеска телевизија. Затим је КП Италије пренела поруку Берлингуера Хуа Гуофенгу, у којој он изражава задовољство због обнове односа са КП Кине. Такође је и успостављање односа оцењено врло позитивно. Приликом разговора у јулу 1979. године обострано је

¹⁹⁹ ЦК СКЈ, 1979, Информација о молби ЦК КП Кине СКЈ, У вези одлуке ЦК КП Кине да нормализује односе са КП Италије, пов. А, IX, 60/I-94, 29.1.-23.2.1979.

²⁰⁰ Ibidem.

договорено међусобно поштовање разлика које постоје у обема партијама, са правом на међусобну критику.²⁰¹ Нормализовани су односи између њихових омладинских организација, затим је одато признање од стране Денг Сјаопинга Палмиро Тољатију (Palmiro Togliatti) као „првом западном комунисти који је бранио полицентризам у међународном комунистичком покрету“. КП Италије је послала у посету Кини новинаре свог партијског гласила „Уните“, као и посланике италијанског парламента. КП Кине је у својој штампи поводом 30-тогодишњице проглашења НР Кине објавила честитку КП Италије. Врхунац успостављања односа делегација била је посета Енрико Берлингуера Кини у периоду од 14-23. априла 1980. године, на позив ЦК КП Кине. Ова посета је дефинитивно решила питање нормализације односа између две партије.

На позив КП Кине, у НР Кини је од 10. до 25. новембра 1980. боравио генерални секретар КП Шпаније Сантјаго Кариљо (Santiago Carrillo), чија је посета након вишегодишње паузе означила нормализацију односа две партије. Кариљо је пре тога два пута боравио у Кини. Први пут 1956. године, у време одржавања VI конгреса КП Кине. Тада је видео земљу и народ испуњен оптимизмом и ентузијазмом. Приликом друге посете Кини 1971. године, како он каже, земља се налазила у неред, кризи и тешкоћама. Он је тада био примљен на изузетно ниском нивоу и односи након те посете нису били ни обновљени. Трећи боравак, 1980. године, уверио је Кариља да је Кина не само обновила дух из 1956. године, већ и да иде много даље.²⁰²

Делегација КП Шпаније је имала сусрете са највишим партијским функционерима: председником КПК Хуа Гуофенгом (првог дана боравка), потпредседником КПК Денг Сјаопингом (последњег дана боравка) и генералним секретаром Секретаријата ЦК КПК Ху Јаобангом (као домаћин имао је три разговора са Кариљом).

Делегација је посетила Универзитет у Пекингу на коме је Кариљо говорио пред око 900 слушалаца. Осим Пекинга делегација је посетила и Шангај, Ханчоу, Кванчоу, Нанинг и Куминг и том приликом се сусрела са водећим функционерима

²⁰¹ ЦК СКЈ, 1980, Информација о разговору амбасадора СФРЈ у НР Кини Мирка Остојића са замеником начелника међународног одељења ЦК КП Кине Liu Xinguan, Информација о посети Е. Берлингуера Кини, пов. А, IX, 60/I-109, 28.3.1980.

²⁰² ДАСМИП, ПА, 1980, Информација о посети генералног секретара КП Шпаније С. Кариља КП Кине, ф. 72, д. 10, пов. 466462, 15.12.1980.

у овим местима. За време посете по унутрашњости Кине, делегација КП Шпаније је, у наведеним местима обишла низ предузећа, фабрика и народних комуна. На крају је Сантјаго Кариљо одржао конференцију за штампу у Пекингу. У Мадриду је пре одласка и по повратку из Кине дао дописнику „Хсинхуе“ изјаве у којима је позитивно оценио нормализацију односа две партије. Ове изјаве је пренела кинеска штампа, а Женмин Жибао у целини. За време боравка у Кини Кариљо је у Пекингу приредио ручак за тројицу стално акредитованих новинара - дописнике „Политике“, „Уните“ и „Монда“. Денг Сјаопинг је, на крају посете одржао конференцију за штампу са шпанским новинарима који су пратили Кариља и онима који су акредитовани у Пекингу. У част боравка делегације КП Шпаније ЦК КП Кине и министарство културе приредило је специјални програм шпанске музике и фолклора у извођењу кинеских уметника.²⁰³

За време посете Кариља у свим разговорима је посебно истицано да између две комунистичке партије постоји основна сагласност на којим ће се принципима, убудуће развијати сарадња: независност, самосталност, немешање у унутрашње послове друге партије, пуна равноправност у узајамним односима, поштовање различитости, развијање и јачање узајамног поверења. Кариљо је посебно нагласио (у својим разговорима са Ху Јаобангом и здравици на вечери коју му је он приредио) потребу да се између две партије води отворена и искрена дискусија, као и стављање на прво место онога што уједињује две стране, уз обавезно поштовање различитости. Овакав став, прихваћен је и од стране КП Кине. Обострано је истакнуто задовољство због нормализације односа. Домаћини су са своје стране, посету КП Шпаније високо оценили, посматрајући је у ширем контексту кретања у међународном комунистичком покрету. Ху Јаобанг је рекао да нормални односи одговарају како интересима две партије и два народа, тако и партијским интересима међународног комунистичког покрета и миру у свету. Хуа Гуофенг и Денг Сјаопинг су такође дали историјску димензију посети. Кариљо је истакао да је неопходно да све комунистичке партије „мисле својом властитом главом и корачају својим ногама“. Обе партије су се сагласиле да не прихватају никакве идеје које би значиле афирмацију некаквог „водећег центра“ или афирмацију „водеће партије“. Исто тако је Ху Јаобанг Кариљу рекао да је КП

²⁰³ Ibidem.

Кине у прошлости погрешила у својој критици ревизионизма као и подршци Коминформу против Југославије 1948. године. Обе стране су се сагласиле за стваралачку примену марксизма, интегрисање универзалне истине марксизма у складу са сопственим условима, могућностима и приликама. Није помињано ништа што је раније представљало камен спотицања у односима две земље.²⁰⁴

Када се подвуку паралеле између посета Берлингуера и Карилја Кини са становишта принципа није било суштинских разлика у нормализацији односа. Обе посете су имале подједнак третман. И Берлингуер и Карилjo су водили разговоре са највишим партијским функционерима (председником партије, потпредседником и генералним секретаром) и јавно износили ставове својих партија. Берлингуер је боравио девет дана, а Карилjo две недеље, што је овом другом аутоматски дало могућност да се сусретне, у унутрашњости Кине, са већим бројем партијских функционера, обиласком већег броја градова.

КПК је дефинитивно посету Берлингуера временски много дуже и брижљивије припремала, највише из разлога што је она била прва, па је КП Кине требало много више времена да своје чланство припреми на први корак, који је водио ка нормализацији односа са КП Италије, а преко ње и на успостављање односа са другим комунистичким партијама Западне Европе. Зато је тај први корак био дуг, потупан, обазрив и веома брижљиво мерен и одмераваан, не толико према споља колико према унутра. То је доказ колико је ново руководство водило рачуна о чланству, уважавајући његове раније баласте и предрасуде, показујући притом нови демократски однос у самој КП Кине. Исто тако се кретао процес нормализације односа између КП Кине и КП Италије. Нормализацији односа претходили су бројни контакти (бројнији него са КП Шпаније) са директним или индиректним представницима КП Италије. Скоро све прве контакте, кинеска партијска штампа, брижљиво је објављивала и регистровала. Нормализација односа код чланства обе стране примљена веома позитивно. Након „пробијања леда“ и добијања „зеленог светла“, процес нормализације односа КПК са комунистичким партијама Западне Европе кренуо је много једноставније.

Посета Кини је пружила могућност и Берлингуеру и Карилju да истакну ставове својих партија. Битнијих разлика, принципијелне природе, у иступањима

²⁰⁴ Ibidem.

није било. Ако је неких разлика и било онда су оне последица нијансираних разлика које постоје у ставовима између две партије, с једне стране, и постојећих разлика између две тако снажне личности. Берлингуер је, на пример, више него Кариљо, говорио о разликама које постоје између КПИ и КПК, која је на исти начин узвратила Берлингуеру. То није имало утицај да се и поред тога посета Берлингуера оцени као врло успешна.²⁰⁵

Успостављање односа између КП Кине и западног комунистичког блока је изазвало различите реакције. Дипломате западноевропских земаља су знатно већу пажњу посветили Берлингуеровој посети која је била преседан, него Кариљевој која је представљала континуитет једног већ започетог процеса. Генерално, нормализација односа је позитивно оцењена стављањем у шири контекст кинеског отварања. Поздрављало се одсуство жеље КП Кине ка стварању „другог центра“. Британци су сматрали да је процес нормализације односа КП Кине и КП Италије, наставак процеса који је започет успоставом односа између СКЈ и КП Кине. Државе из Источне Европе су у суштини негативно оцениле нормализацију односа. СССР је сматрао да посету Берлингуера и Кариља треба посматрати као једну нераздвојну целину. У суштини цео Источни блок негативно оцењују нормализацију односа КПК и комунистичких партија Западне Европе. По њима нормализација би водила јачању негативних аспеката спољне политике Кине у међународним односима и пласирању истих, кроз нове форме и субјекте. Комунистичке партије Западне Европе су понудиле помоћ у учвршћењу новог спољнополитичког курса Кине. Нормализација је, по њима, значила стварање новог центра у Међународном комунистичком покрету и била много већи добитак КП Кине него комунистичких партија Западне Европе. По њиховом мишљењу, признање различитих ставова само је један тактички потез КП Кине која ће након нормализације односа наставити још одлучније са проширивањем теза и својих погледа на међународне односе. Мађарска није директно рекла да је нормализација односа негативна, али за сам тај процес се није нашло ни једне речи оправдања, или пак, позитивне оцене. Кубанци су рекли да им је познато да је Кариљо поставио Кинезима питање односа Кине и Чилеа, у доста оштрој

²⁰⁵ Ibidem.

форми, тражећи одговор од Кинеза да објасне те односе. Кинези су пак, од Кариља тражили да се у Европи стиша антикинеска пропаганда.²⁰⁶

Након тога уследило је развијање добрих односа са комунистичким партијама Европе. Већ у децембру 1980. године, након посете Кариља, на позив ЦК КПК у Кини је боравила и делегација КП Грчке на челу са генералним секретаром Дракопулосом (Charalambos Drakopoulos), а 2. децембра 1980. године ЦК КПК је упутио поздравни телеграм ЦК КП Сан Марина поводом одржавања X Конгреса КП СМ.²⁰⁷

2.2.2.2. НЕСВРСТАНОСТ И ТРЕЋИ СВЕТ ИЗМЕЂУ ЈУГОСЛАВИЈЕ И КИНЕ

Током 50-их и 60-их година XX века на широком простору земаља Азије, Африке и Латинске Америке водила се огорчена концепцијска борба између водећих принципа несврстаности, који је чврсто заступала Југославија и још неке земље, и радикалнијег принципа афро-азијанизма иза кога је стајала НР Кина и њени савезници. Ово надметање је у много чему обликовало судбину трећег света и допринело стварању Покрета несврстаних у том периоду, а југословенска политика је мимо воље великих сила и Кине, успела да понуди алтернативу „одрживог развоја“ земљама различитих историјских искустава и друштвено-политичких система и окупи их око идеје којој су основни заједнички именитељи били прихватање принципа мирољубиве коегзистенције и непрестајање на укључивање у војне блокове. Последица тога су биле оптужбе да политика активне мирољубиве коегзистенције Јосипа Броза Тита најдиректније сузбија совјетски и кинески утицај у афро-азијским земљама. Имајући то у виду, у бици за трећи свет, коју је означио сукоб једне неангажоване (несврстане) и једне комунистичке силе, југословенска спољна политика је морала да се определи. Њен избор није само везао Кину за југословенске спољнополитичке концепције, већ је и трасирао Покрет несврстаних земаља, уравнотежио односе са СССР-ом и пресудно утицао да Запад прихвати реалност рађања света који своју будућност види мимо блокова.

²⁰⁶ Ibidem.

²⁰⁷ Ibidem.

Прва Афро-азијска конференција одржана у Бандунгу априла 1955. године и тројни састанак Тито-Нехру-Насер на Брионима у јулу наредне године, представљају две упоришне тачке настанка и еволуције два покрета који ће, полазећи од истих основа, дефинисати различите циљеве и обим свог деловања у свету. Бандуншка конференција, по први пут у историји, покушала је да око антиколонијалних и слободарских циљева окупи многољудне народе Азије и Африке, повеже их на извесним институционалним основама и понуди алтернативни пут политичког и економског развоја од оног модела који су нудили доминантни идеолошки блокови. Са своје стране, састанак на Брионима, промовишући принципе коегзистенције и презентујући ставове о најважнијим светским питањима, отварао је могућности чвршћег лидерског повезивања света у развоју и његовог активнијег учешћа у светској политици.²⁰⁸

Значај Бандуншке конференције огледао се, пре свега, у томе да су се, по први пут у историји, азијске и афричке земље нашле на једном месту и покушале да дефинишу заједничку платформу у односу на кључне регионалне и светске проблеме. Осуда колонијализма, блоковске политике, иако не толико снажна због присуства разних блоковских чинилаца, као и промовисање економске и културне сарадње, представљали су добар покушај да се конкретизују позиције новоослобођених афро-азијских земаља у оквирима светске политике. Међутим, идејни концепт афро-азијанизма временом је постајао директни израз спољнополитичке делатности НР Кине у трећем свету, а не широки покрет новоослобођених народа који су тражили свој друштвено-политички идентитет у оквирима хладноратовских подела. Управо критеријум географске позиционирани држава, заступљен у оснивачким принципима Бандуншке конференције, а не приврженост принципима коегзистенције и неприлажења блоковима, јесте представљао главни хендикеп овог покрета. Напоредо, једни поред других, седеле су делегације које су биле чланови једног од блокова, као и оне које су настојале да се што више дистанцирају од таквих групација. Због тога је највећи допринос Бандуншке конференције био у томе да је показао да се народи и државе са различитих простора могу окупити у оквиру једне манифестације и дискутовати о основним развојним проблемима које су делили.

²⁰⁸ Јован Чавошки, „Југославија и далеки исток – трећи свет између Југославије и Кине“, у Александар Животић (ур), *Југославија у Хладном рату*, Београд, 2010, стр. 63.

Каналисана је фрустрација новоослобођених народа, пружена им је нада да се и њихов глас може чути, док им је принципијелна позиција несврстаности, како ју је видела Југославија, нудила могућност активног учешћа и деловања у светској политици. Ипак, суштинска питања светске политике остајала су ван домашаја оваквих скупова.²⁰⁹

Још од Бандуншке конференције амбиције кинеског руководства увелико су премашиле државне и регионалне оквире и упутиле су се на широка пространства афро-азијског света. Управо ту је лежао, вероватно, најзначајнији фактор где су се сударале југословенска и кинеска, а у великој мери и индијска и кинеска, концепција организовања постколонијалног света и проналажења његовог одрживог идентитета у условима доминације двеју суперсила. Чињеница је да су, у том временском периоду, идеолошке несугласице чиниле оквир супарништва Београда и Пекинга, али да је преламање њихових политичких интереса на афро-азијском простору представљало једну од највећих брига за кинеске политичаре.

Једна од најјачих спона које су приближавале ванблоковски оријентисане земље биле су личне везе које су међусобно неговали њихови лидери. Пошто није било услова за одржавање још једне конференције попут оне у Бандунгу, Јосип Броз Тито је, намеравајући да одигра кључну улогу посредника између значајних земаља у развоју, одржао састанак на врху са најзначајнијим личностима тог света. Џавахарлал Нехру, лидер најмногољудније ванблоковске земље и први гласник идеје несврстаности, и Гамал Абдел Насер, енергични првак арапског национализма, представљали су идеалан циљ за Титову личну дипломатију окупљања држава посвећених идеји коегзистенције и промовисању мира и несврстаности у међународним односима. Брионски састанак три лидера: Тита, Нехруа и Насера 18. и 19. јула 1956. године је ударио темеље каснијем Покрету несврстаних. Заједничка изјава три државника била је најбољи израз сарадње у вези са кључним проблемима света у развоју и његове улоге у биполарном свету. У њој су принципијелно образложени ставови по многим истакнутим светским

²⁰⁹ Ibidem, str. 64.

питањима и они су указивали да се само доследним залагањем може доћи до његовог разрешења и смањења напетости у међународним односима.²¹⁰

Уколико је Бандуншка конференција означила почетак активнијег ангажовања новоослобођених нација на међународној арени, онда је и Прва конференција несврстаних септембра 1961. године у Београду била очигледан доказ да је створена извесна критична маса међу народима Азије, Африке и Латинске Америке (укључујући ту и Југославију као промотора ове концепције), да се на широј основи институционално повежу најразличитији делови широког спектра светске политике. Заједнички именитељ им је било отворено непристајање уз доминантне блоковске структуре и активно промовисање принципа активне мирољубиве коегзистенције као истакнутог идејног оквира. Овакво схватање улоге земаља трећег света долазило је у директну колизију са кинеским убеђењима да је линија биполарне конфронтације била јасно повучена кроз територије неразвијеног „светског Југа“. Она није схватана као одмеравање снага суперсила и наметање њихових идеолошких схватања, већ је то био радикални модел класне конфронтације у коме се нису сукобљавали совјетски и амерички концепт политике моћи, већ „богати и сиромашни“, „обојени и бели“, „експлоататори и угњетени“. Ако се томе дода концепт борбе против ревизионизма и других „девијација“ у међународном комунистичком покрету, и Југославија и СССР, по кинеским схватањима, временом су се нашли на другој страни барикада, као заступници извесних идеја „богатијег Севера“.²¹¹

У оваквом радикалном концепту, играјући на несумњиве противречности које и данас постоје између развијених и неразвијених земаља, кинеска спољна политика се наметнула као једини заступник и тумач идеје афро-азијанизма. Управо је ту и лежао највећи изазов за југословенске и индијске, па и совјетске планове међу новоослобођеним државама. Концепт несврстаности и коегзистенције требало је да апелује на разум тих народа и упути их на рационалну и прагматичну политику преживљавања у суровом окружењу глобалних подела. За то време је кинеска парола афро-азијанизма нудила лако и пријемчиво решење за векове понижења и деценије накупљених политичких и економских проблема – одлучни обрачун са свим „лакејима“ светског

²¹⁰ Ibidem, str. 65

²¹¹ Ibidem, str. 66.

империјализма, путем масовне мобилизације и превазилажења технолошке заосталости снагом слободне воље угњетених народа. За кинеску спољну политику коегзистенција (која није могла постојати са империјализмом већ само међу социјалистичким и новоослобођеним земљама) је представљала неодржив феномен, само варка којом је требало успавати тек ослобођену снагу народа Азије, Африке и Латинске Америке. Ако је Владимир Лењин сматрао да би разбијање империјалистичког система требало да крене са његове периферије, онда је Мао Цедунг такву идеју одвео корак даље. За многе, па чак и за неке учеснике Конференције несврстаних, маоизам је постао синоним за комунизам у трећем свету. Југославија је морала да води подједнако огорчене дипломатске битке, како са кинеским радикализмом, тако и са индијском резервисаношћу и скептицизмом.

Уколико су се Кина и Југославија после 1958. године разишле по идеолошкој линији, онда су се све реперкусије једног таквог сукоба манифестовале у оквирима земаља афро-азијског простора, за чију наклоност су се обе стране бориле. Југославија је полако принципима несврстаности крњила престиж који је комунистичка Кина имала у свету, а нарочито унутар азијско-афричке заједнице. Томе је доста допринело и претерано кинеско заговарање идеолошког радикализма, јер осим њега нису могли да понуде велике економске и политичке могућности поменутих народима.²¹²

Почела је трка између Јосипа Броза Тита, с једне стране, да прикупи што већу подршку за неки будући међународни скуп несврстаних, јер је од тога зависила будућа југословенска улога међу ванблоковским земљама и са друге стране, Кине за организовање Друге бандуншке конференције. Обе стране су желеле да на својој страни имају Индију, која је итекако била свесна да је постала кључна област преко које се преламају глобални интереси. Нехру је показивао скепсу и према једној и према другој страни, мада је имао више поверења за иницијативе Југославије и Уједињене Арапске Републике (УАР), него НР Кине.²¹³ За Индију свако окупљање ванблоковских земаља, никако није могло користити дугорочним циљевима стабиловања њених веза са обе суперсиле. Оно што је за

²¹² Ibidem, str. 67.

²¹³ За Индонезију и Сукарна одржавање и једне и друге конференције је било подједнако прихватљиво.

Вашингтон и Москву постало репрезентативни економски и политички модел и кључна алтернатива радикалном кинеском концепту у Азији, за Њу Делхи је била права суштина несврстаности. Стога је Нехру, захваљујући притиску Тита и Насера, пресекао и одлучио да се придружи заједничком наступу Југославије, УАР и Индонезије. Због југословенских настојања да придобије Индију за свој концепт неангажованости, Индонезија се полако нашла на маргинама читавог процеса, чиме је практично гурнута у загрљај Пекинга. Тито је, у неку руку, жртвовао Сукарна да би у читаву причу увео Нехруа. Међународна кретања су била таква да су, највећим делом због кинеске политике, водила све већем зближавању Југославије и Индије.

Припремни састанак у Каиру одржан је од 5. до 12. јуна 1961. године. Њиме су решена техничка и организациона питања сазивања конференције несврстаних, јасно дефинисани критеријуми по којима се једна земља могла сматрати несврстаном, као и програмски оквири самог концепта. Док су Тито, Насер и Нехру радили на припремама за Београдску конференцију, Кина и Индонезија су и даље тражиле начин за организовање Другог Бандунга. Међутим, и поред тога Индонезија је учествовала у организацији предстојећег скупа искрено желећи њен успех. Кина је, незадовољна одржавањем Конференције, а нарочито тиме што је домаћин требало да буде Југославија, без широке подршке афро-азијских држава, па и саме Индонезије, а због страха да би могла да се нађе искључена из многих процеса који су се одвијали међу афро-азијским земљама, морала да одступи, ревидира свој став и формално упути речи подршке пред почетак Конференције. Тако је кинески премијер Цоу Енлај 31. августа 1961. године послао званичну честитку у којој је поздравио све окупљене у Београду. Југословенски успех је био толики да је кинеска страна након конференције, први пут после три године узајамних оптужби, прва понудила пуну нормализацију билатералних односа, али се испоставило да је оваква иницијатива била кратког даха.²¹⁴

Говор Јосипа Броза је навучао бес Запада, јер се сматрало да, као комуниста, повлађује совјетским ставовима, али исто тако је и повећао углед међу многим учесницима, нарочито афричким земљама. Након конференције, на којој

²¹⁴ Ibidem, str. 67.

су пропали сви кинески покушаји да се Југославија изолира и дискредитује, отпочели су жестоку пропагандну кампању против Југославије и њеног председника, оптужујући је да упорно настоји да „забије клин“ у кинеске односе са Индијом и Совјетским Савезом. Такође су поставила као основни дипломатски задатак да што пре сазову афро-азијску конференцију којом би узвратили ударац несврстанима и неутралисали њихов значај, чиме је требало поцепати јединство тек основаног покрета. Потхрањујући амбиције Сукарна, који се осећао да се нашао у сенци Тита и Нехруа, покушавали су да издејствују присуство Нехруа на Другом Бандунгу. Међутим, он је то одбио, и сусрео се са Титом и Насером како би им пренео резултате посета са Хрушчовом и Кенедијем поводом конференције у Београду. Том приликом су постигли сагласност да се њихове земље потруде да, осим промоције идеје светског мира и стабилности, наставе да дају конкретан допринос економском развоју земаља трећег света и учвршћивању сарадње међу њима.

Стабилни билатерални односи, засновани на универзалним принципима, били су суштински гарант успеха једне знатно шире организације на међународном нивоу какав је био покрет несврстаних. Афро-азијанизам је пошао супротним путем, окупљајући земље које су међусобно биле у антагонистичким односима. Није успео да створи минимално стабилне универзалне основе које би постале надомештај узајамних конфликтних ситуација. Никада није успео да заживи као светски покрет, већ је своју судбину временом неминовно везао за променљиву спољнополитичку срећу НР Кине.²¹⁵

На крају је и Кина дала своју подршку Покрету несврстаних. По питању тога имала је позитивну еволуцију ставова: од Београдске конференције када је нападала ту иницијативу, па до самита у Алжиру 1973. и Коломбу 1976. године када је давала велики публицитет и подршку. Залагала се против цепања и подривања покрета несврстаних земаља и критике на рачун тога је упућивала пре свега Совјетском Савезу. Конференцији у Коломбу је дала далеко већи публицитет него иједна земља ван круга учесника. Побољшање односа са Југославијом и Индијом, добри односи са Бурмом, Непалом, Бангладешом и другим несврстаним земљама Јужне и Југоисточне Азије, обавезали су је да буде

²¹⁵ Ibidem.

још пажљивија према покрету. Кина се придружила ставовима несврстаних у борби за нови економски поредак, нарочито по питању наоружања у оквиру УН иако је у прво време била против тога, сматрајући да, у ситуацији када се суперсиле бесомучно наоружавају, конференције о разоружању значе заваравање јавног мњења. Њено укључење у том домену је свакако било позитивно, иако је суштински остала при својим старим ставовима. Негативна страна је била што су они на покрет несврстаности гледали искључиво као на противтежу суперсилама тј. што све спољно-политичке активности су одмеравали пре свега у функцији својих односа са СССР.²¹⁶

Пред конференцију у Хавани Кина је интензивирала своје нападе на Кубу и Вијетнам потпуно им одричући несврстани карактер, сматрајући их „тројанским коњима“ у покрету несврстаних земаља и отвореним савезницима совјетског империјализма. Сматрала је да су обе потпуно изневериле принципе Покрета несврстаних земаља и да им је основни циљ његово разбијање, односно довођење под пуну контролу СССР. Куба је називана совјетским шпијуном и субверзивном снагом која жели да покрету наметне просовјетску политичку физиономију (реч је о кубанској тези по којој је Совјетски Савез природни савезник несврстаних). Чак је било и предлога да се Куба избаци из Покрета.²¹⁷ Пекиншка штампа је објавила чланак о Куби где се изричито тврди да она није несврстана земља и да је укључена у совјетску орбиту у сваком погледу јер на њеној територији постоје совјетски бродови и војне базе. По њима се Куба меша у унутрашње послове афричких земаља и представља продужену руку совјетског социјалимперијализма. Таква критика, у једном таквом моменту, значила је придруживање Кине оним снагама у свету које, уочи Самита несврстаних у Хавани, су покушавале да, компромитујући Кубу, у ствари разбију предстојећи Самит. Југославија је кинеским званичницима скренула пажњу да такве пропусте више не чине, што су они уважили и замолили да им се и убудуће укаже уколико буду правили сличне пропусте и грешке. У целини узев, уз све недоследности и грешке које је Кина правила у односу на Покрет несврстаних, на крају му је дала подршку. Осуђивала је совјетске покушаје да несврстане поделе на прогресивне и конзервативне сматрајући то путем ка разбијању самог покрета. Одбацила је неке

²¹⁶ Архив председника Југославије, Кина и несврстаност, I-3-A КИНА, август 1978.

²¹⁷ Мирко Остојић, *Кина нови дуги марш*, оп. цит, стр. 25.

своје раније прилазе овом покрету и приближила се југословенским оценама, схвативши да је сарадња један вид политике отварања према свету, која је требала да помогне Кини да успешно спроведе реформе које је отпочела. У суштини објективни развој и циљеви трећег света које је Кина заступала су били идентични са циљевима и принципима Покрета несврстаних земаља.²¹⁸

Кина се након вијетнамске инвазије у Кампучију, совјетске оружане акције у Авганистану, негативне улоге Кубе (као председавајућег Покрета несврстаних земаља), а нарочито после смрти председника Тита, колебала у вези јединства и акционе способности Покрета несврстаних. Јавно и приватно уверавала је да њена подршка покрету остаје и даље на снази, међутим, желела је да Југославија у покрету и даље игра значајну улогу. То је по њој била гаранција правилног курса те политике.²¹⁹ Генерални секретар Централног комитета КП Кине Ху Јаобанг је 1983. године, за време посете Југославији истакао: „Покрет несврстаних је већ постао главна политичка снага на савременој међународној сцени. Он је имао, а и убудуће ће имати значајну активну улогу у очувању светског мира, очувању националне независности, самосталности и борби против империјализма, колонијализма и хегемонизма“. На банкету који је у његову част приредио председник Председништва ЦК СКЈ Митја Рибичић он је рекао: „Ви сте једна од земаља оснивача покрета несврстаних, штавише сте од почетка до краја доследно остали на исправном правцу тога покрета, дали сте истакнут допринос његовом развоју и јачању, захваљујући чему сте стекли симпатије и дивљење народа читавог света“, ²²⁰ да би 1984. године истакао да је Тито „био велики марксиста, који је запалио бакљу несврставања и дао огроман историјски допринос настанку, развоју и јачању Покрета несврстаних. После смрти друга Тита Југославија је наставила да држи високо подигнуту заставу несврставања, непоколебљиво бранећи изворне принципе несврставања и његов исправан правац, у истрајној и непрестаној борби за попуштање затегнутости у Европи и свету и за очување светског мира“.²²¹ То је био велики заокрет у поступцима Кине која је у

²¹⁸ ДАСМИП, ПА, 1978, Кина после МЦТ-Тежиште на догађајима после посете председика Тита, Спољна политика Кине-нови моменти, ф. 87, д. 7, пов. 441354, 15.7.1978.

²¹⁹ ДАСМИП, ПА, 1980, Информација о спољној политици НР Кине, ф. 72, д. 2, пов. 449328, 15.7.1980.

²²⁰ Lin Hsjung, „Kina i pokret nesvrstanih zemalja“, *Međunarodna politika*, br. 850, 1985, str. 10.

²²¹ *Ibidem*, str. 11.

претходном периоду што због утицаја великих сила, што због сопствених амбиција, независно од стварних политичких и економских потенцијала, у југословенској држави видела сталног супарника, велики изазов и опасност по своје дугорочне интересе у Азији. Често се могла чути тврдња да је Кина „највећа несврстана земља на свету“. Иако никада није била чланица Покрета несврстаности, на неки начин је то увек била јер припада свету изван блокова. У томе је још једна њена судбинска, историјска и цивилизацијска, повезаност са интересима и циљевима земаља тзв. трећег света, али и Југославије, које представљају главне носиоце идеје несврстаности.²²²

2.2.2.3. ЗАПАДНА И ИСТОЧНА ЕВРОПА У КОНТЕКСТУ КИНЕСКОГ ОТВАРАЊА

Према кинеској „теорији о три света“ земље Западне и Источне Европе спадају у тзв. други свет. То су земље које имају два лица, као бог Јанус: једне су окренуте према суперсилама, под чијим се атомским кишобраном налазе, а друге према сопственим националним интересима. У склопу све доследнијег кинеског опредељивања за активну и мирољубиву коегзистенцију, која у суштини подразумева један свет, „теорија о три света“ полако је почела да пада у заборав. Теза о „двострукој природи“ западноевропских и источноевропских земаља не само да је остала на снази, већ је у тежњи европских блоковских земаља да прошире маневарски простор за своју независнију политику почела да добија нову потврду.

То је, свакако, био један од разлога што су Кинези били веома заинтересовани за унапређивање сарадње са Западном и Источном Европом.²²³ Постоје тврдње да су Кинези тиме, у ствари, желели да „забију клин“ у односе европских блоковских земаља и суперсила, посебно када је реч о земљама Источне Европе и СССР. Не треба, свакако занемаривати разумљив кинески интерес да се смањи подручје доминације и хегемоније суперсила у свету, али је,

²²² Ibidem, str. 6.

²²³ Michael B. Yahuda, „China and Europe: The Significance of a Secondary Relationship“, u: Thomas W. Robinson, David Schambaugh (ed), *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*, Oxford University Press, New York, 1994, p. 266.

свакако, у првом плану стајала тежња Кине да успостави што боље односе са европским земљама које могу да буду значајан политички и економски чинилац у њеном отварању према свету. У том смислу, може се рећи да је постојала двосмерна дијалектичка комуникација: кинески однос према европским државама је објективно доприносио јачању процеса њиховог политичког и економског осамостаљивања, као што су и европске земље давале не мали допринос остваривању њених виталних националних интереса. Ширењем веза Кине и Европе стваран је значајан фактор јачања мира и сарадње у свету.

Став НР Кине према земљама Западне Европе је после 1976. године доживео одређену еволуцију. Наиме, у почетној етапи ширег отварања према свету, након завршетка „Културне револуције“, став НР Кине према овим земљама био је изразито одређен карактером и стањем њених односа са САД и СССР. Желела је да отвори простор за стално антагонизирање односа између два велика актера. Нарочито је у почетној етапи у кинеској спољнополитичкој стратегији била наглашенија антисовјетска компонента. Због тога су западноевропске земље, поред САД и Јапана, сматране за основну снагу јединственог фронта за „борбу против совјетског хегемонизма“.²²⁴ Био је то период успона у америчко-кинеским и период још увек заоштрених конфронтација у кинеско-совјетским односима. Међутим, свођењем америчко-кинеских односа у реалније оквире и отварањем перспективе за нормализацију кинеско-совјетских односа, у кинеској спољнополитичкој оријентацији интерес за очување чврстог савеза између САД и западноевропских земаља је уступао место интересу за јачање западноевропских земаља као самосталног економског, политичког и војног фактора у свету. Стога је НР Кина подржавала идеје о стварању независног одбрамбеног система земаља Западне Европе и залагала се за јачање Европске економске заједнице, као самосталног економског идентитета, као и за јачање међусобне сарадње и јединства између земаља чланица ЕЕЗ.

До успостављања дипломатских односа Савезне Републике Немачке (СР Немачка) и НР Кине дошло је 1972. године. Француски председник Жорж Помпиду је већ следеће године отишао у Кину. Затим је 1974. године Хелмут Кол, први пут у својству председника Хришћанско-демократске уније, посетио Кину, а

²²⁴ Више о томе видети у: John Copper, China's Global Strategy, *Current History*, No. 457/81.

годину дана касније то је учинио и западнонемачки канцелар Хелмут Шмит. Шпански краљ Хуан Карлос је 1978. године посетио Кину, исте године када је у Бриселу потписан оквирни уговор о трговини НР Кине и Европске економске заједнице. Путовање Хуа Гуофенга у Западну Европу од 15. октобра до 4. новембра 1979. било је још један показатељ да кинеско интересовање за овај део Европе не јењава. И поред тога што је Кина све време била велики противник детанта, он је уочи свог одласка изјавио да се неprotиве попуштању и да су заинтересовани за јачање светског мира. Током посете Паризу, Бону, Лондону и Риму, све време је позивао на јачање снажне и уједињене Западне Европе.

Ако је посета дала значајне импулсе појединим сферама односа између Кине и Западне Европе то се свакако може рећи за културне односе, где је потписан низ споразума који су требали знатно да прошире оквире културне размене. Тиме је омогућено да и неколико стотина Кинеза дође на студије у поједине земље, као и да се прошире научни контакти. На економском плану посета је дала мање него што се очекивало. Најважнији партнер СР Немачка, на коју је отпадало готово пола трговинске размене између Кине и ЕЕЗ (1978. године 1.325 милиона долара), интензивно је развијала контакте са Кином који су били у знатном порасту у односу на претходне године. Међутим, та трговинска размена чинила је тек 3% западнонемачког увоза, односно извоза. Велика Британија је 1978. године била међу водећим кинеским партнерима из ЕЕЗ са 322 милиона долара, а за 1979. се предвиђала трговинска размена у оба правца у вредности око 650 милиона. Међутим, за 1985. годину је договорена размена од 14 милијарди долара што је било још амбициозније. За Кину врло значајно питање набавке 300 борбених авиона Хариер (Harrier) није било решено приликом посете Лондону већ је било одложено за следећу фазу разговора, док је са британске стране покренуто питање будућности Хонг Конга, као и великог броја кинеских избеглица које су почеле да све више представљају озбиљан проблем.²²⁵

Међутим, настојања за интензивним развијањем контаката између Западне Европе и НР Кине, упркос почетном успеху, ипак нису достигла оно убрзање које се очекивало. Наиме, након велике привредне еуфорије која је приказивала Кину као важног привредног партнера Западне Европе и земљу која је својим големим

²²⁵ Radovan Vukadinović, „Kina i Zapadna Evropa“, *Međunarodna politika*, br. 713, 1979, str. 9.

тржиштем у стању решити велики део проблема западноевропског пласмана технологије и роба, ствари су почеле ипак да се смиреније посматрају. Као огроман потрошачки и инвестициони простор она је, свакако, представљала велику шансу за развијени свет, али се постављало питање да ли може исплатити таква велика улагања. У исто време се и Западна Европа почела спорије привредно развијати те је било немогуће очекивати нека велика улагања на дуге стазе, која не би имала стварног покрића. С друге стране је и Кина доста смирила своје амбициозне планове привредног развоја, успорила ход у реализацији понуђених западних кредита, а након кинеско-вијетнамског рата и доста ослабила првобитно постављене амбициозне планове.²²⁶

Нова турнеја високог кинеског званичника, овог пута Цао Цијанга, била је у периоду од 29. маја до 16. јуна 1984. године. Он је посетио шест земаља: Француску, Белгију, Шведску, Норвешку, Данску и Италију, као и седиште Европске економске заједнице у Бриселу. То је била прва посета једног кинеског премијера Шведској, Норвешкој и Данској. Циљ ове посете био је, према кинеским изворима, да се западноевропске земље још једном увере у одлучност и истрајност кинеског опредељења за политику „отворених врата“, да се у складу са таквом дугорочном оријентацијом створе нови канали развоја економских и трговинских односа и размотре путеви за отклањање неких препрека које успоравају бржи развој кинеско-западноевропске економске заједнице.²²⁷

Укупна вредност трговинске размене између Кине и земаља Западне Европе у 1983. години износила је 4.200.000.000 долара, што је било за 20% било више у поређењу са претходном.²²⁸ Обим размене у претходних пет година је био удвостручен, а политика „отворених врата“ привукла је до тада 12 милијарди долара које су биле уложене у изградњу нових или реконструкцију постојећих предузећа у слободним економским зонама. Број предузећа са директним страним инвестицијама у Кини повећао се на 2.000.

У свим земљама у којима је боравио премијер Цао Цијанг је понављао своја уверавања да политика „отворених врата“ остаје трајно опредељење Кине. Он је апеловао на бизнисмене тих земаља да улажу свој капитал у кинеску

²²⁶ Ibidem, str. 8.

²²⁷ Mu Joulin, „Premier Zhao’s Upcoming European Visit“, *Beijing Review*, No. 22, 1984.

²²⁸ „Expanding Economic Exchanges and Promoting Common Prosperity“, *Beijing Review*, No. 25, 1984.

привреду и у слободне економске зоне формиране управо због привлачења страног капитала.²²⁹ Изражавао је спремност Кине да пружи све олакшице, понудио различите облике улагања, а такође апеловао на западноевропске земље да Кини, као земљи у развоју, пруже олакшице за извоз њене робе на њихова тржишта како би обезбедила девизна средства за куповину модерне технологије на Западу. У Француској се кинески премијер интересовао за сарадњу у области изградње нуклеарних централа и куповину телекомуникационе опреме, у Шведској за сарадњу у области рударства, шумарства, пољопривреде и транспорта, у Данској у области пољопривреде, у Норвешкој у експлоатацији нафте са морског дна, бродоградњи, рибарству, електроници, у Белгији и Италији у области телекомуникације.²³⁰

Година 1984. је била обележена посетом Ли Сијанијана Шпанији, Португалу и Малти од 12-24. новембра, али и боравком многих европских државника у Кини (норвешки премијер итд).²³¹ Најилустративније за стање и оцену кинеско-западноевропских односа била је посета канцелара СР Немачке Хелмута Кола Кини од 7-13. октобра. Ова земља је била први европски и трећи светски економски партнер Кине: економска размена у 1983. години премашила је 1,5 милијарди долара (4,71 милијарду марака). Будући да је тај износ представљао повећање од 760 процената у односу на 1972. годину и 25 процената у односу на 1982. годину, могло се претпоставити да ће економска сарадња ове две државе у наредним годинама напредовати корацима од седам миља (већ у првих шест месеци 1984. године повећање је износило 11,5 процената). Уосталом, то је и била основна сврха посете канцелара Кола Кини, у чијој су се пратњи налазили представници западнемачких финансијских и индустријских кругова. Томе у прилог је говорио и податак да је, рецимо, само у 1983. години СР Немачку посетило 735 кинеских делегација и студијских група и да је потписано више од 120 уговора о увозу западнемачке технологије у Кину. У то време је у овом делу Немачке студирало више од хиљаду Кинеза, док 60 западнемачких и кинеских универзитета и колеџа су практиковали различите видове сарадње. За

²²⁹ Christopher M. Dent, *The European Union and East Asia: An economic relationship*, Routledge, London and New York, 1999, pp. 120-122.

²³⁰ Jordan Dinić, „NR Kina i Zapadna Evropa“, *Međunarodna politika*, br. 827, 1984, str. 31.

²³¹ Ranko Petković, „Kina i evropske zemlje“, *Međunarodna politika*, br. 836, 1985, str. 12.

време Колове посете потписан је Уговор о оснивању шангајског Фолксвагена, првог великог мешовитог предузећа Кине и СР Немачке, које је до 1989. године требало склопити 20 хиљада аутомобила „Сантана“, а до 1990. године произвести 100 хиљада мотора. Исто тако је било планирано да Кина из СР Немачке, поред осталог, увози сателите, атомске централе, авионе „ер-бас“ и тд. Висок степен политичког разумевања у односима Кине и Велике Британије дошао је, посебно, до изражаја потписивањем Заједничке изјаве о Хонг Конгу за време боравка британског премијера Маргарет Тачер у Кини 19. новембра 1984. године. Суштину споразума, који је представљао еклатантно сведочанство реализма, добре воље и конструктивности једне и друге стране, представљало је обнављање кинеског суверенитета у Хонг Конгу 1. јула 1997. године, уз задржавање постојећих хонгконшких политичких, економских, финансијских и других институција у наредних 50 година. У ред значајнијих политичких и економских партнера Кине у то време морају се убројати Француска, Белгија (трећи партнер у кругу земаља ЕЕЗ), Италија, Шведска (160 милиона долара размене у 1983. години) и друге индустријске земље овог дела света које су могле да играју крупнију улогу у модернизацији кинеске привреде. Економска размена између Кине и земаља Западне Европе у 1983. години износила је 4,2 милијарде долара, што је за 20 процената више у односу на 1982. годину. Имајући у виду природне ресурсе и огромно тржиште Кине, с једне стране, и развијену привреду, модерну технологију и финансијске могућности западноевропских земаља, с друге стране, очекивало се њено скоковито повећавање из године у годину.

Са политиком „отварања према свету“ Кина је постала заинтересована за развој сарадње са Источном Европом, посебно у економској и културној сфери. Почеле су да бивају све чешће узајамне посете министара економских ресора. За време посете Чен Мухуе, кинеског министра за спољне економске односе и трговину Мађарској, Пољској и Чехословачкој од 24. јуна до 9. јула 1984. године потписани су уговори о економској сарадњи и протоколи о успостављању комисија за економску, трговинску, научну и техничку сарадњу. Том приликом су, такође, потписани споразуми о десетогодишњој трговинској размени за период од 1986-1996. године. Оцењујући ове споразуме, Чен Мухуа је изјавила да они „најављују нову еру“ у трговинским односима Кине и Источне Европе. То се

могло поткрепити околношћу да је укупни обим економске размене Кине са Бугарском, Немачком Демократском Републиком (ДР Немачка), Чехословачком, Пољском и Мађарском у 1984. години износио 1 милијарду долара. Економска размена Кине и Мађарске повећала се са 42,5 милиона долара у 1983. години на 85 милиона долара у 1984. години; са Чехословачком са 172 милиона долара на 237 милиона долара; са Пољском са 160 милиона долара на 181 милион долара. Вредност трговине Кине са ДР Немачком је са 141 милион долара у 1982. години порасла на 178 милиона долара у 1983. години на основу чега се може закључити да је до даљег значајног повећања дошло и у 1984. години. Трговина са Бугарском у 1984. године приближила се суми од 90 милиона долара. После извесног застоја у трговини са Румунијом, на почетку осамдесетих, која је и даље била највећи кинески партнер у том делу Европе, очекивао се нови пораст: у 1982. години износила је 772, а у 1983. години око 700 милиона долара.²³² Ипак, када се имају у виду привредни потенцијали источноевропских земаља и потребе Кине у склопу модернизације њене привреде, то је веома мало: свега два процента укупне годишње економске размене Кине и мање од једног процента економске размене источноевропских земаља. Педесетих година XX века Кина је увозила из Источне Европе комплетна машинска постројења, као што су електране, цементаре, рафинерије шећера, фабрике машина. Иако се у међувремену развила машинска индустрија, ипак у оквиру 3 хиљаде технолошких ставки које су биле неопходне да би Кинези модернизовали постојећа предузећа имало је доста оних које су могле да буду увезене из земаља Источне Европе. Са своје стране, земље Источне Европе су биле заинтересоване за кинеске производе из области тешке и лаке индустрије, рударства, пољопривреде, као и текстилне индустрије.²³³

2.2.3. ПОСЕТА ХУА ГУОФЕНГА ЈУГОСЛАВИЈИ

Након доласка Хуа Гуофенга на чело Комунистичке партије Кине, почео је процес постепене унутрашње демократизације и отварања према свету на принципима активне и мирољубиве коегзистенције. У складу са тим, извршене су крупне промене и на унутрашњем и на међународном плану. Ту није била само

²³² Ibidem, str. 14.

²³³ Ibidem, str. 15.

реч о промени стила владања, односно опредељивања за један савременији вид општења и деловања у међународним односима, већ је била реч о промени политике: јако израженом прелазу од једног селективног развијања сарадње са малим бројем земаља ка свестраном унапређивању међудржавних односа Кине са другим земљама. За разлику од свог претходника Мао Цедунга, који је током свог политичког деловања на челу КП Кине само два пута био у иностранству, и то оба пута у Совјетском Савезу, председник Хуа Гуофенг је своја државничка путовања у иностранство започео посетама земљама: једној која је на далеком истоку – ДНР Кореји, једној која је на азијском југозападу – Ирану и два европским земљама – СР Румунији и СФР Југославији. Већина ових земаља су се разликовале по много чему, али су у једном биле сличне: све су водиле независну и самосталну спољну политику и изјашњавале се за сарадњу свих социјалистичких земаља и комунистичких партија на принципима равноправности, аутономности, немешања и одговорности сваке земље и партије пред својом радничком класом и народом.

То је било време када је процес попуштања затегнутости био застао због све већег и снажнијег међублоковског надметања које се испољавало у многим областима међународног живота (настављање трке у наоружавању, рестрикције у економским односима између Истока и Запада, кампања Запада за права човека и сл.) и у многим подручјима света (нерешавање постојећих и стварање нових кризних жаришта и др.). Преносећи то своје надметање на шира светска подручја, блоковске групације су почеле да врше све јачи притисак на поједине несврстане земље и да настоје да ослабе, односно да разбију, јединство покрета несврстаних земаља. Дошло је до застоја детанта и нових тешкоћа у совјетско-америчким односима као и до даљег заоштравања совјетско-кинеског сукоба. Тај сукоб је постајао више присутан и у политици обеју земаља на међународном плану, што се такође неповољно одразило и на односе између појединих несврстаних земаља као и на стање у комунистичком, радничком и, уопште, прогресивном покрету.²³⁴ С друге стране, очигледно је било да су појачани напори, нарочито несврстаних земаља, као и других мирољубивих и прогресивних снага, постали све више усмерени на јачање међународне сарадње на демократским основама и на решавање крупних међународних проблема као што су наоружавање, развој,

²³⁴ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

попуштање затегнутости, регулисање спорова мирним путем итд. Конференција министара иностраних послова несврстаних земаља која је одржана у Београду завршила се успешно, чему је веома допринело ангажовање Југославије и председника Јосипа Броза Тита лично. Он је био суочен с покушајима да се разбије јединство покрета несврстаних земаља и да се преиспитају принципијелне основе његове усмерености. Међутим, Конференција је допринела сагледавању потребе и значаја јединства покрета и потврдила његову дотадашњу ширину, на познатим принципијелним основама које обезбеђују самостално и независно деловање покрета несврстаних земаља у светској политици.

Путовање председника Хуа Гуофенга у Европу одиграло се у време када је Кина пролазила кроз једну од најзначајнијих фаза у свом развоју после револуције. Кина је у то време улазила у нову етапу у којој је настојала да дефинише дугорочну стратегију свог убрзаног унутрашњег развоја, припремајући се за свестрану модернизацију земље. У том свом напору Кина је сумирала и критички преиспитивала своја досадашња позитивна и негативна историјска искуства. У спровођењу таквог курса, који је зацртан на XI конгресу КП Кине и на Свекинеском конгресу народних представника петог сазива, наставио се процес унутрашње консолидације и јачања позиција новог руководства Кине. Уједно, је почела да динамизира своју спољну политику и да се окреће према свету у намери да више искористи како искуства других тако и сарадњу за свој убрзани унутрашњи развој. Кренула је активно да улази у свет и да тежи ширем повезивању с другим земљама, нарочито са онима које су у развоју и развијеним земљама Запада. Користила је противуречност у совјетско-америчким односима за побољшавање односа са Западом и јачање свог међународног положаја у целини. Истовремено, један од битних елемената њене спољне политике у процесу отварања остали су неки политички циљеви и схватања из времена када је готово сва спољнополитичка активност постала усмерена на конфронтацију са Совјетским Савезом. Кина је, као и СССР, наставила политику међусобне конфронтације где су обе настојале да ограниче наступ супротне стране у свим подручјима света и у свим областима међународних односа. Дошло је до јачања међународног положаја Кине кроз унапређивање њених односа са низом земаља. У том оквиру и потписивање мировног уговора с Јапаном је представљао значајан

успех, посебно у односу на СССР.²³⁵ Уједно, у њеној међународној политици постојали су и негативни биланси те је у ситуацији погоршаних односа са Вијетнамом и Албанијом, даљи развој односа са Југославијом и другим социјалистичким земљама (Румунија, ДНР Кореја), требало до извесне мере да неутралише последице до којих је дошло.

У таквим сложеним и противуречним међународним околностима сусрет и разговори председника Јосипа Броза Тита и Хуа Гуофенга били су догађај од изузетног значаја за боље међународно упознавање, сарадњу и разумевање између Југославије и Кине, а исто тако за мир и унапређење равноправне сарадње у свету.

Боравак председника Хуа Гуофенга у Југославији надовезао се на посету председника Јосипа Броза НР Кине 1977. године и означио нову фазу у југословенско-кинеским односима. Његова посета била је званична и пријатељска и имала је државно-партијски карактер. Иницијатива за њено реализовање потекла је са кинеске стране.²³⁶ На позив председника СФРЈ и председника СКЈ Јосипа Броза Тита, председник ЦК КП Кине и председник Државног савета НР Кине Хуа Гуофенг, учинио је званичну пријатељску посету од 21-28. августа 1978. године. Непосредно пре тога у Кини је била у посети југословенска делегација на челу са Цвјетином Мијатовићем, чланом председништва СФРЈ и чланом председништва ЦК СКЈ који је водио разговоре са Улаф Фу чланом Политбироа ЦК КПК и потпредседником Сталног комитета Свекинеског Народног конгреса.²³⁷

Долазак Хуа Гуофенга била је прва посета највишег партијског државног руководиоца Кине и други сусрет између два председника. Уједно, то је било прво путовање највишег руководиоца КПК и НР Кине земљама изван њеног непосредног суседства тј. у Европу. Председник Хуа Гуофенг је у Београд стигао из Румуније 21. августа, на десетогодишњицу совјетске интервенције на Чехословачку, што је представљало кинеску подршку независној политици Југославије у односу на СССР.

²³⁵ ДАСМИП, ПА, строго пов, 1978, Прелиминарно осврт на посету председника ХКФ Југославији, ф. 89, д. 7, пов. 448525, 1.9.1978.

²³⁶ ДАСМИП, ПА, 1978, Информација поводом званичне пријатељске посете председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине ХКФ СФРЈ од 21-28.августа 1978. године, ф. 89, д.1, пов. 438691, 6.7.1978.

²³⁷ „Jugoslovenska državna i partijska delegacija u poseti Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, ф. 90, j-1, 12. septembar 1978.

Југославија је представљала за Кину интересантног партнера. Она је била на главном правцу њене глобалне стратегије и отварања према свету с обзиром на њен велики међународни углед и улогу, захваљујући угледу и улози Јосипа Броза Тита, улози Југославије у покрету несврстаних земаља и у Европи, њеној независној позицији у односу на две највеће светске силе, посебно у односу на СССР. Исто тако, од великог значаја је било искуство и резултати које је постигла на плану свог унутрашњег развоја на основама социјалистичког самоуправљања.²³⁸ До посете Хуа Гуофенга је дошло у тренутку када је међународни положај Југославије постао још јачи, захваљујући њеној активности у Европи (Београдски састанак КЕБС), у ОУН (Специјално заседање Генералне скупштине ОУН о разоружању), а посебно у покрету несврстаних земаља (успех Министарске конференције несврстаних земаља у Београду). Нарочито значајну улогу у југословенском међународном положају играла је стабилна унутрашња ситуација, што се манифестовало и у јединству израженом на Једанаестом конгресу СКЈ и најширем прихватању конгресних одлука широм земље.

Интерес Југославије за посету председника Хуа Гуофенга произашао је пре свега, из њене принципијелне спољнополитичке оријентације да унапређује односе са свим прогресивним и демократским политичким снагама и са свим земљама, на основама независности, равноправности и немешања и да тиме даље афирмише несврстану спољну политику и право на сопствени пут социјалистичког развоја. У том оквиру, велики значај је имало обезбеђивање отвореног и равноправног дијалога са свим великим силама у свету и стално унапређивање односа са њима, без обзира на противуречности које су између тих сила постојале. Такве односе Југославија и СКЈ су могле развијати, јер су се у својој политици стриктно придржавале принципа да односе с било којом земљом или партијом не развијају на рачун трећег.

Унапређење односа између Југославије и Кине је имало велики значај и због тога што је реч о двома социјалистичким земљама, које су извршиле аутентичну социјалистичку револуцију и изградиле социјализам на основу својих друштвено-историјских услова и могућности. Оне су на билатералном плану имале низ обостраних интереса. Првенствено су желеле да, на основама

²³⁸ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

прихваћеним у време посете председника Тита Кине, даље консолидују своје међусобне односе и обезбеде још повољније услове за конкретну, свестрану, дугорочну и стабилну сарадњу. То се посебно односило на привредну и научно-техничку сарадњу, која је знатно заостајала за објективним могућностима. Бржи, свестрани развој билатералних односа постао је могућ нормализацијом односа између Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије Кине, коју је формално означила писмена порука ЦК КПК Једанаестом конгресу Савеза комуниста Југославије.²³⁹

У току посете вођени су, у пријатељској атмосфери, исцрпни и отворени разговори у Београду, а затим и на Брионима. Слетевши у Београд, Хуа Гуофенга је према државном протоколу, дочекала почасна пратња. Званични дочек обављен је пред Белим двором, где је делегацију дочекао председник Тито и велики број домаћих личности.

Делегација НР Кине је поподне положила венац на Авали, а након тога су почели званични разговори. У кинеској делегацији су били још: Ванг Дунгсинг (Wang Dongxing), члан Политбироа ЦК КПК, с којим се у Пекингу разговарало о свим питањима посете (због великих заслуга у свргавању „Б-4“ задржао је високо место у новом руководству, али је касније, на Трећем пленуму, децембра 1978. године одстрањен јер је био критикован због понашања које је омогућило терор над старим кадровима), Цао Цијанг (Zhao Ziyang), први секретар Револуционарног комитета Сечуана, највеће кинеске провинције (касније на дужности председника кинеске владе, смењен је поводом студентских демонстрација на Тијенанмену, маја 1989. године), Хуанг Хуа, министар спољних послова, Ћиао Ши (Qiao Shi), заменик начелника Одељења за међународне везе ЦК, Ју Чан, заменик министра спољних послова, Чоу Чије (Chou Chiu-Yeh), амбасадор НР Кине у Београду и др.

Посета делегације била је праћена бројним јавним и масовним манифестацијама. Гости су се возили кроз дуге шпалире десетина хиљада људи, уз овације, песме и народна кола, уз пароле о сарадњи и пријатељству. Тако је било и у Скопљу, Загребу, Пули, Истарској обали. По томе је ова посета превазишла све дочеке страних државника у Југославији. Био је то истовремено и

²³⁹ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

последњи дочек ове врсте. Таква пракса већ тада је показала бројне недостатке, изискивала је велике трошкове па је напуштена и више се није поновила.²⁴⁰

Разговорима између два председника широко је обухваћена тематика унутрашњег развоја у два земљама, изнети су погледи обеју страна на актуелна међународна питања и свестрано размотрене могућности развоја билатералних односа. Вођени су и одвојени разговори о привредној сарадњи између председника СИВ-а Веселина Ђурановића и Хуа Гуофенга, потпредседника двеју влада Бранислава Иконића и Чи Тенг Квеја као и разговори о сарадњи СКЈ и КПК, које су водили секретар председништва ЦК СКЈ Стане Доланц, чланови председништва ЦК СКЈ Александар Грличков и Милош Минић и члан Политбироа ЦК КП Кине Чи Тенг Квеј и други југословенски и кинески партијски функционери.²⁴¹ Такође, савезни секретар за иностране послове Јосип Врховец и кинески министар спољних послова Хуанг Хуа разменили су мишљења о појединим питањима међународних односа.²⁴²

Председник Хуа Гуофенг и његови сарадници истакли су да Кина високо цени развој односа између две земље и партија. Њихово обнављање су оцењивали као историјски догађај и у томе су видели знак узајамног поверења и доказ спремности за развој међусобних односа у целини. Констатовали су да су посетом председника Јосипа Броза Тита Кине, као и посетом председника Хуа Гуофенга Југославији, односи две земље ступили у нову историјску етапу свестраног, дугорочног и стабилног развоја, чему је допринела и брза нормализација односа између СКЈ и КПК. Председник Тито такође је високо оценио дотадашњи развој и перспективе југословенско-кинеских односа. Кинески председник је, осврћући се на односе двеју земаља и партија у прошлости, рекао да је КПЈ, односно СКЈ, водила правилну политику у односу на Коминформ и да је КП Кине грешила у својим ставовима према Југославији. У целини, у излагањима кинеских

²⁴⁰ Мирко Остојић, *Кина нови дуги марш*, оп. цит, стр. 34.

²⁴¹ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

²⁴² Кинези су на поклон председнику Титу донели традиционалну кинеску слику, рад једног од познатих тамошњих савремених сликара, четири пакета диња и један кинеске ракије, док је Тито поклатио Хуа Гуофенгу уметничку слику Николе Граовца „Београд“, златну табакеру, сребрну столну кутију за цигаре са златним украсима и посветом на поклопцу, скулптуру у бронзи „Ношење ратника“ рад А. Августинчића, књигу „Уметничко благо Југославије“, колекцију од 24 флаше жестоких пића и 9 кутија цигара Виљем II фантастик. Архив председника Југославије, Белешка у вези са поклонима за председника Хуа Гуофенга, I-3-А КИНА, Београд, 14. август 1978.

руководилаца дошао је до изражаја позитиван однос према историјском путу, теорији и пракси СКЈ, према југословенском друштвено-економском и политичком систему. Они су били веома импресионирани успесима које су Југословени постигли у материјалном и друштвеном развоју земље. Систему социјалистичког самоуправљања придали су специфичан значај иако су сматрали да он одговара конкретним домаћим условима. Истакли су значај југословенског искуства и све успехе повезивали са улогом Јосипа Броза Тита и политиком СКЈ. Испољили су посебан интерес за она искуства и решења која су представљала основу брзог и успешног економског развоја. Уједно, након Титове посете Кине, КП Кине је омогућила свом чланству и јавности да се шире упозна са стварним приликама у Југославији и стваралачким доприносом СКЈ теорији и пракси различитих путева у социјализам. Они су упутили читавом свом чланству извештај студијске делегације КП Кине, која је у Југославији боравила у марту 1978. године, у коме су високо оцењени успеси СКЈ. Оваквим поступцима, као и поменутих изјавама Хуа Гуофенга и других кинеских руководилаца, повучене су раније кинеске оптужбе против југословенских комуниста. То је уклонило крупну препреку за свестран и стабилан развој односа две земље, те су чланови КП Кине и радни људи Кине топло поздравили обнављање односа између партија и изразили жељу да се ти односи даље унапређују.

Југословени су истакли да је обнављање партијских односа поздрављено у чланству СКЈ. Указали су да је обнова тих односа у комунистичком покрету прихваћена као чињеница, а у многим комунистичким партијама примљена са симпатијама. Изразили су пуну спремност да и даље развијају те односе на оним принципијелним основама на којима СКЈ развија сарадњу са свим комунистичким и другим прогресивним и демократским партијама са којима Савез комуниста Југославије има развијену партијску сарадњу (политичка делегација, студијска делегација, сарадња југословенске издавачке куће Комунист са одговарајућим кинеским издавачем). Развој сарадње између СКЈ и КПК представљао је веома значајан саставни део укупних односа и свестране сарадње двеју земаља у стварном и дугорочном интересу размевања у радничком покрету и у интересу светског мира и социјализма.

У свим разговорима о економским односима, кинеска страна је нарочито истицала да се у тој области сарадња налази на самом почетку и подвлачила своју спремност за развијање сарадње на економском плану. Погољан развој политичких односа између две земље као и велике потребе Кине која је предузимала интензивне напоре за модернизацију своје пољопривреде, индустрије, науке, технике, образовања и др, стварале су врло широке могућности за брз развој узајамно корисних економских односа двеју земаља. То је у великој мери зависило од способности југословенске привреде да се организује како би брзо и на одговарајући начин могла наступати на кинеском тржишту, као и од њене конкурентске способности у погледу квалитета и цена. Привреда СФРЈ, наиме, требала је да има у виду основне кинеске захтеве који су идентични са југословенским захтевима у међународној економској сарадњи, као што су: најсавременија технологија, размена по светским ценама и обезбеђивање уравнотеженог платног биланса. Могућности за већи извоз требало је да имају, пре свега, произвођачи који могу Кини да понуде дефицитарне производе који су јој нужно потребни за остваривање програма модернизације, док ће могућности већег пласмана робе широке потрошње на кинеско тржиште бити скромније. У години након Титове посете Кини већ је био остварен напредак у робој размени. Две стране су се биле сагласиле да је уз додатне напоре могуће реално очекивати удвостручење у наредној години и достићи ниво од око 180 милиона долара. Такође, предвиђено је да она у периоду од 1979-1980. године достигне 400 милиона годишње просечно, а у петогодишњем периоду, до 1985. године око 2,5 милијарди долара.²⁴³

У току посете потписани су споразуми о дугорочној привредној, научној и техничкој сарадњи као и о оснивању новог мешовитог комитета за привредну сарадњу на нивоу потпредседника влада. Они су требали да створе веће могућности за проширење робне размене и развој других облика привредне сарадње (индустријска кооперација, заједнички пројекти, испорука комплетних постројења...), научно-техничке сарадње, транспорта.... Размењене су листе могућих пројеката за производну кооперацију, испоруке опреме.

²⁴³ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

У разговорима је извршена широка размена мишљења о међународним питањима. Кинески руководиоци су показали велико интересовање за југословенске ставове и с пажњом саслушали оцене о стању и развоју међународних односа. Они нису оспоравали југословенске погледе нити су полемисали о њима, али су износили своје ставове од којих су неки у већој или мањој мери били различити. Председник Јосип Броз Тито је посебно упознао Хуа Гуофенга с југословенским интересом да се процес попуштања међународне затегнутости афирмише и развије, као и са оценом актуелних светских кретања и односа СФРЈ с појединим земљама. Посебно наглашавајући познате југословенске принципе у међународниј сарадњи, изнео је главне задатке и проблеме с којима се суочавао покрет несврстаних земаља. Указао је на позитиван став Југославије када је у питању прилаз Кине овом покрету као независном фактору светске политике. Такође, кинески руководиоци су показали велики интерес за југословенске оцене и погледе на могућности решавања кризних жаришта у свету мирним путем.

Председник Хуа Гуофенг и његови сарадници позвали су се на познату кинеску оцену глобалних светских кретања, коју су изнели претходне године у Пекингу, истичући да су основне тенденције остале непромењене од прошлогодишње посете председника Јосипа Броза Тита. Наиме, Кина је од 1974. године оцењивала и тумачила светска кретања полазећи од теорије о подели света на три дела. Основни извор свих негативних појава и тенденција, по кинеском мишљењу, лежао је у тежњи двеју суперсила да потчине свет својим интересима. У њиховом ривалству су видели главну опасност од избијања сукоба у свету. Говорећи то, они нису имали у виду да ће светски рат избити у непосредној будућности, већ су сматрали да он представља закониту тенденцију која проистиче из њихових непомирљивих противречности, које, свака за себе, теже светској хегемонији. Кинези су у разговорима истакли да се у њиховим оценама глобалних светских кретања није ништа изменило. Оценили су да је супарништво између суперсила у порасту, те да услед тога и даље јачају фактори рата, тј. да се повећава опасност од локалних ратова, а такође и од ратног сукоба у светским размерама. Као на главну опасност они су указали на СССР који је по њима у офанзиви и проширује своју експанзију на сва шира светска подручја. Уједно, они

су сматрали и да су САД у дефанзиви, јер се та земља, по њима, бори пре свега за очување својих већ раније стечених позиција у свету. Испољаване совјетских хегемонистичких тежњи и надметање две суперсиле Кинези су видели у свим глобалним кризним жариштима: у сукобу на Блиском истоку, сукобу Етиопије и Сомалије, Анголе и Заира, у положају оба Јемена, у државном удару у Авганистану, у Индијском океану, вијетнамско-кампучијском односно вијетнамско-кинеском сукобу и другде. Уједно, они су нагласили да се избијање рата може одложити и јачати мир и безбедност тиме да народи света сачувају своју будност и ојачају припреме за случај агресије, експанзије, субверзије и мешања са стране, као и да се мобилишу у супротстављању политици експанзије и агресије суперсила. Основну снагу у борби против негативног дејства политике суперсила, Кинези су видели у земљама трећег света. У том оквиру, они су сматрали да је покрет несврстаних земаља главна организована снага, која представља препреку снагама експанзије и агресије и бори се за суверенитет и независност народа. Оценили су да се њихови национални интереси подударaju или су веома слични. Истакли су своју подршку овом покрету као значајном фактору светске политике и нагласили важност очувања јединства, суштине и основне усмерености покрета. Посебно су високо оценили улогу и напоре председника Јосипа Броза и Југославије у покрету несврстаних земаља и истакли велики југословенски допринос успешном завршетку Министарске конференције несврстаних у Београду.²⁴⁴ Такође, велики значај су придали и земљама тзв. другог света као могућем савезнику земаља „трећег света“ у борби против империјалистичких и хегемонистичких тежњи двеју суперсила. Из целине излагања Хуа Гуофенга могло се закључити да је Кини потребан мир да би могла у повољним међународним условима решавати своје крупне унутрашње историјске проблеме и модернизовати своју земљу. Он се сложио са речима председника Јосипа Броза Тита да треба радити као да ће сто година бити мир а припремати се као да ће сутра рат.

Југословенски председник је изразио уверење да ће се совјетско-кинески односи једнога дана морати побољшати и да би то било у интересу светског мира и борбе против империјализма. При томе, указао је да Југославија не одобрава

²⁴⁴ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

ничije suprotstavljawe „otvarena Kine prema svetu“ i њеним настојањима да успостави односе са што већим бројем земаља, јер Кина игра важну улогу у међународним односима и може дати велики допринос очувању мира у свету.

Из излагања кинеске делегације произашло је да, с једне стране, својим признањима теорији и пракси Савеза комуниста Југославије, КП Кине испољава висок степен идеолошке толеранције, а с друге стране, када је реч о гледањима КП Кине на раднички покрет у целини, еволуција њених ставова очигледно заостаје у односу на погледе о унутрашњем развоју земље и у односу на многе међународне проблеме. У разговорима су дошле до изражаја и познате разлике између СКЈ и КПК у погледу оцене прилика, стања и односа у комунистичком и радничком покрету. Вероватно је да се питање ширег отварања према комунистичким партијама у свету у том моменту није налазило међу приоритетима кинеске спољне политике, иако неке тадашње кинеске оцене, за разлику од претходних, су произвеле закључак да и у том правцу кинеска политика може еволуирати.

За изношење кинеских ставова о међународним питањима уопште, пре свега је било карактеристично да су задржали неке своје познате опште ставове, а уједно испољили, у појединим питањима, већу флексибилност, прагматизам и очигледну еволуцију својих ставова.²⁴⁵

Одјек посете Хуа Гуофенга Југославији у светској јавности био је изванредно велики. У целини гледано, коментари посете били су у основи објективни и повољни по Југославију иако је било и доста покушаја да се посета прикаже тенденциозно и у искривљеном светлу. Многи листови, радио и телевизија нарочито у несврстаним земљама, као и део штампе на Западу, видели су у тој посети, пре свега, крупан корак у кинеској политици отварања према свету, указујући на велики значај тога отварања за међународне односе, а исто тако, истицали углед и улогу коју Југославија и председник Тито играју у међународним односима, посебно у покрету несврстаних земаља. У томе су они и видели разлоге кинеске оријентације на сарадњу са Југославијом. Такав прилаз изражавао је ставове оних политичких снага које су трезвено и реалистички гледале на развој савремених међународних односа и залагале се за разумевање и

²⁴⁵ Ibidem.

унапређење сарадње између свих земаља на основама независности, равноправности и немешања. Нарочито је позитивно о посети писала штампа неких комунистичких партија из земаља Западне Европе. Кинеска штампа није само опширно извештавала о посети него је користила ту прилику за свестрано упознавање кинеске јавности с Југославијом и за веома позитивно приказивање разних области југословенског развоја. Након завршетка посете издали су брошуру о боравку Хуа Гуофенга у Југославији.²⁴⁶

Један део реаговања у свету изражавао је конкретне интересе различитих блоковских снага. Део западне конзервативне штампе користио је посету за даље заоштравање и продубљивање совјетско-кинеског сукоба, настојећи притом да нанесе штету и политици Југославије. У том погледу биле су карактеристичне различите шпекулације, преувеличавања и драматизовања као што су: „кинески продор у Европу“ и ширење њеног утицаја у том делу света, написи о Балкану као о „бурету барута“, искривљено и нетачно писање о југословенским мотивима у вези са боравком Хуа Гуофенга у СР Македонији, преношење потпуно измишљених информација о договарању Југославије и Кине о војној сарадњи, повезивање датума посете са десетогодишњицом интервенције у Чехословачкој итд.²⁴⁷

Прву варницу је запалила западна штампа која је доносила информације о посебним договорима о унапређењу војне сарадње између Југославије и Кине за време сусрета Јосип Броз Тито-Хуа Гуофенг. Њих је широко преузела штампа СССР и неких других источно-европских земаља у свом негативном реаговању на посету Хуа Гуофенга Југославији и тенденциозно их пласирала сопственој и широј светској јавности, наглашавајући посебно војно-индустријску сарадњу и испоруке оружја Кини, с циљем да посету прикажу у искривљеном светлу. Међутим, све те вести су биле неосноване, јер за време посете уопште није било говора о војној сарадњи. У тој области између Југославије и Кине је већ постојала пракса размене војних делегација ради узајамног упознавања, што је било у

²⁴⁶ У брошури се налазила здравица председника Јосипа Броза Тита и Хуа Гуофенга на првој свечаној вечери, кратак садржај обе здравце на опроштајној вечери, прича о великом успеху посете, затим захвалност председника Хуа Гуофенга Јосипу Броз Титу и коментар „Женмин Жибао“-а о посети и лепи пејзажи у Југославији.

²⁴⁷ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

оквиру југословенске праксе да са свим земљама, које то желе, успоставља контакте у циљу међусобног упознавања, размене искустава и развијања обострано корисне сарадње и у војној области. Посета начелника генералштаба ЈНА, генерал-пуновника Станета Поточара ДНР Кореји, НР Кини и Индији била је договорена пре него што је била уговорена посета Хуа Гуофенга Југославији.²⁴⁸

Посета Хуа Гуофенга је са посебном пажњом анализирана и у НАТО-у. Оцењена је као врло позитивна за стабилност Југославије и Румуније, али и за њихове шире интересе, јер је означила неповратно којим ће правцем ићи Кина након Мао Цедунга. Совјетска реакција је означена као нервозно и агресивно настављање линије која је назначена већ реакцијама на јапанско-кинески мировни уговор. Она је, по њима, била доказ опасног степена узнемирености Совјета због промене улоге кинеског фактора у свету и динамизације њихове спољне политике. НАТО је показао забринутост због такве совјетске реакције, очекујући да неће остати на томе већ се треба очекивати неки контра потез, при чему не треба искључити покушај да то буде на оном подручју на коме је Хуа посетом остварио кинеске интересе. Из тог разлога је НАТО био спреман да реагује на сваку евентуалност.²⁴⁹

Штампа СССР и мање или више штампа источно-европских земаља с изузетком Румуније, својим писањем је показала да им никако не одговара „отварање Кине према свету“ као ни свестрана афирмација независног положаја несврстане социјалистичке Југославије. Та штампа се углавном позивала на најконзервативнији део западне штампе, коју је иначе врло често квалификовала као сензационалистичку, да би пласирала своје тенденциозно приказивање посете, што већ само по себи говори о необјективном прилазу и негативним циљевима. Она је обилато користила чак и албанске оптужбе Кине да би дискредитовала посету. Тим коментарима се желело пре свега доказати да је посета имала антисовјетски карактер. У том погледу оптужбе нису биле упућене само Кини, него и Југославији, што се читовало кроз примедбе њеној штампи да се не ограђује од кинеског антисовјетизма, већ да му даје прећутну подршку. Такво

²⁴⁸ Ibidem.

²⁴⁹ ДАСМИП, ПА, 1978, Посета Хуа и совјетске реакције, Румунски отправник послова Бујор у разговору са сталним британским представником у НАТО Ј. Киликом, ф. 89, д. 12, пов. 451425, 12.9.1978.

писање имало је за циљ, у првом реду, да врши притисак на Југославију и да компромитује посету пред домаћом и међународном јавношћу. У свему томе најдаље је отишла совјетска, бугарска и чехословачка штампа, док је штампа Пољске, Мађарске и НДР била уздржанија.

Југославија је у својој штампи, осудила такво тенденциозно писање и искривљено приказивање посете Хуа Гуофенга у штампи Совјетског Савеза и неких других источноевропских држава. Коментари Тањуга и југословенских редакција нису били усмерени на заостравање полемике, али су њима одлучно одбачени покушаји наметања домаћој штампи како ће она писати и доказивати своју принципијелност. Доследност југословенске политике добро је позната и такви покушаји мешања са стране су били недопустиви. Председник Тито је на оптужбе одговорио на састанку политичког актива Словеније 8. септембра поричући њихову основаност. Хуа Гуофенг је дошао у у узвратну посету, у складу с општом праксом која постоји у међународним односима и његова посета, ни по своме карактеру ни по своме садржају, није била нити је могла бити уперена против неке треће земље. Гости су своје познате ставове о конфронтацији са великим силама спомињали у најопштијим формама и у најмањој могућој мери, респектујући југословенске интересе и добре односе Југославије са СССР и са САД. Није била директно споменута ни једна трећа земља, већ су критике биле упућене само империјализму и хегемонизму.²⁵⁰ Међутим, Совјетима није одговарало ни спомињање хегемонизма, јер по њима, Кина када спомиње хегемонизам мисли на Совјетски Савез. Они су замерили Брозу што се није оградио од тих изјава Хуа Гуофенга у медијима. Из тог разлога су Тито и Чаушеску, који је такође критикован, али у мањој мери, морали јавно да реагују и потврде да посета Хуа Румунији и Југославији није била уперена против Москве и да помињањем хегемонизма кинески председник није нигде никога апострофирао јер хегемонизам постоји свуда.²⁵¹

²⁵⁰ ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.

²⁵¹ ДАСМИП, ПА, 1978, Амбасада у Тунису: Чланак у листу Laction под насловом „После посете ХКФ – Румунија и Југославија реаговали на критике Москве“, ф. 89, д. 12, пов. 451745, 15.9.1978.

2.2.4. ТИТОВА БОЛЕСТ И СМРТ

Титова болест је у Кини, као и у целом свету била третирана као догађај који може имати велике реперкусије за Југославију, али и много шире. Кинези су доста показивали своју сентименталност по том питању. Они су уложили много у односе две земље, уверени да им то помаже изласку из дугогодишње изолације. У примеру Југославије и читавом њеном путу од Другог светског рата, видели су охрабрење за себе, али и за многе друге. Лични односи које је Хуа Гуофенг створио са Јосипом Брозом Титом имали су посебну тежину.

Кинеска штампа је преносила све што се о томе писало у Југославији и читавом свету, нарочито уколико је било информација да болест креће „на боље“, да има наде. На хиљаде писама из читаве Кине је стизало у Министарство иностраних послова. Кинези су на дискретан начин пренели одлуку југословенским дипломатама у Пекингу да ће, ако се деси оно најгоре, кинеску делегацију на сахрани предводити лично Хуа Гуофенг.²⁵² Све је личило на атмосферу „ванредног стања“. Западне дипломате и новинари су постављали само једно питање – шта ће се догодити у земљи у случају смрти њеног лидера на шта су добијали рутинске одговоре од југословенских дипломата, да у Југославији постоји уставни систем у коме је „све предвиђено“ и све функционише. Међутим, стицао се утисак да су западни центри имали неке своје, другачије увиде у ситуацију. Њихове сумње у стабилност Југославије почивале су на процени снаге сепаратистичког расположења и на великој подршци коју су те снаге у земљи имале на Западу, нарочито у Немачкој. Ова подршка је била прикривена, али ефикасна, да би тек десетак година касније, у тренутку распада Совјетског Савеза, такве тенденције отворено избиле на политичку сцену.²⁵³

Јосип Броз Тито је умро 4. маја 1980. године. Југословенски амбасадор у Кини Мирко Остојић је предао ноту министру спољних послова Хуанг Хуу, у коме је кинеско руководство званично обавештено да је Тито умро. Министар спољних послова је на то изразио жељу да се његово руководство прво упише у књигу жалости. У Амбасади СФРЈ у Пекингу књига жалости била је отворена 6, 7. и 8. маја 1980. године, од 9 до 12 и од 14 до 17 часова. Почасну стражу поред

²⁵² Ibidem, str. 152.

²⁵³ Ibidem, str. 153.

књиге жалости држали су сви одрасли грађани, као и омладинци и пионери из југословенске колоније у Пекингу. Петог маја Амбасади СФРЈ у Пекингу венце су послали: Хуа Гуофенг, Је Јианџинг (Је Јиануинг), Денг Сјаопинг, Централни комитет КПК, Стални комитет Свекинеског конгреса народних представника (Парламент), Државни савет КПК, Национални комитет Кинеске народне политичке консултативне конференције, Одељење за међународне везе ЦК КПК, Министарство одбране НР Кине и Народна влада града Пекинга. Истог дана су у 20 часова Амбасаду посетили председник Хуа Гуофенг, Денг Сјаопинг, Ху Јаобанг, Цао Цијанг и Хуанг Хуа. Хуа Гуофенг је након заједничког одавања поште у књизи жалости уписао: „Вечна слава другу Титу, великом марксисти, истакнутом пролетерском револуционару, чувеном хероју антифашистичког рата, оснивачу покрета несврстаних, вољеном и поштованом вођи југословенских народа и цењеном пријатељу Кине“. Денг је био знатно краћи: „Кинеска партија и народ заувек ће неговати успомену на овог великог човека“. Остали су се само уписали у књигу жалости. Њих је било пуно у наредна три дана. Председнику Титу је одало пошту преко 10.000 људи, а у књигу жалости се уписало 5539 кинеских грађана. У име пионира и омладине, у књигу жалости се уписало троје пионира који су за време посете Тита Кини 1977. године имали част да му предају цвеће. Они су уписали следећи текст: „Председник Тито заувек ће живети у срцима кинеске деце“.

Амбасада је такође примила и велики број телеграма и писама у којима кинески грађани појединачно, групно или у име појединих радних организација или институција изражавају саучешће и тугу поводом смрти председника Тита (често у форми песама што је традиционални начин одавања поште покојницима). Петог и осмог маја у знак жалости биле су спуштене на пола копља кинеске националне заставе на централном тргу у Пекингу, пред зградом Државног савета и Министарства спољних послова у Пекингу као и пред седиштима Народних влада у Пекингу и Шангају. Исто тако је било и у Нанкингу и Урумчију, у градовима које је председник Тито посетио 1977. године. Током три дана Амбасаду су посетили и сви представници дипломатских мисија у Пекингу као и мисије Палестинске ослободилачке организације и сталног представништва Програма развоја Уједињених нација (United Nations Development Programme -

УНДП). Одржан је комеморативни скуп коме су присуствовали сви Југословени запослени у Пекингу са члановима породица као и југословенски грађани на пропутовању или службеном путу кроз Пекинг. На комеморацији је говорио амбасадор Мирко Остојић. Са комеморативне свечаности упућен је телеграм саучешћа Председништву ЦК СКЈ и Председништву СФРЈ.

Поводом смрти председника Јосипа Броза Тита, његов живот и дело су третирани са највећим уважавањем у званичним изјавама највиших кинеских руководилаца и партијских и државних органа и презентирани су као трајна основа унутрашње и међународне стабилности Југославије и даљег развоја свестраних односа између две државе. Поред интензивног преношења југословенских вести и материјала поводом смрти и обимних изворних написа о животу и делу преминулог председника, кинеска средства јавног информисања, посебно Хсинхуа, су интензивно објављивала сваку изјаву широм света поводом смрти председника Тита. По интензитету информисања Хсинхуа се скоро изједначила са Тањугом. Женмин Жибао је преносећи вести новинске агенције Хсинхуа на 4 стране (половина целокупног простора) објавио вести поводом смрти и 13 фотографија. Пре почетка сваког програма централна и локалне радио станице су уз интонирање погребног марша објављивале вести да је умро председник Јосип Броз Тито. Елаборирање његовог дела очигледно је било у функцији унутрашњих потреба Кине, као критика сопствене дотадашње праксе у друштвено-политичком и економском развоју земље, односно као позитиван пример изградње социјализма у актуелним кинеским напорима да се КПК организационо учврсти и повећа политички утицај у друштву.²⁵⁴

2.2.5. ПОЛИТИЧКИ, ЕКОНОМСКИ И БЕЗБЕДНОСНИ ОДНОСИ НР КИНЕ И СФР ЈУГОСЛАВИЈЕ НАКОН 1977. ГОДИНЕ

Политичке односе у овом периоду карактерише интензиван и динамичан развој, сталан успон и проширење свих видова међудржавне и партијске сарадње. Трајна основа оваквом развоју пријатељских односа и сарадње створена је у сусретима на највишем државно-партијском нивоу – посета председника Тита

²⁵⁴ ДАСМИП, ПА, 1980, Савезни секретаријат за иностране послове, ф.74, д.13, пов. 417690, 12.5.1980.

Кини 1977. и председника Хуа Гуофенга Југославији 1978. године. У тим сусретима положени су темељи свестране стабилне и дугорочне сарадње на принципима пуне равноправности, узајамног размевања и поштовања особености унутрашњег развоја и међународног положаја двеју земаља.

За Југославију развијени односи са Кином, засновани на овим принципима, уз даљи континуитет сарадње са СССР и САД и најширим бројем других земаља, водили су ка јачању, учвршћењу и афирмацији њеног независног међународног положаја и представљали њен дугорочан стратешки интерес. Позитиван тренд сарадње на међудржавном и међупартијском плану био је од значаја и за шира кретања, укључујући и процесе унутар међународног радничког покрета. За Кину је развијање односа са Југославијом било од великог значаја, имајући у виду кинески план економског развоја и реформе које су требале да до тога доведу. У служби тога било је отварање према свету и развој међународних односа широм света. Такође, алтернатива југословенског социјализма била им је као концепт прихватљива јер је отварала нове видике социјализму и пружала доказ о постојању других модела социјализма, а не само социјализма совјетског типа. Повољна политичка атмосфера у односима између две земље довела је до изузетно великог обима и интензитета контаката на свим нивоима који су потврдили обострани интерес за даље унапређење сарадње у свим областима.

Само у прве три године од успостављања односа остварено је преко 40 сусрета на виском државно-политичком нивоу. Осим председника Јосипа Броза Тита, Кину су исте године посетили генерал Стане Поточар, начелник генералштаба ЈНА и члан ЦК СКЈ, 1978. Цвијетин Мијатовић члан председништва СФРЈ и члан председништва ЦК СКЈ, а затим и председник СИБ Веселин Ђурановић од 16. до 20. октобра 1980. године. Ова посета је била од изузетног значаја не само због интереса обе земље да развој пријатељских односа и сарадње има дугорочну оријентацију (иако недовољно конкретизовани у домену економске сарадње), већ због одавања признања Југославији што одлучно наставља са спровођењем Титове линије и његове политике независности, самоуправљања и несврстаности. Кинески врх је показао интерес за унутрашњу стабилност и чврст међународни положај Југославије. У обе државе дошло је до

промена у самом врху.²⁵⁵ Затим су у Кини боравили: потпредседник СИБ Бранислав Иконић, председник ПКЈ Илија Вакић, председник ИВ САП Војводине Никола Кмезић, савезни секретар за информације Исмаил Бајра, а на плану сарадње друштвено-политичких организација члан ПЦК СКЈ Милка Планинци, председник ЦВССЈ М. Шпиљак, председник Конференције за питања друштвеног положаја жена Вјера Ковачевић, председник ССОЈ Васил Тупурковски, министар федералне полиције Добросав Ђулафић, председник Скупштине СФРЈ Раиф Диздаревић, председник Председништва СФРЈ Радован Влајковић и други. Са кинеске стране, осим Хуа Гуофенга, који је затим присуствовао и сахрани председника Тита, Југославију су посетили потпредседници владе Ванг Чен и Канг Ших, као и Хсијех Панг Тинг потпредседник кинеског удружења за пријатељство са страним земљама,²⁵⁶ затим потпредседници Владе Ванг Женцунг (Wang Rengzong) и Чен Мухуа (Chen Muhua), министар иностраних послова Хуанг Хуа, министри културе Хуанг Зенг (Huang Zheng) и унутрашњих послова Чао Чангби, члан Политбироа ЦК КПК Пенг Чун (Peng Chun), председник Свекинеске федерације синдиката Ни Зифу (Ni Zhifu), потпредседник Свекинеске политичке консултативне конференције Ванг Чудао (Wang Choudao), генерални секретар ЦК КП Ху Јаобанг, председник Државног савета Кине Ли Сијенијен, премијер Кине Џао Цијанг и други. Доласком Хуа Гуофенга на сахрану председника Јосипа Броза Тита манифестовано је високо поштовање и уважавање његове личности и жеља кинеског руководства да јавно манифестује своје пријатељство и подршку Југославији и њеној политици.²⁵⁷

Између две земље одржавале су се редовне консултације представника ССИП-а и кинеског МИП-а, које су показале значајну подударност гледишта, али и јасно изражене одређене разлике како у оцени глобалних кретања тако и у односу на поједина конкретна питања међудржавних односа.

Сарадња између СКЈ и КП Кине успешно се развијала на принципима равноправности и самосталности и представља позитиван допринос целокупном

²⁵⁵ Премијер НР Кине је био Џао Цијанг, потпредседником КПК Денг Сјаопинг, генерални секретар Ху Јаобанг и председник КПК Хуа Гуофенг. Ђурановић је водио разговоре са свом четворицом.

²⁵⁶ „Poseta Vang Čena“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 92, j-6, 24. novembar 1978.

²⁵⁷ ДАСМИП, ПА, 1981, Информација о билатералним односима између СФРЈ И НР Кине, ф. 60, д. 10, пов. 424368, 30.4.1981.

развоју односа између две земље. Осим међусобног упознавања са искуствима у изградњи социјалистичког друштва у различитим условима, дат је позитиван допринос целокупном развоју и ширем процесу демократизације односа у комунистичком и радничком покрету. (Порука ЦК КПК XI конгресу СКЈ била је формални чин легализације међупартијских односа. Порука се критички осврнула на раније грешке КПК према СКЈ, истичући да је СКЈ револуционарна партија од самог почетка њене револуционарне борбе). Између СКЈ и КПК утврђен је садржајан програм сарадње – размена политичких и студијских делегација, предавача, сарадња партијских издавачких кућа и др. У Кини је боравила делегација партијске школе „Ј. Б. ТИТО“ из Кумровца на челу са чланом ЦК СКЈ Џемилом Шарцем, извршни секретар ЦК СК Србије Шпиро Галовић у својству предавача, делегација листа „Комунист“ на челу са директором Вељком Миладиновићем. Члан Председништва СФРЈ и ЦК СКЈ Петар Стамболић – на повратку из ДНР Кореје иако у пролазу, био је гост ЦК КП Кине. Са кинеске стране у Југославији је боравила партијска делегација на челу са чланом Политбироа Пенг Чонгом и студијска група од 10 партијских радника КПК. Позитивно су се развијали односи и других друштвено-политичких организација (социјалистички савез, синдикати, организације жена и омладине). У оквиру те сарадње остварени су контакти и обављани разговори на највишем нивоу. Делегација ССЈ на чели са председником Мираном Потрчом била је гост кинеских синдиката. Отпочео је и процес успостављања сарадње између република и покрајина са кинеским провинцијама (између САП Војводине и провинције Јилин успостављена је сарадња и договорени конкретни пројекти у области пољопривреде. Разговарало се и о сарадњи СР Србије и провинције Хеилунгџианг (Heilongjiang) и СР Хрватске и провинције Лианонинг). Повољно се развијала и сарадња градова. Успостављена је између Београда и Пекинга, Загреба и Шангаја, Љубљане и главног града провинције Сечуан Ченгту-а, Сарајева и Тјенцина (провинција Шентунг), Новог Сада и главног града провинције Јилин, Чангчуна. Делегације града Београда посетиле су Пекинг, а Загреба Шангај, да би затим исто то учиниле и делегације градова Пекинга и Шангаја које су посетиле, прва Београд, а друга Загреб.

Повољан развој укупних односа довео је до закључења више билатералних споразума: о оснивању мешовитог комитета за привредну и научно-техничку сарадњу 1978, о дугорочној привредној и научно-техничкој сарадњи 1979, о дугорочној трговинској и индустријској сарадњи 1979, о узајамном изузимању од пореза на приход од међународног путничког и робног поморског саобраћаја 1979, о научно-техничкој сарадњи 1979, о сарадњи у области ветеринарства 1979, о укидању виза за носиоце дипломатских, службених и обичних пасоша 1979, о сарадњи у области мирољубивог коришћења нуклеарне енергије 1980, о сарадњи у поморском саобраћају 1980, о биљном карантину и заштити биља 1980, о сарадњи у области здравства, спорта, превођења књига и публикација, те сарадњи, између академије наука и непосредних носилаца информативно-пропагандне сарадње, конзуларна конвенција 1981,²⁵⁸ о сарадњи у области здравства, медицинских наука и фармације 1985, о финансијско-банкарској сарадњи 1985, о сарадњи у царинским питањима 1989. године и још многи други. Кинези су изузетно ценили југословенску полицију, нарочито након 1984. године када је Југославија помогла НР Кини да постане чланица Интерпола.

Економска сарадња између Југославије и НР Кине почела се постепено развијати 1977. године искључиво кроз робну размену на ниском вредносном нивоу уз повремене осцилације увоза и извоза. Од успостављања државних и партијских односа 1977. године остварени су бројни контакти и потписано је више билатералних споразума, међу којима посебан значај за развој економских односа има Споразум о дугорочној привредној и научно-техничкој сарадњи 1979. Тиме су створени услови за склапање конкретних пословних аранжмана на дугорочним основама. Међутим, конкретизација сарадње на привредном плану била је спора и константно је наилазила на тешкоће.

На заседањима мешовитих комитета разматрани су проблеми који отежавају брже унапређење привредне сарадње. Овим проблемима је посвећена велика пажња и у разговорима на највишем нивоу. У њима се дошло до закључка да су процене које су дате приликом успостављања сарадње биле нереалне (400-500 милиона долара) и да су представљале одраз недовољног међусобног

²⁵⁸ ДАСМИП, ПА, 1981, Информација о билатералним односима између СФРЈ И НР Кине, ф. 60, д. 10, пов. 424368, 30.4.1981.

познавања. У међувремену је дошло и до измене привредних приоритета обе земље, што услед реформи које је НР Кина кренула да спроводи, што услед стабилизације југословенске привреде. Када се томе додају и неусаглашени ставови две стране око структуре увоза и извоза (Кинези настоје да пласирају своју робу широке потрошње, неке прехранбене производе, као и неке врсте машина и опреме; не показују спремност за закључивање дугорочних аранжмана, а код роба за које је југословенска привреда дугорочно заинтересована (калај, бакар и ретки метали) смањују контингенте). Све то је за последицу имало нижу реализацију него што је предвиђено. На плану сарадње у области пољопривреде остварен је значајан степен међусобног упознавања привредних органа и организација двеју земаља. Међутим, Југославији није одговарало да сарађује на изградњи неких објеката из области лаке индустрије на бази „отплате производима увезене опреме“, тј. путем тзв. „компензационих“ плаћања. Постигнути су задовољавајући резултати на плану сарадње научно-истраживачких института. Научно-техничка сарадња регулисана је споразумом из 1979. године и била је у константном успону. Кинеска страна је показала интерес за слање сручњака и научних радника у Југославију ради упознавања са најсавременијим научним и техничким достигнућима у разним областима индустрије – машиноградња, хемијска, електронска, бродоградња, енергетика, рударство, транспорт и пољопривреда. Са југословенске стране у Кину су се упућивали стручњаци у области пољопривреде, медицине, архитектуре, металургије и др.

На плану војне сарадње кинеска страна и поред војне опреме југословенске конструкције и производње веће интересовање је показала за кооперацију у производњи наоружања и опреме совјетског порекла, на шта југословенска страна није могла да пристане због обавеза из лиценцих уговора са СССР. Стога се војна сарадња са НР Кином заснивала углавном на размени искустава у области војне индустрије, школства и одређених подручја науке и технике.²⁵⁹

²⁵⁹ ДАСМИП, ПА, 1981, Информација о билатералним односима између СФРЈ И НР Кине, ф. 60, д. 10, пов. 424368, 30.4.1981.

ПОГЛАВЉЕ III

СР ЈУГОСЛАВИЈА И НР КИНА У ПЕРИОДУ НАКОН КРАЈА ХЛАДНОГ РАТА

Маркс је своју теорију поставио на темељу односа у Западној Европи пре сто година. Маркс никада није видео сијалицу, ни Енгелс авион, ни један ни други никада нису били у Кини. Сада је друго време.

Ху Јаобанг (интервју Ди Велту)

Крај осамдесетих и почетак деведесетих година XX века донео је велике промене у међународном поретку. Политичка и војна конфигурација после Другог светског рата била је обликована под утицајем глобалног сукоба две суперсиле и два војно-политичка блока. Равнотежа политичког утицаја и војне (нарочито нуклеарне) моћи САД и СССР, односно, НАТО пакта и Варшавског уговора (ВУ) учинила је да раздобље „Хладног рата“ и биполаризма буде и раздобље стабилности у свету. Томе је погодовала не само чињеница да су потези две стране у условима биполаризма били предвидљиви већ и да су обе суперсиле, свесне да би сваки локални конфликт у условима осетљиве равнотеже снага могао ескалирати у глобални блоковски сукоб, систематски „дисциплиновале“ чланове својих војно-политичких савеза и потискивале могуће етничке, пограничне и друге спорове.²⁶⁰ Још увек су жива сећања на бруталне интервенције СССР и снага ВУ у Источној Немачкој, Мађарској и Чехословачкој које су своје идеолошко и политичко оправдање добиле у фамозној „Брежњевљевој доктрини ограниченог суверенитета социјалистичких земаља“. Мање су познати, међутим, напори САД да „дисциплинују“ западноевропске земље који су, крајем четрдесетих година, навели Немачку и Француску да превазиђу своје историјске анимозитете и успоставе „осовину“ Бон-Париз око које су изграђене прве

²⁶⁰ У хладноратовским условима сваки крупнији војни или политички потез једне стране изазивао би одговарајућу контрамеру друге стране што је значило успостављање војне равнотеже на вишем нивоу а тиме и нови корак у више од четири деценије дугој блоковској „трци у наоружању“.

западноевропске интеграционе групације²⁶¹ које ће 1957. године, потписивањем Римских уговора, прерасти у Европску економску заједницу, а касније у Европску унију.²⁶² Крај Хладног рата означио је, међутим, и крај овог система међународних односа и најавио период релативне политичке стабилности.²⁶³ Берлински зид је срушен. СССР је доживео пораз и распао се. Источни блок се распао такође (социјалистички системи у источној Европи), као и Варшавски уговор, а свет се нашао у епохи монополаризма, са изразитом доминацијом само једне суперсиле - Сједињених Америчких Држава које су изашле као победник. Слом комунистичког система оставио је тржишну економију капитализма као једини ваљани начин управљања економијом. То је владама широм света дало огроман подстрек да постану део међународног економског система. Новим споразумима и институцијама попут Светске трговинске организације, настојало се да се смање трговинске баријере а свет даље интегрише.²⁶⁴ Међутим, у целом систему међународних односа, место и улога појединих држава и групација се знатно променила:

САД су сачувале све атрибуте суперсиле (политичке, економске, војне). Задобиле су војну, а посебно војно-технолошку супрематију, задржале своје присуство и утицај у регионима од стратегијског значаја широм света, па су као такве без сумње се нашле на врху пирамидалне структуре савременог света. Међутим, с развојем општих и војних прилика у свету њихова улога као суперсиле постаје релативизирана, а моћ као господара или жандарма света, са једностраним наметањем „америчког модела мира“ битно су лимитирани. Првенствено, дошло је до релативног пада укупних америчких потенцијала.²⁶⁵

²⁶¹ Ту се мисли на Европску заједницу за угљ и челик и Европску заједницу за атомску енергију. Обе заједнице имале су за циљ да обједине европске капацитете у стратешки значајним областима на почетку „хладног рата“ у Европи и умање непријатељство између Француске и Немачке.

²⁶² На XIII Конференцији директора европских института за међународне студије, одржаној у Лисабону од 6. до 9. новембра 1991. године, амерички професор С. Сарфузи (S. Sarfuzu) изнео је тврдњу да је идејни творац западноевропске интеграције заправо Џон Фишер Далс (John Fisser Dulles) под чијим је утицајем Труманова администрација извршила притисак на Немачку и Француску (претњом укидања помоћи у оквиру Маршаловог плана) да превазиђу своје разлике док је Кенедијева администрација утицала на владу Харолда Мак Милана да Велика Британија почне се приближавати ЕЗ.

²⁶³ Predrag A. Simić, „Evropa posle hladnog rata“, *Međunarodni problemi*, vol. 43, br. 3-4, str. 268-283.

²⁶⁴ Farid Zakarija, *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009, str. 10.

²⁶⁵ Др Предраг Симић је за часопис Народна армија број 2655/90 изјавио да „у току последње 4 деценије, амерички удео у светском националном производу опао је са 50 процената на око 20 процената“.

Друго, укупна војна моћ је такође релативизирана бурном хоризонталном пролиферацијом војне моћи која је видније обележена појавом већег броја осамостаљених регионалних сила. Треће, снажном афирмацијом политичког и војног идентитета Западне Европе, нестала је моћ америчког једностраног владања Западном Европом уз, такође, битно релативизирање лидерства у НАТО. Таквим лимитирањем моћи САД у односу на „велике партнере“, није се умањила, а још мање потценила реална моћ и улога коју су имале у свету и која се директно или индиректно рефлектовала на међународни положај мањих земаља као што је, на пример, СФРЈ.

СССР је фактички постао неутралисана суперсила или суперсила другог реда која је била принуђена на општу војно-политичку инволуцију, на војно напуштање свих кључних стратегијских позиција ван своје националне територије, укључујући и просторе осталих источно-европских земаља са којих је потенцијално, директно или индиректно, могао угрожавати безбедност и СФРЈ. Деградација совјетске моћи је потенцирана врло неповољним ширим војно-политичким контекстом који је настао практичним распадом Варшавског уговора, али је њен основни узрочник био у унутрашњој немоћи и кризи друштвено-економског система, кризи државног уређења и слому његовог идеолошког ослонаца.

На средњем нивоу пирамидалне структуре света настала је импресивна скупина регионално-континенталних сила које су биле у експанзији, па се у том домену може говорити о мултиполаризацији опште војне моћи видљивој у изразитом снажењу појединих држава или регионалних групација (Западна Европа са уједињеном Немачком, муслиманско-фундаменталистичка групација држава са више претендента на лидерство, Индија, Кина, Јапан, Бразил и неколико других држава које, као и претходне су располагале свим претпоставкама да се учврсте, односно појаве као осамостаљене ракетно-нуклеарне регионалне силе).

Међутим, НР Кина је као социјалистичка држава успела да сачува политичку стабилност, са руководећом улогом Комунистичке партије и да захваљујући свом економском развоју, заснованом на превазилажењу планске и све већем подстицању тржишне привреде, постане једна од најпросперитетнијих

држава у Азији и свету. Њен поредак сачињен од два конгруентна социоекономска система је и даље настао да егзистира. За време Денг Сјаопинга су отворена врата страним инвестицијама и приватном капиталу. „Социјалистичка робна економија“ и „социјалистичка планска економија“ постале су „социјалистичка тржишна економија“ (иако и даље планска).²⁶⁶ Томе је допринела и стратегија „једна земља, два система“, којом се НР Кина припремала за повратак Хонгконга и Макаа под своје окриље, у исто време дефинишући формулу за тражење решења за питање Тајвана.²⁶⁷

Једнострано фактички распад Варшавског уговора сугерисао је закључак о настанку нове ситуације „блоковског монизма“, односно доласка НАТО у позицију потпуне војне супремације. Падом реалсоцијалистичких режима и непосредном перспективом појаве уједињене Немачке, без великог рата, нова политичка карта Европе била је углавном скројена, док је распадом Варшавског уговора уз повлачење совјетских снага из источноевропских земаља и вероватним потпуним или делимичним повлачењем америчких снага из западноевропских земаља, у Европи настао стратегијски вакуум чије је попуњавање носило све карактеристике нестабилног прелазног периода.²⁶⁸

Лавина друштвених промена, која је кренула из централне Европе сручила се на Балкан и имала за последицу не само слом социјалистичког система у два земаљама које су и формално припадале тзв. социјалистичкој заједници, Бугарској и Румунији, већ и у земаљама које су биле изван ње, Југославији и Албанији. Дошло је до јачања позиција двеју земаља које су биле инкорпориране у западне институције и организације, Грчке и Турске, а посебно у веома хаотичном отварању процеса тзв. транзиције бивших социјалистичких земаља на Балкану из једнопартијског система и планске привреде у систем чије су основне значајке страначки плурализам и тржишна привреда. Започео је процес укључивања

²⁶⁶ Специфичан модел приватизације је покренут у Кини почетком деведесетих, када је држава приватним лицима предала на управљање велики број државних предузећа, са обавезом поделе профита, да би се касније овај начин пословања трансформисао у обавезу плаћања пореза. Многа предузећа су банкротирала, нека од највећих су била подељена или интегрисана у већа, а нека су продата, што је легализовано 1993. године путем амандмана на Устав. Последица развоја је била масовна миграција у градове: од 1980. године 150 милиона сељака је напустило пољопривреду.

²⁶⁷ Ranko Petković, „Југославија и Кина“, *Међународна политика*, br. 1066, 1998, str. 6-8.

²⁶⁸ Milutin Civić, „Nove odrednice strategijskog položaja i bezbednosti SFRJ“, *Међународна политика*, br. 970, 1991, str. 27-30.

бивших социјалистичких земаља у европске институције и организације. После слома биполаризма, све бивше социјалистичке земље на Балкану (Бугарска, Румунија, Југославија и Албанија) изјасниле су се, и предузеле кораке, за придруживање европским институцијама и организацијама на политичком, економском и делимично војном плану тј. Савету Европе, Европској унији, НАТО-у и Партнерству за мир. Не све у истом тренутку и не све са подједнаким ентузијазмом, али све под дејством сазнања да у новом распореду снага у свету и у новој констелацији на Балкану оптималне националне интересе и циљеве могу да остваре једино укључивањем у токове економског и технолошког развоја у Европи кренуле су ка остварењу те њихове тежње и оријентације која је коинцидирала, у узрочно-последичној вези, са успоном и ширењем Европске уније и ревитализацијом НАТО-а.

У том периоду, може се рећи, да је постојала преминација великих западних сила на Балкану за разлику од биполарног система где је постојао симултан и донекле симетричан утицај који су остваривали источни и западни блок. Западне земље на челу са САД имале су потпун утицај у Грчкој и Турској, а у одређеним фазама мањи или већи утицај и у Југославији. Совјетски Савез, као предводник источног блока, у читавом периоду биполаризма имао је потпун утицај једино у Бугарској и у великој мери у Румунији, а у одређеним фазама мањи или већи утицај у Југославији и Албанији. После краја Хладног рата настаје нова ситуација у којој нагло јача присуство и утицај западних земаља у свим балканским државама, док утицај Русије бива у великој мери маргинализован. У том тренутку долази до дезинтеграције СФРЈ. Према су и многи политички кругови у свету и на самом Балкану сматрали да она представља најстабилнију па и најпросперитетнију балканску земљу, ипак једино она у том простору није преживела слом биполаризма. Без обзира на то да ли су у њеном распаду примарну улогу одиграли унутрашњи актери или спољни чиниоци, пуну потврду је добило сазнање да многе многонационалне земље тешко могу да одоле силовитим ударима корених историјских промена (судбина Аустроугарске монархије, Совјетског Савеза, Чехословачке). Дезинтеграција СФР Југославије је

проузроковала једну од најдубљих криза на Балкану у XX веку, у Европи и у свету у постхладноратовској ери.²⁶⁹

3.1. ДОГАЂАЈИ НА ТЈЕНАНМЕНУ (ТРГУ НЕБЕСКОГ МИРА)

Крајем осамдесетих, ситуација у Кини се заоштравала. Постојао је страх да Кину не захвати сличан рушилачки талас као Европу. Реформа коју је Денг Сјаопинг кренуо да спроводи од 1978. године је имала и своју тамну страну: нерентабилна предузећа су пропадала, радници нису добијали редовно своје зараде, многи су били отпуштени са посла, инфлација је расла, а са њом и социјално незадовољство. Денг је сматрао да се само енергичним партијским мерама ситуација може стабилизovati. Тврдио је да треба наставити са реформом, али под контролом. У ствари он је био под вишеструким притиском: као главни архитекта реформе трпео је критике старих руководиоца који су у променама видели издају социјализма и главни разлог економских и социјалних тешкоћа. С друге стране, део млађих кадрова гурао га је у правцу енергичнијег настављања реформе. Најопаснији су били покрети маса – незадовољних студената и радника. У тој политичкој бици Денг је морао да жртвује два своја најближа сарадника – прво генералног секретара партије Ху Јаобанга, а затим и новог генералног секретара Цао Цијанга. Смењени су са положаја под притиском старе генерације, жртвовани зарад виших циљева: спасавања реформи.²⁷⁰

3.1.1. ПЕТА МОДЕРНИЗАЦИЈА: ПОЗИВ ЗА ДЕМОКРАТИЗАЦИЈУ

Још 1979. године Денг Сјаопинг је, на самом почетку реформе, рекао да „храм није довољно велики да прихвати све богове: ако старији не изађу, неће бити довољно места за млађе“. Било је очигледно да је нова политика тражила и нове људе: било је потребно да стари револуционари уступе места млађима, што је у Кини због традиције ишло веома тешко јер се стари људи веома поштују. На

²⁶⁹ Ranko Petković, „Politička mapa Balkana posle hladnog rata i jugoslovenske krize“, *Međunarodna politika*, br. 1044, 1996, str. 1-4.

²⁷⁰ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 155.

челу државе су дуго година била „осморица бесмртних другова“, сви старији од осамдесет година.²⁷¹

Међутим, криза је претила да букне свом снагом у срцу државе, на Тјенанмену. Све је почело тако што су се припреме за Шести пленум ЦК КПК, на коме је требало да се реше постојеће дилеме и усвоје смернице даљих реформи политичке структуре одвијале у знаку озбиљних политичких спорова. Атмосфера у јавности посебно је била заоштрена током лета, када су заговорници смелијих реформи искористили повод тридесете годишњице прокламације начела „нека цвета сто цветова, нека се такмичи сто школа мишљења“ да истакну захтев за реафирмацијом и озваничењем овог начела у кинеској политици. Реаговање друге стране до јавности је дошло у разговору потпредседника владе и члана Политбироа ЦК КПК Јао Јилина с групом јапанских новинара у коме је он рекао да су изнети ставови о политичким реформама „приватна мишљења“ и да још увек није утврђен став о политичким реформама.²⁷²

Ток расправе на Шестом пленуму (28. септембра 1981.) и компромисни карактер резолуције која је том приликом усвојена („О водећим начелима изградње социјалистичког друштва с развијеном културом и идеологијом“)²⁷³ показује да он није донео очекивано разрешење иако се у појединим оценама осећала превага отворенијих гледишта.²⁷⁴ Све крупне одлуке о политичким реформама (однос државе и партије, демократизација, проблем наслеђа Денг Сјаопинга и др), за које се очекивало да ће бити усвојене на пленуму, биле су одложене за касније.

Политички либерализам је почео све отвореније да се спроводи, а са њим је дошла и периодична борба против њега, након укидања последица такозване Културне револуције после смрти Мао Цедунга (9. септембра 1976.). Но, процес преласка из круте политике у којој држава све контролише, а која је оставила за собом Културна револуција, текао је врло споро.²⁷⁵ Током десетак година земљом је владао изузетно жестоки и свеобухватни терор узурпатора тоталне власти у

²⁷¹ Ibidem, str. 179.

²⁷² Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 220.

²⁷³ У резолуцији је дата прилично уравнотежена оцена о опасностима од буржоаског либерализма феудалног наслеђа.

²⁷⁴ На пример, усвајање концепта „социјалистички хуманизам“ и рехабилитација интелектуалаца, који су због заговарања овог концепта били на мети кампање против „духовног загађења“.

²⁷⁵ John King Fairbank, *China a new history*, London, 1992, p. 383.

центру. Тај се терор ослањао на ауторитет Мао Цедунга и није га било лако побијати у средини која је од памтивека навикла да је послушна својим врховним лидерима. Прва отворена критика политике Мао Цедунга изложена је тек у априлу 1986. године у затвореном водећем кругу, а објављена је са три месеца закашњења, 2. јула 1986. године. Тога дана, у оквиру прославе 65-годишњице КП Кине објављен је априлски говор Ху Јаобанга генералног секретара партије у затвореном кругу партијских лидера. Прослава је протекла у знаку отворене критике Маоа. Посебно се критиковао његов крути став о пензији и друштву, који је довео до Културне револуције. Тако је објава споменутог говора била само потврда с највишег места о промени курса, али уједно и врхунац првог периода либерализације, која је почела рехабилитацијом Денг Сјаопинга 1977. године. Он је с једне стране одбацио отворено обарање круте политике централизоване политичке дисциплине и једноумља, али је такође био подстрек јачању таквих расположења у ширим круговима, посебно међу студентима.

После те кулминације либерализма убрзо је поново дошло до стезања партијске дисциплине, круте политике у центру и побуне против тога на периферији, а највише међу студентима и младим интелектуалцима. Тако су се у кратким интервалима мењале политичке линије које шири круг следбеника није могао пратити. Крајем децембра 1986. године и првих 10 дана јануара, на свим већим местима у Кини тј. у деветнаест кинеских провинција избиле су масовне студентске демонстрације које су тражиле повећање демократије. Оне су, касније, почетком 1989. године послужиле као узор тадашњим студентима.

Прва три дана полиција није интервенисала. После нових демонстрација у Пекингу, оне су забрањене. Образложење за забрану је било да су довеле до примене насиља под утицајем провокатора. Допуштено је њихово организовање, али само уз дозволу. Међутим, почело је хапшење учесника, која су изазвала жестоке нове демонстрације. Оне су опет су водиле новим хапшењима. Полицијска интервенција је била умерена, а ухапшени студенти су убрзо пуштени. Након 10. јануара покрет се помало стишао. Тек након тога почела је да се развија полицијска репресија, а штампа је писала све оштрије против „хулигана“ и пропагирала партијску дисциплину и једноумље. Ветерани у руководству су демонстрације довели у везу са утицајем „буржоаског

либерализма“ а главног кривца су опет пронашли у Ху Јаобангу. Разлог је био што је према студентима заузео помирљив став. Сцена се до краја рашчистила 12. јануара, када су сви листови пренели директивни чланак из „Женмин Жибао“-а против „буржоаског либерализма“ у коме се тражило да се морају сачувати 4 принципа из устава и статута партије: руководећа улога партије, социјалистички пут, диктатура народне демократије и теорија марксизма-лењинизма и Маова мисао као теоретски оријентир. У једном тренутку је притисак Чен Јуна, Пенг Чена²⁷⁶ и других утицајних ветерана постао прејак и Денг је 16. јануара попустио те је његов штићеник Ху Јаобанг морао да поднесе оставку,²⁷⁷ а на место генералног секретара је дошао премијер Цао Цијанг. Било је очигледно да Денг није био спреман да се потпуно одрекне оба лидера „друге генерације“ кинеских руководилаца. Тако је дошло до првог корака уназад после почетка ере либерализације започете свргавањем „четворочлане банде“ и доласком на власт Денг Сјаопинга. Он сам је 15. јануара у разговору са председником КП Финске критиковао студенте и утицај „буржоаског либерализма“ у партији.

Паралелно са оваквим кретањем на политичком пољу, Кина је после краћег застоја обновила економску либерализацију. Још у марту 1987. паралелно с нападом на политички либерализам у „Женмин Жибао“-у поводом партијског пленума, економски лист Ђинђи Жибао, истицао је потребу да се реформе и економско отварање према свету даље развијају. То је било праћено настојањем да се уведе „социјалистички плурализам“ и партијски теоријски лист Хунг Чи позивао је на „цветање стотину цветова“, али само социјалистичких. У априлу исте 1987. године магазин Лијао Ванг у два узастопна броја је истакао да је социјализам тек у зачетку. Аутор Ђијанг Вен је писао да се социјализам може развити тек кроз дугу еволуцију на бази развоја производних снага. Робна производња, такође, била је тек у зачетку, јер су за њен развој производне снаге недовољно биле развијене.

²⁷⁶ Пенг Чен је био један од најоштријих критичара политике Ху Јаобанга у читавом раздобљу од Шестог пленума до смене на челу ЦК КПК, оптужујући га за „кршење одновних идеолошких начела Партије и демократског централизма“. Одговарајући на питање новинара из Хонг Конга и Макаоа о његовој улози у смењивању Ху Јаобанга, Чен је одговорио: „Био сам један од другова који су критиковали Ху Јаобанга. Али, Политбиро је био снага која је све покренула. Ја сам немам тако велику моћ“. Политика, „Зашто је пао Ху Јаобанг?“, 9. април 1987, Београд.

²⁷⁷ Међутим, Ху Јаобанг је остао у Сталном комитету Политбироа све до смрти у априлу 1989. године.

Нешто касније, 9. јула 1987. године, објављен је говор премијера Цао Цијанга у коме је он објаснио да је кампања против либерализма била уперена само против те политике, а не против економске реформе и отварања према свету тј. економског либерализма. Он је додао да ће Кина вршити и политичке реформе, али опрезно. Најинтересантније је ипак било то да је тај говор био одржан у марту, у ери најжешће антилибералне кампање. Могло се приметити како је штампа у вези с објавом говора видно мењала тон и садржај. Дошло је до модификације курса. Кампања, која је заправо била интерно дефинисана још четири месеца раније, је стишавана.

Започета ера скретања у воде једноумља се одражавала на разне начине, а најкарактеристичније је било подизање паноа са сликом Јосифа Висарионовича Стаљина уочи Првог маја 1988. године на Тјенанмену у Пекингу. Но, то је уједно био и врхунац овог кретања унатраг, које је почело крајем 1986. године након што је либерализација широко одјекнула и ухватила прве корене у широким слојевима. Сама либерализација је, у ствари, била замишљена само као средство за подстицање економске либерализације. Постала је опасна онда када је преко тога постала моторна снага политичког кретања. Тако се и својеврсна „рехабилитација“ Мао Цедунга и Јосифа Висарионовича Стаљина свела само на чисту политику, а не и на систем управљања привредом. У том смислу је било коректно утврдити да корак натраг није био замишљен на целом фронту јавног живота. Све је то указивало да су ови обрти у 1987. години били прототипови онеме што се догодило касније 1989. године. Тада је поново дошло до политичког кретања које је произашло из економских реформи, а које је било охрабрено стишавањем антилибералне кампање. Наиме, пуну деценију пошто се нашао на врху Кине, Денг се суочио с највећим искушењем: студентском побуном на Тјенанмену. За многе је то остала тамна мрља у Денговој политичкој биографији, а за друге неминовност коју, као државник с визијом, није могао да избегне.

У традиционалној Кини политика је одувек представљала монопол, раније за императорску власт, а након тога за комунистичку. Али реформа је спонтано подстицала захтеве за целовитим променама које би, поред економског живота, обухватиле и сферу политике. Чињеница је да Тјенанменшки догађаји нису настали одједном, већ су представљали кулминацију негативних појава у вези с

реформом, које су се с временом таложиле. Студенти су постављали углавном социјалне захтеве. Њих је било релативно мало и нису били у првом плану, али су поделили партијско и државно руководство Кине. Партија је била подељена на либерални и конзервативни табор. Денг Сјаопинг је својим неповредивим ауторитетом успевао мирити сукобљена стајалишта с тим да би, понекад тактички уступивши пред захтевима конзервативне струје, увек успевао задржати генералну линију економских реформи, отворених врата и постепених политичких промена. Тај политички проблем требало је решити. Међутим, један део партијског руководства је пактирао, потајно, са студентима и користио их као врсту притиска. Свему томе су допринели заоштрени проблеми кинеског друштва који су били у позадини сукоба: нагло раслојавање на богате и сиромашне, стални раст цена, као и инфлација која у Кини није била забележена деценијама. На политичком плану, доминантан је био све већи раскорак између економских и политичких слобода. Спољни фактор је такође имао утицаја на целокупну ситуацију: пред очима Кинеза распадало се велико совјетско царство, а са њим и социјалистички системи у свету.²⁷⁸ Ху Јаобанг је умро 15. априла 1989. године, а професор Су Шао'ц је у једном шангајском часопису објавио *ин мемориам* који је као последицу имао паљење варнице највећих студентских демонстрација које је Кина доживела после Културне револуције.²⁷⁹

Све је почело када су студенти у пролеће 1989. године изашли на улице и запосели Трг небеског мира на коме су поставили гипсану статуу „Богиње демократије“, чиме су хтели да одају пошту америчкој држави, недељама тражећи демократске реформе - пету модернизацију, тј. политичке реформе (слободу штампе, демократију на нивоу Совјетског Савеза и решавање проблема корупције). Њих 150 хиљада су, између осталог, захтевали и постхумну политичку рехабилитацију Ху Јаобанга. Студентске побуне у Кини дешавале су се спорадично, најчешће у тренуцима заоштрених социјалних, посебно економских односа. Тако је било и пре доласка комуниста на власт и властодршци су таквим побунама придавали посебну пажњу. Разлог је постојао у специфичној улози интелектуалаца у кинеском друштву: они су били малобројни, али изузетно утицајни. Кад се покрену студенти, нико није знао где ће се то завршити и како.

²⁷⁸ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 156.

²⁷⁹ Ibidem.

Ове демонстрације су биле видљиви облик покрета који је покренут са циљем да се текући курс либерализације консеквентније и енергичније настави. Један од главних студентских захтева био је онај за већим политичким слободама, променама политичког система и укидањем монопола Комунистичке партије. Денг је тога био потпуно свестан. Говорио је да економска реформа коју је иницирао тражи и промене у политичком систему. Али он је на то питање гледао другачије од студената; суштину је видео у борби против бирократизма, у смањивању превелике концентracије власти у истом кругу људи, у борби против привилегија и тд. Залагао се за расподелу послова између партије и владе, и тврдио да је то кључно питање. Притом, остајао је у чврстом уверењу да је руководећа улога Комунистичке партије принцип који не подлеже променама, па ни дискусији. Био је енергично против увођења вишепартијског система или парламентарне демократије, за шта су се залагали студентски лидери, иза којих је стајала група добро организованих кинеских интелектуалаца.

Сва та питања дуго су у Кини представљала праву табу тему и тек их је студентска побуна избацила на светлост дана. Денг, који је већ зашао у девету деценију живота, морао је да води борбу на неколико фронтова: против својих партијских другова из старије генерације, који су на захтеве студената гледали као на подривање и издају социјализма, затим против младих реформиста у партији, који су захтевали још енергичније економске политичке промене, коначно и против народног незадовољства, које се ваљало на улицама. Уз све то, Денг се искрено бојао да Кину не захвати рушилачки талас попут оног из Културне револуције. Сматрао је да Кина не би могла да преживи још један такав општи хаос. Зато је веровао да је његов први задатак, као одговорног државника, да сачува стабилност и мир у земљи. Имао је на уму још једну неоспорну чињеницу. Пред његовим очима урушавала се прва социјалистичка земља на свету – Совјетски Савез, а слична искушења чекала су и друге социјалистичке државе Европе. Са рушењем Берлинског зида, отпочињањем југословенске кризе и дезинтегративним процесима у СССР-у, кинески лидери су били непријатно затечени развојем догађаја, али су врло брзо извукли поуку о томе шта се дешава са државама у којима су партија и војска под њеном командом најјачи интегративни елементи, у случају да се деси да први елемент од та два пропадне.

Денг је процењивао да би крај социјализма у Кини значио и крај јединствене кинеске државе, у којој би дошло, као што се много пута догађало приликом пропасти династија, до грађанског рата и нових подела. Био је решен да то спречи по сваку цену, чак и по цену жртава. Генерални секретар, Цао Цијанг се 19. маја састао са студентима и позвао их на окончање штрајка глађу. Његове акције су протумачене као подстицај њиховим акцијама. У жељу свих тих дешавања 15. маја догодила се и прва посета Михаила Горбачова, лидера совјетске перестројке, Пекингу. Иако је протекла у мучном расположењу, састанак два лидера је привукао пажњу целог света.²⁸⁰ Све очи су биле упрте у дешавања у Пекингу где је примећена немогућност Денга да контролише грађане. Одговор Владе је било проглашење ванредног стања 20. маја. Денгов страх од друштвеног хаоса у том тренутку је превагнуо, те је након почетне подршке тадашњем либералном вођству, на челу с партијским секретаром Цао Цијангом, који је дуго одолевао притисцима да пошаље војску на Тјенанмен, ипак одобрио захтев конзервативне фракције за оружаним гушењем демократског покрета. Он је још пре доношења одлуке да се тенкови изведу на Тјенанмен био убеђен да „мало крви треба пустити“ како „Кину не би развео ветар, попут песка“. Критиковао је руководиоце који су оклевали да спрече nerede када се то још могло постићи без примене релативно веће силе. Али суочивши се са чињеницом да је шанса пропуштена, није оклевао да позове армију у помоћ. Оправдање је нашао и у процени да је реч о „планираној завери против Кине“. Међутим, брутална акција кинеске војске требала се првенствено разумети у контексту међупартијског обрачуна, где је такав поступак требао послужити као упозорење свим либералнијим кадровима да се неће дозволити расцеп у партији.²⁸¹ За разлику од нереди 1986. године, овог пута је акција студената имала тенденцију да се прошири и ван њихових редова, тако да је и противакција морала бити далекосежнија. Отпочета је оштра кампања за успостављање партијске дисциплине, да би 4. јуна 1989. била извршена жестока војна акција.

Након свега Денг је тврдио да Кина као земља са више од милијарду људи, није могла допустити демонстрације уз учешће тако великог броја људи, имајући

²⁸⁰ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 221.

²⁸¹ Ozren Baković, „Kineska vanjska politika i hrvatsko-kineski odnosi“, *Politička misao*, vol. 37, br. 4, 2000, str. 51.

у виду да се на ноге није био дигао само Пекинг већ и Шангај, Гуанџоу и други велики градови у којима су концентрисани универзитети. Две трећине дванаестомилионског Пекинга било је на страни студената, а слично је било и у другим градовима. „Можете ли уопште замислити шта би се десило у Кини. Да се ситуација погоршала до те мере да се стварају државне и партијске фракције, где свака фракција контролише армију и одређену територију, грађански рат би заиста букнуо. Реке крви би потекле, али не десетине већ стотине милиона избеглица напустиле би земљу. То би водило ка светској катастрофи“, објашњавао је касније Денг канадском премијеру Тридоу.

Када је у питању домаћа јавност, позивао се на кинеску традицију када је у питању обрачун са онима који устају против власти. Тежина казне мало је када у Кини зависила од тежине учињеног деликта. „Ако кажњаваш, кажњавај сурово и за ситне преступе“, гласи једна кинеска пословица. Уз то, од старих времена побуна против власти представљала је најтежи прекршај који се најстроже кажњавао. Денг, стари револуционар, био је убеђен да се свака власт брани силом, а имајући на уму могуће последице, веровао је да је боља мања од велике несреће. Ипак, без обзира на објашњења која је наводио, неоспорно је да је и сам био погођен размерама страдања на Тјенанмену. Он, који је два пута био проглашаван за личност године у анкети америчког недељника „Тајм“,²⁸² сада је био изложен жестоки критикама у којима је упоређиван са најокорелијим зликовцима у свету.

²⁸² Кинеског заменика председника владе Денг Сјаопинга амерички недељник Тајм је назвао „човеком године“ у 1978. За његов избор за ову титулу часопис се одлучио после драматичне одлуке Цимија Картера о нормализовању односа САД са НР Кином од 1. јануара 1979. Очекује се његова посета 29. јануара што ће бити прва посета једног високог кинеског функционера САД од како су комунисти дошли на власт 1949. Овај недељник је Денга, који је такође потпредседник КПК и начелник генералштаба Армије описао као човека који је „чврст, британак, еластичан, (који је) доживео више политичких рехабилитација него Ричард Никсон“. Тајм такође пише: „Као члан партије већ више од 50 година и ветеран из Маовог дугог марша он такође поседује морални ауторитет као ниејдан други кинески вођа, ауторитет заснован делимично на одбијању да се повинује политичким ветровима из протекле две деценије“. Лист такође наводи да је Денг човек велике предузимљивости који је окончао изолованост Кине и довео најстарију цивилизацију на свету укорак са 21. веком. Избор Денг Сјаопинга за „човека године“ представља први избор једног Азијца за ту титулу часописа Тајм од 1938. године, када су њу добили Генералисимус и госпођа Ганг Кајшек. Овај часопис врши избор „човека године“ од 1927. указујући тиме почаст личности која је највише утицала на ток догађаја у свету за 12 месеци који протекну. Претходне године је био одабран египатски председник Ануар Садат. Тајм, „Deng Sjaoping „čovek godine““, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 93, s-2, 24. decembar 1978.

Његова земља била је изложена политичкој изолацији и економским санкцијама, а иако је најављивао супротно, дошло је до стагнације реформе.²⁸³

Услед војне интервенције било је мртвих и рањених. У тим тренуцима је поново пресудио Денг сменивши Цао Цијанга и ставивши га у кућни притвор у коме ће остати годинама. Много људи је ухапшено и осуђено. Иако их је дуга историја научила да ретко исказују своја осећања, Кинези су увек били темпераментан народ чија је крв умела да жестоко прокључа, а у Пекингу је уведено ратно стање. Професор Су Шао'ц и многи његови истомишљеници су побегли у Сједињене Америчке Државе. Студент Вен Ђиншенг је био ухапшен, а након тога су и њега испратили у САД. Светски медији су поново објављивали слике злогласних тенкова Т-55 са црвеним петокракама, овога пута како газе богињу слободе на пекиншком Тјенанмену. Западна штампа се ускомешала. Американци су увели санкције против Пекинга, Кини је претила међународна изолација. Још више јој је претио повратак у прошлост, јер је равнотежа на ваги политичке моћи у Пекингу била озбиљно нарушена, ветерани су ликовали. И опет је Денг морао да интервенише: на сцену је извео „трећу генерацију“ кинеских реформатора. Његов избор је пао на партијског функционера из Шангаја, инжењера Ђианг Цемина.²⁸⁴

Након гашења вишенедељних масовних демонстрација студената на Тјенанмену, у којима се тражило даље развијање и продубљивање демократизације, на Седмом пленуму КП Кине, у лето 1989. године је превладало ублажавање крутог етатистичког курса.²⁸⁵

Тјенанменшки догађаји из лета 1989. године ушли су у историју као крвави обрачун кинеске армије са студентима, и то пред очима не само кинеске већ и светске јавности. Бруталност с којом су тенкови рушили све испред себе, ломећи километарске барикаде у пекиншким улицама да би се на крају обрели на централном тргу, представља је слику која ће тешко бити заборављена и опроштена. Домаћа и светска јавност упирале су прстом на Денга као главног виновника несреће. Водећи кругови истицали су да је намера била само сузбити хаотични ефекат буржоаског либерализма, а не обуставити економске реформе.

²⁸³ Aleksandar Novačić, *Radanje velike Kine*, op. cit, str. 158.

²⁸⁴ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 222.

²⁸⁵ Leo Mates, „Rebalansiranje u Kini“, *Međunarodna politika*, br. 980, 1991, str. 30-32.

Денг је тврдио да се борио против хаоса, а не против демократије: „Ја сам још увек реформиста, али да смо сада изгубили стабилност, требала би читава једна генерација да се она поново успостави“. Међутим, брзо се показало да је политичка репресија увелико гушила и економску иницијативу и према томе обуставила реформска кретања на економском пољу. Једном речју, показало се да није могуће учинити корак натраг у политици и наставити економске реорме. Но, та повезаност је и 1987. и 1989. године довела до нежељених последица и до потребе да се поново мења курс, иако је то могло довести до нових политичких експреса у будућности.

Изнете појединости, а могло би се навести још много више детаља, показују да је тешко ова контрадикторна кретања објаснити просто сукобом двеју струја, као што је то уобичајено у европском плурализму. У Кини, посебно у њеној комунистичкој партији, није владао плурализам те врсте, који би допуштао један такав сукоб између супротних фракција без последица које би знатно прелазиле оквире смењивања једног или два водећа функционера и то без тежих реперкусија на њихову судбину. Последњи пут када је у врху Кине заиста дошло до формирања двеју струја, борба се водила до тоталног уништења једне од фракција и она је трајала дуги низ година и темељито потресла читаву земљу.²⁸⁶

Никада се, вероватно, неће сазнати колико је људи погинуло у немирима 1989. године. Западна штампа помињала је хиљаде погинулих, домаћа је тврдила да је тај број десет пута мањи. Званична кинеска верзија, на пример, помиње 6.000 повређених војника и официра, 200 убијених војника и 36 погинулих студената. Без обзира на одсуство правих података, био је то најжешћи сукоб у Кини после Културне револуције, и можда најтежа одлука коју је Денг морао да донесе.²⁸⁷

Пет месеци након догађаја на Тјенанмену он се обратио писмом Централном комитету партије, у коме је молио да га ослободе чланства. Осмог новембра 1989. је пензионисан. Имао је тада осамдесет пет година, функцију почасног председника бриц федерације Кине и решених неколико важних задатака: вратио је армијски врх у политички живот Кине, довео на место генералног секретара до тада не баш познатог Ђианг Цемина који је био неповезан са доношењем одлуке о војној акцији, консолидовао државне и

²⁸⁶ Ibidem.

²⁸⁷ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 157.

партијске редове и спречио активност студентских лидера и других политичких противника.²⁸⁸ Још једном је оставио отворена врата за наставак спровођења својих изворних политичких опредељења, иако је испрва конзервативни удар био толико жесток да су реформе потпуно биле замрзнуте, а изолационистичке тенденције превладале.

3.1.2. ПОСЛЕДИЦЕ ДОГАЂАЈА НА ТЈЕНАНМЕНУ

Одмах након немира, за потребе унутарпартијског обрачуна оживљена је хистерична пропагандна реторика која је својом ригидношћу подсетила на времена радикалног левичарења из раздобља „велике културне револуције“. Томе су још више доприносиле критике од стране међународне заједнице које је кинеско руководство ксенофобично доживљавало као мешање у унутрашње ствари и као отворену или прикривену намеру западних држава да сруше кинеску комунистичку власт. Међутим, већ након само неколико месеци могло се уочити како је реални простор спољне политике био препуштен прагматичним покушајима повратка на међународну сцену, у чему је врло запажену улогу одиграо искусни дипломата од каријере и тадашњи министар спољних послова, Ђена Ћичен (Qian Qichen).

Реакције међународне заједнице након догађаја на Тјенанмену нису изостале. Јапан, САД и свих 12 држава тадашње ЕЗ, одмах су увеле санкције које су се у првом реду односиле на прекид војне сарадње и забрану извоза у Кину наоружања и високих технологија које би могле бити употребљене у војне сврхе. Прекинути су контакти на високом политичком новоу, а суспендовани су и тзв. soft loans. Кина је поново запала у својеврсну изолацију.

Совјетски Савез, с којим је Кина потпуно нормализовала државне и партијске везе током посете Горбачова Пекингу у мају, непосредно пре војне интервенције на Тргу небеског мира, није осудио кинеску владу, чиме су остављена отворена врата за наставак билатералних контаката на највишем нивоу. Упркос чињеници што се у новој, изразито идеолошки обојеној ситуацији у земљи интерно критиковао Горбачов као главни кривац за пропаст комунизма,

²⁸⁸ Ibidem, str. 159.

тадашњи премијер Ли Пенг посетио је Москву у априлу 1990. године и том је приликом потписан споразум о демилитаризацији границе, са смањењем трупа на ниво који одговара „добрим суседским односима“.²⁸⁹ Убрзо су уследили војни контакти и прве понуде за продају руских војних авиона чиме је послата значајна порука САД-у како постоје и алтернативни извори за опскрбљивање високим војним технологијама.²⁹⁰

Уз очекивано немешање у унутрашње ствари Кине, државе Трећег света, и већина социјалистичких држава, изузев „мекших“ режима у Пољској, Мађарској и Југославији, показала је разумевање за начин на који су кинеске власти реаговале у гушењу продемократског покрета. Подршка и одговарајућа идеолошка блискост, исказана нпр. током посета Румунији члана Сталног комитета Политбироа ЦК КПК, Ђиао Шија (Qiao Shija) у октобру 1989. године, рушењем Берлинског зида и падом источноевропских социјалистичких режима, показала се врло брзо беспредметном. На промене у источноевропским државама кинеске власти, међутим, су реаговале прагматично, што се могло видети и на наведеном примеру Румуније, где се уз брзе честитке новом руководству истицало како „Кина поштује избор румунског народа и жели наставити одржавати и развијати пријатељске односе на темељу пет начела мирољубиве коегзистенције“.²⁹¹

То је била спољнополитичка формула која је примењена и код других држава бившег социјалистичког блока. И док је Кина својом политиком реформи и отварања према свету осамдесетих година многим социјалистичким државама, односно реформистички оријентисаним фракцијама њихових комунистичких партија, служила као узор, тако је, чини се, насилним гушењем продемократских демонстрација у јуну 1989. године послужила као негативан пример реаговања у сличним ситуацијама, што је делимично утицало и на мирно силажење с власти социјалистичких режима у тим државама.

²⁸⁹ Tow T. William, „China and International Strategic System“, у: Thomas W. Robinson, David Schabaugh (ur), *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, Oxford University Press, London, 1994, str. 143.

²⁹⁰ Ibidem.

²⁹¹ Министарство иностраних послова НР Кине, Билатерални кинеско-румунски односи, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.

Међутим, због све већег значаја кинеског привредног „чуда“, знатних страних инвестиција, неприкосновене политичке моћи која проистиче из места сталног члана Савета безбедности УН, те позиције нуклеарне силе, као и све већег утицаја у региону и генерално изузетног успеха дипломатије, санкције уведене од стране Запада нису ни дуго нити у потпуности биле поштоване. Већ, током 1990. године Кина се својом врло прагматичном спољном политиком постепено почела враћати на међународну сцену. У међувремену, Буш старији с једне стране је критиковао Кину због ниског степена људских права и увео им санкције, а у исто време је слао приватна писма извињења (у којима је Денг називао пријатељем) и емисаре као би одржао добре односе са кинеским званичницима.²⁹² Прећутном сарадњом са САД-ом током кризе и рата у Заливу, Кина се успела наметнути као конструктивни и стабилизирајући члан међународне заједнице у постхладноратовском свету.²⁹³

Кина је најпре у Савету безбедности УН гласала за увођење санкција према Ираку, да би се у новембру 1990. године суздржала и тако омогућила војну интервенцију у јануару 1991. године. За своју кооперативност награђена је скидањем санкција на сусрете на високом нивоу од стране ЕУ, а Јапан је у децембру 1990. године обновио финансијску подршку укидањем суспензије на кредите. Чак је и председник САД Џорџ Буш у новембру у Вашингтону примио министра спољних послова Ђена Ћичена, а трговински статус најповлашћеније нације амерички је Конгрес продужио и 1991. и 1992. године.²⁹⁴

²⁹² Председник Џорџ Буш је ургирао код бившег председника Никсона и бившег државног секретара Хенрија Кисинџера да не дозволе да се односи са Кином погоршају. Чак је организовао и тајну посету Кини у јулу 1989. године како би одржао постојећи дијалог и рекао Кинезима да жели искрено да поправи односе који су запали у кризу. Три недеље након инцидента, првог јула, је необележеним Ц-141 авионом послао у Пекинг Саветника за националну безбедност Брента Скоукрофта (Brent Scowcroft) и заменика државног секретара Лоренса Иглбергера (Lawrence Eagleburger) којима се придружио амерички амбасадор у Кини Џејмс Лили (James Lilley). У Кини су се тајно сусрели са Денг Сјаопингом, премијером Ли Пенгом и министром иностраних послова Ђен Ћиченом. Денг је похвалио Буша и узвратио на изразе пријатељства, додавши да се Кина не плаши санкција. Скоукрофт је америчку реакцију на инцидент правдао разликама између два друштва где је председник био приморан да испоштује осећања Американаца који су тражили да САД конкретно реагују на инцидент који се десио. Henry Kissinger, *On China*, op. cit, pp. 430-433. У децембру 1989. године Буш је организовао званичну посету Кини која је изазвала велике критике у САД, нарочито од стране демократа. Након Тјенанмена однос са Кином је постао велика Бушова одговорност. Nancy Bernkopf Tucker (ed), *China Confidential*, Columbia University Press, New York, 2001, p. 447.

²⁹³ William T. Tow, „China and International Strategic System“, op. cit, str. 140.

²⁹⁴ Ibidem.

3.2. ЕКОНОМСКЕ И ПОЛИТИЧКЕ РЕФОРМЕ КИНЕ

Повољан развој догађаја на спољнополитичком плану очигледно је уверио кинеског лидера Денг Сјаопинга да још једном у својој каријери снажно подстакне брже економске реформе. Он је, наиме, након драме на Тјенанмену 1989. године сазвао кинеске руководиоце и лаконски им поручио: „Из ове собе можете изаћи на двоје врата. На првим пише политика, на другим економија. Изађете ли на прва, наћи ћете се поново у културној револуцији. Изађете ли на друга ући ћете у XXI век”. Са својим огромним искуством знао је да успех његових реформи зависи, пре свега, од односа са једном земљом која је била потенцијално и највећи економски партнер и највећи политички противник његове земље. И као што Џоу Енлај и Мао Цедунг почетком седамдесетих нису оклевали да са Хенријем Кисинџером и Ричардом Никсоном потпишу „Шангајски коминике”, ни Денг није оклевао да се упусти у дијалог са тврдоглавим борцем за људска права Џимијем Картером и стекне његову подршку.²⁹⁵ У јануару 1992. године за време посете јужној провинцији Гуандонг и специјалној економској зони Шенжен наредио је да се настави још снажније са реформама.²⁹⁶ Тиме је започела експанзија кинеске економије. Последица тога је била инфлација против које се народ борио улажући новац у акције. Теоретска подлога новој фази реформи била је Денгова теза да тржиште није искључиво елемент капиталистичког економског модела те да су све методе које унапређују производне снаге, национално и индивидуално богатство – тзв. три користи – дозвољене. Тиме је био отворен пут раздобљу креативног експериментисања са капитализмом у економији, чија је последица био раст без преседана у новијој кинеској историји, са стопама раста бруто-националног дохотка од близу 13% до 1995. године. Последично је растао и међународни углед Кине, а економски

²⁹⁵ Predrag Simić, „Srbi i Kinezi, *Politika*, извор: интернет, <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Srbi-i-Kinezi.lt.html>, 26/06/2013.

²⁹⁶ Постоји мишљење да је Денг то морао учинити изван Пекинга где су средишње партијске органе, као и средишње медије контролисали конзервативни партијски кадрови. Willim Van Kemenade, *China, Hong Kong, Taiwan, Inc. – The Dynamics of a New Empire*, Alfred A. Knopf, New York, 1997, str. 14.

интереси су приносили нормализовању осталих односа, у чему су предњачиле западноевропске државе, на челу са Немачком.²⁹⁷

Такође, комунистичка партија Кине је препознала потребу да економска реформа буде испраћена политичком. Охрабрени успехом који је остварила придржавајући се у економском домену Денг Сјаопинговог лукавог савета да „реку треба прегазити напипавајући камење“, постало је јасно да партија намерава да иде сопственим другачијим путем и у политичкој сфери. Постепено, градуализмом, водећи Кину ка „демократском уређењу“, партија је направила отклон од „шок терапије“ радикалних реформи које се тесно везују за Вашингтонски консензус²⁹⁸ (који инсистира на либерализацији, приватизацији и стабилизацији) и решила да селективно позајмљује елементе различитих демократских система како би изградила такозвану делиберативну демократију (*сијешанг минџу*),²⁹⁹ односно систем у ком се комбинују ауторитарно вођење земље од стране партије, шира партиципација народа у политичким процесима и управљање кроз владавину права, док се одбацују елементи као што су универзално гласачко право, прави парламентарни органи и спорни вишепартијски избори.³⁰⁰

Денг Сјаопинг је у начелу изложио почетне планове реформе политичког система Кине још у свом чувеном говору пред партијским руководством у августу 1980. године,³⁰¹ но овај процес је био осујећен због кризе изазване дешавањима на Тргу Тјенанмен 1989. и због распада Совјетског Савеза. Лекције научене из тог периода и спознаја да одсуство политичких реформи отежава даљи друштвено-економски развој вратили су ову тему на дневни ред партије.³⁰² Једна од

²⁹⁷ Ozren Baković, „Kineska vanjska politika i kinesko-hrvatski odnosi“, op. cit, str. 51-53.

²⁹⁸ За расправу о томе да ли је бољи Вашингтонски консензус или Пекиншки консензус видети: Joshua Cooper Ramo, *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London, 2004, p. 3. Рамо овде напомиње да без обзира на то да ли се кинески пројекат реформи заврши успехом или поразом, „Пекиншки консензус већ исцртава траг нових идеја које се значајно разликују од оних које долазе из Вашингтона“ и „утире стазу којом друге земље широм света“ треба да иду.

²⁹⁹ Делиберативна демократија још се назива и „партиципативна“ демократија и „консултативна“ демократија.

³⁰⁰ Фред Бергстен, Николас Ларди, Дерек Мичел, Чарлс Фримен, *Успон Кине: изазови и шансе*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 89.

³⁰¹ Више о томе бидети у: Deng Xiaoping, „On the Reform of the System of Party and State Leadership“, u: Deng Xiaoping, *Selected Works of Deng Xiaoping 1975-1982*, Foreign Languages Press, Beijing, 1983.

³⁰² Бергстен Фред, Ларди Николас, Мичел Дерек, Фримен Чарлс, *Успон Кине: изазови и шансе*, оп. цит, стр. 90.

најважнијих економских прекретница за Кину догодила се усред живе интелектуалне дебате пред одржавање 14. конгреса партије 1992. године, када је Денг Сјаопинг хтео да поново преузме контролу над процесом креирања политике коју му је преотео његов ривал из лидера конзервативаца Чен Јун, након кризе настале дешавањима на Тргу Тјенанмен. Након дебате између интелектуалаца око тога „шта значи социјалистичко а шта капиталистичко?“ Конгрес је подржао стварање „социјалистичког тржишног економског система“ и тиме најавио нову еру убрзаних тржишних реформи.³⁰³ Историјска одлука Конгреса да подржи Денгов курс економске политике усмерила је Кину ка убрзаним тржишним реформама. Тиме су конзервативци у партији који су се залагали за увођење „планиране привреде уз регулисање тржишта“ неповратно скрајнути. Поштујући правило да оног тренутка када партија на Конгресу утврди политичко и економско „усмерење“, чиме је традиционално означен крај дебате па они који наставе са расправом и пређу ту црту суочавају се са прекором Партије или нечим још горим, неки конзервативни лидери, међу којима су били Јао Јилин и Сунг Пинг, изгубили су своје позиције у свемоћном Сталном комитету Политбироа, док је директор партијског гласила „Женмин Жибао“ Гао Ди смењен са тог места.³⁰⁴ Иако су се жестоке полемике на тему каква привреда треба да буде наставиле међу интелектуалцима током читавих деведесетих, те полемике тичале су се обима и брзине реформи и нису донеле суштинско превредновање самог реформског пројекта Денг Сјаопинга.³⁰⁵

3.3. КРАЈ ХЛАДНОГ РАТА И НОВЕ ОКОЛНОСТИ ЗА РАЗВОЈ МЕЋУСОБНИХ ОДНОСА НР КИНЕ И ЈУГОСЛАВИЈЕ

Завршетак Хладног рата донео је велике промене. Распад источноевропских социјалистичких режима 1989. године, Варшавског пакта 1990.

³⁰³ Dragana Mitrović, „Neki problem tranzicije SR Jugoslavije u svetlu iskustava NR Kine i evropskih postsocijalističkih zemalja“, u: Sreten Sokić (ed), *Ka savremenom društvu: procesi tranzicije*, Fakultet političkih nauka, Čigoja, Beograd, 1997, str. 226.

³⁰⁴ Joseph Fewsmith, *China Since Tiananmen: The Politics of Transition*, Cambridge University Press, New York, 2001, p. 70.

³⁰⁵ Фред Бергстен, Николас Ларди, Дерек Мичел, Чарлс Фримен, *Успон Кине: изазови и шансе*, оп. цит, стр. 64

године и самог Совјетског Савеза 1991. године, имао је за последицу нестанак донекле симетричног биполарног система и настанак униполарног света којим доминира једна суперсила - Сједињене Америчке Државе. Као и свуда у свету, нове околности у постбиполарном периоду наступиле су и за СФР Југославију и НР Кину. Током Хладног рата САД су имале јасно дефинисану „велику стратегију“ која је почивала на идеји Џорџа Кенана о „обуздавању комунизма“ (containment), о којој је постојао унутрашњи политички консензус и која је непогрешиво водила америчку глобалну политику. Међутим, стратегија „обуздавања“ је нестала заједно са Берлинским зидом, а САД су се, без глобалног противника, нашле у новој улози за који нису биле политички припремљене. Последица тога је било смањење америчког интереса за постојање стратешке тампон-државе као што је Југославија. Одбијајући то да прихвати, оптерећена унутрашњим проблемима, историјским разликама између народа и различитим националним, идеолошким и политичким опредељењима између руководства водећих република, Југославија је безуспешно покушавала да „плива“ у складу са променама у окружењу и пронађе свој европски идентитет. Са појавом нове стратегије САД, која је подразумевала спречавање појаве ривалске суперсиле или мултиполарности у међународним односима, постало је очито да како би се то остварило било је потребно очувати односе са европским савезницима у условима када више није било совјетске претње и када је Европска унија склона да има сопствену спољну и безбедносну политику. Другим речима, било је неминовно реформисати НАТО и трансатлантске односе, што су САД управо и урадиле кроз доктрину „хуманитарног интервенционизма“.

Завршетак Хладног рата утицао је и на спољну политику НР Кине. За разлику од периода биполаризма када је она била под утицајем две суперсиле, након завршетка Хладног рата, распадом СССР и решавањем граничног питања нестало је страх од совјетског напада и самим тим смањена напетост између ове две државе. Тиме је „кинеска карта“ изгубила сваку вредност и Кина је била приморана да још једном редефинише своју улогу у светским пословима. Она је поставила два циља: да постане заштитник кинеске културе, цивилизацијски магнет према коме ће се све кинеске заједнице оријентисати и да поврати свој историјски положај хегемонистичке силе у Источној Азији који је изгубила у XIX

веку. Ова улога Кине се видела у: прво, начину на који она описује свој положај у светским пословима; друго, степену у коме су прекоморски Кинези постали економски увучени у Кину; и треће, све већем броју економских, политичких и дипломатских веза са Кином и три главна кинеска ентитета, Хонгконгом, Тајваном и Сингапуром, као и у појачаној оријентацији на Кину југоисточних земаља у којима Кина има знатан политички утицај.³⁰⁶ Модел односа са Совјетским Савезом након Хладног рата послужиће кинеској спољној политици као најприкладнији модел уређења стратешких односа с другим најважнијим силама света у циљу стварања мултиполарне структуре међународних односа. У таквим промењеним геополитичким односима, спољна политика НР Кине почиње да се гради у односу на једину суперсилу која је преостала – САД. Када Руска Федерација, након окончања Хладног рата и распада Совјетског Савеза, више није представљала претњу за НР Кину и САД, и изворна, стратешка основа повезаности две државе је нестала. Амерички председници Џорџ Буш старији и Бил Клинтон покушали су да пронађу нов рационални оквир америчке политике према НР Кини те док је Џорџ Буш старији настојао да очува старе односе са Пекингом, Бил Клинтон је „тумарао“ у настојању да креира нешто ново. Међутим, карактеристичан континуитет представља чињеница да је Кина у Вашингтону деведесетих година од маргиналне теме америчке политике постала преокупација, што представља и данас. Сасвим изненада, извештај Светске банке из 1992. године је указао да је нови хегемон на хоризонту. Кинеска економија, како је банка објавила, била је далеко већа него што се мислило. Аналитичари су брзо зграбили своје калкулаторе и извршили процену кинеске војне моћи. Резултат је био, како су многи стратеги закључили, да Кина може да се појави као доминантна сила у Азији, озбиљно оспоравајући америчке интересе. То је била друга страна медаље америчке жеље да ојача кинеске војне способности како би се супротставила Совјетском Савезу. Међу званичницима у САД створио се страх да НР Кина може постати војна суперсила.

Систематска кинеска елаборација новог светског поретка појавила се у Извештају о раду владе 1991. године, где је истакнуто да, при преласку у ново доба и нови светски поредак, државе, посебно велике силе, треба да поштују пет

³⁰⁶ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000, стр. 188.

принципа мирољубиве коегзистенције, у нади да ће то донети већу једнакост међу државама од дотадашње политике сукоба. У том документу најављена је потреба за новим, праведнијим економским поретком, где ће државе имати једнаке шансе и обострану добит. За Кину је синтагма „нови међународни поредак“ представљала концепт којим се желело у оквиру УН супротставити западној варијанти формуле о „новом светском поретку“ који је за кинеско руководство подразумевао уређење света на темељу западних, демократских вредности. Кинеска је процена била да је крај XX века представљао прелазно раздобље у коме се „јављају нове идеје, а старе им се силе опиру; мир и развој су хитне потребе човечанства данас“, па је стога неопходно створити нови међународни политички поредак који ће одговорити овим потребама. За Кинезе успостављање „новог међународног политичког поретка“ је значило „елиминисати хегемонизам и политику силе из међународних односа и примену пет принципа мирољубиве коегзистенције“. Успостављање таквог међународног политичког поретка је било повезано са „покретом за успостављање новог међународног економског поретка једнакости и обостране користи“. Кина је себе свакако видела као једну од најважнијих фигура на тој сцени, упркос томе што је одбијала атрибут „велике силе“.³⁰⁷ Анализе највиших кинеских званичника указивале су на то да после „пада“ Совјетског Савеза НР Кина може постати следећа мета, јер је, као највећа преостала комунистичка држава, преузела улогу водећег идеолошког ривала Сједињених Америчких Држава. Денг Сјаопинг је у септембру 1991. године изјавио: „Сукоби између две земље конституисали су „нови хладни рат““, и та фраза се редовно понављала у кинеској штампи.³⁰⁸ Није било много сумње да су амерички председници, заступајући „теорију демократског мира“, по којој демократије не воде ратове једне против других, дугорочно рачунали на промену кинеске идеологије и политичког система.³⁰⁹ Међутим, свесни тога да није

³⁰⁷ Dragana Mitrović, „NR Kina na pragu novog veka“, *Međunarodna politika*, br. 1033, 1995, str. 27.

³⁰⁸ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000, стр. 246.

³⁰⁹ Средишња хипотеза теорије демократског мира је да демократије не ратују између себе. Однос о коме говори ова теорија тиче се либералних демократија, а не свих демократских држава. Дојл је покушао да покаже како се чувени есеј „О Вечном миру“ Имануела Канта из 1795. године може користити да би се објасниле две веома важне правилности у светској политици: 1) тенденција да су либералне државе истовремено мирољубиве (склоне миру) у њиховим међусобним односима и 2) да су неуобичајено склоне рату у њиховим односима са нелибералним државама. То наравно не значи да демократске државе немају сукобе између себе. Напротив. Али заједничке норме које поштују, нека институционална ограничења и једна врста економске међузависности спречавају

искоришћен моменат завршетка Хладног рата и дешавања на Тјенанмену (када су студенти организовали демонстрације тражећи пету модернизацију) да се то деси, политика према Пекингу је постала помирљива - сматрали су да ће демократија једног дана свакако доћи у НР Кину и да ће трговина, образовање и културни контакти на дуге стазе служити јачању слободе и демократских вредности. Мека моћ САД је требала да учини то могућим.³¹⁰ У исто време, кинеској влади је био потребан нови непријатељ да подстакне кинески национализам и легитимише своју власт.

Денг Сјаопинг и највиши кинески лидери нису у почетку имали добро мишљење о Борису Јељцину, интерно га окривљујући за распад Совјетског Савеза, но нови постхладноратовски међународни односи и кинеска изолованост од Западане Европе посредно након „Тијенанмена“, условили су релативно брзо

их да ти сукоби ескалирају у рат. По Дојлу ватра сукоба се гаси уз помоћ преговора пре него што се дозволи да се распламса у пожар рата. Дојл је свестан да свет упркос свему, још увек не живи у потпуно демократским друштвима. „Зоне либералног мира“ се још нису прошириле на цео свет. Да би свет био стабилнији треба имати "приступ двоструких трака": 1) треба очувати либералну заједницу тако што ће се оне удружити да сачувају своје вредности или да се сачувају од напада ауторитарних држава. 2) треба проширити либералну заједницу и то тазилчитим економским и дипломатским средствима. То се може урадити на један од следећа три начина: 1) Инспирисањем: охрабривањем народа који живе у недемократским режимима да се боре за своју слободу, 2) Подстицањем: изградња и учвршћивање мира у таквим земљама и економско реструктурисање, 3) Интервенцијом: која је легитимна ако већина народа показује незадовољство у вези са радом њихове владе и ако су њихова основна права систематски кршена. Ова теорија је веома присутна у пракси. Пример за то је спољна политика Била Клинтона. У говору о стању нације из 1994. године, тадашњи председник САД Бил Клинтон рекао је да је одсуство рата између демократија оправдање за америчку политику процеса демократизације широм света. Врло је тешко наћи примере да две демократије ратују између себе. Примери за то су: 1) 1812- рат између Британије и САД, када је запаљена Бела Кућа; 2) ако се Немачка узме као демократија, онда је то сукоб између Велике Британије и Немачког царства у Првом светском рату 3) Еквадор-Перу. Michael W. Doyle, „Kant, liberal legacies and Foreign Affairs“, извор: internet, [http://www.politics.ubc.ca/fileadmin/user_upload/poli_sci/Faculty/price/Debating the Democratic Peace Doyle.pdf](http://www.politics.ubc.ca/fileadmin/user_upload/poli_sci/Faculty/price/Debating_the_Democratic_Peace_Doyle.pdf), 19/04/2013.

³¹⁰ Џозеф Нај меку моћ дефинише као „способност да се постигне жељено помоћу привлачности, а не присиле или новца“, односно помоћу „привлачности културе, политичких идеала и политике земље“. Joseph S. Nye Jr, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004, р. 5, 6, 60. Вођење рачуна о принципијелности, моралности и очувању врлина као елементима који дају легитимитет једној политици има дугу историју у Кини, која сеже чак и до њених конфуцијанских филозофских корена. Према кинеској традицији, ако је неко у свом понашању привржен врлини и принципима, онда му то даје за право да буде вођа. Ако погледамо савремени контекст, схватимо да је Кина схватила колика је вредност тих идеала за развој меке моћи у иностранству, а нарочито за потенцијални културни и интелектуални допринос међународном друштву, јер он може да потпомогне утицају и статусу Кине као великог светског лидера. Свакако није случајност то што је Кина по Конфучију назвала институте које постојано оснива широм света како би промовисала проучавање кинеског језика и културе. Dong Zhao, *China's Ethnic and Religion Policies*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 20, 2013.

приближавање које је означено успешном посетом руског председника Кине крајем 1992. године. Ова посета подигла је билатералне односе на ниво „добросуседских односа и односа узајамно корисне сарадње“, док су током посете кинеског председника Ђианг Цемина Русији у септембру 1994. године односи били подигнути на ниво „конструктивног партнерства за XXI век“. Од тада се односи непрестано побољшавају па се, на пример, често размењују делегације на високом нивоу, појачава размена војних технологија и високих војних посета, успоставља све шире узајамно разумевање поводом најважнијих међународних питања, а у највећем делу је решено и спорно питање заједничке границе, које је врло неугодно оптерећивало узајамне односе у прошлости.³¹¹ Крајем јуна 1995, кинески премијер Ли Пенг и руски премијер Виктор Черномирдин потписали су економски и војни споразум који је додатно показао колико су се кинеско-руски односи поправили од распада СССР-а. Кина је пристала да репрограмира дуг од 306 милиона долара који је настао пре колапса Совјетског Савеза 1991. године. Заоштравање кинеско-америчких односа око Тајвана допринело је додатном стратешком приближавању током Јељцинове посете Пекингу у априлу 1996. године. Том приликом односи су подигнути на ниво „стратешких односа сарадње оријентисаним према XXI веку на темељу једнакости и узајамног поверења“. Од тада се, према кинеским оценама, они развијају на задовољавајући начин, с тим да се посебно истиче како су током Ђианг Цеминове посете Русији у априлу 1997. године две стране издале Декларацију о мултиполарном свету и оснивању „међународног поретка“.³¹² Основне карактеристике, како се истиче, новог типа односа између држава, јесу те што кинеско-руско партнерство ни у ком случају не подразумева савезништво каква су постојала током и непосредно након Другог светског рата или у време хладног рата, те да оно ни у ком случају није усмерено против трећих држава. На овај начин се реафирмисала основна Денгова линија о независној спољној политици која се креативно прилагођавала компликованој постхладноратовској међународној конфигурацији. Такође, водећи се понајпре економским интересима, ЕУ је већ током 1990. године укинула неке од санкција

³¹¹ Zhao Longgeng, „Sino-Russian Strategic Cooperativ Partnership: Heading for Road of Solidity“, *Contemporary International Relations*, br. 5, 1999, str. 10.

³¹² Liu Jiangyong, „International Partnerships Facing Challenges“, *Contemporary International Relations*, br. 4, 1999, str. 3.

донесене одмах након „тјенанменшког инцидента“, а шпански министар спољних послова Франциско Фернандез-Орdoneз (Francisco Fernandez-Ordonez) био је први виши западноевропски дипломата који је посетио Кину у новембру 1990. године. Њега је следио италијански премијер Ђулио Андреоти (Goulio Andreotti) у јесен 1991. године, а посебно је важна била посета немачког канцелара Хелмута Кола (Helmut Kohl) у новембру 1993. године. У приближавању Кине и ЕУ запажену улогу је управо одиграла Немачка која је, помало опрезна према непредвидљивим приликама у Русији, добре односе с Кином поставила у средиште своје азијске политике. Колова посета показала је како је Кина у стању зарадити политичко пријатељство те је том приликом потписано око 20 трговачких споразума у вредности од 2,8 милијарди америчких долара.³¹³ Водећи активну политику приближавања Кини, Немачка је у том смеру подстицала и друге државе Европске уније. У време немачког председавања 1994. године прихвата се нова стратегија према Азији, чија последица је доношење документа Европске комисије „Дугорочна политика за кинеско-ЕУ односе“ у јулу 1995. године. Те године у новембру канцелар Кол је по четврти пут посетио Кину. Посета ће бити запамћена по, у Немачкој јавности тада жестоко нападаном, обиласку војне касарне, чиме је започео процес скорог укидања и војних санкција Европске уније. Према службеној кинеској оцени билатералних односа, они су знатно покварени кад је немачки Парламент у јуну 1996. године донео резолуцију којом се Кина осуђује због кршења људских и националних права на Тибету.³¹⁴

3.4. КРИЗА У ЈУГОСЛАВИЈИ

Крај Хладног рата је за последицу имао да је поремећена или, боље речено, укинута дотадашња „идеална“ блоковска равнотежа на Балкану: 2+2+2 тј. две балканске земље – Грчка и Турска у НАТО, две – Бугарска и Румунија у Варшавском уговору, две – Југославија и Албанија изван блокова.³¹⁵ Југославија је за Запад изгубила сву своју важност као „бафер зона“ између истока и запада,

³¹³ Feng Zhongping, „Fifty Years of China-Western Europe Relations“, *Contemporary International Relations*, br. 10, 1999, str. 25.

³¹⁴ Министарство иностраних послова НР Кине, Билатерални кинеско-немачки односи, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.

³¹⁵ Ranko Petković, „Politička mapa Balkana posle hladnog rata i jugoslovenske krize“, op. cit, str. 1-4.

као бедем против совјетског продора и као пример социјализма независног од Москве. Њена позиција је постала неодржива. Крајем 1990. године ЦИА (Central Intelligence Agency) је припремила извјештај који је био процена југословенске ситуације. Извештај је предвиђао распад Југославије и грађански рат. Било је очигледно да се југословенска федерација ближила свом крају, јер су резерве политичке воље за њеним очувањем биле при крају. У време док се Берлински зид рушио, почели су да се стварају балкански зидови. Док је у Европи долазило до уједињења различитости, југословенска различитост се разједињавала.

Све до Титове смрти 1980. године и поред противречности, Југославија је како на политичком, тако и на економском плану била релативно стабилна и просперитетна средње развијена земља. Њена политичка стабилност почивала је на неприкосновеној улози и ауторитету Јосипа Броза Тита, док је на економском плану више почивала на иностраним кредитима, него на стабилној и развијеној економији. Управо због тога је дошло до пораста стандарда и илузије просперитета. Читаве деценије, од 1980. до 1990. године, економски раст у СФРЈ је био нула, била је присутна потпуна стагнација друштвеног производа. То је било праћено високом незапослености, што је све на крају резултирало политичким имобилизмом, јер се систем који је СФРЈ наследила после Титове смрти показао неспособним да решава економске и политичке проблеме.

Председништво СФРЈ, као врховни орган руковођења, ни изблиза није имало Титов ауторитет како би земљу извукло из кризе. Све је указивало на то да је политички систем један од генератора кризе. Образована је Комисија за анализу политичког система која је после три године рада на основу урађене анализе дала своје предлоге за корекцију система. Међутим, у југословенској јавности, научној, стручној и политичкој, њени налази су оцењени као „козметика“. Чак је и Дугорочни програм економске стабилизације из 1982. године заобилазио политички систем. Циљ је био да се по сваку цену одбрани Устав из 1974. године, а систем заснован на њему и даље третира као недодирљив.³¹⁶

Питање реформе политичког и економског система СФРЈ, које је покренуо Едвард Кардељ током седамдесетих, и спољна политика су била два фактора која су највише утицала на распад. Поред тога, почео је да оживљава и републички

³¹⁶ Mirko Ostojić, „Jugoslavija i svet“, *Međunarodna politika*, br. 982, 1991, str. 6.

национализам, који је био кључ распада СФРЈ. Национализам је у различитим облицима и с различитим именуиелем тињао готово све време постојања ове вишенационалне и вишеконфесионалне заједнице. Он је био присутан и у Кини, али док се у Југославији национализам појавио као главна алтернатива социјализму који је био антинационалистички и одбацивао било какву компатибилност национализма и социјализма, у Кини је он одувек био једна од две ноге на којој је кинеска држава стално градила свој идентитет. Из тог разлога Кини је било много лакше одбацити социјализам, јер је неко време могла стајати на „другој нози“ – национализму, све док јој се није придружила нова идеологија: тржишни либерализам. Због тога је Кина много лакше превазишла крај Хладног рата и нестанак биполарног система.³¹⁷

Стога, иако значајни, други аспекти југословенске кризе – економски, социјални и политички, изведени су управо из овог основног односа. Једна таква заједница у којој су напоредо и међусобно измешане живеље бројне нације и још већи број националних мањина, могла се одржати само уколико су сви ти народи осећали да имају равноправан третман са свим другим народима. Показало се да федеративан карактер југословенске заједнице није обезбеђивао такав осећај код свих народа. У неким републикама испољавала су се мишљења да у оваквој заједници ни један народ није задовољио своје економске, политичке и националне аспирације, па је једини излаз из такве ситуације било издвајање из СФРЈ и стварање посебних националних држава. Такве сепаратистичке тенденције посебно су биле изражене у Словенији и Хрватској. Наупрот томе у Србији и Црној Гори се, углавном, сматрало да је опстајање јединствене федеративне заједнице једини пут да се реше сви спорни национални проблеми. Српски народ који је у великом броју живео ван Србије (фактички у свим републикама, осим Словеније) је у федеративној заједници остварио циљ да живи у једној (заједничкој) држави. Распад Југославије довео би га у положај да у новоствореним државама буде национална мањина. Ове бојазни су се посебно испољавале код дела српског народа у Хрватској, што се касније показало да није било без основа.³¹⁸

³¹⁷ Семјуел Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000, стр. 117.

³¹⁸ Непосредно по освајању власти Хрватска демократска заједница предузела је низ демократских корака против српског становништва у тој републици (у којој су Срби пре избијања рата чинили

У исто време у свету и Европи долази до краја блоковске поделе и рушења Берлинског зида крајем 1989. године. То је истовремено био почетак демократизације земаља Источне Европе и почетак нове спољне политике САД и Запада према том делу Европи и према СФРЈ. Новонастале светске политичке прилике су из основа измениле однос снага у светској политици и однос снага унутар СФР Југославије и истовремено довеле у питање опстанак комунистичког политичког система. Амерички и западни политичари су захтевали промену политичког система и прелазак на демократију. Све то, као и нестанак источног политичког система, довеле су, изненада, у питање и опстанак СФРЈ као целине.

У формалном смислу распад је започео 25. јуна 1991. године када су Словенија и Хрватска једнострано прогласиле независност. Запад је у почетку подржавао наставак постојања СФРЈ у било каквом облику заједништва, није давао никакаву подршку дестабилизацији југословенске федерације или подстицању њених делова да крену ка независности. Међутим, неуспеси свих покушаја да се криза на том простору реши унутрашњим снагама довела је до интернационализације проблема и прихватања чињенице да је „дезинтеграција неминовност“.³¹⁹ Иако је Заједничка спољна и безбедносна политика у то време била на испиту у Европској заједници, Немачка је деловала једнострано. Уместо да сачека заједничку одлуку она признаје независност ове две државе. Почетком 1991. године, почињу сукоби Срба и Хрвата у Хрватској. Средином 1991. године међународна заједница се понудила да пружи „добре услуге“ супротстављеним странама у југословенском конфликту. Касније су излаз из „зачараног круга“ покушавали да нађу различити међународни субјекти: Европска заједница (унија), КЕБС (ОЕБС), НАТО, Уједињене нације, САД, Русија, Велика Британија, Немачка, Француска... Председништво СФРЈ, као водећи руководећи орган у држави, а на чијем челу је био Борисав Јовић настојало је да успостави контролу и спречи могући рат. Међутим, сукоб се прелио на Босну и Херцеговину и трајао све до потписивања Дејтонског споразума 14. децембра 1995. године којим је она подељена на Федерацију Босну и Херцеговину и Републику Српску. Од СФРЈ је

12% укупног становништва). Нови Устав прогласио је Хрватску као државу само хрватског народа, српски народ је сведен на националну мањину, чиме су му била ускраћена многа права која је имао у претходној држави, између осталог и статус конститутивног народа.

³¹⁹ Brana Marković, „Jugoslovenska kriza – uzroci i posledice“, *Međunarodna politika*, br. 1036, 1995, str. 25.

настало 5 нових држава: Словенија, Хрватска, Македонија, Босна и Херцеговина и Савезна Република Југославија.

У случају Југославије, може се рећи да су као и кад је Кина у питању САД пошле од исте идеје да „демократије не ратују“. Међутим, док су у Кини били спремни да чекају да до промена дође временом, применом „меке моћи“, у овој балканској држави су стигле до „хуманитарног интервенционизма“ који позива на либералну традицију међународних односа која води порекло од Вудроа Вилсона и у пракси напушта идеје о неповредивости суверенитета и интегритета држава на којима почива идеја универзалне колективне безбедности, на штету међународних организација какве су УН и ОЕБС. Доктрина „хуманитарног интервенционизма“ чији је главни аутор био Мортон Абрамовиц,³²⁰ била је неопходна да би се остварио „нови стратешки концепт“ Северноатлантског пакта чију је геополитичку димензију разрадио Збигњев Бжежински. Основна идеја „хуманитарног интервенционизма“ гласи да међународна заједница има право да интервенише у унутрашњим кризама у случају озбиљног кршења људских права, нарочито у етничким сукобима изазваним захтевима за самоопредељење.³²¹ У оптици „новог атлантизма“ и геополитичких идеја Збигњева Бжежинског то је значило да је Северноатлантски пакт надживео Хладни рат и разлог због кога је основан, замењујући своју дефанзивну улогу, утемељену на Глави Седам Повеље УН, улогом организације за управљање постхладноратовским кризама у евроазијском простору, тзв. out-of-area функцијом. Нова доктрина ишла је на руку

³²⁰ Дијана Џонстон, аутор књиге „The Fool's Crusade“ о Абрамовицу ће касније забележити: „(...) председници долазе и одлазе али континуитет америчке политике гарантује уска елита администратора која остаје ван партијске политике – и често ван очију јавности. Утицајан члан тог спољнополитичког естаблишмента је Мортон Абрамовиц, кога је каријера довела у везу и са авганистанским муџахединима и са албанским побуњеницима на Косову. Године 1986. је био на положају помоћника државног секретара за обавештајни рад и истраживање (ИНР – обавештајна служба Стејт департмента, прим. аут) у Регановој администрацији. Као председник Карнегијеве фондације за међународни мир Абрамовиц је почетком деведесетих водио пројекат који се бавио развојем нове америчке спољне политике у постхладноратовској ери. Уместо да једноставно идентификује „претње“, а нарочито када је на хоризонту било мало претњи, успешна нова политика је требало да комбинује промоцију интереса САД и америчких „идеала“. Абрамовиц је затим наставио да делује иза сцене као сива еминенција (државног секретара) Мадлен Олбрајт. Он је помогао стварање утицајне Међународне кризне групе, главног творца политике у Босни и на Косову. Он је био свеприсутан иза сцене Косовске драме и стварању политике и обликовању мњења пословних и владиних елита и медија. Био је саветник делегацијер косовских Албанаца у Рамбујеу чији је програмирали неуспех дао предтекст за бомбардовање НАТО-а. Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 194.

³²¹ Поборници доктрине „хуманитарног интервенционизма“ су Збигњев Бжежински, Мортон Абрамовиц, Џорџ Сорос и Лесли Гелб (председник Савета за спољну политику).

жељи Сједињених Америчких Држава да и након пада „гвоздене завесе“ очувају војне и политичке структуре Северноатлантског пакта у Европи и његовој жељи да своју улогу прошири са колективне одбране на управљање кризама и изађе из оквира члана 5 Вашингтонског уговора (out-of-area операције). Услед немоћности Руске федерације, која се бавила сопственим проблемима, створени вакуум, како на глобалном новоу, тако и на простору Југославије, попуниле су САД својим хегемонистичким деловањем. Србија је у политичкој оптици САД добила значење главног идеолошког противника у Европи и „метафоре Совјетског Савеза“ која је оправдавала опстанак НАТО-а након нестанка Варшавског пакта и СССР. То је указивало да Хладни рат, који је завршен 1989. године, на Балкану и даље тиња. Усвајајући многе резолуције о угрожености људских права у Србији, Хелсиншки комитет америчког Конгреса је оштрицу америчке политике према Источној Европи усмерио на Милошевићеву Србију, која је добила неславну титулу „последњег бастиона комунизма“ у Европи.³²² Људска права, иако првобитно осмишљена од стране САД, како каже Бжежински, као јако „оружје“ против СССР и комунистичке идеологије током Хладног рата, овог пута су имала другу сврху – да „продуже живот“ НАТО-у.³²³ Сукоб на простору СФРЈ, где су 1994-1995. године против босанских Срба спроведене прве out-of-area мисије и прве борбене операције у историји (иако је НАТО био ангажован већ током рата у Персијском заливу), требао је да послужи у ту сврху, отварајући пут не само „хуманитарном интервенционизму“ него и ревизији читавог система међународних односа и међународног права какви су били познати након Другог светског рата.³²⁴

³²² Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, оп. цит, стр. 141, 142.

³²³ У низу говора и чланака и, нарочито, у књизи „Велика шаховска табла: амерички примат и његови геополитички циљеви“, објављеној 1997. године, Збигњев Бжежински је еволуирао од доктрине људских права коју је заговарао крајем седамдесетих година када се налазио на месту саветника за националну безбедност председника Картера, ка класичној реалполитици. Приликом промоције своје књиге у Паризу, он је овај привидни парадокс лаконски протумачио речима: „Ја сам разрадио доктрину (људских права, прим. аут) као најбољи начин да се дестабилизује Совјетски Савез. И то је успело“. Његови критичари додају да Бжежински у то време није био ангажован само на идеолошком фронту борбе против СССР већ и у практичној политици која је за циљ имала да дискредитује и дестабилизује Совјетски Савез. Predrag Simić, „Žrtve istorijskih priučnika“, *NIN*, извор: интернет, <http://www.nin.co.rs/2000-05/25/12802.html>, 16/12/2013.

³²⁴ Предраг Симић, „Поддршка Француске НАТО интервенцији“, *Глас јавности*, извор: интернет, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/10/12/srpski/F00101102.shtm>, 25/06/2013.

3.5. ОДНОС КИНЕ ПРЕМА НОВОСТВОРЕНИМ ДРЖАВАМА НА ПОДРУЧЈУ СФРЈ

Нове околности и за СФР Југославију и за НР Кину наступиле су у постбиполарном периоду. Кина је са незадовољством пратила распад СФРЈ и пораст национализма. Након „тијенанменшког покоља“, када је у њој доминирала најортодокснија комунистичка реторика, која је у то време национализам доживљавала као опасан конкурентни идеолошки образац, способан да расцепи Кину и саму угрожену од сепаратистичких тенденција на Тибету и у муслиманском Синђангу, она није могла подржавати цепање неке друге државе. Као вишенационална и вишеконфесионална држава страховала је да би то могао постати преседан који би утицао и на политичку стабилност саме Кине. Међутим, у складу са основним принципима њене спољне политике, међу којима је, у конкретном случају био посебно наглашен принцип поштовања специфичних националних услова сваке државе и њиховог права на сопствени избор система и путева развоја, без спољног мешања у унутрашње ствари других држава независно од њихове величине и моћи, али и у складу са новим кооперативним приступом на међународној сцени, што је демонстрирано у случају Ирака, Кина се у кризи у бившој СФРЈ држала врло повучено. Став њене дипломатије био је да се кризом у првом реду требају бавити државе Европе. Одговарало им је што је криза на неки начин придносила фокусирању пажње и енергије међународне заједнице на удаљено место, смањујући на тај начин постијенанменшки притисак.

Распад СФРЈ и формирање СРЈ, у оквиру које су Србија и Црна Гора одлучиле да 1992. године продуже међународноправни континуитет, НР Кина је пропратила у складу са основним принципима њене спољне политике. Међутим, кинески лидери брзо извлаче поуку о томе шта се дешава са државама у којима су партија и војска под њеном командом најјачи интегративни елементи, уколико овај први пропадне. Питање људских права које је америчка администрација употребљавала кад год би јој одговарало, притом их ни сама не поштујући, и доктрина „хуманитарног интервенционизма“ чије се наличје крило у томе да сваки сепаратистички покрет који изазове оружани сукоб и хуманитарну кризу

може рачунати не само на хуманитарну помоћ него и на војну интервенцију НАТО-а у своју корист, утицали су на то да НР Кина, са 56 признатих мањина, почне да преиспитује и мења своју спољну политику. Иако се може рећи да је у контексту југословенске кризе била беспоговорно на страни СР Југославије, била је свесна „америчког хегемонизма“. Њена прагматичност је стављала националне интересе на прво место. Кина није желела сукобљавање, нарочито не око питања која се не тичу ње саме, са било којом државом у свету, а нарочито светском силом као што су САД, јер би тиме угрозила своју позицију која јој је омогућавала несметан економски развој. Стога су кинеска стајалишта приликом одлучивања у Савету безбедности УН су била суздржана. Чак и када се противила предлозима западних држава НР Кина, јер је желела да спречи преседане који би једног дана могли и њу угрозити (нпр. у случају Тибета, Синђанга или Унутрашње Монголије, с једне, или Тајвана, с друге стране), није улагала вето, већ када су биле у питању резолуције неповољне по СР Југославију (као што су оне о завођењу и проширивању санкција) уздржавала се од гласања, образлажући то својим принципијелним ставом о уважавању националног суверенитета и територијалног интегритета држава и немешања у њихове унутрашње односе.

Следећи свој прагматизам, НР Кина је, када је ситуација на терену постала потпуно јасна, прихватила непосредне последице дезинтеграције СФРЈ. Када је до распада дошло признала је све новоформиране државе, успостављајући без одлагања дипломатске односе и наставила да развија пријатељске односе са сваком од њих.³²⁵ Разлог за то је био првенствено сопствени национални интерес. Наиме, Кина није желела да новостворене државе на подручју бивше СФРЈ признају Тајван, па се потрудила да пре него што се то деси успостави односе са сваком од њих. Стога је је 27. априла 1992. године признала самосталност Словеније и Хрватске и 22. маја у УН гласала за резолуцију о примању обе државе у чланство светске организације.³²⁶

Основна спољнополитичка позиција НР Кине према државама наследницама СФРЈ је била – урванотежен однос према свима. Тај балансиран приступ посебно се неговао код Хрватске и Југославије као две најважније државе

³²⁵ Ranko Petković, „Jugoslavija i Kina“, op. cit, str. 6-8.

³²⁶ Ozren Baković, „Kineska vanjska politika i hrvatsko-kineski odnosi“, str. 54.

у регији, што су кинеске дипломате често истицале, тумачећи како добри односи Кине с једном државом ни на који начин неће негативно утицати на добре односе с другом.

3.5.1. ОДНОСИ СА ХРВАТСКОМ

Са Хрватском су дипломатски односи успостављени 13. маја 1992. године током посете Загребу тадашњег заменика министра спољних послова Даи Бингуа. У том почетном раздобљу перцепција Кине је била прилично негативна, како у медијима тако и код многих државних службеника. Сматрало се да она као комунистичка држава не може имати разумевања за демократске промене и управо на темељу такве идеолошке опредељености претпостављала се и одговарајућа блискост са режимом у СР Југославији. Упркос таквој атмосфери, кинеска прагматична дипломатија врло је брзо успоставила „мост“ према Хрватској, и то у почетку из своје амбасаде у Београду. Тим је каналом договорена неслужбена посета тадашњег министра спољних послова Хрватске (Звонимира Шепаровића) Пекингу у марту 1992. године на позив Кинеског народног института за спољне послове, установе која управо у оваквим приликама посредује у интересу владе НР Кине. У исто време у Загребу је боравила делегација Комерцијалног бироа кинеске амбасаде из Београда, која је у организацији Хрватске привредне коморе посетила четири најуспешнија хрватска предузећа на кинеском тржишту (ИНА, Астра, Ингра и Никола Тесла). Том приликом је њима понуђен нови концепт економске сарадње - дефинитивно напуштање бартер аранжмана и окретање уобичајеним тржишним трговачким односима. Нагласак је био на заједничким улагањима и консигнацијским складиштима, у прво време у Хрватској, а кад хрватска предузећа, тада већ у транзицији, ојачају, и у Кини. На том трагу већ у јулу у Загреб је стигла прва делегација кинеског Министарства за спољну трговину и економску сарадњу, која доноси нацрте међудржавних споразума о трговинској сарадњи и заштити узајамних улагања. Економска дипломатија је настављена узвратном посетом хрватског министра трговине и туризма (Бранко Микша) НР Кини у октобру 1992. године кад се потписује Споразум о трговинској сарадњи. Ова посета је, међутим,

имала много већу политичку важност, јер је хрватска делегација, у којој је био и тадашњи заменик министра спољних послова (Миомир Жужул), напослетку добила потпуни увид у кинеска размишљања те је Пекинг напустила с квалитетнијим разумевањем кинеске улоге, не само у региону већ и у свету. Но, да би хрватско-кинески односи били потпуно стабилизовани и јасни, било је потребно организовати посету председника Фрање Туђмана Кини, чему је кинеска дипломатија, добро разумевајући његову кључну улогу у формирању спољне политике, одмах убрзано приступила, па је државна посета и реализована у мају 1993. године. То је била прва посета НР Кини председника једне од држава наследница СФРЈ. Односе је додатно учврстила посета кинеског министра спољних послова Ђена Ђичена (Qian Qichena) Хрватској (и Словенији) у септембру исте године. Том приликом он је на конференцији за новине у Загребу изјавио да Кина подржава територијалну независност Хрватске у њеним међународно признатим (авнојевским) границама.³²⁷

3.5.2. ОДНОСИ СА СЛОВЕНИЈОМ, БОСНОМ И ХЕРЦЕГОВИНОМ И МАКЕДОНИЈОМ

Што се тиче осталих држава насталих на подручју бивше СФРЈ, словенско-кинески односи су били стабилни, али не и претерано блиски, а словенски председник Милан Кучан посетио је НР Кину у октобру 1996. године.

Кина се није журила успоставити дипломатске односе са Босном и Херцеговином и Македонијом, очигледно чекајући да се прилике на терену разјасне те су односи успостављени тек 1996. године. Један од разлога била је и незаинтересованост Изетбеговићеве владе која није олако могла прећи преко кинеске подршке СРЈ.

Са Македонијом су односи успостављени 1995. године, а македонски председник Киро Глигоров посетио је НР Кину 1998. године. Због успостављања дипломатских односа између Македоније и Тајвана (због Тајванског обећања да

³²⁷ Ibidem, str. 55.

ће добити две милијарде долара), Кина је 9. фебруара 1999. године прекинула дипломатске односе са Македонијом.³²⁸

3.6. ОДНОС НР КИНЕ СА САВЕЗНОМ РЕПУБЛИКОМ ЈУГОСЛАВИЈОМ

Иако прећутно признајући *status quo* поводом државноправног положаја Југославије након осамостаљења Хрватске и Словеније, НР Кина, према службеном тумачењу, формално правно започиње односе са Савезном Републиком Југославијом (СРЈ) након њеног конституисања 27. априла 1992. године изјавом од 30. априла да је „спремна развијати односе пријатељства и сарадње са СРЈ на темељу пет начела мирољубиве коегзистениције“.³²⁹ У том смислу, НР Кина је била једина држава која је признала континуитет, те дотадашњи кинески амбасадор у СФРЈ постаје амбасадор у СРЈ.

У то почетно време незадовољство Кине политиком Слободана Милошевића манифестовало се дипломатским игнорисањем његових жеља да посети Пекинг, па је највиши југословенски представник који је први, и то радно, га посетио био премијер Милан Панић од 14-16. септембра 1992. године.³³⁰ Да односи нису били баш најприснији, говори и чињеница да је СРЈ у Пекингу, од одласка последњег амбасадора СФРЈ у Кини Илије Ђукића на дужност министра спољних послова 1992. године па до краја 1995. године, представљао отправник послова Јордан Динић.³³¹

Кинези и поред тога нису повукли свог амбасадора из Београда, нису ни гласали за резолуцију Савета безбедности број 757 којом су Југославији уведене санкције. Били су једина стална чланица Савета безбедности која није гласала ни

³²⁸ Ibidem, str. 54.

³²⁹ Министарство иностраних послова НР Кине, Билатерални односи, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.

³³⁰ Ozren Baković, „Kineska vanjska politika i hrvatsko-kineski odnosi“, op. cit, str. 55.

³³¹ Кандидати су чували за себе ово, у то време, ретко југословенско амбасадорско место. Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 243. Овај период се односи на време од одласка амбасадора Илије Ђукића из Пекинга на место министра иностраних послова у влади Милана Панића 1992. године до именованја новог амбасадора Слободана Унковића 1995. године, до када је функцију о.п.а.и. обављао врсни познавалац Кине, Јордан Динић, чији учинак ипак ниуколико није могао да промени ову неповољну чињеницу. Dragana Mitrović, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i prespektive“, op. cit, str. 23.

за њу ни за било коју другу резолуцију против Југославије. Стрпљиво су чекали да се нешто промени.³³²

Наступ Чен Јиана (Chen Jian), кинеског представника у Савету безбедности, 14. фебруара 1992. године против одлуке и ултиматума НАТО-а о војној интервенцији у Босни и Херцеговини, био је такоређи усамљени глас савести у врховном телу Уједињених нација. Он је био на траси, не само традиционалног пријатељства народа две земље, већ је звучао и нешто много више од тога. Глас тако једноставан, али не и исказан од стране других чланица ОУН (изузев Грчке), а истовремено тако снажан и јак, носио је у себи сву моралност, наталожено искуство и вековну мудрост кинеског прагматичног начина у опхођењу са другима (појединцима и државама). До неких он није допро, неки га нису ни чули, други га нису разумели, а неки нису желели ни да га послушају. Корени и узроци гласања Кине у Савету безбедности ОУН и устајања против, не само употребе силе, већ и против претње силом у међународним односима, имају веома дубоку позадину и смисао.³³³

Наиме, преко две деценије, тачније од проглашења НР Кине 1949. године па све до средине седамдесетих година, трајало је увлачење и држање од стране САД и неких држава, пре свега Запада, НР Кине у најдубљу политичку, економску, дипломатску, културну, хуманитарну, информативну и спортску изолацију и блокаду. То време носило је обележја економских и политичких притисака, ултиматума и концесија Американаца да се и друге земље приклоне њиховом диктату и да случајно не пруже руку подршке кроз разне међународне форуме, или на други начин, „црвеној Кини“. Стога је с правом тада велики француски интелектуалац и хуманиста Андре Марло поставио питање, ко је заправо од кога био изолован, да ли Кина од једног дела света, посебно Европе и Америке, или тај исти свет од најмногољуднијег народа данашњице, богате традиције и културе? Све је то изгледало гротескно, јер је она била земља старе цивилизације чија се старост не може мерити од времена када је призната од стране међународне заједнице средином 70-их година, или пак, од времена када је

³³² Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 243.

³³³ Паралелно са овим наступом кинеског представника у ОУН, у кинеској штампи појавили су се критички чланци против војне интервенције у Босни и Херцеговини, у смислу да је „ултиматум НАТО-а мач са две оштрице“. Dragan Miljanić, „SR Jugoslavija i NR Kina - međusobni odnosi i iskustva međunarodne izolacije“, оп. cit, стр. 21.

проглашена 1949. године. Њена је историја дуга неколико хиљада година.³³⁴ Чињеница је да се деценијама мукотрпним корацима, али и уз помоћ једног броја земаља, изборила за своје место под сунцем. Једна од најзаслужнијих држава за то је била управо СФР Југославија са Јоспом Брозом Титом на челу.

За Кину су њени државни интереси нешто чему она даје, уосталом као и све друге земље, врховни приоритет, па управо зато високи степен коинциденције интереса Кине и Југославије у постбиполарном периоду се сматрао чврстом и здравом основом за развој и унапређивање њихове сарадње. Када је у питању њен став према СР Југославији и кризи на тлу бивше СФРЈ, неопходно је имати у видокругу следеће околности:

Прво, постојање извесне симетрије у положају НР Кине и СР Југославије у постбиполарној сфери. Кина је наставила да гради социјалистичко друштво, под руководством Комунистичке партије, док је СР Југославија, премда је ушла у вишестраначки систем под вођством Социјалистичке партије Србије и сродних левих партија, наставила да инсистира на тековинама и циљевима социјалистичке револуције. Иако не мора да буде од примордијалног значаја, ова околност је доприносила постојању одређеног степена солидарности у односима двеју земаља.

Друго, од још већег значаја, јесте да су се и НР Кина и СР Југославија у новим односима снага у свету нашле у релативно неповољном положају, изложене различитим врстама притисака. То посебно важи за СР Југославију. Међутим и НР Кина се суочавала са оптужбама за кршење људских права, нарочито после догађаја на Тјенанмену, претњама о укидању статуса најповлашћеније нације у САД, политичком, па и војном подршком које су поједине велике силе пружале Тајвану итд.

Треће, посматрајући улогу великих сила у дезинтегрисању бивше Југославије и у развоју кризе на њеном некадашњем тлу, Кина је полазила од тога да прихватање таквог њиховог става и деловања у југословенском случају може да буде преседан за уплитање у њене унутрашње послове у вези са Тибетом, корпусом људских права, положајем националних мањина итд.

³³⁴ Ibidem, str. 22.

Четврто, имајући све то у виду, али сагледавајући реалистично односе снага у свету, у постојећем светском поретку као и потребу унапређивања сарадње са центрима финансијске, економске и технолошке моћи у свету, Кина је била заинтересована за успешан развој односа са САД, Јапаном, Немачком и другим земљама које воде главну реч у светским пословима.³³⁵

Из синтезе тих околности проистекао је и став НР Кине према југословенској кризи и СР Југославији која је 1992. године суспендована из чланства УН. Као традиционално уздржана чланица Уједињених нација, Кина је била против њеног искључивања из чланства светске организације. Она је заузела прагматично становиште да је потребно подржати југословенско присуство у раду других органа УН, ван Генералне скупштине и њених помоћних тела. У Савету безбедности се уздржавала од гласања у прилог резолуцијама које су биле неповољне по СР Југославију, као што је она о завођењу и проширивању санкција, образлажући то својим принципијелним ставом о уважавању националног суверенитета и територијалног интегритета држава и немешању у њихове унутрашње односе. Није желела да дође до преседана који би једног дана могли утицати на њу по питању Тибета, Синђанга и унутрашње Монголије, с једне стране, и Тајвана, с друге стране. Иако се Кина на нивоу принципа противи санкцијама као штетном методу у међународним односима, Кинези ипак нису спречили увођење санкција СРЈ 1992. године. Оне су оквалификоване као најтеже казнене мере које су УН икада изрекле против неке државе. Резолуцијом 713/91, утврђено је да борбе у Југославији представљају претњу међународном миру и безбедности те је Савет безбедности делујући на основу главе VII Повеље, одлучио о усвајању општег и потпуног ембарга на све испоруке оружја и војне опреме. Резолуцијом 757/92 од 30. маја 1992. године, одлучио је о примени широког спектра економских санкција против СР Југославије – а због тога што „ситуација у Босни и Херцеговини и у осталим деловима некадашње СФРЈ представља претњу међународном миру и безбедности“. Оцењено је да је СРЈ непосредно умешана у овај сукоб, посебно, што нису испуњени ранији захтеви Савета безбедности садржани у резолуцији 752/92 (који се, узгред речено, не односе само на СР Југославију него на све заинтересоване). Наравно, овај орган

³³⁵ Ranko Petković, „Jugoslavija i Kina“, op. cit, str. 10.

Уједињених нација је пошао од схватања да та ситуација, уз фактичко и (евентуално) могуће спољно мешање, може довести до прерастања унутрашњег сукоба у међународни.³³⁶ За санкције је гласало 13 држава, а Кина и Зимбабве су биле уздржане. Иако је Слободан Милошевић послао специјалног изасланика³³⁷ да од кинеских лидера тражи да спрече изгласавање санкција у СБ, кинеска страна је заузела став да не могу себи да приуште нову изолацију, јер су тек успели да ублаже ону у којој су се налазили након нереда на Тјенанмену 1989. године. Стога, погрешно би било извући закључак да је Кина у контексту југословенске кризе беспоговорно била на страни СР Југославије. Не желећи да доведе у питање своје много значајније интересе са западним земљама, она ни у једној прилици, и када се противила њиховим предлозима у Савету безбедности УН у односу на СР Југославију, није уложила вето. Исто тако, Кина је прихватила непосредне реперкусије дезинтеграције СФРЈ, успостављајући без одлагања дипломатске односе са новонасталим државама на њеном тлу.³³⁸

Септембра 1993. године министар иностраних послова, Владислав Јовановић је посетио Кину, а априла 1995. године посету је узвратио кинески министар и један од потпредседника владе Ђен Ђичен. У међувремену је Мирјана Марковић, супруга председника СРЈ Слободана Милошевића и председница ЈУЛ-а, заједно са Дојчилом Масловарићем, секретаром за иностране послове СРЈ, боравила у Кини. У том периоду, заоштравање кинеско-америчких односа око Тајвана због неформалне посете тајванског председника Лее Денг-Хуија САД-у у лето 1995. године, променио је и однос Кине према СРЈ. У жељи да се супротстави америчкој политици, а дајући подршку свима који се на било који начин њој опиру, повећала је подршку Југославији. Некооперативност са САД на међународној сцени потврђивале су и високе посете из СРЈ. Прво је, усред рата на простору бивше Југославије, априла 1992. године у посету ишао Радоман Божовић и у „Средишњем царству“ са још 50 југословенских привредника боравио седам дана. Том приликом је, између осталог, „указао на могућности плаћања нафте југословенском робом“.³³⁹ Потом је јуна 1995. године на сајам у

³³⁶ Ibidem.

³³⁷ Члан Председништва СФРЈ Борисав Јовић посетио је НР Кину 1991. године.

³³⁸ Ranko Petković, „Jugoslavija i Kina“, op. cit, str. 10.

³³⁹ Незванично, тада се говорило о наводним југословенским парама, склоњеним од санкција на рачуне у Кини.

Харбину, у североисточној кинеској провинцији Хејлунџанг, отпутовао Мирко Марјановић, више ресорних министара и 70 привредника. Пред сам крај исте године, у Кину је, са циљем да се ниво дипломатских односа повиси са нивоа отправника послова на ниво амбасадора, послат Слободан Унковић. Он је од 18-23. децембра организовао на позив председника Кине Ђианг Цемина (Jian Zemin) посету Зорана Лилића, првог председника СРЈ који је посетио Кину. Лилић је том приликом оценио да ће та „посета отворити врата југословенско-кинеској сарадњи“. Слободан Унковић сматра да је та посета добро прошла и да су Кинези новог југословенског председника одлично прихватили.³⁴⁰ Иако је Унковић у Кину дошао у децембру 1995. године, он је практично на дужност ступио тек 1. марта 1996. године, након предаје акредитива кинеском председнику Ђианг Цемину. Том приликом се, иако протокол предвиђа 10-15 минута, он у посети задржао 45 минута. Разговор се водио (на енглеском, без присуства преводиоца) о главним правцима развоја Кине, проблему који Кина има са сиромаштвом становништва, инфлацијом која је снажно притиска и разликама које постоје између развијеног југа и истока и неразвијеног севера и запада. Ђианг Цемин је Слободану Унковићу објаснио како доста „другова и другарица из западних и северних делова Кине се не слажу са убрзаним развојем Шангаја и других делова, тражећи да се то мало успори“. Међутим, нагласио је, да је „он за такав концепт развоја добио подршку, како би затим принципом редистрибуције новац из богатијих делова Кине био преусмераван у она неразвијенија“. Током разговора кинески председник је у једном тренутку изјавио: „Ваш Београд је леп град“. Унковић збуњен га је упитао: „Како ви то знате кад нисте били у Београду?“ На то је Ђианг Цемин одговорио како је приликом боравка у Румунији, док је монтирао неку фабрику, викенде проводио у Београду. Тако је југословенско

³⁴⁰ Слободан Унковић је на место амбасадора у НР Кини дошао са позиције ректора Универзитета у Београду и потпредседника Владе задуженог за науку. Он пориче да је амбасадорско место чувано за њега и тврди да је у Кину дошао услед сплета околности. Наиме, по његовим речима, у то време једино су НР Кина и Руска Федерација обезбеђивале ниво амбасадора (све остале само ниво отправника послова). Поред тога он је имао лепо искуство са Кинезима, јер је 1979. године као проректор Универзитета у Београду са ректором професором Мирославом Печујлићем боравио је у Кини приликом потписивања Споразума о сарадњи Универзитета у Београду са Универзитетом у Пекингу. Све то је било пресудно што је прихватио место амбасадора у далекој земљи као што је Кина. Интервју аутора са амбасадором СР Југославије у НР Кини од 1995/1996-2001. године Слободаном Унковићем, 21.19. 2013.

Министарство иностраних послова добило информацију коју пре тога нису имали, да је Ђианг Цемин боравио у СФР Југославији тј. у Београду.³⁴¹

Затим је у Кину отпутовао савезни министар за трговину Борислав Вуковић, да објасни зашто Југославија не испуњава своје уговорне обавезе и кад ће почети. На крају, вероватно као припрема Милошевићеве посете, у ту земљу путовао је и министар иностраних послова Милан Милутиновић. Том приликом, лист „Чајна дејли“ објавио је да је укупна кинеско-југословенска трговинска размена 1994. године износила 14,6 милиона долара „што је за 50 одсто више него у 1995. години“. О ком реду величина је реч може се схватити из податка да је укупна спољнотрговинска размена Кине (која расте по годишњој стопи од 30 процената) у 1996. години износила 290 милијарди долара. Трговински биланс им је био позитиван (дакле, реч је о заради) у вредности од 35 милијарди долара, а девизне резерве 132 милијарде долара.

Августа 1996. године делегација Свекинеског народног конгреса, на челу са потпредседником Сталног комитета Вуом (Wu Jierping) је дошла у радну и пријатељску посету парламенту СРЈ. У том периоду закључено је и неколико веома корисних споразума: Споразум о трговинској и економској сарадњи између Владе СРЈ и Државног савета НР Кине потписан 8. септембра 1995. године (ступио на снагу 22. октобра 1996. године); Споразум о научној и техничкој сарадњи између владе СРЈ и Владе НР Кине, потписан је 15. фебруара 1996. године; Споразум између Владе СРЈ и Владе НР Кине о међусобном унапређењу и заштити инвестиција, потписан 18. децембра 1995. године (ступио на снагу 12. септембра 1996. године); Споразум о избегавању двоструког опорезивања потписан је 21. марта 1997. године (ступио на снагу 1. јануара 1998. године).

Својом подршком СР Југославији, током деведесетих година, НР Кина је демонстрирала своју балканску политику, чиме је пројектован политички утицај у Европи и на Средоземљу на сличан начин као што је то годинама чинила подршком Албанији. Чињеница да је, током санкција уведених од стране Савета безбедности Уједињених нација и изолације у којој се СР Југославија нашла, искључена или суспендована из већине значајних међународних организација и институција, НР Кина остала једна од две чланице Уједињених нација које су

³⁴¹ Интервју аутора са амбасадором СР Југославије у НР Кини од 1995/1996-2001. године Слободаном Унковићем, 21.19. 2013.

задржале дипломатске односе са њом, као и непрекидно одржавање и унапређивање односа на амбасадорском нивоу, довело је до побољшања односа са председником Слободаном Милошевићем.

И док су се отцепљене бивше југословенске републике у почетку према Кини држале уздржано и незаинтересовано са новоосвојених „европејских и демократских“ позиција, изолована Југославија и њено руководство прогласиле су Кину за идеолошког и стратешког савезника. Бројне кинеске и југословенске делегације – од културних, спортских, пословних, политичких на свим нивоима (укључујући и посету Слободана Милошевића) летеле су директним авионима ЈАТ-а на линији Београд-Пекинг. Постојале су тврдње да су овим авионима пребацивани и знатни новчани износи, улагани у Кину и треће земље, али ништа од тога није доказано, нити је постојао нарочити интерес нових власти.³⁴² Мирјана Марковић је такође искористила добре односе да би током боравка у Кини промовисала своју књигу „Ноћ и дан“. Домаћин јој је био амбасадор Слободан Унковић. То је било време када је умро Денг Сјаопинг. Наиме, још у јесен 1994. године се спекулисало да је Денг претрпео мождани удар или срчани напад. Влада НР Кине је покушала да оповргне ове гласине почетком 1995. године објављивањем фотографија које су наводно направљене 1. октобра 1994. године на прослави Дана независности. Међутим, за већину људи, Денг је изгледао тако лоше на фотографијама да је то заправо направило контраефекат, да се поверује гласинама. У јануару, Денгова трећа ћерка је у интервјуу за „Њујорк Тајмс“ потврдила да је био болестан. Међутим, 19. фебруара 1997. године Денг је умро од компликација услед Паркинсонове болести и инфекције плућа. Након његове смрти у фебруару 1997. године и успешно спроведене сукцесије власти, Ђианг Цемин у потпуности преузима руководећу улогу у формулисању кинеске спољне политике, а резултат је тзв. политика велике силе, тактички спровођена стварањем односа партнерства с најважнијим глобалним „играчима“: Русијом, САД, Европском Унијом и Јапаном. Међутим, док с Јапаном, због великих историјских оптерећења, али и супротстављених безбедносних интереса, стратешки партнерски односи нису могли бити успостављени, кинеска спољна политика била је посебно успешна у стварању стратешких партнерских веза с државама

³⁴² Слободан Унковић демантује ове тврдње. Интервју аутора са амбасадором СР Југославије у НР Кини од 1995/1996-2001. године Слободаном Унковићем, 21.19. 2013.

Европске уније, с тим да побољшани кинеско-амерички односи током 1997. и 1998. године убрзо опет западају у тешку кризу.

Нови кинески приоритет је било успостављање блиских веза с Француском с којом се током посете председника Жак Ширака у другој половини 1997. године успостављају односи „свеобухватног партнерства“, а након предаје суверенитета британске колоније Хонг Конг матици у јулу 1997. године, око чега је било појачаних тензија између Пекинга и конзервативне владе у Великој Британији, и доласка на власт Блерових лабуриста, успостављају се и партнерски односи с Великом Британијом.³⁴³ Последично се и ЕУ-кинески односи подижу на виши ниво те се током првог заједничког самита у Лондону у априлу 1998. године издаје заједничко саопштење којим се изражава нада у изградњу „дугорочног, стабилног и конструктивног партнерства за XXI век“. Такође је најављено да Европска унија неће више сматрати Кину као државу с „нетржишном“ економијом и договорено је да се сусрети на врху између између њих одржавају једанпут годишње.³⁴⁴

Након укидања санкција, усвајањем и спровођењем Дејтонског споразума, иако је остао тзв. спољни зид санкција, који је спречавао реинтеграцију СР Југославије у међународну заједницу, НР Кина је са њом склопила трговинске споразуме, на бази бартер аранжмана, који су за југословенску привреду, у то време, били од огромног значаја. Кинески Синохем (Sinochem) је Нафтној индустрији Србије (НИС) испоручио нафту у износу од око 260 милиона долара, реализованог у оквиру Уговора о бартер трговини нафтом и финансијски дуг од 400 милиона долара. Након боравка председника СРЈ Слободана Милошевића крајем 1997. године у Кини, у марту 1998. године је потпредседник савезне владе Никола Шаиновић боравио тамо у радној посети, а 3. јула исте године отворен је и генерални конзулат у Шангају (11. фебруара 1998. потписан је споразум).

³⁴³ У поноћ 30. јуна 1997. године, Кристофер Патен је повукао колонијалну британску власт из Хонг Конга. Тунг Чи-Хуа је положио заклетву на месту извршног директора специјалног административног региона. Било је предвиђено да он буде замењен на изборима који су требали да се десе најкасније у мају 1998. године. Примењена је формула „једна земља, два система“, а Кина и Велика Британија су се сагласиле да систем буде плуралистичко капиталистички. Тако је 20 од 60 места у законодавном савету Хонг Конга требало да буде директно изабрано од стране народа на изборима 1998. године. Овај број би се повећао на 24 у 1999. године и на 30 до 2004. године, са могућношћу да се на крају цели Савет бира. Уједињен са Кином, Хонг Конг је био класификован као специјални административни регион (САР) правно одговоран кинеском Министарству спољних послова.

³⁴⁴ Feng Zhongping, „Fifty Years of China-Western Europe Relations“, op. cit, str. 25.

3.6.1. ПОСЕТА ПРЕДСЕДНИКА СРЈ СЛОБОДАНА МИЛОШЕВИЋА КИНИ

Од 13-16. новембра 1997. године Слободан Милошевић, као председник СРЈ, боравио је у Кини заједно са потпредседником савезне владе Николом Шаиновићем, начелником Генералштаба Војске Југославије Момчилом Перишићем, директорком кредитора Београдске банке Борком Вучић и 30 најугледнијих привредника (Југоимпорт, Змај, ИМТ, Лола, 14. октобар, Гоша, Вискоза). У Пекингу су га примили председник државе, председник Владе, председник Парламента, а у Шангају градоначелник. Вредност закључених послова је износила 60 милиона долара. Из тог периода су нарочито познати бартер аранжмани који су склапани.³⁴⁵

Након повратка у Југославију председник Слободан Милошевић је изјавио да је посета НР Кини била веома успешна и да ће она означити почетак једне веома широке и свестране сарадње, нарочито имајући у виду да је Кина најмногљуднија земља на свету која више од једне деценије бележи веома висок привредни раст и по много чему је већ ушла у XXI век. Он је нагласио да је том приликом он успоставио лични однос са председником НР Кине Ђијанг Цемином (који му је чак и певао), што ће у неком наредном периоду бити од изузетног значаја и велика гаранција и подршка остварењу програма и сарадње. Амбасадор Слободан Ункович је био сведок изузетне пажње коју је кинески председник указивао Милошевићу, али и публицијетета који је он добио у медијима.³⁴⁶

Истакао је такође да су заједничка опредељења о свестраној сарадњи нашла место у званичном документу који је том приликом потписан – Декларацији о пријатељству и сарадњи закљученој између Савезне Републике Југославије и Народне Републике Кине. Обухваћене су практично све области економског, научног, културног и сваког другог облика активности. Она је представљала значајан институционалан основ за подстицај сарадње између две пријатељске земље.

³⁴⁵ Magazin NIN, „Milošević u Kini”, br. 2447, 20. novembar 1997, izvor: internet, <http://www.nin.co.rs/arhiva/2447/tema.html>, 26/06/2013.

³⁴⁶ Интервју аутора са амбасадором СР Југославије у НР Кини од 1995/1996-2001. године Слободаном Унковичем, 21.19. 2013.

ЗАЈЕДНИЧКА ДЕКЛАРАЦИЈА О ПРИЈАТЕЉСКИМ ОДНОСИМА И САРАДЊИ ИЗМЕЂУ СРЈ И НР КИНЕ

Председници СРЈ Слободан Милошевић и НР Кине Ђијанг Цемин су у Пекингу потписали 13. новембра 1997. године заједничку Декларацију о пријатељским односима и сарадњи између Савезне Републике Југославије и Народне Републике Кине.

У тексту Декларације две државе полазе од заједничког пријатељства и садржајне сарадње нарочито на политичком, економском, научно-технолошком и културно-просветном плану са циљем дугорочног, стабилног и свестраног развоја односа између две земље, на основу опште признатих принципа међународног права, у жељи да на преласку у XXI век дуготрајно унапреде мир и просперитет у Европи и Азији и да даље учвршћују и развијају међусобне односе, засноване на пријатељству, разумевању, равноправности и узајамној користи. Декларација се састоји из 6 тачака:

У првој тачки се објашњава ситуација у свету у којој се две државе налазе. Наиме, сматрајући да се процес мултиполаризације света убрзава, да земље у развоју као целина из дана у дан играју све значајнију улогу у међународним односима, да регионалне организације за економску сарадњу показују снажну виталност и да се политички, економски и културни развој појединих земаља испољава у различитим облицима, заједничка пракса све већег броја држава постаје уважавање, узајамно поштовање и равноправност, као и избегавање мешања у унутрашње послове других земаља и наметање својих глеишта другима. Такође залажу се и за уважавање дијалога и сарадње, а избегавање конфронтације и сукоба. Обе државе се противе употреби силе или претњи силом у међународним односима.

Констатују да тадашња међународна ситуација иде ка попуштању, миру и развоју као главним обележјима тог времена и поред постојања хладноратовског размишљања, хегемонизма и политике права јачег, а да се међународни привредни развој одвија неравномерно и да се разлике између сиромашних и богатих и даље повећавају. Обе државе су спремне да даље јачају консултације и

сарадњу у међународним пословима и да улажу напоре за успостављање мирног, стабилног, праведног, новог међународног политичког и економског поретка, за очување светског мира и подстицање општег развоја човечанства.

У другој тачки кинеска страна наводи да поштује независност, суверенитет и територијални интегритет СРЈ и пут развоја који је југословенски народ изабрао, да високо цени самосталну и независну политику СРЈ и њене напоре и допринос јачању мировног процеса у Босни и Херцеговини и мирном решавању кризе на простору претходне Југославије. Кинеска страна истакла је да уважава активно залагање југословенске стране за стабилизовање ситуације на подручју Југоисточне Европе и поново истакла своју подршку за повратак СРЈ у међународну заједницу.

У трећој тачки, југословенска страна је поново истакла свој јасан и принципијелан став о питању Тајвана, наглашавајући да у свету постоји само једна Кина коју признаје Савезна Република Југославија, да је Тајван неотуђив део НР Кине и да је влада НР Кине једина легитимна влада која представља сав кинески народ. Из тог разлога СРЈ неће успостављати званичне односе нити ће имати званичне контакте са Тајваном.

Југословенска страна је истакла да придаје велики значај позитивној улози коју НР Кина игра у међународним односима, да високо цени њен допринос очувању мира и безбедности у Азији и свету и самосталну и независну мирољубиву спољну политику коју спроводи НР Кина.

У четвртој тачки се наводи да су СРЈ и НР Кина пријатељске земље и да између две земље и два народа постоји дубоко традиционално пријатељство. Обе стране су изразиле задовољство сарадњом коју су имале претходних година у области политике, економије, културе, просвете и др. Оне су сматрале да дугорочан, стабилан и свестран развој пријатељских односа и сарадње између њих представља заједничку жељу два народа, у складу са основним интересима двеју земаља и у прилог миру и развоју у Европи и Азији.

Обе државе су изјавиле да су сагласне да јачају и проширују политички дијалог, укључујући и дијалог на високом и највишем нивоу и да подржавају контакте и сарадњу између парламената.

У петој тачки две државе полазећи од принципа тржишне привреде и заједничких интереса констатују да ће узајамно подстицати корисну економску сарадњу, трговинску размену, развој виших облика кооперације и специјализације између предузећа и фирми, отварање заједничких предузећа у областима од обостраног интереса и заједнички наступ на трећим тржиштима.

СРЈ и НР Кина ће проширивати узајамно корисну сарадњу у области науке, технике, технологије, културе, уметности, образовања, спорта, информисања, заштите животне средине, као и у здравству и између хуманитарних и других организација.

У последњој, шестој тачки, две државе се обавезују на развој сарадње у правној и конзуларној области којом ће својим грађанима олакшати контакте и размену. Предвиђено је да оне јачају сарадњу у спречавању организованог криминала, у борби против међународног тероризма, илегалног промета дроге и оружја, фалсификовања новчаница, кријумчарења културних добара, као и против угрожавања безбедности цивилног ваздушног саобраћаја.³⁴⁷

3.6.2. ОДНОС НР КИНЕ И САД НЕПОСРЕДНО ПРЕД НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈУ НА СРЈ 1999. ГОДИНЕ

Након досезања врло ниске тачке у време „тајванске кризе“, те успешног развоја партнерских односа с другим државама, кинеско руководство на челу с Ђианг Цемином је одлучило да се и кинеско-амерички односи подигну на ниво стратешког партнерства. Како је и у Клинтновој администрацији поступно превладала идеја о потреби укључивања (engagement) Кине, за разлику од врло јаке струје у Конгресу, која ју је доживљавала као претњу те се залагала за њено ограничење (containment), у пролеће 1997. године је посећује потпредседник САД Ал Гор. Затим је у октобру исте године у државној посети САД-у боравио председник Ђианг Цемин. То је била прва кинеска председничка посета након 12 година, а општу позитивну атмосферу осликава, на пример, уреднички коментар једног службеног часописа како „упркос постојећим разликама и упркос врло променљивим међународним приликама, постоје широки и важни заједнички

³⁴⁷ „Zajednička deklaracija o prijateljskim odnosima i saradnji između SR Jugoslavije i NR Kine“, *Međunarodna politika*, br. 1063-64, 1997-1998, str. 2-3.

интереси између Кине и САД, где се онда кинеско-амерички однос показује као један од најважнијих билатералних односа на свету“.³⁴⁸ Сусрет на врху потврдио је заједничку жељу за ближом разменом и сарадњом на подручју економије, трговине, енергије, науке и технологије, културе, образовања, као и војне сарадње, а придонео је и консензусу о потреби престанка пролиферације оружја за масовно уништавање, што је иначе увек био један од најважнијих захтева Вашингтона Кини, за коју се тврдило да на овом осетљивом пољу опскрбљује режиме на Блиском истоку - у Ирану и Пакистану. Кина је 29. септембра 1988. извршила успешну пробу неутронске бомбе. Такође су направили и свој први пулсирајући нуклеарни реактор, што ју је учинило другом земљом на свету која је направила технологију за таква достигнућа, после САД. Американци, који су тек 1990. године открили крађу тајни о нуклеарном оружју од стране кинеских обавештајаца, су дипломатске односе свели на минимум. Такође дошло је до сазнања да је Пекинг пренео нека од тих сазнања Пакистану и државама попут Алжира и Сирије. Овакав заокрет у кинеско-америчким односима и овај пут треба приписати креативном покушају примене Денгових начела кинеске спољне политике, где добри стратешки односи са САД омогућавају Кини убрзани економски развој уз помоћ западног капитала и технологије, али и успешно решавање стратешко-безбедносних проблема у азијској регији, где су амерички стратешки интереси врло снажно присутни. У Денговом разумевању светских односа увек је било присутно одређено неповерење, наслеђено из времена Совјетског Савеза, у северног суседа који под одређеним геополитичким условима може представљати потенцијалну опасност за кинеску непосредну сигурност, као и бити конкурент кинеским интересима у Азији. Русија, оптерећена својим унутрашњим проблемима, никако није могла бити стратешки економски партнер, што потврђују подаци од само 7 милијарди долара годишње трговинске размене у последње време, док је трговинска размена с државама ЕУ у 1998. години према кинеској статистици износила укупно 48,8 милијарди долара, а са САД за 1999. годину 61,5 милијарди долара.

Успешна Ђианг Цеминова посета Вашингтону припремила је терен за узвратну посету председника Била Клинтона Кини у јулу 1998. године. Она ће

³⁴⁸ David Dai, „Historic Visit Promotes Relations“, *Beijing Review*, br. 42, 1997, str. 4.

остати запамћена по усменој концесији америчког председника НР Кине поводом тајванског питања. Он је у једној радио емисији у Шангају изјавио да САД неће подржавати тајванску независност, ни „две Кине“ или „једну Кину, један Тајван“ ситуацију, као ни приступ Тајвана међународним организацијама за чије чланство је државност предуслов (тзв. три не политици према Тајвану).

Током целе 1998. године, упркос Клинтоновој посети Кине, примећивали су се озбиљни елементи погоршања кинеско-америчких односа на четири већ традиционално кључна подручја конфронтације: Тајван, људска права, трговински односи и безбедност.³⁴⁹ Велики дефицит САД у трговини са овом азијском земљом, незадовољавајућа заштита интелектуалног власништва на кинеском тржишту, као и његова затвореност, извор су доброг дела незадовољства који се током 1998. године одражавао на врло мали напредак у процесу кинеског приступања Светској трговинској организацији. Људска права су, успркос одустанку САД од спонзорисања антикинеске резолуције пред Комисијом УН за људска права у Женеви почетком 1999. године, увек била погодна тло за америчку критику. Проблем је посебно био неугодан у контексту кинеске перцепције да САД кроз критику праксе људских права у суштини увек желе наметати свој састав вредности, што је имплицирало нужност рушења кинеске комунистичке власти. Међутим, ствари су се највише компликовале на подручју регионалне сигурности, где се опет проблем Тајвана потврдио као кључно питање билатералних кинеско-америчких односа. Приближавање Кине и Русије у постхладноратовском периоду природно је придонео и динамизирању старог америчко-јапанског стратешког савезништва. Амерички утицај у регији усресредио се од 1996. године на модернизовање одбрамбеног споразума с Јапаном, као и успостављање састава противракетне одбране (ТМД - Theater Missile Defence) којим би се штитила преостала присутност њихових трупа у Азији, превасходно у Јапану и Јужној Кореји. Обема иницијативама Кина се жестоко супротстављала, осећајући да се у ствари ради о стратешком окружењу ње саме, а поготово што се, у недостатку јасног дефинисања подручја примене новог одбрамбеног концепта од стране САД и Јапана, исправно претпостављало да је заштита Тајвана саставни део нове америчке стратегије. Нови америчко-

³⁴⁹ Ding Kuisong, Niu Xinchun, „Sino-US Relations: A Bumpy Path of Exploring Cooperation“; *Contemporary International Relations*, br. 1, 1999, str. 10.

јапански војни споразум предвиђао је активну јапанску подршку – иако само логистичког типа, јер јапански Устав забрањује офанзивна војна деловања – америчким акцијама у Азији у „подручјима у окружењу“, где су се та подручја дефинисала у безбедносном, а не у географском смислу. Но, како ни јапански ни амерички државници никада нису изричито спомињали обухвата ли се и Тајван појмом „подручја у окружењу“, кинеско незадовољство је било врло велико. Након северно-корејског лансирања далекометне ракете преко Јапана у августу 1998. године, јапанско-амерички нови одбрамбени споразум је прошао убрзану процедуру ратификације, а Јапан је одлучио знатна средства да стави на располагање за истраживања на успостављању америчког одбрамбеног ТМД састава.

Током 1999. године десило се неколико важних догађаја који ће утицати на кинеске општеполитичке и економске прилике у предстојећем раздобљу. Азијска финансијска криза, која је започела половином 1997. године, је снажно деловала на кинеску економију која је, услед тога, током 1998. и 1999. године бележила спорији раст. Истовремено и Денгове економске реформе су досегле своје крајње дomete па су радикалније промене постале неопходне. Иако је 15. конгрес Комунистичке партије Кине у јесен 1997. године одобрио радикалније промене у третирању власничких односа, као и стварање акционарске структуре државних компанија, руководство под претњом друштвене нестабилности није започело њихово спровођење. Мада, током целе претходне деценије, кад се долазило у ситуацију да се одлучи између развоја и реформи са једне и друштвене стабилности са друге стране, кинески лидери на челу с Ђианг Цемином увек су приоритет давали друштвеној стабилности. Нарочито се то могло разумети у 1999. години у којој се 1. октобра обележавала педесетогодишњица оснивања Народне Републике Кине па кинеске власти нису смеле дозволити никакве немире који би у тако симболично важном тренутку могли довести у питање њихов легитимитет. У сличну категорију важности спадао је и повратак бивше португалске колоније Макао под суверенитет матице 19. децембра 1999. године. Сам је догађај придонео код кинеског руководства осећају ургентности да се у догледно време изврши и уједињење с Тајваном (Хонг Конг 1997, Макао 1999), јединим још несједињеним делом кинеске државе, чиме би се процес заокружења

националног суверенитета довршио. На међународном, пак, плану Клинтонова политика „активног укључивања“ Кине, у то време, доживљава све ширу критику у САД, а појачано антикинеско расположење ствара предуслове за нагло погоршање односа током 1999. године,³⁵⁰ услед шпијунске афере и НАТО бомбардовања кинеске амбасаде у Београду. Интервенција на Косову која се десила, забележила је још једну велику кризу у кинеско-америчким односима, која ће значајно одредити кинеске будуће односе на светској политичкој сцени, али и њен однос према Југославији и Србији.

3.6.3. НАТО ИНТЕРВЕНЦИЈА НА СРЈ 1999. ГОДИНЕ

У контексту свих тих дешавања на једном ширем плану десило се НАТО бомбардовање Савезне Републике Југославије.³⁵¹ Оно је представљало завршну фазу рата на Косову и Метохији, који је трајао од 24. марта до 10. јуна 1999. године када је потписан Кумановско војно-технички споразум о повлачењу југословенске војске и полиције са Косова и Метохије. Истог дана у Савету безбедности је усвојена Резолуција 1244. по којој је СР Југославија (Србија) задржала суверенитет над Косовом и Метохијом, али оно је постало међународни протекторат под управом Унмика и Кфора. Интервенција НАТО-а је извршена без одобрења Савета безбедности због оптужби да српске снаге безбедности врше етничко чишћење косовских Албанаца. Непосредан повод за акцију била су дешавања у Рачку и одбијање југословенске делегације да потпише споразум из Рамбујеа.

НАТО је 24. марта 1999. године почео ваздушне нападе на војне циљеве у СРЈ, да би се касније удари проширили и на привредне и цивилне објекте. У

³⁵⁰ Ozren Baković, „Kineska vanjska politika i hrvatsko-kineski odnosi“, op. cit, str. 59-62.

³⁵¹ Након уласка НАТО трупа на Косово и Метохију 1999. године овај назив је промењен у „Заједнички заштитник“ (Joint Guardian). Чак и када би се користио метафоричан израз „Анђео чувар“ није јасно како се на крају у Србији одомаћио назив „Милосрдни анђео“. По једној од верзија кинески председник Ђианг Цемин је током посете Италији у марту 1999. године америчку компоненту која је чинила „Савезничку снагу“, а која се звала „Племенити наковањ“ (Noble Anvil), грешком назвао „Noble Angel“. Бојан Димитријевић са Института за савремену историју објашњава да је тадашња српска пропаганда или Министарство информисања, искористило назив „Милосрдни анђео“ да га прошири за читаву операцију напада на СРЈ. РТС, „Порекло имена „Милосрдни анђео““, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/Србија/52257/Порекло+имена+„Милосрдни+анђео“>, 25/05/2013.

нападима који су без прекида трајали 78 дана тешко су оштећени инфраструктура, привредни објекти, школе, здравствене установе, медијске куће, споменици културе, цркве и манастири. Процене штете коју је имала СРЈ крећу се од 30 до 100 милијарди долара. Коначан број жртава званично није саопштен, а српске процене се крећу између 1.200 и 2.500 погинулих и око 5.000 рањених. Током рата са Косова је избегло неколико стотина хиљада Албанаца. Са војском и полицијом у Србију је избегло више од 200.000 косметских Срба и других неалбанаца. Током агресије оборена су два НАТО авиона (Ф-117 и Ф-16), 9 беспилотних летелица, 45 кристарећих ракета и 4 велика пројектила.³⁵²

Разлог зашто је НАТО захтевао оружану интервенцију је што кроз Савет безбедности Организације Уједињених нација нису успели да издејствују одлуку за оружану интервенцију у СРЈ због противљења Кине и Русије, сталних чланица са правом вета. Из тог разлога, НАТО се одлучио на самосталну интервенцију, наводећи као разлог да је делегација Југославије одбила да потпише понуђени споразум у Рамбујеу. Чињеница је да је агресија била извршена без одлуке Уједињених нација, чиме је прекршена Повеља, али се агресори на то нису обазирали. Неке су државе, међу којима су и чланице Савета безбедности, Русија и Кина, дигле свој глас против, али нису хтеле помоћи Југославији. Агресија је прекинута 10. јуна 1999. године. Од тог дана је Југославији Резолуцијом Савета безбедности загарантован суверенитет и територијална целовитост на целом простору, укључујући и Косово и Метохију. Југославија се обавезала да привремено повуче своје војне и полицијске снаге са Косова и Метохије. Војно-техничким споразумом између КФОР-а и Војске Југославије регулисан је начин спровођења Резолуције Савета безбедности, а на Косово и Метохију стигле су снаге КФОР-а.

3.6.3.1. БОМБАРДОВАЊЕ КИНЕСКЕ АМБАСАДЕ

Догађај који је добио највећу медијску пажњу био је напад 7. маја 1999. године (у 23 сата и 45 минута) на амбасаду Народне Републике Кине у Београду, који је изазвао велику дипломатску напетост између влада те државе и САД. Овај

³⁵² Spasoje Smiljanić, *Агресија НАТО – Ратно ваздухопловство и противваздушна одбрана у одбрани отаџбине*, Selbstverl, Beograd, 2009, str. 409.

напад је добио назив дан „Дипломатског кошмара“. Тог дана је амерички авион (највероватноје типа Б-2) погодио зграду кинеске амбасаде, убивши три кинеска службеника амбасаде, а ранивши 27 кинеских држављана. Уништена је резиденција кинеског амбасадора и оно што је било „мозак“ за комуникацију са светом.

Амбасада је погођена са четири пројектила. Три су су погодила главну зграду, пробила четири спрата и детонирани у просторијама које су биле испод земље. Четврти је погодио дневну собу у резиденцији амбасадора и није детонирао. Особље амбасаде је проводило време у подрумским просторијама, тамо су гледали телевизију, имали столове за стони тенис. Да се није десило да је то вече струја била искључена и због тога сви отишли на спавање у собе, било би 30 мртвих људи, а не троје. Након „варварског“ бомбардовања, Ванг Гуошанг (Wang Guochang) из кинеског Министарства иностраних послова, испред кинеске владе дошао је у СРЈ специјалним авионом, да би са тимом извидео ситуацију и превезао кући рањене и тела убијених новинара и дипломата. Примили су га председник Слободан Милошевић и министар спољних послова Живадин Јовановић.

Како је 2000. године писао „Њујорк тајмс“, званичници из администрације Била Клинтона, као и војни и обавештајни врх, тврдили су да је кинеска амбасада бомбардована грешком уместо зграде СДПР-а (Савезне дирекције за промет робе посебне намене, државне агенције за продају оружја) и да је „грешка“ била начињена због употребе „застареле“ карте Београда у коју није била уцртана амбасада него зграда СДПР-а.³⁵³ Ово оправдање Кинези никада нису прихватили као истину, јер је амбасада изграђена на земљишту које је било празно и пре ње ништа није постојало на њему. Британски недељник „Сандеј Тајмс“ (преузето из хонгконшког листа „Тиансао“) наводи речи бившег кинеског председника Ђианг Цемина из његових необјављених мемоара да је ЦИА ставила кинеску амбасаду на листу за бомбардовање због тога што су се тамо крили српски војни обавештајци. Ђианг је наводно изашао у сусрет приватној молби тадашњег председника СРЈ Слободана Милошевића због политичке солидарности, када је

³⁵³ Blic, „Kina ne oprašta bombardovanje svoje ambasade u Beogradu“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/4649/Kina-ne-oprasta-bombardovanje-svoje-ambasade-u-Beogradu>, 26/06/2013.

реч о сепаратизму, због жеље да се надигра Русија, која је претходно одбила исти захтев, као и да узврате услугу пошто су српске власти предале Кини неке делове америчког „невидљивог“ авиона који је оборила Војска Југославије.³⁵⁴ Након свега, лист наводи да се Ђианг Цемин покајао због такве дипломатске грешке која је коштала животе невиних људи.

Иако су се Сједињене Америчке Државе извиниле за овај напад (Бил Клинтон се 11. маја, извинио на државној телевизији) отпустили службеника који је починио грешку и казнили још двадесеторо службеника ЦИА,³⁵⁵ кинеске власти никад нису прихватиле објашњења која су им нудили. „Наш став о том питању је врло јасан и непромењен. Наводно случајно бомбардовање није уверљиво. То не можемо да прихватимо“, рекла је портпаролка министарства спољних послова Кине Ђианг Ју. Међутим, како „Сандеј Тајмс“ наводи Кинези су били присиљени да се уздрже од јавног излива беса пошто су им Американци приватно предочили доказе о српским електронским комуникацијама које су долазиле из зграде њихове амбасе. Дипломатска нагодба се изгледа састојала у томе да су Американци „сачували кинески образ“, извинивши се за „грешку“ и обештетивши финансијски породице погинулих и Кину као државу, док су кинеске власти дозволиле да се улични протести у земљи (у Пекингу и 19 других градова), поводом овог инцидента, полако смире.

3.6.3.2. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ УТИЦАЈ БОМБАРДОВАЊА

Приближавање источноевропских држава НАТО савезу Кина је почетком деведесетих примала с разумевањем. Уосталом, радило се о подручју од мање стратешке важности за њу. С временом се став о том питању свео на начелну подршку Русији у њеном опирању ширењу савеза на исток. Међутим, када је НАТО војно интервенисао на СРЈ – „територију суверене државе без одобрења УН, кршећи норме међународног права“, и то под изговором „хуманитарне

³⁵⁴ VESTIONline, „Ambasada Kine bombardovana jer je krila srpske obavestajce“, извор: интернет, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/117060/Ambasada-Kine-bombardovana-je-krila-srpske-obavestajce>, 26/06/2013.

³⁵⁵ Политика, „Убијен службеник ЦИА „одговоран“ за бомбардовање кинеске амбасе“, извор: интернет, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Ubijen-sluzbenik-CIA-odgovoran-za-bombardovanje-kineske-ambasade.sr.html>, 26/06/2013.

интервенције“, кинеско руководство је било алармирано потенцијалним импликацијама такве интервенције на сигурност саме Кине. Концепт да људска права у одређеним ситуацијама вредносно надилазе начело суверенитета државе, сукобљава се с најдубљим начелима на којима почива кинеска, како унутрашња тако и спољна политика.

Уз жестоке критике упућене на рачун САД као главног покретача НАТО-ове акције, у прво време је задржан прагматичан спољнополитички став те се, планирана посета премијера Џу Жонгђија (Zhu Rongji) Вашингтону за април, ипак није реализовала. Штавише, он је понудио америчкој страни велике трговинске концесије, не би ли осигурао што бржи приступ Кине Светској трговинској организацији. Међутим, у то време је владало велико антикинеско расположење у америчком Конгресу, који је велику енергију управо у то време посвећивао испитивању оптужби да је Кина претходних десетак година крала војне тајне о технологији за израду мањих атомских бојних глава. Стога председник Клинтон није био у прилици прихватити понуђене, за америчке интересе врло повољне трговинске уступке. Када је, међутим, бомбардована амбасада НР Кине у Београду 7. маја 1999. године, кинеско-амерички односи су поново пали на врло низак ниво. Кинеска страна је прекинула све војне контакте и иступила из договора о непролиферацији оружја за масовно уништавање, а реторика у службеним медијима је попримила размере праве антиамеричке хистерије, означавајући НАТО као „злогласну наоружану и застрашујућу организацију“ и оптужујући САД за „хегемонизам, политику силе и политику бродова топовњача (што је призивало историјске аналогije на начин како су енглески колонизатори улазили на кинеску територију)“. Савез је покушао да ублажи односе са Кином изјавом генерала Реј Хенолта, челника Војног комитета да је „НАТО спреман да развије односе са Кином када се за то укаже прилика“.

Међутим, одмах након бомбардовања у Пекингу су биле организоване студентске демонстрације које су, уз најснажније националистичке сентименте, прерасле у стварне нападе на амбасаду САД. Бесна маса људи је засула зграду америчке амбасаде у Пекингу јајима и циглама и запалила неке објекте америчког

конзулата у Ченгдуу.³⁵⁶ Амерички амбасадор Џим Сасер је изјавио да су они „практично таоци“ јер све време морају због безбедности да буду у амбасади. Каменице су бацане и на британску, док је под опсадом била и албанска амбасада. Амерички конзулати у градовима широм Кине су морали да буду затворени неколико дана. Хакерисани су рачунари НАТО-а и Беле куће. Студенти су позивали на бојкот куповине америчке робе, осим високе технологије, а 21. маја Кина је, први пут након примопредаје Хонг Конга кинеској владавини 1. јула 1997. године, забранила америчким ратним бродовима да посете Хонг Конг.³⁵⁷

Ху Ђинтао, личност која је припремана за председника НР Кине и наследника Ђианг Цемина, а у то време потпредседник НР Кине и потпредседник Централне војне комисије, иступио је у јавности и најоштрије осудио САД означајући их као кривца за бомбардовање амбасаде у Београду.³⁵⁸ Он је подржао студентске демонстрације и рекао да протести „у потпуности показују велики бес и патриотизам кинеског народа због напада НАТО-а на амбасаду Кине“. Иако постоје индиције да су их организовале универзитетске власти уз дозволу Владе, антиамеричко расположење студената и грађана уопште било је изворно.³⁵⁹ Кинески национализам се најотвореније и најбучније појављује у реакцијама на конкретне међународне догађаје који се сматрају увредљивим за кинески народ.³⁶⁰ Овом приликом се још једном показало како је он врло могућа опција као идеолошка подлога легитимитету власти. Постепено смиривање ситуације након неколико дана показало је, међутим, да кинеско руководство снажна исказивања националистичких сентимената маса још увек може успешно контролисати. Чак су на Пекиншком универзитету апеловали за мир, а ученици који су се силеџијски понашали су прекорени. Но, важан проблем, на који је ова криза указала, била је чињеница да се поделило највише руководство. Ово је била највећа криза од Тјенанмена 1989. године. Конзервативно крило је заговарало тврдо сукобљавање са САД те напуштање даљих преговора о приступу Светској трговинској

³⁵⁶ Бергстен Фред, Ларди Николас, Мичел Дерек, Фримен Чарлс, *Успон Кине: изазови и шансе*, стр. 76

³⁵⁷ Truth in media, „Ode de Hong Kong“, 2. april 1998, izvor: internet, <http://www.truthinmedia.org/Specials/ode-of-hk.html>, 26/06/2013.

³⁵⁸ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 210.

³⁵⁹ The Economist, „Bombs in Belgrade, bricks in Beijing“, may 15, 1999, pp. 13-14, 65-66. The Christian Science Monitor, „Behind Chinese furor: mistrust“, may 14-20, 1999, pp. 1, 7.

³⁶⁰ Бергстен Фред, Ларди Николас, Мичел Дерек, Фримен Чарлс, *Успон Кине: изазови и шансе*, стр. 77.

организацији, постављајући се као репрезент оних друштвених слојева који би пуно изгубили кинеским ширим отварањем према светском тржишту. У исто време умеренија струја на челу с премијером Џу Жонгђијем управо је у кинеском приступу Светској трговинској организацији видела прилику за даље радикалније економске реформе те се наставила залагати за усвајање умеренијег и прагматичнијег става према САД-у. Очекивало се и попуштање америчке политике по питању Тајвана. У неколико наредних месеци председник Ђианг Цемин успео је, у правом „денговском“ маниру, помирити сукобљене фракције, чији је резултат био, након самита са председником Клинтонем на маргинама сусрета на врху држава АПЕЦ-а на Новом Зеланду у јесен 1999. године, поновно постепено нормализовање односа са САД. Средином новембра потписан је кинеско-амерички трговински споразум којим се Кини отварио пут за приступ Светској трговинској организацији, а пред крај године су обновљени и високи војни контакти. Страни инвеститори, а посебно амерички, добили су уверавања да је Кина и даље отворена за улагања.

НАТО-ова интервенција на Косову користила је кинеским стратешким позицијама у складу са новонасталим глобалним приликама. Према кинеским стручњацима за међународне односе, након тога је наступило време деловања два узајамно супротстављена тренда који ће у следећих десет година утицати на међународну конфигурацију стратешких односа. Први, изградња партнерских односа између великих сила с циљем стварања мултиполарне светске конфигурације. Други, глобализација НАТО-ове регионалне војне структуре и регионализација билатералног америчко-јапанског безбедносног аранжмана, као два инструмената америчке доминације и стварања униполарне међународне конфигурације.³⁶¹

У оба случаја Кина је видела директну сопствену безбедносну угроженост, јер су се НАТО-овим ширењем на исток, и даље према Средишњој Азији, САД опасно почеле приближавати кинеским источним границама, док је нова војна америчка стратегија у Азији директно позиционирана да спречи уједињење матице с Тајваном. Дода ли се још могућност интервенције мимо одобрења Савета безбедности УН, и то због хуманитарних разлога, кинески страхови

³⁶¹ Liu Jiangyong, „International Partnerships Facing Challenges“, op. cit, стр. 1, Chen Yongcheng, „Why the US Reshapes the Two Military Alliances“, *Foreign Affairs Journal*, br. 53, 1999, стр. 79.

постају посебно наглашени. Тим више што је рат у Ираку, као и рат у Југославији, јасно показао свеколику америчку војно-технолошку супериорност, па су кинески стратеги полако почели веровати како би САД могле истовремено суделовати у два регионална конфликта. Постојала је одређена доза бриге да би заједно са савезницима могле користити силу против Кине и против њених стратешких интереса. Док је седамдесете и осамдесете године карактерисао њихов страх од Совјетског Савеза, деведесете је обележио страх од Сједињених Америчких Држава. Томе је највише допринела све већа тенденција Тајвана ка независности управо у том периоду.³⁶² Све то је Кину навело да преиспита нови светски поредак и своју војну доктрину. Заоштравање кинеско-америчких односа и све већи отпор „америчкој хегемонистичкој политици“ имало је за последицу и све јаче стратешко партнерство Кине и Руске Федерације. Имајући у виду њихове заједничке интересе и осећај угрожености од све агресивније политике САД, обе државе имале су своје разлоге да подрже и помогну СР Југославији. Русија је то учинила испоруком велике количине енергије које су омогућиле грејање становништва и индустријске активности током зиме 1999/2000, упркос недовољној југословенској платежној моћи, а Кина финансијским пакетом у вредности око 300 милиона долара (100 милиона у готовини и 200 у робним кредитима).³⁶³

Управо кроз подршку Пекинга СР Југославији, током деведесетих година, се највише видела кинеска балканска политика. На тај начин је Кина пројектовала политички утицај у Европи и Средоземљу као што је то годинама чинила подршком Албанији. Тиме је демонстрирала своје противљење ономе што сматра хегемонистичком политиком САД.³⁶⁴ Стога је било за очекивати да, како констатује кинески војни аналитичар Занг Заодонг (Zhang Zhaodong), бомбардовање кинеске амбасаде, током кога је она порушена, убијена три кинеска службеника амбасаде и рањено 27 кинеских држављана, буде начин да САД покаже снагу земљи коју је оптужила за крађу војних тајни о технологији за

³⁶² Gill Bates, *Rising Star: China's new security diplomacy*, Brookings Institution press, Washington, D. C., 2007, p. 3-4.

³⁶³ Predrag Simić, „Narodna Republika Kina i jugoslovenska kriza“, op. cit, str. 145.

³⁶⁴ Ibidem. Четири недеље пре бомбардовања амбасаде кинески читаоци и гледаоци су били извештавани о „америчком империјалистичком“ нападу против невинне Србије. Swaine, Michael D. and Tellis, Ashley J., *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*, RAND, Santa Monica, 2000, p. 15.

израду мањих атомских бојних глава, земљи која тестира одбрамбене системе, која помаже „непријатеља” и за њега чини много више него Јељцинова Русија. Он тврди да су Кинези, бранећи Србе и пратећи српску борбу и анализирајући методологију деструкције Југославије, постали свесни опасности која их у будућности чека и заправо припремали сопствену одбрану.³⁶⁵ Бивши председник СРЈ Слободан Милошевић је наводећи у својој одбрани пред Хашким трибуналом изјавио да је Клинтон желео да буде забележен као први који је бомбардовао кинеску територију бомбардујући њену амбасаду у Београду. Све ово указује на то да је крајем деведесетих година СР Југославија била једна од тачака на којима су се сучељавали интереси ове две велике силе и преламали њихови међусобни односи. Клинтоновим принципом „хуманитарне интервенције“, коју је спровео НАТО без одобрења Савета безбедности УН, угрожен је југословенски национални интерес (да буде физички безбедна).³⁶⁶ Људска права су по ко зна који пут инструментализована у сврху остварења интереса САД и стављена изнад државног суверенитета. То је за последицу имало заоштравање кинеско-америчких односа, а за НР Кину је био значајан разлог да преиспита нови светски поредак и своју војну доктрину и крене у прављења стратешких партнерстава широм света. Потписујући Заједничку декларацију о мултиполарном свету и новом светском поретку са Руском Федерацијом 1997. године, и купујући од ње најновије суперсоничне ловце и противавионске ракете, као и лиценце да могу сами да их направе,³⁶⁷ ове две државе су скопиле једну врсту стратешког билатералног партнерства, које ће почетком XXI века ојачати. Усклађујући своје спољнополитичко деловање ове две државе ће у наредном периоду почети да парирају „хегемонистичкој доминацији светом“ Сједињених Америчких Држава.³⁶⁸

Ако се узму у обзир наведена спољнополитичка исходишта, разумљива је кинеска безрезервна подршка СР Југославији. Стратешка важност

³⁶⁵ Yves Bataille, „Kina i budući rat – Geopolitika Evroazije“, извор: internet, <http://www.srpskapolitika.com/Izdvajamo/latinica/018.html>, 31/03/2013.

³⁶⁶ Edislav Manetović, Brano Miljuš, „Sjedinjene Američke Države i problem Kosova i Metohije“, извор: internet, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551003531M.pdf>, 31/03/2013, стр. 4.

³⁶⁷ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 212.

³⁶⁸ Čarls V. Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, 2004, стр. 214.

супротстављања САД-у на светској сцени је постала приоритетан задатак кинеске спољне политике чак у регији до које се кинески стратешки интереси у већој мери ипак не протежу. Својом подршком Кина је била спремна чак и на одређену антагонизацију у очима околних држава, које су све подржале НАТО-ову интервенцију,³⁶⁹ чиме је демонстрирала своје противљење ономе што сматра хегемонистичком политиком САД.³⁷⁰ Македонско признање Тајвана уочи НАТО-ове интервенције само је, између осталог, на неки начин била унапред предвиђена реакција на кинеско опирање америчкој доминацији у регији, а кинеско руководство је било уверено да су САД знатно допринеле одлуци македонске владе.³⁷¹ Исто тако подршка СРЈ је поприлично захладила албанско-кинеске односе, док односи са Босном и Херцеговином из истог разлога нису ни раније посебно били топли. Последица оваквог става је кинеско дефинитивно напуштање прокламоване политике баланса између СРЈ и Хрватске, као две најважније државе које су настале на простору бивше СФРЈ.

Односи између две државе су настављени истим темпом. До краја 1999. године Кину посећују Маргит Савовић, министарка за питања жена са делегацијом и Живадин Јовановић, министар спољних послова крајем децембра 1999. године, када је кинеска влада дала СРЈ помоћ у вредности од 300 милиона долара. Већ 3. фебруара 2000. године потписан је Споразум о сарадњи у области телекомуникација и поштанског саобраћаја између Савезне владе СРЈ и Државног савета НР Кине, да би ступио на снагу 11. августа исте године. У априлу Кину је посетио црногорски премијер Филип Вукановић, а у јуну опозициони градоначелник Београда Војислав Михајловић. Наиме, још крајем 1999. године Американци су српској опозицији саветовали да успостави везе са Кином. Вук Драшковић се тим поводом сусрео са кинеским амбасадором у СРЈ Пан Жанлином (Pan Zhanlin). Том приликом је уговорена посета градоначелника Београда Пекингу. У тренутку док се председник Сталног комитета Свекинеске

³⁶⁹ Разлике о оцени НАТО-ове интервенције посебно су дошле до изражаја у новембру 1999. године приликом узвратне посете др. Младена Станичића, директора Института за међународне односе, кинеском Институту за савремене међународне односе. Тада се видело колико научне институције у Кини прате ставове Владе и њену спољну политику и сходно томе координирају своје ставове. Оне су подређене различитим државним органима па у правилу углавном износе службене ставове кинеске владе. Ozren Baković, „Kineska vanjska politika i hrvatsko-kineski odnosi“, *op. cit.*, str. 65.

³⁷⁰ Ranko Petković, „Jugoslavija i Kina“, *op. cit.*, str. 78.

³⁷¹ Александар Новачић, *Кина, змајевци долазе*, Верзал Пресс, Београд, 1999, стр. 365, 366,

народне скупштине Ли Пенг на београдском аеродрому руковао са Миром Марковић, тадашњи опозициони градоначелник се на пекиншком аеродрому руковао са градоначелником Пекинга.³⁷² Ли Пенгу, који је приликом тродневне посете дао подршку Југославији и осудио „варварски“ НАТО, уручен је Орден велике југословенске звезде. Војислав Михајловић је са градоначелником Пекинга уговорио интензивнију сарадњу, пре свега на привредном, културном и спортском нивоу, као и на пољима градског управљања и планирања. Њему је у Министарству иностраних послова НР Кине исказана захвалност за све што су градске власти учиниле након бомбардовања кинеске амбасаде. Разговарано је и о томе да Кина, као члан Савета безбедности УН, утиче на укидање санкција према Југославији. Мудра кинеска спољна политика, иако се није мешала у унутрашњу југословенску политику, градила је добре односе како са странкама које су на власти, тако и са онима које су у опозицији.³⁷³

Па ипак, ослањајући се на блискост с Милошевићевим антиамеричким режимом у СРЈ, који је кинеска партијска новина „Женмин Жибао“ упоредила са балканском Колумбијом, Кина је била спремна не само подржати режим већ му и продужити век трајања. Једним оком увек гледајући САД, циљ јој је био да се што боље позиционира као незаобилазни фактор у решавању кризних светских питања. Наравно, не треба занемарити ни практичну страну кинеске помоћи Југославији, у чијој обнови је великим делом партиципирао и кинески капитал.

Не улазећи у директне сукобе са САД, а схватајући своју позицију готово једине социјалистичке државе која је успела да сачува политичку стабилност, са руководећом улогом Комунистичке партије, НР Кина је развијајући се економски, превазилажењем планске и подстицањем тржишне привреде, „крчила“ пут да постане једна од најпросперитетнијих држава у Азији и свету. Томе је допринела и Денг Сјаопингова политика отварања врата страним инвестицијама и приватном капиталу, као и стратегија „једна земља два система“, којом се НР Кина припремала за повратак Хонгконга и Макаа под своје окриље, у исто време дефинишући формулу за тражење решења за питање Тајвана. Егзистирање хиљадама година три различите филозофије и вере у исто време и на истом тлу

³⁷² Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 234.

³⁷³ Blic, „Mudra je kineska politika“, izvor: internet, http://www.blic.rs/stara_arhiva/politika/131176/Mudra-je-kineska-politika, 16/12/2013.

(конфучијанизам, будизам и таоизам) створило је од кинеског човека чудну синтезу, јединствени спој и специфични амалгам. Три филозофије никада нису постале „једна вера“ (мада је у време династије Минг било неуспелих покушаја обједињавања „три вере у једну веру“), јер је њихова примена и коегзистенција била могућа само онда када су све три имале пуну независност и међусобну допуну. Међутим, њихов садржај и њихово прихватање је код кинеског човека изазвало потребу за међусобним допуњавањем, прожимањем и преплитањем. Стога не чуди што савремена кинеска мисао сматра да би и симбиоза два политичка система – капитализма и социјализма у једној држави била добра. Она сматра да задатак државе, а тиме и појединца, није у прилагођавању само једном политичком систему, већ у извлачењу из више њих онога што је најбоље и најкорисније за државу и појединца.³⁷⁴

³⁷⁴ Dragan Miljanić, „Kina na pragu XXI veka: suština teorije o jednoj zemlji sa dva sistema“, *Međunarodna politika*, br. 1045, 1996, str. 27.

ПОГЛАВЉЕ IV

СР ЈУГОСЛАВИЈА И НР КИНА НАКОН ДЕМОКРАТСКИХ ПРОМЕНА 2000. ГОДИНЕ

Кина је превише велика да би била игнорисана, сувише стара да би била омаловажена, сувише слаба да би била умиривана и сувише амбициозна да се узима здраво за готово.

Збигњев Бжежњински

Крај XX века обележили су снажан ентузијазам у погледу неограничених могућности научног и економског развоја у наредном веку и очекивања да ће нова доба карактерисати глобалне друштвене промене које ће донети општи бољитак за већи део човечанства. Око циљева на међународном нивоу није било превише спорова и они су дефинисани у документу Уједињених нација „Миленијумска декларација УН“, коју је Генерална скупштина усвојила у Њујорку, 8. септембра 2000. године. Светски лидери су на Миленијумском самиту потврдили да ће градити ново глобално партнерство како би смањили сиромаштво и глад, повећали ниво образовања у свету, обезбедили већа људска права, посебно за најугроженији део популације, решавати здравствене проблеме и у већој мери заштитити природну средину. Тај исказани полет није био без основа: завршавао се век највећих ратова у историји човечанства, укључујући и Хладни рат. Последња деценија коју су карактерисале тензије и етнички конфликти због распада Совјетског Савеза и СФРЈ ближила се крају, а дипломатске торбе биле су крцате мировним споразумима и уговорима о трговинској и војној сарадњи. Човечанство је ипак било збуњено разноврсним тумачењима да ли је 2000. година последња година XX века или је прва година XXI века и почетак трећег миленијума. Свет је обузела глобална забринутост за колапс информационих система, јер се доводило у питање да ли ће компјутери поднети активности током преласка са 1999. на 2000. годину. Пошто су софтвери на време били замењени, остало је да се хиљаде људи окупи на трговима највећих градова и поздраве нову зору човечанства. Симболично, то су први учинили, не захваљујући угледу и

моћи, већ географском распореду, грађани Новог Зеланда. Најважнији догађаји у 2000. години потврдили су да је одушевљење новим миленијумом било оправдано. Већ јануара (05.01.2000. године) Кина се сложила да обнови дијалог о војним питањима са САД, који је био суспендован после бомбардовања кинеске амбасаде у Београду 7. маја 1999. године, а ЦИА отпустила једну и казнила двадесет особа одговорних за погрешно утврђивање циљева током рата против Југославије. Русија је добила самоувереног председника Владимира Путина, који је фебруара исте године изразио жељу да ближе сарађује са Западом обнављајући односе са НАТО-ом, после 11 месеци мировања, а Парламент Руске Федерације ратификовао је Споразум о смањењу нуклеарног наоружања СТАРТ 2. Истовремено, после 22 године окупације, Израел се повукао из Либана, у јуну су се први пут у Пјонгјангу састали председници Северне и Јужне Кореје, Ким Џонг Ил и Ким Де Џунг, и потписали споразум о плановима за уједињење и мир, спајање током рата раздвојених породица и заложили се за отворену комуникацију на највишем нивоу. На 27. летњим олимпијским играма у Сиднеју (Аустралија) САД су освојиле највише спортских медаља (97) и највише златних (40) и, управо када су у сваком погледу биле на постољу са ознаком I, почела су да стижу дискретна упозорења да америчка економија бележи први знак повећане незапослености од када је почео раст деведесетих и да су приватни послодавци укинули 116.000 радних места.

Процес демократизације и смене режима захватио је СР Југославију и Мексико, а реформски процес започео је и у Ирану. Масовне демонстрације у Београду 5. октобра 2000. довеле су до свргавања Слободана Милошевића. Нове власти признале су Русија и Кина и, 1. новембра, Југославија је примљена у Уједињене нације. Синдром сумње у резултате демократских избора који је покренуо масе у Србији проширио се, међутим, и на амерички континент, па је одлуку о избору новог америчког председника донео Врховни суд САД после новембарског електронског пребројавања гласова у Флориди – одлука је била у корист Џорџа В. Буша. Он је у децембру почео да саставља кабинет, именујући

пензионисаног генерала Колина Пауела за државног секретара, а остатак кабинета чинили су најистакнутији конзервативци.³⁷⁵

Осим многобројних међународних агенција које располажу обиљем података о „стању света“ 2000. године, сублимирану слику нуди „Извештај о развоју човечанства“, који је израдио експертски тим за потребе УНДП.³⁷⁶ У извештају се наводи да више од 1,2 милијарде људи на свету располаже са мање од 1 долара дневно, премда $\frac{3}{4}$ човечанства живи у демократским режимима. Вишепартијски систем је постао политичка пракса у 113 земаља, а запосленост у Кини је расла 2,2 процента годишње и поред пораста броја радно способног становништва од 1,5 процената. До 1999. године проценат неухрањене деце у свету смањен је са 37 процената на 27 процената, а Кина је учинила још један спектакуларан напредак – смањила је стопу сиромаштва са 33 процената у 1978. години на 7 процената у 1994. Констатује се да више од милијарду људи у земљама у развоју нема приступ води за пиће, а 2,4 милијарде немају адекватне хигијенске услове. Већина држава се залаже за побољшање људских права, али док Запад инсистира на политичким и грађанским правима, друге земље сматрају да су приоритет економска и социјална права. Истовремено, у најразвијенијим државама широм Европе (нпр. Шведска и Немачка) забележено је стотине случајева насиља према мањинама и имигрантима. Број великих оружаних сукоба (претежно унутрашњих) смањен је са 55 у 1992. на 36 у 1998. години, али безбедност људи прете нови конфликти, политичко угњетавање, растући криминал и насиље. Извештај такође демантује да је у конфликтима који су се одвијали у задњој деценији прошлог века страдало енормно много људи широм света. Процена УНДП је да је живот изгубило око пет милиона, што је знатно мање него у претходном раздобљу, али да зато у свету има исто толико интерно расељених лица и 10 милиона избеглица.

Можда је најзанимљивији податак да је однос прихода најбогатијих и најсиромашнијих држава (1980. године био 3:1) у 1992. години достигао 72:1, са тенденцијом да разлика настави да се повећава. Глобална „онлајн мрежа“ у време

³⁷⁵ Снежана Вукадиновић Шундрић, Односи САД и Кине у раздобљу 2001-2009. године, магистарски рад, Факултет политичких наука, 2012, стр. 19, 20.

³⁷⁶ United Nations Development Programme (UNDP), „Human Development Report“, Oxford, Oxford University Press, New York, 2000, извор: интернет, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_2000_ch0.pdf, 16/01/2013.

израде извештаја обухватала је 26% свих људи у САД али само 1% укупно у свим државама у развоју.

Подаци приказани у наведеном документу су необорив доказ да се у условима глобализације и свеопштег напредка научнотехнолошког напретка продубљује јаз између развијених и неразвијених држава. Државоцентрични модел међународних односа није више довољан да становницима планете објасни услове у којима на животе милијарди људи утичу страни државни и недржавни актери и да су у ту глобалну мрежу несвесно и на различите начине и сами уплетени. Интеграција света, међутим, није донела већу одговорност међународних организација, глобалних актера попут Светске банке, међународних корпорација и медија. И државна и међународна одговорност постала је дифузна, а надлежности су се изгубиле у лавиринту бирократског шематизма.

И поред „релативно умирујућих догађаја“ у 2000. години, увек забринути теоретичари међународних односа били су закупљени последицама процеса који ће у XXI веку наставити да покрећу свет, а то су глобализација и трагање за најефикаснијим моделом планетарног друштвеног уређења.

На крају XX века, један амерички блогер П. Вилијемс написао је: „Шта ће се догодити у наредној деценији? Нико не зна. Ретко се изражава забринутост на почетку о ономе што моће бити истински проблем током те деценије. Најбоље што можемо да урадимо је да наставимо да радимо, да бринемо о породици, помогнемо другим људима и да се молимо“. Ово мишљење осликава другу димензију која иде уз очекивања, а то је неизвесност.³⁷⁷

Међутим, може се рећи да међународни систем који се успоставља у новом веку вероватно ће се прилично разликовати од претходног. Он поново постаје мултиполаран. Пре једног века, постојао је мултиполарни поредак на чијем је челу била група европских влада. Ту су се непрестано смењивали савези, ривалства, погрешне процене и ратови. Затим је уследио биполарни период Хладног рата, стабилнији у многим аспектима, али обележен понекад и претераним реакцијама суперсила на сваки потез ривала. Почев од 1991. године, живимо под америчком доминацијом, у јединственом, униполарном свету у коме се отворена глобална економија драстично шири и убрзава. Та експанзија сада је

³⁷⁷ Снежана Вукадиновић Шундрић, Односи САД и Кине у раздобљу 2001-2009. године, оп. цит, стр. 21.

главна снага која ће покренути наредну промену у природи међународног поретка. Чињеница је да на политичко-војном плану светом и даље доминира једна суперсила. Међутим, свет неће остати униполаран деценијама и одједном постати мултиполаран, већ се моћ полако расподељује између више глобалних „играча“, те тако имамо да се у свакој другој димензији – индустријској, финансијској, образовној, друштвеној, културној – моћ расподељује на штету америчке доминације. То не значи да свет постаје антиамерички, већ да улазимо у постамерички свет: он се дефинише и њиме се управља с разних места, а у томе учествују многи народи.³⁷⁸ Стога се тај свет може назвати унимултиполаран.

У чувеном извештају инвестиционе банке Голдман сакс из 2007. године се наводи да ће за 20 година међу четири најјаче светске привреде само једна бити западна - велику четворку чиниће Америка, Јапан, Кина и Индија. Дакле, обриси новог светског поретка увелико се помаљају. Како каже Фарид Закарија, „Америка ће у догледној будућности остати најјача економска сила; Запад ће и даље бити веома значајан, али мораће своју моћ да дели са новим актерима, и то са културама и цивилизацијама којима је традиционално доминирао, које је колонизовао и потцењивао. Процес успостављања нове равнотеже у свету је велика прича нашег времена“.

4.1. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ САВЕЗНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ И НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ КИНЕ ОД 2000-2003. ГОДИНЕ

Након формирања Савезне Републике Југославије 27. априла 1992. године, сачињене од Републике Србије и Републике Црне Горе, није био усвојен нити један акт који се односио на дефинисање спољнополитичке стратегије. Једини изузетак је представљао експозе некадашњег савезног министра за иностране послове Горана Свилановића у Савезној скупштини 24. октобра 2001. године³⁷⁹. У њему је била истакнута неопходност дефинисања нове спољне политике

³⁷⁸ Farid Zakarija, *Post-američki svet*, op. cit, str. 3.

³⁷⁹ Ekspoze Gorana Svilanovića, saveznog ministra za inostrane poslove, u saveznoj skupštini S. R. Jugoslavije, Beograd, 24. oktobar 2001. godine, *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011.

Југославије након смене власти у Београду 5. октобра 2000. године и одласка Слободана Милошевића са власти, која би успешно превладала утицај деценијске изолације земље. Поред исцрпног навођења већег броја чинилаца (глобалних, регионалних и унутрашњих), који су утицали на међународни положај тадашње Савезне Републике Југославије, Свилановић је у наведеном излагању изнео и нове циљеве спољне политике земље засноване на тежњама да се земља придружи Европској унији и Северноатлантском савезу, јачању регионалне сарадње и билатералних односа са суседима, потом на развијању избалансираних односа са глобалним спољнополитичким актерима (Сједињене Америчке Државе и Руска Федерација), као и на подстицању односа за државама „Трећег света“, односно земљама у развоју.³⁸⁰ Након излагања спољнополитичког експозеа министра Горана Свилановића уследило је у већој мери имплементирање прокламованих циљева.³⁸¹

Кад је основана Савезна Република Југославија 1992. године, Уједињене нације и многе поједине државе (поготово САД) нису хтеле да јој признају континуитет са СФРЈ (која је била једна од држава оснивача ОУН), иако су је признале као државу. Због тога она није била члан УН до 2000. године, међутим, након петооктобарских промена одмах је примљена у чланство, али је тиме доведено у питање њено постојање јер су власти у Црној Гори још од 1997. године заговарале аутономију (увођењем полицијских контрола на граници са Србијом, одбијањем да прихвате ванредно и ратно стање на својој територији током НАТО бомбардовања СРЈ 1999. године), да би након промена 2000. године захтевале независност, са евентуалним преуређењем федерације у „Савез две независне међународно признате републике“. Нова савезна влада коју су чинили ДОС и црногорска опозициона странка СНП, инсистирала је да се питање преуређења заједнице не покреће до завршетка републичких парламентарних избора у Србији 23. децембра 2000. године, јер би независношћу Црне Горе ДОС изгубио једину

³⁸⁰ Dragan Đukanović, Ivona Lađević „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, *Međunarodni problemi*, br. 3, 2009, str. 346.

³⁸¹ После признања независности Косова од стране Републике Црне Горе и Републике Македоније амбасадори ових држава су стекли својство непожељних особа и напустили су Београд 11. октобра 2008. године. Dragan Đukanović, „Spoljnopolitički prioriteti Republike Srbije u bilateralnim i multilateralnim odnosima sa susedima“, u: Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 106–133.

до тада освојену власт - савезну, чиме би се можда отворио пут бившем председнику Србије и Југославије, Слободану Милошевићу да преко још увек актуелне парламентарне већине у републичкој скупштини обустави изборе и поново успостави своје факторе контроле. Иако је ова жеља испуњена, тензије између две републике је убрзо након формирања владе Зорана Ђинђића продубило припајање већег дела последње спорне територије из Југословенских ратова – Превлаке Хрватској, а не Црној Гори, за шта су црногорци делимично кривили и српске преговараче из савезне делегације који су показивали равнодушност током преговора. Ове тензије ће се продубити у наредним годинама и у перспективи довести прво до стварања Државне заједнице Србија и Црна Гора, а затим и до независности Републике Црне Горе.

СРЈ је 2000. године примљена у чланство Организације за европску безбедност и сарадњу. Објективно гледано, глобални и регионални утицај ове међународне организације је доста ослабио, међутим, она је ипак пружила подршку реформама у Србији у областима безбедности, економије и хумане димензије, тј. људских права и слобода. Укинута су све санкције међународне заједнице, а Резолуцијом Савета безбедности бр. 1367, од 10. септембра 2001. године, укинута је и забрана увоза у СР Југославију наоружања и војне технике и опреме. Била је то последња санкција међународне заједнице против СР Југославије. Исте године је постала чланица Интерпол-а. Такође, почиње да испуњава свој циљ уласка у ЕУ ушавши у Процес стабилизације и придруживања, а 2003. године бива примљена у Савет Европе чиме је добила подршку за даље спровођење реформе домаћег законодавства и поштовање основних вредности на којима почива ова организација (људска права, владавина права, плурализам, развој демократских институција итд.).³⁸²

У Кини, након смрти Денг Сјаопинга 1997. године, Ђианг Цемин је наставио његовим стопама. Имавши већ тада солидан ослонац у армији, влади и у партијским редовима, довео је Џу Жунгђиа у центар државне администрације и „направио“ од њега „кинеског економског цара“ и личност која ће поставши премијер, на изванредан начин, засенити и њега самог. Ђианг, или „главни инжењер“ (како га је штампа понекад називала), поставши генерални секретар

³⁸² Dragan Đukanović, Ivona Lađevac, „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, op. cit, str. 358.

партије (последњи, трећи мандат истекао му је 2002. године), обављао је и функцију председника Централне војне комисије и, од 1997. године, функцију председника НР Кине. За време његове владавине, пуних 14 година (дуже од сва три своја претходника заједно – Хуа Гуофенга, Ху Јаобанга и Цао Цијанга), Кина је била политички стабилна земља, захваљујући чему је могла да води доследну спољну политику засновану на прагматизму, независности и одсуству идеолошких циљева. То је био период најбржег економског развоја и привредне сарадње са светом, за време ког је Кина повратила своје изгубљене територије (Хонгконг 1997. и Макао 1999. године, док је Тајван и даље остао изван Кине и представља и даље „свети циљ“ коначног уједињења земље) и постала политички и економски интегрисана у светску заједницу (већ тада је размењивала са светом око 40 процената свог националног производа, достигла национални бруто доходак од хиљаду милијарди долара и уписала се у ексклузиван клуб трилионера).³⁸³ Нарочито је био видљив њен ангажман и активнија улога у решавању међународних проблема, у првом реду кроз повећану активност у Уједињеним нацијама, као и иницијативом за формирање Шангајске организације за сарадњу јуна 2001. године.³⁸⁴ Успоставивши добре односе са свим својим

³⁸³ Ово су званични кинески подаци, који се разликују од иностраних. Америчка ЦИА је, на пример, неколико година раније тврдила да је НР Кина остваривала национални бруто доходак од преко 4.500 милијарди долара и да је испред свих других земаља, изузев САД. Велике разлике у проценама последица су различити критеријуми који се користе приликом израчунавања националног производа. Ако се рачуна и на национално богатство Хонгконга, Тајвана и кинеске дијаспоре, онда је кинески бруто национални производ, по кинеским званичним подацима, при крају Тиангове владавине премашивала 2.500 милијарди долара, што је тад још увек било мање од БНП САД, али с обзиром на веома брз темпо развоја којим се Кина креће, могло се очекивати да ће убрзо подаци бити у кинеску корист. Од почетка реформе кинеске привреде 1978. године кинеска привреда је 2000. године увећана приближно 6 пута, а национални доходак по глави становника 5 пута. Претварајући државну својину у деоничарску и акционарску и на тај начин извршивши специфичан вид приватизације кинеске привреде, државна предузећа која су две деценије раније производила 74 процената националног доходака, 2000. године су производиле свега 22 процента. Приватне фирме на почетку реформе 1978. године нису ни постојале, а 2000. су запошљавале преко 100 милиона људи. Промена система такси и пореза приходи централне владе су повећани са 38 процената на близу 69 процената. Број сиромашних људи је смањен са 250 милиона на око 30 милиона људи.

³⁸⁴ Чланице су Кина, Русија, Казахстан, Киргистан, Тацикистан и Узбекистан. Циљ организације је, поред доградње „стратешког партнерства“ са Русијом, био да се јачањем економских веза, нарочито у области енергетике, транспорта и трговине, ове земље (бивше совјетске муслиманске републике) чвршће вежу за Кину и тиме начини противтежа агресивном и растућем америчком присуству у региону, док би војно-безбедносна сарадња отупила оштрицу екстремног исламистичког покрета према Кини и заштитила је од могућих удара дуж граница са овим земљама (матикама и њених етничких мањинских група). Dragana Mitrović, „Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine“, *Beogradski centar za bezbednosne*

суседима на Далеком истоку, Пекинг је постао регионални гарант стабилности, што никада раније није био (Кина је деценијама била извор регионалне нестабилности). Кина је, такође, повећала дипломатске активности према великим светским силама, посебно према Сједињеним Америчким Државама, Русији, Јапану и Европској унији. Након што су деведесетих година успешно решени гранични спорови са Русијом, Казахстаном и Таџикистаном, као и питање копнене границе са Вијетнамом, Кина је почела да предузима нове напоре да разреши преостале територијалне размирице са Јапаном и Индијом. Са Русијом је потписан Уговор о добросуседству, пријатељству и сарадњи, а након решавања граничних спорова³⁸⁵ успостављен је и стални политички дијалог који је показао блискост у многим стратешким опредељењима. Односи са САД су за Кину били од посебног значаја и они су осцилирали и зависили од многих фактора и тренутних интереса и једне и друге стране. Између две државе је постојало стратешко партнерство нарочито након 11. септембра у питањима сузбијања међународног тероризма,³⁸⁶ међутим, оно је више било партнерство вербалног типа.³⁸⁷ Две државе су већ тада почеле да балансирају између статуса партнера и конкурента услед страха САД од губљења стратешке позиције на Далеком истоку и у азијско-пацифичком региону. Критици су највише била изложена унутрашња кинеска збивања, најчешће политика према људским правима, националним мањинама, религији, велики амерички дефицит у трговини са Кином и посебно однос према Тајвану. На снази је био ембарго на увоз оружја из Европске уније и

studije, извор: интернет, http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf, 31/06/2013, стр. 6.

³⁸⁵ Решено је 12 од 14 територијалних спорова са суседима, између осталог и гранично питање на реци Усури са Руском Федерацијом, као сукцесором СССР.

³⁸⁶ Кина је веома брзо и одлучно пришла антитерористичкој коалицији, која је бројала 122 државе, створеној након 11. септембра 2001. године – успостављени су редовни контакти на највишем нивоу (годишњи сусрети министара војних САД-Кина), институција хитних консултација на највишем нивоу, средњорочни и дугорочни механизми сарадње у области борбе против тероризма, упловљавање бродова из састава Пацифичке флоте у Хонг Конг, обиласци касарни и других војних објеката, те заједничке (симболичне) вежбе са француском морнарицом у Шангају маја 2004. године. Кина је потписала споразум о сарадњи у програму глобалног сателитског навигационог система ЕУ „Галилео“. Са Русијом је успостављен панел на високом нивоу у антитерористичкој сарадњи, а јануара 2005. године договорене су прве заједничке антитерористичке вежбе оружаних снага две државе и редовне годишње безбедносне консултације. Више о томе видети у: Dragana Mitrović, „Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine“, *Beogradski centar za bezbednosne studije*, извор: интернет, http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf.

³⁸⁷ David M. Lampton, „Small Mercies: China and America after 9/11“, *The National Interest*, Winter 2001/02, p. 109.

рестриктивни приступ САД. Ђианг Цемин је бранећи кинеску позицију оптуживао САД за мешање у унутрашња питања, за нарушавање кинеског суверенитета и да теже апсолутној светској доминацији, коју његова земља, Кина, никада неће прихватити. Међутим, и поред свега, комуникација две државе је била стална, највише због економских интереса који су постојали. Војна акција спроведена од стране НАТО на територији СРЈ и последице до којих је она довела, дала је разлог Кини да преиспита мирољубиву политику и отворили велику дебату о „мирном и хармоничном развоју“. Ипак, она је у спољним односима остала верна Џоу Енлајевим принципима о пожељним односима међу државама из педесетих година: „међусобно поштовање суверенитета и територијалног интегритета, међусобно ненападање, немешање у унутрашње послове друге државе, једнакост, међусобна корист и мирна коегзистенција“. Усвојила је нову концепцију националне безбедности и стратегију спољне политике које су обе базиране на развоју и миру. Одбацила је теорије о превазиђености суверенитета у корист људских права (још једно поље где је агресија НАТО на СРЈ веома утицала на промену кинеских концепција, укључујући и промену војне доктрине и преусмеравање реформе војске на усавршавање софистициране технологије и образовање кадрова). По њој се државе разликују по величини, историји, друштвеним системима, вредностима, идеологији, култури, религијама, путевима развоја итд, а опет све имају једнако право да уживају опште добро – мир и националну безбедност. Нова кинеска концепција инсистира да је традиционално гледиште, према коме је јачање војних потенцијала и војних савеза најснажнија безбедносна гаранција, не само превазиђено већ и доприноси трци у наоружању, јача неповерење међу земљама, узрокује нестабилност на међународном плану и одраз је хладноратовског менталитета. У реализацији ове концепције важно место заузима економска сарадња.³⁸⁸ Кина од 2001. године покушава да плански уобличи и реализује политику стварања стратешких резерви, али и стратегију равномерно распоређеног и сигурног снабдевања свим енергентима потребним њеној захукталој привреди (путем увоза са релативно ближих и сигурних изворишта, инвестицијама у изворе енергената у иностранству и капацитете за њихов пренос

³⁸⁸ Ibidem, str. 4.

и интензивно отварање домаћих налазишта). И поред успешне интеграције кинеске привреде у глобалну економију уласком у Светску трговинску организацију 11. децембра 2001. године након тринаест година преговарања и приступања,³⁸⁹ као и АСЕАН-у у октобру 2003. године, Кина је на почетку XXI века имала и проблеме, попут огромног броја становника који је опет стварао низ економских и социјалних тешкоћа, попут недостатка обрадивих површина, рудног богатства, посебно нафте, затим недостатка воде, загађивања, велика зависност од извора, превелике разлике у развијености појединих региона, као и разлике у богатству међу појединцима и тд.³⁹⁰

Ћианг Цемина је 2002. године, повукавши се на Шеснаестом конгресу партије по истеку мандата, заменио Ху Ђинтао на позицији генералног секретара, а годину дана касније на седници парламента и на функцији шефа државе.³⁹¹ На истом конгресу је био детерминисан и конкретан циљ да Кина треба да постане средња сила са развијеном средњом класом до 2020. године. Конгрес је носио назив „Изградити добростојеће друштво на свестран начин и створити нову ситуацију у изградњи социјализма кинеских карактеристика“. Промовисао је најважнији национални задатак Кине у наредних двадесет година тј. концепт изградње „добростојећег друштва у корист свих слојева на свеобухватан начин“ (на кинеском се користи синтагма *xiao kang*) и представљао је дугорочну стратегију кинеске спољне политике. Ова стратегија службено се дефинише синтагмом „независна и мирољубива спољна политика“ где, уз саморазумљиву одредницу „мирољубивости“, „независност“ представља резултат болног историјског искуства стварања блиских савезништава (на пример са СССР-ом) која су се касније драматично раскидала. Главно подручје спољне политике постају односи с другим великим силама, посебно са Сједињеним Америчким Државама. Наиме, терористички напади „11. септембра“ су изазвали фундаменталну промену у односима великих сила који постају све усклађенији и кооперативнији. Промену је омогућила нова америчка спољнополитичка стратегија која је тежиште ставила на борбу против тероризма, за шта је била

³⁸⁹ Више о уласку НР Кине у Светску трговинску организацију видети у: Nicholas R. Lardy, *Integrating China into the Global Economy*, The Brookings Institution, Washington DC, 2002.

³⁹⁰ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 188.

³⁹¹ Ibidem, str. 198.

потребна широка сарадња свих, посебно великих сила. Друга компонента, на темељу које се процењује могућност дугорочније сарадње великих сила, јесте тренд мултиполаризације глобалних односа, након престанка Хладног рата, коме је комплементаран тренд глобализације. Други важан кинески спољнополитички циљ јесте добра сарадња са суседним земљама (АСЕАН, АРФ, ШЦО). Иако се истиче и даље као важан елемент кинеске спољне политике, сарадња и традиционална солидарност са земљама у развоју дефинитивно постављена је на треће место кинеских спољнополитичких приоритета. Имајући у виду да се кинеска спољна политика руководи начелима мирољубиве коегзистенције, у сукобу начела и стратешких интереса увек ће заступати ове последње. То је посебно видљиво у кинеском деловању у оквиру СБ УН, где Кина, иако и сама земља у развоју, не наступа као својеврсни представник интереса тог блока.³⁹²

4.1.1. ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ

За југословенско-кинеске политичке, а и укупне међусобне односе период од почетка децембра 2000. до средине јануара 2002. има посебан значај. Након 5. октобра 2000. године НР Кина је подржала и прихватила демократске промене у СР Југославији као унутрашњу ствар и израз суверене воље њених народа, као и њен интерес за европске интеграције изразивши пуно уважавање за европску политичку опцију СРЈ оцењујући да постоји довољно широк простор, могућности и перспективе за континуитет односа и њихов даљи развој. Председник НР Кине Ђианг Цемин је том приликом послао честитку дипломатским каналима. Новом председнику СРЈ Војиславу Коштуници је пожелео „добар рад на новој високој позицији и изванредан успех у својим напорима да учини Југославију стабилном и просперитетном земљом“.³⁹³ Отприлике у исто време је и југословенски амбасадор Слободан Унковић у амбасади СРЈ у Кини приредио свечаност у част избора новог председника. Са југословенске стране изражена је неподељена

³⁹² Озрен Баковић, „Кинеска вањска политика у новим околностима“, *Политичка мисао*, вол. 40, бр. 2, 2003, стр. 132-134.

³⁹³ The New York Times, „Showdown in Yugoslavia: An Ally; China, Once a Supporter of Milosevic Against NATO, sends its Congratulations to Kostunica“, извор: internet, <http://www.nytimes.com/2000/10/08/world/showdown-yugoslavia-ally-china-once-supporter-milosevic-against-nato-sends-its.html>, 25/05/2013.

спремност да се наставе и развијају нормални политички, економски и сви други односи чиме је на основу заједничке сагласности и међународно прихваћеним принципима обезбеђен континуитет међусобних односа. На тим основама је усвојено и потписано Заједничко саопштење савезног министра за иностране послове СРЈ Горана Свилановића и министра иностраних послова НР Кине Танг Ђасуана (Tang Jiaxuan) почетком децембра 2000. године у Београду.³⁹⁴ У саопштењу су одређени принципи међусобних односа две земље. Кинеска оцена је била да су односи остали стабилни и пријатељски, иако је у претходним годинама било дошло до промена у обе земље као и у њиховом окружењу.

У постављању према Југославији Кина је све време настојала и настоји да као један од светских фактора развије властиту улогу и утицај на том простору у време великих промена које су се одвијале у региону и у Европи. Она је препознала Балкан као једини европски кризни регион на коме се преламају и укрштају различите религије и културе, интереси Европе, САД и Русије, НАТО пакта, као и да ће он један дуг временски период бити осетљив и недовољно стабилан, а СР Југославију је видела као кључну земљу таквог региона.

Од кризе на југу Србије и сукоба у Македонији 2001. године, Кина је ситуацију на Балкану више гледала као стање региона него као стање држава појединачно. Албански тероризам је видела као транснационални (прекогранични). При томе је вукла паралелу између своје ситуације у Синђангу (Xinjiang) и ситуације на Косову и Метохији, југу Србије и Македонији. У свом наступу на Балкану и у оценама појединих догађаја посебно је водила рачуна да избегне ставове и потезе који би имали призив уплитања у унутрашње ствари балканских земаља. Билатерално и мултилатерално у оквиру међународних организација, посебно у ОУН наступала је увек са позиција које су у прилог очувања територијалног интегритета, суверенитета и независности свих земаља региона.³⁹⁵

394 Интерес Кине за настављање и развој односа са СРЈ као признавање и уважавање нових демократских власти у Југославији био је и позив председника Ђианг Џемина председнику СРЈ Војиславу Коштуници да посети Кину, који је тада пренео министар Танг. Dragana Mitrović, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i perspektive“, *op. cit.*, str. 23.

395 Уз позивање на опасност од преливања Косовске кризе преко граница Југославије, Кина позива на поштовање резолуција СБУН 1345 И 1244, односно непроменљивост граница у региону, чији је гарант СБ. „Кина нема себични интерес у региону, нити га ту тражи. Основно полазиште наше позиције је одбрана Повеље УН и поштовање принципа међународног права и заједничког

Крајем јануара 2001. године долази до повлачења Слободана Унковића са места амбасадора у Кини на које одлази Илија Ђукић, бивши министар иностраних послова СРЈ, који недуго затим умире (већ 2002. године). Званична посета потпредседника Савезне владе Мирољуба Лабуса априла 2001. године представљала је први југословенски активни потез према Кини на линији опредељења за континуитет односа и свестрано унапређење сарадње. Разговори које је том приликом имао са државним саветником Владе НР Кине, госпођом Ву Ји (Wu Yi), обухватили су и политичке и економске односе (укључујући и питање југословенског дуга). Посета председника СРЈ Војислава Коштунице је два пута заказивана и одлагана због унутрашњих разлога Југославије које је Кина уважила. Ипак општи је утисак да је тиме био створен изванредан вакуум у контактима, а донекле је био пропуштан и моментум. У међувремену (19-26. новембра 2001. године) је остварена посета министра одбране Слободана Краповића која је као и долазак Мирољуба Лабуса ублажила утисак да су успорени кораци у међусобном дијалогу на високом нивоу и договарању о питањима даље сарадње, посебно у економској области чији се изостанак већ осећао.³⁹⁶

Посета председника Војислава Коштунице (од 9. до 11. јануара 2002. године) у целини значајна и садржајна, потврдила је и у пуној мери означила нову етапу у југословенско-кинеским односима. Југословенску делегацију осим председника који ју је предводио, чинили су министар иностраних послова Горан Свилановић и потпредседник Савезне владе Мирољуб Лабус, као и бројни привредници и банкари. Разговори су вођени са кинеским председником Ђианг Цемином, премијером Џу Жунђијем и председником Свекинеског народног конгреса Ли Пенгом. Свесни привредне ситуације у којој се Југославија нашла, кинески руководиоци су изразили спремност да одложе решавање питања доспелих југословенских дугова и њихових камата. Том приликом потписана Заједничка изјава је била довољно начелна и садржајна да има трајни значај. У њој, као и у разговорима на највишем нивоу, потврђени су и афирмисани основни

интереса народа у региону. Као стална чланица Савета безбедности УН, Кина ће наставити да помно прати развој регионалне ситуације и да даје дужан допринос за адекватно решавање овог проблема“, изјавио је званичник Министарства иностраних послова НР Кине 24. марта 2001. године. Ibidem.

³⁹⁶ Dragana Mitrović, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i perspektive“, *Međunarodna politika*, op. cit, str. 18.

принципи међусобних односа (подржан је територијални интегритет и потврђена намера да се развија сарадња у свим областима), добијена је и потврђена и на овом новоу кинеска подршка југословенским ставовима о Косову и Метохији. Пекинг „подржава и поштује суверенитет и територијални интегритет СРЈ и апелује да се Резолуција 1244 СБ УН спроводи потпуно и искрено, да се гарантује пуна једнакост, лична и имовинска безбедност, заштита културне баштине, као и интереси свих етничких група на Косову и Метохији, да се обезбеди сигуран и слободан повратак избеглица и расељених лица што пре и да се на тој основи дође до политичког решења за питање Косова и Метохије“. У изјави се наводи да се Кина, такође, залаже за мирно решавање спорних питања у региону, у складу са Резолуцијама 1345 и 1371 Савета безбедности УН, за очување федерације, непромењивост граница у региону и регионалну сарадњу на Балкану и у југоисточној Европи. Обострано је потврђен и значај улоге УН, констатована сагласност о потреби борбе против међународног тероризма и сл. Југословенска страна је у разговорима као и у заједничкој изјави подржала улогу Кине као сталног члана СБ УН и у међународним односима, њену политику „једне Кине“, као и њено настојање да до краја оствари поновно уједињење земље и очува територијални интегритет. У економском погледу отворен је цео пакет питања и настављен програм уз назнаке праваца и начина њиховог решавања.

За време свог боравка у Кини, председник Војислав Коштуница и чланови југословенске делегације разгледали су део великог Кинеског зида северно од Пекинга.³⁹⁷ Положен је венац на споменик херојима ослободилачких ратова на централном пекиншком тргу Тјенанмен, а затим су обишли и Зобрањени град, где су вековима живели чланови кинеске царске породице. Такође, делегација је боравила и у Шангају, где су обишли нову финансијску и трговачку зону Пудонг. Градоначелник Шангаја Чен Линг Ју је истакао да Шангајци гаје пријатељство према Југословенима, који су допринели успесима града и уз помоћ два

³⁹⁷ Извештач „Времена“ Д. Жарковић писао је тада да је Ђианг Цемин, председник НР Кине, на свечаној вечери певао „О доле мио“ и „југословенску револуционарну песму“ „Бандиера роса“ и терао Коштуницу да и он запева, али овај није хтео, па је пробао министар спољних послова Горан Свилановић са „Тамо далеко“, али му није ишло, па су певачки утисак покушавали да поправе и неки из ЕПС-а. Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, оп. цит, стр. 223. Разлог због кога је Ђианг веровао да је „Бандиера роса“ југословенска песма вероватно је то што је она била тема филма „Валтер брани Сарајево“ првог станог филма кога су Кинези видели после „Културне револуције“. Milan Milošević, „Kina u zapadnom ogledalu – Nobelova zamka“, *Vreme*, извор: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=967584>, 22/05/2012.

фудбалска тренера, Илије Петковића и Љупка Петровића. Војислав Коштуница је са члановима делегације обишао Музеј урбанистичког завода Шангаја где су се упознали са брзим планским, урбанистичким и привредним развојем, као и шангајски Музеј уметности.³⁹⁸

Од тог периода односи су се кретали између великих очекивања и ограничених економских могућности развоја сарадње. У току 2002. године реализован је низ редовних посета, укључујући и консултације на нивоу помоћника министра спољних послова (14-16. октобар).³⁹⁹ Са кинеске стране, СРЈ је од 16. априла до 2. маја 2002. године посетила делегација Кинеског савета за унапређење међународне трговине (ССРПТ), на челу са потпредседницом Џун Мин (Zhong Min). Исте године од 29. јула до 1. августа, на позив Савезног министарства финансија, СРЈ је посетио председник Кинеске извозне и увозне банке (China Exim Bank – Ексим банка) Јанг Зилин (Yang Zilin), у настојању да се нађе решење дуга према овој банци. Од 12. до 17. октобра 2002. године Југославију посећује делегација Кинеске академије војних наука, на челу са начелником Вен Зонгrenom (Wen Zongren), коју примају Р. Ристић Помоћник министра одбране и генерал пуковник Бранко Крга, начелник Генералштаба ВЈ.

4.1.2. ЕКОНОМСКА САРАДЊА

Професор Факултета политичких наука Драгана Митровић сматра да је огроман растући трговински дефицит на југословенској страни, због ниског потенцијала и квалитета извоза из СРЈ, био и остао ограничавајући фактор за проширење економских односа између НР Кине и СРЈ. Са друге стране, драстично опадање југословенских економских потенцијала током 90-их година и спор и несигурни опоравак у новом миленијуму, десили су се у исто време кад и највиши економски успон једне привреде забележен у економској историји, који је пратио и спољно-трговински замањ у коме је Кина израсла у другу највећу

³⁹⁸ Билтен, Коштуница допутовао у Пекинг, 9. јануар 2002, извор: интернет, http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b090102_s.html#N, 26/06/2013.

³⁹⁹ У новембру 2002. године југословенски министар иностраних послова Горан Свилановић, у повратку из Јужне Кореје, је свратио у Пекинг, где је на аеродрому обавио разговоре са домаћином Ли Хуи-јем, директором Одељења за Европу и Централну Азију кинеског Министарства иностраних послова. Dragana Mitrović, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i perspektive“, op. cit, str. 23.

глобалну трговинску велесилу, која је бележила (углавном огромне и вредносно и процентуално) суфиците у видљивој трговини са готово свим државама света. Осим поменутих објективних разлога, фирме у СРЈ, без подршке извозних гиганата кроз чију представничку мрежу су пласирале своје производне, укључујући и комерцијално-техничке бирое⁴⁰⁰ у бившим социјалистичким земљама, углавном нису умеле да послују на страним тржиштима. За разлику од кинеских, оне нису имале подршку државе, нити робу потребног квалитета, али изнад свега нису показивале интерес да се доказују на овом „дубоком“ тржишту (које може да апсорбује робу различитог квалитета и цене). Задовољавале су се увозом, који је за њих био изузетно профитабилан и носио далеко мањи пословни ризик. Постоје значајне разлике у подацима кинеске царине и органа СРЈ у вредности тог извоза. Дефициту СРЈ и великом присуству кинеске робе (са налепљеним декларацијама о пореклу робе по жељи поручиоца) доприносио је ланац корупције на југословенској царини, шпедитерским кућама и пореским органима. Они су толерисали увоз робе од стране југословенских држављана са лажним фактурама, на лажне увознике, увоз копираних робних марки и сл, које су директно угрожавале домаће произвођаче нелојалном конкуренцијом и огромном понудом робе из Италије, Шпаније, Немачке - од керамичких плочица до одеће, обуће и женских торбица „Гучи“, „Луј Витон“, „Пума“ и тд. Роба коју су увозили кинески трговци са регистрованим радњама био је прави спас за осиромашене буџете грађана, препознатљива на тржишту као „роба из Кине“ и легитимна конкуренција, док домаћи „допринос“ увозу из Кине јесте био део сивог тржишта и појава коју је требало вратити у легалне токове. Уобичајено је било, нажалост, да се овим делатностима баве чланови породица званичних и од државе плаћених представника југословенских фирми, а према неким информацијама, и поједино особље амбасаде СРЈ.⁴⁰¹

Као врсту комерцијалне помоћи након бомбардовања Кина је одобрила СРЈ следеће кредите: Кинеска Ексим банка – робни кредит 200 милиона

400 Комерцијално-технички бирои су формиран управо због немогућности југословенских и српских фирми да поднесу нормалну тржишну конкуренцију, а захваљујући великом разумевању кинеске стране, како би се продужио рок овим фирмама да се припреме за равноправну тржишну утакмицу под условима који важе и за друге стране фирме на теритоји где послују, мада је Кина од уласка у СТО, обавезна да свим улагачима, на целој својој теритоји да истоветне услове пословања, чиме се знатно мења, односно заоштрава инвестициона клима у њој. Ibidem.

⁴⁰¹ Ibidem, str. 20.

америчких долара за обнову производње и финансијски кредит од 100 милиона америчких долара Народној банци Југославије, за јачање позиције динара, док је Кинеска народна банка (The People's Bank of China) одобрила краткорочни депозит од 100 милиона долара Народној банци Југославије за јачање девизних резерви. У отприлике исто време почиње реализација три заједничка улагања: вршачки „Хемофарм“ заједно са локалним партнером, започиње изградњу и отвара фабрику инфузионих раствора у Ђинану (Jinan) у провинцији Шандунг (Shandong), чија је вредност била око 30 милиона америчких долара. Након вишегодишњих натезања између партнера, где ни југословенска страна није била без кривице за неславан завршетак, у Вршцу доносе одлуку о одустајању од овог улагања. СДПР-Југоимпорт, југословенска прва фирма у Кини, после тридесет година присуства на кинеском тржишту затворио је представништво у Пекингу, да би пре тога изгубио заједничко улагање – San He LTD Co. у истоименој пекиншкој општини, повлачећи се пред систематским опструирајућим потезима локалних власти, које су на крају омогућиле преузимање од стране новог, домаћег власника изграђену и већ релативно успешну фабрику. Ово је био школски пример преузимања страних или заједничких фирми од стране често самовољних кинеских локалних власти, које се користе недовршеним и правно непотпуним уговорима, усменим договорима, који се забораве, корумпираним локалним судовима и недовољно упућеним и опрезним страним улагачима. Занимљиво је да се СДПР повукао са овог тржишта у моменту када је кинески војни буџет растао и по вредности и по обиму и када је за поједине врсте југословенског наоружања имало места и на софистициранијим тржиштима но што је тамошње. Улагање кинеског „Синохема“ у „ХИП Петрохемију“ из Панчева, која је тешко страдала у бомбардовању показало се као несретан потез и пропали подухват.⁴⁰²

У зиму и јесен 2000/2001. године, дебата о наводној неисправности кинеских лекова, који су стигли као део хуманитарне помоћи, достигла је ниво националне хистерије и попримила елементе антикинеског расположења. „Прогресу“, који је преко одређене кинеске фирме обављао „увоз“ ове робе, наложено је да прекине посао једнострано, па је само интервенцијом кинеске државе избегао да буде тужен од стране партнера.

⁴⁰² Ibidem.

У свим званичним разговорима, током посета које су размењиване, једна од главних тема била је унапређење економске сарадње, са посебним разматрањем проблема дугова, смањења дефицита у робној размени и изналагања могућности и начина за повећање и продубљивање економских односа. На политичком нивоу решавање ових објективних тешкоћа додатно је отежавала политичка некоректност и извесна идеолошка и политичка незрелост искључених и нових југословенских, односно српских високих чиновника и политичара, која је чак превазилазила, реалполитичким потребама и географском датошћу наметнуту већу окренутост ка САД, Западној Европи, односно ЕУ и евроатлантским интеграцијама. Тако је било уобичајено иступање о задужености државе према Лондонском и Париском клубу поверилаца, док је суверени дуг према Кини ретко помињан у јавности.⁴⁰³ Са друге стране, због непознавања важности НР Кине у савременом свету, кинеске историје и позиције у међународним економским и политичким односима, у прво време су игнорисана њена очекивања, а затим и више пута изречен захтев да се постојећа отворена питања решавају билатерално, и упорно је форсирано неприхватљиво настојање да се кинеска страна повинује начелима већ договореним са Лондонским клубом, чиме је нанета штета и онемогућено постизање по српскоцрногорску страну, најповољнијег решења. Током боравка председника СРЈ Војислава Коштунице у Кини у јануару 2002. године, потпредседник Савезне владе Мирољуб Лабус је оценио да ће, иако су у првом плану разговора у Пекингу биле политичке теме, оне имати утицаја и на будуће економске односе две земље. Он је најавио да је, због великог југословенског дефицита у трговинској размени, кинеска влада спремна да подстиче домаћа предузећа да више увозе из Југославије. Сходно томе, планирано је да се предузму и конкретне мере у царинској сфери, како би се стимулисао кинески увоз из СРЈ. Лабус је са кинеским колегама разговарао и о

403 Штавише, дешавало се да формално одговорна лица излазе у јавност са неодмереним изјавама о дугу „бившег режима“, као да сви остали нису дугови бивших режима. Врхунац у овом неодговорном постављању био је иступ бившег високог функционера тадашње савезне владе који је током преговора са надлежним кинеским високом званичником, оптужио њихову власт да је помагала Милошевићевом режиму, а наводно није наклоњена новом. Овим је отпала могућност отписа дугова, за коју је кинеска страна, према изворима блиским Министарству спољних послова и Државном савету, била спремна. Да је дотични функционер познавао историју нове Кине, био би упознат са чињеницом да је једна од константи кинеске спољно-политичке стратегије да одржава односе и развија пријатељство са народима света, а не режимима, чиме би избегао искушење да личним испадом нанесе штету држави коју заступа. *Ibidem*, str. 23.

начинима враћања дуга из бартер аранжмана с нафтом. Том приликом су привредници и банкари две земље разговарали о финансијском дугу и са колегама из кинеске Привредне коморе договарали конкретне пословне аранжмане и будућу сарадњу. Договорено је да се поново састану у Београду током фебруара и разговарају о начинима враћања нафтног дуга од 243 милиона долара и могућностима смањења камата, које за 24 милиона долара увећавају дуг сваке године. Свесни привредне ситуације у којој се Југославија нашла, кинески руководиоци су изразили спремност да одложе решавање питања доспелих југословенских дугова и њихових камата. Боравећи у Шангају, југословенски бизнисмени су разговарали са представницима шангајске Привредне коморе о конкретним облицима сарадње, настојећи да утврде начине приступа југословенске робе овом великом тржишту и могућности за заједничке послове са шангајским предузећима.⁴⁰⁴

Када је у питању сарадња у области културе и образовања, током 2001. године ректорке Универзитета у Београду, Универзитета уметности у Београду и Универзитета у Новом Саду учествовале су на Светској ректорској конференцији жена ректора, одржаној у Пекингу. Са циљем унапређења универзитетске сарадње крајем 2002. године, у Београду је потписан Уговор о сарадњи између Универзитета у Београду са Џунан економским и правним универзитетом (раније је БУ потписао уговоре са Пекиншким народним универзитетом и Пекиншким факултетом за стране језике). Кинески међународни радио (China Radio International – CRI), који емитује програм широм света на 38 језика, има редакцију на српском са 50-огодишњом историјом. Крајем 2002. године, приликом посете делегације СРЈ, потписан је Споразум између Радија Србије и Радија Црне Горе и Кинеског међународног радија о емитовању програма на кратким таласима.

⁴⁰⁴ Билтен, Коштуница допутовао у Пекинг, 9. јануар 2002, извор: интернет, http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b090102_s.html#N, 26/06/2013.

4.2. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ ДРЖАВНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ СРБИЈА И ЦРНА ГОРА И НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ КИНЕ ОД 2003-2006. ГОДИНЕ

Током 2001. године, интензивирани су преговори две републике (Србије и Црне Горе), који су већином вођени у Београду и на црногорском полуострву Свети Стефан. Међутим свако је остао при свом ставу: Црна Гора је инсистирала на независности обе републике, а Србија је тражила само козметичке измене у оквиру СРЈ. До преокрета је дошло у другој половини године, када се у разговоре укључила и Европска унија. Коначно, Србија и Црна Гора су 14. марта 2002. године склопиле нови споразум о наставку сарадње, који је између осталог укинуо име „Југославија“, а нову државну заједницу назвао Државном заједницом Србија и Црна Гора. Споразум су потписали челници обе републике, савезне државе и Хавијер Солана као представник Европске уније. По формулацији, постало је јасно да ће нова заједница бити најближа статусу уније, много лабавијем виду заједништва од дотадашње федерације. Већ 4. фебруара 2003. оба већа савезне скупштине су усвојила више месеци писану уставну повељу државне заједнице Србија и Црна Гора (СЦГ), коју су претходно усвојила оба републичка парламента.⁴⁰⁵ Част да прогласи нову државу, имао је дотадашњи председник Већа грађана савезне скупштине – Драгољуб Мићуновић. Нова уставна повеља оставила је могућност свакој републици чланици да организује референдум о независности након три године.

Након нестанка Савезне Републике Југославије, а услед бројних проблема који су пратили функционисање њене правне наследнице – Државне заједнице Србија и Црна Гора (2003–2006), ипак отварање питања статуса Косова и Метохије је наметнуло ову тему као доминантну па су поједини спољнополитички приоритети који су наведени у експозеу министра Горана Свилановића 2001. године били су потиснути у други план,⁴⁰⁶ као и они које је

⁴⁰⁵ Када се говори о државној заједници исправно је рећи *Србија и Црна Гора је...*, а не *Србија и Црна Гора су...*

⁴⁰⁶ Ivan Knežević (ed.), *The Current Status Quo and Prospects for Serbia's European Integration: Analysis of Political and Economic Aspects*, Studies on International Issues B 07, Slovak Foreign Policy Association, European Movement in Serbia, Slovak Aid, Bratislava, 2008, pp. 6, 7.

председник Борис Тадић навео у свом инаугуралном говору 2004. године: „Данас су наши спољнополитички приоритети: европске интеграције, добросуседство, као и уједначени односи са три центрипеталне тачке светске политике: Бриселом, Вашингтоном и Москвом“.⁴⁰⁷ Савет министара Европске уније, 25. априла 2005. године, потврдио је позитивну Студију о изводљивости преговора о склапању Споразума о стабилизацији и асоцијацији са Србијом и Црном Гором. Студија је предвиђала тзв. принцип двоструког колосека у придруживању двеју држава чланица, и није се односила на територију Косова и Метохије. У октобру су почели преговори о потписивању Споразума о стабилизацији и придруживању (ССП), а крајем те године, црногорско руководство је почело да подсећа на своје право да организује референдум наредне године. Тада су многи почели да сумњају да је СЦГ све време била само мораторијум за неизбежан распад последње енклаве бивше Југославије, баш као што су и Брионским мораторијумом, Хрватска и Словенија три месеца пролонгирале своју независност 1991. године. Србија је инсистирала да се у референдумски процес укључи и ЕУ, како би га макар пролонгирала, јер је погрешним тумачењем резолуције 1244 констатовано да Косово и Метохија постаје независна република кад и Црна Гора, имајући у виду да се у резолуцији наводи да Косово остаје саставни део СРЈ, али не и Србије. Европска унија је именовала Мирослава Лајчака за главног представника у вези са црногорским референдумом. Црна Гора је 21. маја 2006. године на референдуму изгласала независност са око 55,5 процената, а 3. јуна исте године ју је Парламент Црне Горе прогласио и од тада СЦГ, последњи остатак некадашње Југославије, више није постојала. Два дана касније, српски парламент је прогласио Србију сувереном републиком и наследником СЦГ и тиме и формално окончао постојање државне заједнице. Наредних дана, и српска влада је признала независност Црне Горе. Обе државе су добиле међународна признања и одвојено примљене у УН у јулу те године. Питање међународних споразума, које су ратификовале СРЈ и СЦГ решено је тако што је одлучено да се они односе на правно-формалног наследника заједнице - Србију, а Црна Гора их је потписала по убрзаном поступку.

⁴⁰⁷ Miloš Knežević, „Dileme spoljne politike o „bezalternativnoj“ evrointegraciji Srbije”, *Nacionalni interes*, br. 2/2010, god. VI, vol. 8, str. 188.

За то време, у Кини је обављена смена руководиоца на врху мирно и без потреса и на сцену је дошла „четврта генерација“. На Шеснаестом партијском конгресу 2002. године на место секретара партије је дошао Ху Ђинтао (инжењер по професији, као и Ђианг Цемин), годину дана касније, 2003. године постао је председник државе, да би 2004. године Ху преузео и функцију председника Централне војне комисије и Централне партијске војне комисије. Према тврдњи Матјеа Душатела и Франсоа Годмена,⁴⁰⁸ Ху је дошао на власт истовремено као комуниста и реформатор. За заменика председника је 2003. године постављен Ценг Ђингонг (Zeng Qinghong), а за премијера је дошао Вен Ђибао (Wen Jiabao), који се на том месту заједно са Ху Ђинтаом задржао до 2013. године када је уследила предаја власти наредној генерацији кинеских лидера.

Кина је у октобру 2003. године постала трећа земља на свету која је послала човека у космос. Постала је и део посматрачке мисије УН Ирак-Кувајт, затим мисије у Етиопији и Еритреји, учествовала је у снагама полиције УН у Либерiji („дежурала“ над изворима нафте у које је уложила), Конгу, Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији.⁴⁰⁹ Њене девизне резерве (без Хонг Конга и Тајвана) износиле су 2004. године око 500 милијарди долара, док су толико вределе и директне стране инвестиције уложене у њену привреду током претходних четврт века реформи и отварања према свету. С обзиром на снагу кинеске економије, њен економски раст и пратећи увоз енергената (2004. године Кина је била други највећи увозник нафте и остварила је 31 процената светске производње угља), челика (2004. године је увезла 27 процената светске производње), разних сировина и 40 процената укупне светске производње цемента, машина и других неопходних елемената, директно утиче на раст цена ових артикала на светским тржишту, укључујући и цене бродског превоза. Када су у питању људска права која су увек била камен спотицања између САД и Кине, резолуција у УН која осуђује стање људских и националних права у Кини је поднесена у марту 2004. године. Кина је у новембру 2004. године била домаћин

⁴⁰⁸ Mathieu Duchatel, Francois Godement, „China's Politics under Hu Jintao“, *Journal of Current Chinese Affairs*, 38, 3, 3-11, 2009, GIGA (German Institute of Global and Area Studies), Institute of Asian Studies in Cooperation with the National Institute of Chinese Studies, White Rose East Asia Centre at the Universities of Leeds and Sheffield and Hamburg, University Press, p. 6.

⁴⁰⁹ Више о томе видети: Dragana Mitrović, „Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine“, *Beogradski centar za bezbednosne studije*, извор: internet, http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf.

прве Конференције о безбедносној политици АРФ (ASEAN Regional Forum). Документ усвојен том приликом, потврђује снажну приврженост борби против тероризма, уз нагласак да УН треба да буду лидер у борби за светски мир и безбедност. Однос Кине са Индијом изражава дубоко неповерење и ривалство које није изазвано само кратким пограничним ратом и нерешеним разграничењем, већ и блискошћу Кине са Пакистаном. Имајући то у виду она се труди да то постепено превазилази како економским везама тако и високом дипломатијом.

Ху Ђинтао (Hu Jintao) је на Азијско-афричком самиту у Џакарти у априлу 2005. године, објаснио идеју хармоничног света, такође баштину конфучијанства, а образложио је у Генералној скупштини Уједињених нација у септембру исте године. Овај концепт (мирољубивог и хармоничног света) је постао основа кинеске спољне политике и представља покушај да се одговори на изазове глобализације. Он потврђује да су и Кина и свет ушли у период грандиозних промена које императивно налажу и нове одговоре на изазов времена и надопуњује унутрашњу политику председника Хуа да се успостави једно „хармонично друштво“. Њиме се заправо позива на успостављање новог међународног политичког и економског поретка заснованог на „мултилатерализму, узајамно корисној сарадњи и духу обједињености“.⁴¹⁰ Многи аналитичари су у доктрини мирољубивог и хармоничног развоја видели суштински утицај Денг Сјаопинга и других реформатора. Термин „хармоничан свет“ основу има у њиховим ставовима, по којима кинеским интересима највише иде у прилог спољна политика којом се тежи мирном спољном окружењу како би земља могла да посвети своју енергију пре свега домаћем економском развоју, да увери суседе и кључне партнере у своје добре намере и избегне конфронтирање са осталим великим силама, поготово са САД.⁴¹¹ Почетком деведесетих година прошлог века Денг је упозоравао да Кина мора да остане „скромна и опрезна, да се суздржи од махања заставама, да не тежи експанзији и хегемонији, да је то прави пут кинеског мирољубивог развоја“. „Доктрина 24 карактера“ укључује и теоријски отклон који треба да направе кинески лидери у односу на преостала домаћа реалистична схватања међународних односа и да престану да на њих

⁴¹⁰ China Daily, „Hu Calls for a Harmonious World at Summit“, September 16, 2005.

⁴¹¹ Фред Бергстен, Николас Ларди, Дерек Мичел, Чарлс Фримен, *Успон Кине: изазови и шансе*, оп. цит, стр. 79.

гледају као на „борбу Кине против спољних сила“. Кинески развој не повређује и не прети било коме, он само служи миру, стабилности и заједничком просперитету света.

„Четврта генерација“ државног руководства је своју визију политичке будућности Кине изразила 2005. године у белој књизи у којој говори о изградњи „социјалистичке демократије са кинеским обележјима“⁴¹². У белој књизи је објављен план мера и прописа којима ће се регулисати неширење оружја за масовно уништење и извоз наоружања. Препоручено је да КПК радећи на њиховом остварењу задржи оно што функционише, а одбаци оно што не функционише, усвајајући тако чувени афоризам Денг Сјаопинга: „Није битно да ли је мачка црна или жута докле год хвата мишеве“. Планирано је да на тај начин се створи трећи пут којим Кина треба да иде тежећи развоју, а који је назван Пекиншки консензус“⁴¹³.

4.2.1. ПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ

Када је у питању стварање Државне заједнице Србије и Црне Горе 2003. године, НР Кина је договор око преуређења односа позитивно оценила и прихватила га као акт непосредно заинтересованих страна, што се може рећи и за проглашење независности Републике Црне Горе и стварање Републике Србије 2006. године.

Гледано у целини односи између СЦГ и Кине су били традиционално пријатељски и стабилни. Кина је придавала значајну пажњу развоју и унапређењу односа и дијалога. Сматрала ју је традиционално значајним партнером, уважавајући њен геостратешки положај као централне државе у југоисточној Европи и највеће настале након распада СФРЈ. Оценила је да стабилна и економски просперитетна Србија и Црна Гора представља кључни фактор мира и стабилности на Балкану и шире у југоисточној и централној Европи.

⁴¹² Xinhua News Agency, „Zhongguo de minzhu zhengzhi jianshe“ („The Building of China’s Democratic Policy”), October 19, 2005, izvor: internet, <http://politics.people.com.cn>. 6, 26/06/2012.

⁴¹³ Џошуа Купер Рамо је први увео овај термин у ширу употребу. Видети више о томе у: Joshua Cooper Ramo, *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London, 2004, p. 4, 5.

Кина је поштовала спољну политику Србије и Црне Горе и њено приближавање европским интеграцијама. Такође, вредновала је активности на унапређењу односа са бившим југословенским републикама и нарочито је поздрављала унапређење односа СЦГ са Републиком Хрватском, обзиром да ове односе сматра кључним за стабилност региона. И сама је 28. маја 2005. године са Хрватском потписала Заједничку изјаву о успостављању партнерства у општој сарадњи, која представља надоградњу Заједничке изјаве о продубљивању односа и узајамно корисној сарадњи која је потписана 16. маја 2002. године.⁴¹⁴ Овим партнерством су свеобухватно дефинисани политички односи, као и подручја од заједничког интереса за сарадњу. Кина је уважавала напоре СЦГ за улазак у програм Партнерство за мир. У приближавању НАТО-у сагледавала је безбедносне интересе и потребе, без обзира на сопствене резерве и подозрење према овој организацији. Између две земље постојала је висока подударост ставова по низу међународних питања (Блиски исток, Севернокорејско нуклеарно питање, међународни тероризам, значај улоге УН и сл.). Кина је високо уважавала доследно поштовање политике „једна Кина“ од стране СФРЈ, а затим и СРЈ и Државне заједнице СЦГ.⁴¹⁵ Сходно томе, Кина је увек давала пуну подршку територијалној целовитости и суверенитету СЦГ, пуном и доследном спровођењу Резолуције СБ УН 1244 о Косову и Метохији и Резолуције СБ УН 1345 о непроменљивости граница у региону, и сматрала је ту покрајину интегралним делом Србије, односно СЦГ. Залагала се за решење које би „гарантовало права свим народима који живе на Косову и Метохији“ до чега би се дошло мирним путем,⁴¹⁶ и подржала је почетак дијалога између Београда и Приштине.⁴¹⁷

Полазећи од реалности са којима је била суочена, кинеска страна је настојала да одржава интензивну сарадњу са државном заједницом, али и уравнотежене односе са обе републике у њеном саставу. Обзиром на мали број заједничких надлежности две републике, Кина као високо централизована земља

⁴¹⁴ Садржај појма Заједничка изјава видети у: Stanko Nick, *Diplomatski leksikon*, Barbat, Zagreb, 1999, str. 249.

⁴¹⁵ Dragana Mitrović, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i perspektive“, op. cit, str. 22.
⁴¹⁶ Од 3-7. јула 2003. заменик министра спољних послова Кине, Лиу (Liu Guochang) за време посете СЦГ борави и на Косову и Метохији где се сусреће са представницима привремене покрајинске власти, УНМИК-а, али и српске заједнице, где у свим сусретима, укључујући и онај са албанским медијима, износи ове ставове. Ibidem, str. 23.

⁴¹⁷ Ibidem, str. 22.

дискретно се жалила да практичне тешкоће у развоју појединих сегмената билатералних односа и сарадње (унутрашњи послови, финансије, здравство, просвета, култура, спорт, туризам и сл).⁴¹⁸

Већ током 2003. године остварен је низ билатералних посета на високом нивоу. Кину су посетили министар спољних послова Горан Свилановић (17-20. априла), председник Владе Црне Горе Мило Ђукановић (12-17. јула), председник ПИВ-а Војводине Ђорђе Ђукић (октобар), председник Владе Републике Србије Зоран Живковић (7-11. новембра) и потпредседник Владе Црне Горе Бранимир Гвозденовић (7-13. децембра). Исте године СЦГ су одвојено, у јуну посетили заменик кинеског министра иностраних послова Лиу Гучанг (Liu Guchang) и Ву Миншин (Wu Minxin), заменик генералног директора за Европу у Министарству трговине НР Кине. Такође, после четворогодишње паузе, у Пекингу је 17. септембра 2003. одржан пети састанак Мешовите комисије за економску сарадњу на коме је делегацију СЦГ предводио министар за економске односе са иностранством Бранко Луковац. Овом приликом су разматрана најважнија питања економских односа, са посебним нагласком на решавање проблема дугова и смањења дефицита у робној размени са Кином. Током заседања Мешовите комисије потписан је и Сертификат о реализованој хуманитарној помоћи и уручен Нацрт споразума о сарадњи у туризму. Октобра 2004. године у посети СЦГ је била делегација Свекинеске политичке консултативне конференције, на челу са потпредседником Националног комитета Лиу Јандун (Liu Yandong). Јануара 2005. године у посету Кини одлазе (одвојено) председник Парламента државне заједнице Зоран Шапи и Слободан Орлић, директор дирекције државне заједнице за информисање. Фебруара 2005. године председник Србије Борис Тадић одлази у званичну посету Кини, чиме се наставља висок ниво посета са стране Државне заједнице, док је за кинеску страну посета на највишем нивоу било којој земљи у, још увек, по њиховим проценама, недовољно стабилном региону, била непотребна.⁴¹⁹ Од 19. до 21. августа 2005. године у посети СЦГ, боравио је кинески министар спољних послова Ли Џаосин (Li Zhaoxing), кога су осим домаћина, Вука Драшковића, примили председник Србије, Борис Тадић, председник државне заједнице Светозар Маровић и председник Црне Горе Филип

⁴¹⁸ Ibidem, str. 19.

⁴¹⁹ Ibidem.

Вујановић. У октобру 2005. године министар спољних послова СЦГ Вук Драшковић је посетио НР Кину, а у децембру исте године је посетио Кину и министар за људска и мањинска права Расим Љајић. У мају 2006. године Кину су посетили председница Координационог центра Косова и Метохије Санда Рашковић-Ивић, затим градоначелник Београда Ненад Богдановић, а онда и директор Безбедносно информативне агенције Раде Булатовић.

Комунистичка партија Кине је као владајућа партија одржавала изузетно важне и динамичне⁴²⁰ односе са партијама свих оријентација широм света, те је успоставила односе и са Српском радикалном странком, Социјалдемократском партијом, Демократском странком Србије, Новом демократијом (Либерали Србије), Демократском странком и Покретом снага Србије.

4.2.2. ЕКОНОМСКА РАЗМЕНА

Трговинска размена, која је чинила гро српскоцрногорских економских односа са Кином у 2003. години, према званичним показатељима Кинеског статистичког годишњака, износила је 149,4 милиона долара. Од тога је кинески извоз био 135,5, а извоз из СЦГ 13,9 милиона долара. Подаци показују да је укупна размена била на нижем нивоу и у паду за 11,3 процената у односу на претходну годину. Међутим, према подацима Народне банке Србије, међусобна трговинска размена је у 2004. години износила 550 милиона долара, од чега је извоз СЦГ у Кину износио свега 1,5 милиона долара, док према кинеским подацима није значајно премашио вредност размене из претходне године.⁴²¹

Током 2002. и 2003. године смањен је број привредних представништава СЦГ у Кини. У Пекингу су своја представништва имале следеће фирме: „Хемофарм“, Вршац; „Yu-Point“, „Ист Поинт“ (East Point), Београд; „Делта-М“, Београд; „Henops-Enter“, Београд; „ЈАТ“, Београд. Затворена су представништва „Прогреса“ из Београда, „СДПР-Југоимпорт“ из Београда и „Ливнице-Кикинда“ из Кикинде.

420 Током 2004. године, више од 300 делегација Комунистичке партије Кине обавиле су дипломатске посете, док је око 200 делегација страних партија посетило Кину те године. КП Кине је у то време одржавала односе са преко 400 партија свих профила из око 140 земаља. Ibidem, str. 23.

⁴²¹ Ibidem, str. 19, 20.

Додељена хуманитарна помоћ је одобрена 1999. и 2001. године у износу од 100 милиона јуана, односно око 12,2 милиона долара, док је трећи пакет помоћи од 30 милиона јуана, или 3,7 милиона долара, одобрен приликом посете председника Војислава Коштунице (билатерални споразум потписан почетком јануара 2002. године). Почетком 2003. године је реализован највећи део прва два пакета помоћи (сразмерно у Србији и Црној Гори) за набавку лекова, медицинског материјала и опреме, док је трећи пакет реализован крајем 2004. године.⁴²²

Вредност укупног дуга СЦГ према НР Кини од око 650 милиона долара, и даље није била промењена, али су обавезе СЦГ наставиле да се повећавају, због неплаћања приспелих рата. Кинеска страна је пред судом у Лондону покренула поступак за наплату дуга за испоручену нафту. Новим аранжманом (начелно постигнут у преговорима Божидара Ђелића и тадашњег директора НИС-а је са 268 милиона долара смањен на 192 милиона, док је остао проблем добијања првокласне гаранције. Постизање договора о отплати нафтног дуга према „Синохем“-у (Sinochem) резултирало је повлачењем покренуте тужбе. Ново руководство НИС-а успешно су довршили преговоре са кинеским партнером и договорили отплату дуга у наредних осам година, те су током 2004. године отплаћене две рате од 14 милиона долара.⁴²³

Када је у питању робни кредит кинеске Ексим банке у износу од 200 милиона долара, СЦГ није била нашла, нити предложила комерцијалну банку која би била уместо Беобанке нови партнер овој кинеској банци, односно технички носилац посла. О финансијском кредиту Ексим банке од 100 милиона долара за НБЈ, и његовој отплати, односно реорганизацији, је, такође, приликом посете премијера Зорана Живковића разговарао Божидар Ђелић, министар за финансије и привреду Владе Србије. Кинеској страни је предложено да се, због обавеза које је Државна заједница имала према Париском клубу и због економске ситуације у земљи, тај кредит, као и искоришћени део робног кредита од близу 100 милиона долара, репрограмира на 20 година уз термине СПР 4,47%. За задужење СЦГ у виду краткорочног депозита од 100 милиона долара за НБЈ код Кинеске народне банке, кинеска страна све до средине 2003. године није прихватала предлог Државне заједнице за продужетак рока враћања депозита за додатних 12 месеци,

⁴²² Ibidem, str. 20.

⁴²³ Ibidem, str. 21.

да би ипак касније на то пристала. Партнер са стране Државне заједнице је постала Народна банка Србије, уместо НБЈ. У међувремену је затражено и добијено, ново, шесто, продужење рока за коришћење депозита, такође на годину дана, до 20. децембра 2004. године. Када се подвуче црта, у то време, остала је основна сума југословенског дуга према кинеској страни у износу од нешто преко 570 милиона долара.⁴²⁴

Са Кином су, већ раније закључени најважнији билатерални споразуми. Током 2003. године представници СЦГ иницирали су закључење споразума у области пољопривреде, здравства, медицине и туризма. У 2005. години потписан је Споразум, а затим и Протокол између Министарства одбране Србије и Црне Горе и Министарства народне одбране НР Кине о кинеској војној бесповратној помоћи, а затим и 2006. потписан Оквирни споразум о привредно техничкој сарадњи.

Кина придаје велику пажњу међународној културно-просветној сарадњи и настоји да се и у културном аспекту покаже као глобална сила. Стога не чуди њен интерес за културну сарадњу са Србијом и Црном Гором, имајући у виду традиционално пријатељске односе и њену намеру да у што већој мери, па и у овој области буде заступљена. Нарочито је филмска уметност (филм „Валтер брани Сарајево“), у ранијем периоду, била веома добро прихваћена у Кини. Такође је 2002. године покренута иницијатива за отварање Кинеског културног центра у Београду (своје културне центре је већ отворила у Египту и Француској, а у 2003. години на Малти).⁴²⁵

На Пекиншком универзитету за стране студије тада већ је постојала и успешно радила Катедра за српски и хрватски језик на којој су се школовали будући чиновници државног апарата задужени за сарадњу са СЦГ и земљама региона, на којој су се наизменично смењивали лектори из Хрватске и Србије. Због неажурности Државне заједнице, неколико година заредом, предавао је само хрватски лектор, упркос редовном инсистирању кинеске стране да се поштује договорени редослед. Завод за уџбенике и наставна средства из Београда је из свог издавачког програма овој Катедри поклонио 70 књига.

⁴²⁴ Ibidem.

⁴²⁵ Ibidem.

У јесен 2003. године, успешно је реализована посета делегација ректорског колегијума Београдског универзитета на челу са ректором, Маријом Богдановић. На универзитетима у НР Кини је у 2004. години, студирало девет студената из СЦГ, стипендиста кинеске владе, што је уобичајени број, док је у Државној заједници студирало 13 кинеских студената и радила два лектора.⁴²⁶

Интерес и пажња коју је Кина, полазећи са наведених позиција, испољавала према СЦГ и њеном простору очитовала се и у њеној јавности и медијима – извештавање средстава јавног информисања је било редовно и релативно обимно. Информације и вести карактерисала је објективност, наклоњеност Србији и Црној Гори у кључним питањима и актуелност (Косово и Метохија, југ Србије, ширење тероризма са Косова и Метохије у Македонију, односи у Државној заједници, Хашки трибунал). У извештавању, медији су се преваходно ослањали на извештаје сталних дописника из Београда, а њихове информације, посебно оне од Хсинхуе, преносили су други кинески медији. Уздржаност и ограничено извештавање приметно је било по питању сарадње са Трибуналом у Хагу. Разлог за то је била могућност успостављања преседана, нарочито ако се има у виду утицај који на овај суд имају САД. Кинеско реаговање поводом изручења Слободана Милошевића овом Трибуналу у основи је било уздржано.⁴²⁷ Новина у изјавама кинеских медија је била теза која се провлачила током 2003. и 2004. године у извештајима њихових дописника из СЦГ, а која је гледала на ову државу као сиромашну и неорганизовану, коју потресају унутрашње нестабилности. У неформалним разговорима дописници кинеских листова су били запањени незрелошћу лидера СЦГ, који са државних функција иступају партијски. У октобру 2003. године, отворен је и интернет програм Чајна Радио Интернешнал (China Radio International) на српском, а од 2004. године, редакција периодично издаје часопис. Са друге стране, ниједне дневне новине СЦГ, телевизија нити недељник нису имале сталног дописника из Кине.⁴²⁸

⁴²⁶ Ibidem.

⁴²⁷ Ibidem, str. 21, 22. Званичну кинеску позицију, изнео је портпарол кинеског МИП-а на конференцији за новинаре изјавом да је за кинеску страну Хашки трибунал међународни судски орган формиран од стране СБ УН и као такав треба да обавља своје функције на независан и праведан начин и доприноси процесу мира и стабилности. Изражена је и нада да ће Југославија очувати стабилност. Кина је овим одговором стала иза Хашког трибунала, уз настојање да се не повреди СРЈ. Ibidem, str. 23.

⁴²⁸ Ibidem, str. 22.

4.3. СПОЉНОПОЛИТИЧКИ ОДНОСИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ КИНЕ ОД 2006-2009. ГОДИНЕ

После осамостаљења Републике Црне Горе 21. маја 2006. године, Република Србија је, такође, постала самостална и суверена држава и наследница међународноправног субјективитета последње заједничке јужнословенске државе – Државне заједнице Србија и Црна Гора.⁴²⁹ Но, непосредно уочи окончања референдумског поступка крајем 2005. године отпочео је и процес преговора о будућем статусу Косова и Метохије – јужне српске покрајине, под окриљем Уједињених нација.

Дакле, након заокруживања процеса државности Република Србија се, као западнобалканска, подунавска и делимично средњоевропска земља, суочила са неопходношћу дефинисања властитог положаја у региону Југоисточне Европе, Европе и света. Узимајући у обзир велике, а неретко и непремостиве разлике које су постојале међу водећим чиниоцима власти и опозиције у вези са конкретним дефинисањем положаја земље у спољној политици, није било реално очекивати да ће се консензус око дефинисања спољнополитичке стратегије у свим њеним сегментима постићи. Поједини политички фактори и доминантни део јавности у Србији нису желели да увиде да се земља налази у сасвим другачијем положају у односу на статус својеврсног регионалног хегемона, који је био очигледан у деценији током сукоба који су резултирали дисолуцијом некадашње југословенске федерације.⁴³⁰

Република Србија није имала дефинисану спољнополитичку стратегију што је донекле и представљало проблем за вођење спољне политике. Иако су постојали бројни покушаји да се приступи њеној изради тим за њену израду није никада био формиран. Међутим, полазећи од чињенице да је савремени свет

⁴²⁹ У складу са некадашњом Уставном повељом Државне заједнице Србија и Црна Гора (члан 14. и члан 60, став 5) држава која искористи право на преиспитивање свог државноправног статуса не наслеђује међународноправни субјективитет заједнице.

⁴³⁰ Allan Little, Laura Silber, *Yugoslavia: The Death of Nation*, TV Books, New York, 1996, pp. 31–373; Dragan Đukanović, Dejan Gajić, „Determining the Status of Kosovo within the Post-Yugoslav Context“, *Review of International Affairs*, Vol. LVII, No. 1127–1128, Belgrade, July–December 2007, pp. 21–25.

изразито динамичан, а непосредно окружење Републике Србије у сталним променама, јасно се могло увидети да се она, након постизања елементарног друштвеног консензуса, одредила у односу према Европској унији, НАТО и непосредном окружењу у регији Југоисточне Европе. Ово се није могло постићи без дефинисања односа са водећим државама у свету (САД и Руском Федерацијом), али и без оснажења мултилатералне сарадње. Побољшање и јачање статуса у међународним организацијама, такође, представљао је један од водећих циљева. Сходно томе, у децембру 2006. године, Србија је потписала Споразум о слободној трговини у југоисточној Европи (ЦЕФТА).

Процес преговора о будућем статусу Косова под окриљем Уједињених нација није уродио плодом, те је власт у Приштини 17. фебруара 2008. године једнострано прогласила независност овог ентитета.⁴³¹ Наведени акт није признат од стране власти у Србији, које су отпочеле са поступком покретања захтева за добијање саветодавног мишљења пред Међународним судом правде у Хагу. Србија је потписала Споразум о стабилизацији и придруживању са Европском унијом априла 2008. године, а у децембру 2009. године ступио је на снагу безвизни режим са Европском унијом (ЕУ). Грађанима Србије више није потребна виза да би путовали у земље потписнице Шенгенског уговора, као и у три земље које нису чланице ЕУ, а које су део Шенгенског простора. Истог месеца је Србија поднела и захтев за пријем у чланство ове међународне организације.

Када је НР Кина у питању, у марту 2006. године на Четвртом пленарном заседању X Свекинеског народног конгреса (СНК) одобрен је Једанаести петогодишњи план чиме је Кина започела важан привредни циклус и поставила широку стратегију економског развоја за период 2006-2010.⁴³² У новембру 2006. године кинеска подморница изронила је на површину у близини борбене групе на носачу авиона америчке морнарице који се пловио кроз Источнокинеско море, чиме је Народноослободилачка армија (НОА) Кине потцртала чињеницу да њена поморска служба врши операције даље од обала Кине него икада у модерној историји.⁴³³

⁴³¹ Žaklina Novičić, „Kosovo: godinu dana od jednostranog proglašenja nezavisnosti“, *Međunarodna politika*, godina LX, broj 1133, Beograd, januar–mart 2009, str. 21–34.

⁴³² Фред Бергстен, Николас Ларди, Дерек Мичел, Чарлс Фримен, *Успон Кине: изазови и шансе*, оп. цит, стр. 66.

⁴³³ *Ibidem*, str. 255.

Ху Ђинтао је на Седамнаестом конгресу партије, 2007. године, јасно подвукао Денгово „основно усмерење за успостављање полазне фазе социјализма“ и на тај начин указао на потребу прављења консензуса о модернизацији Кине. Штавише, Ху Ђинтао и Вен Ђибао сматрали су да је неопходно да се покрене трећа кампања „еманципације ума“, како би прикупили подршку за најновију фазу реформи.⁴³⁴ Сврха те кампање била је ширење и усмеравање тока текуће интелектуалне дебате о следећој фази економске и политичке реформе Кине, као и сламање устаљеног отпора бирократије и локалне самоуправе према Концепту научног развоја који је развило централно руководство за решавање одређених проблема у држави. Ху Ђинтао је на Седамнаестом конгресу такође подвукао да Кина мора више да инвестира у циљу развоја своје „меке (софистициране) моћи“. У случају да се деси војни недостатак током неког већег сукоба кинеско руководство рачуна управо на „меку моћ“ тј. подршку међународног јавног мњења и притисак држава које имају огромне економске користи од сарадње са њом. Сходно томе, Кина је почела да улаже милијарде долара у офанзиву „шарма“.⁴³⁵

И док је 2007. година значајна јер је са трећег места светске ранг листе економских сила истиснула Немачку,⁴³⁶ август 2008. године ће за Кину остати упамћен по најспектакуларнијим и најскупљим Олимпијским играма у Пекингу (коштале су преко 40 милијарди долара).⁴³⁷ Иако је та година била позната као година тешке рецесије и финансијске кризе у свету, суморне атмосфере и песимистичких очекивања, ипак је Олимпијада прошла успешно, на отварање су дошли представници држава, краљеви, султани, премијери и министри целог света, а преко две милијарде људи у свету је гледало телевизијски пренос фантастичне представе.⁴³⁸ Међутим, убрзо након њеног завршетка, обрачуни са политичким неистомишљеницима на Тибету и Синђангу, као и активистима за

⁴³⁴ Ibidem, str. 93.

⁴³⁵ Džozef Naj, „Zasto je slaba „meka“ moć Kine“, *Radio Slobodna Evropa*, izvor: internet, http://www.slobodnaevropa.org/content/dzozef_naj_zasto_je_slaba_meka_moc_kine/24455990.html, 26/06/2013.

⁴³⁶ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 210.

⁴³⁷ У кинеској нумерологији осам је срећан број, па је отварање било у знаку броја осам, осмог августа у осам сати и осам минута.

⁴³⁸ Aleksandar Novačić, *Rađanje velike Kine*, op. cit, str. 224.

људска права у Пекингу и осталим градовима – довели су у питање добити стечене по основу „меке“ моћи.

Сви показатељи говоре да Кина није била имуна на светски „економски удар“. У 2008. години забележен је пад страних инвестиција, а раст потрошње енергената је више него преполовљен. Према подацима државног Завода за статистику Кине од 28. фебруара 2009. године раст потрошње енергената у 2006. години износио је 9,3 процената, да би у години светске кризе 2008. потрошња енергената драстично опала на свега четири одсто. Може се претпоставити колике је и какве погубне последице имала светска рецесија на Кину ако 60 процената њене економије зависи од три страна тржишта (тзв. Г-3) - америчког, еврозоне и Јапана. Последица тога је окретање ка другим тржиштима, богатијим сировинама (латиноамеричком, руском, а посебно афричком). „Кина је дошла у Африку да би ту и остала на дужи рок“, рекао је почетком марта 2009. године Дејвид Шин, бивши амерички амбасадор у Етиопији и Буркини Фасо, а сада професор на Универзитету „Џорџ Вашингтон“ у САД.⁴³⁹ Наиме, кинески премијер Вен Ђибао још 2. марта 2009. године рекао је да „глобална економска криза изазива велике негативне привредно-финансијске последице и по Кину“. Само у другој половини 2008. и првим месецима 2009. године, после избијања светске кризе, око 20 милиона кинеских радника у специјалним економским зонама остало је без посла. Разлог томе је био успорен извоз у земље Запада захваћене економском кризом. Миграција је опет захватила Кину, али овога пута у обрнутом смеру, из градова ка селима. У таквој ситуацији она је гледала да смањи увоз, а повећа извоз. Дошло је до рапидног пада извоза у САД и ЕУ у периоду 2008-2009. године. Колика је то сума говори и податак да је до тада 19 процената извоза Кине ишло у САД, а 20 процената у земље Европске уније. У жељи да буде самодовољна, од 2001. до 2009. године почела је да улаже све више новца у јачање војне моћи. Почела је све мање оружја да увози а све више да га сама производи. Наиме, до 2007. године око 90 процената класичног наоружања је долазило из Русије, а после 2007. године упола мање и приметно је све веће смањење из године у годину.⁴⁴⁰

⁴³⁹ Blic, „Handelsblat: Kina projektima u Srbiji podriva MMF“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/112088/Handelsblat-Kina-projektima-u-Srbiji-podriiva-MMF>, 26/06/2013.

⁴⁴⁰ Aleksandar Novačić, *Radanje velike Kine*, op. cit, str. 217.

4.3.1. ПОЛИТИЧКА И ЕКОНОМСКА САРАДЊА

Након осамостаљења Црне Горе 2006. године, министар културе и информисања Драган Којадиновић је посетио Кину, да би у јуну исте године у посети Републици Србији боравила делегација Националног комитета Свекинеске политичке консултативне конференције на челу са потпредседником Ванг Џунгју-ом (Wang Zhongyu), а у августу и државни саветник НР Кине Танг Ђасјуен у току чијег боравка је отворен Конфучијев институт при Филолошком факултету у Београду. У октобру у Кину одлази у посету потпредседник Координационог центра за Косово и Метохију и шеф Економског тима за Косово и Метохију и југ Србије Ненад Поповић, а затим у новембру саветник председника Републике Србије Леон Којен и саветник Владе РС Слободан Самарцић. Потписан је Меморандум о сарадњи у области спорта између Републике Србије и НР Кине, а у новембру је Влада Србије дала и сагласност на отварање Канцеларије Амбасаде Кине у Србији, са седиштем у Приштини, која је недуго затим почела са радом.

На почетку свог мандата 2007. године, министар спољних послова Вук Јеремић је непосредно након формирања тадашње коалиционе владе ДСС-ДС, навео да су три стуба спољне политике Републике Србије: САД, Руска Федерација и ЕУ. Он је том приликом истакао и да се све чешће говори да XXI век припада Азији и да се у свету осећа геостратешко померање према Истоку. По њему, Република Србија је потпуно свесна потенцијала простора на коме се налази и мора посебну пажњу посветити продубљивању веза са НР Кином и Републиком Индијом, као својим традиционалним партнерима са тог континента.⁴⁴¹

Исте године у априлу месецу потпредседник Владе НР Кине Хуи Лиангју (Hui Lianguu) посетио је Републику Србију и 17. априла је потписан Меморандум о сарадњи у области контроле прехранбених производа биљног и животињског порекла, Меморандум о сарадњи у области безбедности и инспекције индустријских производа, а 18. априла Споразум о сарадњи у области пољопривреде и Протокол о фитосанитарним захтевима за извоз житарица из Републике Србије у НР Кину. У јуну исте године Кину је посетио начелник

⁴⁴¹ Вук Јеремић, „Спољна политика Србије“, *Међународна политика*, год. 58, бр. 1125/1126, 2007, стр. 3-4

Генералштаба Војске РС Здравко Понош, а затим у септембру и министар спољних послова Вук Јеремић. Истог месеца Србију је посетио заменик министра иностраних послова Кине Ђиао Зунгхуаи (Qiao Zonghuai) и 13. септембра је потписан Протокол о сарадњи између Министарства спољних послова Републике Србије и Министарства иностраних послова НР Кине. На крају 2007. године је у Кини боравио министар за економију и регионални развој Млађан Динкић. Две државе су 12. децембра потписале Меморандум о сарадњи академија наука.

Када је Косово 17. фебруара 2008. године прогласило независност, Кина је била против тога, нарочито ако се има у виду да је она све време давала пуну подршку територијалној целовитости и суверенитету Републике Србије, пуном и доследном спровођењу Резолуције СБ УН 1244 о Косову и Метохији и Резолуцијама 1345 и 1371 Савета безбедности УН, о непроменљивости граница у региону. Од тог тренутка, спољнополитичке активности Србије су усредсређене доминантно на, како се неретко наводи, решавање статуса Косова, односно на покушај утицаја на земље које још увек нису признале његову независност да то и не учине. Билатерални односи Србије са појединим „новим“ суседима у многоме су били погоршани управо после њиховог признања Косова. То се првенствено односи на Републику Црну Гору и Републику Македонију. Међутим, мултилатерална регионална сарадња⁴⁴² није значајније оптерећена питањем Косова и одвија се без већих проблема.⁴⁴³

У августу 2008. године су председник Србије Борис Тадић и министар спољних послова Вук Јеремић присуствовали церемонији отварања Олимпијских игара у Пекингу. Током њиховог боравка уприличен је сусрет двојице председника, уз присуство министра иностраних послова Кине Јанг Ђиешиа (Yang Jieshi). Церемонији отварања Олимпијских игара присуствовала је и министарка спорта Србије Снежана Самарџић-Марковић. Том приликом она се сусрела са Ху Ђиан (Hu Jiayan), замеником министра у државној администрацији за спорт. У септембру Србију је посетио начелник Генералштаба Народне

⁴⁴² Jelica Minić, Jasminka Kronja, *Regionalna saradnja za razvoj i evropsku integraciju*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, Albanski institut za međunarodne studije, Tirana, Centar za institucionalni razvoj, Skoplje, Evropski pokret u Crnoj Gori, Podgorica, Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, Kosovski institut za politička istraživanja i razvoj, Priština, 2007, str. 3–56.

⁴⁴³ Dragan Đukanović, „Spoljnopolitički prioriteti Republike Srbije u bilateralnim i multilateralним odnosima sa susedima“, op. cit, str. 96–100.

ослободилачке армије Кине Чен Бингде и том приликом је потписан Споразум између Војске РС и Народне ослободилачке армије Кине о кинеској бесплатној војној помоћи, док је министар одбране Драган Шутановац у новембру боравио у Кини.

Министар спољних послова Вук Јерemiћ је на конференцији за штампу 9. јануара 2009. године нагласио да су спољнополитички приоритети Србије дефинисани и да су они везани за „очување уставног поретка земље, убрзавање процеса европске интеграције Србије и побољшање добросуседских односа у региону“.⁴⁴⁴ На амбасадорској конференцији Србије 12. јануара 2009. године председник Републике Борис Тадић је истакао да су спољнополитички приоритети⁴⁴⁵ земље „одбрана Косова, европска интеграција и јачање регионалне сарадње“.⁴⁴⁶ Он је том приликом истакао и да спољна политика Србије мора бити

⁴⁴⁴ М. Kovačević, „Prioriteti spoljne politike ostaju nepromenjeni u 2009“, *Politika*, Beograd, 10. januar 2009, str. 5.

⁴⁴⁵ Непостојање јасно дефинисане спољнополитичке стратегије Србије подразумева да недостатак овог документа оставља могућност политичким чиниоцима да с времена на време преформулишу поједине стратешке циљеве или да, са друге стране, различито приступају формирању „листе“ спољнополитичких приоритета. Наравно, непостојање јасне стратегије може резултирати и великим проблемима у интересорном функционисању Владе у односу према Европској унији, некој другој међународној организацији или држави. Према су постојали бројни покушаји да се приступи изради спољнополитичке стратегије Србије, то још увек није резултирало формирањем групе за њену израду. Један од покушаја је представљала и иницијатива чланова Спољнополитичког савета, саветодавног тела Министарства спољних послова Републике Србије, да се са израдом нацрта овог документа отпочне. У складу са Уставом Републике Србије креирање спољне политике је поверено Влади и председнику Републике. У саставу Владе Републике Србије, Министарство спољних послова, у сарадњи са другим државним органима, формулише и спроводи спољну политику. Иако је Народна скупштина Републике Србије највиши законодавни орган власти, она нема значајнију улогу у обликовању спољнополитичких приоритета и политике земље. То значи да ова институција нема релевантне механизме контроле над радом Владе у вези са формулисањем и имплементацијом спољне политике. Дакле, Влада Републике Србије, као највиши орган извршне власти, има круцијалну улогу у формулисању и имплементирању спољне политике земље. У оквиру Закона о спољним пословима Републике Србије наведено је да Министарство спољних послова „предлаже Влади стратегију развоја спољних послова и друге мере којима се обликује спољна политика Владе. Министар спољних послова је с тим у вези слободан да оформи посебна саветодавна тела, ради формулисања предлога спољнополитичке стратегије, „састављена од угледних стручњака из одговарајућих области, чије би ангажовање у саветодавним телима било почасне природе. Устав Србије не садржи одредбу о томе колико председник Републике суштински може учествовати у креирању спољне политике. Но, као и у већини савремених политичких система, председник Србије „представља Републику у земљи и иностранству“. Ипак, председник Републике указом поставља и опозива амбасадоре Србије на основу предлога Владе, а такође и прима акредитивна писма страних дипломатских представника. Дакле, у наведеном контексту се може закључити да је функција председника Републике у вези са спољном политиком суштински сведена на церемонијалну. Dragan Đukanović, Ivona Lađevac, „Prioriteti spoljnopoličke strategije Republike Srbije“, op. cit, str. 347, 358, 359.

⁴⁴⁶ RTV, „Tadić: za Srbiju važni odnosi sa EU, Rusijom i SAD“, izvor: internet, http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/tadic:-za-srbiju-vazni-odnosi-sa-eu-rusijom-i-sad_103716.html, 26/06/2013.

заснована на што бољим односима са Европском унијом, Руском Федерацијом и Сједињеним Америчким Државама. Штавише, ове глобалне актере председник Тадић је означио као „три стуба спољне политике“.⁴⁴⁷

У 2009. години, у априлу, Кину су посетили потпредседник Владе Србије Божидар Ђелић и министар пољопривреде, водопривреде и шумарства Саша Драгин и том приликом је потписан Споразум о научно-техничкој сарадњи, да би у августу исте године у Кини боравио председник Србије Борис Тадић и том приликом потписао са председником Кине Ху Ђинтаом Споразум о стратешком партнерству између две земље, док је министар економије и регионалног развоја Млађан Динкић потписао Споразум о економској и техничкој сарадњи РС и НР Кине у инфраструктурним пројектима и Меморандум о разумевању између Министарства економије и регионалног развоја РС и Националне управе за туризам НР Кине о олакшицама при групним туристичким посетама кинеских држављана Републици Србији.⁴⁴⁸ Након потписивања Споразума о стратешком партнерству, Борис Тадић је изјавио да Србија има „четири стуба“ спољне политике (уз додавање Кине Европској унији, Руској Федерацији и Сједињеним Америчким Државама) и да ће то у дужем наредном периоду бити њена основна спољнополитичка доктрина.⁴⁴⁹ Иако у јавности позната, она никада није доктринарно разрађена у писаној форми. Овим чином створена је битна претпоставка за нову етапу у развоју српско-кинеских односа. Кинеско руководство је више пута јавно истицало да Републику Србију сматра једним од најзначајнијих фактора на Балкану и у региону Југоисточне Европе за развој и очување мира на тим просторима, те је одлуком о успостављању стратешког партнерства НР Кина демонстрирала своју спремност на развијање сарадње и свестраних односа. Међутим, иако су политички односи били традиционално добри и очигледно ишли узлазном путањом, до посета од стране кинеског врха није долазило од децембарске посете 2000. године кинеског министра иностраних послова. Тек ће у јулу 2010. године Република Србија угостити другу личност у

⁴⁴⁷ Ibidem.

⁴⁴⁸ Министарство спољних послова Републике Србије, Билатерала: уговори са Кином, извор: интернет, www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/bilateral_ugovori/KINA.doc, 26/06/2013.

⁴⁴⁹ Blic, „Tadić: Kina jedan od četiri stuba spoljne politike Srbije“, извор: интернет, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/109738/Tadic-Kina-jedan-od-cetiri-stuba-spoljne-politi>, 26/06/2013.

кинеској номенклатури, председавајућег Сталног комитета Свекинеског народног конгреса, Ву Бангуа.

Када је у питању спољнотрговинска размена две земље, у то време Кина је била важан партнер Србије и по обиму међусобне размене је заузимала четврто место. Међутим, несклад између увозних и извозних ставки је био веома приметан: само у првој половини 2009. године Србија је у размени са Кином остварила дефицит већи од пола милијарде долара. Док се увоз из Кине „мерио“ милионима, извоз из Србије мерио се у хиљадама. Од 564,1 милион долара вредности увезене кинеске робе, пут Далеког истока из Србије отишло је робе у вредности од само 440.250 долара. Или, према рачуници изведеној у Привредној комори Србије, на сваки долар који се у Кину извезе, увезе се више од 1000 долара.⁴⁵⁰

4.4. СТАВ КИНЕ ПРЕМА КОСОВУ

Кинески став по питању Косова је доследан. Сматрају га интегралним делом Србије и заступају политику немешања. Кина поштује суверенитет и територијални интегритет сваке земље. Стога, она даје пуну подршку територијалној целовитости и суверенитету Србије, пуном и доследном спровођењу Резолуције СБ УН 1244 о Косову и Метохији и залаже се за мирно решавање спорних питања у региону, у складу са Резолуцијама 1345 и 1371 Савета безбедности УН, о непроменљивости граница у региону. Сходно томе она се противи сваком наметнутом решењу. Залаже се да у складу са нормама међународног права, принципима Повеље УН и резолуцијама Савета безбедности, влада Србије и власти Косова путем преговора дођу до компромисног, обострано прихватљивог решења које би „гарантовало права свим народима који живе на Косову и Метохији“ и тако заједнички осигурају безбедност и стабилност у региону Балкана. Само на тај начин може доћи до позитивних резултата. Наравно, предуслов је да и међународна заједница створи позитивне услове за решавање овог питања. У међувремену морају се поштовати стандарди који би гарантовали

⁴⁵⁰ NoviStandard, „Kineski most prema Evropi“, izvor: internet, <http://www.standard.rs/kineski-most-prema-evropi.html>, 26/04/2013.

једнака права и безбедност свих народа који живе на Косову и Метохији. Кина има своје интересе и сходно томе води прагматичну политику. Са 56 признатих мањина, са сецесионистичким групама на Тибету и Синђангу, и два специјална административна региона (Хонг Конг и Макао), Кина страхује да западни подстицај за међународно признавање Косова може довести до тога да њене сопствене мањинске групе прате добијање независности Приштине и сходно томе већих захтева за аутономију у оквиру Кине и подривања политике „једне Кине“. За њу су то изузетно осетљива питања. Сваки могући наговештај неког преседана у свету који би се рефлектовао на проблеме са јаким сепаратистичким тенденцијама је нешто чему се централне кинеске власти увек оштро и одлучно противе. Одузимање територије Србије, без њене сагласности, би „представљало флагрантно кршење Повеље УН, међународног права и било опасан преседан за све сличне ситуације у свету“.⁴⁵¹ Преседан у УН би могао да се окрене против кинеских интереса у поменутиим случајевима. Не треба заборавити да је Кина увек била врло неповерљива према свету, сматрајући да се многа питања покрећу да би се наудило њеним интересима. Из тог разлога, Србија мора да се чува познатог „македонског синдрома“, када је Скопље признало Тајван а Пекинг као одговор на то у року 24 часа прекинуо дипломатске односе са Македонијом и да као и до сада доследно следи „политику једне Кине“.

Руски ставови о Косову су „подударни“ са кинеским. Обе земље желе компромисно решење, без одређивања временских рокова за његово изналажење. Званичници из Руске Федерације такође сматрају да ће будући статус Косова утицати и на „друге регионалне и међународне“ случајеве, па и оне који се тичу њих, јер би одвајање дела неке земље из њеног састава представљало „негативан преседан“ за сличне ситуације у свету.⁴⁵²

⁴⁵¹ RTS, „Lavrov- Neprihvatljiv Ahtisarijev jednostran pristup // Džanlin - Kina protiv nametanja rešenja“, izvor: internet, <http://www.mail-archive.com/sorabia@yahoo.com/msg17872.html>, 26/04/2013.

⁴⁵² Руско-кинески односи су у сталном успону: На трговинском плану дошло је до експанзије тј. значајног повећања активности, од чега је највећу корист имала Руска Федерација, која делом подмирује велике енергетске потребе НР Кине. Што се тиче политичких односа, они су дуго били осетљиви и тешки. Две државе су 1969. године замало дошле до оружаног сукоба, а само до пре деценију водиле су оштре спорове око одређивања заједничке границе. Ипак, гледано у целини, њихови односи су данас срдачни и карактерише их стални дијалог подупрт интензивним трговинским односима као и партнерство по питању многобројних међународних проблема.

Од 2007. године, односно од како је постало јасно да ће статус Косова и Метохије бити решен неповољно по територијални интегритет Србије, српско руководство је покушавало да нађе начин да спречи једнострано проглашење независности. Међутим, до њега је ипак дошло 17. фебруара 2008. године. Тежећи да успори темпо признања Косова и пренесе расправу са политичког на правни терен, за Србију је било неопходно да обезбеди подршку сталних чланова Савета безбедности Уједињених Нација (УН), пре свега Русије и Кине.

Од 2008. године, кинеско руководство је редовно говорило против проглашења независности Косова.⁴⁵³ Кина не признаје самопрокламовану „Републику Косово“. Тиме је показала принципијелност и доследност у залагању за поштовање суверенитета и територијалног интегритета Србије, као и за доследну и потпуну примену Резолуције СБ 1244. То је потврдила и својим принципијелним ставом на расправи пред Међународним судом у Хагу када је 7. децембра 2009. године затражила писмено саветодавно мишљење поводом Косова. Повод је било спречавање једностране сецесије тј. одбрана територијалног интегритета као камена међународног правног поретка. Према ставу Кине (који је заступала позната правница Сије Ханћи, у својству правне заступнице) Косово и Метохија је после распада СФРЈ био део СРЈ, односно Србије, а саставни делови суверених држава, по међународном праву, немају право на једнострану сецесију. Према званичном кинеском ставу изнетом том приликом суверене државе имају право да то спрече и заштите свој интегритет. Право на самоопредељење по међународним прописима припада само народима или територијама које су под страном окупацијом. Образлажући зашто се Кина није прикључила земљама које су признале независност Косова, Сије Ханћи је рекла да је Декларацијом о независности коју су донеле привремене косовске институције прекршена обавезујућа резолуција 1244 Савета безбедности УН, која је гарантовала неповредивост територијалног интегритета и суверенитета СРЈ. Она је одбацила тумачења по којима је та одредба била „необавезујућа“, истичући да је управо влада у Пекингу, као стални члан Савета безбедности, инсистирала на томе да гаранције територијалног интегритета СРЈ, после „незаконитог“ војног напада НАТО-а, буде уврштена у документа. Зато, како је

⁴⁵³ AFP, „China 'deeply concerned' over Kosovo independence: govt“, извор: internet, <http://afp.google.com/article/ALeqM5i3P7GRr55t2l7VZqxiWweagLgJqw>, 20/05/2012.

рекла Сије, Кина и није блокирала усвајање Резолуције 1244.⁴⁵⁴

Међународни суд правде у Хагу је 2010. године оценио да својом одлуком декларација о независности Косова не крши међународно право и тиме је претворио ову сецесију из непоновљивог изузетка у преседан за сепаратисте широм света. После одлуке из Хага остају два супротна закључка. С једне стране је бојазан да се овом експертизом многе жеље за отцепљењима охрабрују, а с друге, нада да ће централне владе на све сепаратистичке изазове реаговати државним умећем и опрезношћу. Ова одлука, иако правно необавезујућа, за Србију је ударац, јер утврђује *status quo*. С друге стране, тријумф на страни косовских власти би био погрешан, јер двогодишња независност Косова није прича о успеху, о чему сведоче не само мафијашке структуре и корупција, него и статус српских енклава, попут Косовске Митровице, где увек изнова долази до насиља, при чему има и мртвих.⁴⁵⁵

Пекинг је 2011. године подржао позив Србије да УН отворе истрагу о трговини органима која је почињена током и после косовске кризе. У замену за своју политичку подршку, Пекинг је успео да стекне значајан утицај у Београду. Као пример, Влада Србије се није придружила иницијативи да критикује Кину у међународним форумима. Такође је била међу 19 земаља које су бојкотовале церемонију доделе Нобелове награде за мир, 10. децембра 2010. године у главном граду Норвешке – Ослу, Лију Сјаобоу за његову борбу за основна људска права у Кини.⁴⁵⁶ Упркос критикама из Европске комисије, која је позвала Србију да у потпуности дели основне вредности Европске уније, министар спољних послова Србије Вук Јеремић објаснио је да је Београд одлучио да узме у обзир „(своје прим. аут.) односе са кључним политичким играчима на свету“. Такав став је поткрепио чињеницом да је Кина „понудила безусловну подршку (Србији прим. аут.) у тешким тренуцима“. Штавише, од 2008. године, Србија је одбила да се придружи свим иницијативама Европске уније које критикују стање људских

⁴⁵⁴ Dragan Miljanić, „Srbija i Kina kao strateški partneri“, извор: internet, <http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#draganmiljanic>, 07/06/2012.

⁴⁵⁵ Blic, „Mediji: Sud od izuzetka Kosovo pretvorio u presedan“, извор: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/199669/Mediji-Sud-od-izuzetka-Kosovo-pretvorio-u-presedan>, 26/06/2013.

⁴⁵⁶ Deutsche Welle, „Konfuzna spoljna politika Srbije“, извор: internet, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6307543,00.html>, 20/05/2012.

права у државама које су пекиншки штићеници (нпр: Иран, Судан, Зимбабве, Бурма, и Северна Кореја).⁴⁵⁷

4.5. КИНА КАО „ЧЕТВРТИ СТУБ“ СРПСКЕ СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ

Спољну политику чине интересне стратегије које бирају државе да би оствариле своје националне интересе у међународним односима. На њу утичу домаће околности, политике других држава и жеље за успостављањем специфичног геополитичког дизајна. Да би утврдили успешност учинака спољне политике неке државе, као својеврсну лакмус проверу, њу треба суочити са питањем: у којој мери у свом деловању утврђена спољна политика и дипломатија доприносе остварењу националних интереса?

Актуелна спољнополитичка концепција Србије, у јавности позната као „четири стуба српске спољне политике“, никада није доктринарно разрађена у писаној форми. Њени деклараторни почеци налазе се у експозеу министра спољних послова Вука Драшковића 21. децембра 2004. године у коме наводи да су Брисел, Вашингтон и Москва главни стратешки правци спољне политике Државне заједнице Србија и Црна Гора.⁴⁵⁸ Затим у инаугуралном говору председника Бориса Тадића 2004. године: „Данас су наши спољнополитички приоритети: европске интеграције, добросуседство, као и уједначени односи са три центрипеталне тачке светске политике: Бриселом, Вашингтоном и Москвом“.⁴⁵⁹ На тој линији је изјава министра спољних послова Србије Вука Јеремића 2007. године, непосредно након формирања тадашње коалиционе владе ДСС-ДС, када је говорио о ЕУ, Русији и САД као „три стуба“ српске спољне политике.⁴⁶⁰ Права инаугурација ове концепције одиграла се у августу 2009. године

⁴⁵⁷ Loic Poulain, „China’s new Balcan Strategy”, *Central Europe Watch*, Vol. 1, No. 2, 2011, извор: интернет, http://csis.org/files/publication/110829_CEW_China_in_Balkans.pdf, 26/06/2013.

⁴⁵⁸ Експозе Вука Драшковића, министра спољних послова у Скупштини Србије и Црне Горе, Београд, 21. децембар 2004. године, у Наташа Драгојловић, Станислав Сretenовић, Драган Ђукановић и Драган Живојиновић (urs), *Спољна политика Србије: стратегије и документа*, Београд, 2011, стр. 319.

⁴⁵⁹ Miloš Knežević, „Dileme spoljne politike o 'bezalternativnoj' evrointegraciji Srbije”, *Nacionalni interes*, br. 2/2010, god. VI, vol. 8, str. 188.

⁴⁶⁰ Izlaganje Vuka Jeremića, ministra spoljnih poslova Republike Srbije na Prvoj konferenciji ambasadora Republike Srbije, Београд, 16. децембар 2007. године, у Наташа Драгојловић, Станислав Сretenовић,

када је председник Србије Борис Тадић, пре и након посете Пекингу, изјавио да Србија има „четири стуба“ спољне политике (уз придодавање Кине Европској унији, Русији и САД) и да ће то у дужем периоду бити њена основна спољнополитичка доктрина.⁴⁶¹

Од тада па све до актуелних збивања, у јавности не престају критички гласови ка овако прокламованој спољној политици Републике Србије. Примедбе су и начелне и практичне природе. Једни јој замерају да се, без обзира на начелну основаност, у пракси не примењује политика интересног балансирања између четири прокламована „спољнополитичка стуба“.⁴⁶² Други сумњају у њено начелно утемељење, сматрајући да Србија као мала држава нема капацитете да води амбициозну политику балансирања између делимично супротстављених интереса великих сила и њиховом задовољавању које се, у крајњему исходу, често међусобно искључује. Трећи, пак, сматрају ову концепцију „конфузном“⁴⁶³ и заговарају приклањање једној од њих, услед немогућности да се водећим светским силама у довољној мери изађе у сусрет.⁴⁶⁴

Идеја о посети председника Србије Кини рођена је годину дана раније када је Тадић, као један од лидера држава-учесница Олимпијских игара, боравио у Пекингу на свечаном отварању највећег светског спортског такмичења. Приликом ове посете (треће у периоду од четири године), делегацију су поред њега чинили и потпредседник Владе, министар економије и регионалног развоја Млађан Динкић и министар спољних послова Вук Јеремић.⁴⁶⁵ Непосредно пре посете, по речима тадашњег амбасадора Републике Србије у НР Кини Миомира Удовичког, рођена

Dragan Đukanović i Dragan Živojinović (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Beograd, 2011, str. 323.

⁴⁶¹ Blic, „Tadić: Kina jedan od četiri stuba spoljne politike Srbije“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/109738/Tadic-Kina-jedan-od-cetiri-stuba-spoljne-politi>, 26/06/2013.

⁴⁶² Miša Đurković, „Akademija Koče Popovića“, *Politika*, izvor: internet, <http://www.politika.rs/pogledi/Missa-Djurkovich/Akademija-Koce-Popovica.lt.html>, 26/06/2013.

⁴⁶³ Професор Предраг Симић са Факултета политичких наука је изјавио за Дојче Веле: „Лично мислим да је Србији место уз ЕУ, као што је то, мислим, и главни стратешки циљ Србије. И стога мислим да би управо таква оријентација, значи не ка четири стуба, већ ка једном доминантном циљу, а у склопу тог циља онда би и однос према другим земљама, требало да буде српска политика“. Predrag Simić, „Konfuzna spoljna politika Srbije“, Deutsche Welle, izvor: internet, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6307543,00.html>, 26/06/2013.

⁴⁶⁴ Видовдан, „Гајић, Јанковић: Четири стуба српске спољне политике“, извор: интернет, http://www.vidovdan.org/index.php?option=com_content&view=article&id=23279:2012-01-12-12-43-19&catid=37:politika&Itemid=40, 26/06/2013.

⁴⁶⁵ Press, „Predsednik Tadić u poseti Kini“, izvor: internet, <http://www.pressonline.rs/info/politika/76909/predsednik-tadic-u-poseti-kini.html>, 26/06/2013.

је идеја о стратешком партнерству. Наиме, како каже амбасадор Удовички, економска размена између две државе је била асиметрична, у корист Кине, и поред најбоље кинеске воље она није могла да се подигне на виши ниво јер Србија није имала шта да понуди Кинезима, а што они нису већ имали. Међутим, могли су да се подигну политички односи на виши ниво. У таквој ситуацији дошло је до иницијативе са српске стране о потписивању стратешког партнерства. Кинеско-српски односи до тог тренутка су били на нивоу традиционалног пријатељства, што представља први ниво односа које Кина успоставља са државама. Идеја је позитивно примљена са кинеске стране. Нарочито, када се узме у обзир реаговање Србије приликом побуне у Синђангу 2008. године, као и константну југословенску и српску политику према Тајвану, а у корист „једне Кине“, и чињеницу да су кинеско-југословенски и кинеско-српски билатерални односи преко 30 година пријатељски. Један шири оквир је био да је Кина желела државу пријатеља у том делу Европе на коју може да се ослони, нарочито једног дана када тај регион постане део Европске уније. Наравно, поред тога на Кину су утицали и многи глобални чиниоци о којима ће бити речи у шестом поглављу, а који су довели до потписивања Споразума о стратешком партнерству. Овим споразумом Србија је постала најважнији кинески стратешки партнер у Југоисточној Европи и једна од неколико држава у свету које имају стратешко партнерство тог нивоа.⁴⁶⁶ Председници, Борис Тадић и Ху Ђинтао, су у заједничкој изјави истакли да је Споразум од суштинског значаја и да представља заједничку тежњу два народа за продубљивањем пријатељских односа. Речено је да је постигнут широк консензус о даљем јачању сарадње две државе у разним областима, као и о међународним и регионалним питањима од заједничког интереса. Председник Србије Борис Тадић позвао је председника Кине Ху Ђинтаоа да посети Србију, што је он прихватио рекавши да ће му бити велико задовољство да посети његову „лепу земљу“.

На спољнополитичком плану, боравак у Кини се поклопио са тренутком када је Србија настојала да обезбеди подршку за иницијативу да се о легалности једнострано проглашене независности Косова изјасни Међународни суд правде. Ту иницијативу је, у међувремену, подржала Генерална скупштина Уједињених

⁴⁶⁶ Интервју аутора са амбасадором Републике Србије у НР Кини од 2006-2012. године Миомиром Удовичким, 13.09. 2013.

нација. Кина, једна од пет сталних чланица Савета безбедности с правом вета, није признала независност Косова. Председник Ху је током сусрета још једном потврдио подршку своје земље настојањима Србије да очува суверенитет на Косову и Метохији, на чему му је председник Тадић захвалио. Он је том приликом изјавио да Србија веома цени што је Кина поднела своје мишљење Међународном суду правде у Хагу око оцене легалности једнострано проглашене независности Косова, и нагласио да Србија подржава политику „једне Кине“ и да такав њен приступ неће бити промењен.⁴⁶⁷

Борис Тадић је у Пекингу учествовао и на Трговинско-инвестиционом форуму, ком су присуствовали представници бројних кинеских компанија. У свом обраћању учесницима нагласио је значај партнерства Србије и Кине на економском плану. Оценио је да је потписивање Споразума о стратешком партнерству са НР Кином историјски тренутак за Србију, када Кина постаје њен кључни стратешки партнер на азијском континенту и истакао да би многе земље у свету данас радо мењале место са Србијом како би потписале са Кином споразум оваквог значаја.⁴⁶⁸ „Задовољан сам што имамо прилику да то учинимо, у тренутку када се светска геополитичка ситуација мења и редефинише“, рекао је Тадић. „Централни геополитички положај Србије на Балкану чини је местом сарадње свих земаља нашег региона“, рекао је Тадић, и додао да је Србија једина земља у Европи која има уговор са Европском унијом, али и са Руском федерацијом, Турском, Белорусијом, као и са регионом ЦЕФТА. На крају је истакао да је Србија у протеклим годинама имала три стуба спољне политике, Брисел, Вашингтон и Москву, а да од тог тренутка је добила и свој четврти ослонац – Пекинг.⁴⁶⁹

Током боравка у Кини, српски министар за економију Млађан Динкић и кинески министар трговине Чен Деминг потписали су Споразум о економској и технолошкој сарадњи у области инфраструктуре. Потврђена је изградња моста који ће спојити два дела Београда – Земун и Борчу, захваљујући кредиту кинеске Ексим банке и уз ангажовање компанија из Кине. Такође је потписан и

⁴⁶⁷ Vreme, „Srbija i Kina: Potvrđivanje dobrih odnosa“, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=882479&print=yes>, 26/06/2013.

⁴⁶⁸ Filip Ejodus, „Pritajeni tigar i dvoglavi orao: strateško partnerstvo Kine i Srbije“, *Beogradski bezbednosni forum*, izvor: internet, <http://www.filipejodus.net/2009/08/n-predsednici-nr-kine-hu-djintao-i.html>, 20/05/2012.

⁴⁶⁹ Ibidem.

Меморандум о разумевању између Министарства економије и регионалног развоја РС и Националне управе за туризам НР Кине о олакшицама при групним туристичким посетама кинеских држављана Републици Србији.⁴⁷⁰

Потписивање Споразума о стратешком партнерству између Републике Србије и НР Кине представља остварење једног од приоритета српске спољне политике. Дугорочно гледано очекује се да он не буде само „мртво слово на папиру“ већ да има конкретне позитивне последице у билатералним односима ове две земље како у политичком, тако и у економском смислу. Имајући у виду да брз развој Кине осим што утиче на њену унутрашњу и спољну политику у исто време утиче (позитивно) и на све државе са којима она има сарадњу, Србија може да очекује исти ефекат преливања (spillover effect).

⁴⁷⁰ RTS, *Tadić u Pekingu*, izvor: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/103991/Tadi%C4%87+u+poseti+Kini.html>, 20/05/2012.

ПОГЛАВЉЕ V

РЕПУБЛИКА СРБИЈА И НР КИНА У ИЗМЕЊЕНОМ ГЛОБАЛНОМ, БЕЗБЕДНОСНОМ И ЕКОНОМСКОМ ОКРУЖЕЊУ

„Болест победе“ повећава самопоуздање тако што низање успеха повећава апетит и подстиче лидере да верују да не могу ништа лоше да ураде, а управо тада када лидери забораве да мисле својом главом и почну да делују следећи срце и надања, они посрну.

Стивен М. Волт

Крајем XX и почетком XXI века глобализација⁴⁷¹ је почела све више да узима маха. Иако је изворно економски феномен, она је обухватила и политичку, културну и безбедносну сферу у којима је извршила снажан утицај на услове у којима државе, укључујући и оне најмоћније – попут Сједињених Америчких Држава, креирају своју спољну политику и дефинишу своје циљеве. Почетак новог века обележио је снажан ентузијазам у погледу неограничених могућности научног и економског развоја и очекивања да ће ново доба карактерисати

⁴⁷¹ Да бисмо дефинисали појам „глобализације“ можемо се определити за домаћег аутора М. Печујлића, који за глобализацију каже: „Рогобатна реч, која само деценију раније готово да није имала место у академским радовима или медијима, постала је незаобилазна. „Globalization“, „mondilisation“, „globalizacion“, „globalisierung“ – реч која је дошла готово ниоткуда данас кружи свуда, обележавајући најмоћнију силу која обликује живот савременог света. Пре пола миленијума половина Колумбове мапе у моменту открића Америке била је празна, обележена као „terra incognita“... Глобализација означава објективан планетарни процес стварања све гушће мреже повезаности, међузависности све ширег круга друштва – све је шири круг делатности које постају транснационалне, којима се не може управљати искључиво унутар државних граница. Територијалност није једина осовина око које се економски и социјални, политички и културни токови једне земље окрећу, а све гушћа повезаност настаје као плод: 1) технолошко-информатичке револуције и њоме изазване компресије времена – простора, смањивања дистанце и времена потребног за комуникације, 2) стварања глобалног тржишта, 3) све већег утицаја збивања „са дистанце“, утицаја догађаја у једном локалитету на живот индивидуа и заједница на другој страни планете, 4) свести о повећаној међузависности, 5) распростирања истоветних форми на готово целокупан простор света. Укључивање у глобални поредак настаје као последица „имитације“, усвајања супериорнијих форми, модернизације или доминације“. Miroslav Pečujlić, *Dva lika sveta, Gutenbergova galaksija*, Beograd, 2002, str. 17-18.

глобалне друштвене промене које ће донети општи бољитак за већи део човечанства у мрежно-центричном свету који настаје.⁴⁷²

Стенли Хофман је 2002. године у часопису „Foreign Affairs“ писао надахнуто о потрази за новом парадигмом.⁴⁷³ Он је поставио неколико важних питања: који концепт помаже да се објасни нови светски поредак, шта је то што одређује међудржавне односе и шта ће од глобалног цивилног друштва у настајању допринети изградњи новог поретка. У анализи је пошао од два пројекта који су обележили деведесете године двадесетог века – „Крај историје“ Френсиса Фукујаме и „Сукоб цивилизација“ Семјуела Хантингтона. Први критикује јер је предвидео крај идеолошког конфликта и тријумф политичког и економског либерализма, с тим да национализам и експлозивни потенцијал религијских ратова који се шире у исламском свету нису споменути. С друге стране Семјуел Хантингтон је предвидео насиље као резултат међународне анархије и одсуства заједничких вредности и институција, као и сукобе унутар цивилизација и спољне политике држава које им припадају. Хофман реалисте сматра ограниченим, јер и даље чврсто инсистирају да „ништа није променило међународне односе од Тукидида до Макијавелија, да војна и економска моћ детерминишу судбину држава, а да су међузависност и међународне институције крхка и привремена појава. Тај концепт еродира пред интегративним променама, глобализацијом и деловањем недржавних актера“. Ипак, противи се једностраном, тријумфалистичком тумачењу феномена глобализације, где разматра предности овог процеса и намеће императив света као колектива „отворених друштава“ у коме нема места за границе у трговини, информацијама и комуникацији. Разматрајући глобализацију Хофман је на почетку XXI века видовито закључио: „Глобализација није ни неизбежна, ни неодољива, она је америчка креација заснивана на економском просперитету САД и може бити угрожена неком новом америчком економском кризом (...) Интеграција често има боју и укус доминантне

⁴⁷² Појам „мрежно центрични“ преузет је из Војне доктрине САД и може се тумачити као „достигнуће и предност информационих технологија које омогућују да информатичком мрежом добро повезане војне снаге могу да побољшају размену информација, што повећава њихов квалитет и обавештеност о окружењу, омогућује сарадњу, синхронизацију и одрживост, повећава сигурност и ефикасност командовања и изузетно повећава ефикасност мисије.“ Такво објашњење дао је експерт Вилсон Клеј. Wilson Clay, „Network Centric Warfare: Background and Oversight Issues for Congress“, извор: internet, <http://www.fas.org/man/crs/RL32411.pdf>, 31/03/2013.

⁴⁷³ Stanley Hoffman, „The Clash of Globalizations“, Foreign Affairs, July/August 2002, извор: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/58044/stanley-hoffmann/clash-of-globalizations>, 26/06/2013.

државе, као у случају интернета. Због свега овога она може произвести незадовољство и револт. У области безбедности, глобализација је произвела огромне разлике од тероризма и регионалних криза, трку у наоружању и висок степен неповерења међу најважнијим међународним актерима“. Он лепо примећује да се овом моделу супротстављају следеће чињенице: 1) ривалство међу великим силама и капацитет малих држава да то експлоатишу, 2) задржавање нуклеарног наоружања као задњег средства у очувању државних интереса, због чега га све више држава жели и што продубљује јаз између нуклеарних сила и оних које то нису, 3) смањење броја ратова међу државама и повећање броја конфликта унутар држава у којима поједине државе интервенишу под мандатом међународних организација.

Теоретичари се слажу да је глобализација широко раширен феномен који подразумева све: од неопходне униформности у систему владања (Фукујамин концепт „краја историје“ и глобалног ширења демократије), до формирања глобалне културе (Барберов концепт „Мс. света“). И поред несумњиво позитивних ефеката, она угрожава и њене креаторе и носиоце. Као што је већ речено, глобализација се огледа у различитим сферама. Она са собом носи промене, почевши од области безбедности, преко политике, економије до културе.

Терористички напади од 11. септембра упозорили су да је свет суочен са опасностима које су њена последица: „Срушена је цела једна композиција међународних односа, равнотежа, ограничени сукоби ниског интензитета, послератно уређење Уједињених нација, међународни правни поредак, све је то нестало или је прегажено, или је постало упитно. Националне државе не треба отписивати као снажне учеснице у сукобима и борбама за овладавање ситуацијом, али оне нису више суверена снага унутар својих граница, јер делује оно што газе све границе“.⁴⁷⁴ У светским димензијама појавили су се други актери (нпр. мултинационалне компаније), а принцип њиховог деловања, неолиберализам, негира постојање суверених националних држава, па самим тим доводи у питање и постојање односа међу њима. „У светским димензијама делују и бројне друге снаге, као конгломерати који се уједињују за остварење глобалних интереса, све до моћних држава које покушавају да цео свет претворе у игралиште за своје

⁴⁷⁴ Лев Крефт, „Глобализација као сукоб за хегемонију у глобалном свету“, излагање у школи демократије и социјалне правде на Брачу, Данас, 30. април-2. мај 2003.

интересе. Моћ је централизованија него раније, јер постоје велики делови света који упркос томе што је цела земаљска кугла покривена државно контролисаним територијама, немају довољно моћи, снаге и компетенције. Сигурност и уређење су доведени у питање и у метрополама и то ствара атмосферу у којој је обезбеђивање сигурности, најзначајнији услов благостања добро развијених и добростојећих⁴⁷⁵. Политичка глобализација за већину аутора подразумева политичко деловање транснационалних друштвених актера, као што су владине и невладине међународне организације, међународне политичке институције и појединци. Оне, међутим, нису ни независне ни ефикасне у мери како то налажу декларисани политички циљеви у кампањама и програмима. Врло често су бирократизоване, корумпиране и комерцијализоване у тој мери да лако могу бити инструмент у рукама моћних држава и групација. Неке од њих, које финансирају енормно богати и екстравагантни појединци, показују већи степен емпатије за проблеме ретких биљних и животињских врста него за здравствене и социјалне проблеме људи у непосредном окружењу. У политичком смислу, међународне политичке институције и даље су без капацитета да уреде односе у свету као „добру глобалну владавину“, па се и поред мреже мултилатералних механизма, у међународном деловању, најчешће приступа билатералним односима и споразумима. Економски аспект глобализације је тесно повезан са научним развојем, посебно информационим технологијама, развојем саобраћајне инфраструктуре, слободном трговином и финансијским капиталом, што је позитиван аспект напретка човечанства. Међутим, у исто време наглашава и неједнакост међу људима и државама, свеједно да ли се манифестује као добит без граница, сурова експлоатација ресурса, неоколонијализам, првобитна акумулација капитала, транзиција или криминална приватизација. Економску глобализацију прати културна глобализација, чије је друго име „вестернизација“, увлачење у ковитлац масовних, инстант и „ријалити“ аранжмана, који не остављају простор за доколицу и креацију, већ се свде на некритично конзумирање. Култура је у рукама оних који је производе у великим тиражима.

Премда се на почетку XXI века либерални капитализам показао као најефикаснији начин организације привредних активности на националном нивоу,

⁴⁷⁵ Ibidem.

његова „прозелитска“ мисија указала је на бројне проблеме које производи. Када би покушали да овај економски систем замислимо као модел привређивања на глобалном нивоу анализе и при том се за тренутак послужимо научном парадигмом Карла Маркса, који је класну структуру капиталистичког друштва посматрао кроз анализу дијалектичких супротности друштвене основе и надградње, производних снага и производних односа, увидели би следеће: производне снаге чине средства за производњу (инфраструктура, средства за рад, сировине и енергија) и радна снага. У замишљеном моделу савремене „светске државе“, средства за производњу су софистицирана, рад координира високообразована и високоплаћена радна снага развијених држава, која врши управљачку функцију у светском процесу производње, бави се комуникацијама, финансијама и евентуално услугама, а преко инструмената финансијског капитала има делимично учешће у власништву. На другој страни је, међутим, такође солидно образована и масовна радна снага земаља у развоју или транзицији, без власништва над средствима за производњу и са ограниченим приступом новим технологијама, чији је задатак да производи сировине, полупроизоде или просто склапа сегменте у целину. То чини да би обезбедила приходе довољне да се укључи у светске токове потрошње и постане део илузије благостања, достижући у ограниченој мери „слободу од немаштине“. И, наравно, ту су власници капитала који се у тај процес не мешају превише, док год обезбеђује довољан профит. У сржи овог односа је супротност, која неминовно рађа конфликт, али оно што је Маркс видео унутар једног друштва, у овом понуђеном моделу, изгледа да се одвија на глобалном нивоу. Међутим, та супротност садржи још једну „унутаркласну“ контроверзу: радници развијеног Запада добили су жестоку конкуренцију у раднику из Азије, који је издржљивији, скормнији и чији је рад неупоредиво јефтинији и стога осећају непријатељство и угроженост с једне стране, с друге, као потрошачи, радо купују јефтинију робу коју производе ти исти радници и захваљујући којима одржавају достигнути ниво животног стандарда. Споменути Карл Маркс је можда застарео, а многа друштва која су тврдила да су засновала поредак на његовим идејама су „пепео историје“, али ни застарели либерални капитализам није способан да изнедри праведније,

„демократскије међународно друштвено уређење“,⁴⁷⁶ нити да постави основе за настајање нове друштвене надградње која подразумева нове друштвене односе у целини, филозофију и културу. Премда либералне демократе имају чврсте аргументе када бране позицију да је постојање неке „пожељне“ филозофије и идеологије непотребно и да је слобода заправо слобода избора међу многобројним понуђеним идеологијама и филозофијама, чини се да су „хаотичност друштвене надградње“ и недостатак водећих хуманих принципа довели до „незајажљивог конзумирања“ као врхунске људске вредности која не обећава човечанству најбољу будућност.

Попут глечера који клизи услед општег „глобалног отопљавања“, међународни односи су 2001. године почели да плутају несигурним водама, наговештавајући нове опасности и изазове. Биполарни свет, који је донекле био симетричан, нестао је окончањем Хладног рата, након чега су уследиле две деценије америчке доминације и њеног унилатерализма. Постоје различита мишљења и виђења света и расподеле моћи у њему. Према Чарлс Краутхамеру расподела моћи је униполарна са САД као суперсилом уз подршку западних савезника.⁴⁷⁷ Фарид Закарија такође верује да је данашњи свет униполаран. По њему, на политичко-војном плану светом и даље доминира једна суперсила. Међутим, имајући у виду да свет не може деценијама остати униполаран и одједном постати мултиполаран, моћ се полако расподељује између више глобалних „играча“, те се тако у свакој другој димензији – индустријској, финансијској, образовној, друштвеној, културној – моћ расподељује на штету америчке доминације. То не значи да свет постаје антиамерички, већ да се улази у постамерички свет: он се дефинише и њиме се управља с разних места, а у томе учествују многи народи.⁴⁷⁸ Хенри Кисинџер верује да је мултиполарна и да САД

⁴⁷⁶ У овом случају аутор не мисли на „глобалну владу“, већ на праведније и „демократскије“ односе међу државама и равномернију расподелу светских богатстава. То би значило првенствено „једнакост у шансама“ да се поједине државе и њихово становништво могу „успињати на лествици друштвене стратификације“ у међународном окружењу у економском, политичком и културном смислу, али са прихватањем свих оригиналних и аутентичних модела друштвене организације које их карактеришу, уколико не нарушавају светски мир и безбедност.

⁴⁷⁷ The most striking feature of the post-cold War World is its unipolarity. Charles Krauthammer, „Unipolar moment“, *Foreign affairs*, Vol. 70, No. 1, America and the World 1990/1991, извор: internet, http://www.comunicazione.uniroma1.it/materiali/14.34.27_Charles%20Krauthammer%20The%20UnipolarMoment.pdf, 31/03/2013, pp. 23-33. Charles Krauthammer, „The Unipolar Moment Revisited“, извор: internet, <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/krauthammer.pdf>, 31/03/2013.

⁴⁷⁸ Farid Zakariya, *Post-američki svet*, op. cit, str. 3.

не могу да доминирају саме. По њему, ту су још Европа, Кина, Јапан, Русија и Индија, а XXI век ће бити век равнотеже снага. Ричард Н. Хас сматра да је данашњи свет неполаран и да њиме доминирају не једна, две или више сила већ на десетине државних и недржавних актера који демонстрирају различите врсте моћи. По њему, двадесетим веком је најпре доминирало неколико држава, затим у доба Хладног рата две државе, а крај тог раздобља обележила је превласт Американаца, што је у XXI веку замењено ситуацијом у којој нико не доминира. Последица свега тога јесте свет у којем се моћ све више дели, а не концентрише. За разлику од мултиполарности која укључује неколико различитих стубова или концентрација моћи, неполарни међународни систем се одликује бројним центрима са значајном снагом. Ту више нису само националне државе носиоци моћи, већ и невладине организације и корпорације.⁴⁷⁹ Семјуел Хантингтон сматра да је расподела моћи унимултиполарна. Он верује да је за време рата постојала биполарна структура, али да садашња ситуација не одговара том моделу. По њему иако постоји једна суперсила – САД, свет није униполаран, јер би то значило да је та суперсила способна да потпуно сама решава важне међународне проблеме. Стога је неопходно постојање хибридног модела који има једну суперсилу и више мањих сила.⁴⁸⁰

5.1. ПРОМЕНЕ У XXI ВЕКУ И ОДНОС НР КИНЕ И РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Иако су у освит XXI века Сједињене Америчке Државе деловале као економска суперсила са мало тога на видику што би могло да умањи њихову економску доминацију у будућности, свет је услед глобализације и промена које су биле њена последица почео да се мења и креће од униполарног ка

⁴⁷⁹Три фактора су довела до тога. Први, поједине државе добиле су моћ захваљујући економском напретку. Други, глобализација је ослабила улогу свих држава тиме што је омогућила другим ентитетима да стекну значајну моћ. Трећи, америчка спољна политика убрзала је релативни суноврат САД у односу на друге државе. Ričard N. Has, „Živeti u nepolarnom svetu“, izvor: internet, <http://www.danas.co.yu/20080423/globus1.html#2>, 26/06/2013.

⁴⁸⁰Samuel P. Huntington, „The Lonely SuperPower“, *Foreign Affairs*, March/April 1999, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/54797/samuel-p-huntington/the-lonely-superpower>, 31/03/2013, pp. 35-49 . За сличан поглед на распоред моћи у свету данас видети: Leslie H. Gelb, *Power Rules: How Common Sense can Rescue American Foreign Policy*, Harper Collins, New York, 2009, pp. 73-90.

унимултиполарном.⁴⁸¹ Међузависност је постала све више присутна, а сарадња међу државама неопходна. Чињеница да у садашњем тренутку САД имају највећу привреду, не гарантује да ће тај доминантни положај јачати, нарочито ако се има у виду, како каже вођа деклинистичке школе Пол Кенеди, опасност од њихове „империјалне растегнутости“ (Imperial Overstretch).⁴⁸² Док други бележе пад НР Кина бележи константан раст, што је чини државом чији привредни раст, као и стабилност валуте пресудно утичу не само на економску, а тиме и политичку стабилност региона Југоисточне Азије, већ и на кретања привредних токова у Европској унији, Латинској Америци и Сједињеним Америчким Државама.

Нови XXI век НР Кина је започела видевши себе као једну од великих сила у међународном окружењу којим доминира једна суперсила - САД. Термин „суперсила“ није повезан само са нуклеарним статусом САД и са карактеристикама које је чине глобалном силом – економски, дипломатски и војни капацитети за деловање у целом свету, већ са њеним „хегемоним понашањем“ које НР Кина не одобрава. Денг Сјаопинг је 1974. године, у свом говору у Генералној скупштини УН, рекао да „Кина није суперсила нити ће икада тежити да то постане. Ако би се једног дана променила и претворила у суперсилу, ако би и она постала светски тиранин, и почела све друге да излаже застрашивању, агресији и искоришћавању, народи света би требало (...) да је раскринкају, супротставе јој се и поразе је заједничким снагама са кинеским народом“.⁴⁸³ Због тога она преферира статус „велике силе“ у систему суверених држава, која се на међународном плану залаже за једнакост међу државама, сигурност и правду. Заинтересована је за добре односе са Русијом и Индијом,

⁴⁸¹ Samuel P. Huntington, „The Lonely SuperPower“, *Foreign Affairs*, March/April 1999, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/54797/samuel-p-huntington/the-lonely-superpower>, 31/03/2013, pp. 35-49.

⁴⁸² Објашњавајући овај термин Кенеди каже следеће: „Ово преиспитивање америчких могућности ће бити озбиљно, зато што је она, попут империјалистичке Шпаније око 1600. или Британске Империје око 1900, наследник огромног низа стратешких обавеза које су одређене у претходним деценијама, када је политички, економски и војни капацитет ове нације за утицање на светске послове изгледао много поузданији. Као последица тога, Сједињене Државе се сада излажу ризику тако познатом историчарима успона и пада претходних Великих сила, који се грубо може назвати „империјална растегнутост“: другим речима, они који доносе одлуке у Вашингтону морају се суочити са мучном и трајном чињеницом да је укупан збир глобалних интереса и обавеза Сједињених Држава сада много већи од снаге државе да их брани све истовремено“. Pol Kenedi, *Uspón i pad velikih sila*, op. cit, str. 570.

⁴⁸³ Deng Xiaoping, Fred Bergsten, Charles Freeman, Nickolas Lardy, Derek L. Mitchell, *China's Rise: Challenges and Opportunities*, Peterson Institute, Washington DC, 2008, str. 1.

традиционалним ривалима са којима на почетку новог века интензивно решава отворена питања, склапа споразуме о стратешком пријатељству и „добрим суседским односима“. На почетку XXI века Кина је важан глобални актер и њен значај расте. Она је стална чланица Савета безбедности Уједињених нација, атомска сила, регионална сила у успону, глобална трговинска велесила (друга), глобална финансијска сила (највеће девизне резерве поседује) и чланица Г20. С друге стране, Савезна Република Југославија након промена 5. октобра 2000. године и турбулентног периода кроз који је прошла током деведесетих година XX века, настојала је да уравнотежи своју спољну политику и јасније обликује свој нови међународни идентитет. Спољна политика СРЈ у том периоду је у континуитету била једнообразна и једносмерно окренута западним центрима политичке моћи. НР Кина је подржала и прихватила демократске промене у СР Југославији као унутрашњу ствар и израз суверене воље њених народа. Подржала је њен интерес за европске интеграције изразивши пуно уважавање за европску политичку опцију, оцењујући да постоји довољно широк простор, могућности и перспективе за континуитет односа и њихов даљи развој. Са југословенске стране изражена је неподељена спремност да се наставе и развијају нормални политички, економски и сви други односи чиме је, на основу заједничке сагласности и међународно прихваћених принципа, обезбеђен континуитет међусобних односа. На тим основама је усвојено и потписано Заједничко саопштење министара иностраних послова Горана Свилановића и Танг Ђасуана (Tang Jiaxuan) почетком децембра 2000. године у Београду. Ни званична посета потпредседника Савезне владе Мирољуба Лабуса априла 2001. године која је представљала први југословенски активни потез према Кини, ни посета председника Војислава Коштунице од 9. до 11. јануара 2002. године, када је потписана Заједничка изјава у којој су потврђени и афирмисани основни принципи међусобних односа (подржан је територијални интегритет и потврђена намера да се развија сарадња у свим областима), нису били толико значајни колико је била значајна посета председника Бориса Тадића НР Кини 2009. године. Том приликом потписан је Споразум о стратешком партнерству између две земље,⁴⁸⁴ а НР Кина проглашена за „четврти стуб“ српске спољне политике (уз претходна три: Европску унију,

⁴⁸⁴ Министарство spoljnih poslova Republike Srbije, „Bilateralni sporazumi između Republike Srbije i NR Kine“, izvor: internet, www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/bilateral_ugovori/KINA.doc, 31/03/2013.

Руску Федерацију и САД).⁴⁸⁵ Након тога је у децембру 2010. године Републику Србију посетила друга личност у кинеској номенклатури, председавајући Сталног комитета Свекинеског народног конгреса, Ву Бангу, и почеле су да пристижу економске инвестиције. Република Србија је чланица Организације Уједињених нација, Организације за европску безбедност и сарадњу, Савета Европе и НАТО програма Партнерство за мир, док у Организацији за колективну безбедност и сарадњу има статус посматрача.

5.2. ДЕКЛИНИЗАМ СЈЕДИЊЕНИХ АМЕРИЧКИХ ДРЖАВА И ДИСПЕРЗИЈА ГЛОБАЛНЕ МОЋИ СА ЗАПАДА НА ИСТОК

У освит XXI века Сједињене Америчке Државе су деловале као економска суперсила са мало тога на виду што би могло да умањи њихову економску доминацију у будућности. Према речима Џозефа Наја у часопису „Економист“ (The Economist): „Још од Римског царства није се појавила ниједна земља која је била толико изнад других. Сједињене Државе су опкорачиле глобус попут колоса. Оне доминирају пословањем, трговином и комуникацијама; њихова привреда је најуспешнија у свету, њихова војна моћ је без премца“. Оно што је историја показала је да је способност водеће економске силе да се прилагоди, од критичног значаја за одржавање њене доминантне позиције. Британија није могла да се прилагоди и зато је пала са првог места које је раније уживала. Многи се питају да ли је Сједињеним Америчким Државама суђена иста судбина, не због њиховог економског неуспеха, већ због одсуства политичке воље да се спроводи лидерска улога кроз усредсређену мултилатералну акцију.⁴⁸⁶

Бити „велика сила“, по дефиницији Пола Кенедија, је држава која је способна да се носи са било којом другом државом. Мартин Грифит и Тери О’Калахан смарају да „велике силе“ (као што сам назив сугерише) су

⁴⁸⁵ Blic, „Kina: Jedan od četiri stuba spoljne politike Srbije“, извор: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/109738/Tadic-Kina-jedan-od-cetiri-stuba-spoljne-politike-Srbije>, 31/03/2013.

⁴⁸⁶ Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*, Oxford University Press, New York, 2002, p. 1.

најутицајније државе у међународном систему у датом тренутку.⁴⁸⁷ Џон Миршајмер сматра да је „велика сила“ земља која је у стању да води конвенционални рат са свим другим великим силама, и да из тог рата изађе ако не непоражена, а оно бар да може да нанесе велике губитке најмоћнијој држави у међународном систему којем припада. Са појавом нуклеарног оружја, постало је јасно да уз конвенционално наоружање и њега морате имати у својим рукама да бисте се и даље рачунали као велика сила. Како се тврди у Пингвиновом речнику међународних односа, употребом термина „суперсила“ означава се „појава нове класе великих сила чија је моћ супериорнија (војно-економски посматрано) у односу на традиционални појам европских великих сила“.⁴⁸⁸ Бери Бузан у својој књизи „Региони и силе“ сматра да се подела треба извршити на: суперсиле, и велике силе на системском нивоу и регионалне силе на регионалном нивоу. По њему суперсила мора да поседује широк спектар могућности које остварује у целом међународном систему и врхунске војно-политичке способности (према актуелним стандардима) које су подржане привредом.⁴⁸⁹

Након окончања Хладног рата и нестанка СССР са историјске сцене, а с обзиром на насталу моћ САД почели су се користити термини као што су „хиперсила“ (hyperpower) који је популаризовао бивши француски министар

⁴⁸⁷ Martin Griffiths, Terry O'Callaghan, Steven C. Roach, *International Relations: The Key Concepts*, Routledge, New York, 2007, p. 134.

⁴⁸⁸ По ауторима речника, термин је смислио W. T. R. Fox 1944. године. William Thornton Rickert Fox, *The Super-Powers: The United States, Britain and Soviet Union-their Responsibility for the Peace*, Harcourt, Brace, New York, 1944. Наведено према: Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1999.

⁴⁸⁹ Оне такође морају имати и показивати глобални војни и политички утицај. Морају саме себе доживљавати као суперсилу и бити прихваћене од стране осталих у смислу реторике и понашања као такве. Морају бити активни учесници у процесима секуритизације и десекуритизације у свим или готово свим деловима међународног система, без обзира на то да ли имају улогу претње, гаранта безбедности, савезника или интервенционисте. Осим у екстремно конфликтним међународним системима, суперсиле су такође главни извор „универзалних“ вредности неопходних да подупиру међународно друштво. Њихов легитимитет као суперсиле суштински зависи од њиховог успеха да обезбеде легитимитет таквих вредности. Са друге стране, достизање статуса велике силе је мање захтеван посао у смислу капацитета и понашања. Велике силе не морају нужно поседовати велике капацитете у свим аспектима и не морају бити активно присутне у процесима секуритизације у свим деловима међународног система. Статус велике силе почива углавном на једној ствари – оно што велике силе одваја од сила које су само регионалног карактера је то што их друге доживљавају великима само на темељу системског нивоа калкулација тренутне и краткорочне расподеле моћи (другачије речено, суперсиле вас узимају у обзир приликом својих стратешких калкулације). Најчешће ово значи да се велика сила мери у релацији са другим силама, где она има јасан економски, војни и политички потенцијал да се бори за статус суперсиле у краткорочној или средњорочној будућности. Barry Buzan, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2003, pp. 30-39.

иностраних послова Ибер Ведрин (Hubert Vedrine),⁴⁹⁰ уместо хладноратовског израза суперсила (superpower) или пак термин као што је „Иберсила“ (überpower) Јозефа Јофеа, главног уредника немачког часописа „Цајт“ (Die zeit).⁴⁹¹ Међутим, околности са којима се САД суочавају еродирају њихов капацитет, односно потенцијал за остваривање хегемонистичког лидерства. САД су, наиме „зависни колос (због тога што) глобализација, мада данас оснажује америчку моћ, обећава да ће током времена имати супротан ефекат“.⁴⁹²

Позиција САД у 2001. години, као најснажније државе у глобализованом свету, је јединствена и доминантна. Оне нису у потпуности спремне да прихвате „форме међудржавне сарадње које могу ограничити слободу деловања“. У том раздобљу, са председником Џорџ Бушом на челу, теже унилатерализму, игноришу међународне институције и промовишу америчке вредности као универзалне. Ако је, како тврди Пол Кенеди, економска моћ била у бити настанка и пропасти сваке империје, онда су у деценији која почиње у описаним условима САД биле спремне да потроше последњи цент како би опстале као хегемон.⁴⁹³ С друге стране, на сцени се појављује Кина која, за „папире који могу постати безвредни“, са лакоћом, као у игри „Монопол“, купује све што је на продају. Односи ове две моћне државе реализују се у условима глобализације, јачања неолибералне економије и економске, политичке и војне доминације САД као „хиперсиле“.

Истражујући историјат успона и пада великих сила од Шпаније у XVI веку, преко Холандије у XVII, Француске у XVIII и Британије у XIX веку, па до Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза у XX веку, Пол Кенеди је у својој књизи „Успон и пад великих сила“ дошао до закључка да је главни кривац за пад великих сила заправо неравнотежа у односу између стратегије и економије, прецизније између војне силе и финансијске моћи једне државе. Упозоравајући

⁴⁹⁰ Француски министар спољних послова од 1997. до 2002. године.

⁴⁹¹ Више о томе видети у: Josef Joffe, *Überpower. The Imperial Temptation of America*, W.W. Norton & Company, New York, 2007.

⁴⁹² Joseph S. Nye, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*, op. cit, p. 95.

⁴⁹³ Више о хијерархији моћи у светској политици видети у: Jacek Kugler, Ronald Tamen, „Regional Challenge: China's Rise to Power“, извор: internet, <http://www.apcss.org/Publications/Edited%20Volumes/RegionalFinal%20chapters/Chapter4Kugler.pdf>, 20/05/2012.

тада САД да могу доћи у опасност од „империјалне растегнутости“,⁴⁹⁴ што је болест која је уништавала све велике силе пре ње, Кенеди износи аргумент да је „(...) богатство (...) обично нужно да би се подупрла војна моћ, а војна моћ је обично нужна да се богатство стекне и заштити. Ако се, међутим, сувише велики део државних ресурса одврати од стварања богатства и уместо тога преусмери у војне сврхе, онда то на дужи рок вероватно води слабљењу снаге државе. Исто тако, ако држава сувише стратешки растегне своје снаге, рецимо освајањем пространих територија, или вођењем скупих ратова – она ризикује да потенцијалне користи од спољне експанзије буду надмашене великом ценом свега тога – што представља дилему која постаје акутна ако је дотична држава ушла у период релативног економског опадања (врло је важно нагласити да под релативним економским опадањем Кенеди подразумева економско опадање у односу на друге, јер је то буквални превод енглеске речи „relative“, што може навести на погрешан закључак – прим. аут).⁴⁹⁵ На другом месту, Кенеди је још експлицитнији кад је у питању опасност од „империјалног препротезања“ и каже: „Иако има тврдњи да трошкови одбране могу имати извесне комерцијалне економске нуспроизводе, ипак је веома тешко наћи аргументе против става да претерани трошкови за оружје штете економском напретку. Тешкоће које проживљавају савремена друштва, која су војно најопремљенија, само су понављања оних које су, својевремено, погађале Шпанију Филипа II, Русију Николаја II и Хитлерову Немачку. Велике војне силе могу, попут великог споменика, деловати импозантно одушевљеном посматрачу; али ако се не заснивају на чврстој основи (у овом случају, на продуктивној националној економији), ризикују колапс у будућности“.⁴⁹⁶ Стивен М. Волт је својим објашњењем понашања држава у чланку „Конфузионизам, нова парадигма у

⁴⁹⁴ Објашњавајући овај термин Кенеди каже следеће: „Ово преиспитивање америчких могућности ће бити озбиљно, зато што је она, попут империјалистичке Шпаније око 1600. или Британске Империје око 1900, наследник огромног низа стратешких обавеза које су одређене у претходним деценијама, када је политички, економски и војни капацитет ове нације за утицање на светске послове изгледао много поузданији. Као последица тога, Сједињене Државе се сада излажу ризику тако познатом историчарима успона и пада претходних Великих сила, који се грубо може назвати „империјална растегнутост“: другим речима, они који доносе одлуке у Вашингтону морају се суочити са мучном и трајном чињеницом да је укупан збир глобалних интереса и обавеза Сједињених Држава сада много већи од снаге државе да их брани све истовремено.“ *Pol Kenedi, Uspon i pad velikih sila*, op. cit, str. 570.

⁴⁹⁵ Ibidem, str. 11, 12.

⁴⁹⁶ Ibidem.

међународним односима“, у коме је поставио нови теоријски правац (пored реализма, либерализма, социјалног конструктивизма и заборављеног марксизма) који је назвао „конфузионизам“, објаснио разлоге за понашање држава, првенствено великих сила. По њему, док реалисти виде моћ и страх као главне покретаче светских послова, а либерали стављају већу тежину на моћ институција, за конфузионисте незнање и глупост су прави кључ за разумевање понашања државе. То нису страх, похлепа, идеали, класни интереси. Када конфузионисти настоје да објасне зашто државе делују тако како делују они почињу са претпоставком да лидери не разумеју проблеме са којима се суочавају, већ имају само нејасан осећај где желе да стигну али не знају како. Схватање Карл фон Клаузевица да је „у рату све једноставно, али су најједноставније ствари уједно и најтеже“ може да се примени и ван бојног поља. Наиме, лидери ретко имају тачне информације, они обично нагађају о резултатима различитих избора, па чак и добро припремљени планови, често крену наопако без икаквог разлога. Конфузионисти су убеђени да лидери нису они који спремају подвале већ добронамерне незналице који тапкају у мраку. Мао Цедунгов „велики скок“ се објашњава управо тиме. Ипак, постоје тренуци када земље идентификују јасне интересе, осмисле ефикасне стратегије за њихово остваривање, као и примену тих стратегија. Реализам је у праву када наглашава значај несигурности и страха, либерализам указује на институционалне аранжмане који могу да олакшају сарадњу, а социјални конструктивисти имају право када тврде да норме и идентитети такође утичу на понашање државе. За разлику од њих, конфузионизам наглашава људску глупост и помаже да се разуме понашање великих сила које њихова амбициозност уништава. Оне увек желе да ураде много ствари на више различитих места што их неминовно оставља да погрешно разумеју већину проблема са којима се сукобљавају. Исто тако „болест победе“ повећава самопоуздање тако што низање успеха повећава апетит и подстиче лидере да верују да не могу ништа лоше да ураде, а управо тада када лидери забораве да мисле својом главом и почну да делују следећи срце и надања, они посрну.⁴⁹⁷

⁴⁹⁷ Stephen M. Walt, „A new paradigm for international relations: Confusionism“, *Foreign Policy*, izvor: internet, http://walt.foreignpolicy.com/posts/2012/11/29/a_new_paradigm_for_international_relations_confusionism, 27/06/2013.

Међутим, с друге стране, доминантни амерички положај може наставити да буде сигуран колико је и раније био, јер су у многим областима од суштинског значаја за трајну хегемонију САД и даље доминантне – контрола над капиталом, тржиштима и робусном производњом. Стога постаје мање убедљива поменута теза Пола Кенедија да ће изгубити место прве економске силе света. Он је крајем осамдесетих година тврдио да се САД суочавају са ризиком да „укупна сума (њихових) глобалних интереса и обавеза буде већа од моћи земље да све те интересе и обавезе истовремено одбрани“. Ова прогноза била је базирана на начелу које је проистекло из пређашњих хегемонистичких искустава, по коме „када једна сила жели да остане „број један“ из генерације у генерацију за то није довољан само војни потенцијал (...) већ је потребна и просперитетна и ефикасна економска база, уз снажне финансије и здраво друштвено ткиво, јер управо на таквим темељима дугорочно почива војна моћ једне државе“.⁴⁹⁸ Међутим, требало би имати у виду да, хегемонистичка сила коју нико и ничим не оспорава по правилу може себи да приушти да се мање брине за своју релативну позицију моћи у односу на друге. Зато је и мање вероватно да би покушај да максимално увећа свој удео на глобалном тржишту угрозио њену релативну моћ него што би учинили покушаји оних који теже да буду хегемони или других економских сила. Међутим, како се смањује доминација хегемона може се очекивати да њена трговинска политика, као и други видови економске политике, постану у мањој мери беневоолентни - заинтересовани за опште добро свих, то јест да у све већој мери постају принудни - експлоататорски и заинтересовани искључиво за сопствени интерес. САД су данас слабије спремне да преузму бремене одржавања либералног међународног економског поретка за који су се својевремено здушно залагале, и више наглашавају конкурентност него преузимање туђих обавеза и жртвовање за одржавање стабилности глобалне политичке економије.⁴⁹⁹ Чињеница да оне у садашњем тренутку имају највећу привреду, не гарантује да ће тај доминантни положај појачавати, нарочито ако се има у виду да док други бележе пад Кина има константан раст.

⁴⁹⁸ Теза Пола Кенедија да хегемони бележе пад због тога што дају скупа глобална обећања која премашују њихову способност испуњавања тих обећања.

⁴⁹⁹ Carls V. Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika: trend i transformacija*, op. cit, str. 472.

Збигњев Бжежински је у својој књизи „Стратешка визија – Америка и криза глобалне моћи“ потанко анализирао узроке који су, према његовом дубоком уверењу, проузроковали општу кризу и пад САД, њихове економије и целокупног друштва. Први међу њима јесте „неодрживи“ национални дуг САД, који је, према подацима Конгресне буџетске канцеларије из августа 2010. године, износио око 60 процената од укупног бруто националног производа. Такође, према истраживању Брукингс института из априла 2010. године, амерички национални дуг могао би надмашити и цифру од 108,6 процената од бруто националног производа до 2025. године, што ће сигурно водити даљем компликовању пореског система и додатној пауперизацији америчког друштва. Други разлог јесте „погрешан“ финансијски систем. Он у својој конструкцији има две главне слабости: прво, он представља „темпирану бомбу“ која прети не само америчкој него и глобалној економији због свог ризичног и „самоувеличавајућег понашања“; друго, он је произвео „морални хазард“, „који изазива бес код куће“ а подрива америчку привлачност за стране партнере пошто је отворио бројне социјалне дилеме и ломове. Трећи разлог подразумева све веће и интензивније ширење неједнакости прихода уз стагнацију друштвене покретљивости, што представља дугорочну опасност за друштвени консензус и демократску стабилност државе, а то су значајни предуслови за ефикасну спољну политику. Четврти разлог општег пада америчке снаге и моћи представља дотрајала и неадекватна државна инфраструктура. Док Кина, Европа и Јапан праве нове аеродроме и ауто-путеве, САД не раде готово ништа на том плану. Кина поседује – истиче Бжежински – модерну мрежу железничких пруга, изванредно брзе возове који с лакоћом транспортују путнике и робу, док су САД још увек заглављене у „мртвилу 20. века“. Пекинг и Шангај поседују модерне аеродроме, који су деценијама испред њихових еквивалената у Њујорку или Вашингтону. Све то додатно слаби САД и повећава ниво њихове инфериорности у односу на нове центре економске и политичке моћи. Пети разлог подразумева веома скроман ниво образовања просечних Американаца и њихову слабу заинтересованост за догађаје и политичке процесе у свету. Алармантан је податак да просечни Американци имају веома ограничено знање из географије, историје и актуелним светским догађајима. Посебно је поражавајућа чињеница да огроман број Американаца не

зна да користи географску карту: за време инвазије на Авганистан око 88 процената млађих пунолетника није знало да лоцира ову земљу на мапи, 65 процената није умело да пронађе Иран, док 63 процената њих није знало да покаже Ирак. У вези с тим, све остале земље Запада имају много бољу образовну структуру становништва. Од Американаца су чак и Мексиканци бољи – закључује невољно Бжежински. И коначно, шести разлог проистиче из „згужваног“ и „партизанског“ политичког система. Политички компромиси у националном интересу све се теже постижу док општа незаинтересованост за политику погодује бујању посебних интересних група у страначким машинеријама, чије функционисање опет зависи од новца. То је нарочито видљиво током великих предизборних кампања у које се укључују бројне лобистичке групе. Оне често коруптивним методама манипулишу медијима и масама, стварајући механизам једног „закључаног“ политичког система, који се тешко може реформисати. То представља велики проблем пошто и та чињеница слаби друштвени консензус и нарушава основне принципе представничке демократије на чијим начелима су и настале САД.⁵⁰⁰ Овоме се може додати да њихов удео у светској производњи непрестано опада од краја Другог светског рата. Оне су 1947. године учествовале с готово 50 процената у укупном светском бруто производу. Већ је 1960. године њихов удео пао на 28 процената, 1970. године на 25 процената, да би „током деведесетих година износио 20 процената или мање – не само мање него што је износио када је био на врхунцу, него и мање него што је износио у време шпанско-америчког рата, када су се САД први пут појавиле као светска сила“. Ове тенденције указују на то да се америчке предности на глобалном тржишту неће наставити. „Очигледно је да је Америка најјача светска привреда, али су њене слабе тачке видљиве и постајаће све видљивије у наредним деценијама“.

Како време пролази, све је више чињеница које говоре у прилог америчког деклинизма. Један од најгласнијих и најутицајнијих представника најновијег таласа америчког опадања, британски историчар Нил Фергусон, упозорава Американце да је ситуација у којој се сада налазе неодржива на дуже стазе. Он тврди да „пошто у подручју међународних финансија не постоји таква ствар као што је бесплатан ручак“, огромни амерички дугови којима се финансира чак и садашњи

⁵⁰⁰ Zbigniew Brzezinski, *Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power*, op. cit, pp. 53-59.

покушај економског опоравка, једног дана ће морати да се плате, а кад се томе додају и пројекције трошкова закона о здравственом осигурању, те пензије генерација које ће ускоро завршити радни век, ствари по будућност америчке моћи изгледају јако суморно.⁵⁰¹ Све то, наравно, изазваће и немогућност да се финансирају трошкови америчких оружаних снага, које су у последњој инстанци још увек најважнији извор америчке моћи.⁵⁰² Он сматра да постоји образац по којем империје опадају и да нема никакве разлике између хабзбуршке Шпаније у XVI и XVII веку, Османског царства некада или Америке данас: „Све почиње са

⁵⁰¹ Niall Ferguson, „An Empire at risk“, *Newsweek*, December 7, 2009, p. 29. По Фергусону, „звона за узбуну у Вашингтону би требало да звоне веома гласно јер ће амерички дефицит током 2010. године достићи цифру од више од 1,470 хиљада милијарди долара, што је око 10 посто укупног БДП-а другу годину заредом. Од 2001. године наомамо, у периоду од само десет година, федерални јавни дуг као део укупног БДП-а порастао је за дупло, са 32 на 66 посто, колико се предвиђа да ће бити следеће године. Према једној скорашњој пројекцији канцеларије за буџет америчког конгреса, дуг може порастати са 90 процената укупног БДП-а на 146 посто 2030. и 344 посто 2050. године.“ Био би то заиста „сценарио ноћна мора“ за америчке политичке одлучиоце и Сједињене Државе у целини. Све то, по његовим речима, ситуацију у којој се налазе америчке финансије чини гором од оне у којој се налази Грчка. Видети: Niall Ferguson, „Sun could set suddenly on superpower as debt bites“, *The Australian*, извор: internet, <http://www.theaustralian.com.au/news/opinion/sun-could-set-suddenly-on-superpower-as-debt-bites/story-e6frg6zo-1225898187243>, 26/06/2013; Такав један сценарио примораће Сједињене Америчке Државе да воде веома рестриктивну спољну политику бирајући између немила и недрага, што је кроз историју увек и био случај са силама у опадању.

⁵⁰² „Назовите Сједињене Државе како хоћете – суперсилом, хегемомом или империјом – али њихова немогућност да управљају сопственим финансијама веома је повезана са способношћу да остану предоминантна глобална војна сила.“ Ibidem, p. 27. Смањење трошкова Пентагона, које је обелоданио амерички секретар за одбрану Роберт М. Гејтс, на најбољи начин говори о томе. Thom Shanker, „Pentagon plans steps to reduce budget and jobs“, *The New York Times*, извор: internet, http://www.nytimes.com/2010/08/10/us/10gates.html?_r=1&hp=&pagewanted=print, 26/06/2013. За Гејтсов поглед на улогу америчких оружаних снага у време велике светске економске кризе видети: Robert M. Gates, „A Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for the New Age“, *Foreign Affairs*, January/ February 2009, Vol. 88, Issue 1, pp. 28–40. О томе како економски проблеми утичу на укупну америчку моћ и њену спољну политику видети најновију књигу професора Универзитета Џонс Хопкинс, Мајкла Манделбаума: Michael Mandelbaum, *The Frugal Superpower: America's Global Leadership in a Cash-Strapped Era*, PublicAffairs, New York, 2010; или: Michael Mandelbaum, „The Downsizing of American Foreign Policy“, *The New Republic*, извор: internet, <http://www.tnr.com/blog/foreign-policy/76902/the-downsizing-american-foreign-policy>, 26/06/2013; или: Brian Wingfield, „Foreign policy on a tighter budget: an interview with Michael Mandelbaum“, *Forbes*, извор: internet, <http://blogs.forbes.com/brianwingfield/2010/08/11/foreign-policy-on-a-tighter-budget>, 26/06/2013; Ипак, да не би било неспоразума, амерички војни буџет и даље је огроман. По речима Тода Харисона, аналитичара вашингтонског Центра за стратешке и буџетске процене, „Захтев Обамине администрације за буџет за одбрану за фискалну 2011. годину износи укупно 712 милијарди долара. Базични буџет за Пентагон је 549 милијарди долара плус четири милијарде за ванредне трошкове. Додатних 159 милијарди се захтева за ратове у Авганистану и Ираку. У буџету се још тражи 19 милијарди за програме који се односе на атомску енергију, 8 милијарди за програме других агенција који се односе на одбрану и 122 милијарде долара за ратне ветеране. Свеукупно, ови трошкови износе 861 милијарду долара или 22 посто од укупног федералног буџета.“ Видети шире о томе у: Todd Harrison, *Analysis of the FY 2011 Defense Budget*, The Center for Strategic and Budgetary Assesment, Washington, D. C, 2010, извор: internet, http://www.csbaonline.org/4Publications/PubLibrary/R.20100629.Analysis_of_the_FY/R.20100629.Analysis_of_the_FY.pdf.

огромним дуговима а завршава се са неумитним смањењем у средствима расположивим за трошкове копнених снага, морнарице и ваздухопловства⁵⁰³. Међутим, оно у чему се америчко опадање⁵⁰⁴ по Фергусону разликује од империја из прошлости, јесте могућа брзина којом ће се то десити. По њему се то може десити преко ноћи. Најновији талас америчког опадања је почео онда када је рат у Ираку кренуо лоше по САД средином 2003. године и доживео свој врхунац током избијања светске економске кризе 2008. године и, упркос позитивном ефекту који је долазак Барака Обаме на место председника имао по положај и углед ове државе у свету, још увек траје.⁵⁰⁵ Иако се број аутора који се бавио овом темом мери у хиљадама, неколико њих је успело да се истакну као главни представници овог најновијег таласа америчког деклинизма. То су: Фарид Закарија, донедавно уредник међународног издања часописа Њузвик, а затим један од главних људи у конкурентском Тајму;⁵⁰⁶ Нил Фергусон, професор економије на универзитету Харвард;⁵⁰⁷ Ричард Н. Хас,⁵⁰⁸ председник Савета за спољне односе из Њујорка;

⁵⁰³ Niall Ferguson, „Sun could set suddenly on superpower as debt bites“, *op. cit.*, p. 30.

⁵⁰⁴ Реч је о „три дефицита“ са којима се Сједињене Америчке Државе данас суочавају: дефицит војних трупа, буџетски дефицит и дефицит пажње (мисли се на слабу заинтересованост самих Американаца да постану светска империја и за светске послове уопште). Niall Ferguson, „Empires with Expiration Dates“, *Foreign Policy*, September/October 2006, pp. 46-52.

⁵⁰⁵ Према анкети телевизијске станице Фокс њуз од 30. јула 2010. године, чак 62 посто Американаца верује да је америчка цивилизација у опадању, док супротно мисли само 26 процената њих. Видети: Dana Blanton, „Fox News Poll: 62 percent Think U. S. is on the decline“, *Fox News*, извор: internet, <http://www.foxnews.com/us/2010/07/30/fox-news-poll-percent-think-decline>, 26/06/2013. За другачије аргументе о трајању ове фазе, а нарочито о њеном почетку видети: Chrystopher Layne, „The Waning of U. S. Hegemony – Myth or Reality – A Review Essay“, *International Security* 34, no. 1, Summer 2009, pp. 147-172. Професор Лејн тврди да је све „до јесени 2007. године већина чланова америчког спољнополитичког естаблишмента још увек сматрала да ће амерички примат трајати далеко у будућност. Заправо, амерички спољнополитички кругови су још увек били заузети око тога да ли је Америка империја а та дебата је доживела свој врхунац после терористичких напада од 11. септембра 2001. године и рата који су Американци предводили за збацивање талибана са власти у Авганистану. Међутим (прим. аут.), до краја 2007. године, шапата о америчком опадању и сумње у дугорочне перспективе долара као резервне светске валуте, те говоркања о настајућој мултиполарности, почели су да бивају све гласнији у спољнополитичкој дебати“. Ibidem, p. 151.

⁵⁰⁶ Видети: Fareed Zakaria, *The Post-american World*, W. W. Norton & Company, New York and London, 2008; за хрватско издање ове књиге видети: Farid Zakaria, *Svijet nakon Amerike*, Fraktura, Zagreb, 2009; за српско издање ове књиге видети: Farid Zakarija, *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009;

⁵⁰⁷ Видети: Niall Ferguson, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin, New York, 2004; Niall Ferguson, *The Ascent of Money – A Financial History of the World*, The Penguin Press, New York, 2008; видети хрватско издање ове књиге: Niall Ferguson, *Uspon novca – finansijska istorija sveta*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009; Niall Ferguson, „A World Without Power“, *Foreign Policy*, July/August 2004, pp. 32–39; Niall Ferguson, „Empires with Expiration Dates“, *Foreign Policy*, September/ October 2006, pp. 46–52; Niall Ferguson, „Team Chimerica“, *The Washington Post*, November 17, 2008, p. A 19; Niall Ferguson, „Rough Week, But America's Era Goes On“, *The Washington Post*, September 21, 2008, p. B 01; За најновије ставове видети: Niall Ferguson, „An Empire at risk“, *Newsweek*, December 7, 2009,

Роберт Пејп, професор Универзитета у Чикагу;⁵⁰⁹ Кишоре Махбубани, декан Школе јавних послова у Сингапуру и бивши дипломата Сингапура;⁵¹⁰ Параг Кана;⁵¹¹ виши научни сарадник Нове америчке фондације у Вашингтону и, наравно, сам Пол Кенеди.⁵¹² Иако постоје значајне разлике у њиховим ставовима, свим овим ауторима заједничко је да изражавају велике сумње да јединствени положај Сједињених Америчких Држава у свету после Хладног рата може бити одржан у недоглед. Другим речима, „униполарни тренутак“, о ком је 1990. године писао познати колумниста „Вашингтон поста“, Чарлс Краутхаммер, ипак је, посматрано у историјској перспективи, био само тренутак, и неће бити могућ у свету који долази.⁵¹³ Процес померања моћи (power shift) који се дешава пред нашим очима, створиће свет који ће бити веома различит од оног којег је

pp. 26–30; или: Nial Ferguson, „Complexity and Collapse: Empires on the Edge of Chaos“, *Foreign Affairs*, извор: интернет, <http://www.informationclearinghouse.info/article24874.htm>, 26/06/2013; Niall Ferguson, „Sun could set suddenly on superpower as debt bites“, *The Australian*, July 29th 2010, извор: интернет, <http://www.theaustralian.com.au/news/opinion/sun-could-set-suddenly-on-superpower-as-debt-bites/story-e6frg6zo-1225898187243>, 26/06/2013.

⁵⁰⁸ Ričard N. Haas, „Živeti u nepolarnom svetu“, извор: интернет, <http://www.danas.co.yu/20080423/globus1.html#2>, 26/06/2013; Richard N. Haass, „The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance“, *Foreign Affairs*, May/June 2008, pp. 44–56;

⁵⁰⁹ Robert Pape, „Empire Falls“, *The National Interest*, January/February 2009, pp. 21–34.

⁵¹⁰ Видети: Kishore Mahbubani, *The New Asian Hemisphere – The Irresistible shift of the Global power to the East*, PublicAffairs, New York, 2008; Kishore Mahbubani, „The Case against the West“, *Foreign Affairs*, May/ June, 2008, pp. 111–124.

⁵¹¹ Видети: Parag Khanna, „Waving goodbye to Hegemony“, *The New York Times*, извор: интернет, <http://www.nytimes.com/2008/01/27/magazine/27world-t.html?ei=5090&en=8261f868401501b5&ex=1359003600&partner=rssuserland&emc=rss&pagewanted=print>, 26/06/2013; Parag Khanna, *Second World – Empires and influence in New World Order*, Random House, New York, 2008; Parag Khanna, „A Second Tour Through the ‘Second World’“, извор: интернет, <http://www.paragkhanna.com/?p=519>, 26/06/2013.

⁵¹² Реч је о следећим текстовима овог аутора: Paul Kennedy, „Is this the end of the American Era“, *The Sunday Times*, извор: интернет, http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_americas/article4926356.ece, 26/06/2013; Paul Kennedy, „New world order will emerge in 2009, with U.S. plunging“, извор: интернет, http://www.sltrib.com/portlet/article/html/fragments/print_article.jsp?articleId=11372190&siteId=297, 26/06/2013; Paul Kennedy, „American Power Is on the Wane“, извор: интернет, <http://online.wsj.com/article/SB123189377673479433.html#>, 26/06/2013; Paul Kennedy, „A Time to appease“, *The National Interest*, July/August 2010, извор: интернет, <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=23542>, 26/06/2013; Paul Kennedy, „Rise and Fall“, *The World Today*, August/September 2010, pp. 6–9.

⁵¹³ Charles Krauthammer, „The Unipolar moment“, *Foreign Affairs*, Winter 1990/1991, pp. 23–33. За његове касније сличне аргументе видети: Charles Krauthammer, „The Unipolar Moment Revisited“, *The National Interest*, Winter 2002/2003, pp. 5–17. За његове најновије аргументе на ову тему видети: Charles Krauthammer, „Decline is a Choice – The New Liberalism and the end of American Ascendancy“, *Weekly Standard*, October 19, 2009, Vol. 15, No. 05, извор: интернет, <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/017/056lfnpr.asp>, 26/06/2013. Формулацију да је „униполарни тренутак“ ипак био само „тренутак“ аутор овог рада чула је на предавању које је професор Стивен Мајер са Универзитета националне одбране у Вашингтону одржао у Центру за студије САД Факултета политичких наука Универзитета у Београду, у јесен 2007. године.

човечанство познавало у последњих пет векова, са Азијом, а не Европом и Америком као доминантном.⁵¹⁴ У својој књизи „The New Asian Hemisphere – The Irresistible shift of the Global power to the East“ Кишоре Махбубани указује на нерадо прихватање Запада да је доба његове доминације прошло и да је век који је наступио Азијски век. Збигњев Бжежински у својим два књигама „Велика шаховска табла“ и „Стратешка визија - Америка и криза глобалне моћи“ наглашава геополитички значај Евроазије, истичући „историјску чињеницу“ да господар те „ветрометине света“ обавезно бива и господар човечанства. Ипак, док ју је у првој књизи представљао као „велику шаховску таблу“, на којој ће све пионе – после распада СССР-а – повлачити САД у складу са својим геополитичким и економским интересима потискујући Русију, у књизи „Стратешка визија – Америка и криза глобалне моћи“ Бжежински нерадо признаје да САД и Запад лагано и сигурно губе свој престиж и утицај у том делу света, препуштајући га „ауторитарној Русији“ и „тоталитарној Кини“. У току је дисперзија укупне глобалне моћи на више центара (Русија, Кина, Бразил), што ће сигурно утицати на војно-политичку и економско-финансијску стратегију САД у времену које тек долази. САД се морају суочити са чињеницом да више нису једина глобална суперсила, да више не могу свуда офанзивно (војно и политички) наступати као у раздобљу после Хладног рата, да се морају договарати са својим традиционалним савезницима, а посебно са новим (претежно азијским) ривалима који све више угрожавају њихов престиж. По њему, мултиполарност, која је увелико присутна у савременом свету, до 2025. године, окренуће се у корист

⁵¹⁴ Како пише Фарид Закарија, „настајући међународни систем вероватно ће бити потпуно другачији од оних који су му претходили. Пре сто година постојао је мултиполарни поредак којим је управљало неколико европских држава, са константно променљивим савезницима, ривалствима, погрешним проценама и ратовима. Онда је дошло двовлашће из периода Хладног рата, на неки начин стабилнији поредак али поредак у којем су суперсиле реаговале и (понекад) претерано реаговале на сваки потез супарничке стране. Од 1991. године живели смо под америчком империјом, јединственим униполарним светом у којем се отворена глобална економија проширила и убрзавала. Ова експанзија је и довела до следеће промене у природи међународног поретка. На политичко-војном нивоу, свет остаје свет једне суперсиле. Али поларност није бинарни феномен. Свет неће остати униполаран деценијама унапред а онда изненада, једног поподнева постати мултиполаран. У свакој димензији моћи, сем у војно-индустријској, финансијској, друштвеној, културној – распоред моћи се мења на штету америчке доминације. То не значи да ће свет у којем ћемо живети бити антиамерички. Али, крећемо се ка пост-америчком свету, који ће бити дефинисан и којим ће се управљати из много места и од стране многих људи. Farid Zakaria, „The Future of American Power- How America Can Survive the Rise of the Rest“, *Foreign Affairs*, May/June 2008, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.org/20080501facomment87303/fareed-zakaria/the-future-of-american-power.html?mode=print>, 25/06/2013.

Русије и пре свега Кине. Промена коју је означила трансформација Г8 институције у репрезентативнију институцију Г20 изражена је симболички у чињеници да су најзначајније лидерске улоге на првом састанку одржаном 2009. године у САД имали председници двеју држава: САД и Кине.⁵¹⁵ Он наводи критику америчког глобалног вођства коју је дао један кинески коментатор спољних послова: „Иако је америчка „униполарна“ амбиција озбиљно уздрмана финансијском кризом, САД не уважава мултиполарну структуру међународних односа, јер још тежи да, служећи се свим могућим средствима, одржи светску хегемонију, тј. свој статус „главног лидера“. С обзиром на кинески нагли раст и на њено успињање на ниво велике силе, хијерархијски редослед кад је реч о односу између САД и Кине промениће се пре или касније и биће неизбежан сукоб између ове две стране у вези са тим питањем....У међународној финансијској кризи испољили су се дефекти америчког модела, тако да САД појачава своја настојања да блокира и оцрни кинески модел у међународној заједници. Разлике између политичких система и вредности ове две земље још више ће долазити до изражаја“.⁵¹⁶ Суштина је у томе да све блеђи „амерички сан“ мења опција све заноснијег „кинеског сна“, али исто тако, кинески интерес је да САД не пропадну исувише брзо.⁵¹⁷

Колумниста „Њујорк Тајмса“ и добитник Пулицерове награде Томас Л. Фридман каже да свет, фигуративно говорећи, више није елипсаст већ да је раван попут неке циновске плоче⁵¹⁸ (Фридман сматра да више не постоји хијерархија моћи међу државама света већ да су те разлике толико изглачане да је свет готово раван), и да Кина и Индија (неки их, комбинујући почетна слова називају *Киндија*)⁵¹⁹ у многим димензијама посматрано већ стоје раме уз раме са

⁵¹⁵ Zbigniew Brzezinski, *Strategic Vision, America and the Crisis of Global Power*, op. cit, pp. 22-31.

⁵¹⁶ Hindustan Times, „Competition and Cooperation Between China and the United States Are Intermingled“, February 7, 2010.

⁵¹⁷ Не треба се чудити што је у изливу искрености једна кинеска јавна личност, која је очигледно закључила да су амерички пад и кинески успон неизбежни, не тако давно трезвено саопштила једном америчком посетиоцу Кине: „Али, молим вас, потрудите се да Америка не пропадне исувише брзо...“, Zbignjev Bžežinski, *Amerika – Kina i sudbina sveta*, Albatros plus, Beograd, 2013, str. 85.

⁵¹⁸ Thomas L. Friedman, *The World is Flatt – The Brief History of the 21st Century*, Farrar Straus Giroux, New York, 2005, за српски превод ове књиге видети: Tomas L. Fridman, *Svet je ravan*, Dan Graf, Beograd, 2007.

⁵¹⁹ Heartland – Eurasian review of geopolitics, „Chindija – The 21st Century Challenge“, извор: internet, <http://www.scribd.com/doc/12633503/Heartland-200503-Chindia-the-21st-Century-Challenge>, 26/06/2013.

Америком, то јест да имају нешто што се зове потенцијал моћи који ће кад се потпуно оствари, далеко превазићи оно што Америка у том тренутку буде имала.

Бил Емот, британски новинар и некадашњи главни уредник лондонског часописа „Економист“, сматра да је Азија подељена и да ће је процес муњевитог економског развоја још више поделити у политичком смислу. Осим што је видљиво померање моћи од запада ка Азији, тај процес окренуће Азијате (Кину, Индију и Јапан) једне против других. Азија постаје арена политике равнотеже снага без јасног лидера где ће сви настојати да буду у што бољим односима са свима и где сви маневришу како би ојачали своје позиције и максимизирали своје дугорочне интересе. По Емоту, Кина можда може постати најмоћнија од њих три, али као Британија у XIX веку, мало је вероватно да ће бити способна да доминира континентом. Међутим, имајући у виду „теорију равнотеже претњи“ Стивена М. Волта и његову тезу да се савези формирају у циљу стварања противтеже некој држави или савезу који има хегемонистичке амбиције и чињеницу да се Јапан и Индија труде да спрече кинеску доминацију у Азији, очигледно је да се Кина опажа као главни ривал САД на глобалном нивоу. Она са својом старом цивилизацијом, растућом економијом и „тоталитарним политичким поретком“ може представљати пожељан модел за бројне државе у Азији, што ће појачати њену моћ на широком простору од Евроазије до Индокине. Из тог разлога САД морају пажљиво редефинисати своје односе са Кином, али и Русијом и другим потенцијалним такмацима, нарочито у „геополитички најопаснијим земљама и регијама“ као што су: Белорусија, Украјина, Грузија, Тајван, Авганистан, Пакистан, Јужна Кореја, Израел и друге земље Блиског Истока.⁵²⁰ Уместо лансирања Спутњика или куповине „Колумбија Пикчурса“ од стране Сонија, који су обележили неке раније фазе, сада имамо догађаје попут слања првог Кинеза у космос или, пак, куповине једног од симбола америчке моћи у домену информатичке индустрије, ИБМ (и то управо њеног компјутерског дела) од стране кинеске компјутерске компаније Леново.⁵²¹ Константно високе стопе кинеског

⁵²⁰ Zbigniew Brzezinski, *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power*, op. cit, p. 197.

⁵²¹ Реч је о кинеском астронауту Јангу Ливеију, чији је лет у космос од 15. октобра 2003. године добио огроман публицитет како у његовој матичној држави, тако и у иностранству. Овим је Народна Република Кина постала тек трећа земља у свету (после Совјетског Савеза и Сједињених Америчких Држава, које су то урадиле много деценија раније) која је послала човека у космос. Видети шире о томе: BBC NEWS „China puts its first man in Space“, izvor: internet,

економског раста, војни буџет који јача из године у годину, рад на првом носачу авиона, ширење утицаја у Африци, Азији и другим деловима света, на насловним су странама најтиражнијих новина, а предмет бриге академске јавности, пословних људи и политичара свуда на Западу, а поготово у Сједињеним Америчким Државама.⁵²² Ако је двадесети век припао САД, онда нема сумње да ће век у који смо ушли засигурно бити кинески, у најмању руку азијски.⁵²³

Џозеф Нај се у својој књизи „Будућност моћи“ бави транзицијом моћи у настајућем мултиполарном свету. Он даје анализу слабљења моћи Сједињених Америчких Држава и објашњава како изгледа „хегемонска транзиција“ на више центара моћи – ЕУ, Јапан, и земље БРИК (Бразил, Русија, Индија и Кина). У XVI веку контрола над колонијама и златом давала је надмоћ Шпанији; у XVII веку Холандија је жњела плодове трговине и финансија; у XVIII веку Француска је добила на значају због свог многобројног становништва и војске; а у XIX веку моћ Британије почивала је на првенству ове нације у индустријској револуцији и „владању морима“. Данашњи распоред моћи у свету Нај упоређује са сложенем тродимензионалном шаховском таблом. На горњој шаховској табли, војна моћ је махом униполарна где ће САД, по свој прилици, задржати првенство у догледном периоду. Али на средњој шаховској табли, економска моћ је више од једне

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3192330.stm>, 26/06/2013. На сличан начин, од кинеских и светских медија пропраћена је и куповина компјутерског дела америчке компаније ИБМ од стране кинеског компјутерског гиганта, фирме Леново, у децембру 2004. године. Такође, недавна продаја Волвоа од стране америчког Форда кинеској аутомобилској компанији Џили моторс само је један у низу таквих догађаја којима се, осим пословног, придаје и много дубље значење, у смислу померања центра светске моћи са Запада на Исток, са Америке и Европе на Кину, Индију и друге земље у успону. Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Od Sputnjika do Lenova: šest talasa američkog deklinizma posle Drugog svetskog rata“, op. cit, str. 289.

⁵²² О кинеској моћи и њеном евентуалном успону у ранг светске суперсиле видети шире у: Bates Gill, *Rising Star: China's new security diplomacy*, Brookings Institution press, Washington, D. C., 2007; Joshua Kurlantzick, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Yale University Press, New Haven, 2007; Martin Jacques, *When China Rules the World*, Penguin Press, New York, 2009; Li Mingjiang, Ed., *Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2009; Jenny Clegg, *China's global strategy: towards a multipolar world*, Pluto Press, New York, 2009; Dilip Hiro, *After Empire: The birth of a multipolar World*, Nation Books, New York, 2010; За супротне аргументе видети: Susan L. Shirk, *China, Fragile Superpower – How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*, Oxford University Press, New York, 2007; Joseph S. Nye, „China's Century is Not Yet upon Us“, The Financial Times, извор: internet, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/20163/chinas_century_is_not_yet_upon_us.html, 26/06/2013; Joseph S. Nye, Jr, „American and Chinese Power after the Financial Crisis“, The Washington Quarterly, Vol. 33, No. 4, October, 2010, pp. 143–153.; Dragan Živojinović, „Šest razloga zbog kojih Kina neće biti sledeća svetska supersila“, *Godišnjak 2009*, godina III, decembar 2009, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009, str. 437–475.

⁵²³ Dragan R. Simić, Dragan Živojinović, „Od Sputnjika do Lenova: šest talasa američkog deklinizma posle Drugog svetskog rata“, op. cit, str. 284-290.

деценије мултиполарна, укључујући САД, Европску унију, Јапан и Кину као главне играче, и остале који постају све значајнији. Доња шаховска плоча је подручје прекограничних међународних односа који су изван контроле владе и укључују разноврсне недржавне актере. Ту је моћ широко разасута. И док је конвенционална мудрост одувек сматрала да ће превладати држава са највећом војском, позивајући се на чувену Наполеонову реченицу: „Бог је на страни великих батаљона“, у информатичко доба постаје сигурно да превладати можда може само држава (или недржава) која има најбољу причу. Сматрајући да је мало вероватно да ће САД пропасти попут античког Рима или чак бити надмашене од стране неке друге државе, укључујући и НР Кину, Нај закључује да прва половина XXI века сигурно неће бити „постамерички свет“. Међутим, потребно је разумети снагу и ограничења америчке моћи и схватити да САД могу да утичу, али не и да контролишу друге делове света. Он сматра да ће овој држави у наредном периоду бити потребна паметна стратегија да задржи за себе и даље улогу релативно најјаче, водеће светске силе. Сугерише да оне, обзиром на свеукупне ресурсе своје меке и тврде моћи, треба да преузму улогу „глобалног балансера“, какву је Велика Британија имала на крају XIX века. Имајући у виду да више не могу саме постићи све своје међународне циљеве и да им је потребна сарадња других држава, Нај препоручује одржавање старих савезништава, као и развијање нових мрежа које укључују силе у успону попут Кине, Индије и Бразила. „Није довољно размишљати о моћи *над* другима. Морамо размишљати о моћи *за* постизање циљева која подразумева моћ *заједно* са другима. Оснаживање других може нам помоћи да остваримо сопствене циљеве“.⁵²⁴

Иако постаје очигледно да аналитичари сматрају да је успон Кине „велика прича нашег доба“, Дејвид Шамбау је своју књигу „China Goes Global“ посветио управо доказивању тврдње да њен успон и није тако велика прича. Он сматра да је Кина „непотпуна“ глобална сила - више глумац него држава са реалном моћи која је у стању да утиче на обликовање догађаја и исхода. Довољно је само погледати кинеско глобално безбедносно и културно присуство. По Шамбауу, Кина или није покушала (у случају војног присуства), или је покушала и није успела (промовисањем своје меке моћи) да прошири утицај на глобалном нивоу. Он се у

⁵²⁴ Више о томе видети у: Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.

великој мери ослања на анализу моћи Џозефа Наја, по коме суштина моћи лежи у претварању ресурса у утицај. Тврди да Кина има све веће глобално присуство и огroman потенцијал да постане истинска глобална сила. Њени капацитети ће се вероватно повећавати, али се то неће аутоматски одразити на моћ, па чак ни на утицај, нити ће то бити гаранција да ће она успети да претвори свој потенцијал у моћ. Разлог за то, по њему, треба тражити у дубоко укорененом осећању националне подвојености. Хиљаду година Кина је себе доживљавала као Средње краљевство. На почетку XIX века то се променило. Понижења која су Кинези трпели век и по од стране Јапана и Запада, за последицу су имала дуготрајно укоренено осећање неправде и то да је кинеска влада почела на међународни поредак да гледа са скептицизмом, па чак и непријатељством. Кад се на то дода подељеност кинеске елите по питању идентитета и вредности које би Кина требало да представља у свету, потпуно је логична некохерентност међу доносиоцима одлука. Она представља једну од највећих препрека за ефикасно вршење власти, што само говори о томе како криза идентитета на крају утиче и на спољну политику коју Шамбау описује као „збуњујућу“. „Пекинг је понекад агресивнији, понекад кооперативнији. Понекад има јасне циљеве, понекад стоји са стране“. Стога не чуди тенденција Пекинга да на сваки проблем гледа cost-benefit анализом. Међутим, на питање: „Да ли ће Кина стварно да преузме свет?“, аутор одговара: „Не у скорије време“. Да ли ће се то променити током времена зависиће од унутрашњег развоја, али и од света, који, по њему, има велику улогу у развоју Кине. Он тврди да су „елементи глобалне моћи Кине заправо изненађујуће слаби и веома неуједначени. Кина није толико битна, и сигурно није толико утицајна“, а њено третирање „експлицитно као претње је најсигурнији начин да она то стварно и постане“. Она изазива страхопоштовање, али не и дубоко дивљење. „Никада неће владати светом“. Погрешно је чак и сугерисати да је свет, или да ће бити, под „лидерством Кине“. По њему, иако се овој држави не могу оспорити многа достигнућа на основу којих је постала глобални актер, њен раст није тако свеобухватан као што се мисли. Испуњен је многим грешкама и погрешним корацима те је она често више збуњена својом новом глобалном улогом него сам Запад. Стога, идеју да ће владати светом сматра „дубоко преувеличаном и

нетачном“ и додаје да она „мора да пређе веома дугачак пут пре него што постане – ако уопште постане – стварна глобална сила”.

Шамбау Кину сматра реактивном, усамљеном силом која има много сарадника, али без правих савезника и пријатеља. Иако је њен домет неспорно глобалан, у исто време је и врло плитак, јер, иако је члан свих већих међународних организација, она је пасивна, нити тражи нити прихвата лидерство у било каквом већем међународном пројекту, што је неопходно уколико нека држава жели да постане суперсила. Недовољно интегрисана у глобални поредак, нема свест о глобалним јавним добрима и друштвеној одговорности. Иако је њен економски и војни раст неспоран, она већ дуго не прихвата преовлађујуће западне протоколе. У безбедносном смислу, за разлику од САД, Кина нема мрежу глобалних база и савеза, а, како тврди Шамбау, није чак ни доминантна сила у свом региону. Упркос двоцифреном повећању војног буџета, кинеска војска једноставно не може да пројектује моћ изван свог региона. Он чак одбацује и тврдње о глобалном кинеском присуству, аргументујући тиме да Кина има „врло мало утицаја у глобалним културним трендовима, минималну меку моћ и не тако добар међународни имиџ“. За то криви кинеску културу која је „*sui generis*“ мистерија за спољни свет, те су и покушаји комунистичке партије да је објасне свету углавном остали неуспешни. Његова тврдња да је Кина „непотпуна“ сила није поткрепљена чињеницама јер је она, пре свега, у сфери економије врло јака сила, а са економском моћи расту и друге – војна, културна, дипломатска. Можда не аутоматски, али економска моћ дефинитивно представља основу за све друге врсте моћи. Евидентно је да се он двоуми око тога где се тачно Кина на економској лествици налази. Каже да је у последње две деценије она имала 40 процената глобалног раста, да је највећи енергетски потрошач, највећи извозник на свету и носилац највећих светских девизних резерви. По њему, она ће повећати своје инвестиције у иностранство у наредним годинама, а већ сада је почела да развија компаније са правим глобалним дометом и глобалним брендovima у сфери телекомуникација и кућних апарата. Међутим, он у складу са својом тврдњом ипак остаје при томе да је Кина „само делимично економска сила“. Његови докази за то су танки. По њему она има недовољно развијен финансијски сектор, што можда и није тако лоше имајући у виду проблеме на Западу. Она се чак ни не

убраја у 10 највећих нација донатора помоћи земљама у развоју. Поред тога Кина има само неколико водећих мултинационалних корпорација и „пети је по величини инвеститор у иностранству“. Пре тридесет година, њена улога у глобалним пословима изван свог непосредног источноазијског окружења дефинитивно је била мања, имала је мало геостратешке моћи. Данас, међутим, ширење економске моћи омогућило јој је да прошири свој домет практично свуда - од минералних рудника у Африци, преко валутних тржишта на Западу, до нафтних поља на Блиском истоку, агробизниса у Латинској Америци и у фабрикама источне Азије. Денг Сјаопинг је направио огромне промене реформама започетим 1978. године. Политика „четири модернизације“ довела је до високог нивоа економског раста који је привукао светску пажњу. Али Шамбау истиче да овај тренд се можда неће наставити. По њему, већи део раста био је заснован на јефтиној радној снази и робној размени. Да би се прешло на следећу фазу и избегла замка средњег дохотка, Кина ће морати да се иновира. Међутим, реалност је да тренутни политички и економски систем није „расположен“ за нове идеје.⁵²⁵

С друге стране, Фарид Закарија сматра да је ово највећа промена односа снага у свету у протеклих неколико векова. Први пут у најмање три стотине година незападни актери толико су ојачали да ће водити главну реч на светској сцени. Сетимо се чувеног извештаја инвестиционе банке Голдман Сакс из 2007. године, у којем се наводи да ће за 20 година међу четири најјаче светске привреде само једна бити западна - велику четворку чиниће Америка, Јапан, Кина и Индија. Дакле, обриси новог светског поретка увелико се помаљају", каже Закарија.⁵²⁶ Другим речима, точак времена се не може зауставити јер „историја успона и пада великих сила никако није дошла до свог краја.⁵²⁷ Кина је нова глобална сила која прети да угрози позицију бр. 1 Сједињених Америчких Држава. Нови сценарио не значи да ће запад бити уништен и да ће САД нестати, али је чињеница да је

⁵²⁵ David Shambaugh, *China Goes Global: The partial Power*, Oxford University Press, New York, 2013, pp. 12, 173, 216, 246, 247.

⁵²⁶ Фарид Закарија, „Једнополарни свет се мења“, извор: интернет, <http://www.nspm.rs/hronika/farid-zakarija-jednopolarni-svet-se-menja.html>, 26/06/2013.

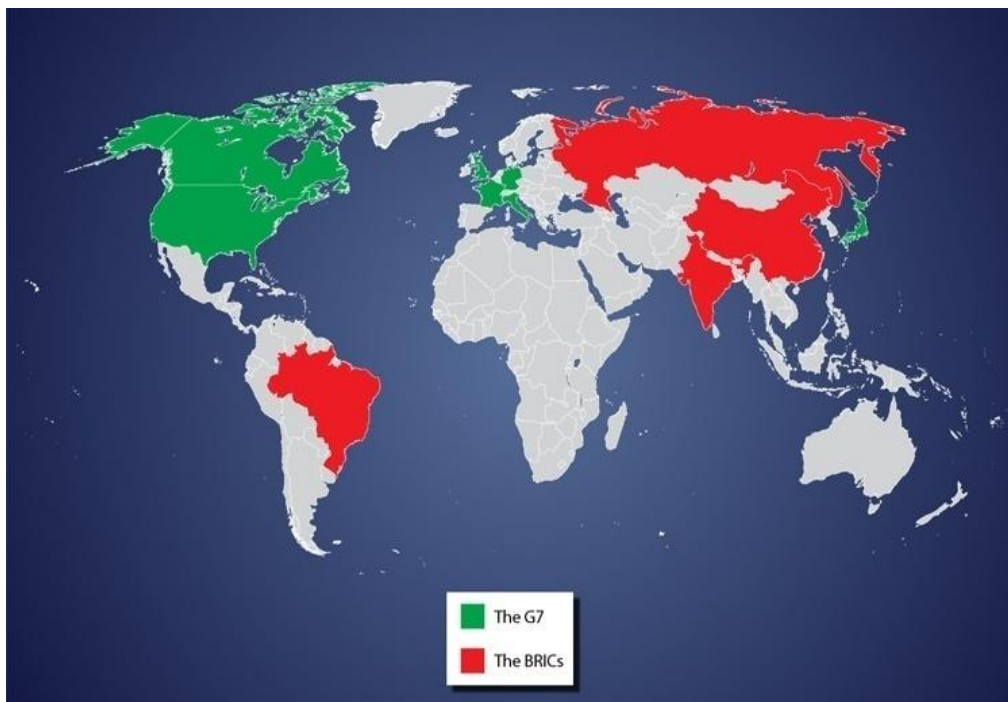
⁵²⁷ Pol Kenedi, *Uspom i pad velikih sila*, op. cit, стр. 16. Dodajmo svemu ovome i podatak da je Kina pretekla Japan kao druga ekonomska sila sveta. Videti šire o tome u: David Barboza, „China passes Japan as Second-largest economy“, *The New York Times*, извор: интернет, http://www.nytimes.com/2010/08/16/business/global/16yuan.html?_r=1&ref=global-home&pagewanted=print, 26/06/2013.; или: Tomoko A. Hosaka, „China surpasses Japan as world's No. 2 economy“, *The Washington Post*, извор: интернет, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/08/15/AR2010081503697_pf.html, 26/06/2013.

економска моћ подлога за све друге - политичку, дипломатску и војну. У новој констелацији снага, њихов утицај биће свакако умањен. Међутим, једна околност Вашингтону иде на руку. Кинези, чини се, нису претерано заинтересовани да постану „светски полицајац“ - ту улогу радо препуштају САД и извлаче корист из тако успостављене стабилности.⁵²⁸ САД више неће имату слободу деловања - њихова армија јесте највећа на свету, али њихова финансијска судбина у потпуности зависи од добре воље Кине да и даље откупљује њихове дугове. То свакако не иде уз титулу глобалног светског хегемона. Ваља напоменути и да су Кина, Индија, Бразил и многе друге земље јако добро савладале лекције из капитализма. То је права прича - урођеници су превазишли господаре и означили крај постојећег светског поретка. Нови ће у основи бити изграђен по западном моделу, али њиме ће управљати незападне земље.⁵²⁹

У прилог томе говоре и бројке. Референтне пројекције указују на тренд раста Истока на рачун Запада, који је почео у другој половини деведесетих. Шест водећих индустријализованих земаља 2000. године су чиниле близу 63 процената глобалног БДП, 2012. године око 45 процената, а процене говоре да ће 2017. године њихово учешће у светском БДП износити нешто преко две петине. Учешће земаља БРИКС порасло је са 8,4 процената 2000. године на 20,5 процената 2012. године, да би се 2017. године, према пројекцији ММФ-а, тај удео попео на очекиваних 23,8 процената глобалног БДП (у текућим ценама). Процењује се да ће кинески војни издаци око 2025. године престићи америчке (војни издаци расту просечно 16 процената у последњих 20 година), економска моћ те земље ће још раније превазићи америчку, политички утицај САД ће остати снажан, али ни изблиза као данас. „Фајненшел Тајмс“ је објавио 2011. године да већина менаџера девизних резерви у светским централним банкама очекује да ће долар бити замењен „портфељем валута“ у следећих 25 година.

⁵²⁸ Chauprade, Aymeric, „La Chine est l'objet central de la géopolitique américaine“, извор: интернет, http://www.cyberscopie.info/pages/art_entre/art11_entre.html, 18/06/2012.

⁵²⁹ Фарид Закарија, „Једнополарни свет се мења“, извор: интернет, <http://www.nspm.rs/hronika/farid-zakarija-jednopolarni-svet-se-menja.html>, 26/06/2013.



Слика бр. 1: Мапа држава БРИКС-а и држава Г7, Ма Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

Управо о Кини као новој глобалној сили говори и Хенри Кисинџер у својој књизи „О Кини“. По њему је након Наполеонових ратова, Велика Британија ступила на сцену као најјача светска сила, задржавши ту улогу више од једног века. Међутим, 1947. године, у тренуцима када је опадала моћ Уједињеног Краљевства, САД су као највећи кредитор, морале да преузму вођство у обликовању новог поретка. Отуда је Вашингтон лансирао Маршалов план у циљу обнове након рата. Долар је постао доминантна валута, што је све утицало на америчку премоћ у остатку XX века. Данас, као највећи светски кредитор, НР Кина је тамо где су САД биле 1947. године, на врху следећег светског поретка. Кисинџер сматра да иако ће транзиција од постојећег ка новом (међународном) систему вероватно трајати још 30 година, улога ове државе ће јачати зато што је у њеном интересу да обликује глобални систем тако да се његово тежиште помери од садашњег „Северноатлантског стуба“ ка Пекингу и осталим економијама у успону. Она ће по убрзаном темпу бити „регрутована“ у (глобално) вођство због текуће парализе на Западу. Кисинџер сматра да је неопходно прилагођавање услед ступања на сцену низа нових играча. Немогућност појединачно Г7, али и

економија у успону предвођених НР Кином, да обезбеде глобалну стабилност, указује да је Г20 „кључни инструмент за прилагођавање“ у коме свака држава мора да уклопи своје националне аспирације у међународни аранжман „којим се избегава конкуренција нулте игре у циљу економског развоја“. У последњих 40 година се дешава преплитање америчко-кинеских односа, од опипавања пулса ксенофобичног комунистичког режима до најважнијих билатералних веза на свету данас, веза сарадње и ривалства, узајамног стратешког надметања и огромне међузависности. Он америчко-кинеску будућност види у формули која је мање партнерство, а више „кoeволуција“, што подразумева да две државе следе своје унутрашње императиве, сарађују тамо где могу и подешавају односе тако да избегну конфликт. Ниједна страна, притом, не прихвата циљеве друге, нити полази од претпоставке потпуне подударности интереса – али обе настоје да подударне интересе пронађу и развијају.⁵³⁰

Укратко речено, Кина је већ ту пред вратима. У том смислу и Конгрес Сједињених Америчких Држава је пре пар година донео одлуку којом се од Министарства одбране САД захтева да сваке године извести представнике легислативе о стању војне моћи Кине.⁵³¹ Чини се да су и они подлегли утиску да је Кина та која ће наследити САД на месту број 1.⁵³²

5.3. ПОВРАТАК КИНЕ: ЕКОНОМСКИ, ФИНАНСИЈСКИ И ВОЈНИ УСПОН

Многи ће се запитати зашто „повратак“, а не „успон“ Кине? Зато што би успон био погрешан назив. Повратак је тачнија реч, имајући у виду кинеску историју. Или, је можда још бољи термин који Џозеф С. Нај користи „поновно

⁵³⁰ Henry Kissinger, *On China*, op. cit, pp. 369, 529, 539.

⁵³¹ Овај документ чији је званични назив „Годишњи извештај Конгресу – војна моћ Народне Републике Кине 2009“, али и наредни чији је назив био „Војни и безбедносни развој Народне Републике Кине“ може се наћи на следећој интернет адреси: <http://www.defense.gov/pubs,26/06/2013>.

⁵³² Више о кинеском „великом циљу“ да постане број 1 у свету видети у: Liu Mingfu, *China Dream: Great Power Thinking and Strategic Posture in the Post-American Era*, China Friendship Publishing Company, Beijing, 2010.

појављивање“.⁵³³ Наиме, претходни XX век није био век у коме је Кина доминирала, као ни век пре њега,⁵³⁴ али се могло претпоставити да ће држава попут ње, која је од двадесет последњих векова у чак осамнаест била најјача сила света, захваљујући реформама које је почела да спроводи 1978. године и политици „отварања према свету“ (Gaige Kaifang), у наредном веку поново то постати.⁵³⁵ Денг Сјаопингова максима: „Није важно да ли је мачка црна или бела, важно је да лови мишеве“, је била звезда водиља на том путу, а југословенска помоћ од непроцењиве вредности за Кинезе који су годинама били у изолацији.

Па ипак, развој Кине се није догодио тако нагло, како изгледа посматрачима. Још 1978. године након смрти Мао Цедунга, када су започеле реформе процесом „четири модернизације“, а нарочито после Тјенанмена у сред драматичног колапса комунизма у Источној Европи и Совјетском Савезу, кинески лидери су закључили да је економска стабилност кључ будућности комунистичког система. Изјавивши на радном састанку пре треће пленарне седнице Једанаестог централног комитета КПК да „није важно да ли је мачка црна или бела, важно је да лови мишеве“ Денг Сјаопинг је показао да Кина иде путем модернизације која је безобзирно прагматична и где нема места за идеологију већ економија треба да учини своје. Фокусиравши се на развој тржишно оријентисане

⁵³³ Joseph S. Nye, „China's „Peaceful” Rise” Project Syndicate, извор: интернет, <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-s--peaceful-rise>, 02/07/2013.

⁵³⁴ Кина је увек настојала да очува слободу, а не доминацију. Постојаности Кине у сложену окружењу у прилог ишла је не војна моћ, већ вредноћа у изградњи зидова, пустиња Гоби и неприступачни Тибет, док непријатељ није дошао морем. Кина је као хиљадугодишње царство и регионална сила била престижна у Азији све до XIX века, а онда су војно супериорне европске државе осим чаја, порцелана и свиле препознале значајније финансијске интересе и почеле да је, опет, на специфичан начин, поробљавају. Остаје дилема да ли су биле само индолентне или необавештене у погледу културне величине Кине и чињенице да су сви њени дотадашњи освајачи (Хуни, Татари, Монголи) били асимиловани. Први рат избио је 1840. године, када су кинеске власти покушале да Британцима забране увоз опијума у Кину. Други су од 1856-1860. водиле заједно Британија и Француска, разоривши многа културна добра. На почетку XX века САД, Велика Британија, Француска, Јапан и Немачка сложено су експлоатисали Кину. Присуство западних сила донело је изванредан напредак у смислу развоја трговачког духа, науке и техничких достигнућа. Ипак, освајачки и агресиван карактер тог правога снажнијег контакта са западном цивилизацијом оставио је трајне последице на кинеску перцепцију страних намера и утицаја. Берtrand Расел је писао да су бели људи дошли у Кину са три мотива: да ратују, да праве новац и да преобрате Кинезе у своју религију. Све до уједињења Кине у време Мао Цедунга и оснивања НР Кине 1949. године, Кина је, према дубоком кинеском уверењу, била потчињена и распарчана.

⁵³⁵ Shuxun Chen, Charles Wolf, „China, the United States and the Global Economy“, RAND, 2001, извор: интернет, <http://www.rand.org>, 26/03/2013. Према показатељима о економском приходу по становнику, Кина је у X веку била лидер, научно и технолошки напреднија од европских земаља. Исто тако бруто национални производ Кине је 1820. године чинио 32,4 процента укупног светског бруто производа, а затим се смањивао због освајања и стране експлоатације, после чега је уследила дуга пауза у њеном економском развоју.

економије, са намером да је до 2000. године увећају четвороструко, они су кренули у изградњу доброг унутрашњег окружења за економски раст. Држећи се кинеске националне мудрости по којој „путовање од хиљаду миља почиње првим кораком“ било им је неопходно да прво изађу из међународне дипломатске изолације (иако се постављало питање ко је ту у ствари био од кога изолован, да ли Кина од света или свет од Кине) спроводећи политику „отварања према свету“ у чему им је, од седамдесетих година XX века, СФР Југославија свесрдно помагала. Иако су се многи у руководству противили томе (највише Чен Јун, потпредседник партије и чувени економиста, Маов противник) наводећи да „птицу треба држати у кавезу, јер може да одлети“, где је кавез представљао државни план, а птица је представљала тржиште.⁵³⁶ Међутим, Денг је знао да је био неопходан прелаз из неефикасне централизоване привреде ка либералнијим формама тржишта, али у оквиру стриктне контроле комунистичког политичког апарата. Била је видљива намера кинеских лидера да победе капитализам његовим сопственим оружјем.

Планска економија је била право решење да то омогући. Њен карактер и циљеви су дефинисани политичким документима, а за њену успешност било је одговорно највише државно и партијско руководство. Мало по мало, „научним приступом развоју“, уз сугестије и савете стручних партијских и државних тела, створена је социјалистичка економија са кинеским карактеристикама. Модел умереног колективистичког капитализма је дао резултате. Иако са класичном државом благостања дели колективизам, централизам и умерено планску привреду, по моделу радне етике је ближи неолибералним канонима, јер захтева да се пуно ради, а мало троши, те је услед тога чак и сама кинеска држава често морала стимулисати тражњу и потрошњу, како би наставила економски замајац.⁵³⁷ „Нови“ кинески „колективистички капитализам“ напосто комбинује два елемента: стари капиталистички елемент такмичења и перманентног усавршавања, измештајући га пак са индивидуалног на колективни ниво. Тако

⁵³⁶ Александар Новачић, *Кина змај на Олимпу*, Новости, Београд, 2008, стр. 58.

⁵³⁷ За разлику од државе благостања, где су такође стимулисане тражња и потрошња, а што је било последица природних потреба западног човека да комфортно живи саобразно свом „потрошачком менталитету“, у Кини се потрошња стимулише против доминантног менталитета кинеског човека, који је скроман и штедљив, и који се управо стога мора стимулисати да искорачи из те економске аскезе. Невен Цветићанин, „Тајна кинеског капитализма“, Време, извор: интернет, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1009647>, 26/06/2013.

уместо појединаца који се такмиче једни са другима у оквиру невидљиве лабаве, либералне државе, као што је то био случај у „старом“ западном „индивидуалистичком капитализму“, сада постоји читава нација која се такмичи са другим нацијама, потпомогнута јаком и централизованом државом, што даје импресивне резултате.⁵³⁸ Започевши убрзани економски развој индустријализацијом, током које је скоро 260 милиона становника из руралних подручја трајно или привремено мигрирало у индустријске центре, НР Кина је напредовала.⁵³⁹ Економски раст је износио скоро 10 процената на годишњем нивоу током готово тридесет година, што је највећа забележена стопа раста у некој од главних светских економија у историји.⁵⁴⁰ У истом периоду, отприлике 400 милиона људи извукло се из сиромаштва што представља највеће смањење броја сиромашних у свету. Просечан лични доходак порастао је готово седам пута. Кина је, упркос сметњама и тешкоћама, успела да у масовним размерама оствари сан сваке земље трећег света – одлучан раскид са сиромаштвом. Економиста Џефри Сакс је то сажео у једноставну реченицу: „Прича о Кини је најуспешнија прича о развоју у историји света“. Обим промена које су захватиле Кину готово је незамислив. Сваких осам година током три деценије, кинеска економија се удвостручавала.⁵⁴¹ Стопа запослености у земљи константно је расла и 2008. године је прешла 700 милиона становника. Људски ресурси су били кључ победе у лакој индустрији у односу на друге државе, уз сталну могућност да сниже цену свог рада. Отворивши земљу за стране инвестиције (јер није располагала домаћим резервама), Кина је постала једна од најотворенијих економија на свету, са односом спољнотрговинске размене и БДП од 70 процената. До друге половине деведесетих у њу је годишње улагано 40-50 милијарди страних инвестиција годишње, а између 2000. и 2002. године стране фирме су отвориле 83.000 нових пројеката у Кини. За анализу незапамћеног раста кинеске економије задњих деценија, а нарочито од 2000. године, важно је истаћи неколико феномена који су га одредили, а то су: 1) кинеска економија је „економија великих бројева“ у погледу расположиве снаге, потенцијалних потрошача, броја компанија и

⁵³⁸ Ibidem.

⁵³⁹ Ma Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

⁵⁴⁰ Dragan Miljanić, „Kina-veliki zaokret“, *Međunarodna politika*, br. 1076, 1999, str. 18.

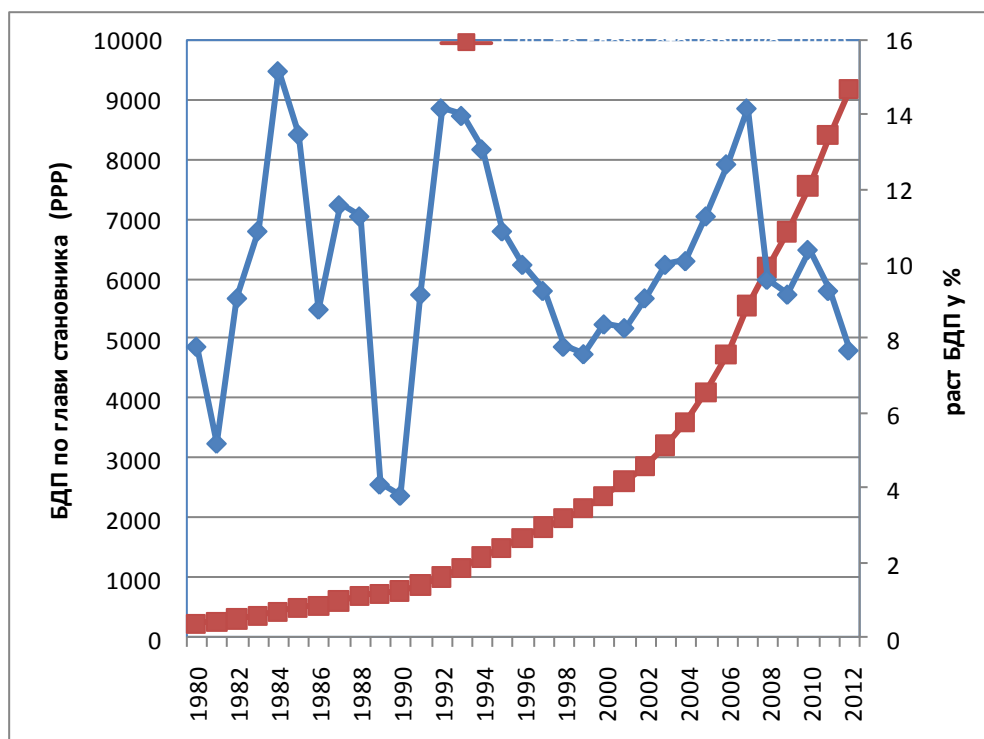
⁵⁴¹ Farid Zakarija, *Post-američki svet*, op. cit, str. 88.

количине произведене робе; 2) извозна оријентација и конкурентност у погледу разноврсности роба и његове цене на светском тржишту; 3) потрошња доступних и квалитетних ресурса и мудар приступ да се они обезбеде у будућности; 4) развој менаџмента кроз немилосрдну тржишну конкуренцију; 5) сигуран банкарски сектор и паметна дистрибуција капитала; 6) планска економија, пореска политика и добра прерасподела државног буџета и 7) улагање у образовање. Међутим, најзначајније је то што кинеско друштво није усвојило потрошачки менталитет истовремено са ширењем тржишта, делом захваљујући државној контроли, а делом филозофији.

У XXI веку почела је да се остварује визија Денг Сјаопинга. НР Кина је доживела најснажнији замах економских промена (између 2001. и 2007. године). Постала је друга економска сила света са најбржом стопом развоја, прва трговинска сила света, прва извозна⁵⁴² и друга увозна земља света, највећи штедиша и други по реду војни потрошач. Кључни датум за нови полет био је 11. децембар 2001. године, када је НР Кина постала чланица Светске трговинске организације (World Trade Organisation - СТО). Тада је срушила сва предвиђања о могућем унутрашњем економском колапсу до кога је могло доћи услед „изласка“ на светско тржиште и чланства у СТО. Прилагодљивост Кине је део њеног историјског искуства, проживљених економских експеримената, скромности запамћеној из доба чија су главна обележја биле сиве униформе и бицикле. Изашавши на светско тржиште она је заиста морала да прихвати и многобројна међународна „правила игре“ о инвестицијама, интелектуалној својини, законодавству, па све до „ситних уступака“ о контроли пољопривредних производа, јер је тврглаво желела да се заштити од увоза генетски модификоване хране из САД. На крају се десило управо супротно од онога што су други очекивали. Улазак у СТО помогао је Кини да одржи високу стопу раста бруто националног производа, иако је то истовремено био додатни притисак на хибридни систем строге политичке контроле и растућег тржишног утицаја. У исто време она има привредни раст од 10 процената на годишњем нивоу, последње три

⁵⁴² Dżozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 218.

деценије, а предвиђа се да се у годинама које долазе се неће спуштати испод 7 процената.⁵⁴³



Графикон бр. 1: Бруто друштвени производ НР Кине у процентима и по глави становника од 1980. до 2012. године, извор: Ma Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

И док се већина светских привреда суочавала са налетима глобалне економске кризе и са њеним последицама таворећи или у предворју или, пак, у самом епицентру рецесије, Кина је 2009. године забележила економски раст од 8,7 процената. Она је разноразним мерама повећала потрошњу, од пакета фискалне потрошње од 586 милијарди долара све до одобрења зајма банкарском сектору од 1.200 милијарди долара током поменуте године. Тренд раста се наставио, чак још јачим темпом, и у првом кварталу 2010. године када је остварен раст од 11,9

⁵⁴³ Годинама се сматрало да доња граница економског раста, неопходна за стабилност друштва, износи осам процената. Први пут од 1999. године Кина је прошлу годину завршила са растом од 7,8 процената, али власти тврде да још увек нема разлога за бригу. Економиста Сјао Хан наводи да је, током протекле деценије, Кина остварила просечан годишњи економски раст од 10,7 процената, што је далеко изнад светског просека од 3,9 процената. РТС, „Економски раст приоритет кинеског премијера“, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/1286312/Ekonomski+rast+prioritet+kineskog+premieraha.html>, 26/06/2013. Више о стању кинеске економије 2010. године може се видети у: OECD Economic Surveys: China 2010, vol. 2010/6, February 2010.

процената што је било за 0,04 процената више од пројектоване стопе раста. Сличан темпо са пребацивањем пројектованих стопа одржавао се све до краја 2010. године, када је са 5.880 милијарди долара дефинитивно претекла Јапан са 5.470 милијарди долара,⁵⁴⁴ поставши тако експлицитно друга привреда света. У 2011. години укупан БДП Кине је износио 5.900 милијарди долара, док је раст био на 8,4 процената. Са завршетком 2012. године констатовано је да је у тој години кинески привредни раст износио 7,8 процената, док је остварен БДП од 8.300 милијарди долара.⁵⁴⁵ У првом кварталу 2013. године он износи 7,7 процената, у другом је 7,5 процената (графикон бр. 1).⁵⁴⁶

Ху Анганг, декан Института за упоредне кинеске студије и један од водећих аналитичара у Кини, у својој најновијој књизи „China in 2020: A New Type of Superpower“ најавио је да ће економија најмногуљудније земље света за свега 17 година бити двоструко већа од економије САД и већа од уједињених економија САД и ЕУ. За разлику од њега Гулам Балим, главни економиста Стандард банк групе из Јоханесбурга тврди да ће до 2050. године три највеће привреде на свету бити Кина, Индија и Бразил. Четврто место припадаће САД, а на петом месту могла би да се нађе Нигерија. Миранда Кар, истраживач лондонске куће за инвестициона истраживања ХСБО, нешто је конзервативнија од Ху Анганга, предвиђајући да ће Кина привредно лидерство у свету преузети између 2025. и 2030. године. Сју Бин, професор економије и финансија и продекан универзитета ЦЕИБС у Шангају тврди да би Кина могла да престигне САД по обиму економије до 2018. године, али сматра да њен привредни раст у наредној деценији може пасти на стопу испод четири процента, с обзиром на ефекат конвергенције, када стопа економског раста пада са приближавањем економије високим технологијама.⁵⁴⁷ Индикативне су процене лондонског „Економист“а из 2011. године: у првом сценарију полази се од тога да ће просечни раст БДП Кине у овој деценији бити 7,75 процената (САД 2,5 процената), кинеска инфлација (односно

⁵⁴⁴ Вести.рс, „Пекинг претекао Токио“, извор: интернет, <http://www.vesti.rs/Japan/Peking-pretekao-Tokio.html>, 26/06/2013.

⁵⁴⁵ Макроекономија, „Кина: Економска кретања у 2012“, извор: интернет, <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/kina-ekonomska-kretanja-u-2012>, 26/06/2013.

⁵⁴⁶ Танјуг, „Успорен темпо раста кинеске економије“, извор: интернет, <http://www.tanjugbiz.rs/vest/4888/Usporen-tempo-rasta-kineske-ekonomije>, 26/06/2013.

⁵⁴⁷ Branko Žujović, „Kineska ekonomija do 2030. dvostruko veća od američke“, *NoviStandard*, извор: интернет, <http://www.standard.rs/branko-zujovic-kineska-ekonomija-do-2030.-dvostruko-veca-od-americke.html>, 26/06/2013.

дефлатор БДП) 4 процента (америчка 1,5 процената) и просечна годишња апresiasiја јуана 3 процента. У другом сценарију, Кина успорава, реални раст је просечно 5 процената, док све остало остаје непромењено. У првом сценарију кинеска економија прстиже америчку 2018, у другом 2021. године. За разлику од „Економист“ -а, Извештај о здрављу нације (Nation's Health Report) који је Кинеска академија наука (Chinese Academy of Sciences) издала почетком 2013. године, предвиђа да ће кинеска економија прстићи САД 2019. године, док ће Кина постати доминантна глобална сила 2049. године на стогодишњицу социјалистичке револуције. Чини се да су реалније процене које тај тренутак виде на самом почетку треће деценије XXI века.

Према пројекцијама за 2012. годину Кина је сасвим извесно постала највећи трговац света. Укупна вредност извоза и увоза је 2012. године достигла 3.866 милијарди долара, док је та вредност у случају САД износила 3.822 милијарде. Кинеска влада то, међутим, оспорава и позива се прелиминарне податке Светске трговинске организације, према којима је 2012. године ова земља заостајала у односу на САД у обиму укупне трговине за око 15,6 милијарди долара. То не значи да Кина не би желела да и у овоме буде светски лидер, већ да инсистирајући и даље на томе да је земља у развоју, избегава акције стимулације светске привреде, уступке у трговини или у климатској политици (не мора да испуњава емисионе лимите, утврђене тзв. Кјото протоколом). Поред овога, она је и главни трговачки партнер већине земаља света, укључујући ту чак и блиске америчке савезнике као што су Јужна Кореја и Аустралија. САД су 2006. године биле највећи трговински партнер за 127 земаља света, а Кина за 70 земаља. Међутим, позиције су се промениле 2011. године па је Кина главни партнер за 124, а САД за 76 земаља.⁵⁴⁸ Кинески трговински партнери, пре свега САД, наводе да је највећи проблем потцењени курс јуана који даје кинеским прозводима непоштenu предност на светском тржишту.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ Ma Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

⁵⁴⁹ Факти, „Кина стигла и престигла Америку: 2012. постала лидер светске трговине“, извор: интернет, <http://fakti.org/globotpor/kina/kina-stigla-i-prestigla-ameriku-2012-postala-lider-svetske-trgovine>, 26/06/2013.

Кинеска финансијска моћ је велика и непрестано расте. Међу првих десет банака у свету се налазе четири кинеске банке, од тога две су у самом врху.⁵⁵⁰ Кинеска народна банка (The People's Bank of China) почела је да функционише као централна банка 1984. године и до данас њен приоритетни циљ је да одржи стабилност кинеске валуте и подржи економски раст. Гомилајући девизне резерве, њихов износ је средином 2009. године прешао 2.000 милијарди долара, чиме је Кина претекла Јапан и заузела прво место у свету које и данас држи. У 2012. години оне су постале још веће и износе 3.300 милијарди долара, а у 2013. години су достигле 3.830 милијарди долара.⁵⁵¹ Извор огромних резерви, којима располажу банке и водеће осигуравајуће компаније, јесу средства државе, кинеских компанија, али у највећем проценту ради се о приватним уштедама грађана, који уместо краткорочне потрошње чувају новац за „тешка времена“ и период када престану да буду радно активни. „Златно доба“ за резерве биле су 2008. и 2009. година, када су се месечно увећавале за 55 милијарди долара. Потрошњу новца делимично ограничава и централна банка, која и даље прописује прилично неповољне и високе каматне стопе за потрошачке кредите и ограничава девизне износе које компаније и појединци могу да изнесу из земље. Кина купујући доларе на светском тржишту, ствара мањак понуде и омогућава домаћој валути да остане јака, а куповином обвезница и држањем резерви у америчким банкама ствара услове за јефтине кредите америчким грађанима, како би и даље могли да троше и купују кинеску робу. Таква финансијска политика и сигурност домаћих банака омогућили су јој да превазиђе светску економску кризу која траје од 2008. године, односно задржи тенденцију раста, јер користи могућност да минималном либерализацијом унутрашњег банкарског сектора подстакне производњу за домаће тржиште. Слично су покушале и САД, да подстакну потрошњу и покрену нов производни циклус, али оне то чине „фиктивним новцем“, а не реалним као Кина, и на тај начин увећавају свој буџетски дефицит. Када се говори о хартијама од вредности, крајем јануара 2012. године Пекинг је у хартије од вредности америчког министарства финансија имао инвестирано

⁵⁵⁰ The Economist, „Agricultural revolution“, извор: интернет, <http://www.economist.com/node/16542485>, 26/06/2013.

⁵⁵¹ Blic, „Rekordne devizne rezerve Kine“, извор: интернет, <http://www.b92.net/mobilni/biz/800165>, 15/01/2013.

укупно 739,6 милијарди долара, у јулу је био власник 846,7 милијарди долара америчких владиних обвезница, што је повећање од 0,4 процената у односу на јун 2012. године. Од октобра исте године та цифра стоји на 1.160 милијарди долара и то прави проблем америчкој влади, која мора да финансира екстремно висок дефицит буџета. Убрзо након избијања глобалне финансијске кризе, кинески лидери су почели да се залажу за реформу међународног монетарног система. На то их је навело незадовољство доларом које расте у свету због непрекидне енормне емисије нових количина те валуте, пре свега услед повећања потрошње америчке владе што изазива страх свих који чувају доларе од губитка његове куповне моћи, која је од почетка претходног века била велика.⁵⁵² Поставши кредитор читавом свету, САД су током Другог светског рата, своје дугове наплаћивале златом, те се у њиховом поседу нашло 70 процената светских резерви злата. Изашавши из рата као војна, политичка и економска хегемонистичка сила одлучујуће су утицале на креирање послератног устројства света према сопственим интересима. Такву позицију САД су одмах употребиле за изградњу послератне архитектуре новог економског поретка (који ће одговарати њеним хегемонистичким интересима), а у чије темеље је уграђена „конструкциона“ грешка чије последице су данас очигледне. На конференцији у америчком месту Бретон Вудсу (Bretton Woods) 1944. године, створени су темељи послератног уређења међународних економских односа и донета одлука о оснивању Међународног монетарног фонда (ММФ) и Међународне банке за обнову и развој (садашње Светске банке). Америчка национална новчана јединица – долар постао је светски новац, а Америчка централна банка (односно Систем федералних резерви – *Federal Reserve System*), гарантовала је његову конвертибилност у злато. Проблем се не би појавио да су САД емитовале долар у обиму за које су имали покриће у злату. (Зло)употребљена је могућност која им је пружена те су увоз реалних ресурса (материјалних добара) из других земаља једноставно плаћали доларима без адекватног покрића. Када је француски председник Де Гол, средином шездесетих година прошлог века, покушао да француске државне резерве из долара конвертује у злато испоставило се да је само мањи део емитованих долара покривено златним резервама. Убрзо после

⁵⁵² Од 1900. године до данас долар је изгубио око 98 процената своје куповне моћи.

тога САД (1971. године) једнострано укидају конвертибилност долара за злато. Папир је заменио злато, односно долар одштампан на папиру (без реалног покрића) који је и даље опстао као светски новац, јер су то САД, због своје економске, политичке и војне моћи, могле да наметну осталима. Стога, може се слободно рећи да је пронађена чаробна формула за вишевековне неуспешне покушаје алхемичара да створе богатство „ни из чега“. Американци су могли једноставним штампањем долара да долазе до огромних реалних материјалних добара из целог света. Да би повећани апетити могли бити задовољени предузимане су активне мере како би се ширила зона коришћења америчког долара, било преко нових територија било преко нових актива трговања. Криза 2008. године је показала све лоше стране таквог економског поретка, те је већ неколико година присутна тенденција да многе земље које имају значајније доларске резерве покушавају да их се „реше“, а међу њима и Кина. То чине доста опрезно и поступно јер уколико би покушале да то ураде у кратком року његов курс би вртоглаво пао и резерве тих земаља би се у том односу реално обезвредиле. Стога с Кина већ годинама постепено ослобађа својих девизних резерви купујући све што се купити може. Њена „going out“ политика је створена са тим циљем. Стога не чуди што она последњих година у многим земљама по свету (нарочито у Африци) купује велика налазишта нафте и других природних богатстава. Поред тога, од развијених земаља све више купује модерну технологију и набавља савремену технику. Тако на пример, недавно је Кина купила велики број авиона у Европи, при чему је користила веома интересантну шему. Авионе је купила на кредит, а као средство обезбеђења плаћања у залог је дала доларске хартије од вредности које је имала у свом портфељу. На тај и друге начине Кина је успела да за неколико последњих година своје резерве диверзификује и скоро половину својих резерви из долара пребаци у злато или друге валуте. Чињеница је да без данашњег статуса долара САД више не би могле да емитују неограничене количине новца ради извлачења из рецесије и не би могле тако мирно да игноришу огромни јавни дуг. Долар се од почетка кризе релативно добро држи, али само зато што је главни конкурент, евро, у још тежој ситуацији, док конвертибилне валуте мањих привреда по природи ствари не могу угрозити његов лидерски статус. Стога, се он и даље нашироко користи. Већином

светских роба се и даље тргује у доларима, јер ниједно друго валутно подручје у свету нема толико дубока и ликвидна тржишта.⁵⁵³ Шта ће га заменити остаје да се види. Неки предлажу повратак златном стандарду, неки стварање сасвим нове међународне наднационалне валуте (како је то предлагао Кејнс још у Бретон Вудсу 1944, указујући на опасност прихватања националне валуте САД за светску резервну валуту), а неки истовремено постојање неколико јаких регионалних валута (евро, рубља, јуан и слично). У марту 2009. године, кинески гувернер централне банке Џоу Сјаочуан (Zhou Xiaochuan), најавио је да би можда било време да се крене даље од долара као глобалне светске валуте у развој супер-суверене валуте. Касније тог месеца, кинески председник Ху Ђинтао на самиту Г20 позвао је на промену глобалног финансијског система. На њему је одлучено да се креирају нова специјална права вучења у вредности од 250 милијарди долара и да се тиме повећа међународна ликвидност. Од тада, Кинези су наставили да износе идеју да амерички долар више не служи као резервна валута у свету и све више се залажу за реформу Међународног монетарног фонда, да се у њему више одражава глас Кине, као и других земаља у развоју.⁵⁵⁴ Такође, иако је своју валуту везала за долар кинеска централна банка ипак дозвољава флукуације према америчкој монети (и до 1 проценат дневно). Не желећи да своју монету учини потпуно конвертибилном, Кина на разне начине покушава да ојача улогу своје монете и залаже се за стварање нове глобалне валуте која би на крају заменила долар. Први озбиљан изазивач долару био је евро, у коме је деноминован највећи део светских обвезница и у коме се држи 27 процената девизних резерви (на супрот три петине глобалних девизних резерви које су у доларима). Да би стварна мултилатералност постојала и на валутном подручју потребна је трећа снажна валута, и та позиција припада вероватно јуану (ренминбију - РМБ). Све се више спомиње кинеска претензија да он постане регионална, а затим и међународна валута (што је потврђено на затвореном пленуму ЦК КПК одржаном у новембру 2013. године), како би због слабљења америчке привреде извукли се из долара и смањили његов значај. Изјаве званичника Народне банке Кине из

⁵⁵³ Qiangbing Chen, „Why China Should Invest Its Foreign Exchange Reserves in the Major US Banks“, *China & World Economy* 17 (4), 2009, p. 8.

⁵⁵⁴ American Quarterly, „Time for Strategic Reset“, извор: internet, <http://www.americasquarterly.org/economy>, 26/06/2013.

ноцембра 2013. године да „набавка стране валуте више не одговара интересима Кине“ и да она „више не сматра да је од свега важније повећавање девизних резерви земље“ говоре у прилог томе. Од 2011. године Кина потписује уговоре о валутним својствима са неким земљама региона, али и шире (са Русијом, Јапаном, Бразилом, Аустралијом, Чилеом, Уједињеним Арапским Емиратима, афричким земљама итд).⁵⁵⁵ Договорено је и оснивање заједничке банке за развој између земаља БРИКС-а, додуше без прецизирања детаља о њеној величини и структури. Ова банка треба да поспеши међусобну трговину, а највише би погодвала ширем прихватању кинеске валуте, односно њеној интернационализацији. Циљ је смањити зависност од долара и евра, али значајан напредак је удаљен око 10 година. Употреба локалних валута ће смањити трошкове размене трговинских учесника, за које се процењује да износе до 4 процента од обима трансакција. Студија Subramanian & Kessler из 2012. године тврди да утицај долара опада и да је регион Источне Азије на јуан стандарду за разлику од ранијих деценија. Седам валута у региону прате јуан у већој мери него долар. Када долар флукутира 1 проценат, валуте Источне Азије се крећу у истом правцу 0,38 процената у просеку. Уколико јуан флукутира 1 проценат, оне се померају 0,53 процената.⁵⁵⁶

Чињеница да Кина поседује највеће девизне резерве на свету је врло битна. Наиме, од касних седамдесетих година XX века, Народна Република Кина је почела да гради своју стратегију економске модернизације на филозофији која се тиче страних директних инвестиција (Foreign Direct Investment - FDI). Она функционише у две различите, али међусобно повезане фазе. Прва, „поздрављање уласка“ (welcoming in, а на кинеском *yin jinlai*), је олакшала домаћу акумулацију капитала, реформу тржишта и технолошког развоја, да би затим била праћена другом фазом политиком „изласка на страна тржишта“ (going out, на кинеском *цзоу чући* тј. *zou chuqi*) вишка капитала са циљем да се продуби приступ страним тржиштима, природним ресурсима и напредним технологијама, доносећи додатни

⁵⁵⁵ За плаћање између Кине и Јапана погледати: Business insider, „How China And Japan Are Slashing Their Dependence On The US Dollar“, извор: интернет, <http://www.businessinsider.com/china-japan-us-dollar-infographic-2012-8>, 26/06/2013. Преговори са Аустралијом око плаћања: News business, „China and Australia in currency pact“, извор: интернет, <http://www.bbc.co.uk/news/business-22075345>, 26/06/2013. За Бразил: Б92, „Зашто је баш ЈАР чланица БРИКС-а“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2013&mm=03&dd=30&nav_id=700141, 26/06/2013.

⁵⁵⁶ Economist, „The rise of the yuan: Turning from green to red“, извор: интернет, <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21564880-yuan-displacing-dollar-key-currency>, 28/06/2013.

раст и стабилизацију. Ове две фазе функционишу по принципу Јин и Јанг како би по таоизму дуалистичком космологијом била створена равнотежа у природном свету. Денг Сјаопинг је 1978. године почео да припрема терен за глобалну стратегију. Покренуте су обимне реформе на тржишту које је пратила деколективизација пољопривреде, експеримент са слободним тржиштима и уплив страног капитала. „Славно је бити богат“ бодрио је Денг Сјаопинг свој народ.⁵⁵⁷ У то време стране директне инвестиције су у Кину улазиле углавном преко Хонг Конга који је тада још увек био под британском управом. Само државна предузећа и друга покрајинска и општинска тела могла су да инвестирају у иностранству, што су и чинила али у веома скромном обиму. Средином деведесетих друштвена предузећа су претворена у акционарска друштва. Азијска финансијска криза 1997-1998. године натерала је Кину да помогне својим мултинационалним компанијама да успоставе у иностранству производне базе, како би могле да се интегришу на нова тржишта и усвајају западну технологију, менаџерско управљање и страну валуту. Кина је почела да нуди пореске олакшице за извоз и финансијску помоћ свим кинеским предузећима у иностранству које би користиле кинески материјал, делове и опрему. Када је 2001. године приступила Светској трговинској организацији (СТО), њена „going out“ стратегија се консолидовала и формализовала као једна од „четири модернизације“ и примарни циљ економског развоја, што је и званично наведено када је ова политика укључена у десети петогодишњи план (2001-2005). Она је подразумевала охрабривање да уђу на СТО тржиште, али и конкретну помоћ државе предузећима која су у државном власништву за пословне подухвате у иностранству. Кинеске амбасаде и конзулати у иностранству су добили директиву да појачају комерцијалне услуге за помоћ својим компанијама у тражењу страних инвестиција и обезбеђивању правног окружења, као и да им помогну да схвате своје предности и мане у таквом окружењу. Стране директне инвестиције су расле у наредним годинама, а Кина је постала велики светски инвеститор, трансформишући се од великог извозника робе у великог извозника капитала. У свом једанаестом петогодишњем плану (2006-2010) Влада је подстакла компаније да „и даље иду напоље“ (go further outwards, на кинеском jīnyìbù zōuchūqu) како би вишак капитала усмериле од

⁵⁵⁷ Pol Kenedi, *Припрема за 21. век*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997, стр. 200.

спекулативног инвестирања у некретнине и берзу, и да би се олакшао већи притисак на кинеску валуту јуан. Комисија за национални развој и реформу (National Development and Reform Commission - NDRC) сачинила је списак природних ресурса и технологије на које кинеске директне инвестиције треба да циљају. До краја 2010. године стране директне инвестиције су према Министарству трговине НР Кине порасле на 317,21 милијарди долара (у односу на 4.840 милијарди долара САД). Очекује се да ће 2020. године Кина достићи хиљаду милијарди долара страних директних инвестиција које пласира у иностранство. Ова политика се и даље развија, што је приметно у Дванаестом петогодишњем плану за период од 2011-2015. године где је фокус стављен на „инклузивни раст“. Циљ је концентрисати се на продубљивање дистрибутивне мреже и препознавање, као и на стицање напредних технологија и могућности истраживања и развоја. И док су раније приоритет биле САД, сада је фокус кинеског инвестирања пребачен на Европу, а како би одржала домаћи раст обезбедила је довољан доток енергије и сировина улажући у земље Африке, Латинске Америке, југоисточне Азије, Аустралије и Канаде.⁵⁵⁸ Међутим, чињеница је да је од 2010. године фокус више на инвестицијама на територији Европе (прва су битанска Девичанска острва, затим Кајманска острва и на трећем месту је Луксембург). Међутим и остале европске државе полако почињу да улазе у фокус њеног интересовања. Стога, може се рећи да кроз „going out“ политику Кина покушава да смањи своје девизне резерве у доларима кроз инвестиције и зајмове које даје другим државама у свету, већином земљама у развоју.

Након што је увећала своју економску и финансијску моћ, НР Кина је почела да повећава и своју војну моћ.⁵⁵⁹ Уједно, то је била и последња од „четири модернизације“ коју је било неопходно спровести. Раст војне моћи је посебно карактеристичан за раздобље од 2001. до 2013. године, када НР Кина постаје значајна регионална и глобална војна сила. На осамнаестој седници КПК изјава Ху Ђинтаоа „да се Кина мора претворити у велику поморску силу“ је указала на то да Кина заправо жели да у догледно време појача своју поморску флоту. У

⁵⁵⁸ Diplomatic Courier, China's „Going Out“ Strategy, izvor: internet, <http://www.diplomaticcourier.com/news/regions/brics/952?showall=1>, 26/06/2013.

⁵⁵⁹ Више о модернизацији кинеске војске видети у: David Shambaugh, *Modernizing China's Military: Progress, Problems and Prospects*, University of California Press, Berkeley, 2003, p. 188, 189.

свечаном говору он је изјавио: „Кинеска армија мора да се учи да побеђује у „локалним ратовима“, да настави са унапређењем технике и оружја и да се спрема на услове компјутеризације ратних дејстава“.⁵⁶⁰ Стремљење ка томе потврђује и изјава новог кинеског председника Си Ђинпинга (Xi Jinping): „Морамо обезбедити да постоји усаглашеност између просперитетне земље и јаке војске“. Аутори дела „Cooperative Security: New Horizons for International Order“,⁵⁶¹ кажу да систем евроазијско-атлантске кооперативне безбедности, који се састоји од четири прстена, је незамислив без сарадње са Кином. Међутим, колико год она била отворена за сарадњу, докле год њена економија буде расла, а самим тим се повећавала и њена војна моћ (израћање НР Кине као војне силе на хоризонту очекује се између 2015. и 2020. године), изазивање нелагодности држава како у региону тако и шире, на светском нивоу ће бити логична последица. Плашећи се њеног убрзаног раста и постављајући питање да ли ће Народноослободилачка армија Кине (НОАК) бити лојална странци на челу са Си Ђинпингом, многобројни институти и „think-tank“ групе улажу велике напоре да разумеју војну филозофију савременог кинеског друштва, њене интересе, економске и војне капацитете, да спрече кризе, избегну рат или победе у њему. Огроман број таквих анализа, као први корак, користе тумачење Сун Цуа и његовог „Умећа ратовања“ као буквар кинеске војне писмености.⁵⁶² Међутим, ера „златног напретка Кине“ има и своју негативну страну, а то је повећање безбедносних изазова, ризика и претњи. Кинеско схватање безбедности подразумева у исто време политичку, економску, културну и информациону.⁵⁶³ У овом тренутку највећи безбедносни изазови НР Кине представљају политички сукоби, превласт

⁵⁶⁰ Sergej Luzjanin, „Peking menja svet“, *Fond Slobodan Jovanović*, izvor: internet, <http://www.slobodanjovanovic.org/2013/04/27/sergej-luzjanin-pekings-menja-svet>, 26/06/2013.

⁵⁶¹ Richard Cohen, Michael Mihalka, „Cooperative Security: New horizons for International Order“, the Marshall Centre Papers, No. 3, VIB, april 2001, p. 24. Систем евроазијско-атлантске кооперативне безбедности у првом прстену чини индивидуална безбедност, у другом колективна безбедност, у трећем колективна одбрана, а у четвртном промовисање стабилности, што подразумева споразуме о непролиферацији, Светску трговинску организацију, Савет безбедности УН, споразуме о контроли наоружања, односе са АСЕАН, сарадњу са Кином и партнерство са Јапаном.

⁵⁶² „Умеће ратовања“ је изазвало велику пажњу америчких официра након рата у Вијетнаму. Од тада је у порасту број дела у стручним војним публикацијама које се позивају на ову књигу. Више о томе видети у: Sun Tzu, *The art of war*, Digireads.com, Neeland Media LLC, Massachusetts, 2004.

⁵⁶³ Зато при дефиницији савремених претњи кинески мислиоци узимају у обзир религијски екстремизам, тероризам, етнички сепаратизам и борбу за националну независност. Такође, Кинези сматрају елементе наоружаног супротстављања (нпр. масовно нарушавање јавног реда и мира у земљи) безбедносном претњом.

на морским територијама и сукоби држава са различитим политичким системима, што повећава вероватноћу од регионалних криза и ратова средњег и мањег обима.⁵⁶⁴ Стога се она и у овој области залаже за исте вредности као и у спољној политици – све државе су једнаке и имају право на мир и заштиту својих безбедносних интереса. Према предвиђа сарадњу, кинеска стратегија негира могућност да Кина буде део неког војног савеза, улази у коалицију са једном или више држава и води политику експанзије – она се декларисала да неће имати базе или војни утицај на територији других држава. У Кини верују да чак и најснажније нације иду у пропаст уколико провоцирају ратове и да је коришћење смртоносног оружја супротно моралу – оно ће бити коришћено само ако је то апсолутно непходно. Нуклеарно наоружање је под командом Централне војне комисије и НР Кина тврди да га неће прва употребити, а нарочито не против држава које га не поседују.⁵⁶⁵ Када је одбрана у питању, ту Кина граби крупним корацима. Иако не пропушта прилику да нагласи свој „мирољубиви успон“ и „мирољубиве намере“, поставши центар азијско-пацифичке безбедности у XXI веку, теоријски приступ одбрани је промењен. То је сасвим очекивано, имајући у виду да су кинеска доктринарна учења током савремене историје мењана у складу са променама у стратегијском окружењу и безбедносним потребама земље. Она су еволуирала од стратегије „народног рата“, преко „народног рата у савременим условима“, до савременог схватања „локалног рата у високотехнолошким условима“.⁵⁶⁶ Полазећи од међународно признатог права (Повеља УН, члан 1) на

⁵⁶⁴ У позадини се може назрети и потенцијална америчка подршка појединим активностима које могу бити супротне кинеским интересима.

⁵⁶⁵ Ипак, треба имати у виду да кинески „носачи“ нуклеарног оружја имају довољан домет да угрозе копнену територију САД, Аустралије, огромног дела Африке и више од пола Канаде. Ради се о ракетама средњег домета и интерконтиненталним балистичким ракетама новије генерације DF-31, DF-31A, и JL-2. Кинеска морнарица је у 2013. години увела у службу нови тип невидљиве стелт ракетне фрегате што симболизује почетак трансформације кинеских поморских одбрамбених снага. Такође, кинески космички програм, који је у систему одбрамбених снага Кине, даје јој карактер значајног субјекта у „звезданим ратовима“.

⁵⁶⁶ После 1949. године та стратегија „народног рата“ није никада примењена, али све до 1974. године била је преовлађујућа, да би до њене замене дошло после смрти Мао Цедунга „народним ратом у модерним условима“. Студије о новој стратегији појавиле су се 1979. године. Замишљени непријатељ био је Совјетски Савез, који би напао северне границе НР Кине из ваздуха, са копна и мора истовремено, уз употребу модерног наоружања и, можда, нуклеарних капацитета. Ново наоружање било је мобилније, деструктивније и имало је много већи обим дејства, па је и одговор у првој фази рата постао много значајнији него у концепту „народног рата“. НР Кина се, последично, одлучила за развој нуклеарних капацитета у одговарајуће сврхе. Затим је Централна војна комисија 1985. године препоручила да земља више не мора да се припрема за „рани рат, главни рат и нуклеарни рат са Совјетским Савезом“, већ да одбрамбене снаге треба да буду

самоодбрану, кинески теоретичари сматрају да је за одбрану мира и државног суверенитета неопходно изградити снажну савремену националну одбрану. Разлози за овакав став су вишеструки: 1) у XXI веку агресије нису престале да буду актуелне и не могу се другим средствима спречити, 2) Кина има сложен положај на евроазијском континенту и морском геостратешком подручју у Евроазији, на раскрсници је геополитичких интереса великих сила које се надмећу, 3) међународна стратегијска структура је промењена, а политичка мапа света поново се црта, 4) Запад је и даље напреднији у погледу наоружања и то је приморава да модернизује своје одбрамбене снаге и систем националне одбране.⁵⁶⁷ Како Кина сагледава своје међународно окружење и како дефинише своју стратешку позицију може се видети у белим књигама одбране које традиционално издаје сваке две године. У њима она наглашава важност коју има економска глобализација, мултиполаризација света, интензивирање стратешког надметања (промена или задржавање *status quo* међународног поретка, јачање

спремне да добију локални или ограничени рат. Локални рат према кинеском виђењу не значи рат ограничен на мању географску област, већ у погледу циљева и средстава ратовања. Ова стратегија је инсистирала да НР Кина напусти „пасивну позицију“ нападнуте стране и предвиђала је да кинеске одбрамбене снаге имају иницијативу у много ранијој фази сукоба. После америчко-ирачког рата у Персијском заливу, од раних деведесетих, кинески стратежи су овој врсти рата додали епитет „високотехнолошки“, полазећи од операције САД која је показала висок степен координације, одлично планирање, конзистентну употребу најсавременијег наоружања и ефикасност система команде, контроле и комуникације. Према америчким студијама, анализе операције у Персијском заливу нису одвратиле НР Кину да даље усавршава стратешко мишљење, већ су подстакле те напоре. „Високотехнолошко ратовање“ је резултат нове перцепције претњи безбедности и улоге технологије у савременом ратовању. Када су у питању нуклеарни потенцијали, у НР Кини су временом уважили реалност да су САД и СССР достигли ниво у коме би употреба нуклеарног наоружања значила „нулти исход“ за обе стране, па је значај те врсте одвраћања нешто опао. „Народни рат“ је био одбрамбена стратегија, сродна концепту „општенародне одбране“ других комунистичких држава у прошлости и полазио је од претпоставке масовног напада „војно супериорне силе“ на „отаџбину“. Њу је од 1949. до 1970. године дефинисао Мао Цедунг, а њене базичне принципе чинила су искуства кинеске борбе за независност и ослободилачког рата. Одбрана је планирана према предвиђању да ће САД или СССР напасти Кину и покушати да је окупирају копнено, униште њену војну индустрију на североистоку земље и центре командовања. Зато се вршило „укопавање“ и премештање објеката у сигурна планинска подручја, далеко од могућих линија напада. Суштина „народног рата“ била је да се слабости претворе у предност, захваљујући енормној величини територије и бројности нације. Материјално супериорне, али малобројније оружане снаге покушале би да освоје Кину (САД у педесетим и СССР од шездесетих до средине деведесетих), а у земљи би дошло до масовног отпора становништва и герилског рата. Почетна предност непријатеља нестала би због немогућности снабдевања и логистичке подршке на дужој територији. Масовна мобилизација, „трећи фронт“ и лако наоружана пешадија били су главни „адути“ Маове војске у том раздобљу.

⁵⁶⁷ Кинези тврде да је кинеска стратегија одбрамбена – „(...) Велики зид на северу Кине је назначанији и највећи стратегијски одбрамбени пројекат у древној Кини. Он је материјализација и најбољи пример стратешке одбрамбене мисли кинеске нације, као и најбољи симбол одбрамбеног карактера кинеске политике одбране“. Peng Guangqian, Zhao Zhiyin, Luo Zong, Li Xiangping, *Chinas National Defence*, China Intercontinental Press, Beijing, 2010, p. 19.

националних капацитета и геополитичко надметање) и јачање безбедносних претњи (интегрисане, комплексне и насилне). Изградња кинеских одбрамбених капацитета има за циљ да достигне завидан степен способности оружаних снага, а да при томе не угрози економски напредак.⁵⁶⁸ Нагласак није на квантитету, већ на квалитету, информатичким способностима,⁵⁶⁹ активној одбрани, нуклеарном одвраћању, превенцији и одбијању агресије на кинеску територију, ваздушни и водени простор и заштити граница. „Оружане снаге морају бити способне да ефикасно одговоре на кризе, очувају мир и добију рат у различитим и компликованим ситуацијама“.⁵⁷⁰ Кинези су у Белој књизи за 2012. годину навели да ће све велике силе спроводити обнову војних и безбедносних стратегија (стварање нових савеза), војне реформе (америчко окретање азијско-пацифичком региону) и развој нових војних технологија (свемир, поларни регион и сајбер). То је у складу са Денг Сјаопингом препоруком да Кина треба да развија сопствену високу технологију и заузме позицију у високо-технолошком свету“.⁵⁷¹ Водећи се тиме, као и Мао Цедунгом изјавом да „политичка моћ расте из цеви пиштоља“, сасвим је логично што она повећава свој војни буџет из године у годину

⁵⁶⁸ „Кина неће неограничено развијати своје одбрамбене снаге, јер јој је приоритет економски развој и не може да троши националне ресурсе ради несразмерне спољне експанзије и агресивних ратова“. Ibidem.

⁵⁶⁹ „Под информатизацијом се подразумевају ефекти модерних информационих технологија на систем војног одлучивања у потребе наоружања. Термин је увео генерални секретар КПК и председавајући ЦВК Ђианг Цемин, говором пре XVI Конгреса КПК, осврћући се на неопходност убрзане модернизације и изградње војних капацитета за извођење интегрисаних здружених операција, а формално је овај концепт усвојен 2004. године“ – *Military Power of the People's Republic of China, Annual Report to Congress FY, 2009.*

⁵⁷⁰ Ibidem.

⁵⁷¹ Више о томе видети у: Peng Guangqian, Zhao Zhiyin, Luo Zong, Li Xiangping, *Chinas National Defence*, China Intercontinental Press, Beijing, 2010. Иначе, „развојни програм високих технологија“ – „863“ одобрен је 18. новембра 1986. године и односи се на област биологије, ваздушног простора, информатике, енергије и нових материјала. Затим је у оквиру програма „Две ракете и један сателит“ Кина остварила значајан напредак у нуклеарној производњи, авио-индустрији, бродоградњи, индустрији наоружања, војној и електронској индустрији. Такође, развила је космичку технологију и 15. и 16. октобра 2001. године реализовала први космички лет са посадом. Тако је постала трећа држава која је извела овакав подухват самостално. Затим је 2005. лансирала Shenzou VI, а 2007. године послала у свемир сателит Chang'e-1. Такође, 2006. је презентовала J-10 вишенаменску летелицу коју је сама развила. Кина је развила компјутере брзине трилиона бајта у секунди и лансирала геостационарни комуникациони сателит и преко 30 страних сателита, обезбедивши место за себе на међународном тржишту сателитске опреме и услуга. Налази се на трећем месту у свету по бродоградњи. У 2007. години произвела је 18 милиона тона, 25 процената више него у 2006. години и уговорила нових 70 милиона тона. Више од 80 процената произведених бродова извози у 128 земаља и региона. Кинеска војна индустрија има значајну производњу тенкова, оклопних возила, пушака, муниције, оружја са навођењем, ручног наоружања и експлозива. У цивилним фабрикама, производи механичка, хемијска и оптоелектронска средства“

(графикон бр. 2 и 3). Међутим, између кинеских и америчких података о војном буџету који се износе у јавност постоје разлике, јер САД тврде да се ради о много већем износу него што НР Кина износи у јавност.⁵⁷²



Графикон бр. 2: Раст војног буџета у процентима, извор: Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

⁵⁷² Амерички експерти цене да је војни буџет Кине у 2004. години износио око 67,49 милијарди долара. Кинески званичници одбијају да потврде овај податак и истичу да њихов буџет у то време није прелазио 25 милијарди долара. Исто важи и за 2012. годину. У свом извештају из 2012. године о кинеској војсци, амерички Пентагон је проценио да су њихови трошкови за војску у 2011. години износили између 120 и 180 милијарди долара, знатно више од саопштених 91,5 милијарди. Између 2003. и 2012. године трошкови одбране расли су 9,7 процената годишње, али, сразмерно стопи раста привреде, то је знатно мање од издвајања већине развијених земаља. Издаци за одбрану су у 2013. години повећани за 10,7 процената у односу на 2012. тј. са око 106,7 милијарди долара у 2012. години на 119 милијарди долара у 2013. години. (Бела кућа је имала у 2012. години 553 милијарди долара буџета за Министарство одбране САД). Они сада износе четири пута више у односу на буџет пре десет година. То значи да ће после издвајања очекиваних инфлаторних трошкова, Народна ослободилачка војска имати око 12 милијарди долара више у буџету 2013. године у односу на 2012. годину. Као што се може приметити тренд повећања улагања у војску је присутан, без обзира да ли овај износ можда подразумева само најнужније потребе војника, без улагања у наоружање, истраживања, итд. Министарство одбране САД, „Годишњи извештај конгресу САД: Војни и безбедносни развој НР Кине у 2013“, извор: интернет, http://www.defense.gov/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf, 01/07/2013.



Графикон бр. 3: Војни буџет НР Кине у периоду од 1989-2013. године, извор: Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

Уколико се такав тренд настави заједно са покушајима да од традиционално континенталне силе постане и поморска, Кина ће постати „тешка“ сила - популационо, економски, финансијски и војно моћна. Зато угледни научник Универзитета Фудан Шен Дингли (Shen Dingli) сугерише, да Пекинг са развојем својих војних капацитета, било би „добро да објасни своје циљеве и планове јасније како би се избегли неспоразуми и погрешне процене“.⁵⁷³ Извештај Министарства одбране САД (тзв. ДОД извештај) показује забринутост званичника САД. Он каже да је још 2001. године Кина купила свој први носач авиона и уместо у плутајућу коцкарницу, каква му је била прва намена, усмерила га ипак 2012. године у поморске сврхе НОА под именом Лианонг. Иако аналитичари предвиђају да Кина пре 2015. године неће имати носаче авиона које је сама произвела,⁵⁷⁴ врло лако може да се деси да пројекције буду нетачне и да се развој сопствених капацитета ипак деси раније. Кинески војни званичници изјављују да су они спремни да направе носач авиона и да је време за то јер бројно стање носача представља симбол националне снаге једне земље.⁵⁷⁵ Пентагон је у

⁵⁷³ Shen Dingli, „Forging Trust in China-US Ties“, извор: internet, <http://intellibriefs.blogspot.com/2011/02/forging-trust-in-china-us-ties.html>, 26/03/2013.

⁵⁷⁴ Robert M. Gates, *Annual Report to Congress – Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2010*, DIANE Publishing, Darby, US, 2010, p. 48.

⁵⁷⁵ Овај Извештај још наводи да Кинези у тајности развијају два авиона који веома личе на америчке и то након упада кинеских хакера у систем оних који су правили авионе. Кинески J-20 стелт џет из 2010. године неодољиво подсећа на амерички Ф-22 рапторс, а J-32 на Ф-22 и Ф-35. У

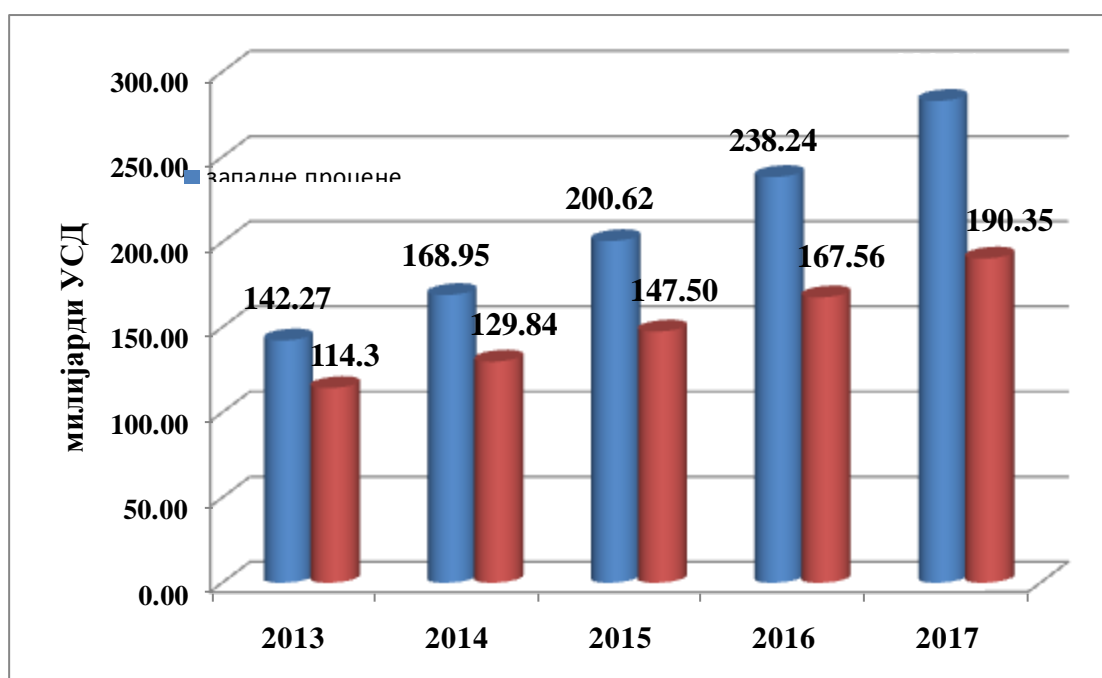
извештају Конгреса о Кини у мају 2013. године навео да она спроводи свеобухватну дугорочну стратегију за модернизацију своје војске, улаже у начине за превазилажење америчке војне предности - а сајбер-шпијунажу види као кључно средство у том напору. По први пут, Пентагон посебно спомиње кинеску владу и војску као кривца за задирање у владине и друге рачунарске системе. Како је претња од кинеске сајбер-шпијунаже порасла, администрација је почела јавно да изражава забринутост. У марту, Томас Донилон (Tomas Donilon), саветник за националну безбедност председника Обаме, позвао је Кину да контролише своје сајбер-активности. У јавној критици, администрација је избегла идентификовање специфичних мета хаковања.⁵⁷⁶ Говор Си Ђинпинга из децембра

марту 2012. године су два тајванска држављанина покушала да дођу до америчке одбрамбене технологије и дају их Кини. У септембру 2012. године осуђен је један кинески држављанин који је радио за америчког одбрамбеног уговарача од кога је узео електронске фајлове са подацима о перформансама и дизајну система за навођење ракета и беспилотних летелица. Канадска филијала Pratt & Whitney америчког гиганта одбране Јунајтед технолоџис корпорације (United Technologies Corporation) незаконито је дала софтвер контроле мотора Кини за хеликоптер Z-10, за шта је била кажњена са 50 милиона долара и суспендовањем неких својих привилегованих дозвола за извоз. Затим, случај партнерства Ценерал Електрикса и кинеске државне ваздухопловне фирме КОМАК (COMAC) који се тиче развоја дигитализације за први кинески џетлајнер намењен цивилној сврси. Конгресмен из Вирџиније Ренди Форбс тврдио је да се у ту сврху користи иста технологија која постоји на првом америчком борбеном ваздухопловном авиону Ф-22 и да то представља опасност коришћења америчке технологије у кинеске војне сврхе. Исто тако претеча овога је било партнерство Ценерал електроникса са AVIC-ом (КОМАК-ова родитељ фирма) да се развију модерни млазни авиони у Кини. Професор Ендру Ериксон сматра иако поштују извозне контролне законе, ако од 100 комадића слагалице, дају већ 90 склопљених, дају јефтин рецепт Кини да повећа војну моћ. FP National Security, „The technology China wants in order to catch up with Western militaries“, извор: internet, <http://killerapps.foreignpolicy.com/posts/2013/05/09/the-technology-china-wants-in-order-to-catch-up-with-western-militaries>, 26/06/2013. Најновије дешавање у 2013. години је провала кинеских хакера у 20 великих система наоружања који су од кључног значаја за америчке одбрамбене ракете и борбене авионе и бродове, како наводи поверљиви извештај лидера Одбора за одбрану науке. Јавна верзија извештаја је објављена у јануару, а списак компромитованих оружја је наведен у поверљивој верзији. „Нека од оружја чине стуб регионалне ракетне одбране Пентагона за Азију, Европу и Персијски залив. Пројекти укључују оне за напредни систем Патриот ракета, познатих као PAC-3, војног система за обарање балистичких ракета, познатог као Terminal High Altitude Area Defense (THAAD) и балистички ракетни одбрамбени систем морнарице Aegis. Такође, идентификовани у извештају су и борбени авиони и бродови од виталног значаја, укључујући ловачки авион Ф/A-18, B-22 Osprey, Black Hawk хеликоптер и морнарички нови поморски борбени брод, који је дизајниран да патролира водама близу обале. Такође, на листи је и најскупљи оружани систем икада направљен - Ф-35 Joint Strike Fighter, који је требао да кошта око 1.400 милијарди долара“. The Foreign Policy, „The Chinese hack American weapon systems designs“, извор: internet,

http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/05/28/the_chinese_hack_american_weapon_systems_designs_what_the_syrians_want_from_obam, 26/06/2013.

⁵⁷⁶ The Washington Post, „Confidential report lists U.S. weapons system designs compromised by Chinese cyberspies“, извор: internet, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/confidential-report-lists-us-weapons-system-designs-compromised-by-chinese-cyberspies/2013/05/27/a42c3e1c-c2dd-11e2-8c3b-0b5e9247e8ca_story.html, 26/06/2013.

2012. године показао је да он настоји да направи реформу у војсци, да је ослободи корупције и да потврди да је примарна функција НОА да брани режим, наводећи као лекцију Совјетски Савез и његов колапс, где је војска била деполитизована, одвојена од странке и национализована чиме је странка разоружана, без инструмента да врши власт.⁵⁷⁷ Приликом преузимања дужности у марту 2013. године Си Ђинпинг је у Свекинеском националном конгресу изјавио да ће војни буџет за ту годину износити 114,3 милијарде долара и да ће се раст војног буџета наставити те ће он и у наредном периоду износити 10,7 процената. Ови планови најављују доминантну Кину, огроман ентитет који „растеже мишиће“, са којом се ниједна појединачна нација у Азији и шире неће моћи мерити и што ће је учинити потенцијалним војним ривалом САД.⁵⁷⁸



Графикон бр. 4: Приказ пројекције раста војног буџета у милијардама долара (западни и кинески подаци), извор: Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

⁵⁷⁷ The Sydney Morning Herald, „China's Xi Jinping is spoiling for a fight, but with whom?“, извор: интернет, <http://www.smh.com.au/world/leaders-ploy-more-than-naval-gazing-20130426-2ijxx.html>, 26/06/2013.

⁵⁷⁸ Након што је у октобру 2012. године добила свој први ракетни носач авиона „Лијаонинг“, у фебруару 2013. године је добила невидљиву стелт ракетну фрегату. Večernje novosti, „Kina: Mornarica dobila nosač aviona“, извор: интернет, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:398528-Kina-Mornarica-dobila-nosac-aviona>, 31/03/2013. Srbija danas, „Kina: Mornarica dobila nevidljivu ракетну фрегату“, извор: интернет, <http://www.srbijadanas.net/kina-mornarica-dobila-nevidljivu-raketnu-fregatu>, 31/03/2013.

Због тога, многобројни аналитичари се баве проценама раста војног буџета НР Кине (графикон бр. 4). По пројекцији часописа „Економист“ кинески издаци за одбрану ће се у наредних пет година удвостручити, а до 2025. године ће бити једнаки америчким. Међутим, за сада је њен војни буџет још увек много мањи од буџета САД. У међувремену, Кина успешно користи „меку моћ“, рачунајући да ће војне недостатке у случају неког већег сукоба надокнадити подршка међународног јавног мњења и притисак држава које имају огромне економске користи од сарадње са њом.

5.4. КИНЕСКА СПОЉНОПОЛИТИЧКА ПЛАТФОРМА

У настојању да проникне у теоријске основе кинеске спољне политике и оцени колики утицај има теорија на политичку праксу, Рен Сјао⁵⁷⁹ у свом делу „The International Relations Theoretical Discourse in China: A Preliminary Analysis“ је употребио мишљење Хуана Сјенга, искусног кинеског дипломате и академика у области друштвених наука: „Према кинеском схватању, напор да се обједини искуство деловања у прошлости, да се на ниво општости подигну правилности, и да се ова сазнања среде и систематизују, чини теорију. Ми користимо теорију као водич за наше будуће понашање. То се односи и на теорију међународних односа“. По мишљењу овог аутора, кинеска наука на међународне односе гледа као на „светску структуру моћи“ и дефинише је као „општи оквир који карактеришу супротности, савезништва и позиције различитих основних сила у светској арени. Тај оквир је стабилан, реалан и историјски“. Ова структура се разликује од стања у међународним односима – међународне ситуације. То стање се у великој мери може променити у кратком временском периоду. За разлику од тог стања, међународна или светска структура моћи, иако и сама подложна промени, ужива релативну стабилност. Рен Сјао је такође истакао да се у Кини ставови научника разликују од ставова које садрже званични документи. Кинески научници сматрају да „нова конфигурација сила“ у XXI веку подразумева једну

⁵⁷⁹ Ren Xiao, *The International Relations Theoretical Discourse in China: A Preliminary Analysis*, The Sigur Center for Asian Studies, Papers Number 9, The George Washington University, 2000.

суперсилу (САД) и више великих сила (четири). За САД користе термин „пол“ или „стожер“, поредећи их са „универзалним хегемонима“ попут Рима, Британске империје или СССР у време Хладног рата. Научници сматрају да је мултиполарност циљ дугорочне транзиције у међународним односима, док државни политички документи децидирано тврде да „свет иде ка мултиполарности“.

Разматрајући различите теоријске изворе спољне политике Кине, Рен Сјао се одлучио за три кључне константе у кинеској научној мисли о међународним односима, а то су рат, мир и развој. Поштујући доминантност ове три теме, ради бољег разумевања савременог кинеског приступа међународним односима и спољној политици, неопходно је подсетити на неке историјске корене. На мисао о спољној и безбедносној политици Кине несумњиво је утицала традиционална кинеска филозофија, која је мешавина таоизма, будизма и прагматичног конфучијанства.⁵⁸⁰ За разлику од других премоћних цивилизација, попут египатске, грчке и римске, кинеска цивилизација никада није била у потпуности разорена. Искуства, мудрост и главне идеје сачуване су у прастарим списима кодираним идеограмским писмом, које је најбоља илустрација националне комплексности.⁵⁸¹ Моралне норме и идеје су претрпеле бројне историјске изазове али су остале очуване. Највећа од њих је свакако аутентичан комунистички политички систем, око чијег се суштинског карактера и данас воде спорови. Он се у континуитету, и еволутивно мења, јер је у погледу друштвених промена кинеско виђење опрезно. Тај опрез је препознатљив још код кинеског филозофа Лао Цеа, који је критиковао несмотреност занатлија према природи и упозорио „оне који владају Империјом да не чине сличне грешке“, односно да не владају људима на основу предрасуде да они то знају добро да раде, користећи их и не питајући их шта они у ствари желе. Ту везу традиционалних и савремених друштвених идеја, конфучијанства и идеје демократије оличеној у „небеском мандату“ политичких

⁵⁸⁰ Đorđe Radenković, *Zagonetka zvana Kina*, Beogradski grafičko izdavački zavod, Beograd, 1973, str. 35, 36, 37.

⁵⁸¹ Бертранда Расел у својој књизи „Проблем Кине“ је цитирао аутора Чија Лија (Chi Li) у тексту објављеном у кинеском студентском месечнику из фебруара 1922. године под насловом „Неки антрополошки проблеми Кине“: „Интелектуални садржаји тих људи (са Запада – прим. аут.) могу се поредити са водопадима и бујицама, пре него с морима и океанима. Нико није богатији идејама од њих, али нема људи који ће брже одустати од својих вредних идеја, него што они то чине...“. Bertrand Russel, *The problem of China*, ARC MANOR, U. S, 2008, p. 37.

власти, уочио је Џефри Н. Весерстром.⁵⁸² Према том древном схватању, људи се рађају једнаки, али постају различити путем учења. То је једна од суштинских идеја Конфучија. Друге важне идеје су хијерархија, цикличност у сменама династија и сличност са односима у породици. Владар је одговоран небесима, а „небеса слушају ушима и виде очима људи“. Уколико он не поступа у њиховом интересу и нема осећај за њихове потребе, бива кажњен. Циљ је хармонија у друштву, а не сукоби и борба, како у династији тако и са спољним светом. Ове важне идеје кинески комунисти вешто уграђују у савремену идеолошку матрицу, како би истакли цивилизацијски континуитет. С друге стране, Кинези су се као политичко друштво трудили да поштују особине као што су „прилагодљивост у свим стварима, избегавање крајњих осећања, превелике љубави и мржње, хладнокрвно расуђивање и контрола над својим деловањем“.⁵⁸³ Све ово примењују у спољној политици. Милитаризам никада током кинеске историје није био тако изражен као на Западу.⁵⁸⁴ Временом Кинези су развили патриотизам, који је дефанзиван, али генерише довољно снажне мотиве и поступке чији је циљ да учине Кину довољно јаком како би заштитила своју територијалну, политичку и економску независност. Без обзира на несрећне историјске околности, Кина је одувек смарала себе значајном државом, престижном цивилизацијом и „центром гравитације“ у светским пословима, чији пројекти и идеје треба да допринесу напретку, миру и стабилности. Још 1922. године Берtrand Расел је запазио да су Кинези најстрпљивија нација на свету и да време сагледавају вековима, док друге нације то чине деценијама. „У суштини, Кинези су неуништиви и могу себи приуштити да чекају. Запад ће бомбама, отровим гасом и армијама вероватно у будућности довести до сопственог уништења и оставити простор онима који чувају пацифизам. Уколико Кина избегне да буде увучена у ратове, ти који је угњетавају уништиће се међусобно и омогућити Кинезима да слободно следе хумане циљеве упркос ратовима и деструкцији коју све беле нације воле“, писао је овај аутор.

⁵⁸² Jeffrey, N. Wasserstrom, *China in the 21st Century: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York, 2010, p. 16.

⁵⁸³ Bertrand Russel, *The problem of China*, op. cit, p. 42.

⁵⁸⁴ Чак и у давна времена поштвала се строга етика према непријатељу, па је забележио да је Ву Пеј Фу (Wu Pej-Fu је генерал који је од 1898. до 1927. године командовао армијом Пекинга) поновио битку коју је добио по кишном времену, јер то није било фер према тадашњој етици ратовања.

„Кинеско глобално деловање покреће неколико идентификованих сетова идеја: перцепције, циљеви и политика – од којих су неке веома дуготрајне, а друге актуелне“.⁵⁸⁵ Према аутору Евану Медеиросу, аналитичару РАНД корпорације и једном од водећих познавалаца кинеске спољне политике данас, из кинеске перцепције безбедносног амбијента проистиче шест главних претпоставки: 1) нема рата међу великим силама у наредних 15-20 година, што је изузетан период да Кина настави свој развој и модернизацију, 2) глобализација је повећала светски економски значај Кине и редефинисала интеракцију и међузависност држава, али изазива и извесну забринутост, 3) мултиполарност се рапидно развија упркос томе што САД остају најдоминантнија сила у свету, оне су у релативном смислу у постепеном опадању, истовремено су потенцијална претња ревитализацији Кине и централни партнер у реализацији њених циљева, 4) Кина се суочава са нетрадиционалним изазовима као што су тероризам, пролиферација оружја, трговина људима и наркотицима, деградација природног окружења, ширење заразних болести и природне катастрофе, што је основ сарадње са најмоћнијим државама у Азији и глобално, 5) Кини је неопходна безбедност у снабдевању енергентима, приступачне цене и сигуран транспорт, посебно на блиском истоку и у Африци.

Овакву перцепцију окружења потврђују и бројне анализе кинеских стручних и научних кругова, посебно сарадника Кинеског института за савремене међународне односе, са седиштем у Пекингу. Они сматрају да је „Кина сигурнија него икада у задњих 200 година и да њен глобални статус и утицај расте. То је заслуга Денг Сјаопинга из средине осамдесетих година, који је успео да превазиђе Маову процену вероватног „раног рата, главног рата и нуклеарног рата“ (zhangzheng yu geming) и 1985. године је заменио закључком да су „мир и развој главне тенденције епохе“ (heping yu fazhan). Он је оваквим ставом поставио темеље реформама спољне политике, што је препознатљиво у савременој пракси кинеске државе.

Управо све ово је од велике важности и омогућава да се кинеска спољна политика разуме на прави начин. Иако је од настанка НР Кине 1949. године на њену спољну политику увек утицај имао њен однос са суперсилама,

⁵⁸⁵ Evan S. Medeiros, *China's International Behavior: Activism, Opportunism and Diversification*, RAND Corporation, Santa Monica, 2009.

традиционална кинеска филозофија, моралне норме и идеје, прагматизам, прилагодљивост, стрпљивост и патриотизам су били оно што је стајало у основи размишљања и понашања спољнополитичких одлучилаца, нарочито када је у одређеним тренуцима, било потребно направити везу између традиционалних и савремених друштвених идеја. И док је Хладни рат карактерисао сукоб две силе - САД и СССР, и сходно односу са њима и кинеску спољну политику, након његовог завршетка и распада Совјетског Савеза то је искључиво био однос НР Кине према САД. Са нестанком биполарног света, НР Кина је постала највећа комунистичка држава на свету и, самим тим, преузела од Совјетског Савеза улогу водећег идеолошког ривала Сједињеним Америчким Државама. Следећи начело да „демократије не ратују“, заједно са претпоставком да мир зависи од подстицања демократских институција САД су очекивале да ће са „отварањем Кине према свету“ она постати демократија. Њихов константан покушај, још од Вудро Вилсона и његове изјаве: „Активно ћемо радити да донесемо наду у демократију, развој, отворено тржиште и слободну трговину у сваки кутак света“, да „поправе свет“ пројектовањем модела демократије, у НР Кини није им успео. Схвативши да се то неће скоро десити, САД је преостало једино да чекају и да користећи „меку моћ“ промене кинеску свест. Међутим, иако је „мека моћ“ имала ефекта, демократија у НР Кину није дошла у оном облику у ком су то хтеле. Сматрајући да њиховом историјском развоју и друштвеним односима више од чисте либералне демократије одговара да иду „сопственим путем“ постепено се демократизујући (почевши увођењем система „једне државе са два система“), Кинези су развили посебну врсту „демократије са кинеским карактеристикама“ коју они описују као делиберативну демократију - систем који комбинује ауторитативно вођење земље од стране партије, ширу партиципацију народа у политичким процесима, управљање кроз владавину права, док се одбацују опште гласачко право, парламентарни органи и вишепартијски избори. Ипак, помак је евидентан, иако је учињен превасходно ради бољег функционисања земље, а не због утицаја САД. Међутим, на Западу је и даље виде као недемократску, тоталитарну, једнопартијску државу, која не преза од примене бруталне силе да би угушила било какав демократски покрет. Она за њих представља амалгам либералне демократије и социјализма, као што је маоизам био амалгам марксизма

и „кинеских специфичности“. Са друштвеним уређењем које назива „социјализам са кинеским карактеристикама“ она представља до сада невиђену мешавину комунистичког капитализма, или пак капиталистичког комунизма, у коме КПК истовремено делује као управни, извршни и надзорни одбор неке мултинационалне компаније.⁵⁸⁶ Начин одлучивања у кинеској спољној политици је такође веома специфичан. Са идејом да се обезбедни континуитет државних интереса, најважније одлуке о безбедности и спољној политици су у рукама лидера - генералног секретара КПК. Одлучујућа моћ је увек била концентрисана у главним телима, Централном комитету и његовим радним групама, као и Централној војној комисији, а генерални секретар врховни овим телима, па се може слободно рећи да највећи утицај на одлуке о спољној политици и безбедности има КПК. Најчешћа персонална унија функција, једна личност – генерални секретар, председник и командант оружаних снага, омогућава тој личности да припрема одлуке које представљају претежно његова решења. Таква позиција је корисна у ретким ситуацијама када треба „кориговати политику“, као у случају када је Денг Сјаопинг 1979. године одлучио да нормализује односе са САД, успостављајући дипломатске, упркос неслагањима око продаје оружја Тајвану. Администрација је могла то да припише индивидуалном избору лидера.⁵⁸⁷ Дobar пример је и Денг Сјаопингов план развоја Кине како би постала „локомотива“ економског развоја у XXI веку.

Одрекавши се подржавања и „извоза“ у друге земље радикалне маоистичке идеологије и направивши 2005. године идејом „хармоничног света“ теоријски отклон за кинеске лидере у односу на преостала домаћа реалистична схватања међународних односа, да престану да на њих гледају као на „борбу Кине против спољних сила“, НР Кина је у својој спољној политици последњих година углавном дефанзивна. Кинеско мишљење о спољној политици мењало се током година: „једном зато што су се мењали лидери, некада зато што се мењало окружење, а некада су лидери променили мишљење о окружењу иако се нису променили лидери нити окружење“ – лепо је илустровао Брус Диксон, професор

⁵⁸⁶ Jordan Dinić, „Основне одреднице међународног положаја НР Кине“, *Међународна политика*, бр. 1077, 1999, стр. 34.

⁵⁸⁷ Спољнополитичке одлуке одобрава Стални комитет Политичког бироа, док је Министарство иностраних послова задужено за вођење спољне политике на дневној основи, доноси дипломатске одлуке и прикупља информација из света.

политичких наука Универзитета Џорџ Вашингтон. Оставши у спољним односима верна Џоу Енлајевим принципима, из педесетих година, о пожељним односима међу државама: „међусобно поштовање суверенитета и територијалног интегритета, међусобно ненападање, немешање у унутрашње послове других држава, једнакост, међусобна корист и мирољубива коегзистенција“, НР Кина их је уградила у нову кинеску безбедносну концепцију и темељне принципе своје спољне политике.⁵⁸⁸ Она одбацује теорију о превазиђености суверенитета и територијалног интегритета држава у корист људских права и праксу на њима базирану, сматра да се државе разликују по величини, историји, друштвеним системима, култури, идеологијама, религијама, путевима развоја, а да опет све имају право да уживају општа добра као што су мир и национална безбедност.⁵⁸⁹ Од средине седамдесетих година XX века, циљ спољнополитичког деловања НР Кине јесте да се створе међународни услови који ће омогућити Пекингу да своју енергију усмери ка унутрашњим изазовима које нација има пред собом и на постојан развој онога што она назива „свеобухватном националном моћи“.⁵⁹⁰ То значи да мора да се „помера с обе ноге“, односно да иде напред и у својој тврдој (војној) и мекој (економској⁵⁹¹ и културној) моћи.⁵⁹² Међутим, иако је кинеска

⁵⁸⁸ Кинеска спољна политика темељи се на Пет начела мирољубиве коегзистенције утемељених још 1954. године у билатералном споразуму Кине и Индије, који су 1970. године проширени и прихваћени на заседању Генералне скупштине Уједињених нација у Декларацији о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава, а обухватају следеће: међусобно поштовање суверенитета и територијалног интегритета, међусобно ненападање, немешање у унутрашње послове других држава, равноправност и међусобну корист, као и мирну коегзистенцију. Ова начела мирољубиве коегзистенције служе данас као кинески штит у израстању нове врсте светског поретка, у којем би све државе, без обзира на своју величину или снагу, део својих овлашћења требале пренети на међународне институције и организације, радило се о пролиферацији свих врста наоружања, економској политици и решавању питања слободне трговине у свету или о промовисању универзалних норми с подручја људских права. Томе треба додати и чврст став како проблеме и питања који оптерећују савремени развој свијета треба решавати мирним путем, што може бити илустрирано кинеским гледиштима на ирачко-ирански рат, арапско-израелски сукоб или пак сукоб и рат на простору бивше Југославије. Ksenija Jurišić, „Pola stoljeća NR Kine“, *Politička misao*, Vol XXXVI, (1999.), br. 3, str. 38.

⁵⁸⁹ Dragana Mitrović, „Kina: Uklanjanje predrasuda“, u: Borivoj Erdeljan (ur), *Srbija i svet*, Evropski pokret, Beograd, 2010, str. 40.

⁵⁹⁰ Кина је концепт „свеобухватне националне моћи“ осмислила тако да то буде индекс којим ће да мери колика је њена моћ у односу на друге земље. Према једној од дефиниција, овај концепт се односи на укупан збир моћи или снага једне државе у областима економије, одбране, науке и технологије, образовања, ресурса и утицаја. China Institutes of Contemporary International Relations, *Global Strategic Patterns: The International Environmen of China in the New Century*, Shishi Press, Beijing, 2000.

⁵⁹¹ Нај је донекле био двосмислен у погледу тога да ли би економску моћ требало подвести под тврду или меку моћ, док је већина политиколога ипак ставља у ову другу категорију. Волтер Расел Мид је, пак, осмислио једну алтернативну категорију и назвао је „лепљивом моћи“ – земље које је

спољна политика дефанзивна, да би остварили дефинисане унутрашње интересе и приоритете као што су: економски развој и унутрашњеполитичка стабилност, Кинези настоје да спрече стварање антикинеских блокова, нарочито у свом суседству, али и шире. Они не желе да њихово постојање спута слободу кинеског деловања, економски раст и доведе у питање политику „једне Кине“. Да би успели у томе савремена кинеска дипломатија се труди да буде „свеобухватна“ – присутна на свим пољима и да се реализује свим средствима.⁵⁹³ Она користи сва креативна и подстицајна средства спољне политике, све савремене методе – стратешка партнерства, дијалог и укљученост. И док настоје да, за потребе унутрашњег развоја, обезбеде приступ животну важним ресурсима и прекоморским тржиштима на које би пласирали своје производе, Кинези, у исто време, настоје да спрече да прекогранични фактори угрозе националну безбедност државе, нарочито на Тибету и Синђангу (Xinjiang). Они настоје да подстакну стварање мултиполарног света у ком ће моћ и утицај великих сила, а поготово САД, бити ограничени. Зато Кина инсистира на мултилатерализму и одлучивању о светски значајним питањима у оквиру Организације Уједињених нација и Савета безбедности УН. Може се рећи да је једини изузетак у дефанзивној оријентацији кинеске политике став према Тајвану. Основни циљеви, принцип као и реторика кинеске спољне политике углавном се нису мењали од времена Денг Сјаопинга. Најистакнутији дипломатски приоритет Кине јесте да заштити своју суверену независност и територијални интегритет. Стога, иако изављује да је њена политика и у овом аспекту дефанзивна – циљ је спречити да Тајван полако временом стигне до *de jure* независности. Из тог разлога Кина показује да је

имају привлачне су на почетку, али на крају се ухвате у своју орбиту као у клопку. Walter Russel Mead, „America’s Sticky Power“, *Foreign Policy*, March/April 2004.

⁵⁹² Експлицитан пример тога колико дубоко концепт меке моћи продира у систем размишљања кинеске елите јесте један цитат директора новог кинеског Националног центра за извођачке уметности, који је прокоментарисао да овај нови центар представља „конкретан пример како мека моћ и свеобухватна национална снага Кине расту“. Joseph Kahn, „Chinese Unveil Mammoth Arts Center“, *New York Times*, December 24, 2007; Yan Xuetong, „The Rise of China and its Power Status“, *Chinese Journal of International Politics* 1, No. 16, 2006, (оригинално објављен у: *Science of International Politics*, Institute of International Studies, Tsinghua University), p. 6, 16-21.

⁵⁹³ Сталан економски развој треба да обезбеди одржив степен запослености и повећање животног стандарда становништва, адекватан научни и технолошки напредак и бољу образованост. Премда на унутрашњем плану Кина не показује намеру да крене путем капитализма, она се у међународном окружењу вешто служи његовим алатима, приватним корпорацијама и конкуренцијом, како би држава остварила што већу економску добит. Jordan Dinić, „NR Kina i savremeni svet“, *Review of international affairs*, god. 55/56, br. 1116/1117, 2004/2005, str. 58-61.

спремна да примени читав низ економских и дипломатских механизма како би наградила оне земље које отворено подржавају политику „једне Кине” и онемогућавају Тајвану да стекне међународни углед, односно казнила оне државе које се понашају другачије. Склапајући „стратешка партнерстава“, „партнерстава у сарадњи“ и споразуме о слободној трговини, она своју економску моћ користи као политичко оруђе да истакне своју посвећеност односима са конкретним земљама и да покаже колико су одређени билатерални и мултилатерални односи важни за њене глобалне интересе. У функцији тога, њена политика пружања помоћи је без икаквог политичког условљавања, што државама које помоћ добијају много више одговара од дијаметрално супротног прилаза Запада.⁵⁹⁴ Путем тржишно-лењинистичког економског модела названог „Пекиншки консензус“,⁵⁹⁵ она пружа помоћ слабије развијеним државама и на тај начин, ширећи комерцијалне односе нудећи „бољи економски модел од Запада“ у исто време јача меку моћ и прави подлогу за јаче политичке односе. У томе јој помаже и становиште да су међусобно поштовање суверености држава, принцип једнакости, обостране користи и принцип немешања у унутрашње ствари других земаља политичка основа за мир у свету. Промовишући те принципе НР Кина показује солидарност са многим земљама света у развоју третирајући их као равне себи и тако контрирајући Западу (посебно САД), а у исто време ради и у своју корист тј. спречава успостављање било каквих преседана који би међународној заједници омогућили да се умеша у њена унутрашња питања. Стапањем идеалистичких догми са својим врло практичним националним интересима НР Кина задовољава своје глобалне потребе и потребу за стабилним растом који је директно повезан са миром и глобализацијом, коју она не само да користи, већ је увелико и производи. Управо таквим понашањем она жели да оповргне теорије о „Кини као претњи“ и „код остатка света продуби разумевање Кине“,⁵⁹⁶ уверавајући међународну заједницу у то да њен успон има свеукупно позитивне, мирољубиве и конструктивне импликације. Тиме на неки начин даје нешто универзално што је у повољном светлу одваја од Запада, а у исто време испуњава

⁵⁹⁴ САД се буне да кинеско давање кредита под повољнијим условима од Светске банке угрожава ту институцију.

⁵⁹⁵ Joshua Cooper Ramo, *The Beijing Consensus*, op. cit, p. 4, 5.

⁵⁹⁶ Li Jie, „Soft Power Building and *China's Peaceful Development*”, *China International Studies*, Winter 2006, str. 171.

и друга два дугорочна дипломатска приоритета: економски развој и стицање и задржавање међународног статуса и поштовања Кине у међународним односима.

5.5. НР КИНА И СЈЕДИЊЕНЕ АМЕРИЧКЕ ДРЖАВЕ – КО ЈЕ ТУ МАЧКА, А КО МИШ?

Данас НР Кину и САД спајају економски и финансијски интереси те је, и поред постојећег ривалства, присутна коеволуција и партнерство у оквиру Г2. Ако се има у виду да су кинеске резерве стране валуте и злата крајем 2013. године порасле на 3.830 милијарди долара и тако превазишле два пута вредност укупних резерви злата у свету,⁵⁹⁷ да је НР Кина највећи власник америчких државних обвезница са 1.160 милијарди долара и да Голдман Сакс очекује да ће укупна величина кинеске економије надмашити САД већ 2027. године,⁵⁹⁸ а један економиста нобеловац гледа још даље у будућност и процењује да ће до 2040. године Кина производити преко 40 процената глобалног БДП,⁵⁹⁹ постаје сасвим смислено зашто САД постају обазривије када је у питању НР Кина и зашто су смањиле критике на рачун људских права у њој. Реалност је да су ове две државе у некој врсти економске симбиозе и да би нестанак *Кимерике* био катастрофалан за глобалну економију.⁶⁰⁰ Уколико би НР Кина престала да купује америчке обвезнице, то би значило банкрот САД и велики удар на тамошњи стандард. Међутим, ако Американци немају пара да купују кинеску робу, нема ништа ни од кинеског раста. Уколико моћ представља способност да се остваре жељени

⁵⁹⁷ Fakti, „Kineske rezerve dvostruko veće od svetskih zaliha zlata“, извор: интернет, <http://fakti.org/globalpor/kina/kineske-rezerve-dvostruko-vece-od-svetskih-zaliha-zlata>, 31/03/2013; Blic, „Rekordne devizne rezerve Kine“, извор: интернет, <http://www.b92.net/mobilni/biz/800165>, 15/01/2013.

⁵⁹⁸ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 214. За још неке пројекције о томе када ће Кина надмашити САД погледати: Hugh White, „The geo-strategic implications of China's growth“, u: Ross Garnaut, Song Ligang, Wing Thye Woo (eds), *China's New Place in a World in Crisis: Economic, Geopolitical and Environmental Dimensions*, The Australian National University, ANUE Press, Canberra, 2009, p. 92.

⁵⁹⁹ Robert Fogel, „\$123,000,000,000,000“, Foreign Policy, januar-februar 2010, извор: интернет, <http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/01/04/1230000000000000?page=full>, 26/05/2013.

⁶⁰⁰ Термин *Кимерика* приписан је Нилу Фергусону и економисти Морицу Шуларнику крајем 2006. године који су заговарали да штедња Кинеза и прекомерно трошење Американаца води у период стварања добара на начин који је допринео глобалној финансијској кризи 2008-2009. године. Nial Ferguson, „Not two countries, but one: Chimerica“, The Telegraph, 04 March 2007, извор: интернет, www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3638174/Not-two-countries-but-one-Chimerica.html, 26/05/2013.

результати, може се рећи да је понекад наша моћ већа када делујемо заједно са другима, него када се налазимо изнад других,⁶⁰¹ а оснаживање других може нам помоћи да остваримо сопствене циљеве.⁶⁰² Кина, која се стално спомиње као наследник САД у будућности, са својим импресивним империјалним наслеђем и стратешки важном традицијом брижљиво неговане стрпљивости, која је била од кључног значаја за њену успешну историју, дугу неколико хиљада година, мудро прихвата постојећи међународни систем, ма колико да нема хегемонију унутар њега. Она зна да је за њен успех боље да тај систем не доживи драматичан колапс, већ да он подстиче постепену редистрибуцију моћи. Настојећи да увећава свој утицај, да све више ужива респект на међународном нивоу, она је, мада још озлојеђена „веком у којем је доживела понижење“, пуна самопоуздања у погледу своје будућности. За разлику од неуспешних аспираната на светску моћ у двадесетом веку, Кина се према свом положају на међународном плану не односи, бар у овој фази, ни револуционарно ни месијански и манихејски. Дакле, основна реалност је таква да она још није спремна – нити ће то бити за неколико наредних деценија – да преузме у пуној мери улогу САД у свету. Штавише, Кина схвата – њена инвестирања у америчко благостање говоре гласније него речи. Она су заснована на самоинтересу – нагли пад САД са позиције глобалног лидера би произвео глобалну кризу која би опустошила њено властито благостање и оштетила њене дугорочне изгледе. Стога не чуди искрена изјава једне кинеске јавне личности америчком посетиоцу: „Али, молим вас, потрудите се да Америка не пропадне исувише брзо...“. Мудрост и стрпљење су део кинеске империјалне армије.⁶⁰³

Да би кинески раст био константан и одржив, неопходан је сталан и растући доток капитала и технологија, као што је неопходан и извоз.⁶⁰⁴ Зато је Кина стално у потрази за новим тржиштима јер производи огромне количине робе

⁶⁰¹ Džozef Naj, “О моћи и праву – може ли се Кина обуздати?“, извор: internet, http://www.atlantskainicijativa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=755%3Ađozef-najo-moi-i-pravu-moe-li-se-kina-obuzdati&catid=45%3Avijesti&Itemid=118&lang=hr, 19/04/2013.

⁶⁰² Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 15.

⁶⁰³ Zbignjev Bžežinski, *Amerika-Kina i sudbina sveta*, op. cit, str. 85.

⁶⁰⁴ Од 2000. до 2001. године Американци су куповали производе произведене у Кини. САД су постале главно тржиште за кинеску робу намењену извозу. Потенцијална радна снага у Кини и даље расте за око 10 милиона годишње (2008. године је износила 774,8 милиона), што изискује даље ширење производних капацитета који ће додатно упослити толики број људи, али и веће тржиште на коме могу да продају оно што произведу. Кинески извоз чини трећину њеног бруто националног производа, који у задњих петнаест година расте око 10 процената годишње.

– не толико да би је сама трошила, већ да је прода другима. Стога, она нема ништа против раста и развоја мање развијених држава. Следећи Денгову мисао и „пусти неке људе (може се читати и државе) да се први обогате“ НР Кина следи сопствени интерес како да дугорочно обезбеди енергију и тржишта за своје производе и посао за милионе људи тако и да прошири своју меку моћ.

Иако САД позивају Кину да постане „акционар у међународном систему“, ⁶⁰⁵ тј. да прихвати бреме одговорности за његово одржавање, њој, за сада, одговара да САД буде „светски полицајац“, како би могла да развија економске, технолошке и друге потенцијале, уместо да новац и остале ресурсе расипа војним присуством по свету. ⁶⁰⁶ Два су разлога за то. Први је идеолошки, јер је њена спољна политика према усвојеној доктрини, спољна политика немешања, узајамне користи, уважавања и сарадње на равноправној основи, те се залаже за решавање глобалних питања мултилатералним приступом, првенствено кроз систем ОУН. Други је економски, јер све своје ресурсе жели да усмери на развој државе и подизање животног стандарда становништва, што ће јој омогућити да у заједници народа заузме место које јој по јединственој државно-историјској и цивилизацијској вредности припада. Можда то најбоље објашњава Еван С. Медеирос, аналитичар РАНД корпорације и један од водећих познавалаца кинеске спољне политике данас, када каже да: „Кина не жели да замени

⁶⁰⁵ Ова фраза први пут је поменута у једном говору који је бивши заменик америчког државног секретара, Роберт Д. Зелик, одржао у Њујорку 2005. године. Од тада, она је постала опште место када се говори о Кини и њеном месту у међународном систему. Tomas J. Christensen, Deputy Assistant Secretary of State for East Asian and Pacific Affairs, *China's Role in the World: Is China a Responsible Stakeholder – Remarks before the U.S. / China Economic and Security Review Commission*, Washington, D.C., August 3 2006, извор: internet, [http://: www.state.gov/p/eap/rls/rm/69899.htm](http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/69899.htm), 26/06/2013.

⁶⁰⁶ Како пише академик Милорад Екмечић, „није свака велика држава у исто време и велика сила. Она то може да достигне само кад прође за то предвиђени, али никад до краја необелодањени испит, у строгом одмеравању снага са другим сличним кандидатима и кроз међународно установљену процедуру. Објашњено на сликовит начин, то је исто као са питањем ко може да буде најбржи тркач на свету. Има пуно људи који уверљиво показују да би то они могли да буду. Ипак, све дотле док нису прошли кроз службено вођено светско такмичење и после уредне потврде оних који су за то овлаштени, они могу бити само могући кандидати за прво место“. Milorad Ekmečić, „*Pojam velike sile i umeće diplomatije*“, у: Milorad Ekmečić, *Ogledi iz istorije*, Službeni list, Beograd, 1999, str. 372. Другим речима, бити велика сила значи имати одређена права али и обавезе. Историја успона и падова великих сила у Европи, те многобројних ратова и конгреса којим су се они завршавали (када су новопридошле велике силе, постале не само војно и економски најмоћнији актери у тадашњем међународном систему, већ су постајали и гаранци свих мировних споразума од Мира у Вестфалији из 1648. године до данас) на најбољи начин говори о томе. Више о томе видети у: A. Craig, Alexander L. George, *Force and Statecraft – Diplomatic Problem of Our Time*, pp. ix-xiii; 3-24. Oxford University Press, New York, 1955; Henri Kisindžer, *Obnovljeni svet – Meternih, Kastlerau i problemi mira 1812-1822*, Nakladni Zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1976.

Сједињене Америчке Државе као доминантна светска сила. Њене елите тренутно не желе да Кина буде глобални лидер раме уз раме са Сједињеним Америчким Државама. Кинески руководиоци сматрају да су унутрашњи изазови који муче Кину превише велики да би се преузели ризици и одговорност које светско лидерство подразумева и признају да им недостају средства за тако нешто. Они се такође плаше да ће им улога глобалног лидера одвратити пажњу и усмерити енергију од преко потребног националног развоја, а беспотребно убрзати нетрпељивост према Кини у региону (Источне Азије – прим. аут)⁶⁰⁷. Кина је амбициозна, поносна и свесна да њена јединствена историја као економски најјаче силе света, у осамнаест од двадесет последњих векова, предодређује њену судбину. Само су прошли и претпрошли век били изузетак. До сада кинески лидери су предузели тек незнатне кораке у правцу важне глобалне улоге, било као хегемон или као „одговорни учесник“. Кина се и даље понаша као „слободни јахач“, али „први пут постаје зависна од света који не може да контролише уместо од царства које може контролисати“⁶⁰⁸. У том смислу, по Евану Медеиросу, три дугорочна дипломатска приоритета Кине у наредном периоду биће: 1) одбрана суверенитета и територијалног интегритета земље, 2) економски развој и 3) стицање и задржавање међународног статуса и поштовања Кине у међународним односима. Са друге стране постоји по њему и пет спољнополитичких циљева Кине (који су за разлику од дугорочних дипломатских приоритета променљивији и зависе од перцепције претњи у спољашњем окружењу Кине као и унутрашњих проблема). Ти спољнополитички циљеви су: економски развој, разуверавање (желе да разувере своје суседе и остале велике силе, пре свега САД да им од Кине долази било каква претња у безбедносном смислу), контраконтентмент (способност да се друге земље спрече да ометају слободу деловања Кине у региону и свету уопште), диверсификација приступа

⁶⁰⁷ Evan S. Medeiros, *China as International Actor: Activism, Opportunism and Diversification*, RAND Corporation, Santa Monica, Ca, 2009, izvor: internet, http://www.rand.org/pubs/monographs/2009/RAND_MG850.pdf, 23/06/2013. По речима аналитичара Карнеги фондације из Вашингтона Минксин Пеиа, „Успон Кине изазвао је страх и nelaгодност а не ентузијазам међу азијским државама. Према истраживању Чикапког савета за спољне послове, само десет посто Јапанаца, 21 проценат становника Јужне Кореје и 27 процената Индонежана одговорило је потврдно на питање да ли би се осећали лагодно ако би Кина била будући лидер у Азији. Minxin Pei, „Think Again: Asia's Rise“, *Foreign Policy*, June 2009, izvor: internet, http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/06/22/think_again_asias_rise?print=yes&hidecomments=yes&page=full, 26/06/2013.

⁶⁰⁸ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 223.

природним богатствима неопходним за даљи развој Кине, као и смањење простора и утицаја које у међународним односима има Тајван.⁶⁰⁹ Вођена тиме, и поред свог активног односа према дешавањима у свету, НР Кина не жели да улази у сукобе због питања која не погађају директно њене интересе, нарочито не са великим силама попут САД, док тамо где их погађају настоји да редуцира њихове активности и очува хармоничан амбијент. „Кинески друштвени систем и фундаментални интереси захтевају да следимо политику мира.... Само у миру може наш економски развој доживљавати напредак а народ задовољство“, тврдио је почетком осамдесетих година XX века министар иностраних послова у УН Хуанг Хуа. И данас, 30 година касније, исто се може рећи. Како то тврди професор Таи Минг Чонг са Универзитета Калифорније у Сан Дијегу, кинеска велика стратегија (најједноставније казано, велика стратегија је концепт који говори о томе како државе дефинишу своје интересе, како виде претње које стоје пред њима и средства која им стоје на располагању да би те интересе остварили и претње отклонили),⁶¹⁰ иако никада експлицитно презентована, трага за ситуацијом у којој ће Кина бити економски просперитетна земља, стабилна изнутра и призната и прихваћена споља као велика сила.⁶¹¹ Универзитет Ванг Јонг наговештава неспремност Пекинга: „Кина ће бити стабилизатор за глобалну економију и повећаваће своју тежину у Г20, али она не може да преузме посебно значајну улогу лидера, јер је још увек земља у развоју и треба да заштити свој економски раст“. „Чекајући свој тренутак“ Кина ће се бар још неко време, повиновати тзв. „доктрини 24 карактера“ (име је добила по броју кинеских знакова у тој реченици) коју је изрекао бивши врховни лидер Денг Сјаопинг 1991. године: „Мирно посматрајте, осигурајте нашу позицију; хватајте се укоштац са стварима мирне главе; кријте наше капацитете и чекајте повољну прилику;

⁶⁰⁹ Evan S. Medeiros, *China as International Actor: Activism, Opportunism and Diversification*, op. cit.

⁶¹⁰ Шире о великим стратегијама видети у: Paul Kennedy (ed), *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University Press, New Haven, 1991; Dragan R. Simić, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Ћигоја штампа, Београд, 2009, стр. 149-190. О кинеској великој стратегији видети: Avery Goldstein, „An Emerging China’s Emerging Grand Strategy-A Neo-Bismarckian Turn?“, у: John Ikenberry, Michael Mastanduno, eds, *International Relations Theory and Asia-Pacific*, Columbia University Press, New York, 2003, pp. 57-106.

⁶¹¹ Најједноставније казано, велика стратегија је концепт који говори о томе како државе дефинишу своје интересе, како виде претње које стоје пред њима и средства која им стоје на располагању да би те интересе остварили и претње отклонили. Tai Ming Cheung, *China’s National Security in the 21st Century: The Grand Strategy of a Rising Great Power*, Lecture, Fulbright Program on U. S. National Security, University of California, San Diego, January 2006.

успешно се држите по страни и никада не претендујте на вођство”. Управо ова политичка опорука, дата пред смрт кинеском руководству, је била та која представља основу кинеског спољнополитичког понашања у XX, а затим и у XXI веку. То упутство никада није објављено у кинеској штампи, али га помиње Хенри Кисинџер у својој књизи „О Кини“, позивајући се притом на архивске документе америчке администрације. Денг је руководству оставио два упутства. Шири круг руководилаца упознат је са стратешким програмом писаним у класичном кинеском поетском стилу, који садржи двадесет четири кинеска знака. То је споменута политичка опорука, док је за сасвим уску групу у руководству Денг дао упутство у само дванаест кинеских знакова: „Непријатељске трупе су изван наших зидина. Оне су јаче од нас. Треба да углавном будемо у одбрани“.⁶¹² Као кључ за одговор на питање зашто Кинези у јавним наступима потцењују своје резултате, називајући своју државу земљом у развоју или средњом силом, може да служи упутство „не бити изазов за друге“, ⁶¹³ да треба „крити наше капацитете“ и „успешно се држати по страни“. Када се има у виду Денгов савет, кинески раст од 10 процената на годишњем нивоу задње три деценије и да све више аналитичара и политиколога се слаже са тврдњом Џона Миршајмера да „просто речено, Кина не може доживети успон на миран начин“, ⁶¹⁴ сасвим је логично зашто се ова држава труди да својим успоном не „боде очи“ САД, али и другим државама. То опрезно и заваравалује држање као да је у дослуху са старом стратегијом Сун Цуа који је тврдио да је најмудрије у току борбе деловати из позадине, пустити да твој противник начини фаталне грешке и потом начинити капитал на основу њих. Стога и кинески званични однос према америчким мукама и авантурама на међународном нивоу сугестивно подсећа на ту стратегију. Пекиншка самоувереност иде руку под руку са прорачунатом мудрошћу и дугорочним амбицијама.⁶¹⁵ И Ђианг Цемин (Jiang Zemin) и Ху Ђинтао (Hu Jintao) су следили ту кинеску праксу говорећи пред странцима више о кинеским тешкоћама него о успесима. Детерминишући, на XVI партијском конгресу 2002. године, конкретан

⁶¹² Henry Kissinger, *On China*, op. cit, p. 451.

⁶¹³ Ching Pao, „Deng postavlja nov vodeći princip od 12 pravila za unutrašnju i spoljnu politiku“, Hong Kong, november 5, 1991, p. 172.

⁶¹⁴ John Mearsheimer, „The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia“, Michael Hintze Lecture, University of Sydney, Sydney, Australia, извор: internet, www.usyd.edu.au/news/84.html?newstoryid=5351, 26/05/2013.

⁶¹⁵ Zbignjev Bžežinski, *Amerika-Kina i sudbina sveta*, op. cit, str. 87.

циљ да НР Кина треба да до 2020. године постане средња сила са развијеном средњом класом, Ху је опет у јавности показао скромност. Кинески лидери, чак и након Денгове смрти, како би подишли осећањима држава у развоју и подстакли солидарност са земљама тог света, самопрогласили су Кину „највећом земљом у развоју на свету“. По њима, у погледу развијености, богатства и моћи још неколико наредних деценија Кина ће бити земља у развоју која се модернизује и која је знатно иза не само САД већ и Европе и Јапана, ако се имају у виду главни индекси модерности и националне моћи *per capita*.⁶¹⁶ Због тога, своје све веће присуство у свету и јавну реторику Кина наставља да завија у обланду високог моралног принципа: пронаћи решења „која су на добробит свих страна“, успоставити демократска начела у међународним пословима, не мешати се у унутрашње послове других земаља и посветити се дијалогу и развоју како би се отклониле тегобе данашњег света.⁶¹⁷ Из истог разлога она жели да пронађе неко својство које представља јединствени и позитиван допринос међународном друштву и светској култури, својство које ће се везивати искључиво за НР Кину. Стога је промовисала неколико концепата: „мирољубиви развој“ (на кинеском *heping fazhan*),⁶¹⁸ „хармонија“ (укључујући и „хармоничан свет“⁶¹⁹ напољу и

⁶¹⁶ За свеобухватно разматрање односа Кине са светом у развоју, видети: Derek J. Mitchell, „China and the Developing World“, у: *The China Balance Sheet in 2007 and Beyond*, Washington, May 2007.

⁶¹⁷ Принципи „мира, развоја и сарадње“ имају највише место у реторици кинеских државника. Током XVII конгреса партије Ху Ђинтао је истакао да ће Кина „високо носити заставу мира, развоја и сарадње, водити независну политику мира, штитити кинеске интересе који се тичу суверенитета, безбедности и развоја и држати се својих спољнополитичких циљева а то су одржавање мира у свету и подстицање заједничког развоја“.

⁶¹⁸ Женг Биђиан, тада заменик директора Централне партијске школе, је 2002. године сковао израз „мирољубив успон“ како би указао на намеру Кине да се тихо пење уз глобалну лествицу. И Ху Ђинтао и Вен Ђибао су касније користили ту фразу и тако званично благословили њену употребу, али онда је постала непожељна јер се реч успон доживљавала на Западу као претња. Стога је промењен у мирољубиви развој, што открива да Кина не жели да диже праšину док напредује. Током XVII конгреса партије одржаног у октобру 2007. фраза „мирољубиви развој“ унета је у званични речник и загарантована као нешто што је део кинеске стратегије националног развоја (као и шири циљ „да се подстакне стварање једног безбедносног окружења које придоноси мирном развоју“), кинески премијер Вен Ђибао образложио га је у опширном говору, констатујући да је „корачање путем мирног развоја стратегија и спољна политика за коју је Кина опредељена. Водећи се овим начелним принципом, требало би да искористимо шансе које нам се пружају, не подлежемо провокацијама и концентришемо се на сопствени развој а да притом не тежимо да преузмемо улогу вође у међународној арени. Захваљујући оваквој политици успели смо да направимо више простора за дипломатски ангажман Кине“. Premier Wen Jiabao, „Our Historical Tasks at the Primary Stage of Socialism and Several Issues Concerning China's Foreign Policy“, *People's Daily*, February 27, 2007.

⁶¹⁹ Фраза „хармоничан свет“ такође је недавно ушла у лексикон званичног кинеског дискурса а увео ју је Ху Ђинтао. Осмишљена да буде контраст некадашњим маоистичким идеалима „борбе“ и „револуције“, хармонија (*hexie*) јесте принцип који враћа на историјске кинеске културне

„хармонично друштво“ унутар својих граница), затим „решења у којима добија свако“ и „стратешка партнерства“. Тим концептима у исто време она гради срдачнији и одмеренији приступ који треба уздизање у њеној моћи да учини прихватљивијим, а можда и легитимним у очима света, нарочито оног дуж њених периферних граница. У супротном би тај исти свет на уздизање Кине могао да реагује са зебњом и да се здружи како би је спречио или уравнотежио.⁶²⁰ То је најбоље објаснио Џозеф Нај у својој књизи „Будућност моћи“ где објашњава како је НР Кина раст „тврде моћи“ пропратила привлачним дискурсом „меке моћи“ и тиме искористила „папетну моћ“ како би пренела поруку о свом „мирољубивом успону“. На тај начин је она предупредила компензаторну равнотежу моћи и смањила страх држава од своје растуће економске и војне моћи.⁶²¹

5.6. СРБИЈА ИЗМЕЂУ „ВЕЛИКОГ ЗМАЈА” И „ТИГРА ОД ПАПИРА”

У складу са својим концептом новог светског поретка, који је дијаметрално супротан америчком, а који заговара регионализам, као противтежу глобалној

традиције конфучијанизма и таоизма и који треба да истакне да је Кина у модерним временима посвећена очувању међународне стабилности. Фред Бергстен, Николас Ларди, Дерек Мичел, Чарлс Фримен, *Успон Кине*, оп. цит, стр. 281.

⁶²⁰ Као последицу имамо да неки на западу оптужују Кину да је „слободни јахач“ у међународним безбедносним стварима због чега јој се упућују позиви да, како је то срочио Роберт Зелик, постане „одговорна заинтересована страна“ у глобалним пословима и придржава се установљених норми и принципа међународног система. Robert B. Yoellick, „Whither China: From Membership to Responsibility?“, remarks, as prepared for delivery, to National Committee on US-China Relations, New York City, September 21, 2005, izvor: internet, www.state.gov, 26/03/2013. Кинези тврде да се концепти врлине и моралности које они поштују једноставно разликују од концепата који се негују на западу. „Релативистичка“ моралност Кине, кажу они, има поштовања за различите културе, друштвене системе и традиције које саме треба да одлуче како ће водити своје послове, док „универзалистички“ појам моралности који долази са запада „по ком извесне норме и вредности превазилазе културе, друштвене системе и границе) представља наметање, одсуство поштовања за друге и дестабилизацију. Оваква разлика у поимању и примени врлине и моралности у међународним питањима по свој прилици ће наставити да изазива неслагања у међународној арени у наредним годинама, при чему ће Запад и Кина (али и остали) сигурно потпасти под притисак да праве компромис око својих услова како се буде формирао све шири консензус. Фред Бергстен, Николас Ларди, Дерек Мичел, Чарлс Фримен, *Успон Кине*, оп. цит, стр. 283.

⁶²¹ Ху Ђинтао је октобра 2007. године најавио намеру Кине да оснажи своју меку моћ, важан део стратегије су биле Олимпијске игре, оснивање Конфучијевих институте који ће промовисати кинеску културу широм света, појачаним међународним емитовањем програма, привлачењем страних студената на своје универзитете, као и мекшом дипломатијом према суседима у југоисточној Азији. Кина је доста уложила у меку моћ и као резултат добила повећање свог међународног угледа. Džozef Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 9.

стратегији САД, кинеско руководство сматра да „регион Балкана има стратешки положај у Јужној Европи који је прошао кроз два велика рата због етничког сукоба, територијалних спорова и мешања великих сила у регионална питања“. На примеру патњи народа Савезне Републике Југославије, кроз готово херметичку блокаду међународне заједнице, НР Кина види и свој „случај“ од пре неколико деценија, али и опасан рецидив прошлости на своју ситуацију. Питање људских права тј. њихова инструментализација и кажњавање путем изолације појединих држава због непоштовања истих, свакако је својеврстан феномен у понашању неких чланица или групе држава међународне заједнице, а НР Кина је то осетила на „сопственој кожи“. Стога је у свом наступу на Балкану и у оценама појединих догађаја посебно водила рачуна да избегне ставове и потезе који би имали призив уплитања у унутрашње ствари земаља на том подручју. Билатерално и мултилатерално у оквиру међународних организација, посебно у ОУН наступала је увек са позиција које су у прилог очувања територијалног интегритета, суверенитета и независности свих земаља региона. Негујући добре односе, још од 1977. године када су успостављени и државни и партијски односи између две државе, а имајући у виду да је СФР Југославија/ СРЈ/ Државна заједница Србија и Црна Гора/ Република Србија увек доследно поштовала политику „једне Кине“ и кинески став поводом Косова је доследан. Наиме, НР Кина поштује суверенитет и територијални интегритет сваке земље и самим тим даје пуну подршку територијалној целовитости и суверенитету Републике Србије, пуном и доследном спровођењу Резолуције СБ УН 1244 о Косову и Метохији и залаже се за мирно решавање спорних питања у региону, у складу са Резолуцијама 1345 и 1371 Савета безбедности УН, о непроменљивости граница у региону. Сходно томе она се противи сваком наметнутом решењу за Косово. Залаже се да у складу са нормама међународног права, принципима Повеље УН и резолуцијама Савета безбедности, влада Републике Србије и власти Косова и Метохије путем преговора дођу до компромисног, обострано прихватљивог решења које би „гарантовало права свим народима“ који тамо живе и тако заједнички осигурају безбедност и стабилност у региону Балкана. Једино тако, по њима, може доћи до позитивних резултата у решавању статуса Косова и Метохије. Наравно, предуслов је да и међународна заједница створи адекватне услове за решавање овог питања.

У међувремену морају се поштовати стандарди који би гарантовали једнака права и безбедност свих народа који тамо живе. Може се рећи да подршка НР Кине Републици Србији има везе са њеном прагматичном политиком коју води, тј. са њеним националним интересима. НР Кина са 56 признатих мањина, са сецесионистичким групама на Тибету и Синђангу (Ујгури), и два специјална административна региона (Хонг Конг и Макао), страхује да западни подстицај за међународно признавање Косова може довести до тога да њене сопствене мањинске групе прате добијање независности Приштине и сходно томе већим захтевима за аутономију у оквиру државе и подривање политике „једне Кине“. За њу су то изузетно осетљива питања. Сваки могући наговештај неког преседана у свету који би се рефлектовао на проблеме са јаким сепаратистичким тенденцијама је нешто чему се централне кинеске власти увек оштро и одлучно противе. Одузимање територије Републике Србије, без њене сагласности, би „представљало флагрантно кршење Повеље УН, међународног права и било опасан преседан за све сличне ситуације у свету“.⁶²² Преседан у УН би могао да се окрене против кинеских интереса у случајевима Тибета, Тајвана и Синђанга (који неки називају Источни Туркестан). Притом, не треба заборавити да је НР Кина увек била врло неповерљива према свету. Разлог за то, по Дејвиду Шамбоу, треба тражити у дубоко укоренењем осећању националне подвојености. Хиљаду година Кина је себе доживљавала као Средње краљевство. На почетку XIX века то се променило. Понижења која су Кинези трпели век и по од стране Јапана и Запада, за последицу су имала дуготрајно укоренењем осећај неправде и то да је кинеска влада почела на међународни поредак да гледа са скептицизмом, па чак и непријатељством.⁶²³ За многа питања сматрају да се покрећу како би се наудило интересима Кине. Присутан је константан осећај директне сопствене безбедносне угрожености имплициран америчком политиком опкољавања која се ослања на стратегију наслеђену из Хладног рата. Ту је и проблем НАТО-вог ширења на исток, и даље према Средишњој Азији (чиме су се САД почеле опасно приближавати кинеским источним границама), као и НАТО-ва војна интервенција на СРЈ – територију суверене државе без одобрења УН, при чему су кршене норме

⁶²² RTS, „Lavrov - Neprihvatljiv Ahtisarijev jednostran pristup; Džanlin - Kina protiv nametanja rešenja“, извор: internet, <http://www.mail-archive.com/sorabia@yahoogroups.com/msg17872.html>, 31/03/2013.

⁶²³ David Shambaugh, *China Goes Global: The partial Power*, op. cit, p. 14.

међународног права под изговором хуманитарне интервенције. Концепт људских права, који у одређеним ситуацијама вредносно надилази начело суверенитета државе и сукобљава се с најдубљим начелима на којима почива кинеска, како унутрашњања тако и спољна политика, је само још један на списку изазова са којима се ова велика држава сусреће.

Од једностраног проглашења независности Косова и Метохије 17. фебруара 2008. године, кинеско руководство је редовно говорило против овог унилатералног чина, као и да не признаје самопрокламовану „Републику Косово“. Тиме је Кина показала принципијелност и доследност у залагању за поштовање суверенитета и територијалног интегритета Републике Србије, и залагање за доследну и потпуну примену Резолуције 1244 СБ. Својим тврдим ставом она је узвратила на „политику једне Кине“ Југославије и Србије. То је потврдила и својим принципијелним ставом на расправи пред Међународним судом у Хагу када је 7. децембра 2009. године затражила писмено саветодавно мишљење поводом Косова. Повод је било спречавање једностране сецесије тј. одбрана територијалног интегритета као камена међународног правног поретка. Према ставу НР Кине Косово и Метохија су после распада СФРЈ били део СРЈ, односно Србије. Саставни делови суверених држава, по међународном праву, немају право на једнострану сецесију. Према званичном кинеском ставу суверене државе имају право да то спрече и заштите свој интегритет. Право на самоопредељење по међународним прописима припада само народима или територијама које су под страном окупацијом. Образлажући зашто се Кина није прикључила земљама које су признале независност Косова, правна заступница Сије Ханћи је рекла да је Декларацијом о независности коју су донеле привремене косовске институције прекршена обавезујућа резолуција 1244 Савета безбедности УН, која је гарантовала неповредивост територијалног интегритета и суверенитета СРЈ. Одбачено је тумачење по којем је та одредба била „необавезујућа“, истичући да је управо влада у Пекингу, као стални члан Савета безбедности, инсистирала на томе да гаранција територијалног интегритета СРЈ, после „незаконитог“ војног напада НАТО-а 1999. године, буде уврштена у документа. Управо је то био разлог

зашто Кина није блокирала усвајање Резолуције 1244.⁶²⁴ Оценивши, својом одлуком 2010. године, да декларација о независности Косова не крши међународно право, Међународни суд правде у Хагу је претворио сецесију из непоновљивог изузетка у преседан за сепаратисте широм света.

Овај пример је послужио НР Кини да схвати колико су двоструки стандарди присутни у светској политици. „За западне земље“, како кажу Роберт Купер и Роберт Кејган, „важе закони и норме, а према свима осталима треба се понашати као у џунгли на основама голог интереса“. Кад западним земљама (пре свега САД) то одговара позивају се на међународно право и универзалне норме, а кад то постане препрека, напосто их игноришу и примењује се гола сила.⁶²⁵ То је суштина унилатерализма⁶²⁶ Сједињених Америчких Држава које, желећи да нађу легитимитет за Клинтонов принцип хуманитарне интервенције, примењен током рата у Босни и Херцеговини, али и приликом бомбардовања Југославије 1999. године, све време се залажу за независност Косова.⁶²⁷ Управо бомбардовање, током кога је порушена кинеска амбасада, убијена три кинеска службеника амбасаде (Сју Сјингху, Џу Јинг и Шао Јунхуан) и рањено 27 кинеских држављана, створило је преседан за хуманитарне интервенције. Људска права су инструментализована у сврху остварења интереса САД.⁶²⁸ Интервенцијом НАТО-а без одобрења Савета безбедности УН угрожен је национални интерес

⁶²⁴ Dragan Miljanić, „Srbija i Kina kao strateški partneri“, извор: internet, <http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#draganmiljanic>, 31/03/2013.

⁶²⁵ Robert Cooper, „The New Liberal Imperialism“, *Guardian*, извор: internet, <http://www.guardian.co.uk/world/2002/apr/07/1>, 31/03/2013.

⁶²⁶ Вујаклијин речник из 1980. доста говори о термину *unilateralan* који се преводи као једностран (од новолатинског *unilateralis*, латински *latus*, *lateris* значи страна), али га објашњава као пример једностраног контракта, уговора, „по коме углавном само једна страна прима на себе обавезу“. Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1991, str. 945. Вебстеров речник много савременије одређује појам унилатерализам тумачећи га не као једнострано преузимање обавеза, већ као „политику предузимања унилатералних чинова (нпр. у међународним односима) без обзира на постојање спољашње подршке, и такође, заговарање такве политике“. Merriam-Webster, извор: internet, www.merriam-webster.com/dictionary/unilateralism, 31/03/2013. Унилатерализам може подразумевати једнострано деловање било ког актера у одређеној сфери, али се најчешће ради о једностраном деловању неке државе у међународним односима.

⁶²⁷ Ivo H. Daalder, Michael E. O Hanlon, „Unlearnig the Lessons of Kosovo“, *Foreign Policy*, No. 116, Autumn 1999, p. 128.

⁶²⁸ Jiakuan Tang, „New China’s Diplomacy Over The Past Fifty Years“, *Foreign Affairs Journal*, No. 53, September 1999.

Југославије (да буде физички безбедна).⁶²⁹ Људска права су стављена изнад државног суверенитета. Последица тога је била одлука НР Кине да удвостручи издавања за војску из буџета.⁶³⁰

Крајем деведесетих година СР Југославија је била једна од тачака на којима су се сучељавали интереси две велике силе и преламали њихови међусобни односи. То се поново десило приликом проглашења независности Косова. Бушова подршка и признање је показало да је Клинтонова политика енергичног, активног мултилатерализма (*asserative multilateralism*) замењена неприкривеним унилатерализмом.⁶³¹ Више није било увијања у мултилатералну обланду.⁶³² Овакво понашање је врло опасно и НР Кина му се супротставља на разне начине. Изјава бившег министра спољних послова Ђена Ћичена (Qian Qichen) говори у прилог томе: „Може се рећи да XXI век неће бити „век Америке“, не зато што Американци то не желе, већ зато што то није могуће. САД желе да практикују унилатерализам, али не могу да доминирају светом....“ „Као што САД имају своје виталне интересе, тако је и Кина дефинисала дугорочне приоритете: заштиту територијалног суверенитета и интегритета, економски развој и међународни углед и статус који темељи на позицији „одговорне велике силе“.

Заоштрени кинеско-амерички односи, након бомбардовања кинеске амбасаде 1999. године, унилатерално понашање САД и све већи отпор „америчкој хегемонистичкој политици“, као и тенденције које могу утицати на сигурност и довести до дезинтеграције државе и заустављања њеног будућег развоја и просперитета, имали су за последицу да НР Кина преиспита нови светски поредак

⁶²⁹ Edislav Manetović, Brano Miljuš, „Sjedinjene Američke Države i problem Kosova i Metohije“, извор: internet, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551003531M.pdf>, 31/03/2013, str. 4.

⁶³⁰ Džozef S. Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 221.

⁶³¹ Иако декларативно, Џон Луис Гедис анализирајући у свом чланку „A Grand Strategy of Transformation“ америчку Стратегију безбедности, тврди да је, у поређењу са претходним председником Клинтонем, Буш био већи „мултилатералиста“. John Lewis Geddis, „A Grand Strategy of Transformation“, *Foreign Policy*, No. 133, Nov/Dec 2002, p. 50-57.

⁶³² Схвативши ту грешку, други Бушов мандат је донео знатно смиренији дискурс, више окренут мекој моћи и повратку мултилатералним тактикама. Зато је проблем Северне Кореје препустио Кини као најважнијем играчу у региону. Принцип хуманитарне интервенције је 2010. године убачен у Стратегију националне безбедности, спомињући га као нов термин „одговорност да заштити“ (*responsability to protect*). Тај термин проистиче из идеје да државни суверенитет подразумева одговорност држава да штите своје грађане. Уколико оне то не могу или неће онда оне привремено губе свој суверенитет, а заштиту грађана преузима међународна заједница.

и своју војну доктрину и почне да гради широку међународну подршку. Из тог разлога она склапа партнерства са државама и регионима. Једно од тих партнерстава је и стварање „антихегемонистичког савеза” са Руском Федерацијом.⁶³³ Наиме, 2001. године склопљен је Споразум о добросуседским и пријатељским односима. Иако су се након 11. септембра придружиле америчком позиву у борбу против исламског тероризма, ове две државе су константно појачавале своје стратешко партнерство и „пратиле“ једна другу у решавању светских проблема.⁶³⁴ Када је у питању азијски простор Руска Федерација ту следи ставове НР Кине, док је у Европи обрнут случај – НР Кина следи руске ставове. Ако се, како каже Нај, превазиђу препреке засноване на неповерењу и потенцијалном сукобу интереса, као и ситуација да Русија која бележи стални демографски пад с правом осећа велики страх од све израженијег притиска Кинеза, који илегално прелазе границу и насељавају се у Сибиру стварајући све јаче и укореењеније заједнице,⁶³⁵ према класичном реализму ове две силе би требало да све ближе сарађују и стварају озбиљан политички и безбедносни савез, што се може видети на примеру Ирака, Сирије, али и Републике Србије.⁶³⁶

Након једностраног проглашења независности Косова и Метохије и признања од стране САД, „унилатерални моменат“ је заједно са поклапањем стратешких циљева као последицу имао склапање стратешког партнерства између Републике Србије и НР Кине. Иако Република Србија није кинески спољнополитички приоритет и нема ни делић утицаја који је имала некадашња СФР Југославија, за њу је она „важна држава на Балкану“, са потенцијално корисном геостратешком и геополитичком позицијом. НР Кина заиста подржава српске националне интересе, јер доследно поштује „пет принципа мирољубиве коегзистенције“. Она не наступа са позиција моћи и нема нерешених питања и захтева према Републици Србији. НР Кина никада није угрозила безбедност Републике Србије, нити јој нанела штету и обрнуто. Такође, посебно цени доследан став и подршку Републике Србије њеној политици према Тајвану, која полазећи од сопственог искуства се одлучно противи било каквим

⁶³³ Ranko Petković, „Jugoslavija i Kina”, op. cit, str. 78.

⁶³⁴ Yuan Jing-Dong, „The War on Terrorism – China’s Opportunities and Dilemmas“, *Foreign Affairs*, 25 september, 2001.

⁶³⁵ Džozef Naj, *Paradoks američke moći*, BMG, Beograd, 2004, str. 40-70.

⁶³⁶ Tony Saich, *Governance and Politics in China*, Palgrave Macmillan, New York, 2001, p. 317.

сецесионистичким захтевима оцењујући их као покушаје нарушавања суверенитета и територијалног интегритета државе. Ако се узму у обзир наведена спољнополитичка исходишта и да стратешка важност супротстављања Сједињеним Америчким Државама на светској сцени очигледно представља приоритетан задатак кинеске спољне политике, разумљива је безрезервна подршка НР Кине Југославији и Србији. Стога, може се рећи да потписивање Споразума о стратешком партнерству, осим што представља само један корак више у добрим односима које две државе негују већ 35 година, показује и кинеску подршку југословенској и српској политици од седамдесетих година XX века наовамо.

5.7. ОДНОС РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И НР КИНЕ НАКОН СКЛАПАЊА СПОРАЗУМА О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ

Однос НР Кине и Републике Србије након склапања Споразума о стратешком партнерству 2009. године је текао узлазном линијом. Он је дао један оквир у коме су односи две државе требали да се развијају у наредном периоду. Осим економске, подразумевао је и политичку и безбедносну кооперацију. Тиме је постојећа сарадња две државе подигнута на један виши ниво што је нарочито значајно јер у времену када се још осећају последице највеће финансијске кризе која је потресла планету, привредна сарадња са једном од водећих светских економских сила - Кином, отвара нове перспективе. За Србију, чија се привреда још опоравља од последица ове кризе, најважнија је привредна сарадња, али ништа мање важне нису ни друге две димензије сарадње – политичка и безбедносна.

Објашњавајући разлоге којима се руководио Пекинг за успостављање стратешког партнерства, кинески амбасадор у Србији Џанг Вансјуе (Zhang Wanxue), у први план ставља слична историјска искуства, комплементарност економско-трговинске сарадње, заједничке погледе на бројна међународна и територијална питања и противљење мешању других земаља у унутрашњу политику. Према његовим речима, Србија је веома важна земља Западног

Балкана, која у политичкој, економској, дипломатској и другим сферама има значајан регионални утицај. Промоција сталног развоја кинеско-српског стратешког партнерства не само да је на добробит кинеско-српских односа, већ и светског мира, развоја и сарадње. По њему, Србија има изузетну предност географског положаја. Поред тога убрзани процес придруживања Европској унији и економски развој доводе до све већих захтева за изградњу инфраструктуре, а реформе и модернизација индустријске структуре добијају на важности. Видљиво је да је Србија спремна да уложи позитивне напоре за повећање извоза, привлачење страног капитала и развој економије. Истовремено, Кина убрзано мења начин економског развоја и подржава своја предузећа да развију стратегију „излажења на страна тржишта“ тзв. *going out policy* или на кинеском *цоу чући* која подразумева охрабривање предузећа која су у државном власништву да уђу на СТО тржиште, али и конкретну помоћ кинеске државе за пословне подухвате у иностранству. На тај начин она помаже шире дипломатске циљеве. Како би инвестирали импресивне девизне резерве које Кина поседује предузећима су дата правна и административна средства, преференцијални приступ финансијама и дипломатска подршка неопходна да се пробију на тржишта изван Кине. Главни циљ је наставак развоја, повећање производње, запошљавања и других економских програма који за циљ имају смањење инфлаторног притиска и спречавање смањења вредности својих средстава у доларима. Стицање имовине, као и инвестирање у иностранству је јефтиније, а компаније су заинтересованије за улагања у реалну економију у иностранству, уместо шпекулативних инвестиција у финансијским секторима. Стога две земље, по питању економске сарадње, имају све више заједничких тачака. Ниски порези, квалификована радна снага са ниским примањима и директан приступ на тржиште Европске уније само су једни од разлога сарадње. Такође, након неуспеха кинеске компаније *Чајна оверсис енџинеринг груп компани* (China Overseas Engineering Group Company - COVEC) да сагради аутопут од Варшаве до Берлина Кинезима је потребно да свој модел изградње прилагоде европском тржишту, европским прописима и правилима, као и да кинески менаџери разумеју правила пословања локалних тржишта. За то, као припремни терен, најбоље могу да послуже државе које се крећу према ЕУ али још увек нису њене чланице. Велики проблем за кинеска

улагања представља чињеница да у земљама чланицама Европске уније за сваки посао мора да буде расписан тендер што не гарантује да ће кинеска компанија добити посао, већ најбољи понуђач. Србија још увек нема ту обавезу када су велики државни пројекти у питању. Домаћа легислатива омогућава Влади да води директне преговоре са страним инвеститорима. С друге стране, државе Европске уније не могу да дају државне гаранције како би добиле преференцијални кредит, тако да могу да аплицирају само за комерцијални кредит што њима углавном не одговара јер је камата много виша.

Вен Ђибао је у Варшави у априлу 2012. године отварајући Механизам сарадње земаља Централне и Источне Европе (ЦИЕЗ), на састанку 16 лидера земаља најавио да је за тај регион намењено 10 милијарди долара, како би НР Кина по преференцијалним условима помогла развој енергетике и инфраструктуре региона.⁶³⁷ Геополитичку важност овог дела Европе први је схватио пре скоро 100 година британски геополитичар Хелфорд Мекиндер (Halford Mackinder) који је сматрао да: „Онај ко управља Источном Европом управља хартлендом; онај ко управља хартлендом управља светским острвом; онај ко управља светским острвом управља светом“. Иако се геополитичка теорија временом развијала, а Мекиндерова теорија суочавала са све више питања и критика, то није ослабило стратешку позицију Средње и Источне Европе у свету.⁶³⁸ Сходно томе, НР Кина је установила Механизам како би повећала свој утицај у овом делу света. У ту сврху је установљен Развојни фонд код кога ће земље учеснице појединачно конкурисати пројектима. Република Србија је Секретаријату овог Механизма већ доставила 56 пројеката. Сарадња НР Кине са 16 земаља се односи и на друга поља попут туризма, пољопривреде, образовања, науке и културе. Предвиђено је да се састанци лидера ових земаља са кинеским премијером одржавају једном годишње. Други састанак је одржан у Букурешту 25. и 26. новембра 2013. године. Премијер Кине Ли Кеђианг се сусрео са 16 премијера држава Централне и Источне Европе како би се размотрило улагање 10 милијарди долара одобрених од стране кинеске Владе у форми кредита на период

⁶³⁷ RTS, „Sastanak premijera u Varšavi“, извор: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1090616/Sastanak+premijera+u+Var%C5%A1avi.html>, 25/01/2014.

⁶³⁸ Halford J. Mackinder, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, April 1904, p. 421-437.

од пет година. Недуго затим, на Првом кинеско-српском пословном форуму одржаном у Београду почетком децембра 2013. године економски аташе Амбасаде НР Кине у Србији Џулијан Чи је истакао да постоји велика шанса да се повећа одобрени износ са 10 на 100 милијарди долара, уколико се претходни новац потроши и ако буде довољно пројеката.⁶³⁹ По речима шефа политичког одељења у Амбасади Кине у Србији Тијана Јишија (Tian Yishu) Србија већ представља лидера у региону по броју кинеских инвестиција и започетих пројеката у вредности од око милијарду долара.⁶⁴⁰

Концесуално позајмљивање које НР Кина врши може бити различито. Наиме, уколико се ради о кредитима који се дају за „промоцију економског развоја и благостања као главног циља“ онда се они карактеришу као Званична развојна помоћ (Official Development Assistance – ODA) и то су углавном концесионални кредити (soft loan) који се дају на рок од 10-20 година са каматном стопом између 2 и 4 процента и грејс периодом од 3-7 година. Ови субвенционисани кредити су ограничени јер морају да се уклопе у буџет који је предвиђен за давања НР Кине у ту сврху. Кинеско Министарство финансија субвенционише камату, што чини разлику између ниске, фиксираних стопе и стварних трошкова средстава Ексим банке. На пример, када да кредит по 2 процента, ову банку тај кредит кошта некада и 4 процента годишње, те она заправо прима субвенцију државе да покрије трошак давања повлашћеног кредита. Из тога се види право стратешко значење давања повољних кредита. Друга врста су кредити који се дају под комерцијалним условима. За њих се може рећи да су повољни, али не као субвенционисани. Наравно све је то повезано са кинеском „going out“ стратегијом. Врло је битно да ли нека држава већ прима развојну помоћ у облику концесионалних кредита (што мање прима то је у предности за добијање кинеских кредита), као и да ли је држава у стању да сервисира дуг. Такође, врло је значајно колики је БДП по глави становника те државе (табела бр. 1). Кредити се углавном дају оним државама чији је нижи од кинеског, међутим изузеци постоје, уколико се процени да је интерес улагања у

⁶³⁹ В92, „Kina ulaže 100 milijardi \$ u naš region“, извор: internet, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=12&dd=02&nav_id=784416, 05/12/2013.

⁶⁴⁰ Разговор аутора са шефом политичког одељења Амбасаде НР Кине у Републици Србији Тијан Јишијем, 04.12.2013.

неку земљу од политичке важности.⁶⁴¹ Стога и не чуди чињеница што су уговори са неким државама нетранспарентни.

Табела бр. 1. БДП по глави становника НР Кине и Републике Србије од 2009. до 2013. године, извор: International Monetary Fund,
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/download.aspx>

држава/година	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.
НР Кина	3,739 \$	4,422 \$	5,434 \$	6,075 \$	6,628 \$
Република Србија	5,497 \$	4,891 \$	5,725 \$	4,943 \$	5,666 \$

Потписивањем Споразума о стратешком партнерству 2009. године показан је интерес НР Кине да кроз повољне кредите уложи значајна средства у Србију за оживљавање њене привреде и развоја за који је био неопходан завршетак великих инфраструктурних објеката. Објавивши намеру да од 2012. године уложи у регион Централне и Источне Европе 10 милијарди долара Кинези су дали зелено светло државама у региону да уђу у преговоре са кинеским компанијама с циљем да им Ексим банка одобри новац на коришћење. У пројектима на основу којих се добија кредит углавном заједнички учествују кинеске и домаће компаније. Кинеска компанија је главни извођач (са минимум 51 проценат учешћа) а српска је подизвођач (са максимумом од 49 процената). Кредит се углавном добија од Ексим банке, која од свог оснивања 1994. године представља једну од три институционалне банкарске организације овлашћене да спроводе државну политику у индустрији, спољној трговини, дипломатији, економији и финансијама, пружају финансијску подршку кинеским компанијама и подстичу извоз производа и услуга из друге по величини националне привреде у свету. У највећим западним привредама процењује се да обим кинеских зајмова премашује све иностране кредите, које заједнички дају државе чланице Групе седам - Сједињене Америчке Државе, Јапан, Немачка, Француска, Велика Британија, Канада и Италија. Она управља кредитним програмом концесуалне помоћи иностранству којим испуњава дипломатске, развојне и пословне циљеве и промовише економски развој и побољшање животног стандарда у земљама у

⁶⁴¹ Paul Hubbard, „Aiding Transparency: What We Can Learn About China Exim Bank’s Concessional Loans“, Working Paper Number 126, September 2007, Center for Global Development, извор: internet, http://www.cgdev.org/files/14424_file_AidingTransparency.pdf, 26/06/2013, p. 7

развоју и истовремено јача сарадњу са њима. Пројекти су оријентисани на друштвену добробит државе којој се помоћ додељује.⁶⁴² Сви пројекти граде се по истом принципу. Држава која жели да се задужи подноси захтев Ексим банци која затим даје препоруку кинеском Министарству трговине. Ако је препорука прихваћена потписује се билатерални оквирни споразум између државе која се задужује и НР Кине. Када се потпише овај међудржавни споразум Ексим банка потписује споразуме о зајму који су у складу са Оквирним споразумом о пројекту. Овај билатерални споразум обично потписује председник или потпредседник ове банке и министар из Владе државе која позајмљује средства. Међутим, иако на владином званичном сајту постоји преглед извештаја о потписаним уговорима, они не пружају увид у детаље попут информација о условима кредита, каматама и да ли је тај кредит исплаћен, враћен или опроштен.⁶⁴³ Објашњење за то лежи управо у разлозима да неке од земаља примаоца помоћи не испуњавају критеријуме прописане од стране ОЕЦД како би биле на Листи земаља за примање развијне помоћи (Development Aid Countries list). Неке од држава које не испуњавају услове ипак добију помоћ што значи да кинеска влада појединим државама одобрава ову врсту кредита из стратешких и политичких разлога. Кредити који су дати Републици Србији за термоелектрану „Костолац“ и за изградњу моста преко Дунава спадају у кредите Званичне кинеске развојне помоћи. Остали кредити су дати под мање повољним условима. Међутим, чак и они мање повољни су повољнији од кредита које Србија може да добије од неке друге државе или институције, попут Светске банке, нарочито ако се има у виду ограниченост њених пласмана.⁶⁴⁴

Имајући у виду да се Србија налази у срцу Балкана и да је често представљала трансферзалу за шверц недозвољених, често опасних материјала, па

⁶⁴² Deborah Brautigam, „Policy arena aid „with chinese characteristics“: Chinese foreign aid and development finance meet the OECD – DAC aid regime“, *Journal of International Development*, Wiley Online Library, 2011, извор: интернет, <http://www.american.edu/sis/faculty/upload/brautigam-aid-with-chinese-characteristics.pdf>, 26/06/2013.

⁶⁴³ Paul Hubbard, „Aiding Transparency: What We Can Learn About China Exim Bank’s Concessional Loans“, Working Paper Number 126, September 2007, Center for Global Development, http://www.cgdev.org/files/14424_file_AidingTransparency.pdf, 26/06/2013, p. 4.

⁶⁴⁴ Једино руски кредит за обнову железничке инфраструктуре може да уђе у ту групу кредита датих Србији, али је опет и он неповољнији од кинеског датог за термоелектрану „Костолац“ и мост преко Дунава. НасловиНет, „На руски кредит за железницу камата 4,1 одсто“, извор: интернет, <http://www.naslovi.net/2012-04-12/glas-javnosti/na-ruski-kredit-za-zeleznicu-kamata-4-1-odsto/3355788>, 26/06/2013.

и дроге, представници Управе царине Србије и кинеске државне компаније Нуктек (Nuctech), која располаже опремом најновијих технологија коју извози по целом свету, су 21. септембра 2009. године потписали Меморандум о разумевању о набавци 11 скенера за контролу људи и робе на царинским прелазима (10 мобилних скенера за потребе граничних прелаза и један стабилни скенер за Аеродром „Београд“). Кинеска државна Ексим банка је у ту сврху 2010. године Србији дала кредит у вредности од 30 милиона долара, са роком отплате од 15 година и грејс периодом од 5 година. Ова сарадња за циљ има спречавање међународног криминала. Опрема показује веома позитивне ефекте, како на спречавању шверца кроз Србију, тако и у превентиви, а кинески партнер је задовољан јер му то диже рејтинг опреми у целом свету.⁶⁴⁵

Споразум о економској и техничкој сарадњи у инфраструктурним пројектима из 2009. године дао је подстицај интензивирању економских односа, што је резултирало и сарадњом на два капитална инфраструктурна пројекта у Републици Србији – мосту на Дунаву и Термоелектрани „Костолац“. Боравак министра рударства и енергетике Републике Србије Петра Шкундрића заједно са руководством Електропривреде Србије у Кини у мају 2010. године био је веома значајан јер је том приликом потписан Меморандум о разумевању између Министарства рударства и енергетике Републике Србије и Националне управе за енергетику НР Кине о сарадњи у области енергетике. Влада Србије је још 3. децембра 2009. године образовала радну групу за преговоре, ради обезбеђења кредита за финансирање приоритетних пројеката из области енергетике и припреме предуговора, у складу са српско-кинеским међудржавним Споразумом о економској и техничкој сарадњи у области инфраструктуре. Преговори су вођени са корпорацијом *Чајна нешнал машинери енд еквипмент им-екс корпорејшн* (China National Machinery and Equipment Im-Ex Corporation - ЦМЕЦ) из Пекинга, из области производње електроенергетске опреме и инжењеринга, са значајним међународним референцама. Наиме, ЦМЕЦ је пре скоро 30 година била прва компанија која је извела енергетски пројекат у иностранству уз кредит кинеске државе, а налази се дужи низ година на листи ЕНР 225 – најмеродавнијој листи 225 највећих светских извођача. Њени представници посетили су 2009.

⁶⁴⁵ Zoran Đorđević, „Kina“, у: Mirjana Prljević (ed), *Nova ekonomska diplomatija: mogućnosti i izazovi*, CIVIS, Beograd, 2012, str. 94.

године „ТЕ-КО Костолац“, где су упознати са потенцијалним пројектима у том привредном друштву. Српска делегација, састављена од представника ЕПС-а, „ТЕ-КО Костолац“ и Министарства рударства и енергетике је од 9. до 17. јануара 2010. године боравила у Кини. Том приликом је усаглашен текст Нацрта предуговора за реализацију пакет пројекта „Костолац - Б пројекти“. Предуговор је потписан у Влади Србије 3. фебруара, да би затим уследило и потписивање уговора исте те године. Пакет пројекат сачињавају: ревитализација два постојећа блока, Б1 и Б2, од по 350 мегавата, пројекат одсумпоравања за та два блока и повећање капацитета површинског копа „Дрмно“ са 9 на 12 милиона тона годишње, уз изградњу новог блока Б3, по систему „кључ у руке“. Укупна вредност износи 1,251 милијарди долара, а он ће се финансирати тзв. „меким зајмом“ (soft loan), 85 процената из средстава кредита Ексим банке, са фиксном каматном стопом. Рок отплате је 15 година, а период почeka до пет година, у зависности од периода реализације сваког појединачног пројекта у оквиру пакета и каматом од 3 процента. Преосталих 15 процената средстава обезбедиће ЕПС и „ТЕ-КО Костолац“, као наручиоци и корисници пројекта. У предуговору су заступљене три стране: ЕПС, као наручилац пројекта, „ТЕ-КО Костолац“ као корисник и ЦМЕЦ, као извођач радова.⁶⁴⁶ Ексим банка је већ одобрила око милијарду долара (85 процената) за ревитализацију постојећих и изградњу нових блокова термоелектране. Од милијарду долара намењених овом пројекту који се изводи у две фазе, Влада Кине је Србији средином јула 2011. године, приликом дводневне посете кинеске делегације на челу са чланом Сталног комитета Политбироа Централног комитета Комунистичке партије и секретаром Комисије за дисциплину и надзор Хе Гуођиангом, за прву фазу реконструкције одобрила повлашћени кредит у износу од око 300 милиона долара. Том приликом је делегација Хе Гуођианга дала и неколико донација, потписано је више билатералних споразума, међу њима и споразуми о донацијама за медицинску опрему и обуку људских ресурса. Такође, Универзитету у Београду поклоњено је хиљаду књига о кинеском језику, књижевности, филозофији, архитектури и историји. То представља наставак сарадње, започете пре неколико година, када је

⁶⁴⁶ NasloviNet, „Škundrić u Kini: Potpisivanje Memoranduma o energetici“, извор: internet, <http://www.naslovi.net/2010-05-10/rtv/skundric-u-kini-potpisivanje-memoranduma-o-energetici/1708564>, 26/06/2013.

Кина тој високошколској установи поклонила милион евра, што је највећа донација у историји Београдског универзитета. У 2013. години очекује се други кредит у износу од 715,6 милиона долара за изградњу нових капацитета, о чему је било речи 26. и 27. новембра на Самиту НР Кине са 16 држава Централне и Источне Европе. Кредит је у процедури одобравања од стране Ексим банке. За сада је средствима из кинеског кредита одрађена ревитализација блока Б2 у Термоелектрани „Костолац Б“, а 2014. године се очекује да буде завршена и ревитализација блока Б1, као и изградња система за одсумпоравање (што има за циљ достизање еколошких стандарда постављених директивама Европске Уније) и дела инфраструктуре – луке и пруге. Другу фазу представља проширење капацитета копа „Дрмно“ (97,6 милиона долара) и изградња новог блока Б3 (613 милиона долара) чији се почетак радова очекује 2014. године, а завршетак 2019. године. Србија овим пројектом повећава вредност ЕПС-а и решава проблем са недостатком електричне енергије како би умањила увоз.⁶⁴⁷

Током 2010. и 2011. године десетине делегација најеминентнијих кинеских енергетских фирми посетило је Србију са конкретним предлозима за сарадњу у области класичне производње струје, али и у области соларне енергије, сарадње у изградњи енергана на алтернативна горива или оснивања паркова са ветро-генераторима. Кинези су заинтересовани да граде нове аутопутеве, као и енергетска постројења. Министар спољних послова Републике Србије Вук Јеремић је у више наврата боравио у Кини (септембар 2007, август 2008, август 2009, мај 2010, новембар и октобар 2011, јул и април 2012). Шангај је у мају 2010. године био организатор Светске изложбе (World Expo) што је био важан повод за боравак српског министра спољних послова у овој далекој земљи.

Председник Владе Републике Србије Мирко Цветковић посетио је Кину у јуну 2010. године, да би већ средином јула исте године Србију посетио председник кинеског парламента Ву Бангу. Ова посета је веома значајна јер регион Балкана, ако се изузме посета председника Кине Ху Ђинтаоа у јуну 2009. године, није посетила ниједна толико високо позиционирана кинеска личност. Стога је ова посета била показатељ да се односи две државе крећу у добром

⁶⁴⁷ ChineseDefence, „Chinese investments into Serbia set for sea change“, извор: internet, <http://www.chinesedefence.com/forums/strategic-geopolitical-issues/3514-chinese-investment-into-serbia-set-sea-change.html>, 26/06/2013.

правцу. Долазак високе државне делегације из Пекинга је најавио почетак реализације конкретних пројеката. Први од њих, мост на Дунаву, за који је добијен кредит, симболично су започели председник Србије Борис Тадић и председник Сталног комитета Свекинеског народног конгреса Ву Бангу полагањем камена темељца. „Мост пријатељства Кине и Србије“, први је заједнички пројекат и према речима званичника две земље, представља симбол стратешког партнерства. Председник Тадић је истакао да мост, који заједно граде Кина и Србија преко Дунава, представља симбол веза два народа, утемељених у претходним деценијама. „Ми градимо мостове на простору западног Балкана, али у градњи тих мостова и споразумевања са људима, који живе на овим просторима, повезујемо на овој осетљивој тачки европског континента и Азију и Европску унију и народе који живе на Коридору реке Дунав и тако стварамо нове могућности за све људе“, нагласио је Тадић. Према његовим речима, изградња инфраструктуре, попут „Моста пријатељства“, део је програма мера, који треба да допринесе опоравку привреде, оживљавању производње и повећању запослености. Председник Сталног комитета Свекинеског народног конгреса Ву Бангу је истакао да је дугогодишње пријатељство два народа учвршћено стратешким партнерством, чиме је отворена нова страница у односима. Он је изразио уверење да ће у наредном периоду добре политичке односе пратити и интензивнија економска сарадња. Заједнички пројекти, попут изградње „Моста пријатељства“, доприносе унапређењу привредне сарадње. Њено ширење је заједнички задатак влада двеју земаља, које треба да створе услове за заједничку реализацију великих пројеката, поготово у областима саобраћајне инфраструктуре и енергетике.

Предвиђено је да мост допринесе бољем саобраћајном повезивању Београда и Војводине. Осим што ће побољшати регионалне везе, истовремено ће омогућити укрштање Коридора 10 са Коридором 4, који Западну Европу преко Румуније повезује са Црним морем. Мост има велики значај и за саму српску престоницу, јер ће спојити два дела града Земун и Борчу, чиме би се створили услови за њихов привредни развој, изградњу пословних и стамбених објеката. Како се део обилазнице око Београда налази на Коридору 10, омогућиће да се ова важна међународна саобраћајница измести из центра града, као и транспорт

теретних возила са опасним материјама, што је у интересу заштите животне средине. Такође, реализоваће се измештање међународног саобраћаја од Северне и Западне Европе, према југу и истоку и према Блиском истоку. За Кину, пројекат је значајан зато што ће се кинеске фирме први пут опробати на једном тако значајном пројекту у Европи. Својим најновијим технологијама у градњи путева и мостова, оне ће показати колико су напредовале, колико су конкурентне и колико је Кина поуздан партнер.⁶⁴⁸ „Мост пријатељства“, биће дугачак 1492 метра и имаће шест саобраћајних трака. У оквиру пројекта предвиђена је изградња приступних саобраћајница у дужини од готово 22 километра, као и још осам мањих мостова. Његов завршетак се очекује 27. октобра 2014. године. Укупна вредност инвестиције је 170 милиона евра (250 милиона долара), а 85 процената средстава у износу од 144 милиона евра обезбеђено је повољним кредитом кинеске Ексим банке са роком отплате 15 година, почеком три године и фиксном каматом 3 процента годишње, док је преостали део издвојен из Националног инвестиционог плана.⁶⁴⁹ Трошкови експропријације и техничких припрема су финансирани из буџета града Београда. Мост се гради у сарадњи са Кинеском корпорацијом за путеве и мостове – *Чајна роуд анд бриџ корпорација* (China Road and Bridge Corporation - CRBC). У изградњи моста предвиђено је учешће домаћих предузећа од око 45 процената, што је посебно значајно за грађевинску оперативу, која је највише била погођена економском кризом. Према проценама Министарства за Национални инвестициони план, грађевинске фирме ће, заједно са произвођачима материјала, остварити приходе вредне близу 77 милиона евра.

Посете високих званичника обе земље су се наставиле и у 2011. години, када је у мају кинески министар иностраних послова Јанг Ђиеч посетио Србију. Затим је у августу тадашња председница Народне скупштине Републике Србије Славица Ђукић-Дејановић посетила Кину, док је министар спољних послова Србије Вук Јеремић боравио тамо крајем исте године. Током његове посете Сајму високе технологије у Шенцену неке кинеске фирме су потврдиле своју решеност да инвестирају у Србији.

⁶⁴⁸ Zoran Đorđević, „Kina“, op. cit, str. 94.

⁶⁴⁹ Joannis Michaletos, „Southeastern Europe’s Chinese endeavors“, извор: internet, <http://serbianna.com/analysis/?p=440>, 20/05/2012.

У јуну 2011. године организован је у Београду „Пословни форум Србија – Кина“. Председници националних привредних комора Милош Бугарин и Ван Ђифеј (који је и председник Савета за унапређење међународне трговине) заједно са делегацијом од 120 представника најмоћнијих кинеских предузећа су подржали српске и кинеске компаније да успоставе привредну сарадњу. Као највећи потенцијал за инвестирање истакли су области инфраструктуре, енергетике, телекомуникација и пољопривреде. Милош Бугарин је том приликом истакао да је Кина дуги низ година најважнији спољнотрговински партнер Србије на азијском континенту, али да за разлику од традиционално добрих политичких односа, економска сарадња се није одвијала у складу са потенцијалима. Трговинска размена бележи константан раст у последњих десетак година, али с великим дефицитом на српској страни. У току 2010. године обим размене је повећан за 8 процената у односу на претходну годину и износио је 1,3 милијарде долара. Председник Привредне коморе Кине Ван Ђифеј је нагласио да се највећи потенцијал за унапређење сарадње налази у три области. Прво је потребно побољшати структуру робне размене, што је могуће постићи кроз чвршћу сарадњу коморских система и адекватнијим представљањем српских производа на кинеском тржишту. На тај начин би се омогућио њихов већи пласман из Србије, који би постали доступнији потрошачима у Кини. Друга област односи се на сектор инфраструктуре. Наиме, Србија је земља у развоју и гради велике инфраструктурне пројекте, а кинеске компаније су током динамичног економског раста у протекле три деценије, стекле велико искуство у тој области. Сличан начин сарадње планиран је и у области енергетике. Ђифеј је препоручио кинеским компанијама да искористе повољан геостратешки положај Србије како би проширили пословање у региону Југоисточне Европе. У томе им велику помоћ пружају бројни споразуми о слободној трговини, које је Србија потписала, што омогућава пласман робе на тржиште од око 850 милиона потрошача.⁶⁵⁰ Међутим, и поред ових препорука, робна размена две земље је у 2012. години износила 1,294 милијарди долара, од чега је извоз из Србије био само 18,4 милиона долара. У првих 11 месеци 2013. године У првих једанаест месеци 2013. године робна

⁶⁵⁰ ChineseDefence, „Chinese investments into Serbia set for sea change“, извор: интернет, <http://www.chinesedefence.com/forums/strategic-geopolitical-issues/3514-chinese-investment-into-serbia-set-sea-change.html>, 26/06/2013.

размена је износила 1,39 милијарди долара, од чега је извоз из Србије био 20 милиона долара.⁶⁵¹

Након више десетина посета разних делегација из области енергетике, које су по повратку у Кину реферисале о стању у Србији, у октобру 2011. године појавило се интересовање велике корпорације из једног од најразвијенијих кинеских градова Шенжена – *Шенжен енерџи корпорација* (Shenzhen Energy Corporation - SEC) за развој сарадње у области енергетике, али овога пута не тако да Србија узима кредите већ да та корпорација сама инвестира у изградњу и да инвестиције касније враћа кроз продају енергије на нашем и страном тржишту. У сарадњи са *Чајна инвајорментал енерџи холдинг* (China Environmental Energy Holdings - CEE) из Хонгконга, ова кинеска корпорација намерава да уложи у енергетски сектор Србије. Закључен је протокол о сарадњи Електропривреде Србија (ЕПС) и конзорцијума две компаније у вредности од 2 милијарде долара којим је предвиђена реализација развојних пројеката у електроенергетици Републике Србије (изградња трећег блока ТЕ „Никола Тесла“ и отварање копа Радљево). Значај ове инвестиције објаснио је извршни директор *Чајна инвајорментал енерџи холдинг*, чија се база налази у Гуангдонгу – једној од најбогатијих провинција у Кини, речима: „Изградићемо ову електрану тако да буде једна од најбољих на свету, што ће допринети традиционалним пријатељским везама Србије и Кине на најпозитивнији начин“.⁶⁵² Међутим, у стручној јавности се проценило да је једина референца наведених компанија да добију прилику за развој овог 2 милијарде евра вредног пројекта чињеница да је власник компаније ЦЕЕ био тадашњи спонзор нашег најпознатијег спортисте, а сврха потписивања – предизборна кампања. ЦЕЕ се бавио мањим пројектима из области соларне енергије, док је СЕЦ радио термо пројекте искључиво локално око града Шенжен који је и његов оснивач. У септембру 2012. године представници Владе Републике Србије и ЕПС-а потписали су за исти пројекат Меморандум о разумевању и стратешкој сарадњи са представницима компаније RWE (Rheinisch-Westfälisches Elektrizitätswerk). Том приликом министарка

⁶⁵¹ Министарство spoljnih poslova, Bilateralni odnosi sa stranim državama, izvor: internet, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11465-kina?lang=cyr>, 28/12/2013.

⁶⁵² Евроазија.инфо, „Кина – Нови енергетски играч на Балкану“, извор: интернет, <http://evroazija.info/kina-novi-energetski-igrac-na-balkanu>, 26/06/2013.

енергетике Зорана Михајловић истакла је да потписани Меморандум не обавезује ни једну ни другу страну уколико се не потпише и Уговор о градњи, те остаје да се види која ће компанија на крају градити овај пројекат.⁶⁵³ Корпорација из области телекомуникација – *Чајна њупостсом корпорација* (China Newpostsom Corp.) изразила је спремност да инвестира у најновије технологије у овој области, посебно у мобилну телефонију.

Почетком 2012. године ЕПС је склопио са канадско-кинеским конзорцијумом Лавалин и *Чајна нуклеар пауер енџиниринг* – ЦНПЕЦ (China Nuclear Power Engineering Co), Меморандум о сарадњи за развој пројекта реверзибилне хидроцентрале „Бистрица“ на Лиму, чија је вредност процењена на око 600 милиона евра. Лавалин је компанија са завидним референцама у овом домену, док ЦНПЕЦ је компанија која се није бавила хидроградњом већ нуклеарним постројењима.

Представници Развојне банке Кине и привредници, показали су током 2012. године интересовање за учешће у финансирању и изградњи друмске и железничке инфраструктуре. Реч је о аутопуту Београд - јужни Јадран, чија је вредност процењена на око 5 милијарди евра, и модернизацији железнице на деоници „Коридора 10“ кроз Србију. Кинеске компаније понуду су дале и за железничку станицу „Прокоп“. За тај посао заинтересовано је неколико грађевинских фирми из Кине. У реконструкцију железничке инфраструктуре, која ће омогућити да пруге целом дужином буду двоколосечне и електрифициране, као и да возови постижу брзину од најмање 160 km/h, потребно је уложити око 4,5 милијарди евра. Учесће кинеских компанија у реализацији тих пројеката имало би велики значај, поготово ако се има у виду да возови у Кини достижу брзине и до 350 километара на час. Сходно томе, кинеска компанија *Хуавеј* (Huawei) је са Железницама Србије у јулу 2013. године потписала споразум за комплетну модернизацију телекомуникација српске железнице (изградња оптичке инфраструктуре на Коридору 10, Коридору 11 и Београдском железничком чвору) у вредности од 200 милиона евра. Очекује се потписивање комерцијалног уговора за улагање од 78 милиона евра у периоду до 2018. године, а да први радови крену

⁶⁵³ SEEBiz, „RWE gradi termoelektranu Nikola Tesla B3 i rudno polje Radiljevo“, izvor: internet, <http://www.seebiz.eu/mihajlovic-rwe-gradi-termoelektranu-nikola-tesla-b3-i-rudno-polje-radljevo/ar-45553>, 26/06/2013.

већ крајем 2013. године.⁶⁵⁴ Представници компаније *Чонгојинг интернешнал констракшн корпорејшн* (Chongojing International Construction Corporation - CICO) из Чунгкинга заинтересовани су за изградњу аутопута „Коридор М21“, односно деонице од Новог Сада до Руме, укључујући и изградњу тунела кроз Фрушку гору, затим деонице од Руме до Шапца и Лознице. Кинеска компанија *Чајна шандонг интернешнал економик анд техникал кооперејшн груп* (China Shandong International Economic & Technical Cooperation Group Ltd. - SIETC) је потписала са Владом Србије уговор о изградњи деоница на „Коридору 11“. За то је обезбеђен кредит у вредности од 340 милиона долара. Реч је о деоницама од Обреновца до Уба и од Лајковца до Љига, као и „Моравски коридор“ Појате – Прељина. Вредност тих радова је 642 милиона долара. Радове финансира Ексим банка кредитом са каматом од 2,5 процената, роком отплате 20 година и грејс периодом од пет година. Домаће фирме ће у овим пројектима да учествују са 45 процената. Деоница у дужини од 50 километара од Обреновца до Уба и од Лајковца до Љига финансираће се из кредита кинеске Ексим банке у износу од 334 милиона евра са каматом од 2,5 процената, роком отплате 20 година и грејс периодом од пет година, који ће постати оперативан почетком 2014. године. Србија Учешће кинеске компаније у пројекту износиће 51 проценат, а српских предузећа 49 процената, с тим што ће укупно ангажовање радне снаге Србије у овом случају бити око 70 процената. Укупан износ кинеског кредита за аутопутеве требало би да износи око 850 милиона евра. Те деонице су део будућег аутопута од Београда до границе са Црном Гором, као и део „Коридора 11“, који треба да повеже Темишвар у Румунији преко Београда и луке Бар са италијанским градом Бари. Министар грађевинарства и урбанизма Велимир Илић је у јуну 2013. године посетио Кину како би се са Ексим банком договорио око финансирања тог пројекта. Деоница Коридора 11, од Прељине до Пожеге, као и деоница Београд – Обреновац, градиће се путем концесије. Део аутопута од Љига до Прељине већ гради азербејџанска фирма „Азвирт“, по моделу 51/49 процената са домаћим грађевинским предузећима, која самостално граде и деоницу од Уба до Лајковца.

⁶⁵⁴ Blic, „Kinezi ulažu 200 miliona evra u srpsku železnicu“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/393999/Kinezi-ulazu-200-miliona-evra-u-srpsku-zeleznicu>, 23/07/2013.

У децембру 2012. године Аеродром Никола Тесла у Београду потписао је Уговор о набавци мостова за укрцавање путника у авионе, вредан 2,19 милиона евра, са кинеском компанијом *Шенжен ЦИМЦ-Тијанда* (Shenzen CIMC-Tianda). Уговором је реализација овог уговора предвиђена најкасније у децембру 2013. године, што је и учињено.⁶⁵⁵ Након успешне монтаже шест авио-мостова, иста компанија би требало до средине 2014. године да постави и нове каруселе, односно транспортне системе за пртљаг, вредне око 150 хиљада евра.⁶⁵⁶

У току су преговори са кинеским партнером о изградњи хидроелектране „Ђердап 3“ на реци Дунав. Реч је о компанији *Синохроно корпорација* (Sinohidro Corporation), која је изградила највећу брану „Три клисуре“ на реци Јангцекјанг и најмоћнију хидроелектрану на свету, са 32 генератора инсталисане снаге 22.500 мегавата. То је појединачно најскупљи грађевински пројекат на свету, који је коштао око 25 милијарди долара. Још једна кинеска компанија *Норинко корпорација* (Norinco corporation), која у свом саставу има засебну компанију која се бави реализацијом инфраструктурних пројеката у иностранству, заинтересована је за овај пројекат. У исто време заинтересоване су и Русија и Уједињени Арапски Емирати. Ко ће на крају добити да ради овај пројекат и када ће се то десити није извесно, имајући у виду да је ово изузетно велики пројекат за који је потребна међудржавна сарадња. Још једна моћна фирма *Хуадиен* (Huadien), која руководи са више великих електрана у свету, изразила је намеру да инвестира у Србији у ветрогенераторе и соларне централе са планираним улагањем од преко 180 милиона долара. Разматра се и могућност формирања слободних царинских зона за кинеске компаније, као и оснивање Инвестиционог фонда, за који би партнери из Кине обезбедили 90 процената средстава, с циљем улагања у прерађивачку индустрију. Кинеска развојна банка (China development bank – CDB) заинтересована је да финансира учешће Србије у изградњи нуклеарне електране Белене у Бугарској, као и друге енергетске пројекте. Они би се финансирали из комерцијалних кредита, који су повољнији него код већине банака. Кинеска развојна банка је, поред Ексим банке, једна од највећих банака и располаже са 650

⁶⁵⁵ NoviMagazin, „Srbija nabavlja kineske aviomostove“, извор: интернет, <http://www.novimagazin.rs/ekonomija/srbija-nabavlja-kineske-aviomostove>, 30/10/2013.

⁶⁵⁶ Svet, „Uvodi se direktna avionska linija Beograd-Peking“, извор: интернет, <http://www.svet.rs/travel/uvodi-se-direktna-avionska-linija-beograd-pekings>, 04/12/2013.

милијарди долара сопственог капитала, а у последњих годину дана инвестирала је преко 100 милијарди долара у иностранство.

Кинески привредници који су боравили у Србији више пута, заинтересовали су се и за српска вина. Фирма *Гуан нан* (Guannan Group), из јужне кинеске провинције, посебно је показала интересовање да откупи Вршачке винограде, да у њих уведе нову технологију и опрему, да прошири подручја засађена виновом лозом, да упосли још већи број радника, а да највећи део производње (око 80%) извози управо у Кину, где иначе има јаку дистрибутивну мрежу и разрађено тржиште. Средином јула 2013. године, ова кинеска компанија за 5,2 милиона евра (знатно мање од процењене скоро троструко веће вредности) постаје њихов власник.⁶⁵⁷ Међутим државни органи преиспитују начин на који је приватизација обављена тако да се чека епилог. У међувремену је у октобру иста фирма је отворила канцеларију у Србији под називом *Гуан нан Београд* и у сарадњи са Удружењем винара и виноградара Србије уприличила конференцију за новинаре на којој је истакнута заинтересованост кинеских увозника за српско вино (помињу се количине од 150 до 450 хиљада боца вина), али и увоз друге врсте робе и остале видове економске сарадње а све са циљем јачања стратешког партнерства две земље.⁶⁵⁸

За улазак српских привредника на тржиште Кине, Хонгконг представља добру платформу. Трговинска размена Србије и Хонгконга је малог обима и креће се око 10 милиона долара, а Србија бележи дефицит у тој размени. Српска предузећа доста увозе из Хонгконга и Кине, док је извоз сведен на минимум. Домаћи извозници на хонгконшком тржишту су предузећа „Трикотажа Ивковић“, „Нектар“ и „Тигар“.

У Србији је такође отворен и први велепродајни центар захваљујући улагањима кинеских инвеститора. Кинески трговински центар „Змај“ налази се на раскрсници два аутопута Београд - Загреб и Београд - Нови Сад. Смештен је на површини од пет и по хектара и има 40 хиљада квадратних метара пословног простора. Вредност инвестиције је 25 милиона евра и то је највећа кинеска

⁶⁵⁷ Blic, „Kinezi kupili Vršacke vinograde“, извор: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/395644/Kinezi-kupili-Vrsacke-vinograde>, 26/07/2013.

⁶⁵⁸ Blic, „Kineski uvoznici hoće vino iz Srbije“, извор: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/416109/Kineski-uvoznici-hoce-vino-iz-Srbije>, 30/10/2013.

„greenfield“ инвестиција у Србији. То је први veleпродајни центар у региону западног Балкана, који нуди потпуно нови концепт трговине, тако што малим и средњим предузећима омогућава набавку одеће, обуће и предмета за кућу по повољнијим ценама. После процене потенцијала тржишта, Србија је препозната као атрактивна дестинација за улагање и оцењена као лидер у региону, због чега је и донета одлука да Београд буде центар велетрговине, како за кинеску робу, тако и за производе других фирми. Планирано је отварање још једног комерцијалног објекта, а вредност инвестиције је око 7 милиона евра.

Крајем јануара 2013. године у Кини је боравио министар природних ресурса, рударства и просторног планирања Милан Бачевић. Он се сусрео са званичницима кинеске Владе и представницима компанија које су заинтересоване за сарадњу на реализацији пројекта пловног канала Београд-Солун.⁶⁵⁹ Овај канал је од велике важности за Србију не само због свог транспортног значаја, већ и енергетског и пољопривредног. Министар Бачевић је том приликом потписао Протокол о разумевању за израду студије оправданости пројекта са кинеском компанијом *Чајна гезуба груп корпорација* (China Gezhouba Group Corporation - CGGC). Она је већ после две недеље испитивања проценила да је пројекат градње канала „Морава“ изводљив иако постоје одређене инфраструктурне препреке које је могуће решити. Наиме, у јуну је кинеска компанија послала своје стручњаке да испитају пловност Мораве, а затим пошаљу нацрте српској влади, на основу чијег одговора ће разговарати о даљим корацима. Током тог испитивања утврђено је да у једном делу Мораве постоји проблем са пловношћу. Међутим, у октобру је објављено да је студија изводљивости урађена и да је позитивна. Имајући у виду да се ради о дугорочном мултилатералном пројекту који захтева доста новчаних средстава и времена да се приведи крају, а да је Србија већ доста задужена, остаје да се осмисли начин на који би тај велики пројекат могао бити финансиран.⁶⁶⁰ Оно што је сигурно је да би изградња канала Србији омогућила јефтинији

⁶⁵⁹ Бивши председник Републике Србије Борис Тадић је пројекат градње канала „Морава“ имао на столу у једном тренутку, међутим, није постојала политичка воља у том тренутку да се он покрене. Разговор аутора са отправницом послова Републике Србије у НР Кини Татјаном Панајотовић Цветковић, 29. 11. 2013.

⁶⁶⁰ Разговор аутора са шефом политичког одељења Амбасаде НР Кине у Републици Србији Тијан Лишијем, 04.12.2013.

транспорт робе, али и ефикасан систем наводњавања, одбране од поплава и дала могућност за изградњу неколико хидроцентрала.⁶⁶¹

Од 18-21. априла 2013. године Кину је посетила државни секретар Министарства спољних послова Вера Маврић као шеф делегације на редовним политичким консултацијама министарства спољних послова Републике Србије и НР Кине. Тим поводом је са замеником министра иностраних послова НР Кине Сунг Таом, размењено мишљење о стању и перспективи даљег унапређења стратегијских односа између две земље. У међувремену је 19. априла дошло до потписивања Бриселског споразума између Београда и Приштине, на који је Кина реаговала позитивно рекавши да „две стране у дијалогу треба да пронађу узајамно прихватљиво решење“, али да због нестабилне ситуације на Косову, а нарочито на њеном северу се залажу за даљи наставак рада Унмика, Еулекса и Кфора.⁶⁶² Од 13. до 19. маја 2013. године у Пекингу и Шенжену, на Форуму културне сарадње између НР Кине и 16 земаља Централне и Источне Европе је боравио министар културе и информисања Братислав Петковић. Он је том приликом потписао Програм сарадње у области културе и уметности између Министарства културе и информисања Републике Србије и Министарства културе НР Кине за период 2013-2016. године. Министар грађевинарства и урбанизма Републике Србије Велимир Илић је од 16. до 22. јуна боравио у радној посети НР Кини на позив вицегувернера провинције Шандунг Сја Генга и *Шандонг Хај Спид* (Shandong High-Speed) групације. Током боравка, министар Илић је имао састанак са представницима кинеске Ексим банке, на којем су разматрана питања доделе преференцијалног кредита за изградњу деонице Е-763 аутопута од Обреновца до Љига. Почетком јула 2013. године у Београду је заседала мешовита међувладина Комисија за трговину и економску сарадњу којом је председавао министар финансија и привреде Млађан Динкић. На њој је констатовано докле се дошло у сарадњи две земље од потписивања Споразума о стратешком партнерству 2009.

⁶⁶¹ Б92, „Како су Кинези испитивали Мораву“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=06&dd=09&nav_id=721319, 25/06/2013.

⁶⁶² NoviMagazin, „Savet bezbednosti pozdravlja briselski sporazum, Rusija i Kina brane Unmik“, извор: интернет, <http://www.novimagazin.rs/vesti/savet-bezbednosti-pozdravlja-briselski-sporazum-rusija-i-kina-brane-unmik>, 17/09/2013.

године и предложени су наредни кораци у побољшању сарадње.⁶⁶³ Том приликом је министар трговине Расим Љајић изнео проблем извоза прехранбених производа из Србије у Кину, где су извозници принуђени да више од шест месеци чекају сертификате кинеских власти како би на то велико тржиште извезли робу у вредности од 10 милиона долара. Заменик министра трговине Кине Ли Ђинзао је рекао да ће тај проблем бити решен у најскорије време и да су покренуте процедуре за брзо издавање сертификата.⁶⁶⁴ Током истог месеца је Републици Србији стигла и донација 20 санитарних возила од стране кинеске владе Министарству одбране Републике Србије. Министар пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије Горан Кнежевић и чланови делегације из НР Кине на челу са замеником министра пољопривреде Ниу Дуном (Niu Dun) одржали су 25. јула 2013. године у Београду састанак на коме су разматрани потенцијали унапређења сарадње две земље у области пољопривреде.

Након четири године од потписивања Споразума о сратешком партнерству између НР Кине и Републике Србије Кину је посетио нови српски председник Томислав Николић. Значај те посете је што она представља прву посету једног шефа државе из региона Централне и Источне Европе НР Кини, од избора новог кинеског руководства у марту 2013. године. Током посете, која је трајала од 25. до 29. августа, председник Републике Србије је боравио у Пекингу, Хангџоу и Шангају. У делегацији су били министар спољних послова Иван Мркић, министар грађевинарства и урбанизма Велимир Илић, министар рударства, природних ресурса и просторног планирања Милан Бачевић, као и супруга председника Драгица Николић. Председник Николић је у Пекингу разговарао са председником НР Кине, Си Ђинпингом, премијером Ли Кеђиангом и председником Свекинеског народног конгреса Џанг Деђиангом (Zhang Dejiang). Том приликом потврђено је опредељење обе стране за даље јачање пријатељства и стратешког партнерства, као и кинеска бесповратна помоћ Србији у износу од 5 милиона долара. Два председника потписала су Заједничку изјаву Републике Србије и Народне

⁶⁶³ РТС, „Боља економска сарадња Србије и Кине, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Ekonomija/1354852/Bolja+ekonomiska+saradnja+Srbije+i+Kine.html>, 25/07/2013.

⁶⁶⁴ Глас јавности, „Љајић разговарао са замеником кинеског министра трговине“, извор: интернет, <http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2013-07-05/ljajic-razgovarao-sa-zamenikom-kineskog-ministra-trgovine>, 25/07/2013.

Републике Кине о продубљивању стратешког партнерства, а ресорни министри више споразума из области економске сарадње, инфраструктуре, пољопривреде и сектора информационих технологија (Споразум о економско-техничкој сарадњи, Анекс 2 Споразума о економско-техничкој сарадњи у области инфраструктуре, Меморандум о разумевању између влада о сарадњи у телекомуникацијама и информационим технологијама, Меморандум о сарадњи у области пољопривреде и Уговор о зајму за кредит за повлашћеног купца за изградњу аутопута Обреновац-Љиг).⁶⁶⁵ По речима отправника послова у Амбасади Републике Србије у НР Кини Татјане Панајотовић Цветковић Споразум није конкретан већ је у форми декларације. Највећи део се односи на пружање помоћи Србији у односу на Косово, и успостављање механизма сарадње министарстава спољних послова две државе. Посета државне делегације Републике Србије на челу са председником Томиславом Николићем је отворила нову етапу односа пријатељства и стратешког партнерства Републике Србије и НР Кине.

Већ средином наредног месеца у Кини су боравили потпредседник Привредне коморе Београда и бивши амбасадор у НР Кини Слободан Унковић и секретар Центра за економске односе са иностранством Сања Васић. У Пекингу је 11. септембра. 2013. године потписан споразум о пословно-техничкој сарадњи и повезивању привреде главних градова НР Кине и Републике Србије, између Привредне коморе Београда и Кинеско-европске асоцијације за техничку и економску сарадњу и промоцију (СЕАТЕС).⁶⁶⁶ Они су учествовали и на Међународној конференцији пријатељских комора коју је 12. и 13. септембра организовала Међународна привредна комора Пекинга (ССРПТ Beijing).⁶⁶⁷ У Привредној комори Шангаја је 16. септембра 2013. године одржан састанак са потпредседником Цао Јиандонг-ом (Zhao Jiandong). Између ове две коморе је још у марту 2010. године потписан Споразум о пословно техничкој сарадњи, а овом

⁶⁶⁵ Ambasada Republike Srbije u Pekingu, Narodna Republika Kina, „Poseta predsednika Republike Srbije Tomislava Nikolića Narodnoj Republici Kini“, извор: интернет, http://www.beijing.mfa.gov.rs/lat/newstext.php?subaction=showfull&id=1378350995&ucat=118&template=HeadlinesLat&#disqus_thread, 12/09/2013.

⁶⁶⁶ Privredna komora Beograda, „Potpisan Sporazum o saradnji Privredne komore Beograda i Kinesko-evropske asocijacije za tehničku i ekonomsku saradnju u Pekingu, Kina“, извор: интернет, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/c_eko_ino/Detaljnije.aspx?veza=9713, 20/09/2013.

⁶⁶⁷ Privredna komora Beograda, „Međunarodna konferencija privrednih komora u Pekingu održana od 12. do 13. septembra 2013“, извор: интернет, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/c_eko_ino/Detaljnije.aspx?veza=9786, 20/09/2013.

приликом је изражена нада да ће и убудуће две Коморе заједнички радити на промовисању економске и трговинске сарадње између Шангаја и Београда, као и да ће одржавати блиске контакте и радити на унапређењу и продубљивању комуникације између фирми-чланица две коморе. Потпредседник Цао нагласио је да постоји велики простор за развој трговинске размене између Шангаја и Србије, обзиром да је вредност трговинске размене за прошлу годину износила 24 милиона долара, од чега је 19 милиона био извоз из Кине, а 5 милиона увоз. У циљу даљег јачања институционалне сарадње и комуникације, зарад промоције и јачања трговинске размене између привредника две земље и два града, потпредседник Цао најавио је посету привредне делегације Коморе Шангаја Србији у марту или априлу 2014. године. Слободан Унковић представио је инфраструктурне пројекте кинеских компанија који се одвијају на територији Републике Србије, али и међународне активности Коморе Београда и Центра за економске односе са иностранством, у циљу формирања платформе за сарадњу и пружање услуга кинеским привредницама за Београд, као и регион југо-источне Европе.⁶⁶⁸

Средином октобра у посети Србији је био заменик министра иностраних послова НР Кине Сунг Тао (Sung Tao) који је уједно и генерални секретар секретаријата за сарадњу Кине и земаља Централне и Источне Европе (ЦИЕЗ). Том приликом он се сусрео са премијером Ивицом Дачићем, министром природних ресурса, рударства и просторног планирања Миланом Бачевићем и министром саобраћаја Александром Антићем. На састанку је оцењено да односе Кине и Србије карактерише традиционално пријатељство, поуздано партнерство и висок степен поверења и подршке. Истакнуто је да Кина подржава европски пут Србије, покренуте реформе и настојања да се проблеми на Косову и Метохији решавају дијалогом. Посебан акценат је дат постојећем Механизму сарадње Кине са 16 држава Централне и Источне Европе и предстојећем састанку премијера свих земаља у Букурешту. Премијер Дачић је предложио да се наредни састанак премијера ових држава одржи у Београду и да се седиште тела, које у оквиру Механизма Кина – ЦИЕЗ координира сарадњу у области инфраструктуре и

⁶⁶⁸ Privredna komora Beograda, „Saстанak u међународној привредној комори Шангаја“, извор: интернет, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/c_eko_ino/Detailnije.aspx?veza=9791, 20/09/2013.

саобраћаја, буде у Београду.⁶⁶⁹ Истог дана уприличен је и састанак Сунг Таоа са министром спољних послова Иваном Мркићем. Том приликом истакнут је велики значај посете председника Николића Кине и заједничког рада на јачању стратешког партнерства и продубљивању сарадње са Кином, као и на реализацији договора који су том приликом постигнути. Заменик министра спољних послова Сунг рекао је да је Кина спремна за даље јачање сарадње на привредном плану и у другим областима, као и на интензивирање политичког дијалога. Потврдио је кинеску подршку суверенитету и територијалном интегритету Србије и њеним напорима за мирно решење питања Косова и Метохије путем дијалога са Приштином, изразивши уједно кинеску захвалност на принципијелној подршци Србије политици једне Кине. У исто време разговарано је и о припремама за одржавање Самита Кина – ЦИЕЗ у Букурешту. Обојано је оцењено да сарадња Кине и земаља Централне и Источне Европе бележи узлазни тренд и представља веома важну и корисну платформу за даље интензивирање односа и сарадње. У склопу посете организован је координациони састанак са кинеским амбасадорима из региона Централне и Источне Европе, у оквиру припрема за одржавање предстојећег Самита крајем новембра.⁶⁷⁰ Недуго након тога, министар саобраћаја Александар Антић је средином октобра боравио у Букурешту на састанку националних координатора 16 земаља Централне и Источне Европе и Кине. На њему су дефинисане кључне ствари и главне теме предстојећег Самита тог тела.⁶⁷¹ Почетком новембра основан је посебан кинески фонд за подршку сарадњи са Србијом у области рударства вредан 200 милиона јуана (25 милиона еура). Скоро месец дана касније, 25. и 26. новембра, премијери 16 држава Централне и Источне Европе и премијер НР Кине окупили су се на Самиту Механизма за сарадњу ових држава у главном граду Румуније – Букурешту. На дводневном Самиту разматран је програм Владе НР Кине за улагање 10 милијарди долара у њихов развој и усвојен је Акциони план сарадње у наредним годинама. Премијер Србије Ивица

⁶⁶⁹ Blic, „Kina podržava evropski put Srbije i dijalog sa Prištinom“, извор: интернет, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/412209/Kina-podrzava-evropski-put-Srbije-i-dijalog-s-Pristinom>, 15/11/2013.

⁶⁷⁰ Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije, „Ministar spoljnih poslova Republike Srbije Ivan Mrkić razgovarao sa zamenikom ministra inostranih poslova NR Kine Sung Taom“, извор: интернет, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/component/content/article/11816-2013-10-16-15-52-38?lang=lat>, 25/11/2013.

⁶⁷¹ РТС, „Антић у Букурешту“, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/Politika/1419157/Антић+у+Букурешту.html>, 26/11/2013.

Дачић је већ првог дана Самита заједно са премијером Мађарске Виктором Орбаном и премијером НР Кине Ли Кеђиангом постигао договор о заједничком пројекту модернизације железнице између Будимпеште и Београда. Овај мултилатерални пројекат за Кину представља приоритет јер се ради се о пројекту каквог до сада није било - између Кине, чланице Европске уније и европске земље која још није у Унији. Остала два пројекта за која се Србија на Самиту кандидовала су: ревитализација и изградња новог блока термоелектране Костолац, вредности 715,6 милиона долара, а други се тиче изградње једног дела аутопута на Коридору 11 - од Обреновца до Љига.⁶⁷² Питање седишта наредног састанка и предлог Србије да то буде Београд биће разматрано накнадно, имајући у виду да је одлука где ће бити одржан претходни састанак донета тек у јулу, августу 2013. године. По речима отправника послова Татјане Панајотовић Цветковић Београд је требао да буде седиште другог по реду Самита, међутим, због одређених интереса Европске уније да то буде држава која је њена чланица одабран је Букурешт, а Србија је добила могућност да њен председник буде први у региону који ће посетити Кину након доласка новог руководства на власт.⁶⁷³ Два дана након Самита у Србију је допутовала радна група састављена од стручњака из „Кинеских железница“ да испита техничке услове за пројекат модернизације железнице Београд-Будимпешта. Они су се возили возом на тој релацији како би добили што бољи увид у постојеће стање. Главни инжењер „Кинеских железница“ Хе Хуаву изјавио је да се прелиминарна и коначна студија изводљивости може очекивати најкасније за шест месеци.⁶⁷⁴

Иако је НР Кина против независности Косова, посао кинеских компанија тамо цвета. Разлог за то је чињеница да НР Кина исто тако нема ништа против успостављања економских односа држава са Тајваном, али се противи политичким и безбедносним односима. На тлу Косова и Метохије, према подацима косовског министарства трговине и индустрије, активне су 454 кинеске

⁶⁷² Kurir, „Dačić u Bukureštu: Srbija otvorena za kineske investicije“, извор: интернет, <http://www.kurir-info.rs/dacic-u-bukurestu-srbija-otvorena-za-kineske-investicije-clanak-1104527>, 03/12/2013.

⁶⁷³ Разговор аутора са отправницом послова Републике Србије у НР Кини Татјаном Панајотовић Цветковић, 29. 11. 2013.

⁶⁷⁴ Министарство саобраћаја, „Министар Антић разговарао са представницима Кинеске железничке корпорације о прузи Београд-Будимпешта“, извор: интернет, <http://www.ms.gov.rs/aktuelnosti-2/ministar-antic-razgovarao-s-predstavnicima-kineske-zeleznicke-korporacije-o-pruzi-beograd-budimpesta-studija-izvodljivosti-za-sest-meseci>, 29/11/2013.

фирме. Упркос чињеници да Косово нема потписан никакав трговински споразум са Кином, њен извоз на Косово је око девет процената.

ПОГЛАВЉЕ VI

ЧИНИОЦИ КОЈИ СУ ДЕЛОВАЛИ У ПРИЛОГ И ПРОТИВ УСПОСТАВЉАЊА СТРАТЕШКОГ ПАРТНЕРСТВА

Ћун ђун, ћен ћен, фу фу, ци ци! (Нека владар управља како треба владар да управља, нека министар ради како треба министар, нека отац буде отац, а син син.)

Конфуције (551-470. година п.н.е)

Поред Споразума са НР Кином Република Србија Споразуме о стратешком партнерству има потписане са још три државе: Републиком Италијом (три месеца касније), Републиком Француском (од 8. априла 2011. године) и Руском Федерацијом (од 24. маја 2013. године).⁶⁷⁵ Ови споразуми су потписани

⁶⁷⁵ У интервјуу „Политици“ 6. фебруара 2011. године, на питање новинара да ли су четири стуба спољне политике (ЕУ, Русија, Кина и САД) данас само реторичка фраза, Здравко Понош, помоћник министра спољних послова Републике Србије за билатералну сарадњу, изјавио је следеће: „Ти стубови су реалност модерног света, а не наш избор. Ми покушавамо да наше националне интересе остварујемо тако да имамо што мање колизије с њима а што више користи и међусобних односа. Привилеговани односи с моћним државама су нешто чему прагматичне мање државе теже. Србија није изузетак.“ Biljana Mitrović, „Intervju: Zdravko Ponoš, pomoćnik ministra spoljnih poslova – Četiri stuba su realnost, a ne naš izbor“, Politika, 6. februar 2011, izvor: internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Strategija-spoljne-politike-Srbije/Cetiri-stuba-su-realnost-a-ne-nas-izbor.sr.html>, 26/12/2012. Иначе, фраза „стубови спољне политике Србије“ уведена је на амбасадорској конференцији Србије, која је одржана 12. јануара 2009. године. Она је окупила готово све амбасадоре Србије у државама света, а председник Републике Борис Тадић је истакао да су спољнополитички приоритети земље „одбрана Косова, европска интеграција и јачање регионалне сарадње“. Он је истом приликом истакао и да спољна политика Србије мора бити заснована на што бољим односима са Европском унијом, Руском Федерацијом и Сједињеним Америчким Државама. Штавише, ове глобалне актере председник Тадић је означио као „три стуба спољне политике Србије“. Видети: Dragan Đukanović, Ivona Lađevac „Prioriteti spoljnopoliitičke strategije Republike Srbije“, op. cit, str. 342, 364. Четврти стуб спољне политике Србије (НР Кина) придодат је пре посете председника Тадића Кини и потписивања Споразума о стратешком партнерству са том земљом. Наиме, у интервјуу ФоНету 18. августа 2009. године, председник Тадић је „подсећајући на изборе из 2004. године, када је кандидована политика да би Србија требало да има три стуба спољне политике, Брисел, Москву и Вашингтон,“ нагласио „да је дошло до промене геополитичке ситуације у којој Србија мора трагати за четвртим стубом своје спољне политике у лику званичног Пекинга. Нема никакве дилеме да ће у наредних 20, 25 година Кина преузети доминантну улогу у појединим секторима економије, а самим тим и међународне политике, оценио је Тадић и додао да то може бити веома корисно за Србију“. Видети: RTS, „Kina strateški partner Srbije“, 18. avgust 2009, izvor: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/100041/Kina+strate%25%A1ki+partner+Srbije.html>, 26/06/2012. За другачије виђење овога видети: Mladen Bijelić, „S. Janković o četiri

непосредно након што је Република Србија прокламовала тзв. стубове спољне политике, пратећи неку будућу или тренутну расподелу моћи у свету.⁶⁷⁶ Од четири споразума само су два потпуно доступна јавности: споразум потписан са Народном Републиком Кином и Руском Федерацијом.⁶⁷⁷ С друге стране, НР Кина има потписана стратешка партнерстава са великим силама попут Сједињених Америчких Држава, Европском унијом (и њеним водећим државама чланицама), Русијом, Индијом и Јапаном. Међутим, тип споразума какав је потписала са Републиком Србијом има потписан само са четири земаље у свету од којих су три светске силе: Русијом, САД, Бразилом и Јужноафричком Републиком.⁶⁷⁸

Када је у питању стратешко партнерство између НР Кине и Републике Србије, неопходно га је гледати кроз контекст чинилаца који су довели до његовог потписивања, али исто тако и сагледати оне чиниоце који су га у периоду од 1977. до 2009. године спречавали. Имајући у виду да је временски период веома широк и да обухвата сасвим различиту структуру светске моћи у појединим раздобљима (Хладни рат и биполарни свет, крај Хладног рата и униполарни свет и XXI век и унимултиполарни свет) неки од наведених неће се односити на читав временски период док поједини од њих хоће. С друге стране треба имати у виду да су се позиција и статус две државе током задатог временског оквира мењали. Стога ће се у овом делу одговорити на истраживачко питање: Који чиниоци су водили развој односа Републике Србије и Народне Републике Кине ка успостављању стратешког партнерства? С тим у вези, потребно је на самом почетку дефинисати сам појам стратешког партнерства и објаснити шта за НР Кину споразуми тог типа подразумевају.

stuba spoljne politike Srbije“, Међународни Радио Србија, извор: интернет, http://glassrbije.org/index.php?option=com_content&task=view&id=98791&Itemid=27, 26/06/2012.

⁶⁷⁶ RTS, „Strateška partnerstva šansa Srbije“, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/880022/Strate%C5%A1ka+partnerstva+%C5%A1ansa+Srbije.html>, 20/05/2012.

⁶⁷⁷ Sajt predsednika Republike Srbije, „Zajednička izjava Republike Srbije i Narodne Republike Kine o uspostavljanju strategijskog partnerstva“, извор: интернет, <http://www.predsednik.rs/mwc/default.asp?c=304500&g=20090820103401&lng=cir&hs1=0>, 26/06/2012.

⁶⁷⁸ SMedia, „Potpisan sporazum o strateškom partnerstvu“, извор: интернет, <http://www.smedia.rs/m/vesti/vest/61579/Boris-Tadic-Nikola-Sarkozi-Tadic-u-Francuskoj-Sporazum-o-strateskom-partnerstvu-Vuk-Jeremic-Potpisan-Sporazum-o-strateskom-partnerstvu.html>, 26/09/2012.

6.1. ПОЈАМ СТРАТЕШКОГ ПАРТНЕРСТВА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Стратешко партнерство је један од оних појмова који многи познати светски учбеници из међународних односа врло мало помињу, а исти је случај и са домаћим.⁶⁷⁹ Чак и у књигама и текстовима који се баве савезима и сарадњом у међународним односима којима стратешка партнерства несумњиво припадају, овај термин се ретко може наћи.⁶⁸⁰ Оно што је сигурно је да је он потекао из економије и одомаћио се у науци о међународним односима. Један од ретких изузетака у нашој литератури је текст познатог драматурга Јована Тирилова, који се у оквиру своје рубрике у НИИ-у дотакао значења и порекла овог појма.⁶⁸¹ Он тврди да је овај термин из економије ушао у међународне односе и да га је увео „бивши руски премијер Јевгениј Примаков 1998. године приликом своје посете Индији“. Он тврди да је ова синтагма „згодна јер се њоме проглашавају заједнички циљеви између двеју или више држава, двеју или више међународних организација, а да се не потписује неки озлоглашени пакт, компромитован разним пактовима пред Други светски рат или Хладни рат каснијих деценија“. Стратешко партнерство потписују једна велика сила и једна држава мање моћи чиме заправо овај појам личи на оно што је иначе у изворном смислу и значао, а то је да се „склапало и склапа између великих и моћних предузећа са великим капиталом и неким мањим које је специјализовано“.⁶⁸² У светској литератури, а пре свега оној на енглеском језику, у Ратлицовој енциклопедији политичке економије из 2001. године се „стратешко партнерство између држава одређује као политички

⁶⁷⁹ Више о томе видети у: Joshua S. Goldstein, Jon Pevenhouse, *International Relations*, Pearson Longman, New York, 2010; Charles Kegley, Jr, Shannon L. Blanton, *World Politics: Trend and Transformation*, Wadsworth, Cengage Learning, Boston, 2010–2011; Steve Smith, John Baylis, Patricia Owens, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, 2011; Andrew Haywood, *Global Politics*, Palgrave MacMillan, London, 2011; Graham Evans, Jeffrey Newnham, *The Penguin Dictionary of International Relations*, op. cit; Martin Griffiths, ed, *Encyclopedia of International Relations and Global Politics*, Routledge, London, 2008; Michael Graham Fry, Erik Goldstein, Richard Langhorne (eds), *Guide to International Relations and Diplomacy*, Continuum, London, 2002.

⁶⁸⁰ Видети јануарски број за 2009. годину познатог часописа *World Politics* који је у потпуности посвећен униполарном свету, а нарочито текст Стивена Волта: Stephen M. Walt, „Alliances in a Unipolar World“, *World Politics* 61, no. 1, January 2009, p. 86–120. Видети такође и: Charles Philips, Allan Axelrod, *Encyclopedia of Historical Treaties and Alliances*, Factson File, New York, 2007, Second Edition.

⁶⁸¹ Jovan Ćirilov, „Strateško partnerstvo“, op. cit, str. 29.

⁶⁸² Ibidem.

инструмент чији је циљ да олакша економске односе између укључених страна“.⁶⁸³ У много општијој дефиницији Михаела Емерсона подразумева се да оно значи „укључивање два актера који поседују моћ и у стању су да заједно предузму стратешке акције“.⁶⁸⁴ Луис Бланко, докторант универзитета Билефелд у Немачкој, на смеру за међународне односе, каже да овај термин потиче из економије и чињеница да се одомаћио у науци о међународним односима само говори о томе да је термин важан и да за класичне савезе из времена Хладног рата данас има све мање места, упркос чињеници да су неки од њих и данас присутни. Бланко сматра да праве узроке за процват стратешких партнерстава треба заправо тражити „у модалитетима базираним на идеји нижег степена формализације и институционализације као што су „Г групе“ или група БРИКС које, иако су усмерене на различите циљеве, могу бити одраз тренутног сценарија када земље у развоју настоје да стекну што више моћи у систему, када су везе између севера и југа у експанзији и када мултилатерализам постаје принцип којим се руководе спољне политике већине држава.“⁶⁸⁵ У трагању за кореном овог појма, односно његове употребе у науци о међународним односима, он проналази да је заправо период када је он почео да се користи био последња деценија прошлог а да се заправо прави процват у његовој примени десио тек у првој деценији двадесетог века.⁶⁸⁶ Бланко каже да је „стратешко партнерство однос сарадње. Из тих разлога однос који се дефинише као такав не може бити успостављен између непријатеља. Али имајући у виду да је пријатељство редак феномен у међународним односима, стратешко партнерство може успостављати било који међународни актер све дотле док не опажају једни друге као непријатеља.“ Сматрајући да не постоји општеприхваћена дефиниција овог појма и да то тако треба и да остане (имајући у виду својеврсну нужну отвореност овог појма и његову *ad hoc* природу), треба имати у виду да „што више заинтересованих страна дели неке вредности и што су

⁶⁸³ Luis Blanco, „Strategic Partnership: New Form of Association in International Relations“, извор: интернет, http://www.wiscnetwork.org/porto2011/papers/WISC_2011-523.pdf, 26/06/2013, p. 7.

⁶⁸⁴ Michael Emerson, *The Elephant and the Bear: the European Union, Russia and their Near Abroads*, op. cit, p. 80.

⁶⁸⁵ Luis Blanco, „Strategic Partnership: New Form of Association in International Relations“, op. cit, p. 1.

⁶⁸⁶ Ibidem, p. 2-3.

ближе односима пријатељства, то ће бити способније да развију заједничке стратешке циљеве и успоставе дубље стратешко партнерство“.⁶⁸⁷

Такође, Бобо Ло, један од најбољих познавалаца руско-кинеских односа, у својој књизи „Axis of convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics“ осврће се на овај појам и по њему „једна од препрека дефинисању (стратешког партнерства – прим. аут.) је што се он стално користи. Током 1990-их, руско вођство је овај појам примењивало за сваки однос од значаја али и велики број оних који то нису били. Био је то један начин стицања легитимности, који је често служио као маска за недостатак садржаја са стварањем илузије значаја. На стратегијска партнерства се гледало као на начин да се максимизира „простор за маневар на глобалној скали“.⁶⁸⁸ По њему, то подиже углед нације како у међународним односима тако и у сопственим очима.⁶⁸⁹

Упозоравајући на опасност да превелики број оваквих партнерстава, које нека земља успостави, може да ослаби вредност самог концепта, Бобо Ло се пита како разликовати стварно стратешко партнерство од његове имитације. По њему, треба бити веома опрезан и „не поставити лествицу или сувише високо или сувише ниско. Немогуће је на пример да су партнери сагласни о сваком питању, све време. Чак и најчвршћи савези, као што је „специјални однос“ између Сједињених Америчких Држава и Велике Британије, има своје тензије и разлике.

Са друге стране, разумно је очекивати одређену заједничку визију, како света уопште тако и улоге партнера у њему. Дефинисати неки однос који стратешки подразумева дугорочно узајамно обавезивање, које би било довољно отпорно на повремена назадовања (у односима – прим. аут.) и неспоразуме. Иако постоји простор за тактички опортунизам, ово остаје нестабилна основа за конструктивну политику и не треба претеривати са тим. На сличан начин, употреба оваквих споразума у инструменталне сврхе – као вид утицаја на неку трећу страну – не треба да донесу диспропорционални утицај јер би у том случају билатерални односи постали превише подложни променама у међународном окружењу. Коначно, стратешки однос, који је успостављен у доброј вери,

⁶⁸⁷ Dragan Đukanović, Ivona Lađevac „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, op. cit, str. 304.

⁶⁸⁸ Bobo Lo, *The Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, op. cit, p. 40.

⁶⁸⁹ Ibidem, p. 40.

заснован је на широкој конзистентности циљева односно сврхе којој служи. Он успева или пропада у зависности од тога колико су обе стране способне да пронађу трајне заједничке интересе и да их претворе у дугорочну, суштинску сарадњу.⁶⁹⁰

Дакле, може се рећи да је стратешко партнерство један вид сарадње држава у међународним односима, које нема чврсте обавезе, као што је рецимо случај код успостављања савезничког односа, али ипак обавезује стране уговорнице да се према држави са којом имају овакве споразуме опходе са добром вером и поштовањем, имајући у виду заједничке интересе, заједничке вредности и заједничко деловање које, у последњој инстанци, представљају саму суштину једног стратешког партнерства.⁶⁹¹

Када су Кинези у питању, за њих склапање стратешког партнерства значи да одају признање неком важном партнеру, што је показатељ напретка у односима са њим и потенцијални извор ширег утицаја. Што је најважније, овакво партнерство је конзистентно са кинеском темом „хармоничног света“.⁶⁹² Кинеска мрежа стратешких партнерстава са другим великим силама – Сједињеним Америчким Државама, Европском унијом (и њеним водећим државама), Русијом, Индијом и чак Јапаном – прокламују њену посвећеност мирољубивом и конструктивном ангажовању. Она јој омогућавају да игра активнију улогу у међународним пословима.

6.2. КОНЦЕПТ КИНЕСКИХ ПАРТНЕРСКИХ ОДНОСА

Једна од карактеристика кинеске спољнополитичке стратегије је и градација њених билатералних односа са појединим земљама. Седамдесетих година XX века они су зависили од тога да ли НР Кина са неком државом има успостављене само дипломатске тј. државне односе или је имала и партијске односе. Државе са којима је имала успостављене партијске односе (попут Албаније, Румуније, Вијетнама, а од 1977. и Југославије) су имале приоритет, за

⁶⁹⁰ Ibidem, p. 41.

⁶⁹¹ Dragan Đukanović, Dragan Živojinović, „Strateška partnerstva Republike Srbije“, izvor: internet, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Dragan-%C4%90ukanovi%C4%87-Dragan-%C5%BDivojinovi%C4%87-Strate%C5%A1ka-partnerstva-Republike-Srbije.pdf>, 20/05/2012.

⁶⁹² Ibidem, p. 40, 41.

разлику од оних са којима је имала успостављене само државне односе. Након завршетка Хладног рата и догађаја на Тјенанмену 1989. године НР Кина је решила да побољша однос са великим силама и суседима склапајући са њима стратешка партнерства. Данас су ти односи изражени кроз неколико нивоа. Први ниво су земље које су непријатељски настројене према Кини. Други ниво су оне са којима она развија пријатељске партнерске односе⁶⁹³ (где је Србија била пре потписивања Споразума о стратешком партнерству). Трећи ниво су земље или региони са којима развија односе свеобухватне сарадње (comprehensive cooperative partnership) нпр. Хрватска пре уласка у ЕУ. Четврти ниво је свеобухватна пријатељска сарадња (comprehensive friendly partnership) коју има са Румунијом и Мађарском, или односи „стратешког партнерства“ (strategic partnership)⁶⁹⁴ који опет у зависности од земље са којом се склапа могу да буду свеобухватни (Бразил, Јужноафричка Република), конструктивни (САД) и свеобухватни кооперативни (Русија, Мјанмар, Камбоџа, Лаос, Вијетнам). Када је у питању значење синтагме „стратешко партнерство“, јасно је да се ради о односима који представљају основу за највиши, најшири и најдубљи степен сарадње, подударности интереса и наглашеног пријатељства и отворености за дијалог, међусобно разумевање и узајамну подршку, без елемената мешања у унутрашње ствари.⁶⁹⁵ Партнерства Кине с другим државама у својим се формалним ознакама градирају, не само по степену важности, него и по карактеру појединих билатералних односа. Тип споразума који Кина има потписан са Републиком Србијом има са још само четири земаље у свету од којих су три светске силе: Руском Федерацијом, САД, Бразилом и Јужноафричком Републиком.

Када су велике силе у питању, Кина и Русија имају тзв. „свеобухватно кооперативно стратешко партнерство“, при чему ознака „стратешки“ упућује на

⁶⁹³ Jordan Dinić, „Srbija i Kina - značaj strateškog partnerstva“, извор: internet, <http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#jordan>, 07/06/2012.

⁶⁹⁴ Интервју аутора са амбасадором Републике Србије у НР Кини од 2006-2012. године Миомиром Удовичким, 13.09. 2013.

⁶⁹⁵ Jordan Dinić, „Srbija i Kina - značaj strateškog partnerstva“, извор: internet, <http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#jordan>, 07/06/2012.

узајамну важност односа, а ознака „кооперативно“ на особито важан аспект сарадње те две велике силе на међународној сцени где се често сарадњом супротстављају доминантном утицају САД. Иако су се у време администрације председника Клинтона кинеско-амерички односи настојали успоставити под синтагмом „конструктивног партнерства“, упућујући на нужност конструктивног решавања сукоба стратешких интереса, у азијској регији, доласком администрације председника Буша и његовог компетитивног приступа Кини, напуштен је цели концепт партнерства. Уместо њега почела се користити ознака „конструктивни односи“. Са Индијом је побољшање односа довело до успоставе „стратешког партнерства оријентисаног према миру и просперитету“, упућујући на заједничку стратешку потребу за мирним окружењем као предусловом за развитак и осигурање побољшања за становништво две најмногљудније државе на свету. За разлику од наведених примера, јапанско-кинески односи су у кризи. Због трвења око острва у јужном кинеском мору, они нису ни близу „партнерским“, упркос сталним врло добрим економским везама. Важност „свестраног стратешког партнерства“ Европске уније и Кине одражава ознака „стратешко“, док „свестрано“ упућује на врло широко подручје заједничких интереса, а „партнерство“ на досегнуту блискост и зрелост билатералних односа. Унутар Европске уније Кина исто тако гради важност својих веза. У категорију стратешких партнера се убрајају Велика Британија, Француска и Немачка. Њима су придружене Шпанија и Португалија с образложењем да се историјске везе (португалска колонија Макао) као и садашњи економски и енергетски интереси могу добро остварити у регијама које гравитирају Шпанији (Јужна Америка), односно државама у којима традиционалне везе има Португалија (Бразил, Африка). Интерес Кине за југ Европе подигао је и Грчку на ниво „стратешког партнера“. Од источноевропских држава у Европској унији традиционална блискост односа призната је успостављањем „сарадње и пријатељског партнерства“ са Пољском и „свестраног, пријатељског партнерства“ са Мађарском. Чешко-кинески односи, међутим, због чешке спољнополитичке оријентације и разлика у приступу питањима људских права, нарочито у време председника Хавела, нису достигли ниво партнерства, док су односи са Словачком означени само као „свестрано партнерство“. Посебно је

традиционална блискост наглашена у румунско-кинеским односима који су формално подигнути на ниво „свестране сарадње и пријатељског партнерства“. Бугарска и Албанија још увек немају одговарајућу формалну одредницу својих билатералних односа с Кином, док Хрватска има потписано „партнерство у општој сарадњи“, које је са њеним уласком у Европску унију прерасло у европско-кинеско стратешко партнерство.⁶⁹⁶ Било је иницијатива да односи НР Кине са АСЕАН-ом (Association of South East Asian Nations), регионалном организацијом у њеном непосредном суседству, која окупља десет земаља овог региона (Индонезија, Малезија, Сингапур, Тајланд, Лаос, Камбоџа, СР Вијетнам, Филипини, Брунеј и Мијанмар), са којом има врло развијену економску сарадњу, буду подигнути на ниво „стратешког партнерства“ али због неслагања неких од чланица ове организације иницијатива није била прихваћена.⁶⁹⁷

6.3. ЧИНИОЦИ КОЈИ СУ УТИЦАЛИ НА ПОТПИСИВАЊЕ СПОРАЗУМА О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ

Република Србија и НР Кина, и поред веома добрих односа које су неговале од 1977. године, када су успостављени поред државних и партијски односи, тек 2009. године потписују Споразум о стратешком партнерству. Током 35 година пријатељских односа, многи чиниоци су утицали на њихов однос, међутим, ниједан од њих, појединачно, није довео до потписивања споразума овог типа. Коначно, 2009. године долази до преклапања свих чинилаца, који за резултат имају потписивање Споразума и дизање односа на ниво стратешког партнерства. Чињеница је да овакав вид партнерства НР Кина има са веома малим бројем држава. Када се томе дода, да оне имају много већу и „тврду“ и „меку“ моћ од Републике Србије, поставља се питање из ког разлога је НР Кина одлучила да један такав споразум потпише са овом малом државом. Она то није учинила 1977. године када су односи две државе доживљавали своје најбоље моменте и када је СФР Југославија у очима света била утицајна држава, нити 1999. године, када је

⁶⁹⁶ Ozren Baković, „Hrvatsko-kineski odnosi uoči pristupanja Hrvatske Europskoj Uniji“, op. cit, str. 182.

⁶⁹⁷ Jordan Dinić, „Srbija i Kina - značaj strateškog partnerstva“, izvor: internet, [http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#jordan](http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#jordan), 07/06/12.

бомбардована кинеска амбасада на територији СР Југославије, већ управо 2009. године, када долази до дифузије моћи у свету, а НР Кина постаје један од такмаца за позицију број 1 у свету.

6.3.1. НР КИНА И РЕПУБЛИКА СРБИЈА: ДЕТЕРМИНАНТЕ МЕЋУЗАВИСНОСТИ

Да би се утврдило шта је то што је карактерисало међузависност Кине и Југославије и у данашње време Кине и Србије, треба најпре из обиља дефиниција издвојити најбољу, која објашњава појам.

Међузависност је, према наводима пословног речника, карактеристика друштва или макроекономије, у којој постоји висок степен поделе рада, где људи зависе од других људи у процесу производње већине добара и пружања услуга неопходних за одржавање живота и постојања уопште.⁶⁹⁸ Она се, такође, може сматрати реципрочним односима између обострано зависних ентитета (објеката, индивидуа или група), однос у коме нешто зависи једно од другог ради опстанка, игра са више играча у којој акције једног имају последице на друге играче. У контексту система, међузависност је када функција једног дела система зависи од функционисања другог дела система у целини.

Разматрајући концепт међузависности у односима држава Џозеф Нај примећује да „међузависност међу нацијама понекад значи богатство, понекад сиромаштво, некада добро, некада зло“. Он издваја четири димензије: њене изворе, користи, релативне трошкове и симетрију. Такође, он упозорава да је „ривалство“ често наличје међузависности, јер ако неки однос рађа обострану корист, може доћи до сукоба око њене поделе. Нај истиче да су поједини савремени либерални економисти склони да о овом појму размишљају „у терминима заједничког добитка, односно ситуацији у којој сви имају користи и свима је боље“, док он сматра да се у економској зависности „крију“ политички сукоби и да се она чак може употребити као оружје. За појам међузависности овај аутор везује „осетљивост“ и „рањивост“, при чему се осетљивост односи на количину и брзину последица, а рањивост на релативне трошкове промене

⁶⁹⁸ Business dictionary, izvor: internet, www.businessdictionary.com/definition/economicinterdependence.html, 26/06/2013.

структуре система узајамне зависности. „Мања зависност у односима две државе такође може представљати извор моћи, док год мање зависна држава подржава тај однос“. У међународној политици манипулација асиметријама међузависности може бити извор моћи. „Када се асиметрија појави у различитим проблемским подручјима, држава настоји да раздвоји или споји проблем, али треба да има и способност за ефикасну штету и кредибилне намере“, тврди Нај.⁶⁹⁹ Он заједно са Роберт О'Кеоханом дефинише међузависност једноставно као зависност. „У светској политици се (она, прим. аут.) односи на околности које одликује узајамност утицаја између земаља или између актера у различитим земљама, при чему велики утичу на мале, али и мале и слабије земље могу имати великог утицаја на политику великих земаља“.⁷⁰⁰ Кенет Волц дефинишући термин међузависности описује га као стање у коме све што се деси било где на свету може утицати на неког човека или на све људе где год да се они налазе.⁷⁰¹

Аутори Војин Димитријевић и Радослав Стојановић⁷⁰² од првобитне међузависности (карактеристичне за нижи степен друштвено економског развоја човечанства) разликују тржишни и технолошки тип, који омогућује промену положаја држава и њиховог понашања у међународним односима. Савремени тип међузависности подразумева међународну поделу рада и неопходност сарадње, јер реализација интереса сваке појединачне државе зависи од неке друге државе или више њих. Посебно је значајна тврдња ова два аутора да „степен међузависности зависи од значаја интереса који се остварује у овом односу: ако су ти интереси везани за опстанак или развој државе, онда је степен међузависности највиши“. Степеновање међузависности везују првенствено за њену поделу на економску (зависност производње од економских система других држава, ниво и квалитет економске размене, да ли су производи који се размењују битни и колико за нормално функционисање једне или обе стране у односу), географску и геостратешку (значај сваке државе у том односу), културну и технолошку, друштвено-економску и политичку.

⁶⁹⁹ Џозеф С. Нај Јр, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006, стр. 259.

⁷⁰⁰ Robert O. Keohane, Joseph, S. Nye, *Power and Interdependence*, Longman, New York, 2001, Third Edition, p. 7. (прво издање ове књиге изашло је 1977. године).

⁷⁰¹ Ibidem, str. 154.

⁷⁰² Више о томе видети у: Vojin Dimitrijević, Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.

Ако следимо критеријуме које наводе Димитријевић и Стојановић, пажљивом анализом долази се до закључка да су у односу НР Кине са Југославијом и Србијом присутни сви аспекти међузависности. Крајем седамдесетих година XX века, када почиње период пуног развоја односа, међузависност ове две државе је велика и обострана. Касније се она смањује и постаје више асиметрична, у корист Кине, да би данас, када она несумњиво представља једну од водећих сила, и даље била таква.

Иако на геополитичкој карти света ове две државе нису територијално повезане те сходно томе нису ни географски међузависне, на политичком плану од педесетих година XX века оне су међузависне, што на индиректан, што на директан начин. Иако велика земља, са великим бројем становника, Кина педесетих, шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година XX века није била велика сила. Економски врло слаба и у зависном положају, првобитно од Совјетског Савеза, а затим након прекида односа са Москвом, и од Сједињених Америчких Држава, све време је тежила самодовољности. Територијално и бројно надмоћна над другим државама она је у једном тренутку за САД била јединство супротности што Кисинџер објашњава речима: „Економски дивови могу бити војно слаби, док, са друге стране, војна снага не може прикрити економску слабост. Земље могу имати политички утицај чак и онда када немају војну и економску снагу“.⁷⁰³ У својој борби против СССР, САД су Кини седамдесетих година доделиле статус суперсиле како би играјући на „кинеску карту“ превагнуле тас на своју страну. „Нека сила ће постати суперсила уколико је ми тако третирамо. Ми креирамо друге земље по сопственом лику“, изјавио је Ричард Никсон.⁷⁰⁴ Дајући јој на значају у Хладном рату са Совјетским Савезом, међузависност ових држава се повећала. Међутим, када је Кина „отказала“ савезништво, први пут СССР, и други пут САД, то није утицало ни на једну ни на другу велику силу, нити је могло фатално нарушити равнотежу између ове две велике силе.⁷⁰⁵

Иако „углед“ као категорија „меке моћи“, у поређењу са снажним средствима принуде делује маргинално, веома је битна ставка. Управо углед је

⁷⁰³ Kenet N. Volc, *Teorija međunarodne politike*, op. cit, str. 144.

⁷⁰⁴ Ibidem.

⁷⁰⁵ Ibidem, str. 186.

омогућио Југославији шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година XX века да буде врло цењена држава. Томе је допринела њена позиција бафер зоне између Истока и Запада и добро маневрисање Јосипа Броза Тита између интереса две велике силе. Такође, као лидер покрета несврстаних Југославија је имала јаку позицију у оквиру УН, иако није била једна од 5 сталних чланица Савета безбедности. Кина у том периоду иако је била није имала такву јачину. СФРЈ је током Хладног рата била глобални „играч“, присутна у светским дешавањима, како на Блиском истоку, тако и у Централној Азији, Африци и Европи. Жеља Кине да то постане и могућност Југославије да јој „отварањем“ према свету, Источној Европи, еврокомунистичким државама и несврстанима пружи могућност да то оствари, било је оно што је спајало ове две државе током седамдесетих и осамдесетих година и повећавало њихову међузависност. С друге стране Кина је једна од ретких држава чији друштвени систем почива већ шездесет година на комунистичкој идеологији и планској привреди. Исти друштвени систем је имала и Југославија, да би након сукоба са Јосифом Висарионовичем Стаљином и издвајањем из социјалистичког блока прешла са планске привреде на самоуправни социјализам који је постао њено обележје препознавања широм света. Кинези су га у прво време кудили. Међутим, након успостављања партијских и дипломатских односа 1977. године, у јеку покретања реформи, тражећи најбољи модел за свој развој, почињу да га проучавају чиме му дају на значају. Тим поводом слали су своје експерте у Југославију. Дакле, међузависност је постојала и у том домену. На крају су комбинацијом више модела нашли најбоље примењив за кинеске услове - капиталистички комунизам или како га још зову комунистички капитализам. НР Кина се окренула од обе велике силе – САД и СССР, и пошла сопственим путем развоја, ослањајући се притом на Југославију као неутралну државу, цењену и угледну, да јој отвори пут у свет. Циљ је био да економским развојем смањи своју зависност и учини се самодовољном. Самодовољност је значила „бити мање зависна“, што је по Кисинџеру углавном одлика јачих држава. По њему „све државе, нарочито оне које зависе од других када су у питању важне ствари, покушавају да, колико могу,

у границама разума, ограниче или смање своју зависност“.⁷⁰⁶ То је једини пут ка развоју у велику силу која може да води самосталну спољну политику.

Након нереда на Тјенанмену, краја Хладног рата и сукоба на простору Југославије, обе државе су доживљаване као тоталитарне, што је створило неку врсту солидарности НР Кине и СРЈ (кинеско непоштовање економских санкција које су наметнуте СРЈ и бартер аранжмани упркос „спољном зиду“ санкција). Међутим, „далека вода ватру не гаси“ рекли су мудри Кинези кад је председник СРЈ Слободан Милошевић деведесетих година тражио од Кине помоћ у јеку ратова који су тад вођени. Па ипак помогавши на свој начин, показавши солидарност, као крајњи резултат су добили, како неки аналитичари сматрају, бомбардовање кинеске амбасаде у Београду 1999. године.

Двадесет први век је са собом донео све већу међузависност захваљујући којој је позиција држава постала различита од оне коју су имале током претходног века. И док су неке постале озбиљно ограничене, друге су добиле велику могућност избора. Неке су могле да утичу веома мало, а друге више на догађаје који се одвијају ван њихових граница.⁷⁰⁷ Упркос томе, циљ држава је остао исти. Свака је наставила да се труди да оствари што мању зависност, што у суштини, могу да приуште само велике и моћне државе. Сходно Волцовој дефиницији међузависности, није изненађујуће што она изазива појаву домино теорије по којој: „Све што се догађа у било ком делу света може нас директно или индиректно угрозити и зато морамо реаговати на све. Оне државе које су зависне, своје понашање усклађују са опредељењима оних од којих зависе“. Нови XXI век, је Србију, свесну своје позиције, а водећи се Волцовим схватањем да „што нека земља више зависи од других и што има мањи утицај, то се мора више усредсредити на начин на који њене одлуке утичу на приступ понуди и тржиштима од којих могу зависити њено благостање или опстанак“, усмерио да свој однос са Кином усредсреди више на економску компоненту. Кинеска „going out“ политика инвестирања у иностранству, осмишљена како би се смањиле резерве долара које поседује, даје прилику државама широм света, па и Србији, да добије кредите по преференцијалним условима. Дезинтеграција Југославије је оставила последице како на политички значај ове државе, тако и на њен углед.

⁷⁰⁶ Ibidem, str. 171.

⁷⁰⁷ Kenet Volc, *Teorija međunarodne politike*, op. cit, str. 167.

Србија, као њен сукцесор, је мала држава која нема велики политички значај, осим у региону Балкана. Она се може назвати регионалном, али не и глобалном силом. Кина за коју може да се каже да је глобална сила, не воли да је тако називају те преферира да је називају регионалном силом и државом у развоју. На тај начин се солидарише са свим државама у свету које још увек нису досегле одређени степен развоја. Однос Србије и Кине се своди на подршку у међународним организацијама. Србија даје подршку политици „једне Кине“. Приликом доделе Нобелове награде за мир кинеском дисиденту Лију Сијабоу 2010. године била је једна од 20-так земаља које су бојкотовале доделу ове награде.⁷⁰⁸ С друге стране и Кина Србији пружа политичку подршку по питању Косова.

Уколико би се ове две државе упоредиле по индикаторима војних способности, извео би се закључак да се ради о два веома различитим државама када је у питању војна моћ. Кина има много већи број становника па самим тим и већи број војно способних појединаца. Исто тако је и много већа држава, са већим потребама, али и већим могућностима да те потребе оствари (табела бр. 4). И док се трговина између ова два дела света у претходним вековима одвијала „путем свиле“, у XX и XXI веку трговина углавном функционише поморским путевима. У жељи да смање зависност од поморских путева, Кинези желе да „пут свиле“ поново заживи. Оно што представља основу у међусобном односу Кине и Србије је да између њих нема сукоба интереса нити нерешених спорова, те ове две државе могу своје односе да базирају на основама сарадње и међусобне подршке.

Извештај Светске банке показује развој који су НР Кина и Југославија/Србија имале од 1977. до 2011. године. Он је приказан уз помоћ индикатора развоја у табелама бр. 2 и бр. 3 као што су: становништво, БДП, трговина, извоз, увоз, инфлација, стране директне инвестиције итд. Као значајне

⁷⁰⁸ Том приликом уз Кину су се сврстале државе: Венецуела, Мароко (чији је Кина главни купац фосфатних ђубрива), Авганистан, Саудијска Арабија (са којом има снажне економске везе), Судан (са којим има економску сарадњу и од кога купује нафту), Шри Ланка (због економске сарадње и оружја које добија од Кине за борбу против герилских Тамилских тигрова), Алжир (са којим је склопила уговоре о изградњи путева и истраживањима везаним за енергију), Иран (који са Кином има уговоре о развоју нафтних и гасних капацитета и како би блокирао у СБ јаче санкције против себе због нуклеарног програма), Филипини (да не би оштетили своју експандирајућу трговину са Кином), Египат (због војне и економске сарадње са Кином), Пакистан (који је корисник кинеске помоћи). Milan Milošević, „Kina u zapadnom ogledalu – Nobelova zamka“, *Vreme*, извор: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=967584>, 22/05/2012.

године издвојене су 1977. година (тренутак успостављања државних и партијских односа две земље), 1991. година (крај Хладног рата када наступа друга фаза њихових односа), затим 2001. година (када почиње трећа фаза односа), 2009. година (кључна година у којој је потписан Споразум о стратешком партнерству) и 2011. година (која показује најсвежије податке).

Табела бр. 2: Развој Кине

Извор: World Bank, World Development Indicators, www.worldbank.org

НР КИНА					
Назив индикатора	1977.	1991.	2001.	2009.	2011.
Становништво	943455000	1150780000	1271850000	1331260000	1344130000
БДП (GDP)	1.411	4.855	1.297	2.940	3.547
БДП по становнику (годишње, %)	6.143	7.72	7.516	8.658	8.777
Раст БДП (годишње, %)	7.6	9.2	8.3	9.2	9.3
Раст становништва (на 1000 људи)	18.93	19.68	13.38	12.13	11.93
Готовински суфицит/дефицит у % БДП					
Дугови централне владе у % од БДП		6.141			
Трговина (% од БДП)	9.012	31.674	43.08	49.015	58.678
Извоз добара и услуга у % од БДП	4.693	17.365	22.6008	26.712	31.373
Увоз добара и услуга у % од БДП	4.318	14.308	20.48	22.303	27.304
Инфлација (у % годишње)	1.088	6.849	2.052	-0.593	7.753
Стране директне инвестиције				-87167067370	-1.704
Регистроване домаће компаније		14	1160	1700	2342
Укупне резерве (укључујући злато, у \$)	4456360000	48165018405	2.2	2.452	3.254
Увоз енергије (%)	-1.986	-4.524	-0.172	9.091	
Емисија угљен-диоксида (кТ)	1310310.7	2584538.2	3487566.3	7687113.7	

Табела бр. 3: Развој Југославије и Србије

Извор: World Bank, World Development Indicators, www.worldbank.org

ЈУГОСЛАВИЈА / СРБИЈА					
Назив индикатора	1977.	1991.	2001.	2009.	2011.
Становништво		7595636	7503433	7320807	7258745
БДП (GDP)		9883838097	6405179456	8628300894	8884853882
БДП по становнику (годишње, %)		-9.897	5.481	-3.112	2.459
Раст БДП (годишње, %)		-9.78	5.3	-3.5	2.0
Раст становништва (на 1000 људи)		11.9	10.5	9.6	9
Готовински суфицит/дефицит у % БДП				-2.788	-4.227
Дугови централне владе у % од БДП					
Трговина (% од БДП)			60.65	76.441	87.3
Извоз добара и услуга у % од БДП			21.298	29.392	36.08
Увоз добара и услуга у % од БДП			39.351	47.049	51.22
Инфлација (у % годишње)			88.383	5.644	10.3
Стране директне инвестиције				-1880754975	-2532729957
Регистроване домаће компаније			7	1750	1322
Укупне резерве (укључујући злато, у \$)			1168229585	15227935662	15583042927
Увоз енергије (%)		26.331	23.726	32.77	
Емисија угљен-диоксида (кт)				46251.871	

У табели бр. 4 дат је упоредни приказ војне моћи НР Кине и Републике Србије. Коришћени су најновији подаци са сајта „Global Firepower“. Индикатори који су узети у обзир представљају довољан основ за сагледавање војне моћи обе државе.

Табела бр. 4: Војна моћ НР Кине и Републике Србије, извор: www.globalfirepower.com

Ранг према глобалним војним способностима	НР Кина (2012)	СР Србија (2012)
Становништво	1.344.130.000	7.276.604
Војно способно становништво	749.610.775 (2011)	3.490.000 (2011)
Спремни за служење у ОС	618.588.627 (2011)	2.751.841 (2011)
Годишњи раст стасалих за регрутацију	19.538.534 (2011)	85.025 (2011)
Активни припадници ОС	2.285.000 (2011)	37.000
Активна војна резерва	800.000 (2011)	0
Цистерне	7.950	212
Борбена оклопна возила	18.700	316
Самопогонски топови	2.500	36
Носећи артиљеријски комади	25.000	160
Ракетни пројектили	2.600	120
Преносни системи	10.050	1.550
Преносна оружја	31.250	5.600
Логистичка возила	75.850	3.200
Авиони	5.048 (2013)	356
Хеликоптери	901 (2013)	195
Морнаричке јединице	972	41
Носачи авиона	1	0
Фрегате	47	4
Разарачи	25	0
Корвете	0	0
Подморнице	63	12
Патролни чамци	322	16
Миноловци	52	7
Амфибијски бродови	228	0
Производња нафте	4.289.000 ббл	13.160 ббл

Потрошња нафте	8.924.000 ббл	50.300 ббл
Истражене резерве нафте	20.350.000.000 ббл	77.500.000
Укупна радна снага	795.500.000	3.210.000
Трговачка морнарица	2.032	0
Велике луке и терминали	8	0
Путеви	3.860.800	41.913
Железничке пруге	86.000	3.379
Активни аеродроми	497	30
Одбрамбени буџет	129.272.000.000 \$	805.000.000 \$ (2011)
Спољни дугови	656.300.000.000 \$ (2011)	31.530.000.000 \$ (2011)
Стране девизне резерве и злато	3.236.000.000.000 \$	15.600.000.000 \$
Партитет куповне моћи	11.440.000.000.000 \$	78.750.000.000 \$
Површина копна у квадратним километрима	9.596.961 км	77.474 км
Морска обала	14.500 км	0
Границе	22.117 км	2.026 км
Водени путеви	110.000 км	587 км

6.3.2. ПОЈАМ ЧИНИОЦА У МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

На место, улогу и понашање субјеката у међународним односима у датом облику, степену и врсти међузависности делују различити чиниоци, како субјективни (актери) тако и објективни (чиниоци). Свеједно да ли је реч о константама или варијабилама, чиниоци се укључују у потпуније одређење облика и степена међузависности, који у највећој мери утичу на развој различитих процеса у међународним односима. Управо ти процеси, који карактеришу понашање држава у датим моментима, имплицирају да од одређених чинилаца у ствари зависи и понашање држава. Они нису за сва времена и на сваком месту исти и непроменљиви. Управо због тога се не могу посматрати статички већ увек у друштвеним оквирима епохе. У зависности од дужине временског периода посматрања и промена које се током њега дешавају долази до мењања самих чинилаца који затим имплицирају и одређене промене.

Несумњиво је, међутим, да постоје и свесни чиниоци који су у већој или мањој мери стално присутни, или чији је значај за међународне односе такав да се о њима мора водити посебна пажња у свим случајевима када настану услови за њихово деловање.⁷⁰⁹ Неки од чинилаца који су утицали на однос НР Кине са Југославијом и Србијом спадају управо у њих.

6.3.3. ШЕСТ ЧИНИЛАЦА КОЈИ СУ УТИЦАЛИ НА ПОТПИСИВАЊЕ СПОРАЗУМА О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ

У међународном систему постоје различите врсте чинилаца који могу утицати на односе између држава. Када је у питању однос НР Кине са Југославијом и Србијом може се рећи да је од пресудног утицаја било шест чинилаца:

1. Повезивање малих и великих држава у глобалном систему кроз диверзификовање контаката са ванблоковским земљама;
2. Преседани као могућа претња суверенитету и територијалном интегритету НР Кине;
3. Људска права – борба два политичка система или борба две цивилизације;
4. Амерички унилатерализам и кинески национализам;
5. Пекиншки консензус и кинеска „going out“ политика;
6. Кинеска стратегија као одговор на америчку стратегију обуздавања.

Сваки од њих без обзира којој групи припадао вршио је утицај на односе две државе, неки константно током целог временског периода, а неки само у одређеним временским интервалима. За време Хладног рата, али и непосредно након његовог завршетка, препреке за пуно партнерство СФРЈ и НР Кине превагнулe су над разлозима који су ишли у прилог, првенствено зато што је НР Кина показала неспремност да се меша у сукобе на територији тадашње СФРЈ и СРЈ и тиме замери САД и наруши свој мирни развој. Неки од тих чинилаца присутни су и данас, само у мањој мери, јер је НР Кина економски, политички и војно ојачала до те мере да склапа партнерства широм света. Стога, у 2009.

⁷⁰⁹ Vojin Dimitrijević, Radoslav Stojanović, *Međunarodni odnosi*, op. cit, str. 133.

години долази до истовременог деловања променљивих и непроменљивих чинилаца и до испуњења свих потребних услова неопходних за склапање Споразума о стратешком партнерству између НР Кине и Републике Србије.

6.3.3.1. ПОВЕЗИВАЊЕ МАЛИХ И ВЕЛИКИХ ДРЖАВА У ГЛОБАЛНОМ СИСТЕМУ КРОЗ ДИВЕРЗИФИКОВАЊЕ КОНТАКАТА СА ВАНБЛОКОВСКИМ ЗЕМЉАМА

На самом почетку претходне деценије угледни светски стручњак за историју Хладног рата, Од Арне Вестад, у једном чланку пророчки је најавио да ће прву деценију XXI века обележити прави бум у истраживањима тема из скорашње историје трећег света, као и да ће већа пажња бити посвећена развоју светске економије, модернизацији и технолошкој револуцији током претходних пола века.⁷¹⁰ Своју тезу, изнету у том чланку и сам је поткрепио публикавањем изванредне студије „The Global Cold War“ у којој је, хронолошки прегледно, приказао најважније појединости у конфронтацији великих сила на простору трећег света. Притом за разлику од Маове „теорије о три света“ где он под првим светом подразумева две велике силе – САД и СССР, под другим остале развијене земље попут оних у Западној Европи, Јапана, Канаде и развијених источноевропских земаља и под трећим земље у развоју, међу које је сврставао и Кину и Југославију, Вестадов концепт три света је често гледан као производ хладноратовске перцепције. По њему, први свет су чиниле капиталистичке земље, други Совјетски Савез и његови савезници и трећи остале државе, где су спадале Кина и Југославија. Термин *tiers monde* је првобитно развијен 1952. године од стране француског економисте и демографа Алфреда Савија (Alfred Sauvy) да означи политичку паралелу трећем сталежу (*Tiers etat*) из Француске револуције, наглашавајући њиме револуционарни потенцијал нових држава Азије, Африке и Латинске Америке у односу на постојећи биполарни поредак. Међутим, уместо да сруше постојећи систем, многе земље трећег света постале су његове жртве кроз продужене хладноратовске тензије на својој територији.⁷¹¹ Једна од њих је

⁷¹⁰ Odd Arne Westad, „The New International History of the Cold War: Three (Possible) Paradigms“, *op. cit.*, p. 7.

⁷¹¹ *Ibidem*, p. 11.

деведесетих година XX века била и Југославија. Велике делове ове студије Вестада је посветио феномену вештине земаља у развоју да непосредно манипулишу самим глобалним системом у циљу стицања бољих међународних позиција (Вијетнам, Куба, Југославија, Индија). У свим овим дешавањима од средине 50-их година XX века Вестада види, пре свега, корене великог броја догађаја којима смо данас сведоци, а који још увек обликују свет у коме живимо (деколонизација, неуспели економски експерименти у трећем свету, идеолошка лутања исламских револуција, нерешени територијални спорови, етнички проблеми, тероризам итд.).⁷¹²

Не само да су политичка дешавања последње две деценије дала за право Вестаду да ће тематика трећег света доминирати глобалним политичким дискурсом, већ су и научни трендови, не само на Западу, него и на Истоку, потврдили да се она све више налази у фокусу проучавања. Управо на трагу оваквих светских истраживачких трендова, а истовремено тражећи чврст теоријски оквир, настала је и нова хладноратовска теорија, која настоји да истакне положај ових земаља и њихову независну улогу у глобалном одмеравању снага великих сила. Историчар Тони Смит је назвао ову теорију периферизам, којом је покушао да објасни и идентификује природу односа између тзв. центра и периферије Хладног рата, односа који је имао много већи утицај на основна кретања током овог периода, него што се раније мислило.⁷¹³ Периферистички приступ међународним односима током Хладног рата управо настоји да „поткопа“ класично поимање биполарности и хегемоније суперсила, пружајући тако много више простора средњим и малим силама у међународном систему, али, истовремено, дајући и знатно више тежине њиховим активностима и утицајима на политику великих сила. Оне нису биле само „млађи“ партнери суперсила, већ су активно настојале да промовишу сопствене интересе, често претећи да ће узнемирити деликатну глобалну равнотежу Хладног рата, одбијајући тако да буду само пиони политике великих сила. Ова теорија која се, у много чему, подударала и са Вестадовим приступом овом проблему, има све већи

⁷¹² Odd Arne Westad, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005, p. 399.

⁷¹³ Tony Smith, „New Bottles for New Wine: A Pericentric Framework for the Study of the Cold War“, op.cit, p. 569.

број присталица међу еминентним стручњацима, док су најновија истраживања у светским архивима пружила и документарне доказе који чврсто поткрепљују овакве ставове.⁷¹⁴

Сваки светски поредак био је састављен од великих сила, тако и хладноратовски. Међутим, оне нису биле једини актери у међународним односима, нити су биле довољан предуслов да би се један поредак заиста могао назвати глобалним. Међународни односи и глобални процеси представљају један сложени мозаик у коме сваки „каменчић“, без обзира на своју величину и масу, даје конкретан допринос стварању једне опште слике, а без неких од њих она никада не може бити целовита и јасна. Стога, један од врло важних предуслова у разумевању света у коме живимо јесте схватање природе односа великих и малих држава и како он утиче на општу стабилност или нестабилност међународног поретка. Важност неке земље не мери се њеном величином, већ конкретним потезима и утицајем који она има у свом региону и у глобализованом свету. Током Хладног рата постојао је низ малих и средњих држава које су остваривале велики утицај на међународни систем (Југославија, Куба, Вијетнам, Египат, Гана итд), али било је и великих које нису имале тако истакнуту светску улогу (Бразил, Мексико, Перу, Филипини итд). Стога, може се рећи да управо Југославија, током Хладног рата, али и Кина, како за време тако и након његовог завршетка, су настојале да својим активним приступом учествују у обликовању глобалне структуре света. У исто време, покрет несврстаности, на челу са Јосипом Брозом Титом, је представљао жељу и тежњу малих и средњих држава да опстану у

⁷¹⁴ Неки од наслова о трећем свету су: Piero Gleijeses, *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, London, 2002; Rami Ginat, *Syria and the Doctrine of Arab Neutralism: From Independence to Dependence*, Sussex Academic Press, Brighton, 2005; Sophie Richardson, *China, Cambodia, and the Five Principles of Peaceful Co-Existence*, Columbia University Press, New York, 2010; Ragna Boden, *Die Grenzen der Weltmacht: Sowjetische Indonesienpolitik von Stalin bis Brežnev*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2006); С.В. Мазов, *Политика СССР в Западной Африке 1956-1964: неизвестные страницы холодной войны*, Наука, Москва, 2008; Kathryn C. Statler, Andrew L. Johns, *The Eisenhower Administration, the Third World, and the Globalization of the Cold War*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2006; Bradley R. Simpson, *Economists with Guns: Authoritarian Development and U.S.-Indonesian Relations, 1960-1968*, Stanford University Press, Stanford, 2008; Andreas Hilger, *Die Sowjetunion und die Dritte Welt: USSR, Staatssozialismus und Antikolonialismus im Kalten Krieg*, R. Oldenbourg Verlag, München, 2009; Robert L. Rothstein, "Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965", *International Organization*, vol. 20, no. 3, 1966; Satish Kumar, "Nonalignment: International Goals and National Interests", *Asian Survey*, Vol. 23, No. 4, April, 1983; Nazli Choucri, "The Nonalignment of Afro-Asian States: Policy, Perception, and Behaviour", *Canadian Journal of Political Science*, vol. 2, no. 1, 1969.

глобалном систему и оправдају своју улогу у њему.⁷¹⁵ Стога је сасвим разумљиво што је Југославију, како би се њена улога у политичким и друштвеним струјањима света у развоју боље разумела, било потребно отргнути из њеног балканског и европског контекста и чврсто је поставити у глобални контекст где је она, током Хладног рата, супротно својој реалној величини и снази, играла много виђенију улогу и ширила свој утицај много даље и обухватније, него што се могло претпоставити. Притиснута између завађених блокова, очајнички тражећи спољнополитичку алтернативу која би јој помогла да превазиђе сва ограничења свог географског положаја и повеже се са остатком света који је са њом делио сличне погледе, схватила је да успостављање блиских веза између ванблоковских земаља представља потрагу за тим једним заједничким, али чврстим, именитељем у међународним односима. Управо тај именитељ ју је учинио блиском свим ванблоковским, неутралним, земљама - несврстанима, али и Кини, учинивши их политички и партијски блиским, превазилазећи све очигледне поделе које су логично наметале историја, географија, култура, менталитет и сл. За Кину, Југославија је била први узор у изградњи социјализма, модернизацији, спровођењу несврстане спољне политике у специфичним државним околностима, балансирању између великих сила. За Југославију ова далека азијска земља је била први и аутентични „прозор у Азију“, место где су се могла пратити важна политичка дешавања на другом крају света (Кореја, Индокина, Бурма) и дати изванредан допринос њиховом решавању, колико су могућности тада допуштале. Управо у контексту регионалног положаја ове две државе, еволуирали су и њихови светски назови. У глобализованом свету, од догађаја у Азији зависила су кретања у Европи, али и обрнуто, а обе земље су то добро схватале. Стога, иако су у историји међународних односа биле ретке ситуације у којима су односи једне мале притом веома удаљене државе као што је Југославија толико били важни за једну велику силу као што је Кина они су као крајњи резултат неколико деценија касније имали склапање стратешког споразума. Кина је од Југославије преузела улогу заступника интереса земаља трећег света (Кинези себе виде као јединог

⁷¹⁵ Више о томе видети у: Roy Allison, *The Soviet Union and the Strategy of Nonalignment in the Third World*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988; Henry Williams Brands, *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947-1960*, Columbia University Press, New York, 1989.

њиховог заступника у Савету безбедности УН), коју је желела да има још педесетих година XX века. Иако ни данас није члан Покрета несврстаних она у његовом раду учествује као посматрач. Самопрогласивши себе „земљом у развоју“, што она реално више није, Кина је нашла начин да постане ближа њима. Промовишући себе за „заштитника интереса“ земаља трећег света, сагледавајући пре свега прагматично своје интересе, она ће ту позицију свакако настојати да задржи у мери у којој то не угрожава неке њене друге интересе.

6.3.3.2. ПРЕСЕДАНИ КАО МОГУЋА ПРЕТЊА СУВЕРЕНИТЕТУ И ТЕРИТОРИЈАЛНОМ ИНТЕГРИТЕТУ КИНЕ

Кинеска мера за националну моћ и самопоштовање још од доба кинеског царства уткана је у једну реч: „јединство“. Устав сугерише да је „свети циљ“ поновног уједињења земље задатак сваког Кинеза и неизбежан историјски ток. Након повратка Макаа и Хонг Конга под њено окриље, последњи део у мозаику покушаја Кине да превазиђе „векове понижавања“ које се протезало током XIX и на почетку XX века, када су је колонизовале и њену територију међу собом поделиле стране силе, представља Тајван. Он је за њу „питање свих питања“, а његово присаједињење матици „циљ свих циљева“. Будући да је Кина тако осетљива на ово питање, јасно је да је оно њена слабост. Јапан је Тајван као свој ратни плен из кинеско-јапанског рата колонизовао 1895. године, а контролу над њим препустио Кини тек након пораза у Другом светском рату. Међутим, након пораза који су доживели у кинеском грађанском рату, Чанг Кајшек и националисти су 1949. године побегли на острво наставивши да тврде да је њихов режим „Републике Кине“ једина законита власт у читавој Кини, која привремено делује из прекоморског седишта у Тајпеју. Мао Цедунг и комунисти, који су прогласили Народну Републику Кину, су на Тајван гледали као на место где се одиграва последњи чин грађанског рата и временом заузели став да је обнављање јединства земље суштинско питање за очување легитимитета режима. Осим тога, он је за њих био и стратешки, безбедносно и привредно битан. Кинески стратези су одувек писали о томе колико је за безбедност Кине важно да се задобије контрола све до „првог ланца острва“. Наиме, они Тајван виде као део једног

појаса територије дуж источне кинеске поморске границе који обухвата америчке савезнике Јапан, Јужну Кореју и Филипине и који је отуд стратешки битан. Такође су од значаја и користи које кинеска привреда остварује од растуће трговине у Тајванском пролазу као и од токова инвестиција.⁷¹⁶

Подршка САД Куоминтанговом режиму имала је везе са тим да је Република Кина тридесетих и четрдесетих година XX века представљала остварење надања и снова о стварању једне нове Кине по западном лику коју су Американци неговали деценијама. Међутим, долазак комуниста на власт и одлазак Чанг Кајшека на Тајван, а посебно Корејски рат подстакли су нову стратешку рачуницу САД да покажу да су чврсто опредељене да се боре против агресивног ширења комунизма у било којој тачки на свету. Исто као што су Југославији пружале новчану и безбедносну помоћ када је Јосип Броз Тито дошао у сукоб са Јосифом Висарионовичем Стаљином, промовишући на тај начин „стратегију клина“, оне су кренуле Тајвану да пружају политичку и безбедносну подршку, како одржавањем дипломатских односа са владом у Тајпеју, тако и 1954. године успостављањем савеза којим је острво ушло у систем колективне безбедности у Источној Азији, који предводе САД. Поражавајуће за континенталну Кину је била и чињеница да је представник Тајвана заузимао кинеску столицу у ОУН, уз подршку Американаца. Тако је било све до почетка седамдесетих година када САД показују интерес за успостављање бољих односа са НР Кином. Разлог за то је била заједничка конфронтација Совјетском Савезу. Пекинг је коначно 1971. године заузео место у ОУН уместо Тајвана, а затим 1972. године амерички председник Ричард Никсон је заједно са Хенри Кисинџером дошао у Кину где је потписао Шангајски коминике којим САД признају постојање само „једне Кине“.⁷¹⁷ Међутим, и поред тога они су наставили да помажу Тајван, нарочито војно, да би тек 1. јануара 1979. године са успостављањем званичних дипломатских односа између САД и НР Кине, дошло до прекида дипломатских односа са Републиком Кином, раскида Споразума о узајамној одбрани и окончања америчког војног присуства на острву. Међутим, продаја оружја је настављена након доношења Закона о односима са Тајваном

⁷¹⁶ Бергстен Фред, Ларди Николас, Мичел Дерек, Фримен Чарлс, *Успон Кине: изазови и шансе*, оп. цит, стр. 229.

⁷¹⁷ Dragan Miljanić, „SAD-OUN-Tajvan-NR Kina“, *Međunarodna politika*, 1995, str. 29.

(Taiwan Relations Act) у Конгресу пар месеци након тога, да би тек 1982. године у жеку погоршања односа САД и НР Кине, администрација Роналда Регана се обавезала на смањење продаје оружја.

Целокупна америчка политика подршке према Тајвану имала је везе са осећањем обавезе према старом пријатељу, спречавањем ширења комунизма и успона моћи Кине у Азији. Тајван је током Хладног рата имао своју геополитичку вредност, али са његовим завршетком изгубио је свој значај. Након што је Клинтон прогласио тзв. политику „три не“ Тајвану 1998. године,⁷¹⁸ политика САД је постала таква да ће пристати на присаједињење овог острва НР Кине оног тренутка када решење буде прихватљиво људима са „обе стране Тајванског пролаза“. Без обзира на реторику, гледајући из данашње перспективе, изгледа да никада није постојала права политичка воља у САД да уђу у војни сукоб са Кином због статуса острва. Долазак Џорџа Буша млађег на власт и истовремено појачане амбиције тајванске владајуће партије да прогласи независност захтевале су јаснију америчку позицију. Иако је тадашња америчка администрација, у много већој мери од претходних, подржавала Тајван (ниво војних односа је значајно подигнут, одобрена је знатна количина наоружања, размењиване су оружане снаге...), ипак није подржала његову независност и у јавним наступима званичници су се држали политике „једне Кине“. Међутим, 2005. године је Кинески народни конгрес, изазван најавама Чена Шунбијена да крајем мандата планира референдум о отцепљењу, усвојио антисецесионистички закон тзв. ратни закон који је представљао „леgitимну употребу силе у случају да Тајван прогласи независност или да пропадну преговори о уједињењу“. Пожуривши са његовим тумачењема, занемарено је да он садржи и читав низ других мера „меке моћи“ за успостављање чвршћих веза између континенталног дела земље и острва. До побољшања односа Кине и Тајвана и преорјентације од непријатељства ка сарадњи дошло је тек 2008. године са доласком на власт Ма Јинг-Јеа (Ma Ying-jeou) и Куоминтанг партије. Повећање обима трговине, размене и заједничке инвестиције допринеле су смиривању тензија између њих. Међутим, Сједињеним Америчким Државама још увек не одговара „потпуна хармонија једне Кине“, иако им је како Кина расте, све теже да пружају политичку и војну подршку Тајвану.

⁷¹⁸ Политика „три не“ САД гласи: да не подржава независност Тајвана, не подржава постојање „две Кине“, и не подржава постојање „једне Кине и једног Тајвана“.

Успон Кине чини да цена интервенције расте и да се све мањи број држава на свету усуђује да говори у знак подршке влади у Тајпеју. Уколико би дошло до уједињења Кине, она би још више ојачала у технолошком и трговинском погледу и постала још конкурентнија и доминантнија у региону, што у извесној мери „омета“ амерички интерес на том подручју. Стога док с једне стране САД настоје да одрже *status quo*, Кина настоји да га промени и за то користи „меку моћ“. Она промишљено, мање агресивним курсом према Тајвану, пушта да време учини своје. Не само да су становници овог острва Кинези (Хани), и да успеси Кине значајно подстичу њихов понос, већ и економски интереси све више иду испред политике.⁷¹⁹ Тајван је до сада инвестирао у континенталној Кини преко 100 милијарди долара, отворио на десетине хиљада заједничких фирми и пребацио тамо због јефтине радне снаге и производног и трговачког елдорада, добар део своје прерађивачке индустрије. Мудрим потезима Пекинг је повећао његову зависност од матице - смањене су царине на пољопривредне производе из делова Тајвана у којима је најјача подршка независности. Упркос забранама тајванске владе, извоз у Кину већи је него извоз у САД. Такође, из ње се увози више робе него из САД, тако да је она, за Тајван, први спољноекономски партнер, што за острво са веома високим националним дохотком и нужношћу улагања изван својих граница, представља веома значајан фактор који битно утиче и на политику. Све се то ради са циљем да једног дана дође до мирног уједињења по Денговој формули „једна земља – два система“ која је тестирана на примеру Хонгконга и Макаа, након проширења кинеског сувренитета на те територије, или још еластичнијој формули „једна Кина – неколико система“.⁷²⁰ Међутим, и даље је присутна велика разлика у БДП по глави становника. Док он у Кини износи само 6.075 долара за 2012. годину и 6.628 долара за 2013. годину, на Тајвану је он у 2012. години био 20.328 долара, а у 2013. години 21.141 долар. Приметна је драстична разлика те данашњи властодршци на Тајвану још увек не желе да деле своје богатство са Кином.⁷²¹

⁷¹⁹ Antoan Brunet, Jan-Pol Guichard, *Економски империјализам: Хегемонијске тежње Кине*, Институт економских наука, Београд, 2011, стр. 101.

⁷²⁰ Jones Handel, *CHINAMERICA: The Uneasy Partnership that Will Change the World*, MC Graw Hill, New York, 2010, pp. 208, 209.

⁷²¹ International Monetary Fund, „Entire world economic outlook database“, извор: internet, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/download.aspx>, 26/06/2013.

Главна политичка дилема везана за Тајван је: Може ли он легално, на бази референдума да постане независан? Специфичност Тајвана је да је он самостално демократски уређено друштво са преко 20 милиона грађана који бирају сопствену владу. Он има оружане снаге, сопствену валуту, законодавство, спољну политику, медије, обичаје и све друге карактеристике самосталне државе. Али постоји само једно место на планети где „самоопредељење“ и „независност“ нису синоними, а то је Тајван. Иако има све атрибуте независне државе и сопствене институције, он не може да буде међународно призната држава, јер је у административном погледу део НР Кине. Тајван има статус њеног давнашњег дела и преосталог симбола кинеског страдања кроз историју, који се потврђује доследном вишедеценијском пропагандом (државе, медија и школства). То има утицај на већину кинеског становништва, па чак и на оне појединце за које остатак света можда мисли да имају најреформистичкије или најнапредније идеје. Ако би неки становник Кине мислио другачије или оспорио преовлађујући став о статусу Тајвана (или чак званичну кинеску политику), довео би себе у опасност да други посумњају у његову љубав према „домовини“, а тиме и у његов патриотизам.⁷²²

Други кинески територијални проблем је Тибет. Након Другог светског рата, позивајући се на своја историјска права, Тибет је тражио помоћ од САД, Индије, Велике Британије и Кине да признају тај ентитет као независан и посебан. Међутим, САД, у то време, нису показале никакво интересовање за поруке и понуде које су долазиле из овог дела Кине јер су га почетком Хладног рата сматрале за „стратегички небитну локацију“. Од 1949-1950. године, када су први припадници Народне војске Кине дошли на Тибет и почели да успостављају институције новостворене кинеске државе, које су подразумевале и рестрикцију религијског деловања посебне верзије будизма на том подручју, почиње незадовољство тибетанског свештенства и народа. У преговорима између централне и локалне владе потписан је тзв. Споразум од седамнаест тачака 1951. године, који је требало да постане основа за даље односе. Међутим, са доласком комуниста на власт и проглашењем НР Кине, ова локација постаје много интересантнија за САД. Од 1959. године ово подручје постаје област деловања снажног сепаратистичког покрета чије су се побуне завршавале у крви, а вође у

⁷²² Бергстен Фред, Ларди Николас, Мичел Дерек, Фримен Чарлс, *Успон Кине: изазови и шансе*, оп. цит, стр. 228

затворима, а од 1960. године америчка ЦИА је помагала тибетански покрет у прогонству за деловање против комунистичке Кине, као и далај-ламу.⁷²³ Циљ је био да се охрабри независност Тибета и пружи међународна подршка таквом пројекту. Због тога су САД 2001. године усвојиле Тибетански политички закон (The Tibetan Policy Act),⁷²⁴ а 2007. године уручиле далај-лами златну медаљу. Затим су 2009. године усвојили Резолуцију 228, која нема снагу закона, али се залаже за права тибетанског народа у егзилу. Све време новчано помажући дисиденте са Тибета лобирале су код међународних организација које се баве људским правима и правима избеглица да стално врше притисак на Кину да начини уступке у погледу Тибета. Кина је на многе нападе (бомбардовање манастира 1956. године, сукоби у Источном региону Кам 1959. године или демонстрације пред одржавање Олимпијских игара 2008. године) реаговала оружаним путем. Она не допушта никакве етничке нити територијалне поделе и Тибет сматра својом вековном територијом, која никада није имала статус независне државе, нити била међународно призната.

Трећи кинески територијални проблем представља аутономна покрајина Синђанг која се налази на северозападу Кине, заузима шестину кинеске територије и насељена је претежно ујгурским становништвом који су муслиманске вероисповести (8,3 милиона Ујгура живи у овој покрајини, док у главном граду Урумчију од 2,3 милиона становника већину чине Хан Кинези). Попис становништва из 1953. године показао је да су тада 75 процената становништва чинили Ујгури, а Хан Кинези само 6 процената. Попис из 2000. године указао је на драстичне промене до којих је дошло јер су по њему Ујгури представљали 45 процента, а Хан Кинези 40 процената становништва (до данас вероватно чине већину).⁷²⁵ Велики део Синђанга чини бесплодна пустиња Такла Макан (Taklimakan – уђеш а не изађеш), једна од највећих на свету, али се у овој провинцији налазе и значајне резерве минерала, нафте и гаса. Осим тога, ова

⁷²³ Jim Mann, „CIA Gave Aid to Tibetan Exiles in ‘60s“, Files Show, Los Angeles Times, September 15, 1998.

⁷²⁴ Више о њему видети у: Kerry Dumbaugh, „Tibetan Policy Act of 2002“, извор: internet, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40453.pdf>, 26/06/2013.

⁷²⁵ Christian Le Mièrè, „China’s Western Front“, *Foreign Affairs*, извор: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65223/christian-le-mi%25C3%2583%25C2%25A8re/chinas-western-front>, 20/05/2012.

покрајина представља границу Кине према Централној Азији кроз коју је некада пролазио легендарни „пут свиле“.

Пекинг је кроз историју контролисао Синђанг, као и Тибет, у испрекиданим интервалима и доживљавао га као стратешку тампон зону за заштиту од суседа. Током тридесетих и четрдесетих година прошлог века, оформљене су две краткотрајне независне „источно туркестанске“ републике, од којих је друга била под великим утицајем Совјетског Савеза. Након победе кинеских комуниста 1949. године Пекинг је одмах упутио хиљаде војника на изградњу паравојних државних фарми: Синђанг је постао локација за казнене центре, а нешто касније и за припаднике Црвене гарде „послате на село“.⁷²⁶ Тензије између Хан Кинеза и Ујгура све време тињају у овој провинцији. Ујгурски сепаратисти већ деценијама воде кампању одвајања овог дела од Кине. Они оптужују кинеске власти за политичку и верску репресију под изговором борбе против тероризма, као и да деценијама плански мењају етничку слику Синђанга досељавањем великог броја Хан Кинеза, због чега Ујгури у овој области данас чине мање од педесет процената становништва. Многи припадници овог мањинског народа верују да се, како пише у последњем извештају *Amnesty International*, њихов етнички идентитет „систематски уништава“. Сепаратистичка кампања је углавном имала низак интензитет, али је насилних протеста било повремено и деведесетих година. На овом простору дејствује екстремистичка група „Источни Туркестан“ (како ујгурски сепаратисти називају Синђанг), која има за циљ стварање муслиманске државе која би захватала делове територија неколико држава. Од краја деведесетих, било је неколико мањих насилних инцидената, са подметањем бомби и демонстрацијама. Одговор Пекинга на то, као и у Тибету, била је појачана репресија – укључујући и стотине егзекуција – у кампањи против тзв. „три зла“ (тероризам, сепаратизам и верски екстремизам). Након 11. септембра, ова група је 2002. године захваљујући кинеским тврдњама да има везе са Ал каидом проглашена од стране САД за теористичку, али њени припадници не престају са активностима (попут напада авиона у марту 2008.

⁷²⁶ Пешчаник, „Ујгурски проблем Кине“, извор: интернет, <http://pescanik.net/2009/07/ujgurski-problem-kine>, 27/02/2013.

године, убиство полицајаца уочи Олимпијаде, напад на полицијску станицу у граду Хотан итд).⁷²⁷

С друге стране Република Србија има проблем са Косовом и Метохијом које је 2008. године једнострано прогласило независност. Такође, на овом простору је дуго година деловала албанска сепаратистичка организација ОВК (Ushtria Çlirimtare e Kosovës) која је за циљ имала независност ове аутономне покрајине. Након бомбардовања СР Југославије од стране НАТО 1999. године ОВК је званично расформирана, док је фактички само трансформисана у Косовски заштитни корпус и Косовску полицијску службу. Србија у међународним оквирима, од проглашења независности Косова, чини све да спречи признавање од стране других држава као и њено чланство у међународним организацијама.

Правећи паралелу између проблема са којима се суочава НР Кина на Тајвану, Тибету и у Синђангу са проблемом који Република Србија има са Косовом може се рећи да ове две државе повезују обострани веома јаки национални интереси. Негујући добре односе, још од 1977. године када су успостављени и државни и партијски односи између њих, Југославија, а касније и Србија су увек доследно поштовале политику „једне Кине“. И пре 1977. године, иако односи између две државе нису увек били добри, а партијски односи нису ни постојали, Југославија је константно бранила кинеске интересе у ОУН и залагала се за њено преузимање „столице“ од Тајвана. Кина је на такво понашање узвратила својим доследним ставом поводом Косова. Уградивши у нову кинеску безбедносну концепцију и темељне принципе кинеске спољне политике Џоу Енлајеве принципе из педесетих година о „међусобном поштовању суверенитета и територијалног интегритета, међусобном ненападању, немешању у унутрашње послове других држава, једнакости, међусобној користи и мирољубивој коегзистенцији“, НР Кина је одбацила теорију о превазиђености суверенитета и територијалног интегритета држава у корист људских права и праксу на њима базирану. Билатерално и мултилатерално у оквиру међународних организација, посебно у ОУН наступала је увек са позиција које су биле у прилог очувања територијалног интегритета, суверенитета и независности свих земаља. Сходно

⁷²⁷ Време, „Нови етнички сукоб у Кини“, извор: интернет, <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=874663&print=yes>, 27/02/2013.

томе, она даје пуну подршку територијалној целовитости и суверенитету Републике Србије, противи се сваком наметнутом решењу за Косово и залаже се за компромисно, обострано прихватљиво решење у складу са нормама међународног права, принципима Повеље УН и резолуцијама Савета безбедности. Понашање Кине је последица њених страховања да западни подстицај за међународно признавање Косова може довести до тога да њене сопствене мањинске групе прате добијање независности Приштине и сходно томе већим захтевима за аутономију у оквиру државе и подривање политике „једне Кине“. Зато је сасвим логично што су то за њу изузетно осетљива питања због чега се управо на тој тачки сучељавају њени интереси са интересима САД. Сваки могући наговештај неког преседана у свету који би се рефлектовао на проблеме са јаким сепаратистичким тенденцијама је нешто чему се централне кинеске власти увек оштро и одлучно противе. Позивајући се на међународно право заступају став по коме саставни делови суверених држава немају право на једнострану сецесију чиме у ствари рефлектују своје мишљење по питању Тајвана на Косово. Велико изненађење је било када је међународни суд у Хагу својом одлуком 2010. године, да Декларација о независности Косова не крши међународно право, претворио сецесију Косова из непоновљивог изузетка у преседан за сепаратисте широм света. Увек неповерљива према свету, Кина сматра да се многа питања покрећу да би се наудило њеним интересима, па тако и питање Косова. Међутим, она ипак неће због једне пријатељске али мале државе угрозити своје добре односе са САД и другим светским силама. Све три кинеске територије представљају пример територија, које су без изузетка уживале помоћ САД. Дешавања на свакој од њих имала су као последицу заоштравање кинеско-америчких односа јер је НР Кина америчку подршку овим територијама доживљавала као мешање у своје унутрашње послове и непоштовање свог суверенитета и територијалног интегритета. Иако је у почетку основни мотив САД, када су у питању Тајван и Тибет, била борба против комунизма, касније је то постала жеља да се успори успон Кине и ослаби њена безбедносна позиција у Азији. Треба имати на уму да је Синђанг значајан јер поседује више од четвртине кинеске нафте и гаса, док Тибет поседује скоро половину кинеских минералних ресурса као што су злато, угаљ,

хром, литијум, а можда и највећи светски депозит уранијума.⁷²⁸ Кинеско руководство сматра да подршка Сједињених Америчких Држава Тајвану, Тибету и Косову није ни мало случајна и да иза свега стоји интерес САД да се направи преседан у међународном праву који би се после могао рефлектовати и на ова два случаја, па и на питање Синђанга. По теорији о преласку моћи (Power transition theory) најнестабилнији периоди у међународним односима су они када једна сила губи на значају, а друга се успиње. У том тренутку, када дође до изједначавања њихове моћи тј. када јаз у моћи ове две силе буде најмањи, сукоб између САД и Кине биће неминован.⁷²⁹ Књиге попут „America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan“,⁷³⁰ Теда Галена Карпентера из Кејто Института у Вашингтону, тврде да ће до рата између ове две државе доћи за мање од деценије, а повод ће, наравно, бити Тајван. Стога Кина да би то предупредила води активну спољну политику. Основни њен циљ је спречити да Тајван полако временом стигне до *de jure* независности. То се може видети на примеру неодложног

⁷²⁸ Christian Le Mièrè, „China's Western Front“, *Foreign Affairs*, извор: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65223/christian-le-mi%25C3%2583%25C2%25A8re/chinas-western-front>, 20/05/2012.

⁷²⁹ Ова теорија „описује међународни систем као хијерархијски (за разлику од реалистичке теорије међународних односа која га описује као анархичан), којим доминира једна сила, која је најјача држава у систему“. Насупрот теорији равнотеже снага која у превоју једне види опасност по независност других држава, ова теорија сматра да је постојање доминантних држава добра ствар јер „доминантна сила заснива међународни *status quo* – скуп формалних и неформалних правила које управљају интеракцијама на међународном нивоу, у њиховој политичкој, економској и војној сфери“. Ипак, неким државама такви услови одговарају а неким не. Оне којима такве државе одговарају зову се задовољене силе, а онима којима не, незадовољене. У том смислу и треба разумети горе поменути главну хипотезу ове теорије, која каже да када незадовољена сила достигне изједначење моћи са дотад доминантном силом, вероватноћа рата међународних размера драстично расте. Па ипак, то није неки „гвоздени закон“ по коме се ствари требају одвијати. Дакле за разлику од теорије равнотеже снага, теорија о преласку моћи тврди да неравнотежа снага није нужно зла по стабилност међународног система као таквог. Напротив „теорија о преласку моћи сугерише да је Хладни рат остао „хладни“ зато што Совјетски Савез никада није достигао изједначење моћи са Сједињеним Америчким Државама“. Шире о овој теорији видети у: Douglas Lemke, „Great Powers in the Post-Cold War World: A Power Transition Perspective“, in: Thazha V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortman (Eds), *Balance of Power – Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, Ca, 2004, pp. 55-57. Видети примену ове теорије на случај успона Кине у: Avery Goldstein, „Power Transitions, Institutions, and China's Rise in East Asia: Theoretical Expectations and Evidence“, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 4–5, August–October 2007, pp. 639-682; Jacek Kugler, Ronald Tamen, „Regional Challenge: China's Rise to Power“, извор: internet, <http://www.apcss.org/Publications/Edited%20Volumes/RegionalFinal%20chapters/Chapter4Kugler.pdf>, 20/05/2012. Главни поборник идеје да ће 21. век бити век повратка равнотеже снага је бивши амерички државни секретар и саветник за националну безбедност Хенри Кисинџер. Више о томе видети у: Хенри Кисинџер, *Дипломатија*, Верзалпрес, Београд, 1999, стр. 5-14; 715-742.

⁷³⁰ Ted Galen Carpenter, *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*, Palgrave, Macmillan, New York, 2006, p. 24. За сличне аргументе видети и: Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji, Београд, 2009, поглавље 10.

успостављања дипломатских односа са државама насталим на простору бивше Југославије, и поред добрих односа са СРЈ, како би предупредила могућност да Тајван признајући их успостави дипломатске односе са сваком од њих. Кина примењује и низ економских и дипломатских механизма како би наградила оне земље које отворено подржавају политику „једне Кине“ и онемогућавају Тајвану да стекне међународни углед, односно казнила оне државе које се понашају другачије. Склапајући „стратешка партнерства“, „партнерства у сарадњи“ и споразуме о слободној трговини, НР Кина своју економску моћ користи као политичко оруђе да истакне своју посвећеност односима са конкретним земљама и да покаже колико су одређени билатерални и мултилатерални односи важни за њене глобалне интересе. У функцији тога, али и подршке српској политици она је 2009. године са Републиком Србијом потписала Споразум о стратешком партнерству. Имајући у виду да се потписивање десило годину дана након једностраног проглашења независности Косова и да се у шестом и седмом члану експлицитно помиње подршка суверенитету и територијалном интегритету Републике Србије, политици „једне Кине“ и мирном уједињењу Кине, као и противљење сваком облику „независности Тајвана“, овај Споразум, као и Споразум о продубљењу стратешког партнерства потписан 2013. године, треба посматрати као једну врсту савезништва против преседана и повреда међународног права која се дешавају у свету, конкретно у овом случају Косова, али шире гледано и у случају Тајвана, Тибета и Синђанга.

6.3.3.3. ЛЈУДСКА ПРАВА – БОРБА ДВА ПОЛИТИЧКА СИСТЕМА ИЛИ БОРБА ДВЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈЕ

Питање људских права постаје актуелно оног тренутка када постаје питање разлика између два политичка система – капитализма и социјализма (комунизма). Након усвајања Универзалне декларације о људским правима 1948. године, у Хелсинкију је 1975. године потписана повеља КЕБС-а. Том приликом су САД у „трећу корпу“ убациле људска права. Ангажован на идеолошком фронту борбе против Совјетског Савеза, стварајући једну практичну политику која је имала за циљ да га дискредитује и дестабилизује, Збигњев Бжежински је разрадио

„доктрину људских права“ као најбољи начин да се та политика спроведе у дело.⁷³¹ Формирајући Хелсиншке одборе широм света у периоду Хладног рата САД су ову доктрину користиле као „оружје“ за напад на комунистичке режиме, првенствено СССР. Иако је питање људских права и седамдесетих и осамдесетих година XX века било питање разлика између два система, њихова оштрица није секла државе као што су Кина или СФРЈ већ Совјетски Савез који је стајао на челу Источног блока. Једна студија из 1977. године говори управо о двоструким америчким стандардима, када је у питању политика људска права. Бангладешу су САД увеле санкције јер је извршено 37 политичких убистава, а Кини која је те године имала 20.000 нису. Бжежински је то правдао изјавом да САД не треба да воде спољну политику по „строгим моралним правилима“.⁷³² Тек након догађаја на Тјенанмену и распада Совјетског Савеза људска права постају поред питања разлика између два политичка система и питање разлика између две цивилизације - азијске и западне. У тренутку распада биполарног система и водеће комунистичке државе, НР Кина постаје идеолошки супарник „колевки“ демократије – Сједињеним Америчким Државама. Иако јој је увео санкције, због непоштовања људских права у сукобима на Тјенанмену, Џорџ Буш старији је схватајући значај Кине у свету, у исто време, како не би изгубио добре односе, слао приватна писма Денг Сјаопингу, у којима је изјављивао како две нације „треба да очувају добре односе“.⁷³³ Бил Клинтон га је због тога у изборној кампањи 1992. године нападао да „мази (кинеске, прим. аут) диктаторе“. Кина, добивши од САД статус „најповлашћеније нације“ 1980. године, зависила је од годишње процене побољшања у области људских права. Клинтон је својим доласком на место председника САД, потписао уредбу (1993. године) којом је то

⁷³¹ Један од повода за везивање давање статуса најповлашћеније нације са питањем људских права је била жеља америчких конзервативних конгресмена да блокирају детант САД-СССР. Конгрес је тада условио давање статуса најповлашћеније нације СССР-у решавањем питања јеврејске емиграције из Совјетског Савеза.

⁷³² Brian Hilton, “Maximum Flexibility for Peaceful Change”: Jimmy Carter, Taiwan, and the Recognition of the People’s Republic of China, *Diplomatic History*, Vol. 33, No. 4, September 2009.

⁷³³ Буш је у свом дневнику написао да је хтео писмо директно из срца и да га је зато писао сам. Такође, он је у њему навео да су догађаји крајње комплексни, али да је одлучио да очува односе и снизи реторику јер те односе доживљава веома лично, и јер је то начин на који жели да реши проблем. У каснијим интервјуима је тврдио да није упознао Денга лично био би мање уверен да треба да очува односе са њим после догађаја на Тјенанменшком скверу.

дефинисао.⁷³⁴ Међутим, Пентагон и они који су имали економске интересе у Кини нису били задовољни таквом политиком, очекујући да ће она „казнити амерички бизнис, правити тешкоће америчкој спољној политици и неће сарађивати око нуклеарног програма Северне Кореје“. Желећи да нешто промени, државни секретар Ворен Кристофер се 1994. године, уочи посете овој азијској земљи, интересовао да ли председник остаје при својој политици „људских права“ питавши највише званичнике: „Имам ли иједног војника који маршира са мном у Кину?“⁷³⁵ Добио је одговор да ће председник одлучити како ће балансирати стратешке интересе и конфронтацију око „кршења људских права“ у Кини и „да је то питање важно са становишта његовог кредибилитета у свету“. Тај став је остао исти и у време Џорџа Буша млађег,⁷³⁶ а задржао га је и Барак Обама. Међутим, све је више постајало видљиво да растућа економска снага Кине чини је све више имуном на притисак Запада у погледу људских права и демократије. „Економска моћ Кине“ приметио је Ричард Никсон 1994. године „чини данас лекције Сједињених Америчких Држава о људским правима неразборитим. За десет година учиниће их небитним. За двадесет година учиниће их смешним.“⁷³⁷ „До тада ће можда Кинези запретити САД одузимањем статуса „најповлашћеније нације“ уколико не поправе услове живота у Детроиту, Харлему, јужном и централном Лос Анђелесу“.⁷³⁸

Раздобље након „Тјенанмена“ карактерише активна критика западних држава у оквиру Комисије УН за људска права. Она има пленарне седнице сваке године у марту у Женеви, а повод је њихово кршење. Кина је званично приступила овом телу 1982. године, када је приступила и Комисији за статус жена.⁷³⁹ САД су 1990. године лобирале за резолуцију УН којом се одобрава

⁷³⁴ Међутим, у пракси за време Клинтонове администрације ће питање људских права бити одвојено третирано од статуса најповлашћеније нације. Он је гласао за давање Кини овог статуса без постављања одређених услова. поступао политички мудро, првенствено због глобалних геостратешких циљева и националних интереса, али и због јачања позиција на домаћем терену и „мира у кући“.

⁷³⁵ Jim Mann, „White House to Review China Policy“, *Los Angeles Times*, March 19, 1994.

⁷³⁶ Приликом своје посете Кини 2002. године изјавио је да Америка води свет путем према универзалном идеалу једнакости и правде.

⁷³⁷ Richard M. Nixon, *Beyond Peace*, Random House, New York, 1994, pp. 127-128.

⁷³⁸ Dragan Miljanić, „SAD i Kina: partneri ili protivnici“, *Međunarodna politika*, br. 1046-1047, 1996, str. 37.

⁷³⁹ Gerald Chan, *China's Compliance in Global Affairs: Trade, Arms Control, Environmental Protection, Human Rights*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, Singapore, 2006, p. 175.

употреба силе у ирачкој инвазији на Кувајт. Међутим, Кина је том приликом користила као претњу своје „моћно оружје“ – вето, те су САД морале да укину своје унилатералне санкције према Кини и приме кинеског министра иностраних послова Ђена Ђичена у Вашингтону приликом гласања за резолуцију (Кина је била уздржана).⁷⁴⁰ Стога је САД као алтернатива преостало, да у Комисији УН за људска права настоје да усвоје резолуцију у којој би се Кина осудила због њиховог недовољног уважавања. То су константно покушавале да издејствују од 1990. године. Међутим, иако спонзорисане од западних држава, резолуције никада нису биле изгласане. Свих дванаест покушаја је пропало, јер је Кина увек била корак испред и осигурала подршку земаља Трећег света, Русије и одређеног броја држава бившег социјалистичког блока. Кинески став је у то време био да се о људским правима никако не би смело расправљати на међународном мултилатералном новоу (што је за њу било изузетно штетно), већ се та питања требају решавати билатералним дијалогом. На том терену, сматрало се, она може увек истицати величину свог тржишта као „противмамац“ нападима због људских права. Показало се да потенцијал динамичног кинеског тржишта средином деведестих година стварно представља важан елемент у формирању политике западних влада према Кини, а у отварању посебног дијалога о људским правима предњачиле су велике европске државе, на челу са Немачком. Ограничена способност Запада да постигне своје циљеве јасно је виђена на Светској конференцији УН о људским правима одржаној у Бечу јуна 1993. године, где је кинески утицај био очигледан јер су САД биле надгласане. Недуго затим, Американци су узвратили тиме што су спречили Кину да добије одржавање летњих олимпијских игара 2000. године. Међутим, након „тајванске кризе“ 1996. године побољшали су се кинеско-амерички односи, те резолуција 1999. године у Женеви први пут након осам година није ни предложена. Кинеска влада је претходно од 1991. године почела да издаје Белу књигу о људским правима, 1997. године је потписала при УН Конвенцију о економским, друштвеним и културним правима, а 1998. године Конвенцију о грађанским и политичким правима. Од 1982. године Кина почиње да узима учешће у мировним операцијама. Пре тога су били поносни на чињеницу што нису имали ниједног свог војника на територији

⁷⁴⁰ Rosemary Foot, „Human rights and China's international relations”, in Shaun Breslin (ed), *Handbook of China's international relations*, Routledge international handbook, London, 2010, p. 80.

друге земље. До 2006. године Кина је имала у мировним мисијама УН више својих безбедносних снага, укључујући и цивилну полицију, од било ког сталног члана СБ УН. Те године су учествовали у 10 од 19 операција под мандатом УН, од којих је 6 било у Африци. Најсвежији подаци говоре да данас она учествује у 24 мировне операције, са око 10.000 људи и поноси се тиме.⁷⁴¹

С друге стране, иако током Хладног рата осмишљена као јако „оружје“ против СССР и комунистичке идеологије, људска права су након његовог завршетка имала другу сврху – да „продуже живот“ НАТО-у. За то је идеално послужио сукоб на простору некадашње СФРЈ. Њеним расцепом улога НАТО-а на простору Балкана није била завршена. Усвајајући многе резолуције о угрожености људских права у СР Југославији, Хелсиншки комитет америчког Конгреса је оштрицу америчке политике према источној Европи усмерио на Југославију, која је добила неславну титулу „последњег бастиона комунизма“ у Европи. Током бомбардовања 1999. године људска права су инструментализована у сврху остварења интереса САД - да се нађе легитимитет за Клинтонов принцип хуманитарне интервенције. Кинеска влада је критиковала интервенцију, нарочито кад је почело бомбардовање и кад је уништена кинеска амбасада. Она је подржала, заједно са Русијом и Намибијом, руски нацрт резолуције који је позивао на моменталан престанак употребе силе. Кинези су на примеру Југославије видели да САД концепт људских права промовишу до те мере да он у одређеним ситуацијама вредносно надилази начело суверенитета државе, што се сукобљава с најдубљим начелима на којима почива кинеска, како унутрашња тако и спољна политика. Схватили су да је концепт људских и политичких права дизајниран да сруши комунистичке власти, а у случају националних права мањина (нпр. Тибет), да разбије територијалну целовитост земље. Свесни опасности која их чека, да ће „повод“ за рат на Косову бити нешто што ће у будућности вероватно бити употребљено и против Кине, ова прагматична нација је врло брзо почела да се припрема за „одбрану“.⁷⁴² Са тим се слаже и професор Су Хуи (Xu Hui) са Колеџа за одбрамбене студије у Пекингу. Он каже да је

⁷⁴¹ Zhang Qingmin, *China's foreign policy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 20, 2013.

⁷⁴² Ives Bataille, „Кина и будући рат – Геополитика Евроазије“, *Српска политика*, извор: интернет, <http://www.srpskapolitika.com/Izdvajamo/latinica/018.html>, 31/03/2013.

бомбардовање кинеске амбасаде у Београду била прекретница у размишљању њеног руководства. Кина након тога почиње да више пажње посвећује стратегији и повећава буџет за војску.⁷⁴³

Већ 2001. године у априлу месецу, кинеска дипломатија је постигла значајан поен: лобирајући међу земљама трећег света и неким државама Запада, приволела је већину чланица да не бирају САД у Комисију УН за људска права (гласање је било тајно). То је био шок за Американце који су питање људских права промовисали у свету. Први пут од 1947. године они у њој нису водили главну реч. У телу које је било једно од главних упоришта њиховог деловања у Уједињеним нацијама они су добили статус посматрача, док су Кинези успели да популаризују свој став. Суштина тог става је да је Кина против политизације, а поготово против идеологизације људских права што сматра мешањем у унутрашње послове било које државе. Она сматра да не треба одбијати сугестије и бранити се од критика тако што ће се Американци оптуживати да муче црнце, већ се ова права требају примењивати у складу са историјским и објективним околностима у којима се поједине земље налазе.⁷⁴⁴ Године 2006. основан је Савет УН за људска права као наследник Комисије. У њему САД више немају примат, иако су 2012. године поново изабране за члана савета на период од 3 године. Као одговор на мешање САД у њена унутрашња питања, кинеске власти сваке године непосредно пошто Стејт департмент објави Глобални извештај о људским правима и критике на рачун Кине, објављују Извештај о људским правима у Америци.

Реагујући приликом постављања питања која се тичу стања људских права у њој, Кина сматра да се ради о њеним унутрашњим питањима у која не дозвољава страном мешање. Иако је деведесетих година XX века сматрала да се о овој теми никако не би смело расправљати на међународном мултилатералном нивоу, већ се та питања требају решавати билатералним дијалогом, рачунајући на своју економску моћ, а обезбедивши већину у Савету за људска права, њено становиште константно је да су Уједињене нације те које треба да дају политичке судове о људској правди, а не САД. На 22. седници Савета, 22. фебруара 2013.

⁷⁴³ Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

⁷⁴⁴ НИИ, „Добра земља“, извор: интернет, <http://www.nin.co.rs/2002-12/26/26500.html>, 27/02/2013.

године, стални представник Кине у УН и другим међународним организацијама у Женеви, Лиу Ценмин (Liu Zhenmin), је изјавио да је за здрав развој области људских права и остварења циља да се поштују права сваког појединца, неопходна равноправност, узајамно поверење, толеранција и сарадња. Кинеско руководство сматра да се свет и даље налази у процесу корених промена и да се област људских права суочава са политизацијом, самовољним мешањем у унутрашње послове других земаља, прозивањем и изругивањем. „Све земље поштују принципе наведене у Повељи Уједињених нација о поштовању права сваког човека, о поштовању суверенитета и територијалног интегритета сваке земље, принципе ненападања силних на нејаке и немешања у унутрашње послове других земаља, као и обећање да неће политизовати питање људских права и примењивати двоструке стандарде“. Залажући се за толеранцију и поштовање избора становника сваке државе о начину развоја ових права у складу са околностима у тој земљи, Лиу Ценмин је истакао да сви треба да се више заложу за бољу сарадњу у овој области и да „требају да на основу конструктивног дијалога и сарадње отклоне несугласице и заједнички пронађу ефикасан начин заштите људских права, без отвореног вршења притисака и изазивања неспоразума. Међународна заједница треба да на захтев неке земље пружи научно-техничку помоћ ради јачања способности заштите ових права у тој земљи. Развијене државе треба да пруже обећану помоћ земљама у развоју, ради убрзаног привредног и друштвеног развоја и остварења права на развој“. Нагласивши да је поштовање и заштита људских права значајан принцип којим се руководи кинеска влада, заложује се за њихов даљи развој, како би сви становници Кине живели срећно и достојанствено.⁷⁴⁵

Једну од најпрегледнијих студија стања о људским правима у Кини, у књизи „China: The Gathering Threat“, дао је Константин Менгес, професор међународних односа на Џорџ Вашингтон универзитету, дугогодишњи запосленик Беле куће и ЦИА, помоћник америчког председника за питања националне безбедности. Његова полазна теза је да „мир са диктаторским режимима никада неће бити сигуран и да ултимативан циљ САД мора бити политичка либерализација Кине и Русије која треба да води успостављању

⁷⁴⁵ CRI online, „Za razvoj ljudskih prava neophodna ravnopravnost, uzajamno poverenje, tolerancija i saradnja“, izvor: internet, <http://serbian.cri.cn/341/2013/03/01/190s130695.htm>, 26/06/2013.

демократских институција у тим земљама“. „Слободни људи, који имају слободу да бирају, неће започети агресивни рат“, тврди тај аутор. Очигледно се позивајући на начело да „демократије не ратују“, желео је да укаже на разлику између САД као борца за ту идеју и Кине у којој постоји „демократија са кинеским карактеристикама“ али где су управо те карактеристике недемократске (ауторитарно вођење земље од стране партије уз одбацивање елемената као што су универзално гласачко право, прави парламентарни органи и вишепартијски избори). На тај начин, он је питање људских права уздигао на ниво узрока потенцијалног сукоба две нуклеарне државе, односно на ниво проблема америчке националне безбедности. Оптужио је кинески режим да је јачањем економског просперитета интензивирао унутрашњу репресију. У наведеној књизи, као искусни планер и промотер „шарених револуција“, направио је конкретан програм рушења режима у Кини. Снаге промене су по њему мањине на Тибету и у Синђангу, као и пример успешног демократског Тајвана.⁷⁴⁶ Очигледно је Менгес, стављајући на папир све оно што су Сједињене Америчке Државе спроводиле у пракси последњих шездесет година, хтео да укаже да треба наставити са деловањем у том правцу.

Према томе, САД неће одустати од настојања да инсистирају на људским правима у Кини и да подржавају све актере који према њиховом виђењу могу бити од помоћи у демократизацији те земље. Кина неће престати да контролише такве намере, припрема контрамере и настоји да не допусти било какав амерички утицај на унутрашњу политику. Питање људских права је питање кредибилитета обе државе у свету и питање њихове националне безбедности: за САД питање рата и мира, а за Кину унутрашње стабилности, суверенитета и територијалног интегритета земље. Зато ће оно дуготрајно бити спорна агенда у међусобним односима, нешто око чега су се обе стране „сложиле да се не слажу“, због чега ће се „копља ломити“ преко економије, међународних организација и трећих земаља (пример за то је Југославија деведесетих година XX века и на почетку XXI века). Стога, може се рећи да Стратешко партнерство НР Кине са Републиком Србијом представља реализацију давања значаја Републици Србији из угла глобалног приступа кинеске спољне политике питању људских права, али и остваривања

⁷⁴⁶ Више о томе видети у: Constantine C. Menges, *China: The Gathering Threat*, Nelson Current, Nashville, 2005.

глобалног утицаја мирољубиве политичке и војне силе у условима промењене безбедносне парадигме и наглашеног економског фактора у међународним односима.

6.3.3.4. АМЕРИЧКИ УНИЛАТЕРАЛИЗАМ И КИНЕСКИ НАЦИОНАЛИЗАМ

Почетком XX века амерички приступ Кини је увелико био под утицајем мисионара и трговаца, који углавном нису били свесни понижења које је кинеско друштво трпело због европских колонијалних притисака. Тридесетих година и за време Другог светског рата Кина је била идеализована као жртва јапанске агресије и као јуначки, демократски савезник. Након победе комуниста у грађанском рату, доласком Мао Цедунга на власт и формирањем Народне Републике Кине, она се у свести америчке јавности претвара у отеловљење идеолошког и стратешког непријатеља. Комбинација маоистичке милитантне идеологије, кинеске интервенције у Корејском рату, америчког неодобравања кинеских домаћих институција и постављања Седме флоте у Тајванском мореузу довела је до раздобља дугог готово четврт века, у коме НР Кина и Сједињене Америчке Државе нису имале дипломатске односе, уз занемарљиво мало контаката друге врсте. Након потписивања Шангајског коминикеа 1971. године и поновне успоставе дипломатских односа 1979. године, пет америчких администрација је у кинеско-америчким односима углавном следило политику сарадње. Тек је 90-их година идеја о сукобу двеју земаља поново узела маха претећи враћањем међусобних односа на стање напетости из година средине XX века.⁷⁴⁷ Како је у очима обе силе током Хладног рата Југославија представљала „отпадника“ од совјетског блока и симбол независности у односу на империјализам СССР, обе су неговале са њом добре односе, нарочито након 1972. године, када су и САД и НР Кина почеле заједно да праве притисак на Совјетски Савез. То је трајало до 90-их година када је крај Хладног рата донео многе промене у свету.

Године 1971. и 1972. амерички председник Ричард Никсон и кинески Мао Цедунг поново су успоставили дипломатске контакте, не зато што су се америчка и комунистичка идеологија приближиле, већ зато што су их на то терале

⁷⁴⁷ Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku: Prema diplomaciji za 21. stoljeće*, Golden Marketing, Zagreb, 2003, str. 114.

геополитичке нужности. Две државе је приближила свест њихових вођа о постојању заједничке претње. Кинеске вође биле су свесне знатног јачања совјетских снага дуж њихових граница укључујући и нуклеарне пројектиле и четрдесет модерних дивизија са више од милион људи. Кини је већ 1969. године постало јасно да их марксистичка идеологија не само да не штити од совјетских војних притисака, већ се користи и као изговор. Кремљ је са новом Брежњевљевом доктрином узео право примене војне силе како би осигурао јединствену интерпретацију комунистичке идеје у свету.⁷⁴⁸ Ова доктрина је потврдила совјетску одлучност да одржи комунистичку партију на власти у земљама Источне Европе, ако треба и силом, што је и демонстрирано војним интервенцијама у Чехословачкој и Авганистану, уз претњу да ће се исто учинити у Пољској и, идиректно, у Кини.

За САД постојећа прилика стопила се са нужношћу. Под утицајем Вијетнамског рата амерички председник Ричард Никсон препознао је улогу коју би Кина могла имати у успостављању нове равнотеже снага у Азији. Геополитички гледано, постојали су јаки разлози за приближавање Кини. Неки од разлога су били: успостављање равнотеже према СССР (било да се ограничи, било присили на озбиљно преговарање), изолација Ханоја и завршетак Вијетнамског рата, заштита америчког самопоуздања начетог болним повлачењем из Индокине и, коначно, жеља да се покаже неумањена америчка способност управљања све наглашенијим мултиполарним међународним окружењем.

Такви односи Кине и САД могли су се развијати све док су обе стране биле у стању концентрисати се на заједнички циљ – сузбијање совјетских покушаја ремећења глобалне и азијске равнотеже снага и постизање одређеног прећутног споразума о стратегији прикладној за постизање тог циља. За САД изазов је била потреба да себи осигура увек више опција од друге две стране у том троуглу. Због тога су амерички односи са Москвом и Пекингом увек били бољи од њиховог међусобног односа, с малим помаком према Кини, с обзиром на то да је Совјетски Савез био непосреднија и већа претња. Међутим, консензус две партије у САД око политике према Кини се сасвим распао под утицајем два догађаја. Први је био пропаст комунизма, који је започео 1989. године револуцијама у Источној Европи,

⁷⁴⁸ Ibidem, str. 115.

а кулминирао две године касније распадом СССР. Други је био крвав обрачун са студентима на тргу Тјенанмен у Пекингу. Расуло у Москви докрајчио је страх од заједничке претње, а догађаји у Кини ослабили су у САД домаћу подршку политици утемељеној на заједничком циљу. Антикомунистичка десница почела је власти у Пекингу сматрати новим злом које треба искоренити. Америчка левица, традиционално опрезна према политици која темеље има у геополитици, се вратила наглашавању људских права и промовисању демократије као приоритетима америчке спољне политике.⁷⁴⁹

Након Тјенанмена, који је представљао прекретницу, многи су почели на Кину гледати као на идеолошког и геополитичког противника. Томе је још више допринела економска снага коју је она почела да показује, док је модернизација војних снага, одгађана у првих десет година Денгових реформи, почела привлачити све више пажње. Све то је допринело да се кинески потези почну све више тумачити у контексту геополитичких и идеолошких намера усмерених према суседним земљама. Међутим, није се очекивало да би се могло десити бомбардовање кинеске амбасаде у Београду 1999. године. Напавши Југославију и кинеску амбасаду (територију НР Кине), непоштујући основе међународног права (интервенција НАТО-а није добила одобрење Савета безбедности) САД су угрозиле територијални интегритет две земље. Оне на почетку XX века, као најснажнија држава у глобализованом свету, нису у потпуности прихватале „форме међудржавне сарадње које могу ограничити њену слободу деловања“. Тежиле су ка унилатерализму, игнорисале међународне институције, промовисале америчке вредности као универзалне и све више се бавиле окруживањем Кине са својим дугогодишњим и институционалним савезницима Јапаном, Републиком Корејом, Тајваном и Аустралијом. Ширећи „пацифички кишобран“ константно су изазивале нелагодност Кине. Стога, било је логично да ће „унилатерални моменат“ довести до повећаног отпора према „америчкој хегемонистичкој политици“, као и до пораста тенденција које могу утицати на сигурност и довести до дезинтеграције државе и заустављања њеног будућег развоја и просперитета. Услед тога НР Кина се нашла у ситуацији да мора да преиспита нови светски поредак и своју војну доктрину и почне да гради широку међународну подршку.

⁷⁴⁹ Ibidem, str. 116.

Како би онемогућила удруживање против ње, она је почела да склапа партнерства са државама и регионима. Једно од њих је и стварање „антихегемонистичког савеза” са Руском Федерацијом 2001. године. Његов циљ је да се спречи унилатерализам Сједињених Америчких Држава које, желећи да нађу легитимитет за Клинтонов принцип хуманитарне интервенције примењен током рата у Босни и Херцеговини али и приликом бомбардовања Југославије 1999. године, све време се залажу за независност Косова. Једнострано проглашење независности 17. фебруара 2008. године и његово признање од стране САД, довели су до тога да Република Србија, као и СР Југославија 1999. године, буде тачка на којој ће се интереси две велике силе – САД и Кине сучелити. Ако се томе дода и национализам који све више долази до изражаја у Кини и који је, како Хенри Кисинџер наводи у својој књизи „Years of Upheaval“, уместо комунизма, могући разлог за нови сукоб две велике силе, и то не око питања глобалне хегемоније, већ око питања Тајвана, постаје бесмислена Маова изјава 1973. године Кисинџеру да „Кина, ако треба, може чекати и сто година“ да поврати Тајван.⁷⁵⁰ Прве две деценије власти, легитимитет Комунистичке партије Кине темељио се на уједињењу земље и протеривању колонијалиста (јапанских и западних). Две деценије након што је Културна револуција, доживела пораз, тај легитимитет се темељио на успеху Комунистичке партије у остваривању задивљујућег економског напретка (иако је то имало и ненамерни ефекат слабљења њеног политичког монопола). Данас када је тзв. социјалистичка тржишна економија успостављена и у замаху, група на власти могла би пасти у искушење да за своје потребе присвоји снагу национализма. Њега све владе, па и кинеска, користе као дипломатски изговор када нешто желе или не желе да ураде. Уколико у неком тренутку постане претерано радикалан и почне да прави проблеме редукују га. У суштини може се рећи да Кинези „гаје“ национализам, али га у исто време и контролишу. Комунистичка партија Кине га не признаје јер је супротан интернационализму који је њен примат. Због тога се уместо национализма све више помиње патриотизам.⁷⁵¹ Међутим, он би свакако могао да узбурка питање Тајвана, што се не мора нужно тумачити као тежња за стицањем хегемоније у

⁷⁵⁰ Henry Kissinger, *Years of Upheaval*, Little, Brown, Boston, 1982, str. 692.

⁷⁵¹ Zhang Qingmin, *China's foreign policy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 20, 2013.

Азији,⁷⁵² али дефинитивно би показао САД да Кина не жели да се нико меша у њене националне интересе.⁷⁵³ Као што САД имају своје виталне интересе, тако је и Кина дефинисала своје дугорочне приоритете: заштиту територијалног суверенитета и интегритета, економски развој и међународни углед и статус који темељи на позицији „одговорне велике силе“ (иако јој то поричу).

Дакле, и Кина и Југославија су се суочиле у неком моменту како са национализмом тако и са унилатерализмом од стране САД. У СФР Југославији је национализам тињао готово све време њеног постојања. Као алтернатива социјализму постао је један од разлога за њен распад. Након Хладног рата југословенски лидери нису знали да га каналишу у позитивном смеру као што су то учинили кинески. Њима је он помогао да очувају свој идентитет, нарочито приликом одбацивања социјализма и доласка нове идеологије: тржишног либерализма. Две државе су прошле исти пут али са различитим исходом. Једна се распала док је друга очувала свој интегритет и идентитет захваљујући њему, да би се након тога обе суочиле са унилатерализмом САД. Стога је сасвим логичан кинески искорак у правцу подршке Републици Србији по питању Косова склапањем стратешког партнерства.

6.3.3.5. ПЕКИНШКИ КОНСЕНЗУС И КИНЕСКА „GOING OUT“ ПОЛИТИКА

НР Кина је у исти мах и велика сила и социјалистичка земља и земља у развоју. У сва три својства видно је присутна у међународним односима. Али, сами Кинези највише воле да кажу да је Кина земља трећег света: да је својом историјском судбином, проблемима, тежњама и циљевима нераздвојиво повезана са државама Азије, Африке и Латинске Америке, тј. са свим земљама у развоју. Постоје три фазе у њеном односу према земљама трећег света:

У првој послератној фази, од краја четрдесетих година до истека педесетих година XX века, у чијем средишту је Бандуншка конференција из 1955. године, на којој је Кина играла значајну конструктивну улогу, тежила је успостављању

⁷⁵² Henry Kissinger, *Treba li Amerika vanjsku politiku: Prema diplomaciji za 21. stoljeće*, op. cit, str. 121.

⁷⁵³ Radovan Vukadinović, *Poslehladnoratovske tendencije međunarodnih odnosa*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2000, str. 108.

пријатељских веза са свим земљама у развоју на принципима активне и мирољубиве коегзистенције.

У другој фази, од почетка шездесетих до друге половине седамдесетих година, у чијем средишту је неуспела акција за сазивање тзв. другог Бандунга 1965. године Кина је настојала да се устолочи као лидер трећег света на једној изразито антисовјетској и антиамеричкој платформи која је представљала пројекцију радикалних циљева тадашњег партијског и државног руководства на међународној сцени. Држава која је стала на пут остварењу те њене намере била је СФР Југославија као оснивач Покрета несврстаних.

У трећој фази, од друге половине седамдесетих година до данашњих дана, Кина обнавља и развија односе са земљама трећег света на бази принципа активне и мирољубиве коегзистенције, односно на бази равноправности и узајамне користи.⁷⁵⁴

Кина је већ почетком шездесетих година, услед раскида са Совјетским Савезом, а нарочито током Културне револуције, почела да пројектује не само своје политичке интересе у међународним односима, већ је кренула и у ширење свог присуства и утицаја у свету. То је радила на два начина: путем идеологије и путем економске помоћи државама трећег света. Оповргавши тезу о постојању једног центра (Комунистичке партије Совјетског Савеза - КПСС) у међународном комунистичком покрету, НР Кина је, критикујући СССР да не следи исправан пут марксизма и лењинизма, паралелно покушавала да оформи други центар на чијем челу би стајала Комунистичка партија Кине. Током Културне револуције започела је са стварањем прокинеских партија, група и фракција, прво на простору Азије, а затим је број тзв. „марксистичко-лењинистичких“ партија почео да расте на свим континентима. Међутим, убрзо је увидела да је формирање другог центра на челу са КПК била грешка. Како није успела да окупи земље у развоју под својим вођством, за разлику од несврстаних којима је то пошло за руком, по завршетку Културне револуције и након збацивања „четворочлане банде“ са власти признала је да свака држава има право на свој сопствени пут (укључујући и Југославију). У исто време желећи да пројектује свој утицај на разне делове света давала је економску помоћ земљама трећег света. Наравно, примат су имале оне које је

⁷⁵⁴ Ranko Petković, „Kina i zemlje trećeg sveta“, *Međunarodna politika*, br. 837, 1985, str. 3.

третирали као социјалистичке и са којима је имала развијене партијске везе (Албанија, Румунија, Вијетнам, Северна Кореја, Кампучија). Дајући помоћ Албанији, која је била њена интересна сфера до краја седамдесетих година, након чега је то постала СФР Југославија, НР Кина покушавала је да пројектује утицај на Балкану, али и у Европи.

Један од разлога такве политике било је парирање утицају Совјетског Савеза пружањем помоћи првенствено државама са којима је имао лоше односе. Могућности за ширење утицаја у Латинској Америци сводиле су се само на идеолошко присуство у платформи различитих герилских покрета које је било готово искључиво ефемерног и симболичког значаја. Стога, у први план је избила Африка, у којој је управо 1960. године снажан талас деколонизације довео до проглашавања независности двадесетак нових земаља. Сматрало се да ће Кина, са ореолом стеченим у Бандунгу, пружањем политичке и, посебно, економске и научно-техничке помоћи успети да им се наметне не само као истински пријатељ, већ и као „природни“ лидер трећег света. Са десетак афричких земаља премијер Цоу Енлај је склопио Уговоре о пријатељству и сарадњи. Био је то, у ствари, својеврстан покушај кинеског „извоза револуције“ у Африку, али са специфичностима које не би смеле бити занемарене. За разлику од суперсила које у склопу своје глобалне стратегије не бирају средства да прошире своје сфере утицаја, Кина је настојала да демонстрира своју судбинску повезаност са тим земљама у борби против доминације и хегемоније. Због тога ова фаза ширења њеног присуства у Африци није остала у лошем сећању. Чак обрнуто, помоћ појединим афричким земљама у том раздобљу остала је сведочанство несебичног пријатељског ангажовања.⁷⁵⁵ Прошло је од тада двадесетак година и много шта се променило у Кини и свету, али је њено интересовање за Африку ипак остало несмањено. Крајем 1982. и почетком 1983. године кинески премијер Цао Цијанг је у оквиру турнеје посетио једанаест земаља овог континента са циљем одржавања добрих односа.⁷⁵⁶ Укупна помоћ Кине земљама у развоју у периоду од 1956. до

⁷⁵⁵ Ibidem, str. 4.

⁷⁵⁶ Кинески премијер Цао Цијанг је формулисао „четири принципа“ на којима ће се заснивати сарадња Кине са афричким земљама: једнакост и узајамна корист, усредсређивање на практичне резултате, разноврсност форми и остваривање заједничког напретка. Председник Ли Пенг је рашчланио ову шему указивањем „на седам облика“ сарадње: 1. програми кооперације који захтевају мање средства и дају брзе резултате, 2. сарадња у области технологије, 3. обезбеђивање

1972. године износила је 2 милијарде 696 милиона долара, од чега је једна милијарда и 322 милиона долара била намењена земљама Африке. Само 1970. године кинеска бесплатна помоћ иностранству је износила 600 милиона долара. У раздобљу од 1979. до 1983. године Кина се ангажовала у извођењу око 160 пројеката у Африци.

И поред тога, укупна бесплатна економска помоћ земљама у развоју са поменутих 600 милиона долара 1970. године опала је на 50 милиона долара у 1982. години. Економски слаба, иако територијално велика и са великом популацијом, државама којима је економска помоћ била неопходна није могла да је пружи, нити да инвестира и купује од држава које су биле економски снажније (попут САД и западноевропских држава), а којима је интерес био улазак на њено тржиште. То је био показатељ да је Кина раскинула са некадашњом претензијом да по сваку цену шири свој идеолошки утицај на подручје земаља у развоју и окренула се унутрашњем развоју и реформама.⁷⁵⁷ Да би остварила циљ да до почетка XXI века постане економски јака сила, била јој је потребна помоћ СФР Југославије, тада врло цењене државе која је успешним балансирањем између Запада и Истока, својим статусом у Покрету несврстаних и добрим односом са еврокомунистима, требала НР Кини да „отвори“ пут у свет. Стога су две државе на кинеску иницијативу 1977. године успоставиле поред државних и партијске односе и започеле економску сарадњу. Отпочињање односа са Југославијом се поклопило са формирањем једног реалистичнијег курса у међународним односима који је подразумевао одрицање од свих лоших ствари из претходног периода. Након стабилизовања власти Хуа Гуофенга, прекидом партијских односа са Албанијом и Вијетнамом, Кина је све мање пажње обраћала на марксистичко-лењинистичке партије, одрекла се политичких кампања и културних револуција и своје односе у међународном комунистичком и међународном радничком покрету

радне снаге (што наговештава да би се Кина могла појавити као извозница радне снаге), 4. формирање заједничких предузећа у Африци и Кини, 5. унапређивање трговинских и економских веза, 6. билатерална технолошка сарадња, 7. унапређивање администрације. Када је у питању Латинска Америка, у време када је било заинтересовано за „извоз револуције“, кинеско руководство је одржавало везе са разним фракцијама „гериле урбане“. Пет принципа коегзистенције су били основа за унапређивање кинеско-латинскоамеричке сарадње на политичком, економском, културном, научном и технолошком плану.

⁷⁵⁷ Ranko Petković, „Kina i zemlje trećeg sveta“, op. cit, str. 4.

поставила на принципијелним основама.⁷⁵⁸ Стабилизујући свој статус у међународном окружењу, правила је мирну базу за унутрашњи развој. Полазећи од марксистичког схватања да је економска снага основа за већину других облика моћи и да „мека моћ“ не може да се изведе из сиромаштва, како би што више новца могла да усмери у обнављање земље и дугорочну пројекцију моћи, све се више окретала самодовољности и све мање је трошила у иностранству. Стога у том периоду ни економска сарадња са Југославијом (иако приоритет за Кину) није била на задовољавајућем нивоу. Међутим, дисциплиновано се држећи дугорочног Денговог плана, већ деведесетих година почиње да се примећује напредак, деценију пре него што је планирано, а већ почетком XXI века Кина постаје „локомотива“ економског развоја у свету. У том тренутку, схватајући да економска моћ сама по себи, без политичке, ништа не значи, Кина поново почиње да развија политику пружања помоћи земљама у развоју. На тај начин она шири свој утицај овог пута на рачун Сједињених Америчких Држава, које су распадом СССР остале једина суперсила. Повлачећи паралелу између трећег света којем је шездесетих и седамдесетих година пружала помоћ, са „земљама у развоју“ које су у XXI веку постале њена циљна група, може се рећи да је период од две, три деценије развоја само вратио Кину тамо где је стала неколико деценија раније, али сада са много већим економским и финансијским могућностима. Разлози Кине за давање помоћи су следећи:

Први разлог је повећање сфере утицаја у односу на САД и смањење значаја долара у свету. Тржишно-лењинистички модел пружања помоћи, назван „Пекиншки консензус“, НР Кине омогућава да, ширећи комерцијалне односе нудећи бољи економски модел од Запада у исто време јача меку моћ и прави подлогу за јаче политичке односе. На тај начин, она обезбеђује себи подршку тих држава у УН и другим међународним организацијама. У раду „Пекиншки консензус“,⁷⁵⁹ насталом добрим делом на основу интервјуа са водећим кинеским званичницима и академицима, Џошуа Купер Рамо износи фасцинантну слику нове кинеске спољне политике: „Уместо да се Кина развија као сила у америчком стилу и да звецка оружјем, не уважавајући мишљења других о светској ситуацији,

⁷⁵⁸ ДАСМИП, ПА, 1980, ф. 72, д. 10, пов. 466462, Информација о посети генералног секретара КП Шпаније С. Кариља КП Кине, 15.12.1980.

⁷⁵⁹ Joshua Cooper Ramo, *The Beijing Consensus*, op. cit, p. 39.

она успон светске моћи заснива на примеру сопственог модела, на снази свог економског система и на строгој одбрани (...) националног суверенитета“. Рамо описује елиту која схвата да је њена земља атрактиван партнер због растуће моћи и слабије политике уплитања, посебно у свету у коме се САД сматрају охолом хегемомом. „Циљ Кине није конфликт већ избегавање конфликта“, пише он. „Истински успех у стратешким питањима постићи ће кад ситуацијом буду управљали тако ефикасно да исход неумитно буде у корист кинеских интереса. То има корене у закључцима најстаријег кинеског стратешког мислиоца, Сун Цуа, који је сматрао да је „свака битка добијена или изгубљена пре него што почне“.⁷⁶⁰ По Нају двадесет први век захтева другачији облик моћи. „Тврда моћ“ (војна сила и колонизација) је постала неефикасна за обезбеђивање природних ресурса у глобализованом свету, те је уступила место мирнијим методама тј. „мекој моћи“ где се култура користи као средство за стварање утицаја. Међународни развој је неко време био у функцији међусобне размене где су се односи углавном заснивали на западном појму развојне помоћи која се базирала на политици „условљавања“⁷⁶¹ која је служила за „извоз демократије“.⁷⁶² Промовишући меку моћ „кроз офанзиву шарма“⁷⁶³ НР Кина је од 1950. до краја 2009. године дала укупно 39,2 милијарде долара помоћи страним земљама, а износ је растао скоро 30 процената годишње, објављено је 2011. године у Белој књизи о кинеској помоћи иностранству. Према документу који је објавило Министарство информација, давања су се састојала од 16,3 милијарде долара бесповратне помоћи, 11,7 милијарди долара бескаматних и 11,3 милијарде долара повлашћених зајмова. Финансијска средства углавном су коришћена за помоћ земљама примаоцима у изградњи болница, школа, јефтених станова, копању

⁷⁶⁰ Farid Zakarija, *Post-američki svet*, op. cit, str. 125.

⁷⁶¹ Ту се углавном подразумева тражење САД од лидера земаља у развоју да у УН гласају у складу са њиховим жељама, да се пружи подршка у људству војним трупама НАТО-а, као и да мењају унутрашњу политику своје државе. Joanne Vagner, „Going Out – Is China's skillful use of soft power in Sub-Saharan Africa a threat to U.S. interests“, извор: интернет, http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/jfq-64/jfq-64_99-106_wagner.pdf, 26/06/2013. Погледати и: Kathleen Buckingham, „China's „Going Out Strategy” and implications for agricultural and forestry resources in Africa”, The University of Nottingham, извор: интернет, <http://blogs.nottingham.ac.uk/chinapolicyinstitute/2013/04/09/chinas-going-out-strategy-and-the-implications-for-agricultural-and-forestry-resources-in-africa>, 26/06/2013.

⁷⁶² Blagoje Babić, „Односи Кине и ЕУ: геоекономска осовина у развоју“, *Међународни проблеми*, број 3, 2010, стр. 455.

⁷⁶³ Више о томе видети у: Joshua Kurlantzik, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Yale University Press, New Haven, 2007.

бунара и изградњи система водоснабдевања. Већином су то били пројекти који су се односили на питања друштвеног благостања, проблема развоја људских ресурса и техничке, развојне и хуманитарне помоћи. Кина промовише стратегију „излажења на страна тржишта“ тзв. „going out“ политику, званично покренуту 2001. године, која подразумева охрабривање, али и конкретну помоћ кинеске државе предузећима која су у државном власништву за пословне подухвате у иностранству, како би на тај начин инвестирали импресивне девизне резерве које Кина поседује у доларима, услед страха од смањења његове куповне моћи. Стога њене компаније граде путеве и железнице широм света (нарочито у Африци и Азији), држе телекомуникације и руднике у многим земљама где изводе и радове на развојним пројектима. Користећи глобалну економску кризу као изговор за своје донације земљама у развоју, она даје повлашћене кредите од којих се 61 проценат користи за помоћ у изградњи транспорта, комуникација и електричне инфраструктуре, а 8,9 процената за подршку развоја енергетског сектора и ресурса, као што су нафта и минерали. Бела књига о мирном развоју⁷⁶⁴ из 2011. године тражи да међународна заједница пружи подршку кинеском мирном развоју, да га не омета. У њој се наводи да је Кина до 2009. године дала повлашћене кредите за укупно 76 земаља у којима се изводило 325 пројеката, од којих су 142 већ била завршена.⁷⁶⁵ На основу процена лондонског „Фајненшел тајмса“, Ексим банка и Кинеска развојна банка су у 2009. и 2010. години, одобриле најмање 110 милијарди долара кредита владама и компанијама земаља у развоју, што је више од укупних кредита Светске банке у истом периоду. Највећи део новца уложено је у Африку⁷⁶⁶ у коју је кроз 1.700 развојних пројеката од 2000. до 2011. године уложено 75 милијарди долара,⁷⁶⁷ док је 2012. године 10 милијарди долара одвојено за кредите 16 држава Централне и Источне Европе, укључујући и Србију. Кинеске инвестиције на Старом континенту у другом

⁷⁶⁴ „China’s Peaceful Development“, Information Office of the State Council, September 6, 2011.

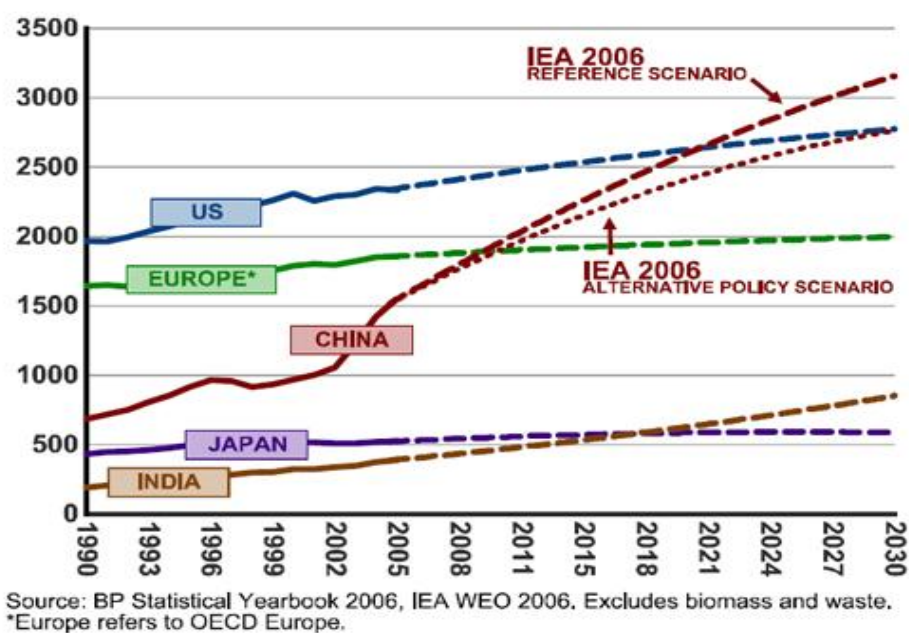
⁷⁶⁵ Blic, „Kineska pomoć svetu od 1950. godine dostigla 39,2 milijarde dolara“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/249514/Kineska-pomoc-svetu-od-1950-dostigla-392-milijarde-dolara>, 26/06/2013.

⁷⁶⁶ Више о томе видети у: Meine Pieter Van Dijk, *The New Presence of China in Africa*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2009, pp. 9-31; Dorothy-Grace Guerrero, Firoze Manji, *China’s New Role in Africa and the South*, Fahamu and Pambazuka, Oxford, 2008.

⁷⁶⁷ САД са својих 90 милијарди долара су и даље далеко испред Кине. The Guardian, „China commits billions in aid to Africa as part of charm offensive – interactive“, izvor: internet, <http://www.guardian.co.uk/global-development/interactive/2013/apr/29/china-commits-billions-aid-africa-interactive>, 26/06/2013.

кварталу 2012, у односу на исти период 2011. године су удвостручене и достигле су пет милијарди долара.

Други разлог је обезбеђење приступа енергетским ресурсима (графикон бр. 5). Они су постали императив развоја јер само економски моћне земље могу да пројектују безбедносну и политичку моћ. Контролом приступа енергији, Запад константно показује доминацију над Југом и Истоком. Ова зависност се манифестује на различитим нивоима, од политичког условљавања до провоцирања ратова и дестабилизовања влада.



Графикон бр. 5: Приказ енергетских потреба,
http://csis.org/files/media/isis/pubs/090212_02what_drives_china_demand.pdf

Од увођења економских реформи Кина је имала рекордан БДП раст око 9,7 процената годишње.⁷⁶⁸ Како би задржала толики раст њој су неопходни енергетски ресурси.⁷⁶⁹ Најважнији циљ кинеске спољне политике је задовољење потреба унутрашњег тржишта обезбеђењем приступа животно важним ресурсима, као и обезбеђење прекоморских тржишта за пласман домаћих производа.

⁷⁶⁸ Ross Garnaut, Ligang Song, *The Turning Point in China's Economic Development*, ANU E Press, Canberra, Australia, 2006, p.45.

⁷⁶⁹ Више о томе видети у: Fan He, Donqhai Qin, „China's Energy Strategy in the Twenty-first Century“, *China & World Economy* 14(2), 2006.

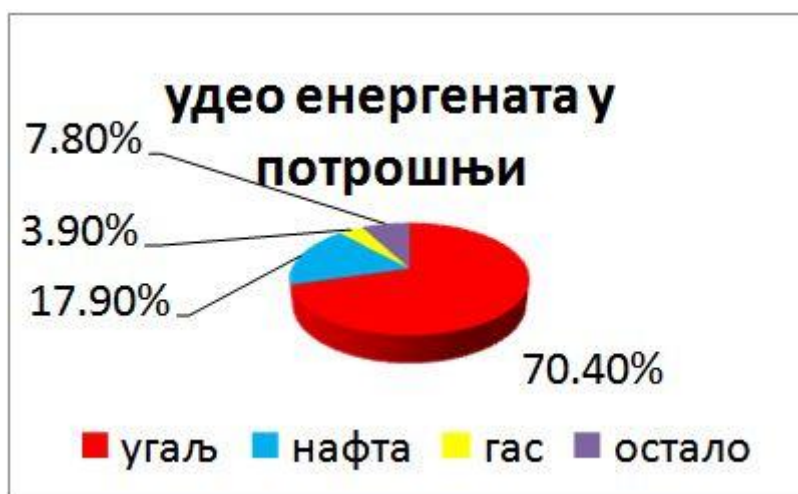


Слика бр. 2, Главни извори енергената, извор: Ma Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

Стога је кинеска пажња првенствено усмерена на обезбеђење сировина за дуги низ година. Кина је 1963. године достигла фазу нафтне самодовољности (у великој мери захваљујући развоју Дачинг нафтног поља на североистоку). Са налазиштима нафте и угља које је поседовала испуњавала је енергетске потребе својих суседа, нарочито у време арапског енергетског ембарга када је постала замена за Блиски исток и користила „нафтно оружје“ против америчких савезника у Источној Азији. Међутим, временом је енергетска самодовољност опадала. Већ 1980. године почела је да увози нафту из Јемена, а како се њена привреда захуктавала потребе су биле све веће. Упркос транзицији од извозника до увозника ова промена није изазвала непосредне политичке проблеме ни у земљи ни изван ње, иако је потрага за иностраним залихама нафте усмеравала кинеску владу да настави блиске дипломатске односе са Ираном, Узбекистаном, Суданом и Венецуелом. До 2000. године обим увоза се скоро удвостручио. Данас Кина највише увози нафту из Саудијске Арабије, Анголе, Ирана и Русије (слика бр. 2). Новим споразумом из октобра 2013. године, који су потписала два председника, Владимир Путин и Си Ђинпинг, Русија и Кина су достигле виши и нови ниво сарадње. Русија се обавезала да ће у наредних 10 година снабдевати Кину са по 10

милиона тона сирове нафте годишње. Процењена вредност споразума је 85 милијарди долара.⁷⁷⁰

Данас Кина од 17,90 процената нафте коју користи увози скоро 60 процената, а од 3,90 процената гаса који користи увози 30 процената и спада у групу земаља које су зависне од увоза. Једини ресурс који поседује у изобиљу је угаљ (троши четири милијарде тона годишње, скоро половину светске потрошње и највећи део тих потреба задовољава из домаће производње), али њега највише и троши (слика бр. 3).



Слика бр. 3: Удео енергената у потрошњи НР Кине, извор: Ма Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.

Према америчком секретаријату за енергију, до 2030. године удео Кине у глобалној потрошњи енергије ће порасти на 20,7 процената. Према Међународној агенцији за енергију (ИЕА), кинеска потрошња нафте достићи ће 16,5 милиона барела дневно у 2030. години. ИЕА предвиђа да ће зависност Кине од увозне нафте порасти са 50 процената 2010. године на 80 процената до 2030. године.⁷⁷¹

Како би се заштитила од потенцијалних политичких препрека од стране других земаља она је принуђена да диверзификује изворе увоза нафте.⁷⁷² Стога, Кина успоставља добре односе са земљама од којих купује нафту, гас и руде. Она

⁷⁷⁰ B92, „Čvrsta veza Rusije i Kine“, извор: internet, <http://www.b92.net/mobilni/biz/768269>, 15/12/2013.

⁷⁷¹ Milan Milošević, „Wikiliks: Američki pogled na Kinu 2039. godine“, *Vreme*, извор: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=966536>, 22/05/2012.

⁷⁷² Zha Daojiong, Shaun Breslin, „Oiling the wheels of foreign policy? Energy security and China's international relations“, in Shaun Breslin (ed), *Handbook of China's international relations*, Routledge international handbook, London, 2010, p. 67.

инвестира у њих, нуди им смањење дугова, организује честе посете својих државника и повећава своје учешће у мировним мисијама УН на територији тих земаља. На тај начин она ствара повољну политичку климу са циљем да осигура енергетске ресурсе и друге своје инвестиције. Владајући режими у овим државама и поред пријатељских односа са Западом константно се суочавају са политичким захтевима по питању демократије и људских права (негативни извештаји невладиних организација). Кина, која је примарно фокусирана на економске циљеве, не поставља политичке услове и не меша се у међународне послове других држава. Стога, она представља пожељног трговинског партнера већине владајућих режима земаља у развоју (нарочито у Африци и Централној Азији). Кинески заменик министра спољних послова је то објаснио речима: „Ви (Запад) сте покушали да наметнете тржишну економију и вишестраначку демократију у овим земљама, а оне нису спремне за то.⁷⁷³ С друге стране, за Пекинг те државе представљају могућност задовољења растућих потреба за енергијом, нарочито ако се има у виду да је Кина највећи потрошач енергије,⁷⁷⁴ највећи увозник нафте у свету⁷⁷⁵ и једна од највећих увозница осталих сировина. У исто време кинески произвођачи користе њихово тржиште за продају својих јефтених, масовно произведених добара. Сходно томе Кина је развила специфичан приступ тим земљама. Прво иде отплата њихових дугова Међународном монетарном фонду (ММФ) и Светској банци, што се махом види као цена улазнице на тржиште (чиме Запад остаје без кључног инструмента контроле), потом кредитирање конкретне земље да „стане на ноге“, а онда инвестиционо улагање везано за трговину са Кином. Власти из Пекинга директно преговарају са владама у тим земљама, јер је власништво над ресурсима потребним Кини готово увек у њиховим рукама. Трансакције су једноставније када се ради са једним централизованим ауторитетом, посебно ако је изопштен и може се обратити само њој за помоћ. Како би могла да парира Западу и његовим институцијама које пружају помоћ

⁷⁷³ Hany Besada, Yang Wang, John Whalley, *China's Growing Economic Activity in Africa*, NBER Working Paper 14024, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2008, p. 15.

⁷⁷⁴ Blic, „Кина највећи светски потрошач енергије“, извор: интернет, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/199453/Kina-najveci-svetски-potrosac-energije>. 26/06/2013.

⁷⁷⁵ Б92, „Кина највећи увозник нафте“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2013&mm=03&dd=04&nav_id=692159, 26/06/2013. Више о последицама убрзаног економског развоја Кине и њеној потреби за нафтом видети у: Mary J. Devaland (ed), *China's Economic Policy Impact on the United States*, Nova Sciences Publishers Inc, New York, 2009, p. 7.

(ММФ и Светска банка), она је усвојила дијаметрално супротан приступ који је много прихватљивији овим државама. Кинески програм помоћи је мање ограничен условљавањима, попут нужности спровођења привредних и друштвених реформи (консолидација државног буџета, спречавање кршења људских права, захтеви за мењањем институција итд) које су карактеристичне за ММФ и Светску банку.⁷⁷⁶ Кинези не захтевају ни политичку подршку у УН, нити давање војника за учешће у мировним мисијама. Када се таква подршка не захтева онда се лакше даје, јер државе немају притисак да нешто морају да учине, већ чине то зато што саме желе. Амбасадор Сијера Леонеа објаснио је приступ Кине у Африци у једној реченици: „Кинези само дођу и ураде посао. Они не држе састанке о утицају на животну средину и људским правима, лошем и добром раду Владе. Не кажем да је то добро, али кажем да су кинеске инвестиције успешне јер они нису поставили јако високе стандарде“.⁷⁷⁷ Многим државама је дуг опроштен. Такав је случај са Мозамбиком и Либеријом са којима је Кина потписала Меморандум о отпису свих дугова (више од 35 милиона долара). Исто тако, Кина плаћа све што купи, и то по цени која је договорена, што са западним компанијама није увек случај. На пример, када је пре пет година истекао закуп британског Шела (Shell) за два велика нафтна поља у Нигерији, он се надмудривао са њиховим властима пуне три године јер није хтео да плати тражену цену. Онда су дошли Кинези и купили та поља. У Гани је *Чајна Сино Хидро Корпорација* (China's Sino Hydro Corporation) помогла да се на северу земље изгради хидроелектрана од 400 мегавати вредна 600 милиона долара. У Етиопији је Пекинг дао 300 милиона долара за пројекат бране. У Руанди су кинеске компаније изградиле више од 80 процената главних путева. Крајем 2006. године Кина је Екваторијалној Гвинеји дала 6 милијарди долара за инфраструктурне пројекте.⁷⁷⁸ Недавно је главни управник Централне банке Нигерије Ламидо Сануси (Lamido Sanusi) објавио у „Фајненшел тајмсу“ један чланак, у којем је оптужио Кину за колонијализам. Према његовом мишљењу, Африканци из навике њу сматрају Кину земљом у развоју, зато имају у њу веће поверење него у Запад, мада за то давно нема основе.

⁷⁷⁶ David Shambaugh, *China Goes Global: The Partial Power*, op. cit, p. 162.

⁷⁷⁷ Joanne Wagner, „Going Out – Is China's skillful use of soft power in Sub-Saharan Africa a threat to U.S. interests“, извор: интернет, http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/jfq-64/jfq-64_99-106_wagner.pdf, 26/06/2013.

⁷⁷⁸ Hany Besada, Yang Wang, John Whalley, *China's Growing Economic Activity in Africa*, op. cit, p. 18.

При томе корист од партнерства с Кином често испада сумњива. Као пример се могу навести инфраструктурни пројекти које у Африци Кина остварује снагама својих грађана, а не месног становништва. Кинези на то одговарају да боље од Запада знају шта је колонијализам јер су га осетили на сопственој кожи. Подсети их на период од 1972. до 1976. године када је 15.000 кинеских радника вредно градило 1.860 км дугу железничку пругу вредну 800 милиона долара. Она је повезала замбијске руднике угља са танзанијском луком Дар ес Салам (Dar es Salaam) и иза себе оставила 200 гробова кинеских радника који су заједно са пругом остали као сећање на скромне и вредне Кинезе, који су хтели и успели да се разликују од многих који долазе у Африку са неоколонијалистичким циљевима. Кина је отворила своје огромно тржиште за афричке производе (190 производа из најсиромашнијих афричких земаља је ослободила царине, а предвиђа се повећање на 400 производа), а афричке земље чак остварују суфицит од око 3 милијарде долара у трговини са њом. Стратешко партнерство очигледно функционише на обострано задовољство. Чињеница је да је трговински промет између њих повећан са 20 милијарди 2000. године, на 200 милијарди долара 2012. године. Процене су да ће Кина до 2015. године у земље у развоју инвестирати око 430 милијарди долара⁷⁷⁹ и да ће се њен извоз у њих још увећавати (данас скоро половина извоза Кине одлази на земље у развоју чиме се смањује зависност од САД). Међутим, многи размишљају на сличан начин као Ламидо Сануси.

Трећи разлог је Тајван. „Циљ свих циљева“ НР Кине је да се смањи простор и утицај који у међународним односима он има тј. да се спречи успостављање дипломатских односа са њим. Из тог разлога, она давањем економске помоћи државама у развоју спречава или „купује“ повлачење признања од стране оних држава које су то већ учиниле. Велики број држава које одржавају пријатељске односе са Тајваном се налази у Африци. Зато је фокус кинеске пажње усмерен на то подручје. У последњих десет година захваљујући проницљивим понудама за помоћ Кина је успела да шест држава повуче признање.⁷⁸⁰ Међу њима су Јужноафричка Република, Чад и др. Међутим и у другим деловима света

⁷⁷⁹ Факти, „Кина стигла и престигла Америку: 2012. постала лидер светске трговине“, извор: интернет, <http://fakti.org/globotpor/kina/kina-stigla-i-prestigla-ameriku-2012-postala-lider-svetske-trgovine>, 26/06/2013.

⁷⁸⁰ Farid Zakarija, *Post-američki svet*, op. cit, str. 117.

она ради сличну ствар. Науру је добио од Кине 5 милиона долара да призна Пекинг уместо Тајвана. Врло слична ствар се десила и са Македонијом која је прво 1999. године признала Тајван, у замену за новчану помоћ. Већ 2000. године је увидела своју грешку и повукла признање схвативши да јој више одговарају добри односи са НР Кином. Слична прича је била и са Костариком. Данас само 21 држава признаје Тајван, од којих је највећа Буркина Фасо са 15 милиона становника. Од европских држава једино Ватикан признаје Тајван.

Иако је још увек не убрајају међу 10 највећих нација донатора у свету, трговински раст Кине је око 50 процената годишње, а стопа увећања кинеских улагања у земље у развоју из године у годину је све већа. У многим од тих држава, нарочито у афричким земљама економски раст има највећу забележену вредност, што многи објашњавају новим везама са Кином. Шта би могло да буде лоше у грађењу оваквих веза? Неколико ствари ту може да се спомене:

Прва је да Кина ступајући на територију земаља у развоју преузима економски, политички и војни простор који је био под сфером утицаја Британије, Француске или САД. То ће неминовно изазвати трвење јер се све велике силе труде да гурну у први план сопствене интересе и уверење како поступају исправно у тим државама.

Оно што је приметно у већини нафтом богатих земаља у којима Кина ивистрира јесте да се дешавају политичке и економске кризе које кулминирају ратом између муслимана и хришћана. То доводи до питања да ли Запад, на челу са САД, намерно изазива нестабилност у њима како би успостављањем политичке контроле преузеле и њихове природне ресурсе. Пример за то су три државе: Нигерија, Судан и Либија. Пекинг је са Нигеријом 2010. године потписао уговор о градњи три велике рафинерије за нафту која се извози у Кину.⁷⁸¹ Ова држава је 12. светски произвођач и 8. највећи извозник нафте. Уговор који је потписан подразумевао је 750.000 барела дневно и развој даљих капацитета за рафинисање. Међутим, паралелно са кинеским интересом и присуством у Нигерији, држава се суочила са безбедносном кризом као озбиљном претњом стабилности. За то је заслужна терористичка организација Боко Харам са севера земље који је претежно насељен муслиманском већином и која је повезана са Ал Каидом.

⁷⁸¹ Tom Burgis, „China in \$23bn Nigeria oil deal“, *Financial Times*, извор: интернет, <http://www.ft.com/cms/s/0/098d91c8-5fba-11df-a670-00144feab49a.html#axyy2FpIfeaQ3>, 26/06/2013.

Резултат њихових напада је 700 убијених и преко 3.000 протераних људи, углавном хришћана. На подручју Африке свакако највећи кинески партнер је Судан. Кина је од 1999. године уложила три милијарде долара у суданска нафтна поља. Њени уговори за искоришћавање нафте из Картума по цени драстично нижој од светске су дугорочни. На пример, у 2008. години светска цена барела нафте је износила 150 долара, а Кина је у Судану куповала по цени од 65 долара по барелу. Ова азијска земља купује 65 процената нафте коју Судан извози, а њене компаније су већински акционари два највећа нафтна конгломерата у Судану. Због супротстављених интереса великих сила на територији ове земље она се налази у економској и политичкој кризи која је кулминирала ратом између севера (где су муслимани), и југа (где су хришћани), и отцепљењем јужног дела у нову државу Јужни Судан.⁷⁸² Сукоби између ове две државе су се наставили. Председник Судана Хасан Ахмед Ал-Башир је осуђен за ратни криминал и геноцид пред међународним кривичним судом (International Criminal Court – ICC),⁷⁸³ а Јужни Судан је од Кине 2012. године добио позајмицу од 8 милијарди долара за развојне и инфраструктурне пројекте.⁷⁸⁴ Због својих интереса Кина је пружала војну помоћ Судану упркос забранама УН, а спекулише се да је снабдевала ово подручје оружјем које је завршавало у рукама провладине народне војске у Дарфуру. Кинески званичници су у више наврата потврђивали да имају блиске војне односе са овом државом и да намеравају да их одржавају. Заменик министра спољних послова Кине Џоу Вензонг (Zhou Wenzhong) искрено је објаснио положај своје земље: „Бизнис је бизнис. Покушавамо да раздвојимо политику од пословања. Осим тога, сматрам да је унутрашња ситуација у Судану унутрашње питање те земље, и ми нисмо у позицији да намећемо своју вољу“.⁷⁸⁵

Сличне оптужбе су биле и против Моамера Гадафија, који је свргнут и убијен у нападу НАТО-а. Очигледно је да земље трећег света „плаћају данак“ својим богатством у енергентима и другим ресурсима и да ће и у будуће

⁷⁸² Више о томе видети у: Matthew LeRiche, Matthew Arnold, *South Sudan: From Revolution to Independence*, C. Hurst & Co. London, 2012.

⁷⁸³ International Criminal Court, „The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir“, извор: интернет, <http://www.icc-cpi.int/Menu/ICC/situations+and+cases/>, 26/06/2013.

⁷⁸⁴ Вијести, „Јужни Судан добио позајмицу од Кине“, извор: интернет, <http://www.vijesti.me/svijet/juzni-sudan-dobio-kine-pozajmicu-8-milijardi-dolara-clanak-71525>, 26/06/2013.

⁷⁸⁵ Farid Zakarija, *Post-američki svet*, op. cit, str. 116.

наставити да буду оне преко којих ће се преламати интереси великих сила кроз њихово дестабилизовање, рушење владајућих режима, сукоба на њиховим територијама и стварањем нових држава. Такође, упркос забрани коју су увеле САД и Европска унија, Кина купује платину и руду гвожђа од Зимбабвеа и заузврат продаје Роберту Мугабеу оружје и уређаје за ометање радио-таласа, које он користи да застраши, ухапси и убије домаћу опозицију. Пекинг је најважнија подршка Мугабеу у Савету безбедности УН-а. Слична ситуација је била и са кинеском подршком Југославији током деведесетих година XX века, када је Кина упркос постојању спољног зида санкција и осуди међународне заједнице склапала трговинске споразуме на бази бартер аранжмана. То је нарочито постало видљиво након НАТО бомбардовања 1999. године, у коме је страдала кинеска амбасада и убијени кинески држављани. Тада је давањем новчане помоћи Милошевићевом режиму како би га одржала на власти све време била „трн у оку“ међународној јавности.

Друга има везе са последицама кинеске политике безусловљавања давања помоћи. Наиме, за све институције које долазе са Запада карактеристична је политика условљавања тј. политика „штапа и шаргарепе“. Колико она изазива негативне реакције код званичника земаља на које се ова политика примењује, како би заузврат добиле новчану помоћ, толико она помаже њихов развој. Неусловљавање које Кина преферира, на неки начин, успорава њихов напредак и одржава циклус лоших режима и друштвене напетости, нарочито у Африци где је то изразито видљиво.⁷⁸⁶ Она сматра да се својим активностима не меша у унутрашње послове тих земаља и да на тај начин показује своју неутралност. Међутим, поставља се питање да ли је стварно тако? О томе најбоље говори случај преговора нигеријске владе са Светском банком 2007. године о зајму у вредности од пет милиона долара за железнички систем. Мосес Наим (Moisés Naím), уредник часописа „Форин Полиси“ (Foreign Policy), испричао је како је банка инсистирала да влада, пре него што јој одобре зајам, поправи стање у железничкој бирократији, на злом гласу због корупције. Споразум је био пред склапањем када је кинеска влада иступила са понудом од девет милијарди долара за реконструкцију целокупног система – без обавеза, захтева или потребе за

⁷⁸⁶ Ibidem, str. 117.

икаквом реформом. Светска банка није склопила аранжман са Нигеријом, а спекулише се да је велики део новца који су Кинези дали вероватно завршио на банковним рачунима главних владиних званичника уместо да се искористи за побољшање железничких услуга за Нигеријце.⁷⁸⁷

Трећа опасност је да државе у развоју кинеску трговинску и економску помоћ доживљавају у мањој мери беневољентном (заинтересованом за опште добро свих), те је гледају као принудну (експлоататорску и заинтересовану искључиво за сопствени интерес).⁷⁸⁸ Иако владе земаља у развоју гледају на Кину са одобравањем због помоћи коју даје, њихови народи могу имати другачије ставове – какве су имали и према западним системима управе ранијих година. Они већ сада сматрају да је она експлоататор и огорчени су због њене новостечене моћи. Домаћи радници мисле да им Кинези одузимају радна места, те Пекинг свестан тога настоји да покаже како има добре намере. Новембра 2006. године, председник Ху Ђинтао је председавао самитом о кинеско-афричким односима. Међу учесницима су били представници (претежно председници или премијери) свих 48 афричких земаља које имају дипломатске односе са Кином. Пекинг је том приликом обећао да ће у наредне две године удвостручити помоћ Африци, одобрити зајмове и кредите у вредности од пет милијарди долара, обезбедити пет милијарди долара за подстицање будућих кинеских инвестиција на овом континенту, отписати велики део дуговања, осигурати бољи приступ кинеском тржишту, обучити 15 хиљада афричких радника и саградити нове болнице и школе широм тог континента. Том приликом премијер Етиопије, Малес Зенави (Males Zenawi), повикао је: „Кина је инспирација за све нас“.⁷⁸⁹

Четврта, директни преговори кинеских званичника са владама земаља у развоју, с једне стране јесу много бржи, али су у већини случајева потпуно нетранспарентни. Стога је таква врста помоћи много склонија коруптивном деловању владајућих елита.

Пета, следећи сопствене националне интересе, Пекинг споро увиђа да је његова одговорност много већа. Уместо што истиче да само гледа своја посла, да

⁷⁸⁷ Ibidem, str. 116. Слична пример се може видети и у Чаду из кога Кина увози нафту. Raluca Besliu, „Chad: How China Created an African Power“, *The Globalist*, извор: internet, <http://www.theglobalist.com/chad-china-created-african-power>, 26/12/2013.

⁷⁸⁸ Carls V. Kegli Jr, Judžin R. Vitkof, *Svetska politika: trend i transformacija*, op. cit, str. 472.

⁷⁸⁹ Ernest Harsch, „Big Leap in China- Africa Ties“, *Africa Renewal* 20, број 4, јануар 2007.

се не меша у унутрашња питања тих држава и жури са склапањем уговора, не марећи где тај новац стварно завршава, требало би да постане свестан своје моћи и да се понаша као „одговорна велика сила“ (на кинеском *fuzeren de daguo*).⁷⁹⁰ Можда управо из тог разлога Кина и не жели да се сматра силом, већ земљом у развоју која као и те државе има унутрашње проблеме које треба да решава те стога нема времена да се меша у туђе.

Кина се у претходних неколико година може сматрати једним од највећих инвеститора у свету. И док су на основу процена лондонског „Фајненшел тајмса“, Ексим банка и Кинеска развојна банка 2009. и 2010. године, одобриле најмање 110 милијарди долара кредита владама и компанијама земаља у развоју, што је више од укупних кредита Светске банке у истом периоду, задњих неколико година тај износ се увећао. Према подацима инвестиционе фирме „Капитал Драгон“ (Dragon Capital), кинеске инвестиције су у другом кварталу 2012. године достигле рекордан износ. Њихов раст је износио око 67 процената на годишњем нивоу, у односу на исти период претходне године.⁷⁹¹ С једне стране интересантна подручја за кинеско улагање су Африка, Азија и Латинска Америка, док са друге стране кључно тржиште постаје све више Европска унија, где су улагања удвостручена.⁷⁹² Изјаве кинеских званичника указују на то да је стари континент значајан за Кину, као и да је јачање сарадње са земљама Централне, Источне и Југоисточне Европе важна компонента њене економске политике.⁷⁹³ Од 2009. године, када је наступила економска и финансијска криза у ЕУ, све више тих „издашности“ одлази европским државама. Како би се супротставиле кинеској трговинској и економској офанзиви САД су овој наднационалној међународној организацији понудиле пројекат формирања јединствене транспацифичке економске зоне. Међутим, НР Кина финансијском подршком Европској унији осигурава поузданог партнера како трговинског (простор на који ће да пласира

⁷⁹⁰ Stephanie T. Ahlbrandt-Kleine, „Beijing, Global Free –Rider“, *Foreign Policy*, 2009, извор: интернет, http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/11/12/beijing_global_free_rider?print=yes&hidecomments=yes&page=full, 20/05/2012.

⁷⁹¹ У 2011. години стране директне инвестиције Кине порасле су за 8,5 процената у односу на претходну годину и достигле 74,65 милијарди долара.

⁷⁹² Многе земље Латинске Америке одбијају кинеску помоћ, док европско тржиште захваљујући економској кризи постаје отвореније за инвестиције из Кине. *American Quarterly*, „Time for Strategic Reset“, извор: интернет, <http://www.americasquarterly.org/economy>, 26/06/2013.

⁷⁹³ Chinese Defence, „Chinese defence into Serbia set sea change“, извор: интернет, <http://www.chinesedefence.com/forums/strategic-geopolitical-issues/3514-chinese-investment-into-serbia-set-sea-change.html>, 26/06/2013.

своју робу), тако и финансијског. Приметна је кинеска активна подршка еврозони преко Европског фонда за финансијску стабилност и Европског стабилизационог механизма. Путем ММФ-а Кина је дала помоћ у вредности од 43 милијарде долара. Милијарде кинеских девизних резерви уложене су у европске обвезнице, посебно оних држава чија је презадуженост претила опстанку евра – Грчке, Ирске, Португалије, Шпаније. Такође, Кина је повећала увоз из Европе, склапајући уговоре у Немачкој, Британији и Шпанији вредне више од 15 милијарди евра те је трговина са ЕУ достигла 560 милијарди долара што је четвороструко повећање у поређењу са стањем од пре десет година.⁷⁹⁴ На тај начин, Кина покушава да одобровољи ЕУ да попусти ограничења трговине осетљивим производима високе технологије, који су потребни за кинески национални програм наоружања. Такође се нада и укидању ембарга на увоз оружја, који је на снази већ скоро 25 година, од нерета на тргу Тјенанмен.

Један од примарних региона на које Кина путем „пекиншког концензуса“ жели да прошири свој утицај примењујући „going out“ политику јесте регион Централне и Источне Европе у оквиру кога се налази и Република Србија. У 2012. години њено руководство је представило План за инвестициони циклус којим је најављено улагање од чак 10 милијарди долара у инфраструктуру и технологију Централне и Источне Европе путем кредита за 16 земаља овог региона. Од укупног износа Кина ће трећину кредита одобрити под повољним условима, што значи са дужим роком отплате и нижом каматном стопом од тржишне (што се већ може видети на примеру моста преко Дунава и пројекта „Костолац“). Осим те кредитне линије, предвиђено је и оснивање Фонда за инвестициону сарадњу ради прикупљања 500 милиона долара.

У 2012. години робна размена између Србије и Кине је износила 1,294 милијарди долара, од чега је извоз из Србије био 18,4 милиона долара. У првих једанаест месеци 2013. године робна размена је износила 1,39 милијарди долара, од чега је извоз из Србије био 20 милиона долара. Кину привлачи инвестирање у Србију јер, заједно са осталим земљама Западног Балкана обилује неискоришћеним залихама угља, хидропотенцијалом и другим обновљивим

⁷⁹⁴ Politika, „Kineska pomoć Evropi“, izvor: internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Kineska-pomoc-Evropi.lt.html>, 26/06/2013.

изворима енергије. Такође их интересује и реализација крупних инфраструктурних пројеката где им државе Југоисточне Европе, служе за прилагођавање кинеског модела изградње европском тржишту, прописима и правилима, и како би кинески менаџери научили да разумеју правила пословања локалних тржишта. Они очекују да ће цео простор Балкана једног дана бити у ЕУ, те тиме што се труде да укупан развој балканске енергетике буде у сагласности са стандардима који су прописани за земље региона, очекују да ће та средства на крају, либерализацијом целокупног балканског тржишта и његовим интегрисањем у оквиру Уније, бити оперативна у оквиру енергетског тржишта. Може се рећи да овај регион служи као један вид „припремног терена“ или „терена за вежбу“ кинеских компанија, на којем би оне стекле индустријску зрелост и технолошку софистицираност потребну за улазак на западна тржишта.⁷⁹⁵ Ниски порези, квалификована радна снага са ниским примањима и директан приступ на тржиште ЕУ само су једни од разлога сарадње. За Србију је значајно што има потписан Споразум о слободној трговини са ЦЕФТА и ЕФТА замљама, Турском, царинском унијом коју чине Русија, Белорусија и Казахстан, као и Трговински споразум са ЕУ. Тиме она индиректно омогућава бесцарински приступ на тржиште са преко милијарду људи.⁷⁹⁶ Кинезима је исплативо да у њу улажу (иако то није класично инвестирање, већ давање кредита под повољним условима) јер на тај начин се у складу са „going out“ политиком ослобађају резерви долара које имају. С друге стране, и Србији одговара ова сарадња јер тако повољне преференцијалне и комерцијалне кредите не може да добије ни од једне земље. Светска банка одобрава ниже камате, али њени пласмани су ограничени и са одређеним политичким условљавањима. Та чињеница, као и у случају земаља Африке, Азије и Латинске Америке, да Кина своју помоћ политички не условљава, Србији је веома битна.

Водећи се разлозима за и против пружања помоћи земљама у развоју постаје јасније због чега је НР Кина склопила Споразум о стратешком партнерству са Републиком Србијом. На првом месту је кинеска намера да

⁷⁹⁵ Евроазија.инфо, „Кина – нови енергетски играч на Балкану“, извор: интернет, <http://evroazija.info/kina-novi-energetski-igrac-na-balkanu>, 26/06/2013.

⁷⁹⁶ Regionalna razvojna agencija Jug, „Sporazumi o slobodnoj trgovini“, извор: интернет, <http://rra-jug.rs/sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>, 26/06/2013.

прошири свој утицај на Балкан и Србију као кључну земљу региона и на тај начин парира утицају САД и западних сила. Затим је ту питање њене политике „једна Кина“ где се помоћ пружа државама које нису признале Тајван. Кинески интерес за енергетику и инфраструктуру Србије је такође врло битан. Како је Европска унија 2008. године погођена финансијском и економском кризом, Кина је то видела као своју могућност да направи директан уплив на ово тржиште, али и да пројектује свој политички утицај путем економске помоћи. Негујући још од 1977. године пријатељске односе са Југославијом и Србијом, видећи је као највећу балканску државу и економију која је само неколико година од чланства у ЕУ, са потписаним споразумом о слободној трговини са Русијом, Белорусијом, Казахстаном, Турском, земљама ЕФТА, ЦЕФТА и ЕУ, НР Кина је 2009. године склапајући стратешко партнерство отворила пут инвестицијама у ову земљу и на тај начин успоставила економско упориште за још снажнију везу ове две државе.

6.3.3.6. КИНЕСКА СТРАТЕГИЈА КАО ОДГОВОР НА АМЕРИЧКУ СТРАТЕГИЈУ ОБУЗДАВАЊА

На глобалном нивоу, Кина се сматра великом силом (иако она себе не види тако) што због места сталног члана Савета безбедности УН, због величине своје територије и популације, поседовања нуклеарних капацитета (од 1964. године),⁷⁹⁷ што због глобалног утицаја своје економије. Њену геополитичку позицију чине три врсте чиниоца: физичко-географски, историјски и геоекономски.

Први чинилац, физичко-географски, је врло битан, иако данас, у доба глобализације, он најмање утиче на геополитичку позицију једне земље у међународним односима. За њу се може рећи да је држава са најбројнијом популацијом на свету, да покрива територију од 9.561.000 км², и да има границу дугу 22.117 км. Она има 6.400 км дугу обалу која излази на Жуто море, Источнокинеско море и Јужнокинеско море и копнену границу са 14 држава (слика бр. 4). Окружена је са истока Русијом и Северном Корејом, са севера

⁷⁹⁷ Шире о кинеским нуклеарним капацитетима видети у: Linton Brooks, „The Sino-American Nuclear Balance: Its Future and Implications“, у: Abraham Denmark, Nirav Patel, eds, *China's Arrival: A Strategic Framework for Global Relationship*, Center for New American Security, Washington, D. C, september 2009, izvor: internet, <http://cnas.org/node/3368>, 26/06/2012, pp. 59-76.

Русијом и Монголијом, са запада Таџикистаном, Киргистаном, Казахстаном, Пакистаном и Авганистаном и са југа Индијом, Непалом, Бутаном, Мјанмаром, Лаосом и Вијетнамом. На мору се граничи како са неким од њих, тако и са још шест других држава: Јужном Корејом, Јапаном, Филипинима, Брунејима, Малезијом и Индонезијом. Управо њена стратешка лоцираност, што је једина држава која није суперсила, а која је кључни актер у четири азијска подсистема: Североисточној Азији, Југоисточној Азији, Јужној Азији и Централној Азији, је можда најважнија од свега. Због своје повезаности са Јужном, али и Централном Азијом, Кина је важан фактор и у политици Средњег истока. Дакле, њена лоцираност у центру Азије, колико јој даје потенцијал да доминира најдинамичнијим регионом на свету, у исто време је чини и константно окруженом латентним непријатељима и укљученом у ривалства различитих врста.⁷⁹⁸



Слика бр. 4: Мапа Кине, извор: www.cia.gov

⁷⁹⁸ Више о овоме видети у: Andrew J. Nathan, Robert S. Ross, *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security*, New York, W.W. Norton, 1997.

Кинеске границе је лакше напасти него одбранити јер је дуга обала отворена за инвазију са мора, док унутрашње границе углавном чине планине које су неприступачне и тешке за утврду и контролу јер су углавном насељене мањинском популацијом која није превише лојална централној влади. Због неких од ових разлога знатан део кинеских граница није никад обележен или пређен, јер већина њих сеже преко планина, џунгле и пустиње – области које су непроходне, нарочито поједини делови Хималаја. Управо због ових карактеристика које чине спољну границу Кине она спада међу географски изоловане земље у свету.



Слика бр. 5, Кина као острво, извор:

http://www.investorsinsight.com/blogs/john_mauldins_outside_the_box/archive/2008/06/12/the-geopolitics-of-china.aspx

Према Џорџ Фридману, директору познате америчке консултантске куће Стратфор, Кина представља острво (слика бр. 5). Иако је очигледно да није са свих страна окружена водом, она јесте окружена непроходним тереном који је изолује од остатка света. На северној граници су Сибир и монголске степе – неприступачне, слабо насељене и тешко проходне. На југозападу су Хималаји немогући за прелаз. На јужној су Мјанмар, Лаос и Вијетнам са наизменичним планинама и џунглама, а на истоку је океан. Само је њена западна граница са Казахстаном проходна за путнике, али и тај пут захтева доста напора. Највећи део кинеског становништва живи у приобалном појасу дугом хиљаду миља,

насељавајући тако само трећину земље, остављајући остале две трећине веома слабо насељеним.⁷⁹⁹

Управо тај источни приобални део Кине, који је најразвијенији и најгушће насељен, се може назвати кинеским „хартлендом“ (heartland) ако се повуче паралела са „хартленд“ теоријом Хелфорда Мекиндера и Николаса Спајкмена (Nicholas J. Spykman), иако се суштински налази у глобалном „римленду“.⁸⁰⁰ Он је издвојен у физичко-географском смислу и представља стратешки центар Кине, јер се највећи део привреде налази управо у овом делу земље. Одатле су кренуле све економске реформе које су се даље шириле и на западни неразвијенији део.

Додатне аргументе о својеврсној „затворености“ Кине износи и Роберт Д. Каплан, познати амерички спољнополитички новинар. Наиме, анализирајући раст кинеске поморске моћи он тврди да је главни проблем са којим се ова држава суочава распоред америчких трупа и поморских снага на широком појасу који се протеже од Јапана преко Кореје, Тајвана, Филипина до Аустралије. Оне помало личе на „још један кинески зид“, осмишљен да блокира евентуални кинески излазак на светска мора.⁸⁰¹ Упркос чињеници да излази на три мора, Кина је земља којој недостају капацитети за излазак из њих и господарење светским водама. Ситуација подсећа на стање у ком се царска Русија налазила са Црним

⁷⁹⁹ George Friedman, *The Next 100 years: Forecast for the 21st Century*, Doubleday, New York, 2009, p. 89.

⁸⁰⁰ Мекиндер полази од поделе света према основним физичко-географским одликама на светско језгро или осу (Pivot area), која обухвата северни и централни део евроазијске централне масе и рубне области, подељене на два појаса. Први је „унутрашњи полумесец“, у којем се налазе спољни делови евроазијског континенталног масива и северна половина Африке. Други је „спољашњи полумесец“, који чине острва-континенти (Северна и Јужна Америка, Аустралија, Јапан итд) и Јужна половина Африке. Halford J. Mackinder, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, April 1904, p. 421-437. Сличну просторно-функционалну структуру света даје и Спајкмен, који заступа гледиште о постојању две основне геополитичке целине. Прва је „рубна област“ (Rimland), а друга „предео срца“ (Heartland). Francis P. Sempa, *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2002, pp. 72, 75. Упркос различитом виђењу која од две области има одлучујућу улогу у остварењу планетарне доминације, оба теоретичара сагласна су у томе да су превласт над светом и превласт над „рубном облашћу“ евроазијског континенталног масива узајамно зависни и предуслов је делотворне контроле средишње области, или како је то Мекиндер формулисао у свом чувеном упозорењу учесницима Версајске мировне конференције: „(...) ко влада пределом срца заповеда светским острвом (евроазијско-афричким континенталним масивом, прим. аут); ко влада светским острвом заповеда светом“. Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 5.

⁸⁰¹ Robert D. Kaplan, „China’s Two-Ocean’s Strategy“, u: Abraham Denmark, Nirav Patel (eds), *China’s Arrival: A Strategic Framework for Global Relationship*, Center for New American Security, Washington D.C, September, 2009, izvor: internet, http://www.cnas.org/files/documents/publications/CNAS%20China%27s%20Arrival_Final%20Report.pdf, , 26/06/2013, pp. 43-59 .

морем, које је због своје затворености (осим у подручју Босфора и Дарданела) личило, по речима руског генерала Павела Нахимова (Pavel Nakhimov), на боцу чији су чеп у рукама држали Османлије.⁸⁰² Та својеврсна „затвореност“ Кине додатно је појачана присуством седме флоте морнарице Сједињених Америчких Држава. Све то заједно чини да Кина помало пати од клаустрофобије.

Када је у питању други чинилац, историјски, треба споменути да он има велики утицај на савремену Кину. Треба имати на уму да њена цивилизација има преко 2.000 година дугу историју. Током ње, по речима професорке Драгане Митровић, Кина је била нападана од стране племена из Централне Азије, западних сила и Јапана, те је сасвим логично што у кинеској политичкој култури постоји константан осећај забринутости па чак и страх од инвазије или претње инвазијом од стране непријатељских сила. Захваљујући својим филозофско-религиозним системима, Кина је апсорбовала своје освајаче и доказала своју унутрашњу снагу намећући им свој интелектуални и друштвени стил. Хиљадугодишња уметност владања и ту је дошла до изражаја. Ако није могла директно да их савлада, она је покушала да раздвоји своје противнике или да их међусобно посвађа. Кад ни то није могла, онда би настојала да проникне у планове непријатеља и да их унапред онемогући. Кинески императори су се строго придржавали упутства Мајстора Суна (Сун Це) – да је најбоље напасти ратне планове непријатеља, а најмање корисно његову тврђаву. Стога, услед страха од инвазије, један од главних приоритета Кине је био да одржи довољну економску и војну снагу да одврати од инвазије или је на крају спречи. Стога је кинеска спољна политика морала да испуни веома тешке циљеве, да спречи доминацију других држава у региону, да алармира уколико било шта примети, што је врло лако могло да пређе у управо супротно - доминацију саме Кине док шири сарадњу са својим суседима.⁸⁰³ Може се рећи да је њена примарна стратешка оријентација и брига одувек била заштита територијалног интегритета,

⁸⁰² Slavoljub Šušić, *Balkanski geopolitički košmar*, Vojna knjiga, Beograd, 1995, str. 8.

⁸⁰³ Dragana Mitrović, „PR China's Border Issues within the Framework of Modernization and Opening up“, *Comparative analyses from Southeastern Europe and East Asia, selected papers from the Belgrade Conference, LICCOSEC*, vol. 17, Osaka, p. 77.

а да је из ње изведен други стратешки интерес – поновно уједињење свих кинеских територија.⁸⁰⁴

Историја међународних односа показује да, снажни успон неке државе може озбиљно угрозити постојећу равнотежу снага, а начин на који се он одвија, може код других држава изазвати сумњичавост, антипатију па чак и страх. Империјална Кина (на кинеском језику се кинеска држава звала „Средишње царство“ или *цунгуо*).⁸⁰⁵ Тај назив је остао до данас, само му је придодато оно „народна република“, те се може рећи да је она данас Народна Република Средишњег царства) током историје доминирала Азијом те су многе околне државе у одређеном историјском периоду биле у вазалном односу према царском двору. Последица тога је била да је кинеска цивилизација и култура политичком превлашћу и својим снажним притиском и ширењем на гранична подручја гушила околне народе. Кина је одувек сматрала себе значајном државом, престижном цивилизацијом и „центром гравитације“ у светским пословима, чији пројекти и идеје треба да допринесу напретку, миру и стабилности.⁸⁰⁶ Стога, није случајно да њен снажан успон крајем XX и почетком XXI века изазива негативна историјска сећања⁸⁰⁷ и страх да ће поново хтети да створи поредак у коме ће бити центар система потчињених држава.⁸⁰⁸ Све видљивија је била бојазан међународне заједнице да би оваква снажна држава могла постајати све агресивнија те наметати своје интересе другима, у првом реду суседним државама. Резултат таквих размишљања представља тзв. „теорија кинеске опасности“ (China Threat Theory), која своје најснажније заговорнике има у САД-у, али и у неким круговима у суседним државама Кине, што је разумљиво, јер би „кинеска опасност“ најпре пореметила сигурносно уређење у азијској регији, које се темељи на снажној америчкој присутности. По Џон Миршајмеру оснивачу

⁸⁰⁴ Dragana Mitrović, „Kineska politika prema zapadnom Balkanu-Jugoistočnoj Evropi“, u: Dragan R. Simić, *Integracija zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti*, Udruženje za studije SAD u Srbiji i Ćigoja štampa, Beograd, 2011, str. 266.

⁸⁰⁵ Ludovic Woets, „Scénarios pour la Chine“, izvor: internet, <http://www.diploweb.com/p5woet01.htm>, 18/06/2012.

⁸⁰⁶ Michael D. Swaine, Ashley J. Tellis, *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*, RAND, Santa Monica, 2000, стр. 15. За историју Кине, а посебно њене филозофије и начин на који се формирао њен поглед на свет видети: Fung Ju-Lan, *Istorija kineske filozofije*, Nolit, Beograd, 1992.

⁸⁰⁷ Ozren Baković, „Miroljubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija“, *Politička misao*, br.1, 2004, str. 4.

⁸⁰⁸ David C. Kang, „Hierarchy in Asian International Relations: 1300-1900“, *Asian Security* 1, 1, 2005, p. 59-79.

офанзивног реализма у науци о међународним односима, улога великих сила, у овом случају САД, је да у Источној Азији треба да делују као „офшор балансер“, настојећи да спрече неку другу силу у региону да оствари регионалну хегемонију. Такве државе у својој „теорији равнотеже (политичких) интереса“ Рандал Швелер назива „државама лавовима“ које имају за задатак да очувају постојећу расподелу моћи у међународном систему тј. очувају равнотежу снага.⁸⁰⁹

Будући да је мирно међународно окружење у исто време и предуслов дугорочног развоја, не чуди што је највише руководство посветило велику пажњу питању импликација кинеског успона на светски поредак. Највећа се пажња посветила изучавању историјских околности успона неких других великих сила како би се, узимајући у обзир и искуства кинеске државе, избегле негативне последице. Ангажовани су најпознатији кинески историчари и теоретичари међународних односа. Резултат тих истраживања је теорија „мирољубивог успона“ која својим аргументима треба разуверити следбенике теорије о „кинеској опасности“.⁸¹⁰ С друге стране, док се у међународном контексту користи термин успон, у политичком говору унутар Кине користи се термин обнова (помлађивање – *rejuvenation*). Оба израза имају могуће негативне конотације. Израз „успон“ (*engl. rise*) може упућивати на својеврсну транзицију моћи са старе, етаблиране силе на нову, растућу, док израз „подмлађивање“, пак, може завести у смислу да се ради о обнови кинеске империјалне доминације. Стога, ако се има у виду да је снага кинеске државе више од сто педесет година била у опадању и да је то произвело својеврсни менталитет „жртве“ ове нације, кад се говори о обнови, њен успешни развој не призива империјалну славу, него сигнализира напуштање менталитета „жртве“ те обнову националног самопоштовања.⁸¹¹ Таква Кина неће и не може реметити постојећи светски ред, објашњава теорија „мирољубивог успона“. Према Руану успон је легитиман циљ, а мир је истодобно његов циљ и предуслов, који неће узнемирити досадашњу равнотежу снага, него ће, штавише, бити користан суседним државама и светској заједници. У том се контексту кинески успон уклапа у тренд регионалног успона

⁸⁰⁹ Randal L. Schweller, „Bandwagoning for Profit - Bringing the Revisionist State Back In“, *International Security*, Vol. 19, No. 1. Summer, 1994, p. 101.

⁸¹⁰ Ozren Baković, „Miroљubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija“, *op. cit.*, str. 2.

⁸¹¹ Chen Jian, *Mao's China and the Cold War*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2001, p. 279.

у Азији као и у процес глобализације. Један од аргумената да он неће реметити постојећи светски ред јесте и чињеница да кад се мери укупна економска снага Кине у односу на број становника, тада се ради о типичним показатељима сиромашне односно земље у развоју (нарочито када се мери кинески БДП по глави становника у односу на амерички).

Чињеница је да би ремећење регионалног и светског безбедносног поретка изазвало супротстављање других сила од чега се Кина не би могла успешно одбранити. Критичари ће истакнути да је посредни само „куповање“ времена те да ће се кинеско право лице аспиранта на хегемонијску доминацију показати тек кад се досегне одговарајућа национална снага. По њима, свака нација са снажним унутрашњим растом тежи ка томе да прошири своје спољнополитичке амбиције и интересе,⁸¹² што професор Универзитета Принстон Џон Ајкенбери назива „транзиционим анксиозношћу“,⁸¹³ а превише самопоуздања може довести до ситуације да суседи помисле да Кина жели да доминира Азијом. Зато је, сматрају аутори теорије „мирољубивог успона“, важно ову идеју претворити у применљиву политику.⁸¹⁴ Када се узме у обзир и Каутиљина изјава да је „сусед природни непријатељ“,⁸¹⁵ Кина је са јачањем своје економске моћи, како би избегла политику стварања савеза САД са другим силама забринутим због пораста њене моћи и примену империјалног приступа „завади па владај“,⁸¹⁶ кренула да решава проблеме са својим суседима користећи приступ „no pain, all gain“.

Седамдесетих година она је такође улагала напоре како би побољшала односе са свим азијским земљама, поделивши их притом у неколико група (апстрахујући СССР и Јапан). Прву групу су чиниле земље са којима се она оштро политички конфронтира, као што су Вијетнам и Авганистан. У другој групи су

⁸¹² Роберт Гилпин и други, чије разумевање међународних односа је обично познато као офанзивни реализам.

⁸¹³ По њему „државе у успону желе да претворе своју новостечену моћ у значајнији утицај у глобалном систему, да преобликују његова правила и институције у складу са њиховим властитим интересима. Силе у опадању, са друге стране, се плаше гибљења контроле (над међународним системом – прим. аут) и забринуте су за безбедносне последице своје ослабљене позиције“. G. John Ikenberry, „The Rise of China and the Future of the West“, извор: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/63042/g-john-ikenberry/the-rise-of-china-and-the-future-of-the-west>, 30/06/2013, p. 26.

⁸¹⁴ Ozren Baković, „Miroљubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija“, op. cit, str. 4.

⁸¹⁵ О Каутиљином схватању међународних односа видети шире у: Dragan R. Simić, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 30-41.

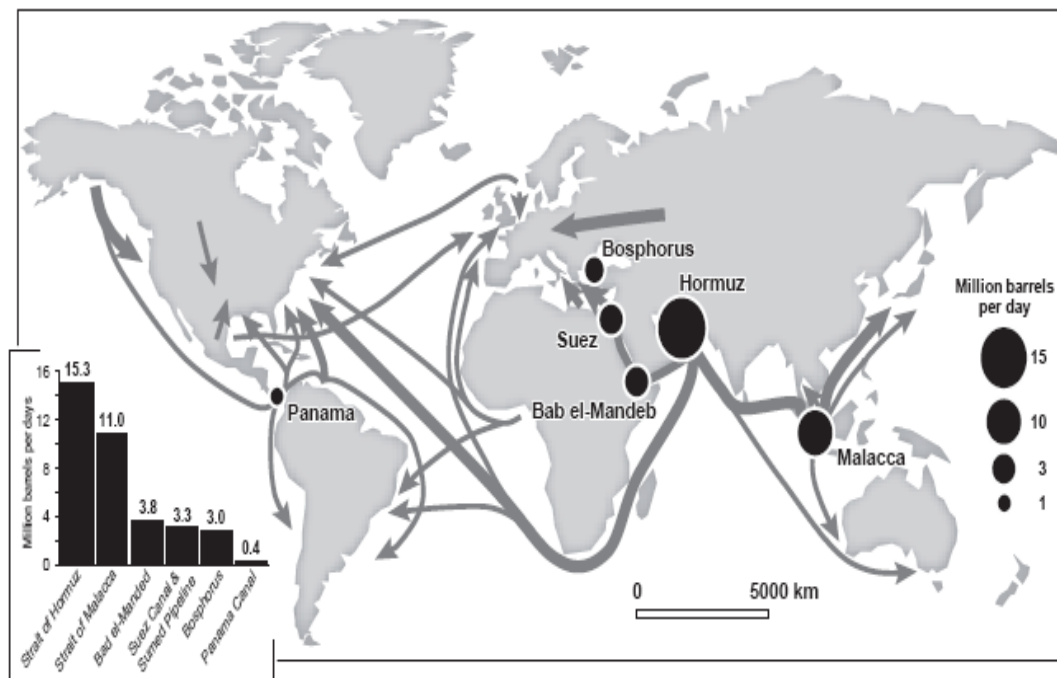
⁸¹⁶ Више о томе видети у: Џозеф Нај, *Будућност моћи*, оп. цит.

биле земље са којима настоји да реши отворена питања, као што је Индија. У трећој групи су биле земље које су због одређених геополитичких и других околности још помало „зазирале“ од Кине, као што су Индонезија, Сингапур и Малезија. У четвртој групи су биле земље са којима има релативно добре односе, као што су Тајланд и Филипини. Пету групу су чиниле земље са којима је Кина имала изразито пријатељске односе, као што су Бурма, Пакистан, Непал, Бутан, Шри Ланка и Демократска Кампуџија (Сиханук, Сон, Сан, Кије Сампан). Данас разуверавање суседа да им од Кине долази било каква претња у безбедносном смислу представља један од њених пет спољнополитичких циљева. Две деценије раније, први неопходан и најважнији корак у том процесу и предуслов за концентрисање на економске циљеве било је смањење тензија и коначно решење граничног питања из 1969. године са својим огромним суседом - Совјетским Савезом, а затим и са њеним сукцесором - Руском Федерацијом. Питање најдуже и најскупле непријатељске границе на свету је почело са решавањем потписивањем Споразума 1991. и 1994. године којим је решено 97 процената граничног питања, да би се коначно, питање решило Протоколом из 1999. године и Споразумом из 2004. године. Званична церемонија уприличена поводом повољног решавања овог проблема у октобру 2008. године је представљала и званичан крај неспоразума између две државе. У међувремену је након установљавања Шангајске организације за сарадњу (са Кином, Русијом, Киргистаном, Казахстаном, Таџикистаном и Узбекистаном као оснивачима) потписан и Споразум о добросуседству и пријатељској сарадњи са Русијом као један вид стратешког партнерства. Бобо Ло је 2008. године сарадњу ове две државе описао као „осу погодности“. Данас се слободно може рећи да њихов однос никада није био погоднији. Након тога је решено и питање граница са Казахстаном, Киргистаном и Таџикистаном. Уговоривши у децембру 31. децембра 2008. године демаркациону граничну линију са Вијетнамом, Кина је коначно решила проблем границе са 12 од 14 суседа, оставивши питање граница са Бутаном (са којим нема дипломатске односе) и Индијом као последње.



Слика бр. 6: Кинеске увозне транзитне руте у 2011. години, извор: http://www.defense.gov/pubs/pdfs/2011_CMPR_Final.pdf

Трећи чинилац, геоекономски, је најзначајнији имајући у виду да је НР Кина важан економски играч у свету и да управо економска моћ представља основу за све друге врсте моћи, нарочито војну. Како би и даље одржавала висок економски раст на првом месту су јој неопходни сигурни енергетски ресурси. Имајући у виду да од осамдесетих година XX века Кина не може сама да задовољи своје енергетске потребе принуђена је да увози нафту и остале енергенте (осим угља). За то јој је потребно да путеви снабдевања буду сигурни (слика бр. 6). Већина њих су поморски путеви којима се поред енергената одвија и увоз и извоз њених производа. Због тога она, као и друге државе, покушава да оствари што већу контролу над њима (слика бр. 7).



Слика бр. 7. Поморски путеви снабдевања нафтом, извор: Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

Највећу пажњу заокупљају дешавања у Јужном и Источном кинеском мору. Брунеји, Малезија, Филипини, Тајван и Вијетнам полажу права на острва у Јужном кинеском мору на која полаже и Кина, која тврди да 90 процената овог мора припада њој. Две групе острва су спорне: Киша (Параселска) и Нанша (Спратли). Чак 90 процената комерцијалне робе која путује са једног континента на други иде бродским контејнерима, а половина тих материја по тонажи, и трећина по новачној вредности, иде кроз ово море, које повезује Индијски океан са западним Пацификом. Поред тога, Јужно кинеско море има доказане резерве нафте од око седам милијарди барела и процењених 900 трилиона кубних метара природног гаса. Стога, може се рећи да је истовремено реч о кључном светском поморском путу и о занимљивом енергетском налазишту. Иако су је ове државе, које имају сопствено виђење територијалног разграничења, оптуживале да жели да отме енергетске ресурсе осталим државама, чињеница је да је Кина неколико пута предложила заједничко истраживање и кооперацију, чиме је дала до знања да јој у првом плану нису енергетски ресурси који тамо леже, већ заузимање

позиција које би у будућности могле да јој омогуће надзор над овим врло важним поморских коридором.

Од стратешке важности, као кључна пловидбена рута, је Источно кинеско море. У њему се налазе острва Сенкаку (на кинеском Диаоју) која, осим што спадају у подручје богато нафтом, гасним налазиштима, минералима и рибом, представљају велики безбедносни изазов јер на њих осим Кине полажу права и Тајван и Јапан. Довољно је погледати карту Азије, да се види колику стратешку важност она имају. Налазе се у непосредној близини Тајвана, који је угаони камен тренутне геополитичке конфигурације у регији. Тајван дели кинеска мора на источно и јужно и раздваја Кину од Пацифика. Његово сврставање уз САД држи Кину „затворену у кутији“ и онемогућава ширење њеног утицаја на Пацифик. Сврставање уз Кину би то у потпуности променило, јер би она у том случају изашла из „кутије“ и била у могућности да пројектује своју војну моћ на Пацифику.⁸¹⁷ Од усвајања програма националне одбране 1976. године, заштита ове поморске руте је примарни задатак поморских снага Јапана. Међутим, тензије се све више повећавају јер је Јапан 2012. године извршио национализацију три острва која су у приватном власништву, а Кина 2013. године прогласила Диаоју острва за главни национални интерес. То показује колику Кинези важност придају овом питању јер Влада термин „национални интерес“ углавном употребљава када су у питању Тајван, Тибет и Синђанг. Како Јапан одбија преговоре о овим острвима не признајући да проблем уопште постоји Кина је 22. новембра 2013. године прогласила нову мапу ваздушне одбрамбене идентификационе зоне, којом залази у територију Јапана, Јужне Кореје и Тајвана (обухвата и спорна острва).⁸¹⁸ Ово само повећава већ постојеће тензије у овом делу региона.

⁸¹⁷ Академија за дипломатију и безбедност, „Какав ће бити одговор Кине на нову америчку Војну доктрину?“, извор: интернет, <http://www.diplomatija.com/sr/4196/news/kakav-%C4%87e-bitiodgovor-kine-na-novu-ameri%C4%8Dku-voynu-doktrinu>, 26/06/2013.

⁸¹⁸ Rongxing Guo, *Cross-Border Resource Management*, Newnes, UK, 2012, pp. 259-260. Након истраживања на терену које су спровели 1895. године, када су закључили да су Сенкаку острва ненасељена, јапанска влада их је 1895. године инкорпорирала као саставни део територије Јапана (у оквиру Окинава префектуре). То су урадили по теорији „terra nullius“ незвано за Уговор из Шимоносеквија којим је 1895. године окончан Кинеско-јапански рат. Након Другог светског рата ова острва нису враћена Републици Кини, већ су стављена под управу САД као део Окинава префектуре. Међутим, крајем шездесетих година XX века, експедиција УН из Банкока проналази налазишта богата нафтом испод морског дна. Већ 1971. године Тајван објављује своје територијалне претензије на ова острва, а неколико месеци касније и НР Кина која тврди да је Јапан „узурпирао“ ова острва током Кинеско-јапанског рата. Она такође тврди да је Јапан потписивањем Декларације из Каира и из Потсдама 1943. и 1945. године прихватио да заједно са

Контрола енергетских ресурса и путева њихове дистрибуције данас представља један од највећих показатеља моћи те постаје јасно зашто су ове и друге поморске тачке важне. Америчка морнарица и ваздухопловство, више него било ко други, држи те линије комуникације под контролом, што Кини представља проблем. Осамдесетак хиљада америчких војника је још увек стационирано у Јапану и Јужној Кореји, а ту се налази и Седма флота морнарице САД, као и трупе на Филипинима. Чињеница је да Кина нема намеру да иде у рат са овом државом, али исто тако не жели да њена трговина и снабдевање енергентима буде ометано у време евентуалних криза. Кроз Малајски мореуз се превезе шест пута више нафте него што пролази кроз Суецки канал и седамнаест пута више него што пролази кроз Панамски канал. Отприлике две трећине енергетског снабдевања Јужне Кореје пролази тим путем, готово 60 процената јапанских и тајванских потреба, док у Кину кроз Јужно кинеско море стиже око 80 процената њеног увоза сирове нафте. То потврђује изјаву професора Пекиншког универзитета Чанг Шаофенга: „Ко год контролише Малајски мореуз, ефективно држи у захвату кинески стратешки енергетски пролаз и може да запрети кинеској енергетској безбедности у било ком тренутку“. Ову ситуацију поједини кинески теоретичари називају малајском дилемом, повлачећи паралелу са безбедносном дилемом (слика бр. 8). Стога, може се рећи да је Кина рањива на било какву врсту блокаде или изолације коју би евентуално САД у неком тренутку неметнуле.⁸¹⁹

Тајваном врати Републици Кини и ова острва. Међутим, Јапанци тврде да се то односило само на територије које су одузете од династије Ђинг што се не односи на Сенкаку острва која нису припадала никоме и која су била ненасељена. Приликом нормализације односа између НР Кине и Јапана 1972. године није било говора о овој теми, као ни приликом доласка Денг Сјаопинга 1978. године у Јапан да потпише Споразум о миру и пријатељству између ове две државе. То питање је одложено за неке наредне генерације лидера. У априлу 1992. године НР Кина је усвојила Закон о територијалном мору и граничној зони којим је инкорпорирала Сенкаку острва територији своје државе. Јапанска влада је на то оштро протествовала. НР Кина све време жели да преговара о овом питању, међутим, Јапан не признаје да сукоб око ових острва уопште постоји. Тајван је у међувремену потписао са Јапаном Споразум о рибарству. Додатно повећање тензија изазива 2012. године јапанска национализација три острва која су била у приватном власништву. Стога, без могућности да преговара, Пекинг прави корак даље и 22. новембра 2013. године проглашава ваздушну одмрамбену идентификациону зону изнад ових острва што изазива додатне тензије. Zhang Qingmin, *China's foreign policy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 20, 2013; Tadashi Ikeda, „Getting Senkaku History Right“, *The Diplomat*, извор: интернет, <http://thediplomat.com/2013/11/getting-senkaku-history-right/?allpages=yes>, 01/12/2013; David E. Sanger, „In the East China Sea, a Far Bigger Test of Power Looms“, *The New York Times*, извор: интернет, <http://www.nytimes.com/2013/12/02/world/asia/in-the-east-china-sea-a-far-bigger-test-of-power-looms.html?pagewanted=1&r=1>, 01/12/2013.

⁸¹⁹ Ову ситуацију поједини теоретичари називају кинеском малајском дилемом. Ian Storey, „China's Mallaca Dilemma“, *China Brief*, Vol. 6 Issue 8, April 11 2006, извор: интернет,

Како би обезбедила сигуран пролаз својим енергетским ресурсима и трговинској размени у случају да се деси нека ванредна ситуација, како би могла ефективно да реагује, она је основала војни гарнизон Санша (Sansha, Paracelus), поставила ракетне бригаде на кинеском копну наоружане противбродским балистичким ракетама Донг-Фенг 21Д, јединим оружјем на свету које са велике удаљености, тј. са копна, може да угрози непријатељски носач авиона.



Слика бр. 8: Малајска дилема, извор: Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

Из тог разлога она својом енергетском стратегијом покушава да ублажи зависност од превоза Малајским пролазом кроз Јужно кинеско море или кроз Хормуз мореуз. То ради тако што повећава напоре за снабдевање нафте копном из Русије и Казахстана, градњом гасовода од Бурме до Кунминга или плановима за оживљавање древног „пута свиле“ који би ишао од западне Кине, преко Централне Азије, Ирана, Турске на Балкан итд. Овај пут би смањео време путовања до европских тржишта са просечних 36 дана контејнерским бродом, на десетак дана возом пружајући у исто време и јефтинији превоз (са 167 долара на 111 долара по тони). Такође он би унапредио политичку комуникацију држава

http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31575&tx_ttnews%5BbackPid%5D=196&no_cache=1, 26/06/2013.

кроз које би пролазио, транспортну инфраструктуру, слободну трговину, омогућио коришћење локалних валута у размени и повећао културолошку интеграцију. Такође она тражи алтернативу градњом лучких објеката дуж Индијског океана, на другој страни Малајског мореуза, у Мјанмару, Шри Ланци, Бангладешу, Пакистану и Кенији (слика бр. 9). Ова градња иако је мотивисана комерцијалним мотивима, јер раде приватне кинеске компаније, представља у исто време и њен стратешки државни интерес.



Слика бр. 9: Алтернативни правци, извор: Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

Треба имати у виду да се геополитичке концепције глобалне супремације деле на две велике групе – копнене (телурократске), чији је теоријски „отац“ Хелфорд Мекиндер, и поморске (таласократске), чији је родоначелник амерички адмирал Алфред Махен (Alfred Thayer Mahan). Светски историјско-политички процес стално одржава енергија ове географски засноване дуалности. На основу геополитичког идентитета водећих светских сила стварају се војни савези, политичко-економске интеграције, интересне сфере и регионалне групације. У њих се вољно-невољно укључују појединачне слабије државе, настојећи да

остваре симбиозу интереса непосредно са државама-језгрима или, пак, са другим моћним државама нижег хијерархијског ранга.⁸²⁰

Током трајања Друге Југославије српски телурократски идентитет нашао се „заробљен“ унутар граница „златног кавеза“ таласократске јужнословенске супрадржавне творевине. Њеним распадом обнова српског геополитичког идентитета као телурократског замењена је неојугословенским таласократским идентитетом како би се извршила припрема за укључивање у евроатлантске интеграције.⁸²¹ Иако српски етнички простор и српске земље, у изворним географским габаритима, имају дугачак сектор излаза на море, српски геополитички идентитет није се развио у таласократски. Разлог би требало тражити у историјско континуираном онемогућавању маритимне партиципације, како у етно-просторном смислу, тако и у државотворном смислу. Стога за Србију и српске земље у целини важи својство „landlocked country“ хендикеп. Дакле, српски геополитички идентитет јесте телурократски, али он није резултат природне, исконски једнозначне одређености, већ је такав постао на историјски индикован, принудни начин. То не значи да српски простор аутоматски припада телурократском ареалу на глобалном плану, у светској антагонистичкој подели на „копнену моћ“ и „поморску моћ“. Штавише, већина кључних геополитичких концепција идентификује Балкан као зону контакта и конфликта, где се две глобално супротстављене опције боре за стицање предности.⁸²² И док по Мекиндеровој теоријској поставци из 1919. године, читав Балкан и српске земље у његовом саставу припадају „хартленду“, по Николасу Спајкману припадају „римленду“ који представља предмет надметања таласократије и телурократије за остваривање примата, за запоседање одскочне даске ради продора поморских сила ка континенталној унутрашњости и за простор где САД морају да остваре неупитну контролу ако желе светску надмоћ.⁸²³ Збигњев Бжежински Југославију и Србију сврстава у „римленд“ обухваћен границом ареала таласократске Европе, коју сматра „најбитнијим америчким геополитичким мостобраном на евроазијском континенту“, констатујући да она „остаје у великој мери један

⁸²⁰ Миломир П. Степић, „О српском геополитичком идентитету“, *Српска политичка мисао*, бр. 2, 2012, стр. 23.

⁸²¹ *Ibidem*, str. 33.

⁸²² *Ibidem*, str. 24.

⁸²³ *Ibidem*, str. 26.

амерички протекторат, чије државе „подсећају на античке вазале и зависне територије“.⁸²⁴ Међутим, гледајући само Балкан и позицију Србије, моће се рећи да она данас припада балканском „хартленду“. Аналогно примарном (евроазијском) „римленду“ под контролом таласократских сила (раније Велика Британија, а потом САД и НАТО), одговара секундарни (балкански) „римленд“ кога чине државе и етнички простори који имају приступ морима која заплъускују балканске обале. Из овог паралелизма проистиче одређење српског телуократског геополитичког идентитета, који потврђују систематска потискивања од мора и бројни дубоки продори („клинови“) из секундарног (балканског) „римленда“ у секундарни (балкански, српски) „хартленд“.⁸²⁵

Уколико на исти начин сагледамо НР Кину, у оквиру азијског континента, може се рећи да је она представља такође део „римленда“, али далекоисточног. Само њени централноазијски делови и појас према Монголији спадају у „хартленд“, све што је ближе речним сливовима који се уливају у Кинеско море је „римленд“. Међутим, унутар региона Источне Азије секундарни „хартленд“ сигурно представља НР Кина тј. њен источни приобални и најразвијенији део, док се за њен геополитички идентитет може рећи да је у исто време и таласократски и телуократски. У односу на историјски доминантан телуократски правац (1656. године је царски указ забранио да „макар и пањ отплута у море“) у годинама које долазе доминираће таласократски правац.⁸²⁶ „Океан је главни стратешки одбрамбени правац, док политички и економски фокус лежи на обалским областима. Како у садашњости, тако и у временима која ће доћи, стратешки фокус Кине биће усмерен ка мору“, рекао је генерал Ми Женју. Идеју таласократске стратешке визије је креирао генерал Лиу Хуађинг 1985. године. Она је заговарала одустајање од система обалске одбране и прелажење на наредну фазу са већом стратешком дубином (offshore defence) кроз две фазе - до првог и другог ланца острва. Њен циљ је био по речима професора Јанг Јиа „достизање таквих

⁸²⁴ Ibidem, str. 27.

⁸²⁵ Миломир П. Степић, „О српском геополитичком идентитету“, оп. цит, стр. 29.

⁸²⁶ Телуократски (западни, евроазијски) правац има за циљ деловање усмерено дуж два узајамно повезана вектора – ка западним провинцијама Синђанг и Тибет – што је мотивисано потребом снажнијег уплива у централни део Евроазије који је веома богат ресурсима који су неопходни за даљи развој кинеске економсије. Таласократски (пацифички и индијски) правац је проузрокован повећаном потребом стратешког присуства у евроазијском „римленду“ и обезбеђењем виталних поморских линија комуникација којима Кина увози велики део сировина неопходних за њену привреду и извози производе на страна тржишта.

могућности да ни један ланац острва не може да затвори кинески приступ морима, као и да ни једна држава или коалиција не могу да је спрече да одбрани своје стратешке интересе“. Из тог разлога је Си Ђинпинг приликом преузимања дужности председника изјавио да ће поморска индустрија бити кичма кинеске индустрије у наредном периоду. На трећој пленарној сесији XVIII конгреса су усвојене мере које дефинишу реструктуирање кинеских оружаних снага и НОАК где ће већи акценат бити стављен на јединице ратног ваздухопловства и ратне морнарице.

Иако Дејвид Шамбау тврди да Кина није чак ни доминантна сила у свом региону чињеница је да је суседи ипак доживљавају као претњу. Како тврди Џозеф Нај, третирање Кине „експлицитно као претње је најсигурнији начин да она то стварно и постане“.⁸²⁷ Минксин Пеиа тврди да је „успон Кине изазвао страх и нелагодност а не ентузијазам међу азијским државама“.⁸²⁸ На првом месту ту су Јапан и Индија које се труде да спрече кинеску доминацију у Азији. Разлог за то је што се Кина очигледно опажа као главни ривал САД на регионалном и глобалном нивоу.⁸²⁹ Она са својом старом цивилизацијом, растућом економијом и „тоталитарним политичким поретком“ може представљати пожељан модел за бројне државе у Азији, што би појачало њену моћ на широком простору од Евроазије до Индокине. Томе у прилог говори и „теорија равнотеже претњи“, коју је крајем осамдесетих година XX века „поставио“ Стивен М. Волт, професор међународних односа на „John Kennedy School of Government“ Харвард универзитета. Наиме, покушавајући да осмисли образац на основу којег су се на подручју Средњег истока формирали војни савези, професор Волт сматра да „теорија равнотеже снага“ не даје задовољавајући одговор. Према њој се они формирају у циљу стварања противтеже некој држави или савезу који има хегемонистичке амбиције. Дакле, моћ је оно што се уравнотежује, док по „теорији

⁸²⁷ David Shambaugh, *China Goes Global: The Partial Power*, op. cit, p. 8.

⁸²⁸ Minxin Pei, „Think Again Asia's Rise“, *Foreign Policy*, извор: internet, http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/06/22/think_again_asias_rise?print=yes&hidecomments=yes&page=full, 26/06/2013.

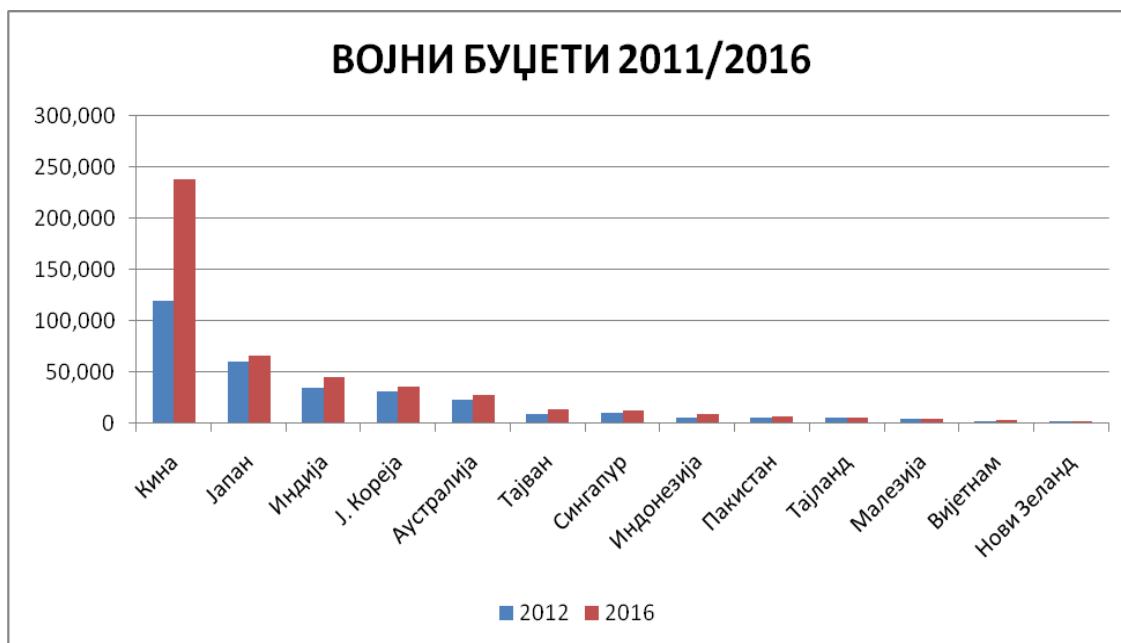
⁸²⁹ Bill Emmott, *Rivals - How the Power Struggle between China, India and Japan will Shape Our Next Decade*, Allen Lane, London, 2008, pp. 8-14. За сличне аргумент видети и: Brahma Chellaney, „Obama should speak up for India in Beijing“, *Financial Times*, November 12 2009, извор: internet, <http://www.ft.com/cms/s/0/8ad9b826-cff3-11de-a36d-00144feabdc0.html>, 27/02/2013; такође и: Jyoti Thottam, „A Rivalry on the Roof of the World“, *Time*, Monday, November 2, 2009, извор: internet, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1931739,00.htm>, 26/02/2013.

равнотеже претњи“ претња, тј. њена перцепција је оно због чега се државе удружују. Претња се по њему састоји из четири дела: процене нечије моћи,⁸³⁰ близине (мисли се на географски положај земље која се схвата као претња у односу на оног ко је перципира), офанзивних војних капацитета које поседује и агресивности намера. На пример, за време Хладног рата, САД, упркос својој премоћи у светским пословима, нису наспрам себе имале коалицију држава која је покушавала да уравнотежи њену моћ. Западна Европа, Јапан и остали, опажали су Совјетски Савез као много већу претњу. Исто тако, у време Првог светског рата, Немачка је схватана као претња, а не Велика Британија, како би то теорија равнотеже снага сугерисала.⁸³¹ Примењујући ову теорију на подручје Југоисточне и Источне Азије можемо се запитати зашто би Јапан, Индија и Кина уравнотежавале САД. Вероватнија је претпоставка да би у случају кинеске доминације овим подручјем Јапан, Кореја и Индија пре остале у савезу са Америком, а не би постале део евентуалне кинеске сфере утицаја. Разлог за то треба тражити, како то Џон Миршајмер тврди, у томе што за пројекцију америчке моћи преко океана, постоји препрека у „стопирајућој моћи воде“, те то чини хегемонију САД у том региону неизводљивом, док се Кина налази у њиховој непосредној близини. Жеља држава да очувају свој положај у систему је јача него да повећају своју моћ, тврди Кенет Волц. Кад се томе дода и фактор „перцепције моћи“, да ви нисте оно што јесте, већ да сте онакви каквим вас други виде, ситуација са проценом ко је у ком тренутку моћнији и коме се треба приклонити постаје још сложенија, а последице одлуке далекосежније. Стручњаци који се баве психологијом односа између људи, народа и држава схватају да се због тзв. „игре непотпуних информација“ (никада не знате све о неком другом и о његовим намерама) веома често долази до погрешне перцепције намера друге стране, које кад се помешају са дубоко усађеним осећајем несигурности у човеку, за последицу имају да појединци врло често не умеју да процене одакле долази стварна опасност, ако је уопште и има. И управо то је суштина безбедносне

⁸³⁰ О чиниоцима који се морају узети у обзир како би се израчунао индекс моћи шире видети у: Hu Angang, Men Honghua, *The Rising of Modern China: Comprehensive national Power and Grand Strategy*, извор: интернет <http://www.csf.kiep.go.kr>, 20/05/2012.

⁸³¹ Више о томе видети у: Stephen M. Walt, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987; или: Stephen M. Walt, „Keeping the World „Off-Balance“: Self-Restraint and U.S. Foreign Policy“, у: G. John Ikenberry, ed., *America Unrivaled-The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2002, pp. 121-154 (нарочито стране 133-141).

дилеме, једне од средишњих категорија реалистичке теорије међународних односа.⁸³²



Графикон бр. 6: Поређење војних буџета држава у региону у периоду од 2012-2016. године, извор: http://www.defense.gov/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf.

Управо константно повећање војног буџета, којим Кина стално јача свој војни потенцијал, као и разне пројекције које праве аналитичке куће да ће Кина до 2016. године бити у позицији регионалног хегемона јер ће имати војни буџет као све државе заједно у региону, доводи до појаве безбедносне дилеме и нове трке у наоружању. Државе као Јапан верују да она има и друге намере од оних које јавно прокламује (графикон бр. 6 и табела бр. 5).⁸³³ Кина га је заменила на месту „локомотиве“ економског развоја Азије, а ту је и његова уска повезаност са САД потврђена декларацијом Клинтон-Хашимото 1996. године због чега дугогодишњи

⁸³² Иако формулисана још 1950. године од стране Цона Херца, њено најпознатије одређење дао је професор Колумбија универзитета Роберт Цервис. Он каже да безбедносна дилема подразумева ситуацију у којој „поступци помоћу којих једна земља покушава да повећава властиту безбедност, умањују при томе безбедност других“. Robert Jervis, „Cooperation under Security Dilemma“, *World Politics*, 30 January 1978, p.76. Наведено према: Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002, str. 26. Такође видети: Ken Booth, Nicholas J. Wheller, *The Security Dilemma – Fear, Cooperation and Trust in World Politics*, Palgrave, Macmillan, London, 2008. За применљивост овог концепта у Источној Азији видети: Thomas J. Christensen, „China, the U. S. – Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia“, u: G. John Ikenberry, Michael Mastanduno (eds), *International Relations Theory and Asia-Pacific*, Columbia University Press, New York, 2003, pp. 25-56; Michael E. Brown (eds), *The Rise of China*, MIT Press, Boston, 2000, pp. 135-167.

⁸³³ Gerald Fouchet, „Towards a new cold war China-USA“, извор: internet, <http://www.strategicinternational.com/3engfouchet.htm>, 19/06/2012.

напори Кине за формирањем стратешког партнерства нису уродили плодом. Ни Русија, која има дугачку и порозну границу са Кином и готово сабласну ненасељеност тих подручја, такође није спремна на кинеску доминацију и поред стратешког партнерства које постоји (против америчке хегемоније) и сарадње при доношењу спољнополитичких одлука (Кина Русију прати у Европи, док је у Азији обрнуто).⁸³⁴ Па ипак управо руско ребалансирање ка Арктику које су крајем 2013. најавили за 2014. годину додатно ће напрегнути амерички војни буџет и одвући део њихових ресурса у Азији. Осим уколико друге земље попут Јапана (који прво мора да промени Устав) и чланица НАТО-а не преузму део терета на себе и повећају своје трошкове одбране. За разлику од три деценије раније када су се САД и Кина удружиле како би победиле СССР, изгледа да сада Кина то ради са Руском Федерацијом против САД. Како би се кинеска моћ у региону уравнотежила и направила противтежа у случају обуздавања „долазећег азијског змаја“, Џорџ В. Буш је као партнера промовисао Индију, на исти начин као што је Никсон давне 1972. године то учинио са Кином против СССР.⁸³⁵ Из тог разлога је склопљен и „нуклеарни пакт“ између њих, којим је Индији признат статус нуклеарне силе у замену за контролу над њеним цивилним нуклеарним програмом. Стога се може рећи да ниједан од важних кинеских суседа – Јапан, Индија, Русија – није спреман да јој да овлашћење да ступи на место које САД има у регионалном, па чак и глобалном систему, уколико би се оно упразнило.

Табела бр. 5: Поређење војног буџета Кине са државама у региону у 2012. години, извор: http://www.defense.gov/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf.

Државе	Буџет (у милијардама долара)
Кина	106,7
Русија	61,3
Јапан	58,0
Индија	45,5
Република Кореја	29,2
Тајван	10,8

⁸³⁴ Stephen Kotkin, „The Unbalanced Triangle: What Chinese- Russian Relations Mean for the United States“, *Foreign Affairs*, 2009, извор: internet, <http://www.foreignaffairs.com/print/65230>, 20/05/2012.

⁸³⁵ Fareed Zakaria, „Nixon to China, Bush to India“, *Newsweek*, February 27, 2006, p. 45.

Поред ова три кључна кинеска суседа, ни остали њени суседи, попут Брунеја, Малезије, Филипина, Тајвана и Вијетнама, нису равнодушни на њено јачање. Кључни проблем представља недостатак поверења. Страх од кинеских аспирација има за последицу интензивирање ужареног национализма на нивоу региона. Поред тога, агресивни национализам „буја“ и у Кини. Кад се томе дода и покушај „финландизације“ земаља широм југоисточне Азије за који је оптужују, где комбинацијом економске и војне моћи релативизује велики амерички утицај у Вијетнаму, Малезији, Филипинима, Сингапуру, не чуди могућност стварања једне неформалне антикинеске коалиције. Сарадња Јапана, Индије и Русије би имала озбиљне геополитичке импликације по Кину. Иако је она са чланицама АСЕАН-а у Индонезији у јулу 2011. године постигла одређени напредак у смањењу тензија и решавању спорова, све то представља повод да кинески суседи почну да се удружују у низ нових савеза и учвршћују старе. По Швелеровој теорији равнотеже (политичких) интереса, најважнија детерминанта уласка државе у неки савез је компатибилност политичких циљева, а не неравнотежа моћи или претњи. Државе које су задовољне својим положајем у систему ће се придружити коалицијама чији је циљ очување *status quo*, чак и у случајевима кад је у питању јача страна. Силе које нису задовољне својим положајем, и које су мотивисане више стицањем профита него безбедношћу, сврстаће се уз успињућу ревизионистичку државу.⁸³⁶ Стога, може се очекивати да са процесом муњевитог економског развоја дође до још веће поделе у политичком смислу, и, како каже Бжежински, до померања моћи од запада ка Азији што окреће азијске државе (Кину, Индију и Јапан) једне против других. Азија постаје арена политике равнотеже снага без јасног лидера, где ће сви настојати да буду у што бољим односима са свима и где сви маневришу како би ојачали своје позиције и максимизирали своје дугорочне интересе. За разлику од америчке повољне географске лоцираности, Кина је потенцијално подложна стратешком опкољавању. Јапан и Тајван стоје на путу кинеском приступу Пацифичком океану, Русија одваја Кину од Европе, а индијске „тврђаве“ над океаном могу блокирати приступ Кине Блиском истоку. Дакле, може се рећи да „Кина

⁸³⁶ Randal L. Schweller, „Bandwagoning for profit - Bringing the Revisionist State Back In“, *International Security*, Vol. 19, No. 1. Summer, 1994, p. 87.

мирољубивог успона“ (како је често описују њени лидери) може стицати пријатеље и чак „депендансе“ у Азији, али националистички агресивна Кина могла би се наћи у изолованом положају.⁸³⁷ Нарочито ако се има у виду да оно што САД раде на Далеком Истоку је врло слично систему савеза које је правио канцелар царске Немачке Ото фон Бизмарк, са циљем изолације Француске. Наиме, у чувеном „Запису из Кисингена“ (Kissinger diktat), Бизмарк даје свој рецепт како је (коју је сматрао највећом претњом безбедности уједињене Немачке) држати по страни: „Треба створити универзалну политичку ситуацију у којима смо ми неопходни свим силама осим Француској, а које ћемо помоћу, наших међусобних односа, држати што је могуће даље од формирања коалиције против нас“.⁸³⁸ Ако заменимо ово „Француска“ са „Кина“ имамо ситуацију која је у обрисима присутна данас на Далеком Истоку, а која би у случају отворенијих сукоба између Кине и САД могла постати и стварност. Ако се томе дода америчко окретање на Индо-Пацифик, што је практично промовисано новом војном доктрином с почетка 2012. године, као и кинески осећај све веће угрожености од продирања НАТО-а у Азију,⁸³⁹ сасвим је очекивано зашто Кина настоји да изгради свестране узајамне односе са суседима и зашто показује жељу да их разувери како је кинески успон за њих опасан. Међутим, како Кина представља и даље искључиво економску суперсилу, она не успева да наведе проамеричке сателите у регији, који је опкољавају и спутавају, да почну да воде независнију спољну политику. Стога Сједињене Америчке Државе „пацифички кишобран“ који праве са својим дугогодишњим и институционалним савезницима Јапаном, Републиком Корејом, Тајваном и Аустралијом покушавају да прошире и на област Јужног кинеског мора, јачањем војног савезништва са неким земљама овог региона које су у територијалном спору са Кином.⁸⁴⁰ То је пример обуздавања (containment), где долази до изражаја још један кинески спољнополитички циљ –

⁸³⁷ Zbignjev Bžežinski, *Amerika-Kina i sudbina sveta*, op. cit, str. 90.

⁸³⁸ „Запис из Кисингена“ је формулисан 15. јуна 1877. године, приликом Бизмарковог боравка у бањи Кисинген. Отуда и овакав његов назив. Josef Joffe, „Defying History and Theory: The United States as the Last Remaining Superpower“, u: G. John Ikenberry (ed), *America Unrivaled-The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2002, p. 161.

⁸³⁹ Седамдесетих година XX века Кина је подржавала јачање НАТО-а, сматрајући га значајним фактором у спречавању совјетске експанзије. Данас, кинески војни званичници иду на обуку у НАТО земље. Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

⁸⁴⁰ Henri Kisindžer, *Da li je Americi potrebna spoljna politika – u susret diplomatiji 21. veka*, op. cit, str. 111, 112.

контраобуздавање (contracontainment). Очито је да Кина не прихвата амерички стратешки примат као природан или пожељан те се може очекивати у будућности да ће га све више оспоравати. Забијање кинеских заставица по острвима представља само одскочну даску, тј. први корак у том подухвату. Додуше ни САД се нису показале довољно заинтересоване да уложе довољно капитала и ресурса како би биле кредибилан ривал Кини у овом региону. Ребалансирање је било више списак жеља и академска вежба него стварна стратегија која је близу реализације. То је био један од разлога што мењање *statusa quo* које је Пекинг извео 23. новембра 2013. године проглашавањем проширења њене ПВО зоне.

Кина све време настоји да одржи „добру међусуседску политику“⁸⁴¹ и то опредељујући се за деликатну комбинацију економског лидерства (што подразумева великодушну помоћ, подршку и бројне иницијативе), јаке и диверзификоване дипломатске акције и војне снаге (нарочито поморске) како би вршила утицај на комшије без прављења непријатеља од њих. За разлику од Хладног рата када је било познато ко ти је пријатељ, а ко непријатељ, данас у условима глобализације државе у исто време могу економски сарађују и да буду политички противници. Шангајска организација за сарадњу (ШОС) представља део њеног „Новог концепта безбедности“ који наглашава значај консултација и сарадње као средства за постизање безбедности са својим суседима и борбе против „три зла“ (тероризам, екстремизам и сепаратизам). У прилог томе говори и чињеница да су Иран, Пакистан и Индија добили статус посматрача, док су САД одбијене. Уз сигурносну компоненту, највећа се важност придаје економској страни сарадње, те се комбинацијом свега овога кинески успон жели представити као „стратешка прилика“ за околне државе и на тај начин смањити могућност од прављења коалиција и савеза против ње. Зато није случајан податак да, за разлику од САД-а и европских држава, већина азијских држава има у трговинској размени са њом суфицит и да њихов укупни извоз у Кину је у сталном порасту.⁸⁴² По „теорији мирољубивог успона“ позитивна перцепција Кине у сопственој регији, предуслов је за њено позитивно прихватање у целом свету. На овај се начин желе отклонити легитимне бојазни околних (на првом месту мање развијених) држава

⁸⁴¹ Fravel M. Taylor, *Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes*, Princeton University Press, Princeton, 2008.

⁸⁴² Ozren Baković, „Miroљubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija“, op. cit, str. 1.

јер кинеска економија својим извозним потенцијалом изравно угорожава њихов извоз и истовремено привлачи релативно већу количину расположивог страног капитала. Дефанзивна сигурносна стратегија комбинована са економском привлачношћу великог тржишта окосница су кинеске спољнополитичке стратегије. Стога она израстајући у економску силу постаје пожељна држава за склапање партнерства. Кина користећи економску, остварује и политичку сарадњу, чији се резултат види кроз добровољну подршку држава у УН и другим међународним организацијама. На тај начин она користи економске предности и интерес које државе имају од сарадње са њом, како би их везала у политичком, дипломатском и безбедносном смислу и на крају крајева како би изградила регионалну и глобалну мрежу база и савеза. Својим стрпљењем, компромисима и оваквом дугорочном политиком Кина покушава да, у било којој комбинацији, онемогући било какво удруживање против ње, нарочито прављење војних савеза.

Треба се подсетити Мекиндеровог упозорења учесницима Версајске мировне конференције: „(...) ко влада пределом срца заповеда светским острвом (евроазијско-афричким континенталним масивом, прим. аут); ко влада светским острвом заповеда светом“.⁸⁴³ Сходно томе не чуди жеља западних сила, првенствено САД и НАТО, да утичу на процесе који се дешавају у Југоисточној Европи (а у оквиру ње и у Југославији и Србији), тако и на простору Источне Азије. Оне на тим просторима делују као „офшор балансер“, настојећи да спрече неку другу силу да оствари регионалну хегемонију. Сагледавајући регион у коме се налази Република Србија може се рећи да је она подељена између утицаја Истока и Запада. Међутим, приметно је њено све веће окретање западним силама и окруженост припадницама евроатлантског круга држава. Ситуација је врло слична оној на Далеком Истоку где Кину САД окружује својим „пацифичким кишобраном“. У оба случаја државе које их окружују раде у великој мери, како током деведесетих година XX века тако и на крају прве деценије XXI века, против њихових интереса (а интерес је очување територијалног интегритета Југославије/Србије, а у случају Кине поновно уједињење свих кинеских територија и стабилан економски раст). Да би ослабиле притисак са Запада и стекле савезнике за остваривање својих крупних државних циљева оне су

⁸⁴³ Gerry Kearns, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009, p. 5.

склопиле стратешко партнерство као замену за неко чврšће војно савезништво. Иако кинеска стратегија негира могућност да Кина буде део неког војног савеза, да улази у коалицију са другом државом или више њих и води политику експанзије, овај Споразум засигурно на неки начин то представља, кроз сарадњу у области безбедности, залагањем за исте вредности у спољној политици – да су све државе једнаке и имају право на мир и заштиту својих безбедносних интереса. Ако се узме у обзир да Кина следећи своју прагматичну политику склапа партнерства увек из неког интереса⁸⁴⁴ лако се изводи закључак да је циљ склапања већине споразума, нарочито стратешких, и једна врста политичке и безбедносне (војне) помоћи. Кинези то не признају јер се супротставља њиховој теорији „мирољубивог развоја“ и наводе да би таква врста споразума захтевала од њих помоћ у случају рата што је обавеза коју они не желе да имају. Као пример наводе Пакистан који је за њих врло значајан а са којим немају потписану такву врсту споразума.⁸⁴⁵ Међутим, историја међународних односа је пуна примера држава које не објављују транспарентно све своје намере и планове. Кина несумњиво јесте једна од оних које су опрезне када је будућност у питању па сходно томе и користе све своје могућности. Треба имати у виду стратешко партнерство Кине са Русијом и њихову сарадњу у оквиру ШОС-а у обуздавању даљег продирања САД и НАТО-а у дубину Евроазије, али и као брана према нарастајућој улози ислама⁸⁴⁶ иза чега можда стоји идеја отворања алтернативног пута НАТО савезу. Са друге стране склопљено стратешко партнерство Србије са Кином 2009. године, његово продубљење 2013. године и статус посматрача у Организацији за колективну безбедност и сарадњу указује на подједнаку окренутост како западним тако и источним центрима моћи.

⁸⁴⁴ Потписивање Шангајског коминикеа 1972. године између НР Кина и САД у својој основи је имало партнерство против СССР. Исто тако НР Кина је 1978. године са Јапаном потписала Споразум о миру и пријатељству у који је убачена клаузула о хегемонији тј. заједничкој борби против хегемона, што се у том моменту односило на СССР.

⁸⁴⁵ Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

⁸⁴⁶ Dragan Petrović, Đukanović, Dragan, *Stubovi spoljne politike Srbije - EU, Rusija, SAD i Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012, str. 106.

6.4. СПОРАЗУМ О СТРАТЕШКОМ ПАРТНЕРСТВУ ИЗМЕЂУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И НР КИНЕ

Свих шест наведених чинилаца утицали су на одлуку кинеске Владе да Републици Србији понуди потписивање Споразума о стратешком партнерству. Многи теоретичари сматрају да ова партнерства за НР Кину немају велики значај и да губе на вредности јер их она склапа са великим бројем држава широм света. Па ипак, очигледно је да постоје разлози због којих се она одлучује да ове споразуме потпише са одређеним државама. У случају Републике Србије можда је само други чинилац – преседани као могућа претња суверенитету и територијалном интегритету Кине – био транспарентан и очекиван да буде један од разлога успостављања овог партнерства. Сви остали су изведени из кинеске спољне политике и њеног односа према одређеним међународним дешавањима и проблемима са којима се суочавала на свом путу ка позицији светске силе.

Први чинилац је веома важан јер је већ педесетих година XX века кренуо да утиче на односе две земље. Шездесетих и седамдесетих година његов утицај се појачавао, да би почетком осамдесетих почео да губи на значају. Повод за то је био не толико што су несврстане земље изгубиле важности за НР Кину већ што Република Србија више нема у том покрету позицију какву је имала за време постојања СФР Југославије која је била његов оснивач. Док је Друга Југославија са Јосипом Брозом Титом као лидером одлично манипулисала глобалним системом у циљу стицања бољих међународних позиција и била активни промотер сопствених интереса који су у исто време утицали на општу стабилност или нестабилност међународног поретка, након његове смрти руководиоци који су се смењивали на челу државе нису знали то да раде. Управо је тај недостатак њихове вештине или жеље да постојећу државу сагледају реално у контексту свих међународних дешавања и промена у свету био пресудан чинилац који је деведесетих година XX века и у првој деценији XXI века Југославију/Србију учинио државом подесном да се на њеној територији конфронтирају велике силе.

Када је у питању други чинилац за њега се може рећи да је он имао константан утицај на односе две државе. Како је најважнији кинески циљ очување територијалног интегритета и поновно уједињење свих кинеских територија, из

њего се изводи да спречавање преседана у свету који би могли негативно да утичу на његово испуњење представља један од важних задатака кинеске власти још од оснивања НР Кине. Док год не дође до уједињења са Тајваном овај чинилац ће бити од великог утицаја како на кинески однос према Републици Србији, тако и на однос према другим држава које се суочавају са сличним проблемима. Рат у Југославији и Косово су добар пример за то. У исто време, међународни субјекти који је буду подржавали у њеној политици „једне Кине“, како у билатералним односима тако и у међународним организацијама, биваће награђени како економском сарадњом и трговинским споразумима, тако и стратешким партнерствима која обухватају једну много ширу сарадњу. Уколико у неком моменту дође до уједињења са Тајваном, овај чинилац ће вероватно ослабити али ће и даље бити присутан имајући у виду да проблем Кине не представља само Тајван, већ је ту актуелно и питање Тибета и Синђанга као територија у којима су безбедносни ризици и претње константно присутни и које би у неком тренутку можда покушале да се отцепе.

Трећи чинилац је у кинеској спољној политици присутан од деведесетих година XX века. Суочивши се са проблемима које непоштовање људских права може да изазове ни Кина ни Србија не желе да се то понови и да се у будућности ово питање поново искористи као изговор за одређене спољнополитичке потезе неких држава у свету према њима. Жеља САД да људска права користе у ситуацијама које им одговарају, не примењујући их у свом случају, а очекујући од других држава да их поштују, па чак и користећи их да „производе“ кризе и ратове, ујединила их је. Користећи ову доктрину како би оствариле своје интересе у појединим деловима света САД не схватају да у исто време док се неке државе, из страха да не буду кажњене због непоштовања ових права, солидаришу са њима, другу, можда чак и већу групу држава окрећу против себе. Те државе се уједињују и на чело стављају ону која, по њиховој перцепцији, делује довољно јака да се одупре америчком утицају. Као пример таквог груписања држава може се навести управо гласање 2001. године против уласка САД у Комисију УН за људска права. Дошавши у прилику да од државе која је водила главну реч у овом телу буду сведене на статус посматрача и да од 2012. године, када су поново изабране за члана Савета за људска права (који је наследник Комисије), више немају примат у

доношењу одлука, САД више не могу ово питање да користе у међународним оквирима подједнако као у билатералним (где увек могу једнострано да уведу санкције или да ускрате статус најповлашћеније нације некој држави). Опадање њихове моћи је све очигледније и то оставља трага и у међународној „арени“. Стога је овај чинилац био најјачи током деведесетих година, за време трајања „унилатералног (америчког) момента“, када су и Кина и Југославија доживљавале критике и нападе од стране поборника за људска права. Кинеско руководство се и данас са тиме суочава, те је овај чинилац и даље присутан у спољној политици ове државе као предуслов за подршку онима који се налазе у сличној ситуацији. У Југославији након њеног распада, бомбардовања 1999. године и потписивања резолуције 1244, као и након потписивања Бриселског споразума 2013. године од стране српског руководства овај чинилац, није толико изражен.

Четврти чинилац, који је утицао на две државе да склопе Споразум о стратешком партнерству, је најдоминантнији. Он прожима све остале чиниоце и траје све време њихових односа наводећи их константно да међусобно сарађују, чак и у периоду док партијски односи нису постојали. Хегемонија САД, која траје од почетка деведесетих година, њихова тежња ка унилатерализму, игнорисање међународних институција и промовисање америчких вредности као универзалних, изазива удруживање све више држава које желе томе да се одупру. Бомбардовање кинеске амбасаде у Београду 1999. године је био преломни тренутак да НР Кина промени своју војну доктрину. Управо тада Југославија је била тачка на којој су се сучељавали кинески и амерички интереси. Иако је током Хладног рата постојало партнерство са САД против „хегемонизма“ Совјетског Савеза, на почетку XXI века су се улоге промениле. Кина је заједно са Руском Федерацијом ушла у стратешко партнерство или „осу погодности“ како то Бобо Ло назива, али овог пута против америчког унилатерализма. Из истог разлога она склапа партнерства широм света како би економским и другим видовима сарадње привукла државе да делају у њеном интересу. Овај чинилац ће бити изражен у њеном односу према државама док год САД буду заузимале водећу улогу у свету и док год се буду понашале као хегемон. Повећање национализма у Кини може само да допринесе да њена спољна политика пређе из дефанзивне у офанзивну и да послужи као једна врста „окидача“ за њен сукоб са САД.

Када се говори о утицају петог чиниоца, треба рећи да су се обе државе сврставале у трећи свет желећи да ослонац пронађу управо у њему. Како би проширила своје присуство и утицај у свету Кина је користила идеологију и економску помоћ. Схвативши да је коришћење идеологије, како би КПК постала други центар међународног комунистичког покрета, погрешно и да нема довољно новца ни да прехрани своју све бројнију популацију, а камоли да кроз економску помоћ шири свој утицај у свету, Кина се окренула економском развоју и политици отворених врата. Када је напослетку достигла завидан економски напредак почетком XXI века створила је „going out“ стратегију којом је кренула да шири меку моћ широм света. Не постоји ниједан континент на коме Кина није инвестирала, дала кредите (преференцијалне или комерцијалне) или послала своје безбедносне снаге у мировне мисије. На тај начин она штити своје интересе, смањује утицај САД, осигурава земљу са енергентима и територијама на које може да извози своје производе. Поред тога она своје инвестиције и давање кредита политички не условљава. Управо то је било оно што је овај чинилац учинило важним, а његов утицај веома значајним на потписивање Споразума о стратешком партнерству. Његов утицај је почео још педесетих година XX века, да би од 2001. године када је „going out“ политика почела да се примењује, он само постао јачи.

Геополитика је била и остала нешто што утиче на односе свих држава у свету и што „кроји“ политичку мапу света. Шести чинилац се великим делом тиче ње. Како на геополитичку позицију Кине утичу физичко-географски, историјски и геоекономски чиниоци, тако сваки од њих има удела у њеној спољној политици. Кинески економски развој за последицу има појаву „теорије о кинеској опасности“ којој се Кина супротставља „теоријом о мирољубивом успону“. Суштина ове теорије је поправљање односа са суседима, економска сарадња са државама широм света како би се њен развој представио комплементарним са развојем свих држава које сарађују са њом и склапање партнерства широм света. Упоредо са тим се користи контраобуздавање како би се одговорило на америчку стратегију обуздавања Кине. Ширење мреже стратешких партнерстава широм света помаже Кини да економска и политичка сарадња са државама буде основа за војне савезе у будућности. Један вид такве сарадње је управо и стратешко партнерство са Републиком Србијом.

Споразум о стратешком партнерству између Републике Србије и НР Кине се састоји од десет чланова.⁸⁴⁷ У прва три члана истиче се традиционално пријатељство две државе и народа као и „да је искуство стечено у успешном развоју билатералних веза показало да различито историјско наслеђе, друштвени систем, идеологије и модели развоја не представљају препреку развоју међудржавних односа“. Имајући све ово у виду, а у циљу даљег унапређења билатералних односа, две земље се одлучују да успоставе стратегијско партнерство које ће, између осталог, допринети и унапређењу хармоније у свету. Постигнута је сагласност о јачању дијалога на свим нивоима, како највиших државних органа тако и партија. Он ће бити вођен с циљем јачања узајамног поверења и равноправности. У четвртом члану Република Србија „потврђује своју приврженост политици једне Кине, признајући да у свету постоји само једна Кина, да је Влада Народне Републике Кине једина законита влада која представља целу Кину, као и да је Тајван неотуђиви део Кине. Србија неће успостављати званичне односе нити обављати званичне размене са властима на Тајвану. Србија се противи сваком облику „независности Тајвана“ и подржава поновно уједињење Кине мирним путем“.⁸⁴⁸ Кина се за овакав став „реванширала“ већ у наредна два члана (петом и шестом), када је у првом од њих подржала главне приоритете спољне политике Србије, а у другом „потврдила поштовање суверенитета и територијалног интегритета“. Она је, наиме, изразила став да је најбољи начин за решавање проблема Косова израда плана прихватљивог за обе стране, који би поштовао Повељу Уједињених нација, начела међународног права и одговарајуће резолуције Савета безбедности.⁸⁴⁹

Седми члан се односи на привредну сарадњу две земље и у њему се, поред залагања за унапређење трговинске и економске размене, истиче да ће „две стране препустити водећу улогу својим одговарајућим владиним ресорима, као и Мешовитој комисији за економску и трговинску сарадњу, и подстицати предузећа две земље на сарадњу“. Нарочито важно за Србију је то што се у овом члану

⁸⁴⁷ Vesti, „Zajednička izjava Srbije i Kine“, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=882494>, 07/06/2012.

⁸⁴⁸ Sajt predsednika Republike Srbije, „Zajednička izjava Republike Srbije i Narodne Republike Kine o uspostavljanju strategijskog partnerstva“, izvor: internet, <http://www.predsednik.rs/mwc/default.asp?c=354500&g=20090820103401&lng=cir&hs1=0>, 27/12/2012.

⁸⁴⁹ Ibidem.

посебно истиче подршка предузећима „двеју земаља да убрзају сарадњу у области изградње мостова, електрана, путева и других инфраструктурних пројеката у Србији, као и да ће се активно залагати да ојачају сарадњу предузећа у приоритетним областима као што су комуникације, петрохемијска индустрија, енергетика, високе и нове технологије, индустријска производња и прехранбена индустрија“. Осми члан ставља у задатак двама странама потписницама да појачају своју, како се истиче, „традиционалну културну, просветну, спортску, научну и технолошку, као и војну и полицијску сарадњу, и да ће продубити размену у приоритетним областима као што су туризам, цивилно ваздухопловство, здравство, радио и телевизија и остала средства информисања, и да ће подстицати пријатељску комуникацију међу младима и невладиним организацијама две земље“.⁸⁵⁰

У деветом члану истиче се нешто што и једна и друга земља, а поготово Народна Република Кина, увек стављају у први план, а то је подршка Уједињеним нацијама, њиховим циљевима и принципима. Посебно пада у очи реченица која каже да „две стране се залажу за јачање улоге и ауторитета УН и Савета безбедности, као и поштовање различитости цивилизација и модела развоја у свету. Две стране су спремне да интензивирају међусобну сарадњу у оквиру УН и других међународних организација, да благовремено обављају размену мишљења и консултације о међународним питањима од узајамног интереса, као и да се заједно залажу за изградњу хармоничног света, трајног мира и општег просперитета“.⁸⁵¹

У последњем, десетом члану заједничке изјаве, две стране се осврћу на актуелну финансијску кризу и залажу за то да „међународна заједница треба даље да јача координацију у погледу макроекономске политике, да се супротставља трговинском протекционизму, да продубљује сарадњу у области финансијске регулативе, подстиче што скорији опоравак светске привреде, сведе на најмању меру штету коју је криза нанела земљама у развоју, као и да заједнички одговори на овај глобални изазов“.⁸⁵²

⁸⁵⁰ Ibidem.

⁸⁵¹ Ibidem.

⁸⁵² Ibidem. Фраза о хармоничном свету представља један од главних спољнополитичких циљева Народне Републике Кине и бивши кинески председник Ху Ђинтао више пута је у својим говорима истицао важност изградње једног оваквог света. Видети шире о томе у: Yongnian Zheng, Sow Keat

ПОГЛАВЉЕ VII

ЗАКЉУЧАК

Чувени амерички амбасадор, историчар и творац америчке идеје „обуздавања“ Џорџ Кенан је 1949. године изјавио да „Кина не значи много. Она није нарочито важна. Она никада неће бити снажна држава“.⁸⁵³ Можда би то тако и било да вођење ове велике државе није преузео Денг Сјаопинг, велики архитекта реформи које су почеле да се спроводе 1978. године. Овај реформиста, кога је Мао Цедунг назвао „челичном иглом која је обмотана памуком“,⁸⁵⁴ и за кога је тврдио да је „70 процената добар и 30 процената лош“,⁸⁵⁵ је постепено водећи Кину ка „демократском уређењу“ направио отклон од „шок терапије“ радикалних реформи које се тесно везују за Вашингтонски консензус и селективно позајмљујући елементе различитих демократских система „идући сопственим путем“ изградио такозвану делиберативну демократију или како је још зову - демократију са кинеским карактеристикама. Организујући државу по принципу „једна земља са два система“, припреман је повратак Хонгконга и Макаа под окриље матице (што се и десило 1997. и 1999. године), у исто време дефинишући формулу за тражење решења за питање Тајвана, како би се испунио „свети циљ“ из Устава који подразумева поновно уједињење земље као задатак сваког Кинеза, неизбежан историјски ток и „потпуну хармонију једне Кине“. За нову унутрашњу али и спољну политику „отварања Кине према свету“ (уз помоћ Југославије), као и реформе у виду „четири модернизације“ били су неопходни нови људи, спремни да гледају напред. „Храм није довољно велики да прихвати

Tok, „„Harmonious Society“ and „HarmoniousWorld“: China’s Policy Discourse under Hu Jintao“, China Policy Institute, University of Nottingham, UK, извор: internet, <http://www.nottingham.ac.uk/cpi/documents/briefings/briefing-26-harmonious-society-and-harmonious-world.pdf>, 26/06/2013. Како пишу Чен Жимин и Џон Армстронг „кинеско трагање за мултиполарним светом (који се у последње време описује као „хармонични свет“) ставља велики нагласак на мултилатерализам иза кога стоји једна неодољива тежња ка мултиполаризацији света.“ Chen Zhimin, John Armstrong „China’s relations with Europe Towards a „normal“ relationship?“, u: Shaun Breslin (ed), *Handbook of China’s International Relations*, Routledge, London, 2010, p. 157.

⁸⁵³ Tyrene White, *China Briefing 2000: The Continuing Transformation*, Armonk: M. E. Sharpe, New York, 2000, p. 275.

⁸⁵⁴ Израз којим је Мао Цедунг описао Денг Сјаопинга кинеском руководству. У оригиналној верзији: „Денг је мек као памук, али је унутра челична игла“.

⁸⁵⁵ Предраг Симић, *Кратка историја Кине*, Београд, 2003, стр. 213.

све богове: ако старији не изађу, неће бити довољно места за млађе“ који су били потребни како би чинили окосницу новог државног (колективног) руководства које је требало да поведе земљу путем реформи. Циљ је био да се избегне могућност понављања историје да целокупна држава зависи од речи једног човека и култа његове личности. Ти нови људи су на прави начин схватили Денгову поруку: „Из ове собе можете изаћи на двоје врата. На првим пише политика, на другим економија. Изађете ли на прва, наћи ћете се поново у културној револуцији. Изађете ли на друга ући ћете у XXI век”.

Одабравши да изађу на друга, Кина је у XXI век ушла као држава која је у последњој деценији XX века остварила импресиван економски напредак са растом БДП од близу 10 процената на годишњем нивоу, који је наставио да буде импресивно висок и у првој деценији XXI века, нарочито ако се има у виду економска и финансијска криза која је 2008. године погодила читав свет, а коју Кина није ни осетила.⁸⁵⁶ Дисперзија глобалне моћи са Запада на Исток била је незаустављива. Азијски тигрови и Кина су постали весници једног новог света, у коме се дешава деклинизам САД и успон земаља БРИКС-а. Почетак друге деценије XXI века је показао потпуно супротно од онога што је Кенан изјавио. „Велики змај“ је добио економску и финансијску снагу и, у свету који се креће од униполарног ка унимултиполарном, постао нови центар моћи и сила која прети да угрози америчку доминацију.⁸⁵⁷ Да ли ће у томе успети и да ли ће бити тачна Мао Цедунгова изјава да су САД „тигар од папира“ остаје да се види. Једно је сигурно, Наполеон је био у праву када је рекао: „Не будите Кину, јер кад се пробуди свет ће задрхтати“. Како би спречила страх који изазива њен силовити успон, овај

⁸⁵⁶ Један од основних стратешких циљева који су поставили кинески лидери је поновно учетворостручење бруто друштвеног производа у периоду од 2000. до 2020. године. Dragana Mitrović, „Socijalne reforme u savremenoj krizi“, u: Drenka Vuković, Ana Čekerevac, *Socijalna politika i socijalne reforme*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007, стр. 222. Предраг Симић прогнозира да ће „Кина до 2020. достићи невероватних четрнаест хиљада милијарди долара друштвеног бруто производа и 10 000 долара по глави становника, колико приближно имају данас мање развијене земље ЕУ“. Предраг Симић, *Кина кратка историја*, op. cit, стр. 247.

⁸⁵⁷ У прилог томе говори теорија о транзицији моћи. Теорија о транзицији моћи и институционалистичка теорија нуде оштро супротстављене ставове о утицају успона Кине. Теорија транзиције моћи види успон Кине као опасан јер ће представљати изазов за међународни поредак који почива на америчкој моћи. С друге стране, институционалистичка теорија сматра да успон Кине представља могућност за изградњу сарадње, а не за интензивирање сукоба. Више о томе видети у: Avery Goldstein, „Power Transitions, Institutions, and China’s Rise in East Asia: Theoretical Expectations and Evidence“, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 4–5, August–October 2007, p. 639-682.

„економски цин“, за сада, не жели да буде суперсила, нити „светски полицајац“ и делује у складу са Денговом „доктрином 24 карактера“, скромно се називајући „највећом државом у развоју“. На тај начин она задржава политичку залеђину у земаљама трећег света, повлашћени економски положај у оквиру Светске банке, ММФ-у и евентуално СТО, као и у билатералним односима са развијеним земљама. У исто време она изазива подозрење најближих суседа и оних од којих тек очекује трансфер технологије, знања, капитала, односно неопходну помоћ за остварење свог стратешког циља – модернизације земље и њеног поновног уједињења.⁸⁵⁸ Како би у томе успела било је неопходно да избегне конфронтацију са најјачом државом на свету – САД. Да би то остварила држала се традиционалне праксе која је настала још за време Минг династије, а коју је Мао Цедунг наставио: „Смеј се најопаснијем непријатељу, а покажи зубе мањем непријатељу“.⁸⁵⁹ Стога, не желећи да своје ресурсе расипа војним присуством по свету Кина се пре опредељује за кооперацију него за сукоб. У прилог томе говори и израз *Кимерика*, који је сковао Нил Фергусон, а којим се описује повезаност две највеће економије на свету. Кина схвата – њена инвестирања у америчко благостање говоре гласније него речи јер су заснована на самоинтересу – да би нагли пад САД са позиције глобалног лидера произвео глобалну кризу која би опустошила њено властито благостање и оштетила њене дугорочне изгледе. Стога се она, промовишући „going out“ политику постепено „ослобађа“ велике количине долара коју поседује, улажући их у државе широм света, чиме поред јачања свог утицаја, у исто време обезбеђује и територије неопходне за извоз својих производа. Може се рећи да сарадња у оквиру Г2 групе, коју Збигњев Бжежински назива „скупином двојице који могу променити свет“, заједно са мрежом стратешких партнерстава широм света, омогућава Кини да игра активнију улогу у међународним пословима. У исто време она неће бити сматрана непријатељем који би био приморан да се суочи са америчком политиком обуздавања у новом Хладном рату. Такође, омогућава јој да развија „свеобухватну националну моћ“, „померајући обе ноге“, идући напред и у својој тврдој (војној) и мекој (економској

⁸⁵⁸ Драгана Митровић, *Кинеска реформа и свет*, Институт за економију и финансије, Београд, 1995, стр. 413-414

⁸⁵⁹ Gerald Fouchet, „Towards a new cold war China-USA“, извор: internet, <http://www.strategicsinternational.com/3engfouchet.htm>, 19/06/2012.

и културној) моћи. Међутим, када је у питању заштита националних интереса НР Кина показује да је „челична игла обмотана меким памуком“. Случај Тибета, Синђанга или Унутрашње Монголије, с једне, или Тајвана, с друге стране, натерали су је да промени спољнополитичку стратегију. Седамдесетих година, уз помоћ Југославије, изашла је из (само)изолације и постала активан „играч“ на међународној сцени полако преузимајући на себе одговорност коју са собом носи позиција велике силе коју је стекла у XXI веку.

И док је Хладни рат карактерисао сукоб две силе и сходно односу са њима и кинеску спољну политику, након његовог завршетка, распада Совјетског Савеза и решавања граничног питања нестало је страх од совјетског напада и самим тим је смањена напетост између Кине и СССР. У таквим промењеним геополитичким односима кинеска спољна политика почела је да се гради у односу на једину суперсилу која је преостала – САД. Када Руска Федерација, након нестанка биполарне структуре моћи, више није представљала претњу за НР Кину или САД, и изворна, стратешка основа повезаности две државе је нестала. Поставши највећа комунистичка држава на свету Кина је преузела од Совјетског Савеза улогу водећег идеолошког ривала Сједињеним Америчким Државама и све што уз то иде. Међутим, и овог пута кинеска прагматичност је имала утицаја те исто као што је прилагођавала своју спољну политику, током Хладног рата, како би заштитила националне интересе, она је исто почела да ради и након његовог завршетка. САД су остале једина суперсила које су почеле својим унилатерализмом и стратегијом доминације да обликују свет и утичу на међународне односе намећући стварање *Pax Americana*. Заменивши Маоов схватање да „време мира није добро за развој“ и да је хаос много бољи јер „рађа промене“ и његову процену вероватног „раног рата, главног рата и нуклеарног рата“ 1985. године закључком да су „мир и развој главне тенденције епохе“, Денг је поставио темеље реформама спољне политике препознатљивој у савременој пракси кинеске државе.

Приоритет је био оснажити државу и нахранити становништво, које је за време владавине Мао Цедунга било више гладно него сито.⁸⁶⁰ Стога Кина није журила да постане велика сила јер је тај статус носио са собом многе друге

⁸⁶⁰ Више о томе видети у: Jasper Becker, *The Chinese*, Oxford University Press, New York, 2002.

импликације у ситуацији када је желела да буде фокусирана на економски развој, просперитет своје нације и мирно пењање ка врху. Кинези су схватили озбиљно Маову тврдњу да политичка власт произилази из пушчане цеви, коју су, прилагођавајући је савременим условима, заменили инвестицијама, финансијском сигурношћу и банковним рачунима. Обезбедивши све то, Кина данас, економски и политички стабилна, може несметано да гради своју позицију у међународном поретку. Она је остала у спољним односима верна Џоу Енлајевим принципима из педесетих година, о пожељним односима међу државама. „Међусобно поштовање суверенитета и територијалног интегритета, међусобно ненападање, немешање у унутрашње послове других држава, једнакост, међусобна корист и мирољубива коегзистенција“ је уграђено у нову кинеску безбедносну концепцију и темељне принципе спољне политике. Кинеско руководство одбацује теорију о превазиђености суверенитета и територијалног интегритета држава у корист људских права и праксу на њима базирану. Сматра да се оне разликују по величини, историји, друштвеним системима, култури, идеологијама, религијама, путевима развоја, а да опет све имају право да уживају општа добра као што су мир и национална безбедност. Одрекавши се подржавања и „извоза“ у друге земље радикалне маоистичке идеологије и направивши 2005. године идејом „хармоничног света“ теоријски отклон за кинеске лидере у односу на преостала домаћа реалистична схватања међународних односа, да престану да на њих гледају као на „борбу Кине против спољних сила“, кинеска спољна политика је последњих година углавном дефанзивна. Може се рећи да се америчком унилатерализму, који се некад појављује увијен у мултилатералну обланду, а некада неприкривен, никад није отворено супротстављала. Њена прагматичност је стављала националне интересе на прво место те Кина није желела сукобљавање, нарочито не око питања која се не тичу ње саме са било којом државом у свету, а нарочито светском силом као што су САД, јер би тиме угрозила своју позицију која јој је омогућавала несметан економски развој. Па ипак, не слажући се са унилатерализмом, све време се трудила да промовише мултилатерализам и деловање кроз међународне институције. Међутим, када је у питању Тајван, Кина не редуцира активности и не труди се да очува хармоничан амбијент. Ту се кинеска дефанзивност губи, њена спољна политика постаје офанзивна, спремна да

заштити свој приоритетан национални интерес. Ово показује да једино национализам у Кини може да буде повод који може директно угрозити њен међународни положај и нарушити имиџ који је толико дуго стварала. Књиге попут „America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan“, Теда Галена Карпентера из Кејто Института у Вашингтону, тврде да ће до рата између САД и Кине доћи за мање од деценије, а повод ће, наравно, бити Тајван. Иако се труди да њена спољна политика буде дефанзивна јер јој је мир преко потребан, најистакнутији кинески циљ је да заштити своју суверену независност, територијални интегритет и национални развој. Стога се она труди да на првом месту увек буде испуњење циља - спречити да Тајван полако временом стигне до *de jure* независности. Из тог разлога она показује да је спремна да примени читав низ економских и дипломатских механизма како би наградила оне земље које отворено подржавају политику „једне Кине” и онемогућавају Тајвану да стекне међународни углед, односно казнила оне државе које се понашају другачије. Склапајући „стратешка партнерстава“, „партнерства у сарадњи“ и споразуме о слободној трговини, НР Кина своју економску моћ користи као политичко оруђе да истакне своју посвећеност односима са конкретним земљама и да покаже колико су одређени билатерални и мултилатерални односи важни за њене глобалне интересе.

Кинески прагматизам и национални интерес су се могли приметити и у случају Југославије деведесетих година, на чијој територији су се преламали интереси САД и НР Кине. Током Хладног рата када је представљала „отпадника“ од Совјетског блока и симбол независности у односу на совјетски империјализам интереси ове две државе, кад је Југославија у питању, су се углавном преклапали. Међутим, након његовог завршетка, деведесетих година, они су почели да буду супротстављени. Гледајући једну ширу слику тадашњих догађаја, чије решавање је могло имати утицаја и на њу саму, Кина није могла да се помири са тиме да Запад „кроји“ мапу света. И поред тога, прагматизам је опет дошао до изражаја те она у Савету безбедности УН чак и када се противила предлозима западних држава није улагала вето, већ се када су биле у питању резолуције неповољне по СР Југославију (као што су оне о завођењу и проширивању санкција) уздржавала

од гласања.⁸⁶¹ Исто тако је, иако је била поборник очувања суверенитета и интегритета државе и противила се било каквом мешању, притисцима и употреби силе у решавању унутрашњих проблема СФР Југославије, када је до распада дошло признала све новоформиране државе, успостављајући без одлагања дипломатске односе и настављајући да развија пријатељске односе са сваком од њих. Разлог за то је био првенствено сопствени национални интерес. У првом случају, незамерање највећој сили на свету, у ситуацији кад још није била довољно ојачала у политичком, економском и безбедносном смислу. У другом случају, Кина није желела да новостворене државе на подручју бивше СФРЈ признају Тајван, па се потрудила да пре него што се то деси успостави односе са сваком од њих. Била је свесна да „далека вода ватру не гаси“, па је подршку свом дугогодишњем пријатељу показала на другачији начин. Наиме, током санкција уведених од стране Савета безбедности Уједињених нација и изолације у којој се СР Југославија нашла, искључена или суспендована из већине значајних међународних организација и институција, НР Кина је остала једна од две чланице Уједињених нација које су задржале дипломатске односе са њом. Такође је након њиховог укидања, када је остао тзв. спољни зид санкција, који је спречавао реинтеграцију СР Југославије у међународну заједницу, НР Кина са њом склопила трговинске споразуме, на бази бартер аранжмана, који су за југословенску привреду, у то време, били од огромног значаја. Кинези су знали како изгледа бити изолован од света и сећали су се ко је тада био уз њих. Наиме, од проглашења НР Кине 1949. године па све до средине седамдесетих година, трајало је увлачење и држање од стране САД и неких (западних) држава НР Кине у најдубљу политичку, економску, дипломатску, културну, хуманитарну, информативну и спортску изолацију и блокаду. То време носило је обележја економских и политичких притисака, ултиматума и концесија Американаца да се и друге земље приклоне њиховом диктату и да случајно не пруже руку подршке кроз разне међународне форуме, или на други начин, „црвеној Кини“. Повод за то је било појављивање велике комунистичке силе на обзорју. Једина која јој је константно помагала била је Југославија са Јосипом Брозом Титом на челу. Велики француски интелектуалац и хуманиста Андре Марло је поставио питање,

⁸⁶¹ Ana Smiljković, *Osnovna obeležja savremenog političkog sistema NR Kine*, specijalistički rad, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2011, str. 55.

ko je zapravo od koga bio izolovan, da li Kina od jednog dela sveta, posebno Evrope i Amerike, ili taj isti svet od najmnogoљudnijeg naroda danashњice, bogate tradicije i kulture? Sve je to izgledalo groteskno, jer je ona zemљa stare civilizacije чија се старост не може мерити од времена када је призната од стране међународне заједнице средином седамдесетих година, или пак, од времена када је проглашена 1949. године. Њена је историја дуга неколико хиљада година. Напад НАТО-а 1999. године на СРЈ, када је порушена кинеска амбасада и убијени кинески држављани, још је више учврстио добре односе две државе и кинески став према америчком унилатерализму. Клинтоним принципом „хуманитарне интервенције“, коју је спровео НАТО без одобрења Савета безбедности УН, угрожен је национални интерес СР Југославије (да буде физички безбедна).⁸⁶² Људска права, која су осмишљена као оружје против Совјетског Савеза током Хладног рата, а након његовог завршетка почеле да буду окосница неспоразума између Кине и САД, су по ко зна који пут инструментализована у сврху остварења интереса САД и стављена изнад државног суверенитета. Југославија је осетила продужетак Хладног рата на својој територији, а Кина је добила озбиљан повод да преиспита нови светски поредак и своју војну доктрину.

Поставши друга економска и прва трговинска сила на свету, највећи глобални поседник девизних резерви и америчких државних обвезница, а у исто време повећавајући издатке за војни буџет од 10-15 процената на годишњем нивоу, спољнополитичка активност Кине је постајала све видљивија, а тежина речи њених званичника све већа. Ратови у Ираку и Авганистану, који су показали да су САД способне да воде ратове на више фронтова, учинили су да амерички унилатерализам почне да доживљава као све већу претњу. Као последица тога појавило се и стратешко партнерство са Руском Федерацијом. Године 2001. склопљен је Споразум о добросуседским и пријатељским односима који је био увод у сарадњу две државе у свим областима, а нарочито у стварању противтеже све агресивнијем растућем америчком присуству у региону и шире. Стратегија наслеђена из Хладног рата учинила је да се Кина осећа угрожено и да има став да се многа питања у свету покрећу како би се наудило њеним интересима. Ту спада

⁸⁶² Edislav Manetović, Brano Miljuš, „Sjedinjene Američke Države i problem Kosova i Metohije“, izvor: internet, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551003531M.pdf>, 31/03/2013, str. 4.

политика „опкољавања“ Кине, НАТО-во ширење на исток, и даље према Средишњој Азији (чиме су се САД почеле опасно приближавати кинеским источним границама) и НАТО-ва војној интервенцији на СРЈ – територију суверене државе без одобрења УН, кршећи норме међународног права, и то под изговором хуманитарне интервенције. Такође, коришћење концепта људских права у ситуацијама где вредносно надилази начело суверенитета државе се сукобљава с најдубљим начелима на којима почива кинеска, како унутрашња тако и спољна политика. И на крају, независност Косова, призната од стране великог броја држава, као преседан за све сепаратисте широм света. Стога не чуди што Кинези осећају директну сопствену безбедносну угроженост. Са 56 признатих мањина, са сецесионистичким групама на Тибету и Синђангу (Ујгури), и два специјална административна региона (Хонг Конг и Макао), Кина страхује да западни подстицај за међународно признавање Косова може довести до тога да њене сопствене мањинске групе прате добијање независности Приштине и сходно томе већим захтевима за аутономију у оквиру државе и подривање политике „једне Кине“. Управо на тим, за њу изузетно осетљивим, питањима се сучељавају њени интереси са интересима САД. Сваки могући наговештај неког преседана у свету који би се рефлектовао на проблеме са јаким сепаратистичким тенденцијама је нешто чему се централне кинеске власти увек оштро и одлучно противе. Страх од преседана, претња од стране НАТО-а у Азији или страх од удруживања суседа у војне савезе против ње, све су то разлози зашто Кинези својом спољном политиком настоје да спрече стварање антикинеских блокова. Они не желе да њихово постојање спута слободу кинеског деловања, кинески економски раст и доведе у питање политику „једне Кине“. Да би успели у томе савремена кинеска дипломатија се труди да буде „свеобухватна“ – присутна на свим пољима и да се реализује свим средствима. Користећи економске и дипломатске механизме, Кина се труди да спречи могућност да државе и региони на тај начин угрозе њене националне интересе. У исто време, ширећи „пацифички кишобран“ око ње, САД, навикнуте да доминирају у региону Југоисточне Азије, у складу са својом новом војном доктрином окретања на Индо-Пацифик покушавају да делујући као „офшор балансер“ спрече могућу кинеску регионалну хегемонију и њене покушаје „финландизације“ земаља широм Југоисточне Азије. Међутим,

дефанзивна сигурносна стратегија комбинована са економском привлачношћу великог тржишта које су окосница кинеске спољнополитичке стратегије за сад дају добар резултат. Кина представља свој успон као легитиман циљ, нарочито када је мир истодобно и циљ и предуслов успона, који неће узнемирити досадашњу равнотежу снага, него, штавише, бити користан суседним државама и светској заједници. Она покушава да свој успон уклопи у тренд регионалног успона у Азији као и у процес глобализације и успева у томе. На тај начин она нуди могућност свакоме ко сарађује са њом да осети благодети те сарадње.

Може се рећи да Кина израстајући у економску силу постаје пожељна држава за склапање партнерства. Њена политика пружања помоћи је без икаквог политичког условљавања, што државама које помоћ добијају много више одговара од дијаметрално супротног прилаза Запада. Путем тржишно-лењинистичког економског модела названог „Пекиншки консензус“, промовишући „going out“ стратегију, она пружа помоћ слабије развијеним државама и на тај начин, ширећи комерцијалне односе, нудећи „бољи економски модел од Запада“, у исто време „офанзивом шарма“ јача меку моћ и прави подлогу за боље политичке односе. У томе јој помаже и становиште да су међусобно поштовање суверености држава, принцип једнакости, обостране користи и принцип немешања у унутрашње ствари других држава политичка основа за мир у свету. Промовишући те принципе Кина показује солидарност са многим земљама света у развоју третирајући их као себи равне, контрирајући на тај начин Западу (посебно САД), док у исто време ради у своју корист тј. спречава успостављање било каквих преседана који би међународној заједници омогућили да се меша у њена унутрашња питања. Стога се може рећи да „Кина мирољубивог успона“ користећи економску, остварује и политичку и безбедносну сарадњу, чији се резултат види кроз подршку тих држава у УН и другим међународним организацијама и обрнуто, што је уједно и потврда прве посебне хипотезе. Обезбеђујући улазак на подручја која су јој интересантна за добијање енергетских ресурса, неопходних за задовољење сопствених растућих потреба за енергијом, као и нове територије за пласман своје робе, она у исто време парира утицају Запада и шири своју сферу утицаја.

Све ово је великим делом имало утицаја на однос Кине према Југославији и Србији. Целокупан развој односа ове две државе од југословенског признања НР Кине 1949. године указивао је да ће они бити „богати“ садржајем, првенствено из разлога што су на њихов однос утицала многа међународна дешавања и однос великих сила у свету. Оно што је у први мах изгледало да ће их раздвајати, на крају их је спојило. Наиме, Кина је заједно са Југославијом и СССР-ом одиграла доминантну улогу у преобликовању односа међу земљама трећег света. Југословенска политика је мимо воље великих сила и Кине успела да понуди алтернативу „одрживог развоја“ земљама различитих историјских искустава и друштвено-политичких система и окупи их око идеје којој су основни заједнички именитељи били прихватање принципа мирољубиве коегзистенције и непристајање на укључивање у војне блокове. Иако су последице тога биле оптужбе да политика активне мирољубиве коегзистенције Јосипа Броза Тита најдиректније сузбија совјетски и кинески утицај у афро-азијским земљама, као и сукоб једне несврстане и једне комунистичке силе, југословенска спољна политика је наставила да иде тим путем. Као крајњи исход, њен избор није само везао Кину за југословенске спољнополитичке концепције, већ је и трасирао Покрет несврстаних земаља, уравнотежио односе са СССР-ом и пресудно утицао да Запад прихвати реалност рађања света који своју будућност види мимо блокова. Југословенска улога у кројењу света, у то време, била је велика, а Кина је то схватила. Она је након распада СФРЈ наставила њеним путем, заступајући земље трећег света у Савету безбедности УН, али и учествовањем у раду Покрета несврстаних стицањем статуса посматрача. Други битан чинилац који се протеже током читавог Хладног рата и након његовог завршетка представља борба Кине широм света против стварања преседана који би могли да постану препрека „светом циљу“ њеног уједињења, али и да изазову проблеме унутар кинеске територије дајући право мањинама да траже већу аутономију или отцепљење. С тим у вези, проблем који Србија има са Косовом уколико би се претворио у преседан рефлектовао би се како на Кину тако и на цео свет. Кинези нису ни слутили да ће људска права првобитно осмишљена од стране Збигњева Бжежинског као „оружје“ против СССР једног дана бити коришћено против њих. Свесни да су она постала питање разлика између два политичка система –

капитализма и социјализма (комунизма), и Кина и Југославија су током деведесетих година XX биле објекти америчке „доктрине људских права“. И док су дешавања на југословенском простору послужила као добар повод да „продуже живот“ НАТО-у, Кина се борила са резолуцијама унутар Комисије УН за људска права, а обе заједно са санкцијама. На крају је схватила да САД може победити само сопственим оружјем. Узвраћајући на критике критикама, кинеске власти непосредно пошто Стејт департмент објави Глобални извештај о људским правима и критике на рачун Кине, објављују Извештај о људским правима у САД. Дочекавши да као промотер ових права у свету буду 2001. године неизабране у тело које је било једно од главних упоришта њиховог деловања у Уједињеним нацијама – Комисије за људска права, у којој су од 1947. године водиле главну реч, и да добију само статус посматрача, САД су схватиле да свет више није онакав какав је био у задњој деценији XX века. Постале су свесне да он постаје мултиполаран, а да управо њихов хегемонизам представља повод за удруживање држава широм света са циљем супротстављања идеологизацији људских права, њиховом мешању у унутрашња питања и повредама државног суверенитета и територијалног интегритета у „име демократије“. Међутим, балансирајући када је у питању супротстављање америчком унилатерализму Кина примењује стратегију дефанзивности и држи се Денгове „доктрине 24 карактера“. Повезане на економском пољу, у својеврсној „симбиози“, ове две државе не дозвољавају себи луксуз уласка у отворене сукобе, редуцирајући неслагања кад код могу. Међутим, у ситуацији када су угрожени кинески национални интереси, када национализам долази до већег изражаја, а дефанзивност прелази у офанзивност, јавља се и могућност за сукоб две силе. Стога не чуди што оне своју снагу често одмеравају на територијама трећих држава. Управо СР Југославија је деведестих година била једна од тачака на којима су се преламали њихови интереси. Сада су то многе државе широм Африке где обе имају своје сфере интереса у потрази за преко потребним енергентима, Блиски исток и остала нестабилна подручја. Економска помоћ земљама широм света кроз тзв. „Пекиншки консензус“ и „going out“ политика су само један од начина да Кина поред ширења сфере утицаја у односу на Запад, обезбеди неопходне ресурсе (првенствено енергетске), добије нове територије за извоз своје робе и обезбеди подршку тих земаља политици „једне

Кине“ и њихово непризнавање или повлачење признања Тајвана. Како се кинески утицај ширио тако су САД све више прибегавале стратегији обуздавања (containment). Још једна доктрина из Хладног рата постала је разлог да Кина трага за партнерствима широм света у потрази за подршком. Република Србија се налази у сфери утицаја западних сила, потпуно окружена припадницама евроатлантског круга држава, слично као и Кина, коју САД окружује својим „пацифичким кишобраном“. У оба случаја те државе раде у великој мери, како током деведесетих година XX века тако и на почетку друге деценије XXI века, против њихових интереса (а интерес је очување територијалног интегритета Југославије/Србије, а у случају Кине поновно уједињење свих кинеских територија). Да би ослабиле притисак са Запада и стекле савезнике за остваривање својих крупних државних циљева ове две државе су склопиле стратешко партнерство као замену за неко чвршће војно савезништво. Сви ови чиниоци заједно довели су до потписивања Споразума о стратешком партнерству НР Кине и Републике Србије и у исто време представљају потврду главне хипотезе.

XVIII седница КПК, која је одржана од 8-14. новембра 2012. године у Пекингу, донела је много нових одлука које треба Кину да учине још просперитетнијом земљом. Приоритет у наредним годинама представља повећање БДП по глави становника (у чему Кина заостаје када се пореди са САД и осталим развијеним државама), и развој Кине у велику поморску силу (што сигурно неће деловати умирујуће на суседе из региона у АСЕАН-у, Вијетнам или пак Јапан). Видљиви су покушаји одступања од Денг Сјаопинговог наслеђа, од тзв. „доктрине 24 карактера“ у којој он саветује да Кина треба „хладнокрвно да посматра“, „понаша се скромно“, „не претендује на лидерску позицију“, „чека у сенци“, „чврсто стоји на ногама“. Ова доктрина покушава да се замени идејом уздизања кинеске нације и жељом да Кина напредује до нивоа светске силе. Разлог за то је што, с једне стране, многи сматрају да је део завета који је Денг оставио испуњен, а са друге стране, они у садашњим условима нису више на снази, пошто се не подударују са реалним утицајем који Кина има у свету. Стога је неопходно да се осмисле нови, „иновациони“ карактери који би радикално обновили спољнополитичке принципе великог архитекте кинеских реформи. Посебан трн у оку изазивају Денгове поруке да Кина буде „у сенци“, „да се понаша скромно“ и

да „не претендује на лидерску позицију“. По мишљењу низа кинеских експерата, она данас може мирно да „изађе из сенке“ (*de facto* је изашла из мрака у одређеним сферама). Дошло је време да се свету понуде нове иницијативе, а Кина има могућност да претендује на светски трон, гурајући САД са њега. Многи кинески војни експерти сматрају да се не треба „бојати конфликта“ и избегавати их, него да се напротив, треба заузети добра офанзивна позиција. По њиховом мишљењу НР Кина је већ стасала да „пружи отпор било којем непријатељу“. Чак и милиони просечних грађана примећују да је њихова земља постала утицајна и осећају се поносним због препорода кинеске нације. Зато многи и не разумеју зашто државни врх реагује као раније, опрезно и пажљиво, и склапа компромисе, посебно у односу према САД. Кинеско друштво је стихијски схватило да спољна политика треба да се води одлучније и да треба да се у први план избаце одговарајући лидери који би могли строго да говоре са читавим светом. Омладина већ има неколико националистичко-патриотских покрета који су спремни да се на један позив одазову партији и влади поводом било ког разлога. Многи тврде да управо национализам, на коме је Кина увек једном ногом стајала и користила га као идеолошку подлогу легитимитету кинеске власти, а који је сад почео да све више долази до изражаја унутар ње, је тај који ће уместо комунизма, од кога је, како каже индијски економиста Алувалија, једино црвено остао тепих који подастире страним инвеститорима, бити могућ разлог за сукоб две силе и то не око питања глобалне хегемоније, већ око питања Тајвана и жеље Кине да САД престану да се мешају у њене националне интересе.

Период када ће се Кина прогласити за највећу силу на свету, како је наглашено на седници, доћи ће у години 100-годишњице од формирања НР Кине (2049. године), а савремена глобална политика коју она води треба да јој обезбеди место светске државе у складу са параметрима данашњице. Док се то не деси Кина треба и даље себе да сматра „великом земљом у развоју“, што значи да ће се у наредном периоду придржавати Денговог савета.⁸⁶³ Она ће тежити „тихом неутралисању утицаја САД“, односно учвршћивању својих односа са осталим земљама које пружају отпор доминацији САД (Индија и наизглед парадоксално, амерички глобални партнери, ЕЗ, Јапан и све више Немачка, које се због својих

⁸⁶³ Сергеј Лузјанин, „Пекинг мења свет“, извор: интернет, <http://www.slobodanjovanovic.org/2013/04/27/sergej-luzjanin-peking-menja-svet>, 20/07/2013.

унутрашњих разлога, односно политичких, идеолошких, економских, па и културолошких разлога, противе оваквој доминацији). Притом ће обавезно избегавати директно конфронтирање са САД, а са друге стране, настојаће да јача свој утицај у региону као фактор мира и стабилности (попут ангажовања око камбоџанског питања, авганистанског и корејског). Међутим, како Кина јача (економски и политички) може се очекивати да ће се све више чути њен глас у оквиру УН, заједно са Русијом, али и Бразилом, Индијом и појединим европским силама које су све склоније да вуку потезе који су противни интересима САД, знајући са великом сигурношћу да за то неће сносити одређене, пре свега, економске или дипломатске последице. Управо у складу са тврдњом Мартен Жака (Martin Jacques) да „силе у успону без разлике користе своју новостечену економску снагу за шире политичке, културне и војне циљеве. То је оно што значи бити хегемонистичка сила, а Кина ће то засигурно постати“.⁸⁶⁴ Нераздвојни део ове стратегије је заступање интереса земаља трећег света (Кинези себе виде као јединог заступника ових земаља у Савету безбедности УН), и учешће у раду Покрета несврстаних са статусом посматрача. Уместо „новог светског поретка“ Кина заступа идеју „новог међународног поретка“ у оквиру породице народа - организације УН. Она ће свакако задржати садашњу позицију „заштитника интереса“ земаља трећег света, преузету од СФР Југославије, у мери у којој то не угрожава неке њене друге интересе, као и сам статус „земље у развоју“. Кинези, и поред све већих иницијатива унутар земље да Кина „изађе из сенке“ и постане офанзивнија, и иницијатива у међународној заједници да постане „одговорни учесник“, и даље се понашају као слободни јахачи. Сасвим су свесни да је задржавање овог статуса и избегавање превелике одговорности и имиџа велике силе, са свом тежином коју он носи, најбоља позиција за Кину, обзиром да још увек није довољно моћна (војно, односно политички) да се покаже у свој својој моћи (којој свакако тежи) и величини. До сада кинески лидери су предузели тек незнатне кораке у правцу давања Кини важне глобалне улоге, било као хегемона било као „одговорног учесника“, јер „први пут постају зависни од света који не могу да контролишу уместо од царства које могу контролисати“.⁸⁶⁵

⁸⁶⁴ Martin Jacques, *When China Rules the World*, op. cit, str. 12.

⁸⁶⁵ Džozef Naj, *Budućnost moći*, op. cit, str. 223.

Цолион Ховорт са његовом поделом по половима моћи и систематизацијом пет могућих исхода доминантних форми могуће расподеле моћи на светском нивоу указује у ком правцу ће се кретати текући глобални процеси и која би била улога Кине у њима. Први могући исход по Ховорту је униполарни свет, као наставак видљиве америчке доминације започете крајем Хладног рата у ближој и предвидивој будућности. Проблем није у расту моћи других глобалних чинилаца него у немогућности Вашингтона да путем војне силе ефективно наметне своју политичку вољу, што су ратови у Ираку и Авганистану убедљиво показали. Док способност да се војно порази противник, чија је снага под знаком питања, сама по себи није спорна, проток времена након војне победе који није дао никакве опишљиве политичке резултате корисне по САД на тим просторима ставља у сумњу читаву механику испољавања моћи. Дакле, капацитет и даље постоји, али готово сви сумњају у његову ултимативну делотворност. Други могући исход је биполарни поредак који би кодификовао економску моћ Кине и створио тзв. Г2 свет.⁸⁶⁶ Ова подела би ишла на уштрб економских интереса како ЕУ тако и других чинилаца, а остаје нејасно у којој мери би Кина са тих позиција градила своју војну моћ те да ли би је и како користила. Трећи могући исход - неполарни поредак би обележио крај америчке хегемоније али без новог успостављеног поретка. Овај модел у суштини представља отелотворење хаоса. У том моделу америчка доминација се замењује какофонијом нејасних утицаја и анархичном поделом моћи између регионалних сила, моћних међународних корпорација, терористичких мрежа и паравојних формација. Неструктурисани утицаји читавог низа чинилаца, не само политичких него и економских и идеолошких, би вероватно били међуфаза до креирања новог глобалног баланса, али је сасвим немогуће чак и оквирно предвидети којим методама и са којим исходима би та међуфаза била одређена. Четврти, мултиполарни исход је вероватно највише очекивана варијанта, која, међутим, оставља пуно простора за тумачења. Неореалисти тврде да је неизбалансирана мултиполарност најопаснији систем који је склон рату. Роберт Каган је тврдио да је након победе у рату са Грузијом Русија поново постала сила и тиме вратила свет у равнотежу.⁸⁶⁷ И пети исход, по

⁸⁶⁶ Elizabeth Economy, Adam Segal, „The G-2 Mirage“, *Foreign Affairs*, May/June 2009, Vol. 88, No.3, pp. 14-23.

⁸⁶⁷ Robert Kagan, *The Return of History and the End of Dreams*, Knopf, New York, 2008, p. 24.

Ховорту једина светла тачка, представља Гривијев систем „интерполарности“ као синтеза мултиполарности и међузависности. Он сматра да ће свака растућа сила убудуће бити ограничена повезаношћу свих главних политичких области (економија, енергија, безбедност, животна средина) и да само „егзистенцијална међузависност“ свих ових питања може водити сарадњи. Мултиполарност треба да пружи руку мултилатерализму како би искористили оно што је позитивно и водили свет у хармонију.⁸⁶⁸

Који ће од ових пет могућих исхода расподеле моћи на светском нивоу постати доминантан остаје да се види. Јасно је због чега Ховорт пети модел - „интерполарност“ види као најсветлију тачку. Кооперација и сарадња, а не ратови, треба да представљају основу за функционисање свих актера у међународним односима. На том становишту су НР Кина и СФР Југославија базирале своју спољну политику пре 35 година. Ове две независне земље, које су у веома различитим условима, полазећи од специфичних услова у својим земљама, оствариле две аутентичне социјалистичке револуције сопственим снагама, обе ван војно-политичких савеза, са специфичним улогама у свету, међу којима су постојале објективне разлике – у величини и моћи, у геостратешком положају и историјским искуствима, у степену развоја и ангажовању у међународним активностима те отуда су биле сасвим природне и поједине разлике у схватањима и политици на међународном плану, од којих су неке задирале у крупна стратешко-политичка питања борбе за мир у свету, превазишле су све постојеће разлике водећи се начелом да разлике нису и не треба да буду сметња за њихову сарадњу. Данас оне своје 35-огодишње пријатељство настављају у условима много другачијим од тадашњих. Они нису идеални. Сходно томе, постоје области где би Србија желела да Кина чини више, и обрнуто. Ипак, уопште узев ради се о сложеном односу који захтева много бриге и одговарајућих средстава да би се ти односи усмеравали. Република Србија првенствено треба да формулише своју спољнополитичку стратегију (а не да спољну политику темељи само на дефинисању четири „стуба“ спољне политике) и да дефинише дугорочне, средњерочне и краткорочне циљеве преузимајући од Европске уније и других држава широм света најбоље моделе за свој развој (попут НР Кине) којих ће се

⁸⁶⁸ Jolyon Howorth, „The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain?“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 3, 2010, pp. 460-462.

придржавати и који ће представљати циљ свих будућих влада, у којима ће политичари пре свега бити државници па тек онда партијски чланови. На тај начин ће и њен однос са НР Кином постати много богатији јер би тиме Република Србија овој великој држави дала до знања да испред себе има озбиљну државу која не мења државну политику са сваком променом владе већ има константу у свом како унутрашњеполитичком, тако и у спољнополитичком дејствовању. И као што су седамдесетих година XX века и НР Кина и СФР Југославија схватале да од догађаја у Азији зависе кретања у Европи, али и обрнуто, тако и данас у глобализованом свету ове две државе настоје да својим активним приступом учествују у обликовању глобалне структуре света. Ако узмемо као тачну Кисинцерову тврдњу да ће однос НР Кине са Сједињеним Америчким Државама постати централни елемент у потрази за светским миром и глобалним благостањем, поставља се питање да ли ће се као и до сада на територији Републике Србије преламати интереси ове две силе и колико ће њихов међусобни однос утицати на кинеско-српске односе. „Сваки велики успех био је визија пре него што је постао реалност“, рекао је Кисинцер.⁸⁶⁹ Тридесет и пет година пријатељства сигурно јесте велики успех, а постао је реалан оног тренутка када су две земље постале свесне да само заједно кроз међусобну сарадњу то пријатељство могу одржати.

⁸⁶⁹ Henry Kissinger, *On China*, Penguin Press, New York, 2011, p. 544.

ПОГЛАВЉЕ VIII

ЛИТЕРАТУРА

Извори

Необјављена архивска грађа:

Архив Југославије:

1) Фонд 112 (Танјуг)

1. „Kineska scena“, TANJUG Press, Crveni bilten, f. 70, s-9, 11. januar 1977.
2. AFP, „Zbivanja u Kini“, TANJUG Press, Crveni bilten, f. 71, s-1, 23. februar 1977.
3. Ming Bao, „Ču En Lajeve poslednje reči“, TANJUG Press, Crveni bilten, f. 72, 13. mart 1977.
4. Ming Bao, „O Teng Hsijao Pingu“, TANJUG Press, Crveni bilten, f. 72, 13. mart 1977.
5. „Zbivanja u Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 73, 06. april 1977.
6. AFP, „Albanija protiv Titove posete Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 2. septembar 1977.
7. AFP, „Albanski nacionalni praznik“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 80, s-8, 30. novembar 1977.
8. AFP, „Albanija protiv Titove posete Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 2. septembar 1977.
9. AFP, „Čestika Envera Hodže HKF“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 77, s-7, 25.8.77.
10. AFP, „Polemike oko evrokomunizma“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, s-4, 8. septembar 1977.
11. AP, „Polemike oko evrokomunizma“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, s-4, 8. septembar 1977.
12. Arbeiter Zeitung, „Tito u mauzoleju“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-2, 1. septembar 1977.
13. Figaro (AFP), „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 1. septembar 1977.
14. Gardijan, „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 77, spec-2, 29. avgust 1977.
15. Rojter, „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 77, spec-1, 31. avgust 1977.
16. „Jugoslovenska državna i partijska delegacija u poseti Kini“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 90, j-1, 12. septembar 1978.
17. Kjodo (AFP), „Putovanje predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-1, 7. septembar 1977.

18. Mondo, „Kinesko-albanski odnosi, Naslednici Maoa nisu pomenuti ni jedan jedini put u dugom uvodniku koji je objavio u Tirani organ Albanske partije rada „Zeri i populit““, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 76, s-11, 13. jul 1977.
19. „Poseta Karilja Jugoslaviji“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 80, j-3, 9. novembar 1977.
20. „Poseta Vang Čena“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 92, j-6, 24. novembar 1978.
21. Rojter, „Kinesko-albanski odnosi“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 76, s-3, 14. jul 1977.
22. „Štampa i radio o Titovom putu“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 78, spec-2, 8. septembar 1977.
23. Tajm, „Deng Sjaoping „čovек godine““, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 93, s-2, 24. decembar 1978.
24. Zeri i populit, „Kritika Maove teorije o tri sveta“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 81, s-8, 7. decembar 1977.
25. „Američko-kineski odnosi“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 89, s-5, 13. avgust 1978.
26. „Povodom izlaganja predsednika Tita“, *TANJUG Press, Crveni bilten*, f. 90, j-1, 10. septembar 1978.

Фонд 507 (Комисија за међународне везе ЦК СКЈ)

1. ЦК СКЈ, 1974, Међународна сарадња КП Кине и питање њене сарадње са СКЈ, пов. IX, 60/I-54, 1974.
2. ЦК СКЈ, 1976, Информација о односу КП Кине према међународном комунистичком покрету и СКЈ у светлу промена у кинеском руководству, пов. А, IX 60/I-56, 1.12.1976.
3. ЦК СКЈ, Информација о 11. Конгресу КП Кине, пов. А, IX60/I-67, 1.7.1977.
4. ЦК СКЈ, 1977, Информација о ставовима КП Кине према међународном радничком покрету и односу КП Кине према СКЈ, пов. А, IX 60/I-71, 24.12.1977.
5. ЦК СКЈ, 1977, „Информација о разговорима вођеним приликом посете друга Тита НР Кине и обнављању односа између СКЈ и КПК“, пов. А, IX 60/I-61, 30.9.1977.
6. ЦК СКЈ, 1977, Разговор Станета Доланца секретара Извршног комитета Председништва ЦК СКЈ и Александра Грличкова секретара у Извршном комитету председништва ЦК СКЈ са Ли Хсијен Нијен, потпредседником ЦК КП Кине и замеником Државног савета и Кенг Пијао-ом чланом Политбироа ЦК КП Кине, пов. IX, 60/I-60, 2.9.1977.
7. ЦК СКЈ, 1978, Извештај о боравку прве студијске делегације КПК у СФРЈ од 10-31. марта 1978. године, пов. А, IX, 60/I-77, 10-31.3.1978.
8. ЦК СКЈ, 1978, Забелешка о разговору Др Александра Грличкова са Чанг Хаи Фенгом, пов. А, IX, 60/I-72, 24.1.1978.
9. ЦК СКЈ, 1978, Информација о ставовима КП Кине према комунистичком покрету и о сарадњи КПК са СКЈ, пов. А, IX, 60/I-81, 12.7.1978.
10. ЦК СКЈ, 1978, Кинеско-албански односи, пов. А, IX, 60/I-73, 28.1.1978.

11. ЦК СКЈ, 1978, Информација за чланове СКЈ о посети председника Хуа Куо Фенга Југославији 21-28. августа 1978, пов. А, IX,60/I-85, 12.9.1978.
12. ЦК СКЈ, 1978, Забелешка о разговору др Александра Грличкова са Чанг Хаи Фенгом, пов. А, IX,60/I-72, 24.1.1978.
13. ЦК СКЈ, 1978, Информација о боравку групе функционера СКЈ у НР Кини, од 14-27. јула 1978. године пов. А, IX, 60/I-82, 14-27.7.1978.
14. ЦК СКЈ, 1979, Информација о молби ЦК КП Кине СКЈ, У вези одлуке ЦК КП Кине да нормализује односе са КП Италије, пов. А, IX, 60/I-94, 29.1.-23.2.1979.
15. ЦК СКЈ, 1980, Информација о разговору амбасадора СФРЈ у НР Кини Мирка Остојића са замеником начелника међународног одељења ЦК КП Кине Liu Xinguan, Информација о посети Е. Берлингуера Кини, пов. А, IX, 60/I-109, 28.3.1980.
16. ЦК СКЈ, 1981, Годишњи извештај за 1980. годину, пов. А, IX, 60/II-207, 30.1.1981.

Фонд 837 (Архив Јосипа Броза Тита – Кабинет Председника Републике; посете, приједи, билатерала, личне поруке)

1. Архив председника Југославије, Белешка у вези са поклонима за председника Хуа Гуофенга, I-3-А КИНА, Београд, 14. август 1978.
2. Архив председника Југославије, Кина и несврстаност, I-3-А КИНА, август 1978.

Дипломатски архив Савезног министарства за иностране послове:

Политичка архива Кина

1. ДАСМИП, ПА, 1975, Мао Це Тунг о председнику Титу, ф. 77, д. 22, пов. 448985, 14.10.1975.
2. ДАСМИП, ПА, 1975, Информација о НР Кини: унутрашња, спољна политика, билатерални односи, ф. 77, д. 18, пов. 444112, 10.9.1975.
3. ДАСМИП, ПА, 1975, Односи Кине са социјалистичким земљама, ф. 77, д. 17, пов. 419310, 16.4.1975.
4. ДАСМИП, ПА, 1975, Амбасада у Москви о албанским дуговима, ф. 77, д. 16, пов. 41846, 11.1.1975.
5. ДАСМИП, ПА, 1975, Кина-спољна политика, ф. 77, д. 18, пов. 437234, 31.7.1975.
6. ДАСМИП, ПА, 1976, Кина-Албанија, Реферат Енвера Хоце на конгресу АПР, ф. 87, д. 4, пов. 462278, 19.11.1976.
7. ДАСМИП, ПА, 1977, Кинески амбасадор југословенском, ф. 82, д. 10, пов. 465735, 7.12.1977.
8. ДАСМИП, ПА, 1977, Односи СФРЈ-Кина, ф. 82, д. 12, пов. 441801, 28.7.1977.
9. ДАСМИП, ПА, 1978, Годишњи извештај: Југословенско-кинески билатерални односи, ф. 86, д.1, пов. 41452, 12.1.1978.
10. ДАСМИП, ПА, 1978, Кина-Југославија, Реферат кинеског МИП Хуанг Хуа о спољној политици Кине, одржан на саветовању политичког актива

30. јула 1977, а објављено у тајванском часопису „Issues and studies“, ф. 86, д. 1, пов. 411560, 17.2.1978.
11. ДАСМИП, ПА, 1978, Италијанска штампа о посети ХКФ, ф. 89, д.6, пов. 448066, 24.8.1978.
 12. ДАСМИП, ПА, 1978, Кина-Албанија, Разговор Остојића са кинеским МИП-ом Yu Chanom, ф. 87, д. 6, пов. 440742, 9.7.1978.
 13. ДАСМИП, ПА, 1978, Спољна политика Кине-нови моменти, ф. 87, д. 7, пов. 441354, 15.7.1978.
 14. ДАСМИП, ПА, 1978, Информација поводом званичне пријатељске посете председника ЦК КП Кине и председника Државног савета НР Кине ХКФ СФРЈ од 21-28.августа 1978. године, ф. 89, д.1, пов. 438691, 6.7.1978.
 15. ДАСМИП, ПА, строго пов, 1978, Прелиминарно осврт на посету председника ХКФ Југославији, ф. 89, д. 7, пов. 448525, 1.9.1978,
 16. ДАСМИП, ПА, 1978, Амбасада у Тунису: Чланак у листу Laction под насловом „После посете ХКФ – Румунија и Југославија реаговали на критике Москве“, ф. 89, д.12, пов. 451745, 15.9.1978.
 17. ДАСМИП, ПА, 1978, Кина после МЦТ-Тежиште на догађајима после посете председика Тита, Спољна политика Кине-нови моменти, ф. 87, д. 7, пов. 441354, 15.7.1978.
 18. ДАСМИП, ПА, 1981, Разговор потпредседника ЦК КПК Денг Сјаопинга са југословенском новинарком Даром Јанковић, ф. 60, д. 1, пов. 458118, 17.11.1981.
 19. ДАСМИП, ПА, 1980, Информација о посети генералног секретара КП Шпаније С. Карилја КП Кине, ф. 72, д. 10, пов. 466462, 15.12.1980.
 20. ДАСМИП, ПА, 1980, Информација о спољној политици НР Кине, ф. 72, д. 2, пов. 449328, 15.7.1980.
 21. ДАСМИП, ПА, 1980, Савезни секретаријат за иностране послове, ф. 74, д.13, пов. 417690, 12.5.1980.
 22. ДАСМИП, ПА, 1981, Информација о билатералним односима између СФРЈ и НР Кине, ф. 60, д. 10, пов. 424368, 30.4.1981.
 23. ДАСМИП, ПА, 1981, Информација о неким друштвено-политичким и идејно-теоријским питањима, ф. 61, д.2, пов. 424264, 11.5.1981.
 24. ДАСМИП, ПА, 1982, Информација о спољној политици НР Кине, ф. 57, д.1, пов. 421079, 4.5.1982.
 25. ДАСМИП, ПА, 1982, Несврстаност и НР Кина, ф. 57, д. 2, пов. 439955, 23.08.1982.

Објављена документа:

1. China's Peaceful Development, Information Office of the State Council The People's Republic of China, Foreign Languages Press Co. Ltd, Beijing, 2011.
2. Congressman Jim Kolbe, China Relations in the 21st Century: Dawn of a New Era?, Asia Society Washington Center 24 June, 1999.
3. Ekspoze Gorana Svilanovića, saveznog ministra za inostrane poslove, u saveznoj skupštini S.R. Jugoslavije, Beograd, 24. oktobar 2001. godine, u: Nataša Dragojlović, Stanislav Sretenović, Dragan Đukanović i Dragan Živojinović (urs), Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2011.

4. Ekspoze Vuka Draškovića, ministra spoljnih poslova u Skupštini Srbije i Crne Gore, Beograd, 21. decembar 2004. godine, u: Nataša Dragojlović, Stanislav Sretenović, Dragan Đukanović i Dragan Živojinović (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Beograd, 2011.
5. Information Office of the State Council, China's Peaceful Development, September 6, 2011.
6. Izlaganje Vuka Jeremića, ministra spoljnih poslova Republike Srbije na Prvoj konferenciji ambasadora Republike Srbije, Beograd, 16. decembar 2007. godine, u Nataša Dragojlović, Stanislav Sretenović, Dragan Đukanović i Dragan Živojinović (urs), *Spoljna politika Srbije: strategije i dokumenta*, Beograd, 2011.
7. OECD Economic Surveys: China 2010, vol. 2010/6, February 2010.
8. Robert M. Gates, Annual Report to Congress – Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2010, DIANE Publishing, Darby, US, 2010.
9. Ren Xiao, The International Relations Theoretical Discourse in China: A Preliminary Analysis, The Sigur Center for Asian Studies, Papers Number 9, The George Washington University, 2000.

Периодика:

Монографије и зборници

1. Allison, Roy, *The Soviet Union and the Strategy of Nonalignment in the Third World*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.
2. Ban, Nikola (ed), *Tito u Kini*, Jugoslovenska revija: Vuk Karadžić, Ljubljana, 1978.
3. Bates Gill, *Rising Star: China's new security diplomacy*, Brookings Institution press, Washington, D. C, 2007.
4. Becker, Jasper, *The Chinese*, Oxford University Press, New York, 2002.
5. Бергстен, Фред, Ларди, Николас, Мичел, Дерек, Фримен, Чарлс, *Успон Кине: изазови и шансе*, Службени гласник, Београд, 2012.
6. Besada, Hany, Wang, Yang, Whalley, John, *China's Growing Economic Activity in Africa*, NBER Working Paper 14024, National Bureau of Economic Research, Cambridge, 2008.
7. Boden, Ragna, *Die Grenzen der Weltmacht: Sowjetische Indonesienpolitik von Stalin bis Brežnev*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 2006.
8. Богетић, Драган, *Југословенско-амерички односи 1961-1971*, Институт за савремену историју, Београд, 2012.
9. Booth, Ken, Wheller, Nicholas J, *The Security Dilemma – Fear, Cooperation and Trust in World Politics*, Palgrave, Macmillan, London, 2008.
10. Brands, Henry Williams, *The Specter of Neutralism: The United States and the Emergence of the Third World, 1947-1960*, Columbia University Press, New York, 1989.
11. Breslin, Shaun, *Handbook of China's International Relations*, Taylor & Francis e-Library, Routledge, 2010.
12. Brown, Michael E. (eds), *The Rise of China*, MIT Press, Boston, 2000.

13. Brunet, Antoan, Guichard, Jan-Pol, *Ekonomski imperijalizam: Hegemonijske težnje Kine*, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 2011.
14. Buzan, Barry, *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2003.
15. Bžežinski, Zbignjev, *Amerika – Kina i sudbina sveta*, Albatros plus, Beograd, 2013.
16. Brzezinski, Zbigniew, *Strategic Vision. America and the Crisis of Global Power*, Basic Books, New York, 2012.
17. Carpenter, Ted Galen, *America's Coming War with China: A Collision Course over Taiwan*, Palgrave, Macmillan, New York, 2006.
18. Chan, Gerald, *China's Compliance in Global Affairs: Trade, Arms Control, Environmental Protection, Human Rights*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, Singapore, 2006.
19. Chang, Gordon G, *Coming Collapse of China*, Random House, New York, 2001.
20. China Institutes of Contemporary International Relations, *Global Strategic Patterns: The International Environment of China in the New Century*, Shishi Press, Beijing, 2000.
21. Churchill, Winston S, *Second World War: Triumph and Tragedy*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1953.
22. Clegg, Jenny, *China's global strategy: towards a multipolar world*, Pluto Press, New York, 2009.
23. Cooper Ramo, Joshua, *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London, 2004.
24. Craig, Gordon A, George, Alexander L, *Force and Statecraft – Diplomatic Problem of Our Time*, Oxford University Press, New York, 1955.
25. Dent, Christopher M, *The European Union and East Asia: An economic relationship*, Routledge, London and New York, 1999.
26. Devaland, Mary J. (ed), *China's Economic Policy Impact on the United States*, Nova Sciences Publishers Inc, New York, 2009.
27. Dimitrijević, Vojin, Stojanović, Radoslav, *Međunarodni odnosi*, Službeni list SRJ, Beograd, 1996.
28. Drulović, Anja, *Titov kuvar*, Laguna, Beograd, 2005.
29. Eberhard, Wolfram, *A History of China*, University of California Press, Berkeley, 2004.
30. Ebrey, Patricia Buckley, *The Cambridge Illustrated History of China*, Cambridge University Press, New York, 1999.
31. Edmonds, Richard Louis (ed), *China and Europe since 1978: A European Perspective*, Cambridge University Press, New York, 2002.
32. Emerson, Michael, *The Elephant and the Bear: the European Union, Russia and their Near Abroads*, Centre for European Policy Studies, Brussels, 2001.
33. Emmott, Bill, *Rivals - How the Power Struggle between China, India and Japan will Shape Our Next Decade*, Allen Lane, London, 2008.
34. Evans, Graham, Newnham, Jeffrey, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1999.
35. Fairbank, John King, and al. (eds), *The Cambridge History of China*, Cambridge University Press, Vols. I-XV, New York, 1978-2004
36. Fairbank, John King, *China a new history*, London, 1992.

37. Ferguson, Niall, *Colossus: The Price of America's Empire*, Penguin, New York, 2004.
38. Ferguson, Niall, *The Ascent of Money – A Financial History of the World*, The Penguin Press, New York, 2008.
39. Ferguson, Niall, *Uspon novca – finansijska istorija sveta*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2009.
40. Fewsmith, Joseph, *China Since Tiananmen: The Politics of Transition*, Cambridge University Press, New York, 2001.
41. Fox, W.T.R., *The Super-Powers: The United States, Britain and Soviet Union-their Responsibility for the Peace*, Harcourt, Brace, New York, 1944.
42. Fridman, Tomas L, *Svet je ravan*, Dan Graf, Beograd, 2007.
43. Friedman, George, *The Next 100 years: Forecast for the 21st Century*, Doubleday, New York, 2009.
44. Friedman, Thomas L, *The World is Flatt – The Brief History of the 21st Century*, Farrar Straus Giroux, New York, 2005.
45. Гаджиев, Камалудин Серажудинович, *Геополитика*, Международные отношения, Москва, 1997.
46. Garnaut, Ross, Ligang, Song, Woo, Wing Thye (eds), *China's New Place in a World in Crisis: Economic, Geopolitical and Environmental Dimensions*, The Australian National University, ANUE Press, Canberra, 2009.
47. Garnaut, Ross, Ligang, Song (eds), *The Turning Point in China's Economic Development*, ANUE Press, Canberra, Australia, 2006.
48. Gavranov, Velibor, Stojković, Momir, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1972.
49. Gelb, Leslie H, *Power Rules: How Common Sense can Rescue American Foreign Policy*, Harper Collins, New York, 2009.
50. Ginat, Rami, *Syria and the Doctrine of Arab Neutralism: From Independence to Dependence*, Sussex Academic Press, Brighton, 2005.
51. Gleijeses, Piero, *Conflicting Missions: Havana, Washington, and Africa, 1959-1976*, Chapel Hill, The University of North Carolina Press, London, 2002.
52. Griffiths, Martin, O'Callaghan, Terry, Roach, Steven C, *International Relations: The Key Concepts*, Routledge, New York, 2007.
53. Goldstein, Joshua S, Pevenhouse, Jon, *International Relations*, Pearson Longman, New York, 2010.
54. Graham, Fry, Michael, Goldstein, Erik, Langhorne, Richard (eds), *Guide to International Relations and Diplomacy*, Continuum, London, 2002.
55. Griffiths, Martin (ed), *Encyclopedia of International Relations and Global Politics*, Routledge, London, 2008.
56. Guangqian, Peng, Zhiyin, Zhao, Zong, Luo, Xiangping, Li, *Chinas National Defence*, China Intercontinental Press, Beijing, 2010.
57. Guerrero, Dorothy-Grace, Manji, Firoze, *China's New Role in Africa and the South*, Fahamu and Pambazuka, Oxford, 2008.
58. ХАНТИНГТОН, Семјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000.
59. Handel, Jones, *CHINAMERICA: The Uneasy Partnership that Will Change the World*, MC Graw Hill, New York, 2010.
60. Haywood, Andrew, *Global Politics*, Palgrave MacMillan, London, 2011.

61. Herd, Graeme P, *Great Powers and Strategic Stability in the 21st Century*, Routledge, New York, 2010.
62. Hilger, Andreas, *Die Sowjetunion und die Dritte Welt: UdSSR, Staatssozialismus und Antikolonialismus im Kalten Krieg*, R. Oldenbourg Verlag, Munchen, 2009
63. Hiro, Dilip, *After Empire: The birth of a multipolar World*, Nation Books, New York, 2010.
64. Hunt, Michael H, *The Genesis of Chinese Communist Foreign Policy*, Columbia University Press, New York, 2002.
65. Jacques, Martin, *When China Rules the World*, Penguin Press, New York, 2009.
66. Jian, Chen, *Mao's China and the Cold War*, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 2001.
67. Joffe, Josef, *Überpower. The Imperial Temptation of America*, W.W. Norton & Company, New York, 2007.
68. Ju-Lan, Fung, *Istorija kineske filozofije*, Nolit, Beograd, 1992.
69. Kagan, Robert, *The Return of History and the End of Dreams*, Knopf, New York, 2008.
70. Kearns, Gerry, *Geopolitics and Empire: The Legacy of Halford Mackinder*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
71. Kemenade, Willim Van, *China, Hong Kong, Taiwan, Inc. – The Dinamics of a New Empire*, Alfred A. Knopf, New York, 1997.
72. Kardelj, Edvard, *Međunarodni odnosi i nesvrstanost*, Komunist, Beograd, 1979.
73. Kegley, Charles Jr, Blanton, Shannon L, *World Politics: Trend and Transformation*, Wadsworth, Cengage Learning, Boston, 2010–2011.
74. Kegli, Čarls V. Jr, Vitkof, Judžin R., *Svetska politika: trend i transformacija*, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Beograd, 2004.
75. Kenedi, Pol, *Pripreme za 21. vek*, Službeni list SRJ, Beograd, 1997.
76. Kenedi, Pol, *Uspomina na pad velikih sila*, Službeni List SRJ-CID, Beograd-Podgorica, 1999.
77. Kennedy, Paul (ed), *Grand Strategies in War and Peace*, Yale University Press, New Haven, 1991.
78. Keohane, Robert O, Nye, Joseph S., *Power and Interdependence*, Longman, New York, 2001.
79. Кисинджер, Хенри, *Дипломатуја*, Верзалпрес, Београд, 1999.
80. Kisindžer, Henri, *Obnovljeni svet – Meternih, Kastlerau i problemi mira 1812-1822*, Nakladni Zavod Matice Hrvatske, Zagreb, 1976.
81. Kissinger, Henry, *On China*, The Penguin Press, New York, 2011.
82. Kissinger, Henry, *Treba li Amerika vanjsku politiku: Prema diplomaciji za 21. stoljeće*, Golden Marketing, Zagreb, 2003.
83. Kissinger, Henry, *Years of Upheaval*, Little, Brown, Boston, 1982.
84. Knežević, Ivan (yp), *The Current Status Quo and Prospects for Serbia's European Integration: Analysis of Political and Economic Aspects*, Studies on International Issues B 07, Slovak Foreign Policy Association, European Movement in Serbia, Slovak Aid, Bratislava, 2008.
85. Kurlantzik, Joshua, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, Yale University Press, New Haven, 2007.

86. Lardy, Nicholas R, *Integrating China into the Global Economy*, The Brookings Institution, Washington DC, 2002.
87. LeRiche, Matthew, Arnold, Matthew, *South Sudan: From Revolution to Independence*, C. Hurst & Co. London, 2012.
88. Little, Allan, Silber, Laura, *Yugoslavia: The Death of Nation*, TV Books, New York, 1996.
89. Lum, Thomas *et al*, *China and the U.S.: Comparing Global Influence*, Nova Sciences Publishers Inc, New York, 2010.
90. Lo, Bobo, *The Axis of Convenience: Moscow, Beijing and the New Geopolitics*, Chatham House, London, Brookings Institution, Washington DC, 2008.
91. Mahbubani, Kishore, *The New Asian Hemisphere – The Irresistible shift of the Global power to the East*, Public Affairs, New York, 2008.
92. Mandelbaum, Michael, *The Frugal Superpower: America's Global Leadership in a Cash-Strapped Era*, Public Affairs, New York, 2010.
93. Mann, James, *About Face: A History of America's Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton*, Alfred A. Knopf, New York, 1999.
94. Мазов, С.В, *Политика СССР в Западной Африке 1956-1964: неизвестные страницы холодной войны*, Наука, Москва, 2008.
95. Medeiros, Evan S, *China's International Behavior: Activism, Opportunism and Diversification*, RAND Corporation, Santa Monica, 2009.
96. Menges, Constantine C, *China: The Gathering Threat*, Nelson Current, Nashville, 2005.
97. Mingfu, Liu, *China Dream: Great Power Thinking and Strategic Posture in the Post-American Era*, China Friendship Publishing Company, Beijing, 2010.
98. Minić, Jelica, Kronja, Jasminka, *Regionalna saradnja za razvoj i evropsku integraciju*, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, Albanski institut za međunarodne studije, Tirana, Centar za institucionalni razvoj, Skoplje, Evropski pokret u Crnoj Gori, Podgorica, Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, Institut za međunarodne odnose, Zagreb, Kosovski institut za politička istraživanja i razvoj, Priština, 2007.
99. Mingjiang, Li (ed), *Soft Power: China's Emerging Strategy in International Politics*, Lexington Books, Lanham, Maryland, 2009.
100. Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije Sjedinjenih Američkih Država u Srbiji, Beograd, 2009.
101. Митровић, Драгана, *Кинеско економско чудо – прва декада реформи*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
102. Naj, Džozef S, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd, 2012.
103. Naj, Џозеф С. Јр, *Како разумевати међународне сукобе*, Стубови културе, Београд, 2006.
104. Naj, Džozef, *Paradoks američke moći*, BMG, Beograd, 2004.
105. Nathan, Andrew J, Ross, Robert S, *The Great Wall and the Empty Fortress: China's Search for Security*, New York, W.W. Norton, 1997.
106. Nick, Stanko, *Diplomatski leksikon*, Barbat, Zagreb, 1999.
107. Nixon, Richard M., *Beyond Peace*, Random House, New York, 1994.
108. Новачић, Александар, *Кина, змајеви долазе*, Верзал Пресс, Београд, 1999.
109. Новачић, Александар, *Кина змај на Олимпу*, Новости, Београд, 2008.
110. Новачић, Александар, *Сан о великој Кини*, БМГ, Београд, 2003.

111. Novačić, Aleksandar, *Veliki zaokret*, Globus, Zagreb, 1979.
112. Novačić, Aleksandar, *Crveni mandarin*, BMG, Beograd, 1996.
113. Novačić, Aleksandar, *Rađanje velike Kine*, Službeni glasnik, Beograd, 2012.
114. Nye, Joseph S. Jr, *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, PublicAffairs, New York, 2004.
115. Nye, Joseph S, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go it Alone*, Oxford University Press, New York, 2002.
116. Остојић, Мирко, *Кина нови дуги мариш*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
117. Pečujlić, Miroslav, *Dva lika sveta*, Gutenbergova galaksija, Beograd, 2002.
118. Petrović, Dragan, Đukanović, Dragan, *Stubovi spoljne politike Srbije - EU, Rusija, SAD i Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012.
119. Popović, Aleksandra (ur), *Evropa sa dušom*, Fondacija Konrad Adenauer, Beograd, 2009.
120. Radenković, Đorđe, *Zagonetka zvana Kina*, Beogradski grafičko izdavački zavod, Beograd, 1973.
121. Richardson, Sophie, *China, Cambodia, and the Five Principles of Peaceful Co-Existence*, Columbia University Press, New York, 2010.
122. Robinson, Thomas W, Shambaugh, David (eds), *Chinese Foreign Policy: Theory And Practice*, Oxford University Press, New York, 1994.
123. Russel, Bertrand, *The problem of China*, ARC MANOR, U. S, 2008.
124. Saich, Tony, *Governance and Politics in China*, Palgrave Macmillan, New York, 2001.
125. Salisbury, Harrison E, *Dugi marš: neispričana priča*, Globus, Zagreb, 1988.
126. Sempa, Francis P, *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2002, pp. 72, 75.
127. Shambaugh, David, *Modernizing China's Military: Progress, Problems and Prospects*, University of California Press, Berkeley, 2003.
128. Shambaugh, David, *China Goes Global: The partial Power*, Oxford University Press, New York, 2013.
129. Shirk, Susan L, *China, Fragile Superpower – How China's Internal Politics Could Derail Its Peaceful Rise*, Oxford University Press, New York, 2007.
130. Simić, Dragan R, *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
131. Simić, Dragan R, *Poredak sveta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
132. Simić, Dragan R, *Svetska politika*, Fakultet političkih nauka, Čigoja štampa, Beograd, 2009.
133. Симић, Перо, *Тито феномен 20. века*, Службени гласник, Београд, 2011.
134. Симић, Предраг, *Кратка историја Кине*, Београд, 2003.
135. Simić, Predrag (ur), *Socijalizam kineskih boja*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 1988.
136. Симић, Предраг, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008.
137. Simpson, Bradley R, *Economists with Guns: Authoritarian Development and U.S.-Indonesian Relations, 1960-1968*, Stanford University Press, Stanford, 2008.

138. Smiljanić, Spasoje, *Agresija NATO – Ratno vazduhoplovstvo i protivvazdušna odbrana u odbrani otadžbine*, Selbstverl, Beograd, 2009.
139. Smiljković, Ana, *Osnovna obeležja savremenog političkog sistema NR Kine*, specijalistički rad, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2011.
140. Smith, Steve, Baylis, John, Owens, Patricia, *The Globalization of World Politics*, Oxford University Press, New York, 2011.
141. Spence, Jonathan D, *The Search for Modern China*, W.W. Norton and Company, New York, 2001.
142. Starr, John Bryan, *Understanding China: A Guide to China's Economy, History and Political Culture*, Hill & Wang Publishing Co., New York, 2001.
143. Statler, Kathryn C, Johns, Andrew L, *The Eisenhower Administration, the Third World, and the Globalization of the Cold War*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2006.
144. Studwell, Joe, *The China Dream: The Quest for the Last Great Untapped Market on Earth*, Atlantic Monthly Press, New York, 2002.
145. Su, Kaiming (ed), *Modern China – A Topical History*, New World Press, Beijing, 1985.
146. Swaine, Michael D. and Tellis, Ashley J., *Interpreting China's Grand Strategy: Past, Present and Future*, RAND, Santa Monica, 2000.
147. Šušić, Slavoljub, *Balkanski geopolitički košmar*, Vojna knjiga, Beograd, 1995.
148. Taylor, Fravel M. (ed), *Strong Borders, Secure Nation: Cooperation and Conflict in China's Territorial Disputes*, Princeton University Press, Princeton, 2008.
149. Taylor, Trevor, Sato, Seizaburo, *Future sources of global conflict*, Royal Institute of International Affairs and Institute for international policy studies, London, 1995.
150. Terrill, Ross, *The New Chinese Empire: And What it Means for the United States*, Basic Books, New York, 2003.
151. Tucker, Nancy Bernkopf (ed), *China Confidential*, Columbia University Press, New York, 2001.
152. Tzu, Sun, *The art of war*, Digireads.com, Neeland Media LLC, Massachusetts, 2004.
153. Van Dijk, Meine Pieter, *The New Presence of China in Africa*, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2009.
154. Vukadinović, Radovan, *Poslehladnoratovske tendencije međunarodnih odnosa*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2000.
155. Vogel, Ezra F. (ed), *Living with China: U.S./China Relations in the Twenty-First Century*, W.W. Norton & Company, New York, 1997.
156. Volc, Kenet, *Teorija međunarodne politike*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2008.
157. Vujaklija, Milan, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1991.
158. Walt, Stephen M, *The Origins of Alliances*, Cornell University Press, Ithaca, 1987.
159. Wasserstrom, Jeffrey N., *China in the 21st Century: What Everyone Needs to Know*, Oxford University Press, New York, 2010.
160. Westad, Odd Arne, *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

161. White, Tyrene, *China Briefing 2000: The Continuing Transformation*, Armonk: M. E. Sharpe, New York, 2000.
162. Wu, Xueqian, *Ten Years in the Ministry of Foreign Affairs – Memoirs of a Diplomat*, New World Press, Beijing, 1985.
163. Xiaoping, Deng, Bergsten, Fred, Freeman, Charles, Lardy, Nickolas, Mitchell, Derek L., *China's Rise: Challenges and Opportunities*, Peterson Institute, Washington DC, 2008.
164. Zakarija, Farid, *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009.
165. Zakaria, Fareed, *The Post-american World*, W. W. Norton & Company, New York and London, 2008.
166. Zakaria, Farid, *Svijet nakon Amerike*, Fraktura, Zagreb, 2009.

Чланци

1. Blagoje Babić, „Односи Кине и ЕУ: геоекономска осовина у развоју“, *Међународни проблеми*, број 3, 2010.
2. Баковић, Озрен, „Кинеска вањска политика и хрватско-кинески односи“, *Политичка мисао*, вол. 37, бр. 4, 2000.
3. Баковић, Озрен, „Кинеска вањска политика у новим околностима“, *Политичка мисао*, вол. 40, бр. 2, 2003.
4. Баковић, Озрен, „Мирољубиви успон – нова кинеска вањскополитичка теорија“, *Политичка мисао*, вол. 42, бр. 1, 2004.
5. Баковић, Озрен, „Хрватско-кинески односи уочи приступања Хрватске Европској унији“, *Политичка мисао*, вол. 43, бр. 2, 2006.
6. Beijing Review, „Expanding Economic Exchanges and Promoting Common Prosperity“, No. 25, 1984.
7. Богетић, Драган, „Југославија и САД – Од спорења ка сарадњи“, *Историја 20. века*, вол. 27, бр. 2, 2009.
8. Chen, Qiangbing, „Why China Should Invest Its Foreign Exchange Reserves in the Major US Banks“, *China & World Economy* 17 (4), 2009.
9. China Daily, „Hu Calls for a Harmonious World at Summit“, September 16, 2005.
10. Ching Pao, „Deng postavlja nov vodeći princip od 12 pravila za unutrašnju i spoljnu politiku“, Hong Kong, november 5, 1991.
11. Christensen, Thomas J, „China, the U. S. – Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia“, у: G. John Ikenberry, Michael Mastanduno (eds.), *International Relations Theory and Asia-Pacific*, Columbia University Press, New York, 2003.
12. Christian Science Monitor, „Behind Chinese furor: mistrust“, may 14-20, 1999.
13. Choucri, Nazli, „The Nonalignment of Afro-Asian States: Policy, Perception, and Behaviour“, *Canadian Journal of Political Science*, vol. 2, no. 1, 1969.
14. Chrystopher Layne, „The Waning of U. S. Hegemony – Myth or Reality – A Review Essay“, *International Security* 34, no. 1, Summer 2009.
15. Civić, Milutin, „Nove odrednice strategijskog položaja i bezbednosti SFRJ“, *Међународна политика*, br. 970, 1991.
16. Cohen, Richard, Mihalka, Michael, „Cooperative Security: New horizons for International Order“, the Marshall Centre Papers, No. 3, VIB, april 2001.
17. Copper, John, China's Global Strategy, *Current History*, No. 457/81.

18. Čavoški, Jovan, „Politička i diplomatska karijera Vu Sjućuena, prvog ambasadora NR Kine u Jugoslaviji”, u: Slobodan Selinić (ur), *Jugoslovenska Diplomacija 1946-1961*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2012.
19. Čavoški, Jovan, „Zaboravljena epizoda: jugoslovensko-kineski odnosi 1947. godine“, *Tokovi istorije*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2006.
20. Чавошки, Јован, „Југославија и далеки исток – трећи свет између Југославије и Кине“, у Александар Животић (ур), *Југославија у Хладном рату*, Београд, 2010.
21. Daojiong, Zha, Breslin, Shaun, „Oiling the weels of foreign policy? Energy security and China's international relations“, у: Shaun Breslin (ed), *Handbook of China's international relations*, Rautledge international handbook, London, 2010.
22. Ćirilov, Jovan, „Strateško partnerstvo“, *NIN*, 14. april 2011.
23. Dai, David, „Historic Visit Promotes Relations“, *Beijing Review*, br. 42, 1997.
24. Daalder, Ivo H, O Hanlon, Michael E, „Unlearnig the Lessons of Kosovo“, *Foreign Policy*, No. 116, Autumn 1999.
25. Delfs, Robert, „Liberal Tendencies Spell Hu's Demise“, *Far Eastern Economic Review*, October 6, 1986.
26. Dinić, Jordan, „NR Kina i Zapadna Evropa“, *Međunarodna politika*, br. 827, 1984.
27. Dinić, Jordan, „NR Kina i savremeni svet“, *Review of international affairs*, god. 55/56, br. 1116/1117, 2004/2005.
28. Dinić, Jordan, „Osnovne odrednice međunarodnog položaja NR Kine“, *Međunarodna politika*, br. 1077, 1999.
29. Duchatel, Mathieu, Godement, Francois, „China's Politics under Hu Jintao“, *Journal of Current Chinese Affairs*, 38, 3, 3-11, GIGA (German Institute of Global and Area Studies), Institute of Azian Studies in Cooperation with the National Institute of Chinese Studies, White Rose East Asia Centre at the Universities of Leeds and Sheffield and Hamburg, University Press, 2009.
30. Đukanović, Dragan, Gajić, Dejan, „Determing the Status of Kosovo within the Post-Yugoslav Context“, *Review of International Affairs*, Vol. LVII, No. 1127–1128, Belgrade, July–December 2007.
31. Đukanović, Dragan, Lađevac, Ivona, „Prioriteti spoljnopolitičke strategije Republike Srbije“, *Međunarodni problemi*, br. 3, 2009.
32. Đukanović, Dragan, „Spoljnopolitički prioriteti Republike Srbije u bilateralnim i multilateralnim odnosima sa susedima“, u: Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008.
33. Đorđević, Zoran, „Kina“, у: Mirjana Prljević (ed), *Nova ekonomska diplomatija: mogućnosti i izazovi*, CIVIS, Beograd, 2012.
34. Economy, Elizabeth, Segal, Adam, „The G-2 Mirage“, *Foreign Affairs*, Vol. 88, No. 3, May/June 2009
35. Ekmečić, Milorad, „Pojam velike sile i umeće diplomatije“, у: Milorad Ekmečić, *Ogledi iz istorije*, Službeni list, Beograd, 1999.
36. Ferdinand, Peter, „The new Central Asia and China“, in Peter Ferdinand (ed), *The New Central Asia and its Neighbours*, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publishers, London, 1994.
37. Ferguson, Niall, „An Empire at risk“, *Newsweek*, December 7, 2009.

38. Ferguson, Niall, „A World Without Power“, *Foreign Policy*, July/August 2004.
39. Ferguson, Niall, „Empires with Expiration Dates“, *Foreign Policy*, September/October 2006.
40. Ferguson, Niall, „Rough Week, But America’s Era Goes On“, *The Washington Post*, September 21, 2008.
41. Ferguson, Niall, „Team Chimerica“, *The Washington Post*, November 17, 2008.
42. Foot, Rosemary, „Human rights and China's international relations“, y: Shaun Breslin (ed), *Handbook of China’s international relations*, Routledge international handbook, London, 2010.
43. Geddis, John Lewis, „A Grand Strategy of Transformation“, *Foreign Policy*, No. 133, Nov/Dec 2002.
44. Gates, Robert M, „A Balanced Strategy: Reprogramming the Pentagon for the New Age“, *Foreign Affairs*, January/ February 2009, Vol. 88, Issue 1.
45. Goldstein, Avery, „An Emerging China’s Emerging Grand Strategy-A Neo-Bismarckian Turn?“, y: John Ikenberry, Michael Mastanduno (eds), *International Relations Theory and Asia-Pacific*, Columbia University Press, New York, 2003.
46. Goldstein, Avery, „Power Transitions, Institutions, and China’s Rise in East Asia: Theoretical Expectations and Evidence“, *The Journal of Strategic Studies*, Vol. 30, No. 4–5, August–October 2007.
47. Gremec, Maksim, „Evrokomunizam nije mrtav“, *Međunarodna politika*, br. 735, 1980.
48. Guo, Rongxing, „Cross-Border Resource Management“, *Newnes*, UK, 2012.
49. Haass, Richard N, „The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance“, *Foreign Affairs*, May/June 2008.
50. Harsch, Ernest, „Big Leap in China- Africa Ties“, *Africa Renewal* 20, broj 4, januar 2007.
51. He, Fan, Qin, Donqhai, „China’s Energy Strategy in the Twenty-first Century“, *China & World Economy* 14(2), 2006.
52. Hilton, Brian, „Maximum Flexibility for Peaceful Change: Jimmy Carter, Taiwan, and the Recognition of the People’s Republic of China“, *Diplomatic History*, Vol. 33, No. 4, September 2009.
53. Hindustan Times, „Competition and Cooperation Between China and the United States Are Intermingled“, February 7, 2010.
54. Howorth, Jolyon, „The EU as a Global Actor: Grand Strategy for a Global Grand Bargain?“, *Journal of Common Market Studies*, Vol. 48, No. 3, 2010.
55. Hsjupo, Lin, „Kina i pokret nesvrstanih zemalja“, *Međunarodna politika*, br. 850, 1985.
56. Jeremić, Vuk, „Spoljna politika Srbije“, *Međunarodna politika*, god. 58, br. 1125/1126, 2007.
57. Jervis, Robert, „Cooperation under Security Dilemma“, *World Politics*, 30 January 1978.
58. Jiabao, Wen, „Our Historical Tasks at the Primary Stage of Socialism and Several Issues Concerning China's Foreign Policy“, *People's Daily*, February 27, 2007.
59. Jiangyong, Liu, „International Partnerships Facing Challenges“, *Contemporary International Relations*, br. 4, 1999.

60. Jie, Li, „Soft Power Building and China's Peaceful Development”, *China International Studies*, Winter 2006.
61. Jing-Dong, Yuan, „The War on Terrorism – China’s Opportunities and Dilemmas“, *Foreign Affairs*, 25 september, 2001.
62. Joffe, Josef, „Defying History and Theory: The United States as the Last Remaining Superpower“, y: G. John Ikenberry (ed), *America Unrivaled-The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2002.
63. Joulin, Mu, „Premier Zhao’s Upcoming European Visit“, *Beijing Review*, No. 22, 1984.
64. Jurišić, Ksenija, „Pola stoljeća NR Kine“, *Politička misao*, Vol XXXVI, br. 3, 1999.
65. Kahn, Joseph, „Chinese Unveil Mammoth Arts Center“, *New York Times*, December 24, 2007.
66. Kang, David C, „Hierarchy in Asian International Relations: 1300-1900, *Asian Security* 1, 1, 2005.
67. Keneddy, Paul, „Rise and Fall“, *The World Today*, August/September 2010.
68. Knežević, Miloš, „Dileme spoljne politike o 'bezalternativnoj' evrointegraciji Srbije”, *Nacionalni interes*, br. 2/2010, god. VI, vol. 8.
69. Kovačević, M., „Prioriteti spoljne politike ostaju nepromenjeni u 2009“, *Politika*, Beograd, 10. januar 2009.
70. Krauthammer, Charles, „The Unipolar moment“, *Foreign Affairs*, Winter 1990/1991.
71. Krauthammer, Charles, „The Unipolar Moment Revisited“, *The National Interest*, Winter 2002/2003.
72. Крефт, Лев, „Глобализација као сукоб за хегемонију у глобалном свету“, излагање у школи демократије и социјалне правде на Брачу, Данас, 30. април-2. мај 2003.
73. Krstić, Zoran, „Savremeni procesi tranzicije i demokratizacije u Jugoistočnoj Aziji“, *Međunarodna politika*, br. 1110, 2003.
74. Kuisong, Ding, Xinchun, Niu, „Sino-US Relations: A Bumpy Path of Exploring Cooperation“, *Contemporary International Relations*, br. 1, 1999.
75. Kumar, Satish, „Nonalignment: International Goals and National Interests“, *Asian Survey*, Vol. 23, No. 4, April, 1983.
76. Lampton, David M, „Small Mercies: China and America after 9/11“, *The National Interest*, Winter 2001/02.
77. Lemke, Douglas, „Great Powers in the Post-Cold War World: A Power Transition Perspective“, in: Thazha V. Paul, James J. Wirtz, and Michel Fortman (Eds), *Balance of Power – Theory and Practice in the 21st Century*, Stanford University Press, Stanford, Ca, 2004.
78. Longgeng, Zhao, „Sino-Russian Strategic Cooperative Partnership: Heading for Road of Solidity“, *Contemporary International Relations*, br. 5, 1999.
79. Mackinder, Halford J, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, April 1904.
80. Mahbubani, Kishore, „The Case against the West“, *Foreign Affairs*, May/June, 2008.
81. Mann, Jim, „CIA Gave Aid to Tibetan Exiles in ‘60s“, Files Show, Los Angeles Times, September 15, 1998.

82. Mann, Jim, „White House to Review China Policy“, *Los Angeles Times*, March 19, 1994.
83. Marković, Brana, „Jugoslovenska kriza – uzroci i posledice“, *Međunarodna politika*, br. 1036, 1995.
84. Mates, Leo, „Rebalansiranje u Kini“, *Međunarodna politika*, br. 980, 1991.
85. Mead, Walter Russel, „America’s Sticky Power“, *Foreign Policy*, March/April 2004.
86. Miljanić, Dragan, „SAD ponovo otkrivaju Kinu“, *Međunarodna politika*, br. 1074, 1998.
87. Miljanić, Dragan, „Bejzbol protiv Taidži Čuana: U čemu je pozadina Klintonovog DA Kina?“, *NIN: Nedeljne informativne novine*, 1994.
88. Miljanić, Dragan, „Kina-veliki zaokret“, *Međunarodna politika*, 1999.
89. Miljanić, Dragan, „Rasprava o novom svetskom poretku: teorije Fukujame, Hantingtona, Denga i Hobsbauma“, *Međunarodna politika*, 1998.
90. Miljanić, Dragan, „SAD i Kina: partneri ili protivnici“, *Međunarodna politika*, 1996.
91. Miljanić, Dragan, „Kina na pragu XXI veka: suština teorije o jednoj zemlji sa dva sistema“, *Međunarodna politika*, 1996.
92. Miljanić, Dragan, „Oscilacije u odnosima SAD-Kina“, *Međunarodna politika*, 1996.
93. Miljanić, Dragan, „SAD-OUN-Tajvan-NR Kina“, *Međunarodna politika*, 1995.
94. Miljanić, Dragan, „SR Jugoslavija i NR Kina - međusobni odnosi i iskustva međunarodne izolacije“, *Međunarodna politika*, br. 1025, 1994.
95. Mitchell, Derek J, „China and the Developing World“, y: *The China Balance Sheet in 2007 and Beyond*, Washington, May 2007.
96. Mitrović, Dragana, „Bilateralni odnosi SCG i NR Kine: geneza, razvoj i perspektive“, *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, godina 56, br. 1118-1119, Beograd, 2005.
97. Mitrović, Dragana, „Izvori i granice kineske moći“, u *Analiza politike: stručni časopis za analizu politike*, br. 1, 2011.
98. Mitrović, Dragana, „Kina: Uklanjanje predrasuda“, u: Borivoj Erdeljan (ur), *Srbija i svet*, Evropski pokret, Beograd, 2010.
99. Mitrović, Dragana, „Kineska politika prema zapadnom Balkanu-Jugoistočnoj Evropi“, u: Dragan R. Simić, *Integracija zapadnog Balkana u mrežu globalne bezbednosti*, Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa, Beograd, 2011.
100. Mitrović, Dragana, „Modeli produbljivanja saradnje sa NR Kinom i zemljama centralne i istočne Azije“, u: Edita Stojić Karanović, Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, IMPP, Beograd, 2008.
101. Mitrović, Dragana, „Neki problem tranzicije SR Jugoslavije u svetlu iskustava NR Kine i evropskih postsocijalističkih zemalja“, u: Sreten Sokić (ed), *Ka savremenom društvu: procesi tranzicije*, Fakultet političkih nauka, Čigoja, Beograd, 1997.
102. Mitrović, Dragana, „NR Kina na pragu novog veka“, *Međunarodna politika*, br. 1033, 1995.
103. Mitrović, Dragana, „PR China's Border Issues within the Framework of Modernization and Opening up“, *Comparative analyses from Southeastern*

- Europe and East Asia, selected papers from the Belgrade Conference, LICCOSEC, vol. 17, Osaka.
104. Mitrović, Dragana, „Socijalne reforme u savremenoj krizi“, u: Drenka Vuković, Ana Čekerevac, *Socijalna politika i socijalne reforme*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007.
 105. Mu, Ku, „Novi dugi marš Kine“, *Međunarodna politika*, br. 690, 1979.
 106. Novičić, Žaklina, „Kosovo: godinu dana od jednostranog proglašenja nezavisnosti“, *Međunarodna politika*, godina LX, broj 1133, Beograd, januar–mart 2009.
 107. Nye, Joseph S. Jr, „American and Chinese Power after the Financial Crisis“, *The Washington Quarterly*, Vol. 33, No. 4, October, 2010.
 108. Ostojić, Mirko, „Jugoslavija i Kina – Poseta Hu Jaobanga Jugoslaviji“, *Međunarodna politika*, br. 796, Beograd, 1983.
 109. Ostojić, Mirko, „Jugoslavija i svet“, *Međunarodna politika*, br. 982, 1991.
 110. Pape, Robert, „Empire Falls“, *The National Interest*, January/February 2009.
 111. Petković, Ranko, „Jugoslavija i Kina“, *Međunarodna politika*, br. 1066, 1998.
 112. Petković, Ranko, „Kina i evropske zemlje“, *Međunarodna politika*, br. 836, 1985.
 113. Petković, Ranko, „Kina i zemlje trećeg sveta“, *Međunarodna politika*, br. 837, 1985.
 114. Petković, Ranko, „Kinesko otvaranje“, *Međunarodna politika*, br. 684, 1978.
 115. Petković, Ranko, „Politička mapa Balkana posle hladnog rata i jugoslovenske krize“, *Međunarodna politika*, br. 1044, 1996.
 116. Petkovski, Boro, „Tito i socijalističko samoupravljanje“, *Međunarodna politika*, br. 723, 1980.
 117. Petranović, Branko, „Jugoslavija je „Kina Evrope““, *Borba*, Beograd, 1987.
 118. Philips, Charles, Axelrod, Allan, *Encyclopedia of Historical Treaties and Alliances*, Factson File, New York, 2007.
 119. Политика, „Зашто је пао Ху Јаобанг?“, 9. април 1987, Београд.
 120. Priklmajer-Tomanović, Zorica, „Evrokomunizam-putevi afirmacije socijalizma u razvijenim zapadnim društvima“, *Međunarodna politika*, br. 646, 1977.
 121. Rothstein, Robert L, „Alignment, Nonalignment, and Small Powers: 1945-1965“, *International Organization*, vol. 20, no. 3, 1966.
 122. Schweller, Randal L, „Bandwagoning for Profit - Bringing the Revisionist State Back In“, *International Security*, Vol. 19, No. 1. Summer, 1994.
 123. Simić, Dragan R, Živojinović, Dragan, „Od Sputnjika do Lenova: šest talasa američkog deklinizma posle Drugog svetskog rata“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, Beograd, 2010.
 124. Simić, Predrag A, „Evropa posle hladnog rata“, *Međunarodni problemi*, vol. 43, br. 3-4.
 125. Simić, Predrag, „Narodna Republika Kina i jugoslovenska kriza“, u: Branislava Alendar (yp), *Jugoslavija i svet 2000*, Evropski pokret u Srbiji, Forum za međunarodne odnose, Beograd, 2000.
 126. Smith, Tony, „New Bottles for New Wine: A Pericentric Framework for the Study of the Cold War“, *Diplomatic History*, vol. 24, no. 4, 2000.
 127. Tang, Jiaxuan, „New China’s Diplomacy Over The Past Fifty Years“, *Foreign Affairs Journal*, No. 53, September 1999.
 128. The Economist, „Bombs in Belgrade, bricks in Beijing“, may 15, 1999.

129. Tow, William T, „China and International Strategic System“, y: Thomas W. Robinson, David Shambaugh (eds), *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, Oxford University Press, 1994.
130. Vukadinović, Radovan, „Kina i Zapadna Evropa“, *Međunarodna politika*, br. 713, 1979.
131. Živojinović, Dragan, „Šest razloga zbog kojih Kina neće biti sledeća svetska supersila“, *Godišnjak 2009*, godina III, decembar 2009, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009.
132. Walt, Stephen M, „Alliances in a Unipolar World“, *World Politics* 61, no. 1, January 2009.
133. Walt, Stephen M, „Keeping the World „Off-Balance“: Self-Restraint and U.S. Foreign Policy“, y: G. John Ikenberry, ed., *America Unrivaled-The Future of the Balance of Power*, Cornell University Press, Ithaca, 2002.
134. Wang, Yizhou, „Transition of China’s Diplomacy and Foreign Relations“, *China & World Economy*, 17(3), 2009.
135. William, Tow T, „China and International Strategic System“, y: Thomas W. Robinson, David Schabaugh (eds), *Chinese Foreign Policy: Theory and Practice*, Oxford University Press, London, 1994.
136. Westad, Odd Arne, „The New International History of the Cold War: Three (Possible) Paradigms“, *Diplomatic History*, vol. 24, no. 4, 2000.
137. Xiaoping, Deng, „Deng Xiaoping on Upholding the Four Cardinal Principles“, *Beijing Review*, No. 5-6, 1987.
138. Xiaoping, Deng, „On the Reform of the System of Party and State Leadership“, y: Deng Xiaoping, *Selected Works of Deng Xiaoping 1975-1982*, Foreign Languages Press, Beijing, 1983.
139. Xuotong, Yan, „The Rise of China and its Power Status“, *Chinese Journal of International Politics* 1, No. 16, 2006, (оригинално објављен у: Science of International Politics, Institute of International Studies, Tsinghua University).
140. Yahuda, Michael B, „China and Europe: The Significance of a Secondary Relationship“, u: Thomas W. Robinson, David Schambaugh (ed), *Chinese Foreign Policy – Theory and Practice*, Oxford University Press, New York, 1994.
141. Yongcheng, Chen, „Why the US Reshapes the Two Military Alliances“, *Foreign Affairs Journal*, br. 53, 1999.
142. „Zajednička deklaracija o prijateljskim odnosima i saradnji između SR Jugoslavije i NR Kine“, *Međunarodna politika*, br. 1063-64, 1997-1998, стр. 2-3.
143. Zakaria, Fareed, „Nixon to China, Bush to India“, *Newsweek*, February 27, 2006.
144. Zhimin, Chen, Armstrong, John, „China’s relations with Europe Towards a „normal“ relationship?“, y: Shaun Breslin (ed), *Handbook of China’s International Relations*, Routledge, London, 2010.
145. Zhongping, Feng, „Fifty Years of China-Western Europe Relations“, *Contemporary International Relations*, br. 10, 1999.

Интернет:

1. AFP, „China 'deeply concerned' over Kosovo independence: govt“, izvor: internet, <http://afp.google.com/article/ALeqM5i3P7GRr55t217VZqxiWweagLgJqw>, 20/05/2012.
2. Ahlbrandt-Kleine, Stephanie T, „Beijing, Global Free –Rider“, *Foreign Policy*, 2009, izvor: internet, http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/11/12/beijing_global_free_rider?print=yes&hidecomments=yes&page=full, 20/05/2012.
3. Академија за дипломатију и безбедност, „Kakav će biti odgovor Kine na novu američku Vojnu doktrinu?“, izvor: интернет, <http://www.diplomatija.com/sr/4196/news/kakav-%C4%87e-biti-odgovor-kine-na-novu-ameri%C4%8Dku-vojnu-doktrinu>, 26/06/2013.
4. Ambasada Republike Srbije u Pekingu, Narodna Republika Kina, „Poseta predsednika Republike Srbije Tomislava Nikolića Narodnoj Republici Kini“, izvor: internet, http://www.beijing.mfa.gov.rs/lat/newstext.php?subaction=showfull&id=1378350995&ucat=118&template=HeadlinesLat&#disqus_thread, 12/09/2013.
5. American Quarterly, „Time for Strategic Reset“, izvor: internet, <http://www.americasquarterly.org/economy>, 26/06/2013.
6. Angang, Hu, Honghua, Men, „The Rising of Modern China: Comprehensive national Power and Grand Strategy“, izvor: internet, <http://www.csf.kiep.go.kr>, 20/05/2012.
7. Bataille, Ives, „Kina i budući rat – Geopolitika Evroazije“, *Srpska politika*, izvor: internet, <http://www.srpskapolitika.com/Izdvajamo/latinica/018.html>, 31/03/2013.
8. Barboza, David, „China passes Japan as Second-largest economy“, *The New York Times*, izvor: internet, http://www.nytimes.com/2010/08/16/business/global/16yuan.html?_r=1&ref=global-home&pagewanted=print, 26/06/2013.
9. BBC NEWS, „China puts its first man in Space“, izvor: internet, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/3192330.stm>, 26/06/2013.
10. Besliu, Raluca, „Chad: How China Created an African Power“, *The Globalist*, izvor: internet, <http://www.theglobalist.com/chad-china-created-african-power>, 26/12/2013.
11. Bijelić, Mladen, „S. Janković o četiri stuba spoljne politike Srbije“, Međunarodni Radio Srbija, izvor: internet, http://glassrbije.org/index.php?option=com_content&task=view&id=98791&Itemid=27, 26/06/2012.
12. Билтен, Коштуница допутовао у Пекинг, 9. јануар 2002, извор: интернет, http://www.mfa.gov.rs/Srpski/Bilteni/Srpski/b090102_s.html#N, 26/06/2013.
13. Blanco, Luis, „Strategic Partnership: New Form of Association in International Relations“, izvor: internet, http://www.wiscnetwork.org/porto2011/papers/WISC_2011-523.pdf, 26/06/2013.

14. Blanton, Dana, „Fox News Poll: 62 percent Think U. S. is on the decline“, *Fox News*, izvor: internet, <http://www.foxnews.com/us/2010/07/30/fox-news-poll-percent-think-decline>, 26/06/2013.
15. Blic, „Kinezi ulažu 200 miliona evra u srpsku železnicu“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/393999/Kinezi-ulazu-200-miliona-evra-u-srpsku-zeleznicu>, 23/07/2013.
16. Blic, „Handelsblat: Kina projektima u Srbiji podriva MMF“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/112088/Handelsblat-Kina-projektima-u-Srbiji-podrive-MMF>, 26/06/2013.
17. Blic, „Kina: Jedan od četiri stuba spoljne politike Srbije“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/109738/Tadic-Kina-jedan-od-cetiri-stuba-spoljne-politike-Srbije>, 31/03/2013.
18. Blic, „Kineska pomoć svetu od 1950. godine dostigla 39,2 milijarde dolara“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/249514/Kineska-pomoc-svetu-od-1950-dostigla-392-milijarde-dolara>, 26/06/2013.
19. Блиц, „Кина највећи светски потрошач енергије“, извор: интернет, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/199453/Kina-najveci-svetski-potrosac-energije>, 26/06/2013.
20. Blic, „Tadić: Kina jedan od četiri stuba spoljne politike Srbije“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/109738/Tadic-Kina-jedan-od-cetiri-stuba-spoljne-politi>, 26/06/2013.
21. Blic, „Kina ne oprašta bombardovanje svoje ambasade u Beogradu“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/4649/Kina-ne-oprasta-bombardovanje-svoje-ambasade-u-Beogradu>, 26/06/2013.
22. Blic, „Mediji: Sud od izuzetka Kosovo pretvorio u predsedan“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/199669/Mediji-Sud-od-izuzetka-Kosovo-pretvorio-u-presedan>, 26/06/2013.
23. Blic, „Mudra je kineska politika“, izvor: internet, http://www.blic.rs/stara_arhiva/politika/131176/Mudra-je-kineska-politika, 16/12/2013.
24. Blic, „Kina podržava evropski put Srbije i dijalog sa Prištinom“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Politika/412209/Kina-podrzava-evropski-put-Srbije-i-dijalog-s-Pristinom>, 15/11/2013.
25. Blic, „Kineski uvoznici hoće vino iz Srbije“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/416109/Kineski-uvoznici-hoce-vino-iz-Srbije>, 30/10/2013.
26. Blic, „Kinezi kupili Vršачke vinograde“, izvor: internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Ekonomija/395644/Kinezi-kupili-Vrsacke-vinograde>, 26/07/2013.
27. Blic, „Rekordne devizne rezerve Kine“, izvor: internet, <http://www.b92.net/mobilni/biz/800165>, 15/01/2013.
28. Brautigam, Deborah, „Policy arena aid „with chinese characteristics“: Chinese foreign aid and development finance meet the OECD – DAC aid regime“, *Journal of International Development*, Wiley Online Library, 2011, izvor: internet, <http://www.american.edu/sis/faculty/upload/brautigam-aid-with-chinese-characteristics.pdf>, 26/06/2013.
29. Brooks, Linton, „The Sino-American Nuclear Balance: Its Future and Implications“, y: Abraham Denmark, Nirav Patel, eds, *China's Arrival: A*

- Strategic Framework for Global Relationship*, Center for New American Security, Washington, D. C., september 2009, izvor: internet , <http://cnas.org/node/3368>, 26/06/2012.
30. Burgis, Tom, „China in \$23bn Nigeria oil deal“, *Financial Times*, izvor: internet, <http://www.ft.com/cms/s/0/098d91c8-5fba-11df-a670-00144feab49a.html#axyy2FpIfeaQ3>, 26/06/2013.
 31. Business dictionary, Definicija ekonomske međuzavisnosti, izvor: internet, www.businessdictionary.com/definition/economic-interdependence.html, 26/06/2013.
 32. Business insider, „How China And Japan Are Slashing Their Dependence On The US Dollar“, izvor: internet, <http://www.businessinsider.com/china-japan-us-dollar-infographic-2012-8>, 26/06/2013.
 33. Buckingham, Kathleen , „China's „Going Out Strategy“ and implications for agricultural and forestry resources in Africa“, The University of Nottingham, izvor: internet, <http://blogs.nottingham.ac.uk/chinapolicyinstitute/2013/04/09/chinas-going-out-strategy-and-the-implications-for-agricultural-and-forestry-resources-in-africa>, 26/06/2013.
 34. B92, „Čvrsta veza Rusije i Kine“, izvor: internet, <http://www.b92.net/mobilni/biz/768269>, 15/12/2013.
 35. B92, „Кина највећи увозник нафте“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2013&mm=03&dd=04&nav_id=692159, 26/06/2013.
 36. B92, „Како су Кинези испитивали Мораву“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=06&dd=09&nav_id=721319, 25/06/2013.
 37. B92, „Зашто је баш ЈАР чланица БРИКС-а“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2013&mm=03&dd=30&nav_id=700141, 26/06/2013.
 38. B92, „Кина улаже 100 милијарди \$ у наш регион“, извор: интернет, http://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2013&mm=12&dd=02&nav_id=784416, 05/12/2013.
 39. Chauprade, Aymeric, „La Chine est l'objet central de la géopolitique américaine“, izvor: internet, http://www.cyberscopie.info/pages/art_entre/art11_entre.html, 18/06/2012.
 40. Christensen, Thomas J, „China's Role in the World: Is China a Responsible Stakeholder – Remarks before the U. S“, *China Economic and Security Review Commission*, Washington, D. C., 2006, izvor: internet, <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/69899.htm>, 20/05/2012.
 41. Chinese Defence, „Chinese defence into Serbia set sea change“, izvor: internet, <http://www.chinesedefence.com/forums/strategic-geopolitical-issues/3514-chinese-investment-into-serbia-set-sea-change.html>, 26/06/2013.
 42. Chellaney, Brahma, „Obama should speak up for India in Beijing“, *Financial Times*, November 12 2009, izvor: internet, <http://www.ft.com/cms/s/0/8ad9b826-cff3-11de-a36d-00144feabdc0.html>, 27/02/2013.
 43. Chen, Shuxun, Wolf, Charles, „China, the United States and the Global Economy“, RAND, 2001, izvor: internet, <http://www.rand.org>, 26/03/2013.

44. ChineseDefence, „Chinese investments into Serbia set for sea change“, izvor: internet, <http://www.chinesedefence.com/forums/strategic-geopolitical-issues/3514-chinese-investment-into-serbia-set-sea-change.html>, 26/06/2013.
45. Christensen, Tomas J, „China's Role in the World: Is China a Responsible Stakeholder – Remarks before the U.S.“ China Economic and Security Review Commission, Washington, D.C, August 3 2006, izvor: internet, <http://www.state.gov/p/eap/rls/rm/69899.htm>, 26/06/2013.
46. Clay, Wilson, „Network Centric Warfare: Background and Oversight Issues for Congress“, izvor: internet, <http://www.fas.org/man/crs/RL32411.pdf>, 31/03/2013.
47. Cooper, Robert, „The New Liberal Imperialism“, *Guardian*, izvor: internet, <http://www.guardian.co.uk/world/2002/apr/07/1>, 31/03/2013.
48. CRI online, „Za razvoj ljudskih prava neophodna ravnopravnost, uzajamno poverenje, tolerancija i saradnja“, izvor: internet, <http://serbian.cri.cn/341/2013/03/01/190s130695.htm>, 26/06/2013.
49. Цветићанин, Невен, „Тајна кинеског капитализма“, Време, извор: интернет, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1009647>, 26/06/2013.
50. Deutsche Welle, „Konfuzna spoljna politika Srbije“, izvor: internet, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6307543,00.html>, 20/05/2012.
51. Dingli, Shen, „Forging Trust in China-US Ties“, izvor: internet, <http://intellibriefs.blogspot.com/2011/02/forging-trust-in-china-us-ties.html>, 26/03/2013.
52. Dinić, Jordan, „Srbija i Kina - značaj strateškog partnerstva“, izvor: internet, <http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#jordan>, 07/06/2012.
53. Diplomatic Courier, China's „Going Out“ Strategy, izvor: internet, <http://www.diplomaticcourier.com/news/regions/brics/952?showall=1>, 26/06/2013.
54. Doyle, Michael W, „Kant, liberal legacies and Foreign Affairs“, izvor: internet, http://www.politics.ubc.ca/fileadmin/user_upload/poli_sci/Faculty/price/Debating_the_Democratic_Peace_Doyle.pdf, 19/04/2013.
55. Dumbaugh, Kerry, „Tibetan Policy Act of 2002“, izvor: internet, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/R40453.pdf>, 26/06/2013.
56. Đukanović, Dragan, Živojinović, Dragan, *Strateška partnerstva Republike Srbije*, izvor: internet, <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Dragan-%C4%90ukanovi%C4%87-Dragan-%C5%BDivojinovi%C4%87-Strate%C5%A1ka-partnerstva-Republike-Srbije.pdf>, 20/05/2012.
57. Đurković, Miša, „Akademija Koče Popovića“, *Politika*, izvor: internet, <http://www.politika.rs/pogledi/Missa-Djurkovich/Akademija-Koce-Popovica.lt.html>, 26/06/2013.
58. Economist, „The rise of the yuan: Turning from green to red“, izvor: internet, <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21564880-yuan-displacing-dollar-key-currency>, 28/06/2013.
59. Ejdus, Filip, „Pritajeni tigar i dvoglavi orao: strateško partnerstvo Kine i Srbije“, *Beogradski bezbednosni forum*, izvor: internet,

- <http://www.filipejdus.net/2009/08/n-predsednici-nr-kine-hu-djintao-i.html>, 20/05/2012.
61. Евроазија.инфо, „Кина – нови енергетски играч на Балкану“, извор: интернет, <http://evroazija.info/kina-novi-energetski-igrac-na-balkanu>, 26/06/2013.
 62. Факти, „Кина стигла и престигла Америку: 2012. постала лидер светске трговине“, извор: интернет, <http://fakti.org/globalpor/kina/kina-stigla-i-prestigla-ameriku-2012-postala-lider-svetske-trgovine>, 26/06/2013.
 63. Fakti, „Kineske rezerve dvostruko veće od svetskih zaliha zlata“, izvor: internet, <http://fakti.org/globalpor/kina/kineske-rezerve-dvostruko-vece-od-svetskih-zaliha-zlata>, 31/03/2013.
 64. Ferguson, Nial, „Complexity and Collapse: Empires on the Edge of Chaos“, *Foreign Affairs*, izvor: internet, <http://www.informationclearinghouse.info/article24874.htm>, 26/06/2013.
 65. Ferguson, Niall, „Sun could set suddenly on superpower as debt bites“, *The Australian*, July 29th 2010, izvor: internet, <http://www.theaustralian.com.au/news/opinion/sun-could-set-suddenly-on-superpower-as-debt-bites/story-e6frg6zo-1225898187243>, 26/06/2013.
 66. Ferguson, Nial, „Not two countries, but one: Chimerica“, *The Telegraph*, 04 March 2007, izvor: internet, www.telegraph.co.uk/comment/personal-view/3638174/Not-two-countries-but-one-Chimerica.html, 26/05/2013.
 67. Fogel, Robert, „\$123,000,000,000,000“, *Foreign Policy*, januar-februar 2010, izvor: internet, <http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/01/04/123000000000000?page=full>, 26/05/2013.
 68. Fouchet, Gerald, „Towards a new cold war China-USA“, izvor: internet, <http://www.strategicsinternational.com/3engfouchet.htm>, 19/06/2012.
 69. FP National Security, „The technology China wants in order to catch up with Western militaries“, izvor: internet, http://killerapps.foreignpolicy.com/posts/2013/05/09/the_technology_china_wants_in_order_to_catch_up_with_western_militaries, 26/06/2013.
 70. Глас јавности, „Љајић разговарао са замеником кинеског министра трговине“, извор: интернет, <http://www.glas-javnosti.rs/aktuelne-vesti/2013-07-05/ljajic-razgovarao-sa-zamenikom-kineskog-ministra-trgovine>, 25/07/2013.
 71. Harrison, Todd, „Analysis of the FY 2011 Defense Budget“, *The Center for Strategic and Budgetary Assessment*, Washington, D. C, 2010, izvor: internet, http://www.csbaonline.org/4Publications/PubLibrary/R.20100629.Analysis_of_the_FY/R.20100629.Analysis_of_the_FY.pdf.
 72. Has, Ričard N, „Živeti u nepolarnom svetu“, izvor: internet, <http://www.danas.co.yu/20080423/globus1.html#2>, 26/06/2013.
 73. Heartland – Eurasian review of geopolitics, „Chindija – The 21st Century Challenge“, izvor: internet, <http://www.scribd.com/doc/12633503/Heartland-200503-Chindia-the-21st-Century-Challenge>, 26/06/2013.
 74. Hoffman, Stanley, „The Clash of Globalizations“, *Foreign Affairs*, July/August 2002, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/58044/stanley-hoffmann/clash-of-globalizations>, 26/06/2013.

75. Hosaka, Tomoko A, „China surpasses Japan as world’s No. 2 economy“, *The Washington Post*, izvor: internet, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/08/15/AR2010081503697_pf.html, 26/06/2013.
76. Hubbard, Paul, „Aiding Transparency: What We Can Learn About China Exim Bank’s Concessional Loans“, Working Paper Number 126, September 2007, Center for Global Development, izvor: internet, http://www.cgdev.org/files/14424_file_AidingTransparency.pdf, 26/06/2013.
77. Huntington, Samuel P, „The Lonely SuperPower“, *Foreign Affairs*, March/April 1999, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/54797/samuel-p-huntington/the-lonely-superpower>, 31/03/2013.
78. Ikeda, Tadashi, „Getting Senkaku History Right“, *The Diplomat*, izvor: internet, <http://thediplomat.com/2013/11/getting-senkaku-history-right/?allpages=yes>, 01/12/2013.
79. Ikenberry, G. John, „The Rise of China and the Future of the West“, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/63042/g-john-ikenberry/the-rise-of-china-and-the-future-of-the-west>, 30/06/2013.
80. International Criminal Court, „The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al Bashir“, izvor: internet, <http://www.icc-cpi.int/Menu/ICC/situations+and+cases/>, 26/06/2013.
81. International Monetary Fund, „Entire world economic outlook database“, izvor: internet, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/download.aspx>, 26/06/2013.
82. Kaplan, Robert D, „China’s Two-Ocean’s Strategy“, y: Abraham Denmark, Nirav Patel, eds, *China’s Arrival: A Strategic Framework for Global Relationship*, Center for New American Security, Washington D.C, September, 2009, izvor: internet, http://www.cnas.org/files/documents/publications/CNAS%20China%27s%20Arrival_Final%20Report.pdf, 26/06/2013.
83. Keneddy, Paul, „Is this the end of the American Era“, *The Sunday Times*, izvor: internet, http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_americas/article4926356.ece, 26/06/2013.
84. Keneddy, Paul, „New world order will emerge in 2009, with U.S. plunging“, izvor: internet, http://www.sltrib.com/portlet/article/html/fragments/print_article.jsp?articleId=11372190&siteId=297, 26/06/2013.
85. Keneddy, Paul, „American Power Is on the Wane“, izvor: internet, <http://online.wsj.com/article/SB123189377673479433.html#>, 26/06/2013.
86. Keneddy, Paul, „A Time to appease“, *The National Interest*, July/August 2010, izvor: internet, <http://www.nationalinterest.org/Article.aspx?id=23542>, 26/06/2013.
87. Khanna, Parag, „Waving goodbye to Hegemony“, *The New York Times*, izvor: internet, <http://www.nytimes.com/2008/01/27/magazine/27world-t.html?ei=5090&en=8261f868401501b5&ex=1359003600&partner=rssuserland&emc=rss&pagewanted=print>, 26/06/2013.

88. Khanna, Parag, *Second World – Empires and influence in New World Order*, Random House, New York, 2008; Parag Khanna, „A Second Tour Through the ‘Second World’, izvor: internet, <http://www.paragkhanna.com/?p=519>, 26/06/2013.
89. Kotkin, Stephen, „The Unbalanced Triangle: What Chinese- Russian Relations Mean for the United States“, *Foreign Affairs*, 2009, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/print/65230>, 20/05/2012.
90. Krauthammer, Charles, „Decline is a Choice – The New Liberalism and the end of American Ascendancy“, *Weekly Standard*, October 19, 2009, Vol. 15, No. 05, izvor: internet, <http://www.weeklystandard.com/Content/Public/Articles/000/000/017/0561fnpr.asp>, 26/06/2013
91. Krauthammer, Charles, „Unipolar moment“, *Foreign affairs*, Vol. 70, No. 1, America and the World 1990/1991, izvor: internet, http://www.comunicazione.uniroma1.it/materiali/14.34.27_Charles%20Krauthammer%20The%20UnipolarMoment.pdf, 31/03/2013.
92. Krauthammer, Charles, „The Unipolar Moment Revisited“, izvor: internet, <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/krauthammer.pdf>, 31/03/2013.
93. Kugler, Jacek, Tamen, Ronald, „Regional Challenge: China’s Rise to Power“, izvor: internet, <http://www.apcss.org/Publications/Edited%20Volumes/RegionalFinal%20chapters/Chapter4Kugler.pdf>, 20/05/2012.
94. Kurir, „Dačić u Bukureštu: Srbija otvorena za kineske investicije“, izvor: internet, <http://www.kurir-info.rs/dacic-u-bukurestu-srbija-otvorena-za-kineske-investicije-clanak-1104527>, 03/12/2013.
95. Le Mière, Christian, „China’s Western Front“, *Foreign Affairs*, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65223/christian-le-miere%25C3%2583%25C2%25A8re/chinas-western-front>, 20/05/2012.
96. Luzjanin, Sergej, „Peking menja svet“, *Fond Slobodan Jovanović*, izvor: internet, <http://www.slobodanjovanovic.org/2013/04/27/sergej-luzjanin-pekingsmenja-svet>, 26/06/2013.
97. Mackinder, Halford J, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 23, No. 4, April 1904, p. 421-437.
98. Makroekonomija, „Kina: Ekonomska kretaња u 2012“, izvor: internet, <http://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/kina-ekonomska-kretanja-u-2012>, 26/06/2013.
99. Manetović, Edislav, Miljuš, Brano, „Sjedinjene Američke Države i problem Kosova i Metohije“, izvor: internet, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-8555/2010/0025-85551003531M.pdf>, 31/03/2013.
100. Mandelbaum, Michael, „The Downsizing of American Foreign Policy“, *The New Republic*, izvor: internet, <http://www.tnr.com/blog/foreign-policy/76902/the-downsizing-american-foreign-policy>, 26/06/2013.
101. Mearsheimer, John, „The Gathering Storm: China's Challenge to US Power in Asia“, Michael Hintze Lecture, University of Sydney, Sydney, Australia, izvor: internet, www.usyd.edu.au/news/84.html?newstoryid=5351, 26/05/2013.
102. Medeiros, Evan S, „China as International Actor: Activism, Opportunism and Diversification“, RAND Corporation, Santa Monica, Ca, 2009, izvor: internet, http://www.rand.org/pubs/monographs/2009/RAND_MG850.pdf, 23/06/2013.

103. Merriam-Webster, izvor: internet, www.merriam-webster.com/dictionary/unilateralism, 31/03/2013.
104. Michaletos, Joannis, „Southeastern Europe’s Chinese endeavors“, izvor: internet, <http://serbianna.com/analysis/?p=440>, 20/05/2012.
105. Milošević, Milan, „Kina u zapadnom ogledalu – Nobelova zamka“, *Vreme*, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=967584>, 22/05/2012.
106. Milošević, Milan, „Wikiliks: Američki pogled na Kinu 2039. godine“, *Vreme*, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=966536>, 22/05/2012.
107. Miljanić, Dragan, „Srbija i Kina kao strateški partneri“, izvor: internet, <http://beoforum.rs/okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih/94-transkripti-referata-na-okruglom-stolu-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih-odrzanog-8-12-2009-okrugli-stolovi-beogradskog-foruma-za-svet-ravnopravnih.html#draganmiljanic>, 07/06/2012.
108. Министарство иностраних послова НР Кине, Билатерални односи, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.
109. Министарство иностраних послова НР Кине, Билатерални кинеско-румунски односи, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.
110. Министарство иностраних послова НР Кине, Билатерални кинеско-немачки односи, извор: интернет, <http://www.fmprc.gov.cn>, 26/06/2013.
111. Министарство одбране САД, „Годишњи извештај Конгресу: Војна моћ Народне Републике Кине 2009“, „Војни и безбедносни развој Народне Републике Кине“, извор: интернет, <http://www.defense.gov/pubs>, 26/06/2013.
112. Министарство одбране САД, „Годишњи извештај конгресу САД: Војни и безбедносни развој НР Кине у 2013“, извор: интернет, http://www.defense.gov/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf, 01/07/2013.
113. Министарство саобраћаја, „Министар Антић разговарао са представницима Кинеске железничке корпорације о прузи Београд-Будимпешта“, извор: интернет, <http://www.ms.gov.rs/aktuelnosti-2/ministar-antic-razgovarao-s-predstavnicima-kineske-zeleznicke-korporacije-o-pruzi-beograd-budimpesta-studija-izvodljivosti-za-sest-meseci>, 29/11/2013.
114. Министарство спољних послова Републике Србије, Билатерала: уговори са Кином, извор: интернет, www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/bilateral_ugovori/KINA.doc, 26/06/2013.
115. Министарство спољних послова Републике Србије, „Билатерални споразуми између Републике Србије и НР Кине“, извор: интернет, www.mfa.gov.rs/sr/images/stories/bilateral_ugovori/KINA.doc, 31/03/2013.
116. Министарство спољних послова, Билатерални односи са страним државима, извор: интернет, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/spoljna-politika/bilateralni-odnosi/117-bilateralni-odnosi/11465-kina?lang=cyr>, 28/12/2013.
117. Министарство спољних послова Републике Србије, „Министар спољних послова Републике Србије Иван Мркић разговарао са замеником министра иностраних послова НР Кине Sung Taom“, извор: интернет, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/component/content/article/11816-2013-10-16-15-52-38?lang=lat>, 25/11/2013.
118. Митровић, Биљана, „Интервју: Здравко Панош, помоћник министра спољних послова – Четири стуба су реалност, а не наш избор“, *Politika*, 6. фебруар 2011,

- izvor: internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Tema-nedelje/Strategija-spoljne-politike-Srbije/Cetiri-stuba-su-realnost-a-ne-nas-izbor.sr.html>, 26/12/2012.
119. Mitrović, Dragana, „Strategijsko-bezbednosna pozicija Kine posle 11. septembra 2001. godine“, *Beogradski centar za bezbednosne studije*, izvor: internet, http://www.bezbednost.org/upload/document/mitrovi_2005_strategijsko-bezbednosna_pozicija_kin.pdf, 31/06/2013.
 120. Naj, Džozef, „O moći i pravu – može li se Kina obuzdati?“, izvor: internet, http://www.atlantskainicijativa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=755%3A%20Džozef-najo-moi-i-pravu-moe-li-se-kina-obuzdati&catid=45%3A%20Avijesti&Itemid=118&lang=hr, 19/04/2013.
 121. NasloviNet, „На руски кредит за железницу камата 4,1 одсто“, извор: интернет, <http://www.naslovi.net/2012-04-12/glas-javnosti/na-ruski-kredit-za-zeleznicu-kamata-4-1-odsto/3355788>, 26/06/2013.
 122. NasloviNet, Škundrić u Kini: Potpisivanje Memoranduma o energetici, izvor: internet, <http://www.naslovi.net/2010-05-10/rtv/skundric-u-kini-potpisivanje-memoranduma-o-energetici/1708564>, 26/06/2013.
 123. News business, „China and Australia in currency pact“, izvor: internet, <http://www.bbc.co.uk/news/business-22075345>, 26/06/2013.
 124. НИИ, „Добра земља“, извор: интернет, <http://www.nin.co.rs/2002-12/26/26500.html>, 27/02/2013.
 125. NIN, „Milošević u Kini“, br. 2447, 20. novembar 1997, izvor: internet, <http://www.nin.co.rs/arhiva/2447/tema.html>, 26/06/2013.
 126. Novačić, Aleksandar, „Život je lep“, *Vreme*, извор: интернет, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=870835&print=yes>, 26/06/2013.
 127. NoviMagazin, „Srbija nabavlja kineske aviomostove“, izvor: internet, <http://www.novimagazin.rs/ekonomija/srbija-nabavlja-kineske-aviomostove>, 30/10/2013.
 128. NoviStandard, „Kineski most prema Evropi“, izvor: internet, <http://www.standard.rs/kineski-most-prema-evropi.html>, 26/04/2013.
 129. Naj, Džozef, „Zasto je slaba „meka“ моć Kine“, *Radio Slobodna Evropa*, izvor: internet, http://www.slobodnaevropa.org/content/dzozef_naj_zasto_je_slaba_meka_moc_kine/24455990.html, 26/06/2013.
 130. Nye, Joseph S, „China’s Century is Not Yet upon Us“, *The Financial Times*, izvor: internet, http://belfercenter.ksg.harvard.edu/publication/20163/chinas_century_is_not_yet_upon_us.html, 26/06/2013.
 131. Nye, Joseph S, „China's „Peaceful” Rise” Project Syndicate, izvor: internet, <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-s--peaceful--rise>, 02/07/2013.
 132. Pei, Minxin, „Think Again Asia's Rise“, *Foreign Policy*, izvor: internet, http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/06/22/think_again_asias_rise?print=yes&hidecomments=yes&page=full, 26/06/2013.
 133. Пешчаник, „Ујгурски проблем Кине“, извор: интернет, <http://pescanik.net/2009/07/ujgurski-problem-kine>, 27/02/2013.
 134. Политика, „Убијен службеник ЦИА „одговоран” за бомбардовање кинеске амбасаде“, извор: интернет,

135. <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Ubijen-sluzbenik-CIA-odgovoran-za-bombardovanje-kineske-ambasade.sr.html>, 26/06/2013.
136. Politika, „Kineska pomoć Evropi“, izvor: internet, <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Kineska-pomoc-Evropi.lt.html>, 26/06/2013.
137. Poulain, Loic, „China’s new Balcan Strategy“, *Central Europe Watch*, Vol. 1, No. 2, 2011, izvor: internet, http://csis.org/files/publication/110829_CEW_China_in_Balkans.pdf, 26/06/2013.
138. Press, „Predsednik Tadić u poseti Kini“, izvor: internet, <http://www.pressonline.rs/info/politika/76909/predsednik-tadic-u-poseti-kini.html>, 26/06/2013.
139. Privredna komora Beograda, „Međunarodna konferencija privrednih komora u Pekingu održana od 12. do 13. septembra 2013“, izvor: internet, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/c_eko_ino/Detaljnije.aspx?veza=9786, 20/09/2013.
140. Privredna komora Beograda, „Potpisan Sporazum o saradnji Privredne komore Beograda i Kinesko-evropske asocijacije za tehničku i ekonomsku saradnju u Pekingu, Kina“, izvor: internet, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/c_eko_ino/Detaljnije.aspx?veza=9713, 20/09/2013.
141. Privredna komora Beograda, „Sastanak u međunarodnoj privrednoj komori Šangaja“, izvor: internet, http://www.kombeg.org.rs/aktivnosti/c_eko_ino/Detaljnije.aspx?veza=9791, 20/09/2013.
142. Regionalna razvojna agencija Jug, „Sporazumi o slobodnoj trgovini“, izvor: internet, <http://rra-jug.rs/sporazumi-o-slobodnoj-trgovini>, 26/06/2013.
143. РТС, „Антић у Букурешту“, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/Политика/1419157/Антић+у+Букурешту.html>, 26/11/2013.
144. РТС, „Боља економска сарадња Србије и Кине, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/Економска/1354852/Bolja+ekonomsk+a+saradnja+Srbije+i+Kine.html>, 25/07/2013.
145. RTS, „Kina strateški partner Srbije“, 18. avgust 2009, izvor: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/100041/Kina+strate%25%A1ki+partner+Srbije.html>, 26/06/2012.
146. РТС, „Економски раст приоритет кинеског премијера“, извор: интернет, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/Svet/1286312/Економски+rast+prioritet+kineskog+premierera.html>, 26/06/2013.
147. RTS, „Lavrov- Neprihvatljiv Ahtisarijev jednostran pristup // Džanlin - Kina protiv nametanja rešenja“, izvor: internet, <http://www.mail-archive.com/sorabia@yahoogroups.com/msg17872.html>, 26/04/2013.
148. RTS, „Sastanak premijera u Varšavi“, izvor: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/1090616/Sastanak+premierera+u+Var%25%A1avi.html>, 25/01/2014.
149. RTS, „Strateška partnerstva šansa Srbije“, izvor: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Politika/880022/Strate%25%A1ka+partnerstva+%25%A1ansa+Srbije.html>, 20/05/2012.

150. RTS, „Tadić u Pekingu“, izvor: internet, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/103991/Tadi%C4%87+u+poseti+Kini.html>, 20/05/2012.
151. RTV, „Tadić: za Srbiju važni odnosi sa EU, Rusijom i SAD“, izvor: internet, http://www.rtv.rs/sr_lat/politika/tadic:-za-srbiju-vazni-odnosi-sa-eu-rusijom-i-sad_103716.html, 26/06/2013.
152. Sajt predsednika Republike Srbije, „Zajednička izjava Republike Srbije i Narodne Republike Kine o uspostavljanju strategijskog partnerstva“, izvor: internet, <http://www.predsednik.rs/mwc/default.asp?c=304500&g=20090820103401&lng=cir&hs1=0>, 26/06/2012.
153. Sanger, David E, „In the East China Sea, a Far Bigger Test of Power Looms, The New York Times, izvor: internet, http://www.nytimes.com/2013/12/02/world/asia/in-the-east-china-sea-a-far-bigger-test-of-power-looms.html?pagewanted=1&_r=1, 01/12/2013.
154. SEEBiz, „RWE gradi termoelektranu Nikola Tesla B3 i rudno polje Radiljevo“, izvor: internet, <http://www.seebiz.eu/mihajlovic-rwe-gradi-termoelektranu-nikola-tesla-b3-i-rudno-polje-radljevo/ar-45553>, 26/06/2013.
155. Shanker, Thom, „Pentagon plans steps to reduce budget and jobs“, *The New York Times*, izvor: internet, http://www.nytimes.com/2010/08/10/us/10gates.html?_r=1&hp=&pagewanted=print, 26/06/2013
156. Simić, Predrag, „Konfuzna spoljna politika Srbije“, Deutsche Welle, izvor: internet, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,6307543,00.html>, 26/06/2013.
157. Симић, Предраг, „Подршка Француске НАТО интервенцији“, *Глас јавности*, извор: интернет, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/10/12/srpski/F00101102.shtm>, 25/06/2013.
158. Симић, Предраг, „Симбол разлика у комунистичком свету“, *Глас јавности*, извор: интернет, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2000/09/18/srpski/F00091702.shtm>, 27/02/2013.
159. Simić, Predrag, „Srbi i Kinezi, *Politika*, izvor: internet, <http://www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Srbi-i-Kinezi.lt.html>, 26/06/2013.
160. Simić, Predrag, „Žrtve istorijskih priručnika“, *NIN*, izvor: internet, <http://www.nin.co.rs/2000-05/25/12802.html>, 16/12/2013.
161. SMedia, „Potpisan sporazum o strateškom partnerstvu“, <http://www.smedia.rs/m/vesti/vest/61579/Boris-Tadic-Nikola-Sarkozi-Tadic-u-Francuskoj-Sporazum-o-strateskom-partnerstvu-Vuk-Jeremic-Potpisan-Sporazum-o-strateskom-partnerstvu.html>, 26/09/2012.
162. Srbija danas, „Kina: Mornarica dobila nevidljivu raketnu fregatu“, izvor: internet, <http://www.srbijadanas.net/kina-mornarica-dobila-nevidljivu-raketnu-fregatu>, 31/03/2013.
163. Storey, Ian, „China’s Mallaca Dilemma“, *China Brief*, Vol. 6 Issue 8, April 11 2006, izvor: internet, http://www.jamestown.org/programs/chinabrief/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=31575&tx_ttnews%5BbackPid%5D=196&no_cache=1, 26/06/2013.

164. Svet, „Uvodi se direktna avionska linija Beograd-Peking“, izvor: internet, <http://www.svet.rs/travel/uvodi-se-direktna-avionska-linija-beograd-pekings>, 04/12/2013.
165. Tanjug, „Usporen tempo rasta kineske ekonomije“, izvor: internet, <http://www.tanjugbiz.rs/vest/4888/Usporen-tempo-rasta-kineske-ekonomije>, 26/06/2013.
166. The Economist, „Agricultural revolution“, izvor: internet, <http://www.economist.com/node/16542485>, 26/06/2013.
167. The Economist, „The rise of the yuan: Turning from green to red“, izvor: internet, <http://www.economist.com/news/finance-and-economics/21564880-yuan-displacing-dollar-key-currency>, 28/06/2013.
168. The Guardian, „China commits billions in aid to Africa as part of charm offensive – interactive“, izvor: internet, <http://www.guardian.co.uk/global-development/interactive/2013/apr/29/china-commits-billions-aid-africa-interactive>, 26/06/2013.
169. The Foreign Policy, „The Chinese hack American weapon systems designs“, izvor: internet, http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/05/28/the_chinese_hack_american_weapon_systems_designs_what_the_syrians_want_from_obam, 26/06/2013.
170. The Sydney Morning Herald, „China's Xi Jinping is spoiling for a fight, but with whom?“, izvor: internet, <http://www.smh.com.au/world/leaders-ploy-more-than-naval-gazing-20130426-2ijxx.html>, 26/06/2013.
171. The Washington Post, „Confidential report lists U.S. weapons system designs compromised by Chinese cyberspies“, izvor: internet, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/confidential-report-lists-us-weapons-system-designs-compromised-by-chinese-cyberspies/2013/05/27/a42c3e1c-c2dd-11e2-8c3b-0b5e9247e8ca_story.html, 26/06/2013.
172. Thottam, Jyoti, „A Rivalry on the Roof of the World“, Time, Monday, November 2, 2009, izvor: internet, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1931739,00.htm>, 26/02/2013.
173. Truth in media, „Ode de Hong Kong“, 2. april 1998, izvor: internet, <http://www.truthinmedia.org/Specials/ode-of-hk.html>, 26/06/2013.
174. United Nations Development Programme (UNDP), „Human Development Report“, Oxford, Oxford University Press, New York, 2000, izvor: internet, http://hdr.undp.org/en/media/hdr_2000_ch0.pdf, 16/01/2013.
175. U.S. Department of Defence, „Annual Report to Congress, Military Power of the People's Republic of China 2009“, izvor: internet, <http://www.defenselink.mil/pubs>, 20/05/2012.
176. Vagner, Joanne, „Going Out – Is China's skillful use of soft power in Sub-Saharan Africa a threat to U.S. interests“, izvor: internet, http://www.ndu.edu/press/lib/pdf/jfq-64/jfq-64_99-106_wagner.pdf, 26/06/2013.
177. Vesti.rs, „Пекинг претекао Токио“, извор: интернет, <http://www.vesti.rs/Japan/Peking-pretelkao-Tokio.html>, 26/06/2013.

178. VESTIONline, „Ambasada Kine bombardovana jer je krila srpske obavestajce“, izvor: internet, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/117060/Ambasada-Kine-bombardovana-je-krila-srpske-obavestajce>, 26/06/2013.
179. Vesti, „Zajednička izjava Srbije i Kine“, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=882494>, 07/06/2012.
180. Večernje novosti, „Kina: Mornarica dobila nosač aviona“, izvor: internet, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:398528-Kina-Mornarica-dobila-nosac-aviona>, 31/03/2013.
181. Vreme, „Jugoslavija, NATO i osiromašeni uranijum“, izvor: internet, http://www.vreme.com/arhiva_html/523/10.html, 26/06/2013.
182. Време, „Нови етнички сукоб у Кини“, извор: интернет, <http://www.vreme.rs/cms/view.php?id=874663&print=yes>, 27/02/2013.
183. Vreme, „Srbija i Kina: Potvrđivanje dobrih odnosa“, izvor: internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=882479&print=yes>, 26/06/2013.
184. Видовдан, „Гајић, Јанковић: Четири стуба српске спољне политике“, извор: интернет, http://www.vidovdan.org/index.php?option=com_content&view=article&id=23279:2012-01-12-12-43-19&catid=37:politika&Itemid=40, 26/06/2013.
185. Вијести, „Јужни Судан добио позајмицу од Кине“, извор: интернет, <http://www.vijesti.me/svijet/juzni-sudan-dobio-kine-pozajmicu-8-milijardi-dolara-clanak-71525>, 26/06/2013.
186. Walt, Stephen M, „A new paradigm for international relations: Confusionism“, *Foreign Policy*, izvor: internet, http://walt.foreignpolicy.com/posts/2012/11/29/a_new_paradigm_for_international_relations_confusionism, 27/06/2013.
187. Wingfield, Brian, „Foreign policy on a tighter budget: an interview with Michael Mandelbaum“, *Forbes*, izvor: internet, <http://blogs.forbes.com/brianwingfield/2010/08/11/foreign-policy-on-a-tighter-budget>, 26/06/2013.
188. Woets, Ludovic, „Scénarios pour la Chine“, izvor: internet, <http://www.diploweb.com/p5woet01.htm>, 18/06/2012.
189. Xinhua News Agency, „Zhongguo de minzhu zhengzhi jianshe“ („The Building of China’s Democratic Policy“), October 19, 2005, izvor: internet, <http://politics.people.com.cn.6>, 26/06/2012.
190. Zakaria, Farid, „The Future of American Power- How America Can Survive the Rise of the Rest“, *Foreign Affairs*, May/June 2008, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.org/20080501facomment87303/fareed-zakaria/the-future-of-american-power.html?mode=print>, 25/06/2013.
191. Закарија, Фарид, „Једнополарни свет се мења“, извор: интернет, <http://www.nspm.rs/hronika/farid-zakarija-jednopolarni-svet-se-menja.html>, 26/06/2013.
192. Zakaria, Farid, „The Future of American Power- How America Can Survive the Rise of the Rest“, *Foreign Affairs*, May/June 2008, izvor: internet, <http://www.foreignaffairs.org/20080501facomment87303/fareed-zakaria/the-future-of-american-power.html?mode=print>, 25/06/2013.
193. Zheng, Yongnian, Tok, Sow Keat, „„Harmonious Society“ and „HarmoniousWorld“: China’s Policy Discourse under Hu Jintao“, China Policy Institute, University of Nottingham, UK, izvor: internet,

<http://www.nottingham.ac.uk/cpi/documents/briefings/briefing-26-harmonious-society-and-harmonious-world.pdf>, 26/06/2013.

194. Žujović, Branko, „Kineska ekonomija do 2030. dvostruko veća od američke“, *NoviStandard*, izvor: internet, <http://www.standard.rs/branko-zujovic-kineska-ekonomija-do-2030.-dvostruko-veca-od-americke.html>, 26/06/2013.

Интервјуи, разговори и предавања:

1. Интервју аутора са амбасадором Републике Србије у НР Кини од 2006-2012. Миомиром Удовичким, 13.09. 2013.
2. Интервју аутора са амбасадором СР Југославије у НР Кини од 1995/1996-2001. године Слободаном Унковићем, 21.19. 2013.
3. Разговор аутора са отправницом послова Републике Србије у НР Кини Татјаном Панајотовић Цветковић, 29. 11. 2013.
4. Разговор аутора са шефом политичког одељења Амбасаде НР Кине у Републици Србији Тијан Јишијем, 04.12.2013.
5. Dong Zhao, *China's Ethnic and Religion Policies*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 20, 2013.
6. Gong Weibin, *Chinese Experience of Development*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 23, 2013.
7. Ma Xiaofang, *Curent Situation of Chinese Economy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 18, 2013.
8. Shiming Song, *Chinese Governmental Structure and Administrative System Reform*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 22, 2013.
9. Tai Ming Cheung, *China's National Security in the 21st Century: The Grand Strategy of a Rising Great Power*, Lecture, Fulbright Program on U. S. National Security, University of California, San Diego, January 2006.
10. Zhang Qingmin, *China's foreign policy*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 20, 2013.
11. Xu Hui, *Asia-Pacific Security and its Prospect*, Lecture, Seminar „China's issues“, Chinese Academy of Governance, Beijing, November 21, 2013.

БИОГРАФИЈА

Сања Арежина, рођена је 27. фебруара 1980. године у Београду. Дипломирала је септембра 2005. године на Међународном смеру на Факултету политичких наука Универзитета у Београду одбраном дипломског рада на тему „Заједничка трговинска политика Европске уније“. Магистарску тезу под насловом „Регионална политика Европске уније“ одбранила је маја 2011. године на смеру Европске студије истог факултета. Поред студија на ФПН у Београду похађала је Државну административну академију НР Кине у Пекингу, програм Европска унија и Балкан и Зимску школу тимског рада у Београдској отвореној школи, програм Примењена дипломатија у Европском покрету, Политеиа – школу за цивилно друштво у Центру за демократију. Током студија радила је као координатор за односе са јавношћу у Клубу УН на Факултету политичких наука и у државној управи Републике Србије у Канцеларији за европске интеграције владе Републике Србије (март-април 2005). Након дипломирања радила је у државној управи Републике Србије у Агенцији за привредне регистре владе РС (2006-2007), Институту за јавно здравље Републике Србије „Др Милан Јовановић Батут“ (2008) и Светској здравственој организацији (2008). Учествовала је на више конференција и семинара у земљи и иностранству. Говори енглески и служи се француским и немачким језиком.

У својим досадашњим научним и стручним радовима бавила се проблематиком Европске уније и односом НР Кине са Републиком Србијом. После дипломског рада на тему „Заједничка трговинска политика Европске уније“ (2005) и магистарског рада на тему „Регионална политика Европске уније“ (2011), објавила је и више радова међу којима се издвајају следећи. У сарадњи са Владимиром Међаком и Николом Јовановићем објавила је књигу „Споразум о стабилизацији и придруживању (ССП)“ у издању Канцеларије за придруживање ЕУ владе Републике Србије (2006) док је на сајту Београдске отворене школе објавила радове „Интеграција Западног Балкана у ЕУ“ (2002) и „Однос националног и комунитарног права ЕУ“ (2005). Објављено је неколико текстова саопштених на међународним научним скуповима Института за међународну политику и привреду: „Заједничка безбедносна и одбрамбена политика ЕУ“,

„Европска енергетска политика“, „Европски идентитет“, „Турска спољна политика, Србија и ЕУ“, „Однос Републике Србије и Народне Републике Кине у измењеном глобалном, безбедносном и економском окружењу XXI века“, и „Утицај претходних проширења на политику проширења ЕУ и придруживање земаља Западне Европе“. Такође је објавила и више приказа и осврта, укључујући приказ књиге Хенрија Кисинџера „On China“ (*Међународни проблеми*, бр. 3/2012), Дејвида Шамбауа „China Goes Global“ (*Међународни проблеми*, бр. 2/2013) и Џозефа С. Наја „Будућност моћи“ (*Политика*, бр. 5/2013).

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а Сања Арежина

број уписа 915

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

ОДНОС НР КИНЕ СА ЈУГОСЛАВИЈОМ И СРБИЈОМ ОД 1977. ДО 2009.

ГОДИНЕ

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 24.02.2014.

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора Сања Арежина

Број уписа 915

Студијски програм _____

Наслов рада „Однос НР Кине са Југославијом и Србијом од 1977. до 2009. године“

Ментор др Предраг Симић

Потписани _____

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 24.02.2014.

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

ОДНОС НР КИНЕ СА ЈУГОСЛАВИЈОМ И СРБИЈОМ ОД 1977. ДО 2009. ГОДИНЕ

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 24.02.2014.

1. Ауторство - Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.